

સાપ્તાહિક

૫ : સાતમું.
૬ : સાતમો

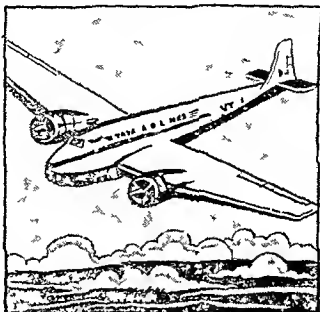
સંપાદક :
મનુભાઈ બેઘાણી

વૈશાખ ૨૦૦૨
મે ૧૯૪૬

ટેક્સટાઇલ્સ

નં. ૭

આકાશમાં

વિહંગન

તમે ઘણી વાર દૂરથી ઠોઠ ધેરા અવાજ આવતો સાંભળ્યો હશે અને 'શુ' છે તે નજીવાની ઇચ્છા થી તમે જહાઝ દોડીને જુઓ છો તો તમારા માથા ઉપરથી હઠી જઇ અને નજીકે ઠોઠ દિશામાંથી એ ચિદ્દ નજરે આવતુ અને પાછુ આકાશના અગાધ અંતર પટમાં અદૃશ્ય થઇ જઇ અરોપ્ટેન જેઈને તમને આનંદ થાય છે તમને આ જોવાનુ મમે છે અને તરતજ તમને થાય છે કે 'મને પણ એરોપ્ટેનમાં બેસવાનુ મળે તો કેવું સારું'.

પરંતુ એરોપ્ટેન આધુનિક યુગનુ એક અદ્ભુત સાધન છે તેણે જિંદગીની દરેક વસ્તુઓને વેગ પ્રધાઈ છે એટલે જ નહિ પણ તેણે સમય અને સ્થાનના અ તરફોને દૂર કરીને દુનિયાના જુદા જુદા

દેશો વચ્ચેનો એક બીજા સાથેનો વ્યવહાર વધારવામાં અગ્રણ્યનો ભાગ ભજવ્યો છે અને તેને મુજબથી લડન રજ કરાકમાં પેઢોચવાની આરાધના તો તેને રોજબરોજના રવખા તરીકે ગણી નજીકના કલકત્તામાં સામજેલી વાતો આને આપણે પ્રત્યક્ષ અનુભવીએ છીએ.

દિ ૬ પણ દુનિયાની પ્રગતિ સાથે દિનપ્રતિદિન આગળ વધી રહુ છે અને દેશના મૂલ્યી વ્યવસ્થા મોરચામાં આને 'તાતા એર લાઈન્સ' મોખરે આવે છે કરાઈથી ઠોઠ ધેરા વચ્ચે અને મુજબથી દિલ્લી વચ્ચે રોજ તેમની સર્વિસ દોડે છે કલકત્તા અને દિલ્લી બીજા જગ્યાએ એ જવા માટે પૂણે તેઓ પાસે સમવડ છે.

આ તારખાજાનો આ ભાગ
કાપી લો અને તેને ટાંગો
જેવે પ જુદામાં વાખી મૂકો

ધી તાતા ગ્રાઈલ મીલ્સ કંપની લી.

ટો.મ.કે. સેલ્સ ડી.પાર્ટમેન્ટ

લાલ દરવાજા, અમદાવાદ

હસ્તરેખા સંબંધી ૨૫૧ ચિત્રો સાથે સરળ સમજુતી આપતું
 [ન્યુમરોલોજી] અંકશાસ્ત્રની મદદથી જીંદગીના કયા કયા વર્ષ ફળદાયી નીવડે
 તે જાણવા સાથે સમજવતું, ન્યે નિષ્ણાસ્ત્રની ૧૮૧ કુંડળીઓ દ્વારા પોતાની
 જન્મપત્રિકાનું ફળ દર્શાવતું, ઓ-પુરુષોને પોતાનું ભવિષ્ય સહેલાઈથી
 સમજવવામાં માર્ગદર્શક થઈ પડે એવું સર્વોત્તમ પુસ્તક

હાથની ભાષા

ભા. ૧-૨-૩ સાથે
 આવૃત્તિ બીજી
 ૫૪ ૫૩૦

૨૫૧ હસ્તરેખાનાં ચિત્રો, ૧૧ એ અંકશાસ્ત્રનાં ચિત્રો અને ૧૮૧ માર્ગદર્શક
 કુંડળીઓ: ૫૦૧ વિષયો સહિત કિંમત: રૂ. ૬-૪-૦ વી. પી ખર્ચ ૦-૧૦-૦
 હાથની હથેળીમાં શું છપાયું છે તે જાણવા માટે જપાની સવત્ત્વ ઉપરનાં રહસ્ય છે.
 પરંતુ આ માટે હાથની ભાષાનો-તેનાં ચિન્હો, સંકેતો વગેરેનો અભ્યાસ કરવો જરૂરી છે.
 આ અભ્યાસ કરવા માટે હાથની ભાષા સંપૂર્ણ પુસ્તક છે. આ પુસ્તકમાં પહેલા ભાગમાં
 ૪૬ પ્રકરણો આપવામાં આવ્યાં છે. ૩૭૫ વિષયોની સમજ ચિત્રો સાથે એમાં સંપૂર્ણ
 રીતે સમજવી છે

બીજો વિભાગ [Numerology] અંકશાસ્ત્રનો છે. આ અંકશાસ્ત્ર પર જુલાની
 ભાષામાં એકપણ પુસ્તક લખ્યું પ્રથમ થયું નથી. જ્યારે વિદેશમાં તેની બુદ્ધિ બુદ્ધિ
 ભાષામાં લખાઈ અકેદે દરેકે નકલો ખર્ચી ગઈ છે. આ અંકશાસ્ત્રની મદદથી પોતાની
 જીંદગીનાં કયાં કયાં વર્ષ ફળદાયી કે મુકસાનકર્તા નીવડે છે તે સરળ રીતે સમજાવ્યું
 છે અને તેના પર અનેક હાથલાઓ આપી આ કેટલું બધું અગત્યનું અને આશુ છે તે
 દર્શાવ્યું છે. આ વિભાગ વાંચી તે પ્રમાણે વર્તવાથી પોતાની જીંદગીનાં ઉત્તમ વર્ષોમાં લાખાઓ
 રૂપિયા પેદા કરી શકાય છે.

ત્રીજો વિભાગ: જ્યોતિષશાસ્ત્રનો છે, આમાં ૧૮૧ કુંડળીઓ આપી છે. આ
 કુંડળીઓની મદદથી પોતાના જન્મમાસર સહેલાઈથી જોઈ શકાય છે. અને તેમાં આવતા
 ભુદા ભુદા યોગોથી જીંદગીના ઉદેશ મળી આવે છે.

આ પુસ્તકની આ નવીન આવૃત્તિમાં યજ્ઞ જ નવું નવું ઉમેરવામાં આવ્યું છે.
 માહુકમાત્રને ઉપયોગી એવું આ અગ્રણી પ્રકાશન છે. આ પુસ્તક વસાવવા અને
 જન્મમાસ વાચક જાઈજાહેરને આચરજાહેરી જાણમજ્જ કરીએ છીએ.

આ પુસ્તક ક્ષી ઉચિત્તર પુસ્તકાલય, ટાવરોડ, સુરત એ સ્થળેથી રૂ. ૧-૪-૦
 માં (વી. પી. ખર્ચ ૦-૧૦-૦ અથવા) મળી શકશે. આજે જ મંગાવી લેઓ:-

વ્યાપારી ભવિષ્ય યાત્રા ભાગ્યોદય

૧. સોનું, ચાંદી, યેર, અગર, બીયાં વિગેરે જાહેરોનો તેજ મંદીની સાથે રૂબ રૂબ ઉપાંત
 વ્યાપારીઓને ઉપયોગી એવા વ્યાપારી નીધીધના કરે દરેક વિષયો ઉપાંત સંવત ૨૦૦૨ના વર્ષનું
 રાશીવાર વ્યાપારી ભવિષ્ય આ પુસ્તકમાં અપાયું છે. કિંમત રૂ. ૫-૦-૦ વી. પી. ખર્ચ ૮ આના.
 ક્ષી રમણલાલ જોની અને ક્ષી નરવરિ જીટ્ટી સંપ્રદાય કવચે લખાયેલ.
 એક એકેક પ્રજ્વલ્યજનની વેામાંચક સામાજિક નવલકથા

સો હા ગ રાત

પાના ૩૮૦ છાંં, મૂલ્ય માત્ર ત્રણ રૂપિયા

હરિહર પુસ્તકાલય : ટાવર રોડ-સુરત

ખાં છે એ લલનાઓ ?—

અજવાળી રાતે ગરબે વૂમતી
શેરી ગભવતી
પૂજની હમરીઓ ચઢાવતી

અત્યારે તો નજરે ચડે છે કૃશાંબનાઓ.

કારણ ?

પ્રદર લોહિવા : કતુહોષ

અને આવાં દરો તેમને ઘેરી વળ્યાં છે.

સ્ત્રી-સુ હા ગ

અનેક સ્ત્રીદર્દો માટે શ્રેષ્ઠ ઉપાય પુરવાર થયેલ છે.

વખો : ગુ જ રા ત આ યુ વે દિક ફા મં સી

૪૪૬, કાલબાંહેવી રોડ : સુખધ-૨

અંધીરાલ : અમદાવાદ. હાથરોડ : સુરત. રાજેકોટ, (કાઠિયાવાડ)

છુપાં આંસુ સારતી
સ્ત્રીઓને આશિર્વાદ
સમાન સિદ્ધ થઈ
ચુક્યું છે.

રૂબરૂબ અને તંદુરસ્ત બાળક તમને
ગમે છે? તમારા બાળ-
કની તંદુરસ્તી માટે

લ્યુકરોન

કિંમત રૂ. ચપા બે.

માસીક અડચણ વળતે થઈ ત્રાસ-
હાયક થઈ, અનિયમિત રજાદર્શન
અને દરેક પ્રકારના પ્રદર મટાડે છે.
ગર્ભાશયના દરેક દરદો માટે બીન-
હરીક છે અને પ્રજોત્પત્તિમાં મદદ
કરે છે.

ડાકટરો તેની હંમેશા બલામણ કરે છે.

સોલ એજન્ટ.

હુમુદકાન્ત એન્ડ કંપની, અવેરીવાડ, અમદાવાદ.

ઈન્ફન્ટોન

કિંમત રૂ. ટોલ

હંમેશાં વાપરો. આ દવામાં અફીણ
તેમજ તેના જેવા કોઈ પણ નશાકારક
દ્રવ્યોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો
નથી; તેમ છતાં બાળકને સુંદર ઉંઘ
લાવી શુદ્ધાણી બનાવે છે. કમી, તાવ,
ઉલટી વગેરે ઉપર અકસીર ઈલાજ છે.

સામયિક

વર્ષ સાતમું : વૈશાખ ૨૦૦૨ : મે ૧૯૪૬ : અંક સાતમો

લગનગાળો

દુમકેનુ

આજના તમામ પ્રશ્નો એક પ્રશ્નમાં સમાઈ જાય છે. તમામ પ્રશ્નોનું મૂળ એક જ પ્રશ્નમાં રહ્યું છે: અને તે પ્રશ્ન આ: 'આપણે ક્યાં સુધી આવી જામણત્રમક સમાજરચનાને ચલાવ્યા કરીશું?'

આપણી આત્યારની સમાજરચના કેવળ જામ ઉપર ચલાવેલી છે, જેમાં જે વસ્તુ મહત્વની નથી એને મહત્વની ગણવામાં આવે છે ને જે વસ્તુ મહત્વની છે એને ગોણ માનવામાં આવે છે, એનું એક જ ઉદાહરણ લઈએ તો વરસોવરસ કૃદ્ધી નીકળતા વિવાહા હોયો. એમાં ખોટો ઠાકમાઠ, ધમાલ, કૃત્રિમતા, વ્યાવહારિક હઠાપણ અને નિર્માલ્ય અસંગતિઓ નજરે પડે. અને મૂળ જે મહત્વનો પ્રશ્ન છે—સંસારમાં એવી જો વ્યક્તિઓને પાસે પાસે જીવવામાં આવે છે કે તેઓ એકબીજાના વધુ પરિચયદ્વારા, એમની પાસે જે કંઈ શક્તિ છે, એ શક્તિનો સંપૂર્ણ વિકાસ સાધે અને લોકસંગ્રહમાં પોતપોતાની નવીનતાનો અંશ અર્પે—જે આખો મૂળ પ્રશ્ન, એના ઉપર કોઈ દિવસ કોઈ વિચાર કરવા માટે ચોક્કસ પણ નથી. આમ કરીએ તો સારું લાગે ને આમ ને કરીએ તો ફલાણાને ખોટું લાગે. આવી કેવળ શુદ્ધિગ્રામ કૃત્રિમતામાં જીવનનો આ મહાન પ્રસંગ પતાવી દેવામાં આવે છે. એ પ્રશ્નને આવી રીતે પતાવી દેવાની આપણી ઉતાવળે અને એ પ્રશ્નને વ્યવહાર ગણવાની આપણી મૂખીએ, આપણું પ્રજાંતરીકેનું હીર ચૂસી લીધું છે. જે પ્રજામાંથી અનેક વિરલ વ્યક્તિઓ વારંવાર નીકળી આવતી, તે જ પ્રજાનું અપમાનને વિરલ વ્યક્તિઓ વિષેનું દેવાણું કોઈના પણ લક્ષમાં આવતું નથી, જે આપણી નેખર નવાઈની વાત છે.

કેળવણીદ્વારા કે સંસ્કૃતિદ્વારા પ્રજાનો પલટો ચલાવી આગાહી કરવામાં વે છે. કેવળ શક્તિવાન પ્રજા જ પોતાની સંસ્કૃતિને જીવંત રાખી શકે

એ દીવા જેવું સ્પષ્ટ થઈ ગયું છે. શક્તિ વિષેનો પશ્ચિમી પ્રજાનો ખ્યાલ જંગલી જેવો છે, એ પણ જણાઈ ગયું છે. એવે વખતે આપણી આ પ્રજાએ, વિશ્વની સહાયતા માટે પોતાની સંસ્કૃતિમાં રહેતું અમોઘ શસ્ત્ર રજૂ તો કર્યું છે—અહિંસાનું—પણ એ શસ્ત્ર કાયરનું, હીનુઓનું અને વ્યવહારુ ડાહી સમાજનું શસ્ત્ર ગણાવાનો ભય જોડો નથી. હુનિયાની તમામે તમામ પ્રાગતિક શૈલીનો પૂરેપૂરો પરિચય મેળવ્યા પછી જો આ શસ્ત્ર વિશ્વશાંતિના ઉદ્દેશ માટે રજૂ કરવામાં આવે, તો જ એની અસર પડે. અત્યારે તો એ એક મહાન વ્યક્તિનું સ્વપ્ન છે, અને ઘીલ અનેક અર્ધહૃદ્યોનું શેઠી માટેનું કે મહત્તા માટેનું સાધન છે. મહાન વ્યક્તિનું મહાન સ્વપ્ન—એ એક જન્મનામાં ઘણી મોટી વસ્તુ ગણાતી—એ જન્મનો કે જ્યારે વ્યક્તિની પ્રતિભાને, સામાજિક સામાન્ય શક્તિઓ કરતાં ઘણું વધારે મહત્ત્વ અપાતું. આજે આપણે એક વ્યક્તિની અસાધારણ શક્તિ કરતાં, એક સમાજમાં પ્રસરેલી સામાન્ય સમજણની વસ્તુઓને ઘણું વધારે મહત્ત્વ આપવાની સ્થિતિમાં છીએ. ત્રણ કરોડની પ્રજામાં ત્રણ માણસો અસાધારણ રીતે મહાન હોય, તેના કરતાં ત્રીસ લાખ માણસો સામાન્ય સંસ્કૃતિના પરિચયવાળા સમજુ હોય, એ વસ્તુ અત્યારે વધારે અગત્યની છે. જે ‘દીમોકસી’ માટે ખૂંમાંખૂંમ કરવામાં આવે છે તેના મૂળ સિદ્ધાંતોમાં પણ આ વસ્તુ જ રહેલી છે.

પણ એનો સાર એટલો કે આપણે આપણી સંસ્કૃતિ ને કેળવણી માટે આટલો મોહ રાખતા છતાં જે એક વ્યવહારથી પ્રજાનો તંતુ સતત ચાલવાનો છે ને જેમાં ભવિષ્યની પ્રજાનું ઘજાળણ રહ્યું છે, તે ક્રિયાએ આપણે બેવકૂફના પ્રદર્શન જેવી બતાવી દીધી છે. એમાં આપણે કોઈ પણ પ્રકારનું વાતાવરણ જ રહેવા દીધું નથી. એને જાહેર વાત, મંદિરાં, ટોકી-ટોક, થોડાં દેશની વચ્ચે પહેરેલી પૂતળીઓ, દાળસાતના રેલા, મંદકરી, હાંસી, મૂર્ખાઈભરેલા વિનોદો, મેણાંટોણાં, અને નાચતમાસા—માં એનું ફાંતર કરી નાખ્યું છે. વરવધૂ જે પરણવાનાં છે એમની ચેતન્યતા વિષે તો ભાગ્યે જ વિચાર કરવામાં આવે છે. ક્રિયાઓએ એટલું ખોટું મહત્ત્વ મેળવ્યું છે કે જે કારણ માટે આ ક્રિયાઓ માત્ર નિમિત્તરૂપે છે એ કારણને તો કોઈએ કોઈ દિવસ ખ્યાલ પણ કર્યો હોતો નથી. સાફ સ્વચ્છ વાતાવરણ, જાંચા પ્રકારની રસિકતા, ભાવનાત્મક મનઃચરિત્રને ઉત્તેજિત કરે એવી વિવિધતા, દોહુગિજ પરિચય ને સ્નેહ વધે-એવી ચેતનતા, ભાવિ વરવધૂની જવાબદારી વિષેનાં કાંઈક આંધો પણ ખ્યાલ આવે એવી જોડવણ, આ સઘળી મહત્ત્વ વસ્તુઓને તો આજના વરવોડાવિચાહમાં પણ કયાંય સ્થાન જ મળતું ને રીતે આપણે આપણા ધર્મમાંથી પ્રાણને કાઢી મૂકીને ખોખાં પડે

બાને પૂરજોશમાં જઈ રહી હતી. પરસ્પર
નેરથી ભટકાઈ અને ત્યારે જ તેમણે એક-
બીજા તરફ જોયું.

એ બંને વાદળીઓ હતી. સફેદ વાદળી
ઉપર જઈ રહી હતી. સ્વામ વાદળો નીચે
આવતી હતી. સફેદ વાદળીએ તુચ્છતાપૂર્વક
સ્વામ વાદળી તરફ જોયું. એક ક્ષણ માટે
યોગીને તેણે સ્વામ વાદળીને પૂછ્યું: “તું ક્યાં
જાય છે?”

“હું પૃથ્વી પર જાઉં છું. પણ તું ક્યાં
જાય છે?” સ્વામ વાદળીએ પૂછ્યું.

‘સ્વર્ગમાં’ સફેદ વાદળીએ ઉત્તર વાળ્યો.

પ્રચંડ ગતિવાળા વાયુની જેમ, શુભ્ર
વાદળીએ ઉપર ને ઉપર જવા માંડ્યું. ટૂંકા
વિમાનની માફક, સ્વામ વાદળી જલ્દી જલ્દી
નીચે ઉતરી રહી હતી. ‘નકભરી આંખો વડે
શુભ્ર વાદળીએ પાછળ જોયું.’ ટેકી મનોદર
અને સોડામણી એ સ્વામ વાદળી લાગતી હતી
અને તેમાં સમક્ષી, અગમગતી અને આંખોને
આંજતી વીજળી—જણે દિવ્યતા, બળ્યતાનો
સાક્ષાત અવતાર!

સફેદ વાદળીએ પોતાની તરફ નિરાશાભરી
દૃષ્ટિએ જોયું. વિદ્યુતની એક ક્ષણ, અસ્પૃશ્ય
અક્ષર, પણ તેમાં રહી ન હતી.

પરંતુ ફરી તેણે અભિમાન અને ઉત્સા-
હથી ઉપર જોયું—થોડી જ વારમાં હું સ્વર્ગ
પહોંચી જઈશ. એ ખુદી અને શેખીમાં તે
સફેદોશ વાદળી. ‘પેલી દાલીકડી’ સ્વામ
વાદળીના દિવ્ય તેજને વિસરી ગઈ.

થોડી વાર પછી તેણે નગીને નીચે જોયું.
સ્વામ વાદળીની ઠોષ નિશાની મુઠ્ઠાં જણાતી
ન હતી. પરંતુ પૃથ્વી, રનાનસાગરમાંથી

એ વાદળીઓ

શ્રી. ખાંડકર

નીકળેલી એક તરુણ રમણીના જેવી સુંદર
દેખાતી હતી. ગલીપત્ની કરાપેમાં બાળકોની
જેમ તરુ અને લના કિશોર કરી રહ્યાં હતાં.
પક્ષીમણ, લીલાંછમ વૃક્ષો પર બેસીને દિવ-
કિલાટ કરતા હતાં.

સફેદ વાદળી સ્વર્ગના દાર પર જઈ પહોંચી.
તેને એવી આશા હતી કે, તેને ખૂબ જલ્દી
ત્યાં પ્રવેશ મળી જશે; પરંતુ દારપાણે તેને
અંદર જવા દીધી નહિ. દારપાણે કહ્યું: ‘અંદર
એક જ જગ્યા ખાલી હતી અને તે હમણાં જ
પૂરાઈ ગઈ છે.’

એ અભિમાની શુભ્ર વાદળીએ પોતાની
પાછળ ટેકી થે સફેદ વાદળીઓ જોઈ હતી.
તેણે વિચાર કર્યો: ‘નદિ, કદાપિ નદિ. અહીં
ઠોષ વાદળી મારી પડેલાં આવી શકી નથી.’
ચાટ પડીને તેણે પૂછ્યું: ‘સ્વર્ગની તે જગ્યા
કેને મળી?’

‘એક સ્વામ વાદળીને.’ દારપાણે જણાવ્યું.

‘કેમ?’ શુભ્ર વાદળીએ પૂછ્યું.

‘હા, સંતત પૃથ્વીને શાન્તિ અને શીત-
જના આપવા માટે તેણે પોતાનું જીવન—સર્વેવ
દેખી દીધું છે!’

શરૂ કર્યો છે, લગભગ એ જ રીતે આપણે આ સાતત્યના યજ્ઞને પણ ખોટાં
જેવા બનાવી મૂક્યો છે. એવું એક અનિવાર્ય પરિણામ એ આવવાનું છે કે
અગ તરીકેનું આમણ સ્થાન એટલું તો નીચે જશે કે પછી વિશ્વધાતિમાં કે
ધર્માતિમાં ઠોષ જગ્યાએ, જેમ પશુઓની ઠોષ ગણતરી કરતું નથી, તેમ
આપણી પણ પ્રજા તરીકે ગણતરી જ રહેશે નહિ.

ગુજ્જર દેશ

શુણીઅલ મહારો ગુજ્જર દેશ;
બંધ, અનુપમ રમ્ય પ્રદેશ.

રેવાનાં નીર નિર્મળ વહેતાં, મહીસાગરનાં ગાંડાં પૂર;
વિશાળ આ સાગરનો પટ ને 'છલકતું તાપીતું' ઉર !
ગાંડી ભાદર ગળવે તીર,
આજનાં શા અનુપમ નીર !

લીલી કુંજ ચરોતર ભૂમિ, રસાળ કેવો ભાલ પ્રદેશ ?
ઠારે આંખો આમ્રઘટાઓ, બહારો મહારો આ દેશ !
નાથેર તણી ભૂમિ પ્રખ્યાત;
ગીર તણું જંગલ વિખ્યાત.

ચોટીઆત આથુ આ ઊલો, પાંવાગઢ છે બંધ વિશાળ;
વા સાથે વાતો કરતો એ સોરઠનો ગરવો ગિરનાર.
ડુંગર ધારે દહેરાં હારે;
કળા ભરી છે અપરંપાર.

અહીં નરસિંહે બળનો ગાયાં, શુંજે મીરાંના ગીત સૂર !
કૃષ્ણ દારિકા હજૂય ઊભી બકિત ભાવ જગાડે ઊર.
થયા ઘણેશ ગોટા ચંત,
પાક્યા અહીંયાં કેંક મહંત.

શૌર્ય અને વીરતાના ગાતા ગાન સદાયે જ્યાં દિનરાત.
ઊભા પાળિયા ગામ ગોંદરે શૌર્ય તણા રમારક સાક્ષાત !
'ઘણો દટાયો છે ઇતિહાસ,
શૌર્ય તણો છાં વાસે વાસ.

નીપજાવ્યા મોટા વીર મૈયા; નમંદ જેવો ગુજ્જર વીર !
દયાનંદ જેવા જ્યાં જાગ્યા: સત્યમૂર્તિ શા ગાંધી ધીર ! !
ત્રિલોકમાયે વિરલ પ્રદેશ !
ગરવો મહારો ગુજ્જર દેશ !

‘રજપૂત! આમ અસર! જવામાં
જોખમ છે. આગળ હેરું બેઠું છે.’ મારામાં
બેઠેલા બે ચાર શેઠિયાએ બોધાતું ખીટી ચાલ્યા
આવતા રજપૂતને જોયો રાખી એક સામઠું
બોલવા માંડ્યું.

‘રજપૂત થંભો. ખબે જોયેલી કડિયાગી
ડાંગ પછાડીને સડેજ દસીને પૂછ્યું: ‘કેલ્યાક
આદમી છે?’

‘છે સાત આઠ, પેલી તકાવડી આગળ,
એક જણે બેઠા બેઠા ગોણુભર થઈ હાથ લાંબો
કયો અને દરદર દેખાતી તળાવડીની પાછ તરફ
આગળ દરી ચીંધું.

ધરેણીના બારથી લયી પડતી, આણુંવળીને
આવતી કોઠમરી રજપૂતાણીએ માથા ઉપરથી
બચકો ઉતારી નીચે મૂક્યો અને આયમવાની
તેધારી કરતા ચૂર્ના છેલ્લાં કિરણોએ આકાશમાં
પૂરેલા રંગબેરંગી વાદળાં સાથે જોઈ જોડા
નીસાસો મૂક્યો: ‘રજપૂત! પાછા વળ્યું?’

રજપૂતની લાલ્લ કરડી આંખ રજપૂતાણી
તરફ વળી ને જણે આખી ને આખી બાજી
દેવા યંદરનું ત્રિપોચન જિપડતાં જુએ ને કૂચ
હોડે એમ ડેજ લેવી એ કંપી જીડી. કોંઈના
આવેશમાં રજપૂત બોલ્યો નહિ, પણ મારે મન
દિસાજ નથી એમ સૂચવતો તિરરકાર સૂચક
મંદ્ર દારય દરેયો.

‘શેડીઆં જંખવાણા પડી ગયા, ને માડું
આગળ ચાલ્યું. આગળ રજપૂત ને પાછળ
રજપૂતાણી પોતાના આમ તરફ વહેતાં થયાં.
શેડીઆના મોંમાંથી અરેરાટી નીકળી ગઈ:
‘આઈ જિયારી લેલાં જેવી છે, રજપૂત માનતો
નથી; પણ જરૂર રોજું ચવાનું.’

પાસે ગાડામાં બેઠેલો અઢાર વરંતો સુવાન
અઢપુત શેડના ચકેરા સાથે જોઈ રહ્યો: ‘કાકા!
શું ધીંગાણું ચવાનું?’ એની આતુર આંખો
વધારે આંખો વધારે લાંબી થઈ.

‘દા જ તેલ દહીલા માણસો વાધો ન રહે,
દાધો રહે.’

જીવનનાં મૂલ્ય

Muzam Shahi

‘કાકા! ધીંગાણું કેવું હતું?’ ઉત્સુક
સુવાને જોયા ચર્ચા પૂછ્યું.

‘મા’રાજ! એમાં આપણા કામ નહિ.’

‘મરિ કયાં જાત્રું છે. જોતું ચ નહિ?’
આંખ ફેરવતાં સુવાને મોં ફેરવી લીધું.

‘બાઈ, લોકોની ડોળ્યું જોડે ત્યાં આંખેય
કેમ જોવો! કમકમાં જ આવે ને!’

‘કાકા, મને ધીંગાણું જોવાની બહુ દોષ
છે. જાઉં?’

‘એસ, એસ દવે. તારો બાપ તો લગન
લઈને બેઠો છે, ને મમાને રાજાં જોવાં છે.’

‘પણ હું તો જવાનો,’ કહી સુવાન માટેથી
કૂડી પડ્યો, અને ચાલ્યા જતાં રજપૂત રંપતીની
પાછળ હાથમાં ડાંગ લઈને જિપડ્યો.

શેડીઆઓએ દાંત કચકચામ્યા. દડી મોટે
ચાલ્યા જતા પ્રાણી પુત્રની પાછળ એને પાછો
વાળતા જોઈરા કહ્યો: ‘પાછો વળ! પાછો
વળ!’

આમમોંથી અધારાનાં પડ જીતયો અને
ત્રણેય માણસો જૂનનાં જોળા જેવાં અજવાળી
આક્રમના આજ પ્રકારમાં દેખાયાં. બાલની
દિનજી મુમિ ઉપર માડું આગળ વહેતું થયું.
‘જામડાનો કાળ એને ખેંચી ગયો.’ કહી
શેડીઆઓએ આશ્વાસન લીધું. પાછળ જવાની
કે એની રોડ જોવાની સ્વરચના કે દિંમત
એમનામાંથી સરી ગઈ હતી રંક ગાડા-ખેડના
મનમાં જોડા વસવસો હતો, પણ એ રોડની

ધાકેને લીધે નોંધલાગ બની બળદનાં પૂછડાં આંગળવા લાગ્યે.

સંધ્યાની રજા શમી જતાં ચંદ્રનાં આંધાં અજવાળાં ખીંચ્યાં. એમેર દૂધ જેવું ઓઝર તેજ વેરાવા લાગ્યું. અમીકિરણોમાં આદલાદવાને બદલે થોડે અંતરે રજપૂત દંપતી મૂંગાં મૂંગાં આગળ ચાલ્યા જતાં હતાં. પુરુષના મોં ઉપર ગુરસાનો આવેશ હતો, સ્ત્રીની આંખમાં બીતિ હતી.

તળાવડીની પાળ નજીક આવતી ગઈ. રજપૂતાણીથી વધોવાઈ જતાં હૈયે ધીરજ ન રહી. એના ગળે ડૂમો બરાયો. એણે મૂરકું મૂક્યું: 'રજપૂત, પાછો વળ; મારે મન ના હો છે.'

રજપૂતે મોં ફેરવી રજપૂતાણી સામે જોયું ન જોયું ને આગળ ચાલ્યો. એણે વાંકડી મૂછને વળ દીધો, બેટ બાંધેલી પહેડોની ગાંઠ એની સરખી કરી અને પગરખાં કાઢી બરાયેલી ધૂળ ખંખેરી નાખી. 'મારી આંખરેને બટો બેસે' એક જ શબ્દ એની રગેરગે પ્રસરી અને અક્કડ રાખતો.

પળેપળે વીનવતી રજપૂતાણી ઠાઠ પાછળ પડેલા બિંદુક પેડે લપ કરી રહી હતી અને કંજુસ શેડીઓ સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું કરી આગળ ચાલ્યો જાય, એમ ધૂની રજપૂત પોતાની આસપાસ વીંટળાયેલ નિર્ગનતાને ડુંધતો આગળ વધ્યે જતો હતો.

તળાવડી પાળે ચડતાં જ સૂકાઈ ગયેલાં રોડાં ઉપર બેઠેલા ખતીયના માથા જેવા લૂંટારાઓની ટોળી એણે જોઈ. એનામાં બરતી પેડે ચડેલ યરાતનનાં પૂર ઓટના લોહમાં રોઝતાં શીંયુ પેડે અસ્થિર બન્યાં ને સરી ગયાં. ઠાઠ પળે યરાતીર મનુષ્યમાંથી રામ બિડી જતાં વિક્કરણ ગણીતો માણસ બીરુ બની જાય છે અને કાપર પેડે જીન બચાવવામાં પોતાની જાતને વેગવંતો ધસારો આપે છે. રજપૂતે

પાછળ આવતી રજપૂતાણીને વીસરી, પતિ તરીકેની પોતાની રક્ષણ કરવાની દરજ વીસારી મૂકી અને જીવન મરણના કટોકટીના મામલાને હાથવેંતમાં આવી પડેલોતો દેખી એણે જીવ બચાવવા આંખો મીંચીને દોટ મૂકી.

લૂંટારાઓ આંતરે એ પહેલાં તો એણે લોકડીને સમજાવતાં પોતાનો વિકટ માર્ગ કાપી નાખ્યો. તળાવડી પાળ ઓળંગી એ જીનરી ગયો.

સ્ત્રીથી આંતર-વેદનામાં હાથ પોકારાઈ ગઈ. નિઃસહાય નિઃશસ્ત્ર અજળા આઠ આઠ લોહી તરસ્યા વડે જેવા લૂંટારૂંઓથી ઘેરાઈ ગઈ. ચોગમ એને પોતાની એકલતાના ઓળા જીતરતા-ઝૂમતા દેખાયા. આંખો બંધ કરી એ બેસી ગઈ.

'ખબરદાર !' પાછળથી પગરે પગરું દાખીને આવતો રેણું જોવાની લાલસાવાળો સુવાન જલ્દપુત્ર પાળે ચડીને જીમો રહી. એણે અજળાની આસપાસ બોઠાની બાંધીને હથેલીયારથી ડારતા આઠ આઠ વાટપાડુઓને ઝળુંબના જોયા. એની આંખમાં ખુન્નસ બરાયું. એણે હડી કાઢી. કોપના આવેશથી યુગળાતા શ્વાદ્ભણે હાક્યો કંથો: 'ખબરદાર !'

અચાનક વીજળી પડતાં માણસો અંધાર જાય, એમ બધા સ્તબ્ધ થઈ ગયા. અને સોળે આંખો એમેર અજળવળ કરવા લાગી. દુધિયા દાંતવાળા સુવાનને જોયો ને 'મગનરુ' સમજી મરકીમાં એક આજેળ આપ્યો, ને ઠાટી કાઢી નાખીને' મ્યાનમાંથી ઇંડાવી લમકારા કરતી કાગજબી તલવાર એણે જીંચી કરી. સુવાને ડાંગ જીંચ્યો એના કાંડા ઉપર મારી અને ઝાંટો દૂર બીડી પડ્યો. કાંડાનું હાડકું બટકી જતાં કળ ચડી ગઈ ને ઓપ કરતો એ બેસી ગયો. બાંધેને લૂંટવામાં મશગૂલ બનેલા લૂંટારા ચમક્યા, અને હડી કાઢી આંખે તે પહેલાં શ્વાદ્ભણે ઝાંટો જીંચ્યો અને આગળ આવના એકને ઝીંક્યો. ધા જતોધવક જીનરી જતાં

લોહીના ફવારા છૂટ્યા. મનુષ્યત્વ આવે છે ત્યારે એને પોતાની ફરજનું જ્ઞાન થાય છે. આઠાએ નિઃસંકાપ અનુભવના રક્ષણ આપે છે અને અંધારામાં પોતાનું મનુષ્યત્વ ભાળ્યું. સામે જ પરણવાના ઠોઠાં ભરી બાળકન્યા નગરે આવી લાકડાવા લાગી, પછી એને એ લાકડા ડગાળી શકી નહિ. એણે પોતાનો ધર્મ-પોતાનું મનુષ્યત્વ અત્યારે મૂકી પાડવામાં દેખ્યું, અને ને એણે જીવનને હોડમાં મૂકી દીધું.

લોહી દેખીને આંખ ચમકી. એકલી પડેલી રત્નપૂતાણીમાં જોમલાવા પ્રગટ્યાં, 'શક્તિનાં પૂર ભમટ્યાં. એણે આતીને પાછળથી એક જાણી તંત્રવાર ઝૂંટી લીધી, ને માંડી ઝીંકવા આઠાણી પૂરેલી ફરતી, દેખાણી. મહાર ખાતો ને તેજ ઝીંકતો એ બાળ ચેદો આખે શરીરે, જાટકાનાં ધાતી ચીરાઈ ગયો. ચરડ ચરડ ચામડી ચીરાઈ જતી, લોહીની નીકા પડેલી અને ઘટા અવાજ પવનની પાંખે ચડી દૂરદૂર વાતાવરણમાં વેરાઈ જતા.

રણચંડીને હાથે ભવાનક નીચડ્યો, લૂંટારા નાકા. લાડોડ ભયો આઠાણી પુર દેખતી જીવનનાં રત્નમાં સેવતી અને વંદે ચડેલી બાળકન્યાને પીડી ભરી પોતાની સામે જોમેલી જોઈ રહ્યો હોય એમ ડોળા ધાડી દિગંતોમાં આંખો ચમકવા લાગ્યો.

રત્નપૂતાણીએ નીચે જોશી પાલવ પડે એને પવન ઢોળવા માંડ્યો. ચંદ્રને લગતો નીલાળી વગડો ભયંકરતા એકવા. લાગ્યો. લોહીની ગંધે આકર્ષીત આવેલાં શિયાળ દરપરિયા મારતાં લાગ્યાં. રોષા ઉપર સ્નેહ આઠાણે રણચવા માંડ્યું. બાઈની આંખોમાંથી એણે વડેતાં થયાં, 'મારા વીરા! મારી આંખ રાખનાર અભણા મુસાદર! હું મારો આપણા બચે! મા-જણે! બાઈ હોઈશ,

રત્નપૂતાણીએ એના કપાળ ઉપરના લોહીથી મળેને ચોટી ગયેલા વાળ ઉખાડી સરખા

કપો, ને બહાસમયો હાથ કપાળે દેરવ્યો. આંખો બિલાડોને એણે લગાડે આંગળી મૂકી હાથ જોડવા બાઈ ચોપાર આંસુડે રડવા મંડી. મગનમાંથી ભૂતાવળના દંકાર સમા પવનના કુંદાડા ચડે થયા. ચંદ્રલાલ જતી ગયો. ચંદ્રિકા વીલાઈ મઈ. તેજ એસરી ગયાં. ચતુર સમા અધધારના ચોખા બેતરી આવી ફરત પેઠે વીંટળાઈ વળ્યાં.

બાઈએ એનું માથું ખોળામાં લીધું, અને હૃદય ચીરી નાખે એવો વિશ્વાસ શરૂ કર્યો, ને આઠાણી પુનઃ આંખો એના વિશ્વાસ સાંભળવા ખીલા રાખ મઠ.

અંધારાનાં પૂર એસર્યાં. ઘોર રાત્રીનો ઝળો રંગ બિપટ્યો ને ઉપાના પગે પડેલી સફેદ સાડીની ઉત્તરવળ છાંયનાં પ્રિય પડ્યાં. પાસે થઈને વરેમાયું નીકળ્યો. મુડાંઓ વચ્ચે જોડેલી ઝાંઝ ખપર જાળવી જેવી લાગતી રત્નપૂતાણીના સીનાએ એને ડાળે. એના પગ થંભી ગયા, કાળજી કંપી બેઠું. હૃદયમાં રડક પેસી ગઈ. એનાથી એ ડગલાં પાછા ખસી જતાં બોલાઈ જવાયું: 'જૂન.....'

બાઈ બેઠી, સ્તબ્ધ બની ગયેલ વરેમાયું પાસે જઈ એણે ખોલો પાસથો: 'મારા વીર' વરેમાયું બેઠેલો આંખો ભયભીત આંખે તાપી રહ્યો.

'સામે ગામ ઘાટુ સાસરું છે. ત્યાં જઈને કહેજે કે તલાવડીમાં કાલે વાટપાડુએ બાઈની આંખ ઉપર હાથ ઉપાડ્યો, ત્યારે ઝાંઝ દેવદૂત સમે અભણ્યો ભેડ આવીને પોતાનું જીવન દાવમાં મૂકી કીર્તિ જીતી ગયો છે. એના દેહને દેન દેવા લઈ જાય.'

બાઈએ માનેહું કે રત્નપૂત ગયો છે તે રાહ જોતો હતો. ગામમાં 'સમાજાર પડેલનાં એ દોડ્યો આવ્યો.

વરેમાયું મન ધરખું, ધાક મટી, ને એ વેગભરે ગામ તરફ બિપટ્યો.

ઘરની લક્ષ્મી

મેઢે ધુંધટડો એ ખેંચતી
મંદમંદ હસતી બાબલડી;
આછા ધુંધટથી એ ઝોપતી

મંદમંદ હસતી બાબલડી.

મલકમલક એનું મુખડું મલકાય છે
લાલ લાલ મુખડે એ ઢેવી શરમાય છે
અમારૂં એ આંગણું ઉઝળતી મંદમંદ.

નેહભર્યા નયને મુખ વીરને નિહાળતી
ઠોડભર્યા દિલથી એ સૌને રિઝાવતી
મીઠી મસ્કરીઓ એ ઝીલતી મંદમંદ.

સૌનાં દિલમાં આનંદ રેલાય છે
અમારા ઘરની એ લક્ષ્મી કહેવાય છે
વીરાના વંશને વધારતી મંદમંદ.

સો. અનુમતી ઘોળકીઆ

ગામમાં ખજર પડતાં મામ ઊમટ્યું.
સદુએ માનેલું કે રામસંગ કામ આવ્યો. આવીને
જુએ તો આછ બેઠેલી. ખોલે રામસંગને
બહોલે કોઈ અગવડાનું શય લીધેલું. મેઢની
પાછળથી ઝીણો અવાજ આવ્યો: 'રામસંગ
ક્યાં?' ખાઈની આંખો પણ રામસંગને જોવા
ચોતરફ ધ્રુમતી. પણ રામસંગ ક્યાં?

રામસંગની પત્તો ન હતો.

ગામને પાદર સહુ આગ્યાં ને અલ્પપુત્રને
અમિસરેકાર ક્યો. ગામને ખજર પડી કે
રામસંગ તો નામદની પેઠે બેરીને રેડી મૂકી

નાસી છૂટેલો અને આ કોઈ ધાલણુ-પુર
લીધે-લગને ઠોડ ભર્યા જીવનનાં મૂલ્ય મૂકી
ગયો. લોકોએ એના આત્માને. રંડ દીધો:
બલકાર્યો. આખા ગામમાં એક જ વાત ચલી.
ચોરે ને ચોરે, હાટે ને કુવા કાંઠે રામસંગની
વાત ચલી.

દેશવાડામાં સાળના કટાક બોલતા તાણો
કરતી દેડડી મર્મમાં બોલતી: 'આલી તો
સાંભળ્યું? આલ્યો રામસંગ બાંગ્યો.'

'હા, ગામમાં હાલતો ત્યારે મૂછને વળે
દઈ દઈને આંકડા ઊંચા ને ઊંચા રાખતો.'

'તઈ જ બાગી નીકળ્યો ને? બાપડીને
પરણ્યો શીદ પડશે? બેરીને. પાલવવાની ને
બચાવવાની તાકાત નહોતી, ત્યારે શીદ ગયો
તો તેડવા મોટે ઉપાડે!'

નાસી-છૂટેલ રામસંગ પાસેની કંડબની
મંજમાં બેઠો બેઠો પોનાની મૂછતાં વાજ નેવો.
સીંદરી પેઠે વળ ખાઈ જતો. પણ નામોશી
એનું કાળજી દારી ખાતી. મોડું બતાવવાની
એને હાગ ન રહી. એનેય ન સમજાયું કે પોતે
કેમ નાસી છૂટેલો.

રાતના અંધારામાં એક મનુષ્ય બીરાતાનું
કલંક ટાળવા કુવા કાંઠે આવ્યો. ખંભે પથ્થર
રની કાંટ લીધો ને અંદર સીંદરી પડ્યો. અંધિ-
યાર કુવામાં પછડાટનો પડછટો પવનના અમણા
જોરથી વેરાઇ ગયો.

તેલમાં વડું તળાકાને ઉપર આવે એમ
સવારમાં ચડકું ઉપર તર્યું. લોકોએ એને
ઓળખ્યો. જીવ બચાવવા નાસી-છૂટેલ રામસંગ
જીવનનાં મૂલ્ય દારી ગયો, ને વેડશી નાખ્યાં.

રજપૂતાણી નામદની સ્ત્રી તરીકે જીવન
જીવવા આ સંસારમાં હાંખો કાળ ન રહી.
ખીન્ને દિવસે એણે આત્મહત્યા કરી.

• સોરઠી વિમ્લિતિઓ નામે પ્રજા થતા
પુસ્તાકની બીજ આશ્ચર્યમાંથી.

ઝાંસીની વીરાંગના રાણી લક્ષ્મીબાઈની યાદ આપતી રણચંડી

“સત્ય મિલકર દિલ પુકારે,
 “નય આઝાદ દિલ કે નારે,
 “પિયારા રેય હમાવા,
 “મુશ્કલ બનાવે નય પર ચમકે,
 ભારત નામ સુભાષા ।”

કર્નલ લક્ષ્મી

: લેખિકા :

શ્રી. કમળાબહેન રતનચંદ સુતરિયા

ગીત ૫૩ થયું; સુભાષચંદ્રભોજ—નેતા-
 હોએ સજામી લીધી; રાષ્ટ્રપત્ન દત્તામાં લહે-
 રાતો થયો, અને એઃ સ્ત્રી-સરદારે નેતાહ
 સમક્ષ આવી, સ્ત્રીઓ ભારેની છાવણીનું
 હિલ્લાટન કરવા વિનંતિ કરી. આ સ્ત્રી તે
 'કર્નલ લક્ષ્મી, અને છાવણીનું' નામ 'ઝાંસીની
 રાણી.' ૨૨મી ઓક્ટોબર ૧૮૪૩ના એ દિવસ
 હતો.

લક્ષ્મી ઓગસ્ટના દિલો મદાસખાના
 'ચમે ભંજો' ફરાવને સવા વર્ષ થવા આવ્યું
 હતું. હતું દિલમાં 'ચમે ભંજો'નો નાદ નેર-
 શોરથી ગાજતો હતો. સતારા, ખિલાર અને
 બંધાણમાં સમર્થર સરદારનું રાજ ચાલતું
 હતું. અહિંસક પ્રતિદારથી આઝાદી મેળ-
 વવાની ભોલ પૂણું તેજથી પ્રકાશ પાથરી
 રહી હતી. પુરો સાથે સ્ત્રીઓ પણ અહિંસક
 સત્યાગ્રહી સામનો કરી, નેલના સળિયા પાછળ
 પૂરાતો હતો—ત્યારે દિલને ખીન્ને છેડે, રંગ-
 નથી થોડે દૂર, આ જ દિલની સળગાઓ
 હાથમાં સંભળીને લઈ, સત્યાગ્રહી ઉપયોગની
 તાલીમ મેળવી, દિલની આઝાદી મેળવવા
 માટે કટિબદ્ધ થઈ હતી.

દિલની નારી તો ધરમાં પુરાઈ રહેતારી.
 પુરુષ એનો સંરક્ષક. ધરકામ અને બાળસંભાળ
 તેની જવાબદારી. વેતણ અને કડખી તેનાં
 હથિયાર. સાચાના અભ્યાસની એ અધિક-
 વિષ્ણી નદિ, તો સત્યની ક્યાંથી જ હોય
 બદ બદ તો ધીરતાપૂર્વક લડીને લુદ્ધમાં ખનમ
 થઈ જનાર પતિ પાછળ તે સતી થાય; નૈદર

કરે. અને બદલે એ જ દિ-દુસ્તાનની સ્ત્રીઓ
 ધરની ચાર દોવાસો તણ બદાર નીકળી હતી;
 તેમની ટુકડી રચાઈ હતી; તેમની છાવણીની
 રચાવના થઈ હતી. ધરીનર દિલના ધતિ-
 હાસનાં ભૂતકાળનાં પાનાં ભણે હોવાતાં હતાં.
 નાનકડા પુત્રને બેળામાં લઈ શત્રુઓ સામે
 લડનાર ગુજરાતની નમણી નારી નાયિકાદેવી,
 બહાદુરચાહ સામે લાંબા માળા સુધે ટકી
 રેસરિયાં કરનાર રંગપૂત રમણી, ચોર-ખસેવને
 પરેશાન કરી મૂકનાર રાણી ચાંદબીબી, માત્ર
 વીસ વર્ષની વયે શત્રુઓ સામે બળવો પોકારી-
 સ્વાર્થેશ કરનાર ૧૮૫૭ના દિલના આઝાદીના
 બળવા સમયની ઝાંસીની રાણી લક્ષ્મી—
 ધતિહાસનાં પાનાં હોલાયે જતાં હતાં. સુભાષ-
 ચંદ્રભોજ 'ઝાંસીની રાણી'ની ટુકડીની છાવ-
 ણીનું હિલ્લાટન કરતા હતા: ભારતની સ્ત્રી-
 એતે તેઓ ખિરદારી રહ્યા હતા:—

“આપણા શૂતકાળ મહાન અને કીર્તિ-વંતો છે. ભારતનો શૂતકાળ જો તેજસ્વી ન હોત તો તેણે ઝાંસીની રાણી જેવી વીરાંગના ઉત્પન્ન કરી ન દોત. એ જ રીતે પ્રાચીન ભારતની મંત્રેષી, મહારાષ્ટ્રની અદ્વૈતાચાર્ય, બંગાળની રાણી બચાવી, રઝિયાભેગમ તથા નૂજમાં જેમણે દિંદમાં બ્રિટિશ રાજ્ય પૂર્વના તાગેતરના જ અંતિદાસિક કાળમાં તેજસ્વી રીતે ગાંધીકારનાર ચલાવ્યો હતો એવી વ્યક્તિઓ બાકને નિપજવવી છે. દિંદબૂમિતી ફળદ્રુપતા પર મને પૂરો વિશ્વાસ છે. મને ખાતરી છે કે શૂતકાળની પેઠે દિંદ પણ જરૂર ભારતની નારીજાત ઉપર ઉત્તમ પુરુષો ગણશે.”

અને—

“દુર્ભાગ્યે ઝાંસીની રાણી દારી ગઈ. તે તેનો પગજીવ ન હતો. પણ દિંદનો પગજીવ હતો. તે શૂદ્ર પામી, પણ તેનો જુદો કદાપિ મૃત્યુ પામી શકતો નથી. પુત્ર એક વાર દિંદ ઝાંસીની રાણીને ઉત્પન્ન કરી શકે અને તેને વિજય બાણી કૃત્ય કરાવો શકે.”

‘જો દિંદ’નો ખર્ચ થયો સ્ત્રીઓએ કૃત્ય કરી, અને નેતાશ્રીએ સલામી આપી ત્યાર પછીના ઇતિહાસ કહે છે કે, ‘ઝાંસીની રાણી’નો દુકડો એક સૈનિકદળમાં ફેરવાઈ ગઈ. ઇશ્વાર સુધી આવી સંગીતના ચમકારો અંગ્રેજ સૈન્યને એક સમયે તેણે પરેશાન પણ કર્યું.

સુભાષચંદ્ર બોસ્ને ૧૯૪૪નાં ઓક્ટોબરની ૨૨મી તારીખે આઝાદ દિંદ ફોજની એક તરી તાલીમ છાવણી ઉઘાડી ત્યારે સૈનિકાસિક જાહેરનામું બહાર પાડેલું. આ જાહેરનામા પર સદી કરનારા જુદા જુદા પ્રધાનોમાં, શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોસ્ની સદી પછી તરત જ સહી તરી આવે. છેલ્લીમતી લક્ષ્મી— સ્ત્રીઓના સંગઠન ખાતાના પ્રધાનની. ત્યાર પછી તે બને છે ‘ઝાંસીની રાણી’ દુકડીનાં

રૂપરૂપ—કર્નલ લક્ષ્મી.

જિંદગીની ત્રણ સદીઓ જ માત્ર વટાવનાર કેર્નલ લક્ષ્મી મદ્રાસપ્રાંતના વતની છે. મદ્રાસના સ્વામીનાથન કુટુંબમાં તેમનો જન્મ થયેલો. તેમનાં પિતા મદ્રાસના જાણીતા બેરિસ્ટર હતા; એટલે લક્ષ્મી ગર્ભસ્થિમત હતાં. તેમની માતાનું નામ અમ્મુ સ્વામીનાથન છે. સંસ્થાનથી જ તેઓ મદ્રાસબાના અનન્ય સેવક છે, અને આઝાદીની લડતમાં સક્રિય ફાળો આપે છે. માતાના એ ગુણો લક્ષ્મીને પણ વારસામાં મળ્યાં છે. ‘લક્ષ્મીનો બાળવયે પિતાનું અવસાન થયેલું, પરંતુ માતાએ પુત્રની કેળવણી માટે ખૂબ લક્ષ આપેલું, એટલે આજે પુત્રમાં દેખતા ગુણો, જીવનની તીક્ષ્ણતા વગેરે માતાને આભારી છે.

સંગીત, નૃત્ય, ચિત્રકલા વગેરેનો નાનપણથી લક્ષ્મીને શોખ છે. ટેનિસની રમત તેની પ્રિય રમતોમાંની એક રમત છે; પરંતુ તેને સૌથી વધુ પસંદ છે મોટર-પ્રવાસ મોટર દાયમાં આવે, અને તેમાંય ચોકલેટ રેંગની મોટર દાયમાં લેાય પછી પૂછવું જ શું? રસ્તાઓનું નિયમન, ઝડપની ગતિ, ખાડાકેશ વગેરેને જૂલી પૂરઝડપે દૂર દૂર તે હોડી ભય. કલાકોનાં કલાકો સુધી ‘રેડીપરી’ અને ‘એક’, પર કાળ રાખી જંગલોમાં ફરો કરે—રમઝ-પટીનો ગજબનો શોખ.

પરંતુ આ શોખે તેની બીજી પ્રવૃત્તિઓ પર કાપ નથી મૂક્યો. અભ્યાસમાં પણ તેનું અત્યંત ઝડપે જતુણ આવતું. તરતજાનને રપરપું મોઢ વ્યાખ્યાન લેાય તો તે કદી ન ચૂકે. મદ્રાસ પાસે આવેલા અડિયાર આશ્રમમાંથી કામેલો થિયોસોફિકલ પ્રવૃત્તિની તેમનાં પર ખૂબ ખૂબ અસર છે. જેકે તે થિયોસોફિકલ નથી, પણ થિયોસોફિકલ છે એમ કદીએ તો તેમાં અનિચયોક્તિ પણ નથી.

આ બધા ગુણોને લીધે તેનામાં સ્ત્રી-સદગ

સરમાળપણું રહ્યું નથી. સાચું કહેવાનો ગુણ
પણ તેનામાં ખીલી નીકળ્યો છે.

ત્યારે તો એ કર્નલ લક્ષ્મી નડોતી—કુમારી
લક્ષ્મી હતી. પોતાની માતા સાથે ત્રીજા વર્ગના
ડબ્બામાં મુસાફરી કરી રહી હતી. માતાએ
વાતવાતમાં કહ્યું : ‘લક્ષ્મી ! કૃષ્ણમૂર્તિને જોયાં ?’

“હા, કૃષ્ણમૂર્તિ !”

“ચિયોસોફિસ્ટ !”

“ના, ક્યાં છે ? ગિર્યાસાથી લક્ષ્મીએ
પૂછ્યું.”

“આગળના ડબ્બામાં—પહેલા વર્ગમાં.”

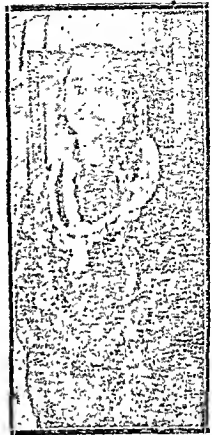
લક્ષ્મી હાંધ ન ખોલી. આગળના રેલવે
ગાડી જીભી રહી એટલે તે નીચે જતરી, અને
કૃષ્ણમૂર્તિના ડબ્બા પાસે પહોંચી, જે હાથ
જોડી પ્રમાણ કરી પૂછ્યું : ‘આપ જ કૃષ્ણ-
મૂર્તિ ને ?’

કૃષ્ણમૂર્તિ આ પ્રકારનું સંબોધન સાંભળી
આશ્ચર્ય પામ્યા અને ટૂંકમાં જવાબ આપ્યો,
“હા, હું કૃષ્ણમૂર્તિ !”

“માફ કરજો, સાચું કહેવા બદલ, પણ
તમારા જેવા સર્વપ્રચારકોએ પહેલા વર્ગમાં
મુસાફરી કરવાને બદલે ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી
કરવી જોઈએ. તમારે તમારા વિચારોનો
ફેલાવો જમતમાં કરવો છે. અને મુસાફરી
જલ્દાથી દૂર રહી કરવી છે. એનો મેળ રાી
રીતે ખેંચો !” લક્ષ્મીએ ટોર કરી.

શ્રી કૃષ્ણમૂર્તિને આ ટોરમાં સ્પષ્ટાઈનો
ખ્યાત આપ્યો, કહ્યું : “તમારું કહેવું સાચું છે.
બહેન ! તમે મારી જગ્યાએ બેસો; હું તમારી
જગ્યાએ લઉં છું.”

એક વાર પૂરજંડપે દોડી જતી મોટર
હાંધી વળી ગઈ. લક્ષ્મીને જરાયે ગમરાટ ન
થયો. હાંધી વળેલી મોટરમાંથી આસ્થાનીથી
બહાર નીકળી, કંઈ જ ન બન્યું હોય તેમ
સ્વચ્છતાથી મોટરને સરખી કરવાની કામગીરી
જવાબી લીધી.

જીવન પ્રત્યેની આવી બેપરવાઈએ તેનામાં
સાદસિકતાનો ગુણ જન્માવ્યો છે. એ સાદ-
સિકતાએ તેને જુલાવામાં પણ નાંખી છે;
તેને લગતી પણ છે. એક જ પ્રસંગ પરથી
તેનો ખ્યાલ આવશે.

કન્ટર મુઠ્ઠી પહોંચ્યા પછી તેની પ્રવૃત્તિ
વિશાળ બની. તેની સાદસિકતાના ગુણે, જીવન
પ્રત્યેની બેપરવાઈએ અનેક યુવાનોને તેના તરફ
આકર્ષ્યા. હુદિયાળી અને સાધનસંપન્ન
યુવાનોને તેનું સૌંદર્ય આકર્ષણરૂપ બન્યું સરકારી
અમલકારો. તે રૂપને મેળવવા તકતી રહ્યા,
વિદ્યાર્થીનાં એક અધ્યાપક તેને જીવનસંજિની
બનાવવા તૈયાર થયા. લક્ષ્મીની સૌને ના હતી—
ચોખ્ખી ખસીને ના હતી. માતાને લક્ષ્મીની
ધૃંગણા આડે આવવાનું મન ન હતું. લક્ષ્મીને

“આપણો જૂતકાળ મહાન અને કીર્તિ-વંશો છે. ભારતનો જૂતકાળ જે તેજસ્વી ન હોત તો તેણે ઝાંસીની રાણી જેવી વીરાંગના ઉત્પન્ન કરી ન દોત. એ જ રીતે પ્રાચીન ભારતની મંત્રેથી, મહારાષ્ટ્રની અદ્વૈતાચાર્ય, બગાળેલી રાણી બચાવી, રત્નિયાભેગમ તથા નૂજમાં જેમણે દિંદેમાં બ્રિટિશ રાજ્ય પૂર્વના તાન્ત્રિકના જ અનિર્દાસિક કાળમાં તેજસ્વી રીતે રાજ્યકારભાર ચલાવ્યો હતો. એની વ્યક્તિઓ ભારને નિપાળયો છે. દિંદેજીની કુળપત્ની પર મને પૂરો વિશ્વાસ છે. મને ખાતરી છે કે જૂતકાળની પેઠે દિંદે પણ જરૂર ભારતની નારીજાત ઉપર ઉત્તમ પુષ્પો ઉભાડશે.”

અને—

“દુર્ભાગે ઝાંસીની રાણી તારી ગઇ. તે તેનો પરાજય ન દેતો. પણ દિંદેનો પરાજય હતો. તે મૃત્યુ પામી, પણ તેનો જીવો કદાપિ મૃત્યુ પામી શકતો નથી. પુત્ર એક વાર દિંદે ઝાંસીની રાણીને ઉત્પન્ન કરી શકે અને તેને વિજય બાણો ફૂચ કરાવી શકે.”

‘જાંસી’નો ધ્વનિ થયો. સ્ત્રીઓએ ફૂચ કરી, અને નેતાશ્રીએ સલામી આપી. ત્યાર પછીના ઇતિહાસ કહે છે કે, ‘ઝાંસીની રાણી’ની દુકાડી એક સૈનિકાભાઈરવાઈ ગઇ. ઇશ્વાસ સુધી આવી સંગીતના ચમકારો અંગ્રેજ સૈન્યને એક સમયે તેણે પરેશાન પણ હતું.

સુભાષચંદ્ર બોસ્ ૧૯૪૩નાં ઓક્ટોબરની ૨૨મી તારીખે આગાધ દિંદે દોઢાળી એક નવો તાત્કાલિ છાવણી ઉઘાડી ત્યારે ઐતિહાસિક બહેરનામું બહાર પાડેલું. આ બહેરનામા પર સદી કરનારા જુદા જુદા પ્રધાનોમાં, શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોઝની સદી પછી તરત જ સડી તરી આવે. એ કીમતી લક્ષ્મી— સ્ત્રીઓના સંગ્રહનું ખાતાના પ્રધાનની. ત્યાર પછી તે બને છે ‘ઝાંસીની રાણી’ દુકાડીનાં

કેપ્ટન—કર્નલ લક્ષ્મી.

જિંદગીની ત્રણ સદીઓ જ માત્ર વડા-વનાર કેર્નલ લક્ષ્મી મદ્રાસપ્રાંતનાં વતની છે. મદ્રાસના સ્વામીનાથન કુટુંબમાં તેમનો જન્મ થયેલો. તેમનાં પિતા મદ્રાસના બંધીતા બેરિટર હતા; એટલે લક્ષ્મી ગર્ભસ્થિમત્ હતાં. તેમની માતાનું નામ અમ્મુ સ્વામીનાથન છે. સંગ્રહાણી જ તેઓ મદ્રાસબાનાં અનન્ય સેવક છે, અને આગાધની લડતમાં સક્રિય કાળો આપે છે. માતાના એ ગુણો લક્ષ્મીને પણ વારસામાં મળ્યાં છે. ‘લક્ષ્મીનો બાળવયે પિતાનું અવસાન થયેલું, પરંતુ માતાએ પુર્વની કેળવણી માટે ખૂબ લક્ષ આપેલું, એટલે આને પુર્વમાં દેખતો ગુણો, છુદ્ધિની તીક્ષ્ણતા વગેરે માતાને આભારી છે.

સંગીત, નૃત્ય, ચિત્રકલા વગેરેનો નાન-પણથી લક્ષ્મીને શોખ છે. ટેનિસની રમત તેની પ્રિય રમતોમાંની એક રમત છે; પરંતુ તેને સૌથી વધુ પસંદ છે મોદર-પ્રવાસ મોદર, હાથમાં આવે, અને તેમાં ચોક્કસ રંગની મોદર હાથમાં દોષ પછી પૂછવું જ શું? રસ્તાઓનું નિયમન, જડપની ગતિ, ખાડાકેરા વગેરેને જૂલો પૂરકપે દૂર દૂર તે દોડી નળ. દલાઓનાં કાળો સુધી ‘રીપરીંગ’ અને ‘ગ્રેક’, પર કાળ રાખી જામોમાં ફર્યો કરે—રમડા પદોનો ગજબનો શોખ.

પરંતુ આ શોખે તેની બીજી પ્રવૃત્તિઓ પર કાપ નથી ચૂક્યો. અભ્યાસમાં પણ તેનું અચરાકપણ જાણી આવતું. તરવરાનને રપચંતું મોઢ વ્યાખ્યાન હોય તો તે કદી ન ચૂકે. મદ્રાસ પાસે આવેલા અડિયાર આશ્રમમાંથી કાલેશી શિથોસોદિક્ષ પ્રવૃત્તિની તેમનાં પર ખૂબ ખૂબ અસર છે. લોકે તે શિથો-સોદિક્ષ નથી, પણ શિથોસોદિક્ષ છે એમ કદીએ તો તેમાં અનિચયોક્તિ વૃણ નથી.

આ મધ્ય ગુણેને લીધે તેનામાં સ્ત્રી-સદ્ગ

શરમાળપણું રહ્યું નથી. સાચું કહેવાની ગુણ
પણ તેનામાં ખાલી નીકળ્યો છે.

ત્યારે તો એ કર્નલ લક્ષ્મી નહેાતી—કુમારી
લક્ષ્મી હતી. પોતાની માતા સાથે ત્રીજા વર્ગના
ડબ્બામાં મુસાફરી કરી રહી હતી. માતાએ
વાતવાતમાં કહ્યું: “લક્ષ્મી! કૃષ્ણમૂર્તિને જોયાં?”

“ક્યા કૃષ્ણમૂર્તિ?”

“ચિયોસોફિસ્ટ!”

“ના, ક્યાં છે? જિજ્ઞાસાથી લક્ષ્મીએ
પૂછ્યું.”

“આગળના ડબ્બામાં—પહેલા વર્ગમાં.”

લક્ષ્મી કંઈ ન બોલી. આગળના રોડને
મારી ઊભી રહી એટલે તે નીચે ઊતરી, અને
કૃષ્ણમૂર્તિના ડબ્બા પાસે પહોંચી, બે હાથ
જોડી પ્રમાણ કરી પૂછ્યું: “આપ જ કૃષ્ણ-
મૂર્તિ ને?”

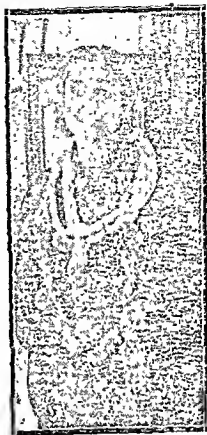
કૃષ્ણમૂર્તિ આ પ્રકારનું સંબોધન સાંભળી
આશ્ચર્ય પામ્યા અને ટૂંકમાં જવાબ આપ્યો,
“હા, હું કૃષ્ણમૂર્તિ.”

“મારૂં ઠરતો, સાચું કહેવા બદલ, પણ
તમારૂં જેવા ધર્મપ્રચારકોએ પહેલા વર્ગમાં
મુસાફરી કરવાને બદલે ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી
કેવી જોઈએ. તમારે તમારા વિચારોનો
ફેલાવો જમતમાં કરવો છે, અને મુસાફરી
જમનાથી દૂર રહી કરવી છે. એનો મેળ શી
રીતે બેસે?” લક્ષ્મીએ ટોર કરી.

શી કૃષ્ણમૂર્તિને આ ટોરમાં કચ્ચાઈનો
ખ્યાલ આવ્યો, કહ્યું: “તમારૂં કહેવું સાચું છે.
બહેન! તમે મારી જગ્યાએ બેસો; હું તમારી
જગ્યાએ જઈશ.”

એક વાર પૂરજીપે ફોડી જતી મોટર
જાંધી વળા મઠ. લક્ષ્મીને જરાયે ગમરાટ ન
થયો. જાંધી વળેલી મોટરમાંથી આસાનીથી
બહાર નીકળી, કંઈ જ ન બન્યું હોય તેમ
સ્વચ્છતાથી મોટરને સરખી કરવાની કામગીરી
ઉપાદી લીધી.

કર્નલ લક્ષ્મી

જીવન પ્રત્યેની આવી બેપરવાઈએ તેનામાં
સાહસિકતાનો ગુણ જન્માવ્યો છે. એ સાહ-
સિકતાએ તેને ભૂલાવામાં પણ નાંખી છે;
તેને જીતારી પણ છે. એક જ પ્રસંગ પરથી
તેનો ખ્યાલ આવશે.

ધનંટર સુધી પહોંચ્યા પછી તેની પ્રગતિ
વિચાળ બની. તેની સાહસિકતાના ગુણે, જીવન
પ્રત્યેની બેપરવાઈએ અનેક યુવાનોને તેના તરફ
આકર્ષ્યા. બુદ્ધિશાળી અને સાધનસંપન્ન
યુવકોને તેનું સૌંદર્ય આકર્ષણરૂપ બન્યું. સરકારી
અમલદારો તે રૂપને મેળવવા તકરારી રહ્યા,
વિદ્યાર્થીનાં એકે અધ્યાપક તેને જીવનસંગિની
બનાવવા તૈયાર થયા. લક્ષ્મીની સૌને ના હતી—
ચોખ્ખી ધસીને ના હતી. માતાને લક્ષ્મીની
ધર્મજ આરો આવવાનું મન ન હતું. લક્ષ્મીને

પરણું પસંદ નહોતું. તેને અભ્યાસ કરવો હતો. નવી દુનિયા જોવી હતી. નવી દુનિયાને વિશે ખૂબ ખૂબ જાણવું હતું. લગ્ન એને ખંધન સમાન જણાતું. એનાથી તે દૂર દૂર નાસતી. એટલે તેણે વધુ શિક્ષણ મેળવવાનો નિર્ણય કર્યો, અને મેડિકલ કોલેજમાં તે દાખલ થઇ.

ત્યા ખેંગોરના એક યુવાન વિમાની સાથે તેને પરિચય થયો. એનું નામ શ્રી. બી. કે નાન્ડુ-દ. આને પણ સિંધોન જતી તાતા-સર્વિસમાં તે વિમાની છે. તેણે લક્ષ્મીનો હૃદયને સ્પર્શ કર્યો. યુવાન વિમાની, જિંદગી પ્રત્યેની તેની પણ લાપરવાહી, સાહિત્યતો ગુણ-લક્ષ્મી તેની નજીક ખેંચાઇ. મોટરદ્વારા પ્રવાસ ખેડી ખેડી કંટાળા ગયેલી લક્ષ્મીને આ યુવાને આકર્ષી ઉડ્ડયન કરાવ્યું. વિમાનોમાં સાથે પ્રવાસો ખેડ્યાં. બંને એકબીજાની ખૂબ નજીક આવતાં ગયાં, અને એક દિવસ સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે લક્ષ્મીએ તે યુવાન વિમાનીનો સ્વામી તરીકે સ્વીકાર કર્યો. લક્ષ્મીને મેળવવા મથતા અનેક જુવાનો આશ્ચર્ય પામ્યા.

પરંતુ આ પ્રવાસ સુખી અને સરળ ન નીવડ્યો. બેપરવા લક્ષ્મીને આ લગ્નજીવન આશીર્વાદમય ન થયું. ટૂંક સમયમાં જ તેણે છૂટાછેડા લીધાં, અને નેટલે ઝડપથી વિમાની પ્રવાસ આરંભ્યો હતો, એથીયે વધુ ઝડપથી તેનો અંત આવ્યો. ત્યારબાદ તેણે મદાસ મેડિકલ કોલેજના એક અધ્યાપક અથવા નામનાં સિરિયન ક્રિશ્ચિયન સાથે લગ્ન કર્યું.

૧૯૩૭માં તેણે મેડિસિન અને સર્જરીની સ્નાતિકા થયા બાદ તબીબી તરીકેની કારકર્દી આરંભી. પરંતુ તેના પતિની સિંગાપુરમાં પ્રેક્ટિસ ચાલતી હતી, આથી તેની સાથે ૧૯૪૦માં તે સિંગાપુર ગઇ; અને સિંગાપુરને જ યોતાના નિવાસસ્થાન તરીકે પસંદ કર્યું.

આ દરમિયાન વિશ્વયુદ્ધની જ્વાળા

પ્રસરતી હતી. હિંદમાં પણ મહાત્મા ગાંધીજીએ વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહ શરૂ કર્યો હતો. પરદેશમાં જ્યાં જ્યાં હિંદીઓ વસતા હતા ત્યાં ત્યાં હિંદની આઝાદીની તમજા ચોપાયે જતી હતી. સિંગાપોરના હિંદીઓ તેનાથી મુક્ત નહોતા. મથાયામાં વસતી હિંદી સ્ત્રીઓ આ પ્રવૃત્તિને સીંચે જતી હતી. તેમાં સૌથી પહેલું નામ હાય આવે છે શ્રીમતી ચેચાદેવીનું. ત્રિચૂરનાં તેઓ વતની, પણ સિંગાપોરમાં ધણી વખતથી રહેતાં હતાં. એમ. એ. મુધીનો અભ્યાસ, અને હિંદનાં આઝાદીનાં વાતાવરણની અસર એટલે સિંગાપુરમાં પણ તેમણે આ પ્રવૃત્તિ ઊપાડી લીધી. સ્ત્રીઓનું તેમણે સંગઠન કર્યું અને 'લોટસ કલ્પ' નામની સ્ત્રી-સંસ્થા રચાવી. એવાં જ બીજાં બહેન શ્રીમતી રાધવન હતાં. ખંજાળી બહેન શ્રીમતી ગોહો અને સર મિરઝા હરમાઇલનાં સમાં શ્રીમતી નંજાંગી ગણુવી શંકાય. શ્રીમતી ચેચાદેવી આઝાદ હિંદ રેશન સિંગાપુરથી પ્રોપાગાન્ડા પણ કરતાં. આ 'લોટસ કલ્પ'માં લક્ષ્મી પણ જોડાયાં, અને સ્ત્રી-સંગઠનની પ્રવૃત્તિને વેગ આપ્યો.

જાપાનીઓએ સિંગાપુર લઇ લીધું તે પહેલાં લક્ષ્મીની માતાએ પુત્રીને દેશમાં આવવાનો આમ્રદ કર્યો હતો, પણ પુત્રીએ ચોખ્ખી ના કહી. સિંગાપુરમાં રહી, ગભરાયેલાં હિંદીઓને તેણે સહાય કરી, સાંત્વન આપ્યું. અને એક દિવસ, આઝાદ હિંદ રેડિયો પરથી સંબળાણું કે સિંગાપુરમાં આઝાદ હિંદ સરકારની સ્થાપના થઇ છે; સુગમચંદ્ર બોઝ તેના નેતા છે; ડા. લક્ષ્મી તેમની કારોબારીના એક સભ્ય છે.

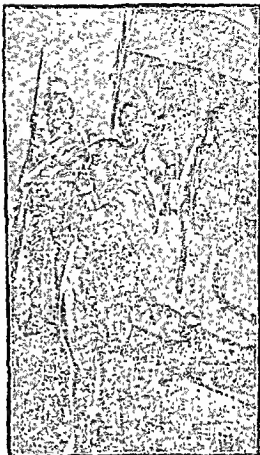
ઝાંસીની રાણીની રેઝિમેન્ટના કેપ્ટન તરીકે લક્ષ્મીની નિમણૂક થયા પછી તેની વ્યવસ્થા-શક્તિ, સાહસિક ગુણ અને દેશની આઝાદી માટે પ્રાણ આપવાની ન્યેમ્લાવર-શક્તિએ હિંદીઓમાં જ નહિ, પણ હિંદની બહાર પણ

તેણે સ્ત્રી-શક્તિને ઉગમવદ્ધ કરી છે.

સ્ત્રીઓની દુકંડીને તાલીમ આપવાની જવાબદારી લક્ષ્મીની હતી. આ સૈન્યમાં કોમનો ભેદ જાણ નહોતો; તેમાં માંસાહારી અને નિરાશિયાહારી હતાં. સૌ સાથે હળામળી રહેતાં, અને લશ્કરી તાલીમ લેતાં. 'જાર્સીની રાણી'ની દુકંડી માંની એક બહેનના શબ્દોમાં કહીએ તો "બધી થઈને આ દુકંડીમાં લગભગ સાતસો જોડકી બહેનો હતી. લશ્કરી મશ્યુવેશમાં સૌ રહેતી. રોજ સવારે પચ્ચવંદન થતું. નારતા પછી ક્વાયત થતી. હ્યારનાદ બ્યરચિયત રીતે લશ્કરી કૂચ થતી. દરેક બહેનને આધુનિક ઢબનાં શસ્ત્રો વાપરવાની તાલીમ અપાતી. પિસ્તોલ, રાઈફલ, મશીનગન વગેરે શસ્ત્રો વાપરતાં સૌ શીખતાં. નાનકડી મોટર-તોપ ચલાવવાની પણ તાલીમ અપાતી. આ દુકંડીમાં બે વિભાગ હતા-નર્સિંગ અને લડત્તક. મોટા ભાગ લડત્તક વિભાગનો હતો. નર્સિંગ વિભાગની બહેનોને પણ શસ્ત્રોની તાલીમ અપાતી. દર આવાડિયે અઠવાડિક કૂમ થતો. તે સમયે અઠકયા વગર ત્રીસ ત્રીસ માર્ચલ ચાલતું પડતું." રાજઆતમાં રચાવના પછી આ દુકંડીને 'સેવિકા' તરીકે કામ કરવાનું હતું. એટલે મેંએ હોરિપટલની જવાબદારી તેમને સોંપાયેલી. સ્ત્રીઓએ આ કૌશલ સંભાળી લીધી, પણ રજાએના મોરમે પોતાને નહિ મોકલવા બદલ ધીમેધીમે તેમનાં મનમાં વસવસો ઉત્પન્ન થવા લાગ્યો.

પ્રસંગ મળતાં કર્નલ લક્ષ્મીના પ્રમુખપદે મળેલી એક સભામાં સ્ત્રીઓએ આ વસવસો દાલબો: "અમે ખરતી થયાં છીએ, તે મેદાને જઈ. પર જઈને દુશ્મનો સામે ઝુલવા; પાછળ રહીને માંદાઓની સારવાર કરવા નહિ." છતાં આશ્ચર્યની વાંત એ છે કે વસવસો દાલબ્યા પછી, તેમણે હોરિપટલના કામમાં જરાય કચાસ આપવા છીધી નહિ. સાથે સાથે મોઢીથી લખાયેલ એક વિનંતિપત્ર સુભાષચંદ્ર બોસ

કર્નલ લક્ષ્મી: ગજવેરામાં

પર મોકલી રજુગોરમે તેમને મોકલવા આગ્રહ કર્યો: "અમારા માટે અમે વીરાંગના જાંસોની રાણીનું નામ પસંદ કર્યું. રથાનાન (સિંગાપુર) ખાતે અમારી પહેલી તાલીમ ઓવણી તમે ઉઘાડી મૂકી, ત્યારે તમે પોતે જ અમને કહ્યું હતું કે, 'તમે પણ જાંસીની રાણીની પેઠે રજુમેદાનમાં જઈ દુશ્મન સામે લડી-લડ્યો. રોજમાં અમને જોઈને દુશ્મનો હિંમત હારી મેસશે. બ્રિટિશ સૈન્યના હિંદી સૈનિકો દેખીને આપણા જ પક્ષમાં ચાલ્યા આવશે.' આથી તમને વિનંતિ કરીએ છીએ કે અમને મુદ્દના મોરચા ઉપર મોકલવા માટે સત્તર બ્રિટિશ આપો."

એક પ્રસંગ

એકવાર કેપ્ટન લક્ષ્મીના પ્રમુખપદે સ્ત્રીઓની સભા હતી, તેમાં નેતાજી 'આઝાદી જંગમાં સ્ત્રીઓનો ફાળો' એ વિષય ઉપર બોલવાના હતા. ત્યારે આગલી દરોજમાં બેઠેલી કેટલીક બરમી સ્ત્રીઓ માટે વહેમ પડતાં તેમને તપાસતાં તેમના અંબોડાના વાળમાંથી રિવોલ્વરો મળી આવી હતી. તપાસ કરતાં નેતાજીને 'પોઇન્ટ બ્લેન્ક રેઇફ્લ' પર ગોળીખાર કરી દારૂ દરવાનું કાપતફં રચાયું હતું. તે કેપ્ટન લક્ષ્મીએ પકડી પાડ્યું હતું.

અને ટૂંક સમયમાં જ આંસીની રાણીના હજની બે ટુકડીઓને મેદાને જંગમાં જવાની પરવાનગી મળી ગઈ. હિંદની સરદાર પર, સંગીનો સાથે આક્રમણ કરવાની તેમને છૂટ મળી. હિંદનો જે વિસ્તાર જિતાય તેના ગવર્નર તરીકે કર્નલ એટરજીની નિમજૂર થઈ. આ યુદ્ધનું વર્ણન એક સ્ત્રી-સૈનિકના મુખેથી જ સાંભળવા જેવું છે:-

"આ રણયોત્રનું વર્ણન આપું ? આ લડાઈનું વર્ણન આપું ? નાના નાના ડુંગરાઓ અને સાંકડી ખીણવાળું એક વિશાળ જંગલ અમારું મુખ્ય મથક હતું. તે ગાયોએ સ્ત્રી-સૈનિકોને જન્મારામાં પણ નહિ દોડેલાં. અમે તો પ્રદર્શનની પૂતળીઓ જેવાં બની ગયાં. સ્ત્રીઓ અને પુરુષો માઇક્રોના માઇક્રો મુઘી પ્રવાસ ખેડીને અમને જેવા આવે."

"એ ગામમાં અમે પણ ધણા દિવસ સુધી પડી રહ્યાં. રોજિંદી ક્વાયતો કરતાં કરતાં આખરે અમને ફરમાન મળ્યું—લડાઈ માટે નૈયાર રહેજો. અમારે લાંબી મજલ કાપવાની હતી. મજરકું થતાં પડેલાં ત્રણ વાગ્યે અમે નીહળ્યાં. સર્વજન અધેકાર હતો. રાત અંધારી હતી અને ખંતોઓ લેવાની મનાઈ હતી. અમને ચેતવણી આપવામાં આવી હતી—

અવાજ નહિ, યુદ્ધનાદો નહિ, શાંતિથી અને ઝડપથી આગે ફૂચ જ કરવાની.

"અમને લાગ્યું કે અંધારામાં ને અંધારામાં અમે જાણે અનંત યોગ્ય પસાર કરી ગયાં છીએ. આખરે એક ડુંગર પર અમે પહોંચ્યાં. ત્યાં અમને એકેક ખાસ જગ્યા સંભાળીને ગોઠવાઈ જવાનો આદેશ મળ્યો. સામે એકાદ માઇક્રોને છેટે બ્રિટિશ લશ્કર હતું. વચ્ચેની ધરતી કાંઈના આપની નહોતી ! બ્રિટિશ લશ્કરને કદખનાયે નહોતી કે, અમે આંદોં સુધી પહોંચી આભ્યા છીએ. તે લોકો તો અમારી નીચેની ખીણ સુધી બરાબર ફૂચ કરતા આવી પહોંચ્યા. હવે બંદૂકો ચલાવવાનો લુકમ કપારે અપારો મેની જ વાટ અમે જોઈ રહ્યાં હતાં. અમને લાગ્યા, કરતું હતું કે, ચિકાર હાથમાંથી છટકી જાય છે ! પણ આખરે લુકમ છૂટ્યો....

"ધારું છું કે એ વખતે અમને ભાન ન રહ્યું કે અમે સ્ત્રીઓ છીએ. અમે જાણે કહ-પૂતળીઓ જેવાં બની ગયાં હતાં. થોડાં દિવસ, ગોળીઓ છૂટે. બંદૂકો બરાબ, ફરી થોડાં દિવસ, ફરી ગોળીઓ છૂટે... ફરી પાછી સંગીનો ચડાવે અને લુમ્મો કરે."

જગતના ઇતિહાસમાં મળતાપાત 'યમ રાકે' એવો જંગ આંસીની રાણીની ટુકડીએ મોઝામીન આમળ ખેદ્યો. સોળ સોળ કલાક સુધી, ધાવલ થતાં છતાં ફરમને સામે તેમણે ઝીક ગાલી.

પરંતુ સ્ત્રીઓની આ ટુકડીઓ વધુ શીયં હાખવે તે પડેલાં વિશ્વયુદ્ધે પક્ષટા લીધી. જપાનીઓએ ખીછે હડ કરી. 'જયહિંદ' નો નાદ રંગૂનમાં શમી ગયો. મુખાપયંદ બોલે પ્રમો છોડ્યું. કર્નલ લક્ષ્મીએ રંગૂનમાં જ રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

જપારે જપાને શરણાગતિ સ્વીકારી ત્યારે કર્નલ લક્ષ્મી કાઠ્યા હોરિપદ્ધતમાં ધાવલ થયેલા સ્ત્રીઓની સારવાર કરતાં હતાં. ત્યાંથી તેઓ

રંગૂત પાછા ફર્યા અને પોતાની ગ્રેડટિસ રાફ કરી; આઝાદ હિંદ ફોજના સૈનિકોની યલુવા ચાલુ રાખી અને આઝાદોની ત્યોત જલ્લની રહે તે માટે પોતાની ફેટલી પ્રવૃત્તિઓ પણ ચાલુ રાખી.

રંગૂત પર અંગ્રેજોનું વર્ચસ્વ નામનું જનું હતું. આઝાદ હિંદ ફોજના સૈનિકો પર સરકારની કરડી નજર હતી. છતાં કર્નલ લક્ષ્મીએ આંધી જ્યોતિ બિગ્લી, આઝાદ હિંદ સરકાર દિન બિનબ્યો અને ફોલ કિસ્સામાં આઝાદ ફોજના વજુ અમલદારો સાથે થયેલા મુકદ્દમા સામે વિરોધ દર્શાવવા મળેલી સમામાં હાજરી આપી વિરોધ વ્યક્ત કર્યો. સરકારની નજર વધુ કરડી બની. બંધી સંરક્ષણ ધારા અન્વયે રંગૂત છોડી ચાલ્યા જવાની, તેમના પર નોટિસ પાછી બીજી દિવસે બીજી નોટિસ મળી અને ત્રીજી સવારે એક લશ્કરી ઘોડોમાં તેમને બંધાડી, પિમાનદારા મોશ્તીલા પહોંચાડી, મોટરદારા દારો લઈ જઈ ત્યાં તેમને મુક્ત કરવામાં આવ્યો.

લશ્કરી ઘોડોમાં તેમને દરના વિમાની મધ્યે લઈ જવામાં આવતાં હતાં ત્યારે એક લશ્કરી અમલદારે પ્રશ્ન કર્યો: "આપણે મોરચા પર જળ્યા હોત તો તમે શું કરત?" જવાબ મળ્યો: "તો મારો ગોળીથી તરત તમને વીંધી નાખત." લશ્કરી અમલદાર આ જવાબ સાંભળી સહેજ જ ધઈ ગયો.

થોડા વખત ઉપર જ કર્નલ લક્ષ્મીને હિંદ આવવાની છૂટ મળી, એટલે હિંદમાં આવી દિલ્હી થઈ તેઓ મદ્રાસ પહોંચી ગયાં છે. હિંદના સ્વ-સંગઠનને મજબૂત કરવાનું હેતુ તેમણે બીજું ઝાંખું છે.

હિંદ સક્રિય અધિકારી મુદ્દે જોકે હિંદ માટે ધાર્મિક પરિણામ તરતમાં નથી મેળવ્યું, પણ આઝાદોની ચિરમ જોનાથી જરૂર વધુ પ્રજ્વલિત બની છે, તેમાં જ 'કોરોની રાણી'ની

દિલ્હીમાં

રજિમેન્ટે હિંદી સ્ત્રીઓ સમક્ષ સંગઠન, શીર્ષ, સાહસિકતાનું વીરલ દર્શાવે પૂરું પાડ્યું છે. સ્ત્રીઓ પણ પુરુષની સાથે ખબેખબો મિલાવી રૂચ કરી રહે છે; સંગીનો બિચકી રહે છે; સત્રચોને ખાગી રહે છે—હિંદની સ્ત્રીઓ કામ પણ દેશની સ્ત્રી કરતાં કેળવણી તો જતા પણ બિચરે તેમ નથી તેની પ્રતીતિ કરાવી છે. આજે પણ કર્નલ લક્ષ્મીનું નામ યાદ આવતાંની સાથે જ, આઝાદ ફોજમાં ગવાતા રૂચ-ગીતના બહુકાંદા શ્રવણે અવશ્યક છે:

"સખ મિત્રકર હિંદ પુકારે

"જય આઝાદ હિંદ કે નારે

"પિયારા દેશ હમારા

"સુરત જન કર જંગ પર-ચમકે

બારત નામ સુભાગા!"

- જેણે સત્ય તણી ધ્વજા ગ્રહી કરે અન્યાયને છતવા,
હિંસા દોષવતી મનાવી સઘળી વાણી એને કમળી;
હીધો લેખ સ્વતંત્ર દેશ કરવા, સામ્રાજ્ય જેને પડે,
વંદે અદ્ભુત આત્મતેજ નીરખી, એવા નમું ગાંધીજી. ૧.
- તેજસ્વી કુલમાંહિ જન્મ ધરીયો, લક્ષ્મી તણો લાડલો,
વિદ્યાલંકૃત બુદ્ધિજ્યોત ઝગડે, રૂપે બીજો મનમય;
અપીંદુવ્ય, શરીર, આત્મ સઘળું સ્વાધીનતા કારણે.
કીર્તિ ભારતની જવાહર! કરી વિસ્તારિણી વિશ્વમાં. ૨.
- સૂતેલા કૃષિકાર સૌ જગવીયા, કીધા કટિબદ્ધ ને,
હંકાર્યું જડ રાજતંત્ર બળિયું, સત્યાગ્રહો આદરી,
ગળે સિંહ સમા રણે નિડર જે, યોદ્ધા યશસ્વી મહા,
શૂરા શ્રી સરદારનો વિજય હો રવાતંત્ર-યુદ્ધે-સદા. ૩.
- જિહ્વાગ્રે વળી લેખિની મંહિ વસ્ત્યા જેને, શ્રી વાગીશ્વરી,
મેઘાની પ્રતિભા થકી જગતમાં દીપાળ્યું નારીત્વને;
કાશવાસ સફો પ્રપુલ્લ વદને એ હિંદના બુદ્ધબુદ્ધે.
અદ્વિતીય સરોજિની તણું રહ્યું વ્યક્તિત્વ તેજેભયું. ૪.
- મોક્ષાના પદને વિભૂષિત કર્યું ધર્માન્ધતાત્યાગથી,
સદ્વૃત્તિ, સમધારણા, નિડરતા, કોશઙ્ગને દાખવી;
હંકારી રથ રાષ્ટ્રનો વિપમ ને કપટે ભયો મારગે.
આઝાદે નિજ નામ સાચું કીધું આઝાદીના જંગમાં. ૫.
- સાધ્યું પશ્ચિમ પૂર્વનું સુભગ ને, સંવાદી સંમેલન,
આદર્શો નિજ વિશ્વભારતી તણા મૂત સ્વરૂપે રચ્યા;
ઠાવ્યોનાં કુસુમે પ્રસાર્યું જંગમાં સત્યકીર્તિનું ત્રાસન,
કીધું ધન્ય સર્વોદ્ગતાય. ૬.
- હવિત જ્ઞાનાન્વિતા ભક્તિથી.
પુત્રીસ્તન પ્રભાવશાળિ પિતૃને સંસ્કારિણી માતનું,
રંભા તુલ્ય સ્વરૂપ મુક્તિપજ્જને અપીંદીધું પ્રેમથી;
આપીને પડકાર શત્રુ દળને નાતુભૂમિ ગીરવ
સ્થાપીને નવ ખંડ માંહિ, વિજયાલક્ષ્મી વિજેતા બની. ૭.
- તોડયાં બંધન આપ ને પર તણાં આઝાદીના મંત્રથી,
મુક્તિ-સેન્ય સ્ત્રી સ્વશક્તિથી કરી સુગમ પ્રભ સર્વને,
પોકારી 'જય હિંદ' ઘોષ, નવતું જેણે પુરું ચેતન,
નેતાજી શ્રી સુભાષની અમર હો કીર્તિ જ્વલતોન્વલતા. ૮.

નરેન પરણીને આવ્યો એને પણ જ મહિના થયાં ત્યાં તો એ નવવધુ તારા સાથે અગડા ફરી બેઠો. અગડાના કારણની તો ખે- માંથી એમને ખબર ન હતી. પણ નજીક કારણમાંથી વિપરીત પરિણામ આવતાં વાર નથી લાગતી. નિસાસા નાખતો નરેન બીંત તરફ મોઢું કરીને "સહ રહો અને નવવધુ પોતાનાં પાશવ વડે- આંસુ- લૂછતી મોતની ધમ્મકા કરવા લાગી."

નરેન એને જો- તેના પિયર એકદ મહિના માટે જવાનું કહે છે તો એટલા થોડા દિવસ- માટે શું કામ, એ તો કાયમને માટે સાસરી-છોડી પીયર રહેવા ખુશી હતી. એણે રોષપૂર્વક સંબળાવ્યું: "તમને હું જો ન મળતી હોઉં તો મારે પીયર આસી જવા દો. તમને મમતા સમાચાર થોડા દિવસમાં પચાસારા મળી જશે. પછી તમને મમે તેવી રૂપાળી કાંઈ છોકરી સાથે પરણી જાઉં છવન સફળ કરજો. એટલે આ-કુખમાંથી તમેય છૂટો ને-હુંય છુટું."

નરેને પણ કોઈમાં એને ધણું ધણું સંબ- લાવી દીધું. છતાંએડી ઉપરથી મૌન સુધી દલદ પહોંચ્યો ત્યારે નરેનને લાગ્યું કે સ્ત્રી- એને મન આત્મદલા એ રનાન કરવા કે કપડો ધોંઘા-જેવી સહેલી વાત હતી, પણ કપડાં ધોવાં કે રનાન કરવું અને આત્મદલા વચ્ચે જે તદાવત છે એવું રમરણ આવતાં નરેન બારે વિમાસણમાં પડી ગયો.

આખા દિવસની છવસેજી મોકરી, ત્યાર પછી આ વાગ્યુદનો વધારાનો પરિશ્રમ અને છેવટે મંબીર કુખદાયક ચિંતા—જતાં સર્વ ચિંતા દરનાર નિદાદેવી નરેન ઉપર પોતાના અધિકાર જમાવી બેઠી. પણ એટલામાં તારાએ એની ઉંધ છોડી દીધી. ધોમું રૂદન તારાથી દાખ્યું દેખાયું નહિ ત્યારે તારાથી મૂકતકે

અશ્રુબિન્દુ

અનુવાદક

સૌ. જયમળા શાસ્ત્રી. બી. એ.

રડી પડાયું. એ રૂદનના અવાજે નરેન પોતાના નસિજને ધિક્કારતો બેઠો થયો અને આર- ગમાં આંટા મારવા લાગ્યો. રૂદન વધતું મથું એટલે એણે ટેબલ ઉપરથી તમાકુની દાખડી લઈ સગાંઠે લીધી ને છેવટે રેગુલેટરને બે નંબર આગળ ઢેલી પંખાને વધારી દબ ફરીથી સૂઈ ગયો.

વડેડી સવારે ઉઠતાં તેણે જે જોયું એનાથી તો તેના શરૂારતું લોકો પાણી ઘસ-મથું. તારા નિર્વીક અને અચેતન જેવી ચતોપાટ જમીન ઉપર પડી હતી. થોડા ઉપરથી લોકો જોડી મથેલું ને આણું શરીર ઠંડુ હોમ જેવું!

પાઠશાળાં જ એક દાકતર રહેતા હતા. તે લોહામાં ખૂબ જાણીતા ને હોશીઆર ગણાતા. તેમની વીઝીટ શી પણ નીસ રૂપીઆ નેટલી હતી. એરોપથી અને હોમીઓપથીમાં એ એકા ગણાતા. એટલે નરેન લાગશે દાકતરને ઘેર પહોંચી ગયો ને ચતની જાધી વાત માંડીને કહી. અને એકદમ આવી તારાની તપીયત જોવા

આમ્રહ ક્યો. દાકતર ઘણા વિચિત્રણ હતા. તે બધું સમજી ગયા. તેમણે ધીમેથી નરેનને કહ્યું: “મામ, મારે આવવાની જરૂર નથી. એને શીટ આવી છે. જમને એના મોઢા ઉપર પાણી છાંટજો. થોડીવારમાં એ શુદ્ધિમાં આવી જશે. પછી એને બજારમાંથી આ ચીટીમાં લખી છે તે દવા લાવીને એક દીધું આપજો.”

નરેને ઘેર આંવી નોકરને દવા લેવા મોકલ્યો અને પોતે ઠંડું પાણી છાંટવા માંડ્યું. થોડીવારે તારાએ બાનમાં આવી આંખો ઉઘાડી અને નરેન સામે ટગર ટગર જોષ રહી. નરેન ગભરાઈને બેઆકળો બની ગયો હતો. તેણે તારાને શુદ્ધિમાં આવેલી જોષ મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે ‘હવે કદિ તારાની સાથે ઝમડો નહિ કડું. એક નાની વાતમાંથી આતુ’ થઈ ગયું તો મોટી વાતમાં સુંતું :સું યાય ? એક ક્ષીટથી આટલું વિત્યું તો આત્મકલ્પા કરી બેસે તો જીવાય જ કેમ ?’ એ વિચારથી નરેનને આખા શરીરે પરસેવો વળી ગયો.

થોડીવારે તારા ઉઠીને બેઠી થઈ અને જીભ યથા આરગમાંથી બહાર જવા ડગ બચે ત્યાં તો નરેને આડા ઉભા રહી એ હાથ પડોળા કરી એને રોકી. તારાએ નરેનનો હાથ તરછોડી કહ્યું: ‘એ મારા પિયર ક્યારે જવા દેશો ? હું તો આજે જ ચામી જવાની છું. આજે જ પરોંચીને કાસે જ.....’

આત્મકલ્પાની કલ્પનાથી નરેન ગભરાઈ ગયો. તેણે એકદમ તારાના મોં ઉપર હાથ દાખી દઈ એને બોલતાં અટકાવી અને તારાની સામે નરમધેંશ જેવો બની નરેન આજીજી કરવા લાગ્યો: ‘ના ના, પિયર જવાની તું વાત

જે દરીશ નહિ.’

એટલામાં નોકર બજારમાંથી દવા લાવ્યો. દવા હતી ‘ધગનેશીઆ-૬’. નોકરે પડેડો ખસેડી બેધું અને નરેનને ઢીંચણીએ પડી તારા પાસે પિયર જવાની ના પડાવવા આજીજી કરતો જોષ તે શરમાઈ ગયો. નરેને ઉઠીને દવા લીધી અને દવાનું દીધું લઈ તારાના મુખ પાસે ધરતાં તેની આંખમાંથી આંસુ સરી પડ્યું.

તારા હસી પડી. એના મોં ઉપર શરમની સુરખી ફરી વળી. વિષમતા દૂર થઈ અને જાણે અઢ રાત્રે જ પરણીને આવી હોય એવી નવવધુ જેની શરમાળ બની નીચું જોષ મંદ મંદ હતી પડી. તેણે દવાની વાટકી દૂર ખસેડતાં કહ્યું: ‘રહેવા દે. હવે દવાની જરૂર નથી.’

‘પણ તું પિયર તો નહિ જતી રહેને ?’

‘ના, હવે પિયરે શું કામ જઈ ?’ ફરી તારા આરગમાંથી બહાર આવી ગઈ.

નરેનના હૃદય ઉપરથી મોટો ભાર ઉતરી ગયો હોય એમ એણે નિરાત અનુભવી. એકસો પડતાં એણે ટેબલ ઉપર પડેલ હોમીઓપથીની શુદ્ધિકૃતિસા ઉઘાડી વાંચ્યું. ‘મદા મનોવિદનાના ફોલે ચતા સર્વ રોગોત્તુ’ મદાઓપધ: એક દીધું ‘ધગનેશીઆ-૬’. તેની સામે નરેને બિચ્ચના નવદંપતીને ઉપયોગી યાય તેટલા માટે ઝીણું અક્ષરે લખ્યું—‘અથવા આંસુનું’ એક દીધું.

એટલામાં પડેડો ખસેડી ચાંની ટ્રે સાથે આવતી તારાને જોષ નરેને એકદમ પુસ્તક ઉપાડીને અમરાઈ પર સંતાડી દીધું. તારા હતી પડી.*

જાણી ઉપરથી.

તમે ‘સ્ત્રીજીવન’ના ગ્રાહક નથી ? આજે જ ગ્રાહક બનો.
વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. પાંચ. પરદેશ : હસ શીર્ડીંગ (૬-૧૦-૦)
‘સ્ત્રી-જીવન’ કાર્યાલય, ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ.

૨૧ માંચણ અને મહાબારતે બે પુરુષ આદર્શો
આપ્યા છે—રામ અને કૃષ્ણ. એક છે મયોદા
પુરુષોત્તમ અને બીજા છે પૂર્ણ પુરુષોત્તમ.
રામની મયોદા દહિ લોપી ન શકાય. એમનો
બકતો પ્રત્યેનો પ્રેમ હૃદયમાં બોલોબોલ બને
હોવા છતાં સુદૃઢ સ્વરૂપે જ તે પ્રગટ થાય,
અને એમનું મયોદા પાલન જીવનભરના નિકટ
સાથી લક્ષમણ કે સીતાનો ત્યાગ કરાવતાં
પણ ન અટકે, એનું આકર્ષક શૃંગાર-તપસ્વીનું
જીવન તે રામનું. કૃષ્ણજીવનના આદર્શમાં તો
મુક્તવિહાર કરતા કન્દેયો. એનાં અંતઃપુરમાં
તો મુદ્દાપોયે પડેલી જાય. એ તો સદૈવ
આનંદની અવધિ રેલાવતા લીલા વિસ્તારે
જાય. છતાં કૃષ્ણનું જીવનરૂપ પણ રામના
જેટલું જ હોયું તો ખરું જ. જેમ આ બે
પુરુષ આદર્શો વાસ્તવિક અને બાહ્યે આપણને
આપ્યા છે એવાજ બે નારીઆદર્શો પણ એમણે
આપણને આપ્યા છે—સીતા અને દ્રૌપદીના.

આદ્યારયમાર્ગ જ શિવધનુષ્યથી રમનારી
સીતાને દર્શન તો કેમ ગણી શકાય ? છતાં
એના સમગ્ર પાત્રાવેખનમાં સીતાને સોખ
ક્ષમામર્તિ તરીકે જ મૂલ્યાંકન આપી છે. રાવણ
એના દેહને ઉપાડી હરણ કરી જાય, છતાં
એનું મુખમાં આપનો એક શબ્દ પેંચ નથી.
અશોક વનમાં શક્તિસીએ સાથેના સંવાદમાં
પંજુ એને મૂંઝેલી, 'મારો રામ આપ્યા પછી
તમારો આવા કે તેવા દાહ થશે,' તેનું
ઉચ્ચારણ માત્ર પણ નથી. અરે ખૂદ રામ
પણ ત્યારે એના ત્યાગ કરે છે ત્યારે પણ
ઉપાશંક તો શું, પણ ક્યવાટનો એક ખાવ
પણ એના મુખ ઉપર ન દરેકે. અને છેલ્લી
વેળા ત્યારે વાસ્તવિક કાળિનેડોડે

મા નિપાદ્ય ત્વમગમઃ શાશ્વતી સમા...
વાળો શ્રોક ચડી આવે છે ત્યારે પણ રખેને
કાપિ રામને આપી બાંધે એ બધે એમને
સીતા વારે છે. એ છે ક્ષમાની-સોમતાની
અવધિ. સીતા રાવણને શાપી બાળત, અરે

* રામ અને કૃષ્ણમાંથી.

આપણો નારી-આદર્શ

લેખક

ધી. ધી. રા. ભારદ્વાજ

જરૂર પડ્યે તો તેને ભરમ પણ કરી શકી
હોત. ! ક્યયિ રાવણ એના દેહને બ્રષ્ટ કરતાં
અચકાયો એ કંઈ સતીના શાપના બધે તો
નહિ જ, એ તો અટક્યો હતો પૂર્વના કંઈ
એક શાપના બધે જ.

અને પતિપરામણ્યતાની માત્રા પણ
સીતામાં પૂર્ણસ્વરૂપે છે. રામના એક પણ
વર્તન અને આજ્ઞા વિષે એ ક્યયિ શંકા પણ
સેવી કેય શકે ? અશોકવનમાં કેદ પડ્યા પડ્યા
પણ એ તો, 'મારો રામ જરૂર મને છોડા-
વવા આવશે,' એ શ્રદ્ધા પર જ નિર્ભર છે.

સ્વયંવરમંથિ પિતાની પ્રતિજ્ઞાનું પરિણામ
એને સિરોમાન્ય જ છે. શિવધનુષંગ કરતો
વીર દેવ, દાનવ કે માનવ ગમે તે હો, એ એને
તો દ્વામિ તરીકે સ્વીકાર્ય જ છે. વડીલોની
આજ્ઞા પરત્વે પણ એનું એક શબ્દનું પણ
ઉચ્ચારણ નથી. જે રામને ગમ્યું તે સીતાને
ગમ્યું. દશરથની પ્રતિજ્ઞા કે કૈકેયીની હક સામે
એને કશું કહેવાનું હોય જ નહિ. એ તો
જીવનની સર્વ મર્યાદાને રામની ઇચ્છા-રામના
અનુગમનમાં સમાવી દે છે.

ત્યારે દ્રૌપદીનો આદર્શ એથી તદ્દન
ઉલટો જ છે. એણે છે વિરાટ રામની પુત્રી,
કાળકાળ સમી બળતી અગ્નિની ગાળ. સ્વયં-
વરમાં પણ એ તો કડક રીતે પોતાના વ્યક્તિ-
ત્વનો પરિચય આપે છે. એ તો બેધકક હઠી
દે છે કે, 'સ્વયંવરની કસોટી ગમે તે હો, પણ
તેને પાર ઉતારનાર વીર બે દાસીપુત્ર હશે તો
હું તેને નહિ વડું.' અને સમગ્ર જીવન દરમ્યાન
પણ એ એકેએક અન્યાયનું નેર લેવા તલપતી
ચંડી જ બની રહે છે. જે ચોટલાને ડુંગરાને
એવો એ એના લોનીથી જ બીજીને

૧૧

ઓળી યશય, આસન માટે જાંધ બનાવના
દુર્યોધનને પણ એ કહ્યું રીતે હજી નામે છે—
‘એ આસન તો છે મારા બીમની મદાનુ!’
અને એ રીતે દુર્યોધનનાં મૃત્યુનું ખીજ પણ
ત્યાં જ રાખે છે.

યનવાસમાં કે યુધિષ્ઠિરમાં પણ એ કહેવું
સાંખીને રહે જ નહિને! કાપાકાપડની છેડતીને
સમયે યુધિષ્ઠિરમાં જવાર પડી જવાનો પૂરેપૂરો
ભય હતો, અને પરિણામ હતું ફરીને વનવાસ
નેહવાનું, છતાં સાંખી રહે એ દ્રોપદી જ નહિ.

અને વડીલોની મયોદા પાળનાં છતાં
એમને પણ એમની પોતાની મયોદાનું બાન
એ દરાવી જ આવે છે. રાજસભાની અંદર
પોતાની બેઠાણી ચતી હતી ત્યારે પણ એણે
બીજાઓને જે રીતે બોલા પાડ્યા છે એમાં
એના આગ્રહાભિપ્રાયની ટોચ આવેલી છે.
વડીલો દોષ તો ભણે રહ્યા! એમની મૂંઝ
દોષ તો એમની આજ્ઞા ઉભેજવાની જરૂર છે
અને ત્યારે એના પતિએ એને દારી બેઠેલા
છે, ત્યારે એ કાંઈ પતિઆજ્ઞાને દેવાના તરીકે
સ્ત્રીધારી તો ન જ શકે. ત્યાંજ એ પ્રશ્ન પૂછી
હો છે કે ‘પોતાની જાતને યુધિષ્ઠિર બનાવી
મૂંઝા એના પતિએ એના સ્વાતિત્વનો અધિ-
કાર ધરાવે છે ખરા કે?’

અને ત્યારે જીએ નપાંડવી પૃથ્વી દરવાનું
પણ લીધું ત્યારે તે જ રાત્રે કૃષ્ણની સદાય
સહ બીજમની પૂજા કરી અખંડ સૌભાગ્યનું
વર પામનાંની સાથે જ એ વીજળી જીજી
હી, બીજમને પણ કામે જ છે કે ‘મદારાજ!
શું બોલો છો? સવારે તો નપાંડવી પૃથ્વી
કરવી-છે અને માફ સૌભાગ્ય અખંડ રાખવાનું
વરદાનેય આપવું છે!’ એને એથી જ બચે તો
એને મદમાયા કહી છે. એનો ભય તો સદુને
રહેજ છે. કૃષ્ણ પોતે પણ એ ભયથી પર નથી.

પણ આ એ આદર્શો તો ક્યાં પૂર્વ અને
પશ્ચિમ નેટલાં વિભિન્ન. એ પોતપોતાની રીતે
તો પૂર્ણ આદર્શો છે જ; છતાં આર્ષાવર્તને
તો કલિદાસ અને કાળમયોદા પ્રમાણે પોતાનો

આદર્શ દેવવાણે પડે. એ બન્ને આદર્શોને
એક કરતો આદર્શ પણ આપણા શાસ્ત્રકારોએ
પુરાણોમાં મૂક્યો છે. એ છે સાવિત્રીનો આદર્શ.
એનામાં સીતાનો ક્ષમાશીલતા અને સૌમ્યતાનો
આથે સાથે દ્રોપદીની સત્યાગ્રહી દૃઢ પણ છે.
એ પહે પહે કોવને વશ થતી નથી, છતાં
એકવાર એક દૃઢ નિશ્ચય પર આવ્યા પછી
તો એ ખૂદ યમનો સામનો કરી તેને દંડ-
વવા માટે પણ કમર કસે છે.

હવનસાથીની પસંગીમાં જે એ તો એ જ
જાનનાં મહત્તમ મનથી જ નિર્ધારે કરે છે.
પતિ અને વડીલોની એની સેવા-સુશ્રુષા તો
સીતાની યાદ અપાવે છે. સીતાની જેમ જ એ
અરવ્યમણે પતિનું અનુમર્શન કર્યું જ નહય
છે. પણ એ સીતાની જેમ પતિના પીડા
અને શોષના અવેશબન પર નિર્ભર નથી. એ
તો પથેપથ સાવચેત છે. પોતાની આત્મશક્તિ
પર જ એ નિર્ભર છે. અને ત્યારે પતિનું
મૃત્યુ થાય છે ત્યારે જે એ તો એ જ અથગ
શક્તિથી પતિનું માથું બાળામાં સહને બેસી
નહય છે. એની કંઠી તાકાત બોલની રહે છે:
‘જેજી છું હવે કાણ સામે આવે છે?’ એને
યમનોથે હર નથી.

અને યમના આગમને પણ સીતાની જેમ
અકાગ્રહ હી એ વિવશ બની જતી નથી,
કે નથી દ્રોપદીની જેમ કોધને વશ થતી. એ તો
પોતાની કંઠી તાકાતનો પગલો દિમરે જે બનાવ્યો
નહય છે. અને હૃદયમાં ભરેલી જરાકામુખી જેની
શક્તિને દિમરો જેમ દારીને બદલે કાઢતી
કાઢતી એ યમને જે પ્રશ્નો પૂછે નહય છે. યમની
પાછળ પમણે પમણું માંડતી એ આખરે એને
દંડાવે છે અને પોતાનું જ ધાર્યું કરે છે.

આજે જ્યારે ભારતનો નર સત્યવાનની
જેમ નિષ્પ્રાણ બન્યો દોષ, યુવામીના યમ
ત્યારે એના પ્રાણને દરી રજો દોષ ત્યારે તો
થેર થેર સીતા અને દ્રોપદીના આદર્શના સમ-
ન્વય જેની સાવિત્રીઓનો જ આપણને જરૂર છે.

આખાત્રી માટે શસ્ત્રો સજનાર સોરઠી વીરાંગનાઓ

શ્રી.લીલાવતી મહેતા અને કુ.રમા મહેતા

મુલાખા અને ખરશામાં ચોખવેલ આઝાદ દિંદેશજીના નારીજનમાં દેશદેવનંદનંદ લક્ષ્મીની આયેવાની નીચે જોડાયેલ યુજરાતી મહેતામાં શહીદાનાંજના જોખામંજળ પ્રાંતના વજ વગની શ્રીમતી લીલાવતી મહેતાજીને પરિચય સ્ત્રીજનના અથા અર્ધમાં આપેલો છે. તે પછી જો દેશજીની વીરાંગનાઓ ધીમે ધીમે દિંદેમાં પાછાં આવે છે તેમાંનાં બે જડેનો—શ્રી. લીલાવતીમહેતા અને તેમનાં પુત્રી કુ. રમામહેતા દેશમાં આવી પડેલો છે.

રંચુનના જુવરાતી કુટુંબમાં રાજોડના વગની અને ધંધારી રંચુન જઈ વસેલા છે. પ્રાણજીવનદાસ મહેતાનું નામ જડેલું છે. મદાત્મા માંધીજીએ જોમની સેવાઓનાં વખાણ કર્યાં છે, જો ડા. મહેતાનું પર જુવરાતીજો માટે પ્રેરણારશન હતું અને જુવરાતી પ્રવાસીઓને આશ્રયસત્તું હતું. ડા. મહેતાજી દેશની દરેક પ્રજાઓમાં પણ પોતાનો શરો આપ્યો છે. તે ડા. મહેતાના સૌથી મેટા પુત્ર શ્રી. હમનલાલમહેતાનાં પત્ની શ્રીમતી લીલાવતીમહેતા પોતાનાં જર્ધાં જાળમે સાથે આજાદ દેશમાં

જોડયાં હતાં અને સક્રિય તંદા સંપૂર્ણ રીતે આપ્યો હતો.

રંચુનમાં આજાદ દિંદે દેશજીની 'ગંડીની રાણી' ટૂંકી રજાપવામાં આવી ત્યારે શ્રીમતી લીલાવતીમહેતા અને જોમ પુત્રીજો કુ.નીલમ અને રમાએમાં જોડયાં હતાં. મેટાં પુત્રી કુ.નીલમની ઉમર જો વખતે સેલેક વર્ષની હતી. હાલમાં નીલમમહેતાનાં હમ દર્ધાં છે અને તે તેજો રંચુનમાં જ રહ્યાં છે. કુ. રમામહેતા તેમના માતા શ્રી. લીલાવતીમહેતા સાથે મુંબઈ આવી પડેલ્યાં છે. મુંબઈમાં તેમનું જાહેર સન્માન કરવામાં આવ્યું ત્યારે તેમણે આજાદ દેશજીની વીરાંગનાઓએ આપેલા શળા મુંબઈ અનેક દેસ વમાડે તેવા પ્રશંગો વર્ણવ્યાં હતાં.

શ્રી. લીલાવતીમહેતાને મેટિશોર પુત્રોમાંથી એક પુત્ર તો આજાદ દિંદે દેશજીની પ્રજા ત્યારે રંચુનમાં જોરદોરથી આજની ત્યારે જ ટાકેડોમાં પટકાપ પડ્યો હતો. આજાદ દિંદે દેશજીમાં જોડાયાનાં સ્વપ્નો સેવતા અને આંખરી થી સુધી રાષ્ટ્રપીન માતા જો પુત્રને દેશન જો ત્યારે પણ આ માતાએ, પોતાના હા

ચૈતરી મોગરો

સખિ, ખીલ્યો આ ચૈતરી મોગરો !

એની પાંદડીએ પ્રસંરે પમરાટઃ

સખિ, ખીલ્યો આ ચૈતરી મોગરો !

બણે તારલાનો છોડ બૂમિ ઊતર્યો,

લીલાં પાંદડાંમાં એનો ચળકાટઃ સખિ—

બહેનબાએ કળીઆ એની ચૂંટી,

ગૂંથી વેણી એની મારે માટઃ સખિ—

ઢોંક ઢોંક છે મહારો અખોડલો,

અજબ મહારીએ વેણીનો ઘાટઃ સખિ—

કુલરાબ શો એ બટ મોગરો,

એનો કુંડલ સમોવડ ઘાટઃ સખિ—

ચૈત્ર માસે ખીલે પૂર જહારમાં,

પૂરે સુન્દરતા મહારે સોહાગ ! સખિ—

જનાર્દન પ્રભાસ્કર

શોકની ઉર્મિને દેશદાઝમરી સવિશેષ વીરતાની લાગણી રૂપે વહેતી કરી અને બન્ને પુત્રીઓ તથા એક પુત્ર સાથે પોતે એ જગે આઝાદીમાં માથું મૂકીને ઝૂકાવ્યું. પોતે આઝાદ હિંદ ફોજ માટે 'રીફ્યુટીંગ ઓફીસર'નું કામ કરતાં અને આઝાદ હિંદ સરકાર માટે શળો ઉઘરાવતાં. બન્ને દીકરીઓ તો ઝાંસીની રાણી રેજમેન્ટમાં રીતસર જોડાઈ ગઈ હતી અને ફિરોઝ પુત્ર આઝાદ હિંદ ફોજની બાલસેનામાં સામેલ થયો હતો. એમ એ કાઠિયાવાડી કુટુંબે સર્વ બધો અને સર્વ મુવાળખ છોડીને માનુષ્યમિત્રી આઝાદીના કપરા જંગમાં સંપૂર્ણતઃ ઝૂકાવી દીધું હતું.

'ઝાંસીની રાણી દુકડીમાં તમારો દૈનિક કાર્યક્રમ શો હતો ?' એવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કુ. રમાબહેને એ દુકડીનો કાર્યક્રમ વર્ણવ્યો હતો. એમણે કહ્યું કે, 'બધી ચક્રને લગભગ સાતસો નોટલી બહેનો એ દુકડીમાં હતી. લશ્કરી ગણવેશમાં સૌ રહેતી અને અત્યંત ટાંક શિસ્તને આધીન રહેતી. રાજ સવાર

સાંજ ખજવંદન થતું. નારતા પછી ગ્રીલ થતી અને ત્યાર પછી રીતસરની લશ્કરી પરંપરા થતી.

સૌ બહેનોને એ વખતે આધુનિક ઢબનાં શસ્ત્રો વાપરવાની તાલીમ અપાતી. પિરતોલ, રાઇફલ, મશીનગન, બ્રેન ગન વગેરે શસ્ત્રો વાપરતાં અમે શીખ્યાં હતાં. નાનકડી મોટર-ટોપ ચલાવવાની તાલીમ પણ અમને મળી હતી. દુકડીમાં બે ભાગ હતાઃ નર્સીંગ અને લડાયક. પણ મોટા ભાગ તો લડાયક વિભાગમાં જ હતા. નર્સીંગવાળા બહેનોને પણ શસ્ત્રોની તાલીમ તો મળતી જ. મરવાતું સૌને સાથે હતું. સૈનિક જીવન જરૂરે સુવંશુ નંડોતું. દર અઠવાડિયે અઠવાડિક પરંપરા થતી. તે વખતે ત્રીસ માસની લગાત કુચ કરવી પડતી હતી. અરંભમાં એ બધું આટલું લાગતું પણ એની મજા ચોર હતી.

કુ. રમાબહેન અને એમનાં માતા શ્રી. લીલાવતીબહેન જ્યારે વાતો કરતાં ત્યારે બહેનો લાગતું કે આ બેમાંથી વધારે જુરસો માતાનો છે. માતાની વય આઠાસ વર્ષની છે; પણ જુરસો તો પચ્ચીસ વર્ષના બંરજીવન મર્દને પશુનીયું. બેવરણે એવો છે.

નેતાજી વિષે વાત કરતાં શ્રી. લીલાવતીબહેને એક પ્રસંગ કહ્યો હતો. એમણે કહ્યું કે, 'નેતાજી એક વખત એક ઇસ્પતાલની મુલાકાત લેવા જતા હતા ત્યાં દુરમન દિવાનો ચડી આવ્યાં. નેતાજી રસ્તામાં જ હતા. મોટરમાંથી ઉતરીને એક નમદીકેના ઝુંપડામાં ચાની ગામડી હોટેલ હતી ત્યાં ઉભા રહ્યા. ઉપરથી જોખમ વરસ્યા. તાજીને ફેંકવામાં આવેલો એક જોખમ બરોબર નેતાજીની મોટર ઉપર પડ્યો અને મોટરગાડીનાં બુલેલુકા ઉડી ગયા; પણ નેતાજીને આંચ સરખી પણ આવી નહિ.'

તેમની ઇચ્છા અહીં હિંદમાં રહી માંધીજીની રાદખરી નીચે દેશની આઝાદી માટેનું પ્રાથમિક કાર્ય કરવાની છે. તેમનો જુરસો. હજી એવો ને એવો જ છે. વનનમાં આર્યાયી એમને ખૂબ આનંદ થયો છે.

મને યાદ છે કે, મનોરમા અભ્યાસ કરતી તે કોઇને ગમતું નહિ. અભ્યાસમાં બહુ હોંશીયાર ન હતી. પરીક્ષાનાં હિતિષ્ણુ સર્ક નવી સંખીયો વધારવાનો શોખ હતો. કોઇનું કંઈપણ કામ કરતી, કોઇ સહિયર માંડી પાતી તો તેની સેવા આકરી કરતી; કોઇ છોકરું રહેતું તો તે ગોઠમાં લઈ રમાડતી; ઘરમાં ગ્રંથાને દસાવતી હતી. તેના અભ્યાસ પ્રત્યેના ઓછા ખ્યાનને લીધે-પિતાને લાગતું કે પુત્રીના અભ્યાસ પાછળ નાણાનો દુરવ્યય થાય છે. પિતાશ્રી આ અંગે તેને વડાને, મારતા અને દુકેતા કે 'ચક્રાન્તલાને જો ! તે કેવી સરસ રહે છે ! ટાપડીપથી મુંઢ વજ્ર પહેરે છે. બહુવામાં હોંશીયાર છે, વક્રત્વ, હરિશ્ચંદ્રમાં તો તેણે 'દય' પણ જીત્યો છે. 'તું માત્ર એવી, શું છે કે ને ત્રીજા વ્રજમાં આવી છું અને કામમાં નકામો સમય ખર્ચાડે છે ?'

આ છતાં ચક્રાન્તલા અને મનોરમા બન્ને સૌ પોતપોતાના માર્ગે જ રહ્યાં. આને બન્ને વિવાહિત છે. મનોરમાને એક પુત્ર પણ છે. જોના વિષે પિતાશ્રીને ચિંતા હતી તે આને સુખી અને સંતોષી છે. બે વર્ષમાં મનોરમાએ પતિ, સસરાપક્ષ અને પતિના ઘરને સ્વર્ગના આનંદની ગરપૂર બનાવ્યું. તેના આજ્ઞા પછી આખા ઘરની રોજક ફરી ગઈ હતી. તેનું જીવન બધાને આનંદ અપનાવું હતું અને પરિણામે ઘરની ધરડી ડોલીઓ પંજુ મૂલ્યને બેઠવા પોતાની જાતને બાગ્યચાણી માનતી (કારણ તેમની પાછળ તેમને ધરની ચિંતા ન હતી.) પતિને પત્ની તરફથી પુરતો સંતોષ હતો. મનોરમા દબેશમાં સર્વ કોઈનું કામ કરવા તૈયાર રહેતી, આથી ધરની પ્રત્યેક વ્યક્તિનો તેના પ્રત્યે પ્રેમ હતો. કોઇ રોજાપી દૂર જવાનું પ્રસન્ન ના કરતું.

આજે બીજી બાજુ ચક્રાન્તલા બી. એ. ઓનસમાં સમા નંબરે હિતિષ્ણુ સર્ક. બહુ સારે ધરે લગ્ન થયું. લગ્ન થયે પૂરું એક વર્ષ

ગૃહજીવનમાં સ્વર્ગ ખડું કરતી ગૃહણી

મંગળમયી

મૂળ ગ્રંથક:

શ્રી. રામનાથજી 'સુમત'

અનુવાદક:

શ્રી. અરવિન્દ એમ. શાહ.

પણ ના થયું ત્યાં તો ચંદ્ર-ધરના દૂકડે દૂકડા સર્ક ગયાં. સસરા કંટાળી ગયા, સાસુ આંસુ સારવા લાગી અને પતિ જીવનસંસાર પછીના પ્રથમ આકરિત્ત્વ બનાવે વિમૂઢ બની ગયો. તેને લાગતું કે સંધિ-સાદા આનંદી જીવનમાં આ શું થઈ ગયું ?

ચક્રાન્તલા તેના કાચેજના દિવસો યાદ કરવા લાગી. તેને તેના કાચેજ સમયની સંજ્ઞાઓ, પ્રસંગો, સાથે બજાતી સંખીઓ અને તેના શ્રેણેસરનો દમામ આજે નહિ થતા લાગ્યાં. આથી તેને લાગ્યું કે કોઈ મારી પરવા ન કરે તો હું આ માટે કોઈની પરવા કરું ?

આ બે ચિત્રો નૈતિક રીતે પોતાનો પ્રથમ રજૂ કરે છે. મનોરમાની રહેણીકેણી તેના વિવાહિત જીવનમાં કામ લાગી. ચક્રાન્તલાનો અભ્યાસ ગૃહજીવનમાં કામમાં ન લાગ્યો.

ઉદ્ભૂતે તેનામાં અહંકાર આંખો. વિવાહીત જીવન એ એક જાતનું વિજ્ઞાન છે અને તેની કળા જીવી છે—ન્યારી છે.

સ્ત્રી કરતાં પુરુષ વધુ ચતુર છે. પરંતુ પુરુષ મને તેટલો-અવ્યાસ વગેરેમાં હોંસિયાર હોય છતાં શૂંદર્ય-જીવનમાં અને વ્યવહારમાં સ્ત્રીએ આગળ બચ્ચા જેવો છે. પુરુષમાં એવી કંઈ શક્તિ છે કે જે સ્ત્રીના કાર્યમાં બાધક રૂપ થાય. સ્ત્રી હસીને, રડીને, ધરને સ્વર્ગ અમર નરક બનાવી શકે છે.

પ્રાસંગિક બાબત ઉપર આવતાં હું કહેવા માગુ છું કે, સાવધાની, ચતુરાઈ અને આત્મ-નિયંત્રણથી સ્ત્રી મંગળમય બની શકે છે. અને પોતાની બેદરકારીથી તે પિશાચ પશુ બની શકે છે. સંસારમાં સદાનુભૂતિ અને પ્રેમનું મૂલ્ય અધિક છે. જે સ્ત્રી સાચો પ્રેમ કરી શકે છે તે ધરમાં મધુર વાતાવરણ જમાવી શકે છે. અને જેના જીવનમાં મસ્તી વધી ગઈ હોય, જેનું હૃદય બહુ સંકુચિત થઈ મધું હોય તેવી સ્ત્રી બહુ જ ઓછી સુખી હોય છે. જીવન એક કોપડો છે. તેને સમજવો મુશ્કેલ છે. જે સમજી શકે છે તે જીવનનો સાચો આનંદ માણી શકે છે. તેની વિશ્વ જે જાણ છે તે જીવનનો સાચો આનંદ પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી.

શૂંદર્ય જીવનનું સાચુ સુખ સ્ત્રી પુરુષના સંદયોગ ઉપર નિર્ભર છે. આ સંદયોગની વ્યસર હૃદયમાં નેટલી ઉંડાણથી ઉતરે તેટલા પ્રમાણમાં સુખી થવાય. જ્યાં આ પ્રમાણે અનં-રથી હાર્દિક સંદયોગ છે ત્યાં મુશ્કેલીઓ આવીને ચાલી જાય છે. જીવનને દુઃખી કરવાને બદલે તેનામાં પ્રકાશ અને ઉત્સાહ સ્ફૂરે છે. જીવન વસંતની માફક માત્ર ઉપરથી નહિ પરંતુ અંદરથી સૌરભ પેદા કરે છે. આ પછી શ્રુત્યુનો ભય અને અંધકારનું આચરણ દૂર થાય છે.

સ્ત્રીએ સૌથી પ્રથમ કોઈપણ દિસાએ પતિ સાથે આંતરિક સંપર્ક (સંદયોગ) સાધવો

જોઈએ. પતિના જીવનના ઉંડાણમાં ઉતરવું જોઈએ. પતિ માટે થાય એ બધું જ કરવું જોઈએ. આ એવી વસ્તુ છે કે જે જીવનને પ્રકાશથી ભરી દે છે અને માત્ર એક મૂઠું ઉચ્ચારથી જીવનના મહાન પ્રશ્ન ઉકેલાઈ જાય છે.

જે તમે પતિ સાથે આંતરિક એકતાથી એક થઈ શકશો તો તમે જાતે જ તેના પ્રત્યેક કાર્યમાં રસ લેશો. તેના પ્રતિની સદાનુભૂતિથી તમારું હૃદય તેના પ્રતિ આકર્ષશે. પછી તમે કોઈ દીવસ તેની નિંદા કરી શકશો નહિ. એક અમેરિકન બાઈબેલ લખ્યું છે કે, પત્ની માટે 'પતિ સર્વદા હિતકર છે' આથી એમ માનવું ઠીક નથી કે, પતિમાં દુર્ગુણ નથી અને દેવતા છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, પત્નીએ હંમેશાં પતિનું બધું ધમ્મજવું જોઈએ. તેના સારાં કાર્યોને અપનાવવા જોઈએ. કારણ, સારો અગર ખરાબ પણ એ તમારો પતિ છે. તમને જીવનમાં જે સીજ મળી છે તેનો સર્વોત્તમ ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

જે સ્ત્રી શૂંદરજીવનની સુશ્રુજતા ધબકે છે તથા જેના હૃદયમાં પતિને માટે હૃદયથી સદાનુભૂતિ છે તેને યોગ્ય સંચાર આપશે કે, ધર એ પતિ માટે મુખસદન હોવું જોઈએ કે જ્યાં જીવન-યાત્રા રૂપી પંથ ચલાવનાર થાકે દુસ્ત થાય, બે ઘડી એક સાથે રહીને મિત્રાઓ દૂર કરી શકે, જ્યાં પ્રવેશ કરતાં પ્રસન્નતા અને ઉમંગ હોય. પતિ ન્યારે થેર આવે ત્યારે ઉમંગભરે સ્વાગત કરે. અને એવી વાત કરે કે જેથી તેના હૃદયની કળા ખૂલી જાય. બે મીઠી વાતો કરે કે પ્રસન્નતા અને સાન્નિયતા સાથે ઉંડી સદાનુભૂતિઓ બે શબ્દો બોલે અને પછી સુશ્રુજતા તમારીજો! સ્વર્ગ તમારું છે.

તમારો પતિ દેવતા નથી, સંસારની કાળજીઓની વ્યસર તેને પખુ થાય છે. તમારી જેમ તમારા પતિમાં ગુણ અને દુર્ગુણ

બને છે. તેનાથી ભૂત પશુ ચાય. જીવનમાં એવું પાણીવાર બને છે કે ભારે બીજને મોંએ આપની ભૂલ કળલતા નથી. કોઈવાર એમ પશુ બને કે તમે નિર્દોષ હો છતાં પતિ કોધની કણ્ણીમાં અપોખ એવું કંઠી નાંખે. તો તમારે સાધા ચતુર્ન જોઈએ. કારણ, તર્ક-ન્યાય તમારી બાજુમાં છે. તમે તમારા પતિની અત્યુચિત વાતોનો વિરોધ કરો તો બીલુલ અત્યુચિત ના જ કહેવાય. જીવન માત્ર તર્કના બળ ઉપર ચાલતું નથી, પણ તર્ક અને સામાન્ય આચાર ઉપર ચાલે છે. ગૃહસ્થજીવનમાં ન્યાય અને ઔચિત્ય તમારી તરફથી હોવા છતાં ફલીલ-વકીલથી જુદી રીતે કરવાની છે. કદાચ પતિએ કોધમાં કોઈ કશું અને તેનો ઉત્તર મોંએ ઉત્તેજનાપૂર્વક આપ્યો તો તેનાથી કોઈનો વિનય નહિ ચાય, પણ પશુ ક્રોધેશનું કારણ બનશે. કોધનો ઉત્તર કોધમાં ન હોઈ શકે. કેટલીક વાર એરનો ખાસો પીતાં અહીંત થઈ જાય છે. શાંતિના સમયમાં તે અત્યુચિત વાત કહેતાં ક્રોધેશ ન થતાં તે (પતિ અગર પત્ની) લગભગ પામશે.

દર વરસે હામરો સિદ્ધિત છોકરા છોકરીઓનાં લગ્ન ચાય છે; પણ તેમાંનાં બહુ જ યુગલ સુખી હોય છે. ઘર ઘરમાં ક્રોધેશ-વ્યથા છે. એવું કારણ-સમાજની અન્યવરણ બતાવાય છે. સુખીના શવાના કારણમાં સહાનુભૂતિ કે સાચા પ્રેમનો અભાવ નથી; સુખી ના યવાની ક્રમ્બા છે એમ નથી, પણ તેઓ સુખી યવાની કળાથી અજાણ છે. ગૃહસ્થ જીવન ક્રિયાત્મક પ્રયોગાત્મક વિજ્ઞાન છે. શરીર આત્માનું વિરોધી તત્ત્વ નથી. એ આત્માનો-અધિષ્ઠાન છે, જેના સંયોગથી આત્મા પોતે પ્રકાશિત ચાય છે. શારીરિક-આકર્ષણ એ આકર્ષણનું

બાહ્ય-રૂપ છે. આ સમગ્રજીવો સદુપયોગ થઈ શકે તો પૃથ્વી ઉપર સ્વર્ગ ખડું ચાય.

કામના સમયે કામ અને ને સ્થાન ઉપર ને યીજ થતી જોઈએ એ થતી નથી એ જ દુઃખનું કારણ છે. રંગોનું વિખસાવનું એ મૃત્યુ છે અને તેનું સંયોગન એ જીવન અથવા સૃષ્ટિ છે. સૌન્દર્ય સૃષ્ટિ કેવળ વ્યવસ્થામાં જ છે. કુટુંબમાં અનેક લોક રહે છે તેમાં નારી સુખ્ય છે. ઘરનો વ્યવસ્થા એ તેની ફરજ છે. જેમ પરમકૃપાળુએ સૃષ્ટિની વ્યવસ્થા કરી છે, તેમ સ્ત્રીએ ગૃહની વ્યવસ્થા ભાળવાની છે. ચતુર નારી સખયો બહુ સુંદર ઉપયોગ કરી શકે અને સૃષ્ટિ ઉપર સ્વર્ગનું સૌન્દર્ય ઉતારી શકે. જીવનમાં સર્વે સાથેનો સારો સંબંધ ટકાવી રાખવો એ કઠિન છે. ઉદારતા, સહાનુભૂતિ અને ઉચ્ચ માનવભૂમિકાથી કઠિનાઈ દૂર થવો જોઈએ કે જેનાથી જીવનનો પંથ સરળ અને સુખદાયક થઈ શકે.

મેં એવી સ્ત્રીઓ જોઈ છે કે જેણે પોતાના વ્યવહાર અને ચારિત્ર્યથી અત્યંત કડોર અને કોપી સસરાપક્ષને પોતાની તરફ માનથી જોનાં કરી આશિર્વાદ મેળવ્યા છે.

એ નારી ધન્યવાદને પાત્ર છે કે જે પતિનો પ્રાણ બનવા છતાં ધરના સર્વેનો સંતોષ ચાહે છે. તેને પતિનો પ્રેમ, સાહુ-સસરાના આશિર્વાદ, નેહાણીયોનો અનુરાગ, દીવરોનો રનેદ અને નોકરોની ભાંવભરી દબ્બી બહુ જ પ્રાપ્ત થયેલ છે. જેમ શરીરમાં હૃદય છે તેમ ધરની પ્રતિબિમ્બિ એ સ્ત્રી છે. બધામાં બ્યારે છે. આવી નારી ઉપર કલ્યાણનો વર્ષાદ કામ્ય વરસ્યા જ કરે છે. આવી સ્ત્રી ધરનો દીવો છે, તે કલ્યાણી છે; મંગલમયી છે.

‘સી-જીવન’નું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા પાંચ છે.

કારોબારમાં સ્ત્રીપ્રતિનિધિતા
સ્થાન પરત્વે

મહાત્માજીનું

મંતવ્ય

ગાંધીજીને કોઈએ પ્રશ્ન પૂછ્યો: 'એવું
નેવામાં આવે છે કે કોંગ્રેસ કોઈ પણ સંરથા
કે સમિતિમાં સ્ત્રીપ્રતિનિધિઓને ચૂંટવા રાજી
હોતી નથી. ખરું નેના જુદી જુદી સંરથામાં
સ્ત્રીઓ વધારેમાં વધારે ચૂંટાય એ ન્યાયી અને
જરૂરી છે. આનો ઉકેલ કેમ કરાય?'

ગાંધીજીએ તેના જવાબ આપ્યો:

'આતી બાબતોમાં સમાન દષ્ટિ કે કોઈ
વિશેષ પ્રમણ રાખવાના વિચારથી હું અંજતો
નથી. લાયકાત એ જ એક કસોટી હોતી જોઈએ.
પણ અત્યારે પુરુષો સ્ત્રીઓને પાછળ રાખવાની
નીતિ ચાલી છે. હવે તો સરખી લાયકાત હોય
ત્યારે તેથી જરૂરી નીતિ લાખસ કરવી જોઈએ.
એમ પસંદગી આપવાથી પુરુષોની બધી
જગ્યાએ સ્ત્રીઓને મજા તોય બહે જાતિ
ઉપરથી સભ્ય ચૂંટવાની પદ્ધતિ બપાઈ છે.
સ્ત્રીઓએ કે કોઈ પણ મંડળે બીજાની મહેરુ-
બાની ઉપર નમનું ન જોઈએ. તેઓએ ન્યાય
માગવો, પણ મહેરુબાની કરી માગવી નહિ.
તેથી પાશ્ચાત્ય ઈંગ્લેન્ડની પ્રચાર કરવાને બદલે
નાગરિકને ક્ષત્રિપાશન સાડુ લાયક બનાવે

એવી ઈંગ્લેન્ડની પ્રાંતિય બાવા દારા પ્રચાર
કરવો ઘટે છે. સ્ત્રીઓ તો આ ઉદ્યમ કરે જ,
પણ પુરુષોનો એ વિશેષ ધર્મ છે. આ જરૂરી
સુધારણામાં બે-પુરુષો પહેલ કરે તો તે મહે-
રુબાની નહિ, પણ સ્ત્રીઓ પ્રત્યેનો ધર્મ,
બળબળો દહેવાશે.'

*

એક બહેને ગાંધીજીને પત્ર લખ્યો છે કે:

'કોંગ્રેસ તરફથી વધારે પ્રમાણમાં સ્ત્રીઓને
ચૂંટણીઓમાં ઉભી રાખવામાં આજ્ઞાતી નથી.
એ ફરીઆદના જવાબમાં આપે જે લખ્યું છે.
કે, 'ગુણ એ જ લાયકાતની કસોટી હોય' એ
વાંચી મને આનંદ થયો. આપનું એ મંતવ્ય
ચોખ્ખું જ છે અને એને સંમત સંકુ કોઈ
સમજી સ્ત્રીપુરુષો હોય જ. 'ગુણ એ જ પૂર્ણ-
રથાન છે; શિંગ કે વય નહિ.' એ...કવિના
શબ્દો યથાર્થ છે. પરંતુ વસ્તુરિયતિ જુદી છે,
એ આપના લક્ષ બહાર નહિ હોય. મ્યુનિસિ-
પાલિટી, લોકલ બોર્ડ વગેરેની ચૂંટણી વખતે
અથવા તો મંત્રીમંડળની રચના વખતે કેવળ
ગુણની જ લાયકાત નેવામાં આવીતી નથી.
કેમ, ગણિત, પ્રાંતિયતા વગેરેનું ધોરણ, પણ
રખાય છે. દલીલ એ કરવામાં આવે છે કે,
આ બધાનું કિત વિચારવું જોઈએ. એ જ
દલીલ લક્ષમાં રાખીને પસંદગી થતી હોય તો
સ્ત્રીઓના કિતનું શું? આ ધોરણ બરાબર છે
કે કેમ, એ વસ્તુ પણ સ્પષ્ટતા માગી લે છે.'

તેના જવાબમાં ગાંધીજી જણાવે છે કે:

'લખ્યાં બોટાં યનાં હોય તો એક વધારેમાં
બોટું શું? કોંગ્રેસમાં ઉપરનો કામળ આમ
સૂચવે. પણ એમ કરવા જઈએ તો બોટાંના
સેવ વધ્યા જ કરે, ને આપણે બોટાંના
ફૂંડાણમાં ફૂડી ફૂડી કરીએ. તેથી બહેનોને
તો હું એ જ કહું કે, પોતે ગાનપૂર્વક ત્યાગના
મૂર્તિ થઈ પોતાને ને પ્રગતિ-શોભાને ચઢે ને
ચઢાવે.

મુંબઈ ધારાસભાનો સભ્યો

શ્રી. હંસાબહેન મહેતા, શ્રી. તારાલાલ મોડક, શ્રી. લીલાવતી મુનશી,
શ્રીમતી ગેરે, શ્રી. હંદુમતી રોહ અને શ્રી. ધલાવા સાંચરાણી.

ત્યાં લગી આપણે ન્યાતળત પ્રમાણે પૂર્ણગી કરીએ છીએ ત્યાં લગી બહેનો અક્ષિત રહી, જે થતું હોય તે જોયા કરે ને પોતાની પ્રતિષ્ઠા જમા કરી કરે. એ કેમ થાય, એ વિચારીએ. આને બહેનો રાજકારણમાં જોડા બામ લે છે, લે છે તે સ્વતંત્ર વિચાર નથી કરતી. જેમ તેના માખાપ કે પતિ હશે તેમ કરે છે, અને પોતાનું પરાધીન પણ જોઈ સ્ત્રીઓના ખાસ દક્ષની દક્ષિણ ઉપર નજર નાખે છે. આમ કરવાને બદલે સ્ત્રીઓ બધી બહેનોને મતદારના પત્રક ઉપર ચડાવે, વહેવાર ફેળવણી આપે કે અમાવે, તેમને સ્વતંત્ર વિચાર કરતી કરી મૂકે, ન્યાતળતની જાળમાંથી છૂટે ને પુરો જ તેમનો શક્તિ ને તેમનો ત્યાગ જોળખાને તેમને આગળ મૂકે એવો વખત આણે. બહેનો આ બધું કરતી થઈ જાય તો હોળાએણું વાતાવરણ સ્વચ્છ કરશે. આટલું તો બહેનો પરત્વે પુરોનો ધર્મ છે કે, તેઓ ઉપરની ગંદકી ત્યાં હોય તેમાંથી નીકળી જાય. ન્યાતળતનો વિચાર મનમાંથી કાઢે, એટલે આચારમાં તો ન જ આવે. આ બધું સહેલાઈથી કરવા સાર સ્ત્રી

પુરુષ અને અતિશુદ્ધ ને તેમાંય મહેતર બની જાય.

જ્યાં તેઓ યોગ્ય સ્ત્રીને પડતી મૂકતા હોય ત્યાં પોતાની ચાલ સુધારે ને સ્ત્રીઓને, પોતાને પણ આંટી દે એવી યતનામાં જે પ્રોત્સાહન અપાય તે આપે જાય. આમ બંને પક્ષ કરે તો વહેલી શુદ્ધિ થઈ જાય. તેમ બંને કરે કે ન કરે, બહેનોનો ધર્મ તો રપટ છે.

શ્રી. હંસાબહેન મહેતા મુંબઈ ધારાસભાના ડેપુટી સ્પીકર મવાનો છે.

પરપ્રાંતીય લોકગીતોમાં સરજુ સ્થાન ધરાવતાં

રાજસ્થાની લોકગીત

સંપાદક

શ્રી. રમણિકલાલ કિશનલાલ મહેતા

સુણો, ઓ બંવર, મેને સપનો સો આયો,

છ રાજ

સુપને રો અરથ ખતાવો, છ રાજ

કહે, એ ગોરી, યાને કિણ વિધ આયો, છ રાજ

સપને રો અરથ ખતાવો, છ રાજ

હંસ સરોવર, દોહા, ગાનત દેખ્યો, છ રાજ

માન-સરોવર જળ ભરયો, રાજ

વાગાં મોંપલા ચંપલા મેં કુલન દેખ્યા, છ રાજ

કુલડા વિણે દોપ દામણી, રાજ

ચોળાં મોંપલા હસતી મેં ઘૂમત દેખ્યા, છ રાજ

હરી હરી દૂધ ઘોડા ચરે, રાજ

આંગણિયાં રો ચોક મેં પૂરત દેખ્યો, છ રાજ

ઉપર કુંભ-કળસ ધયો, રાજ

મહલાં માંપસો દિવસો મેં જગતો બી દેખ્યો, રાજ

દિવસા રી જોત સુદાપી, રાજ

હંસ-સરોવર, ગોરી, પીર તુમારો, છ રાજ

માન-સરોવર યાં રો સાસરો, રાજ

વાગાં માંપલા ચંપલા મેં તીર તુમારા, છ રાજ

કુલડા વિણે ઘારી ભાવળ, રાજ

ચોળાં માંપલા હસતી મેં નેહ તુમારા, છ રાજ

હરી-હરી દૂધ સુવાસણી, રાજ

આંગણિયાં રો ચોક મેં હંવર તુમારો, છ રાજ

કુંભ-કળસ ઘારી કુગવહ, રાજ

મહલાં માંપસો દિવસો મેં કંત તુમારો, છ રાજ

દિવસા રી જોત સાયબણી, રાજ

ધન-ધન, છ, વસદેવ છ રા છાવા, છ રાજ

સપનો રો અરથ બસો દિયો, રાજ

ધન-ધન, એ સાગનિયાં રી જાંધી છ રાજ

સપનો રો અરથ બસો લિયો રાજ

ભાવાર્થ:-પત્નીએ એક સ્વપ્ન નિરખ્યું

છે. એનો અર્થ તે પોતાના પતિને પૂછે છે.

હે નાથ! સ્વપ્નમાં મેં હંસવાળા સરો-

વરને જળથી ભરપૂર જોયું. બાગમાં ચંપાને

ખીલતાં અને મેં સુંદરીઓને કુલ વીણતાં દીધી.

ડેલીએ હાથોએને ખૂલતાં અને અથડેને હરિ-

યાણું ધામ ચરતાં જોયાં. આંગણમાં મેં ચોક

પૂરતાં અને એના પર મંગળકળસ મૂકતાં દીધાં.

મેં મહેલમાં દીવો ઝગહળતો દીધો. એની

જ્યોત સોદામણી હતી.

પતિ એનો અર્થ સમજાવે છે. હે ગોરી!

હંસોતું સરોવર એ તારું પિપર છે અને માન

સરોવર તારું સાસરું. બાગમાંના ચંપો એ

તારો ભાઈ છે અને કૂલ વીણનારી તારી

ભાણીઓ છે. ડેલીએ ખૂલતો હાથો એ તારો

નેહ છે અને હરિયાણું ધાસ એ તારી-દોકરીઓ

છે. આંગણનો ચોક એ તારો કુંવર છે અને

મંગલકુંભ એ તારી કુલવધૂ છે, મહેલમાંનો

દીવડો એ તારો કન્ય છે અને દીવડાની જ્યોત

શુદ્ધિથી (પ્રદત્ત) છે.

આ સાંભળને પત્ની હર્ષપૂર્વક કહે છે: 'હે

વસુદેવ છના પુત્ર, તમને ધન્ય છે. તમે સ્વપ્નાનો

અર્થ ઠીક ખતામ્યો.' પતિ પણ પ્રસન્નતા પ્રકટ

કરે છે. 'હે-સન્નનની પુત્રી! તને ધન્ય છે.

તે સ્વપ્નાનો અર્થ બસે જાણ્યો.'

ઉપરના ગીતમાં આદર્શ કુટુંબની દેખના

છે. આ પ્રકારની પ્રેમભરી મધુર વાંતાથી

પરસ્પરમાં પ્રેમ વધે છે અને શુદ્ધચબવન

સુખી અને સ્વર્ગીય બને છે.

હેવે આજ ભાવનાઓના પડલા પાંડત

ગૂઝરાતી ગીતો આપણે જોઈએ.

હું તો સૂતી રે મારા રંગ રે મોલમાં,

સૂતાં તે સપનાં લાગીયાં છ રે !

ઊઠાં જળહળ રે મેં તો સપનામાં દોઢાં,

માનસરોવર બંધોં દોઢાં છ રે !

આંગણે હસ્તીરે મેં તો સપનામાં દોઢાં

કુંભકળશ ત્યાં બધોં દોઢાં છ રે !

આંગણે આંખોએ રે મેં તો સપનામાં દોઢાં,

જળ જળવંતી હું હુંગે છ રે !

ગોતીના ચોક્ક રે મેં તો સપનામાં દોઢાં

લીલી હરિયાળાં ત્યાં બહુ ફળી છ રે !

મેઢીએ દીવડો રે મેં તો સપનામાં દોઢાં,

કંકુ કેસર કેરાં છંટણાં છ રે !

સૂતાં જંગો-રે મારી સગી નણ્ણીના વીરા,

સપનાના અરય હોલંજે છ રે !

ઊઠાં જળહળ રે ગોરી મેપર તમારું

માનસરોવર તારું સાસરું છ રે !

આંગણે હસ્તી રે ગોરી વીરો તમારો

કુંભકળશ તારાં ફૂળનાં છ રે !

આંગણે આંખોએ રે ગોરી સસરા તમારા

જળ જળવંતી સાધુ તારી છ રે !

ગોતીના ચોક્ક રે ગોરી કંચ તમારો

લીલી હરિયાળાં નણ્ણું તમારી છ રે !

મેઢીએ દીવડો રે ગોરી કુંચ તમારો

કંકુ કેસરીઆં વવારે તમારાં છ રે !

ધણું ટપળે રે મારી નણ્ણીના વીરા

સપનાના અરય બધા ક્યો છ રે !

ક્યાંક ક્યાંક એકે સ્વપ્નું વધુ પણુ જોડાય છે :

મેં તો જાણું રે ધર વચ્ચે ગઈની શી પૂરી

લીલુડાં તોરણુ જમાઈ રહ્યાં રે.

* *

ધર વચ્ચે ગઈની તે ગોરી દીકરી તમારી

લીલુડાં તોરણુ જમાઈ તારા રે.*

જેવાં મુંદર સ્વપ્નાં, તેવા જ સુસંજત

એના અર્થો. અજણ્યા જીવનસાથીએ કંઈક

* સુદેહી ભાગ ૧ ગીત ૬૬, ૫૪ ૬૫

એવી નોંધણ એ સદચરીના અંતઃકરણમાં

મેલી દીધી, કે નિદ્રામાં આવાં સ્વપ્નાં સ્વપ્નાં

મળ્યાં : અને સ્વાપ્નિએ એ સ્વપ્નસૃષ્ટિને બને

કુટુંબોનાં આત્મજનો વડે વસાવી દીધી.

બીજું એક ગૂઝરાતી ગીત જોઈએ :

આજ રે સપનામાં મેં તો ડોલતો હુંગર દોઢો જો,

ખજખજતી નદીયું રે સાહેલી મારા સપનામાં રે.

આજ રે સપનામાં મેં તો ધમ્મર વધોણું દોહું જો,

દહીં દૂધના વાટકા રે સાહેલી મારા સપનામાં રે.

આજ રે સપનામાં મેં તો લર્ચીંગ લાકડી દોડી જો,

દોંખલા ને પોતીયાં રે સાહેલી મારા સપનામાં રે.

આજ રે સપનામાં મેં તો જટાળો જોગી દોઢો જો,

સોનાની યાળા રે સાહેલી મારા સપનામાં રે.

આજ રે સપનામાં મેં તો પારસ પીપળો દોઢો જો,

તુળસીનો ક્યારો રે સાહેલી મારા સપનામાં રે.

આજ રે સપનામાં મેં તો ગુલાબી ગોટો દોઢો જો.

કુલ્હીયોની રોયું સાહેલી મારા સપનામાં રે.

* * *

ડોલતો હુંગર ઈ તો અમારો સસરા જો,

ખજખજતી નદીએ રે સામુ છ મારાં નાતાં તારે.

ધમ્મર વધોણું ઈ તો અમારો નેઠ જો,

દહીં દૂધનાં વાટકા રે નેહાણી મારાં જમતાં તારે.

લર્ચીંગ લાકડી ઈ તો અમારો દેર જો,

દોંગતે ને પોતીએ રે દેરાણી મારાં રમતાં તારે.

જટાળો જોગી ઈ તો અમારો નણ્ણોઈ જો,

સોનાની યાળાએ રે નણ્ણું મારાં આતાં તારે.

પારસ પીપળો ઈ તો અમારો ગોર જો,

તુળસીનો ક્યારો રે ગોરાણી મારાં પુજતાં તારે.

ગુલાબી ગોટો ઈ તો અમારો પરપો જો,

કુલ્હીયોની રોયું સાહેલી મારી ચુંદરીમાં રે.*

આ ગીતમાં સાસરીઆના કુટુંબસુખથી

વંચિત એવી કાઈ અતિ દુઃખીઆરીએ પોતાના

બૂખ્યા અતોરથો વૃક્ષ કરવા માટે નિદ્રામાં ને

નિદ્રામાં સુંદર કુટુંબસૃષ્ટિ સરુ છ દોસે છે.

સસરાને બુધ્ધ હુંગર સ્વરૂપે દેખ્યો, હુંગરમાંથી

* ૨. રાત મા. ૨. આ. ૧ પ. ૨૨

ભાણી

આજ મારે આંગણે ધૂમે છે ભાણી ને
પાનીએથી કુમકુમની છાળો ઉડે,
ભાણી ધૂમે, ખૂળ ધૂમે, છાળ ઉડે કંકુની,
રંગ એના ઉપાને ભેટી પડે: આજ....!

ભાણીને મુખડે તો સ્મીત ઉડે આધુ, ને
વિશ્વ બધું આનંદે રાચી રહે;
નય આ શિયાળો રાજ આવે વસંત ને
પાંદડીએ ફૂલફૂલ મહેકી રહે: આજ....!

ભાણી મારી ગીત ગાય મીઠું મધુરું ને
ઢોલલનો કંઠ એ ઝીલી રહે;
એના તો સૂર આખા જગમાં તો જાગે, ને
જગમાં સંગીતધૂન જાગી રહે: આજ....!

ભાણીની તાળીએ પૂણ્ય ડેતું તાળીઓ ને
કંઠેથી સત્યસૂર ટપકી પડે;
ધૂમતી એ ભાણીની આંખમાં ને અંગથી,
હોતના કૂવારા રાજ વરસી રહે: આજ....!

કુ. બાબુલચંદ્રી.

નિસરતી સ્નેહસરિતમાં સામુજીને ન્હાતાં કલ્યાણ,
કુટુંબને રસકંસ વડે પોપનારા જેઠને વતોણીની
ઉપમા દીધી, અને વડીલપદે એઠેલાં નેહાણીને
એ રસકસમાંથી મોટા દિરસો માણતાં આલેખ્યાં.
દેર તો હંમેશાં ઝીણકો-લચીંગની લાકડી જેવો,
અને દેરાણી તો નાનેરૂં બાળ, એટલે દીંગલીએ
પોતીએ જ રમતી હોય; નણુંદ-પતિ તો વિનોદ
કરવા ચોગ્ય છે અને બોનાઈ તો ધણુંબડું
એમજ-જુએ છે કે નણુંદોઈ આવો અને તો દીક !
લાડકવાથી નજીદી તો સોનાની યાજ્ઞમાં જ જમે.
પોતાના ગુરુજીને પારસ-પીપળાની. પવિત્રતા
અર્પી. ગુરુપત્નીને ગુણસીનો કપારો પૂજતાં
કલ્યાણ; અને મુખી જીવનની છેલ્લી ટોચ તો
ખીજ ઈર્ષ હોય ? પતિને ગુલામનાં મોઢાં જેવો
કલ્પે છે. પોતે પશુ જાણે તેની સાથે જીવનરસ
લૂંટતી હોય ને, એટલે પોતાની મુંઢીમાંથી
ફૂલોની ફારમો ફૂટતી જુએ છે.

વળા ખીજું એક ગીત મળ્યા આવે છે:
આ સમજામાં પારસ પીપળો દોડો જો,
પીપળાની તે લાખ મારા સમજામાં.
આ સમજામાં બેઠો દરીઓ દોડો જો,
- દરીઆની તે નદીઓ મારા સમજામાં.
આ સમજામાં ધર વચ્ચે યાંભથો દોડો જો,
યાંભલાની તે ખીલી મારા સમજામાં.

પારસ પીપળો એ તો મારો દીઝેર જો,
પીપળાની તે લાખ મારી દેરાણી.
બેઠો દરીઓ એ તો મારો જેઠ જો,
દરીઆની તે નદીઓ મારી નેહાણી.
ધર વચ્ચે યાંભથો એ તો મારો સસરા જો,
યાંભલાની તે ખીલી મારી સામુ જો.
૨૧. રણજીતરામ સંપાદિત
'સોહગીત' માંથી પૃ. ૨૨]

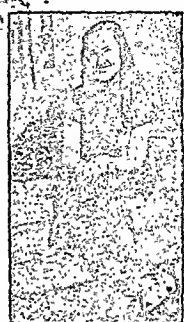
*રાજસ્થાની ગીત : 'રાજસ્થાન સોહગીત'માંથી
અને જૂનાતી સમાનગીતો યી. ડવેરચંદ મેઘાણી
અને ૨૧. રણજીતરામના સંપાદોમાંથી લીધા છે.

એવેન પ્રીસ્ટવુડ અસલ સાંમહાઈના રહે-

વાસી અને એક સિટિસ-અમેરિકન રોબર્ટ કંપનીના ઓફિસરની દોકરી. જન્મેથી લંડનમાં પણ નાનપણમાં જ તેને ચીન લઈ જવામાં આવેલી. તે પછી અબ્યાસ પૂરો કરાવવા માટે એને ઇંગ્લેંડ અને બેલ્જિયમ મોકલવામાં આવેલી. અબ્યાસ પૂરો થઈ ગયો એટલે એ ચીન પછી ફરી અને મિ. પ્રીસ્ટવુડ કરીને ત્યાંના એક પ્રસિદ્ધ એટોર્ની સાથે તરત પરણી પણ ગઈ. એવન ચીનમાં યુગ્મણ કરેલી અને ડેટલીયે રધાનિક ભેલીઓ તે શીખી ગયેલી. પરિણામે એ ચીનને માતૃશ્રમિની જેમ ગ્રહાતી થઈ ગયેલી.

યુદ્ધની શરૂાતી જીકળું એટલે તેને હોંગકોંગ જવું પડ્યું અને ત્યાંની એક વેપારી પેદીમાં બેસાઈ ગઈ. પરંતુ યુદ્ધ વિસ્તરતું જ રહ્યું અને ૧૯૪૧ ના ડિસેમ્બરમાં તે સેન્ટ ગેલોન સ્થિતિમાં એમ્બ્યુલન્સ લોકારવા લાગી. હજી હોંગકોંગ પડ્યું નહોતું, ને સતત વરસના તોપમારા હેઠળ તેર કલાક સુધી પરસેવા નીતારવાનું ચાલું હતું. આખરે એ સિટિસ બંદર પડ્યું. એવેન ધાર્યું હતું કે પોતે જે ટેકાળે રહેલી હતી ત્યાં તેને રહેવા દેશે, પણ જાપાનીઓ એ ઘર પર દાંચ લાગ્યા ને તથુ કલાકમાં ઘર ખાલી કરી ચાલ્યા જવાનો હુકમ દીધો. મિત્રો સાથે નજીકના પર્વતની તળેટીમાં તેણે આશ્રય લીધો. ત્યાં લગી એ લોકોને રાંતના વેઠણે ખેંચી નહિ, પણ પછી લુકમ છૂટ્યો કે બધાં સુરોપિયનોએ સામાયિક પરે-ડમાં હાજર રહેવું. દલે એ મંડળાએ નાસી છૂટવાનો નિર્ધાર કર્યો. ચીનનો એક બાગવાન તેમને સજામત રચ્યે લઈ જવાનો દતો. નક્કી કરેલો સમય આવી પહોંચ્યો, પણ નક્કી કરેલ ટેકાળે બાગવાન દેખાયો નહિ, એટલે ચાલુ બેઠે શાકી એ લોકો હતા ત્યાં પાછાં ફર્યા ને બીજા દિવસે એક કલાકની ટાંટિયાતોડ પછી પરેડના મેદાનમાં ગયાં. ત્યાંથી એ લોકોને એક સ્ટીમ લોન્ચમાં ખસાડીને સ્ટેન્લી હિપક્રમમાં લઈ

ગાવના સહજમાંથી છેડકેલી ખેડાદુર નારી

એવન પ્રીસ્ટવુડ

જવામાં આવ્યાં અને ફોર્ટ રેન્લીની કેમ્પમાં યુદ્ધકાલીઓ તરીકે એમની મેધિણી થઈ. તે દિવસથી તથુ દળતર અમાગિયાં ભેગી એવનની પણ આકરી ત્રાસચાત્રાનો આરંભ થયો.

એ કેમ્પમાં જતાં પહેલાં સાથે લેવાનો સરસામાન સમેટવાનો હુકમ મળ્યો તે વખતની યોતાનું સ્મેલચરું પર્ણન કરતા એવન કહે છે: 'એ વાત જ માન્યામાં નહોતી આવતી. મજામાં એ કેમે કરી હિતરતી જ નહોતી, એટલે હું ગાંડાની-માફક વર્તવા લાગી. કેમ્પમાં તો આ આપો ને તે સ્થોનો વિનિમય-બ્યાપાર બોદમાં ચાલતો હતો; પણ હું ખાધાની જેમ નકામી નકામી વસ્તુઓને સમેટવા બેસી ગઈ.'

કેમ્પમાં સુખ તો શેનું હોય, પણ દુઃખની કાઈ અવધ નહોતી, અમને સુડતાલોસ જથ્થુને એક જ મકાનમાં જોધવામાં આવેલાં. અને મારા વાળાં બોરડીમાં અમે આઠ જથ્થુ

જેમતેમ સમાસ કરતાં હતી. એકેનાં જુદાં જુદાં વસ્ત્રો જાહેરવાની ઓરડી માત્ર એક જ હતી. આથી સંક્રાંશમાં સુખેદુઃખે રહેવાં માટે બને તેટલી ઉત્તમ વ્યવસ્થા અમે આપસઆપસમાં સમજીને ઉપજાવી લીધેલી. અમારામાંનાં ધણીને જોય પર સૂઈ રહેવું પડતું. પહેલપહેલાં તો આ બધું માયાવી દુઃસ્વપ્ન જેવું લાગતું ને અમે મૂરખાં અમારાં મનને મનાવતાં કે એવું કંઈ લાભો વખત-ચાલવાનું નહિ, પણ અમારી કલ્પના કરતાં, માંદગી અને ભૂખમરણની વાસ્તવિકતા વધારે તીવ્ર હતી. અર્ધો શેર ચોખ્ખા ઉપર ને માલલીઓના થોડા ટુકડા ઉપર દિવસ આખો જેવી કાલવાનો આવતો. કેરોસીનના ડબ્બામાં અમે જોરાક રાંધતાં. આમ ને આમ મારું આત્મિક શેર વજન ધરી ગયું.

દિવસો પર દિવસો જવા લાગ્યા. બધાં બ્રહ્મચર્યાં ને ચીટિયાં બની ગયાં. કંઈ કંઈ મોંમાથા વિનાની અસ્વાચ્છો કેપમાં વહી આવતી. ધડીકામાં આશા ઉપજતી, ધડીકામાં તે ભાંગીને જુલો થઈ જતી. જેન પ્રેરવુંડો કંઈ પ્રાણ આવી ગયો. આ ભૂખના દુઃખ કરતાં તો મરવું સારું એમ તેને થયું. જીવન પર આવીને તેણે ભાગી છૂટવાનો સંકલ્પ કર્યો. એક નકશો ને હોકાયત્ર એણે જેમ તેમ કરીને મેળવી રાખેલાં. નાસો છૂટવા માટે એમના વિના તો ચાલે જ નહિ. તથા તથા અકવાડિયાં સુધી એક બીજા સાથીદાર સાથે ગડમથક દરી જોઈ. યોજનાઓ ઘડી અને ભાંગી. ચોખ્ખોદારની લીંટયાલનો અભ્યાસ કર્યો. એવરાત આપીને શેકડ નાણું મેળવ્યું, જોરાક જતો કરીને ભાગી છૂટવા માટે જરૂરી એવો પહેરવેશ મેળવી લીધો અને સને ૧૯૪૧ના માર્ચની એક અંધારી રાતે પેલા સાથીદાર આથરડના સંજાયમાં સંત્રીઓને હાથતાળી આપીને કેમ્પમાંથી જેન ભાગી.

મુક્ત ચીનમાં પહોંચવા માટે એક હજાર માલકનો પંથ પચપાળા કાપવાનો હતો. હવે

હવે પકડાઈ જવાની ધારતી હતી. એવાર તો એ લોકો પકડાતાં રહેજમાં બચી ગયાં. એક વખતે એક નિર્જન અવાવરા મકાનમાં છુપાઈ રહેલાં, ત્યાં જાપાનીઓ આવી ચડ્યા. એટલે કચરાપટ્ટીને કાટમાળના ઢગલામાં સંતાઈ ગયાં. હું ખૂબ બીધી હોઈશ કેમ કે મારા જમણા પગની એક નસ કેમે કરી ફરકતી મટે નહિ મારાથી રિયર પડી રહેવાતું નહિ ને હું હાલતી એટલે દગ્ગો હાલતો. એક પ્રસંગતું. વર્ષન કરતાં જેને ઉપરનો અનુભવ ટાંકે છે. બીજો એક પ્રસંગે એને ચીની માલજુનો વેશ પહેરવો પડેલો, કેમ કે પરદેશી લેખાશમાં દરથી પણ એ જોળખાઈ જત.

રાતે ચાલવું ને દિવસે ક્યાંક સંતાઈ રહેવું એ કમ કેટલાય દિવસ સુધી ચાલ્યો. એમ કરતાં એક દિવસ એક ગેરીલા ટુકડીનો એમને ભેટો થઈ ગયો, એ ટુકડી એમની સાથે દોરતી-દાવે વળી. બાથરોડે તો એ ટુકડીઓ નસાથે જ ભળી જઈને એ બહાદુર ચીનવાસીઓ સાથે ખમેખમા મિત્રાવી જાપાનીઓ સામે લડવાનું નક્કી કરી લીધું ને જેને અને એમનો એ બાકીની યાત્રા પૂરી કરી. એ ચુંગસી પહોંચી. હવે બધું સરળ બની ગયું હતું. ત્યાંથી વિમાનમાર્ગે ચુંગડીંગ પહોંચી. કેટલી જીવનના ત્રાસ અને કષ્ટનો હવે અંત આવ્યો હતો ને સુક્રિતના પ્રદેશમાં તેણે પચ મૂક્યે હતો. ભાગી છૂટનારામાં જેન સૌથી મહેલો હતો, એટલો ઘણી કિંમતો ખાતમી એણે બ્રિટિશ અને અમેરિકન સત્તાધાત્રીઓને પૂરી પાડી. પૂરા આરામ લઈને ઈંગ્લેંડ થઈને એ અમેરિકન ગઈ અને ત્યાં through japanese barbed wire નામનું પોતાના રોમાચક અનુભવો વર્ણવતું પુસ્તક લખ્યું એ ઘણું જ લોકપ્રિય થઈ પડતાં ઈંગ્લેંડ, ઓસ્ટ્રેલિયા અને દિલ્હી તેની આટિતિઓ પ્રસિદ્ધ થઈ. એક નારીના અદ્ભુત પરાક્રમની એ ગાથા છે. અત્યારે જેન પ્રોસ્ટ્રુડ મુંઝવણમાં રહે છે ને એક બીજું પુસ્તક લખે છે.

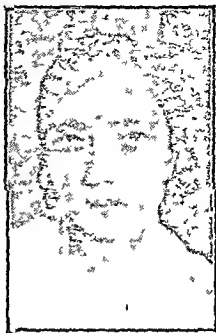
નોના પાતળા બાથો છતાં મક્કમ નિશ્ચય ધરાવતા કુ. ઉવા મહેતા એ એક વખતના ખેડાના સ્વયં જન્મ શ્રી. હરિપ્રસાદ નારાયણર મહેતાનાં પુત્રી યાવ. તેમનાં માતૃથી મદિમન-ખહેનનાં આ એટલાં એક પુત્રી ઉવાખહેન ખૂબ લાડીલાં છે કેમકે ચાર ભાઈઓથી નાના આ ઉવાખહેન તેમનું છેલ્લું સંતાન છે. ઉવા-ખહેનનો જન્મ આજથી લગભગ અઢીવીસ વર્ષ ઉપર ઓપપ્રાડમાં તેમના મોસાળમાં થયો હતો તેઓ મૂળ વતની તો ઓવપાડ તાલુકાના સરસ ગામના છે અને જ્ઞાતિએ મોતાળા બ્રાહ્મણ છે.

પ્રાથમિક શિક્ષણ ખેડામાં મેળવ્યું અને પિતા પેન્શન પર ઉતર્યા ને ભાઈઓ મુમ્મમાં જ ધધે વળગ્યા હોવાથી કુ. ઉવા-ખહેને પાછી છાંદગી મુમ્મમાં જ ગાળી છે નાનપણથી જ શાન્ત અને સરળ સ્વભાવના ઉવાખહેન માત્ર અભ્યાસમાં જ પ્રવૃત્ત હતા. એમ. એ. થયા પછી ૧૯૪૨માં તેઓ પી. એચ. ડી નો અભ્યાસ કરી 'ગ્રાન્ટર'ની પદવી માટે તૈયારી કરતા હતાં તેવામાં 'ગ્રાન્ટ ૪૨'ની, ક્ષતિનો પવન ફૂક્યો ને ઉવાખહેના નાજુક હૃદયમાં ખળભળાટ મચા-યો. તેમણે તરત જ નિર્ણય કરી લીધો અને આજના વાતાવરણમાં 'મોતાનું' રયાન અને પોતાની પ્રવૃત્તિઓ તેમણે મિત્રો સાથે મળીને નક્કી કરી લીધા.

હાલ્ય ગાંધીજીનાં હાલ્ય કરે, આખરી આઝાદી જન્મ જન્મે, સરકાર નેતાઓની સામુદાયિક ગિરફતારી કરે, અખક્ષારોના મોઢાં બંધ કરે, સમાસરક્ષો સામે પ્રતિબંધ મૂકે, ઝેમિસને અને તેની પ્રવૃત્તિને ગેરકાયદે કરાવે તો ?

ઃ તો રેડિયો ટ્રાન્સમિટર જ એક માત્ર એવું સાધન રહે કે જેના દ્વારા જનતાને જગ જરી રાખવાના સૂચનો આપી શકાય, પરદેશી સરકારના સિતમોને જાહેર કરી શકાય, દાર્શનિક ખતાવી શકાય, આ દેશના સમાચારથી વાહેક

‘ક્રાંગ્રિસ રેડિયો’ની સંચાલિકા

કુ. ઉવા મહેતા

કરી રામય ટ્રાન્સમિટર, તેમને ચળવળની સફળ દોરવણી માટે માત્ર અતિવાઈ લાગ્યું, એટલું જ નહિ, પણ જે એક જોરદાર ટ્રાન્સમિટર હોય તો હિંદ સરકારના પરદેશીમાંના અવળા પ્રચારને ખુદનો પાડી શકાય અને અમેરિકા જર્મની અને ખુદ છેલ્લેડને હિંદમાં રોજગરોજ બનતા બનાવોથી વાહેક કરી શકાય એ વિચારે તેમને પ્રુનકિત બનાવ્યાં, તેમનાં હૈયાં હૃદય-આવી દીધાં.

શ્રી બાલુમાઈ ખખખર તથા કુ. ઉવાખહેન મહેતાએ આ કાર્ય હાય પર ધરવાનો અડગ નિરાધાર કર્યો, અને એ વાદગાર હમી એ જ્યારે નેતાઓની હિંદભરમાં ઝેંદસામટી ધર-પકડ કરવામાં આવી, ત્યારે આ યોજના પાર પાડવાની ઝડપી તૈયારીઓ તેમણે કરવા માંડી.

પરંતુ પૈસા લાવવા ક્યાંથી ? આ એક

પ્રશ્ને તેમને મુંઝવણમાં મૂકી દીધા. તરતજ કુંડાનાં બામી શ્રીમતી મનુષ્યને પોતાના તમામ ઘરાણાં એ કાર્ય માટે આપી દેવાની તૈયારી બતાવી. પરંતુ એનો સ્વીકાર કરવો કે નહિ એ પ્રશ્ન પણ મુંઝવનાર નીકળ્યો. એ બહેનનાં ત્યાગ અને દેશદાએ તેમને વિચારમાં નાંખી દેવા સાથે જ પોતાની યોગજનામાં આગે-ફૂલ કરવાનું પ્રેરક બળ સર્જ્યું.

છેવટે શ્રી આશુભાઈએ નાણાંની મુશ્કેલીનો તોડ લાવવાનું બીડું ઝડપ્યું. એમણે એક નિષ્ણાત ટેકનિશિયન પાસે ટ્રાન્સમિટર તૈયાર કરાવ્યું. તે નિષ્ણાત પાછળથી સાચી દરોજમાં જઈને ઉભા રહ્યા.

આ જ વખતે શ્રી વિદુલભાઈ ઝવેરીની શહબરી નીચે આવું એક સુવચોતું બીજું મંડળ પણ પોતાની પ્રવૃત્તિ પાંગરી રહ્યું હતું. આ ઉપરાંત ચંદ્રેશમાં બીજાં પણ વેરવિખેરાયલાં ઘણાં મંડળો હતાં-એ પણ આંદોલનને જોર-શોરથી ચલાવવાની આવી યોગજનાઓ વિચારી રહ્યાં હતાં.

તે સમયે ડો. રામમનોહર લોહીયા મુંબઈમાં હતા, તેમણે આવા મંડળોને સંગઠિત કરવાનું કાર્ય સફળતા પૂર્વક હાથ ધર્યું. જો કે બીજાં મંડળો ખસી ગયાં, છતાં શ્રી. વિદુલભાઈના ને શ્રી. આશુભાઈના મંડળે ત્યારથી તે ધરપકડની ઘડી સુધી સંપૂર્ણ સહકારની બાવનાથી કામ ક્યું અને આમ અનેક રહસ્ય અને રોમાંચક ઘટનાઓથી આનંદરૂપ ઉપજતી જતો. 'Voice of freedom ya to' This is Congress Radio calling' speaking somewhere from India'નો અવાજ દિંદની દવાનાં ગૂંચવાં લાગ્યો.

આ કોંગ્રેસ રેડિયો માત્ર સામાન્ય રેડિયો જ નહોતો. એની પાસે પોતાનું જોરદાર ટ્રાન્સમિટર હતું, ઓન્ડકારિંગ મથક હતું, રેકર્ડિંગ યંત્ર હતું, અને બધા ઓડકાર્ટીંગ

સ્ટેશનોને હોય છે એવી સ્વતંત્ર દોલ-સાધન પણ હતી.

રેડિયો ચલાવવો એ કોષ-આસાન વાત નહોતી, બધ્યાની રમત નહોતી, એ તો જીવ-સટોસટનો ખેલ હતો. ટ્રાન્સમિટર માટે જરૂરી બાજો મેળવવાં એ અગીરથ કાર્ય હતું. શ્રી. આશુભાઈની કુશાલ લુહિ અહિં પોતાનો ચમકારો બતાવી ગયો. ઘણીવાર એ કોષ જાડુમરની માફક હોટલમાંથી, કોટના બજવામાંથી, ટીરી-નના ડબામાંથી કે એવા જ કોષ વિચિત્ર રચાનેથી મદામુશ્કેલીએ મેળવેલા બાજો રજૂ કરતા ત્યારે એ જોનારને આનંદાશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરી દેતા. વિદુલભાઈને પણ એમના ટ્રાન્સમિટર મટિ ઓછી જહેમત નહોતી ઉઠાવવી પડી. ખૂદ મિલિટરીવાળા પાસેથી પણ એ ટ્રાન્સમિટરના બાજો લઈ આવતા હતા.

અને ચખરાક મનાતી મુંબઈની પોલીસની ચક્કર આંખ ઓમેર ધૂમતી ફરતી હતી. એને થાપ આપવી એ પણ આસાન વાત નહોતી. પોલીસ અને આઝાદ રેડિયોના કોર્પકરો વચ્ચે ઘણી વાર સંતાકૂંકડી રમત મંડાતી અને છેવટે પોલીસ હારી જતી; એને પરાજય સ્વીકારવો પડતો. ઘણી વાર પોલીસને એમ લાગે કે રેડિયો મથક ઝડપી લેવું એ રમત વાત છે, હાથવેતમાં છે, અને બીજો જ દિસે' એને બાન થતું કે એ મથક તો મુંબઈથી માઈલો દૂર છે!

રેડિયો મથક માટે અનુકૂળ જગ્યા મેળવવી તે દિવસોમાં પણ હાડમારી માગી લેતી. આવા પ્રસંગે દેશમાંથી આવનાર કવિપત કાશ, મામા, બહેન કે ભવિષ્યે આંકારકરોની વહારે ચડતાં. એકાદ ફોટો બાંહે રાખતા, ધરવખરી અને સરસામાને સાથે લાં ધર માંડતા, અંધ-નાર કાશ કે ભવિષ્યની આવડ નપને રાક જોતા; દરમ્યાન બીજી કોષ-જગ્યા શોધી કાઢતા.

એટલે પોલીસને શક ન પડે માટે, ધર-આવી કરવાનો બધો વેશ આપત આઝાદ

બજવાતો. ધેરથી મોટર કે બીજા વાહનમાં બધા સરસામાન રેડોને લઈ જવામાં આવતો અને ત્યાંથી રેડિયો મથકે પહોંચતો. આ પ્રમાણે વાલકેશ્વર, ગિરગામ, ગામહેલી, બાય-ખાત્રા, ચોપાટી વગેરે સ્થળોએ રેડિયો મથક બદલાતાં રહ્યાં અને પોલીસને ચાપ આપવા તથા શંકાને નિવારવા ઉપર જણાવેલ નાટક બજવા પડતાં. અને આશુ નાટક પણ લગભગ દર પંદર દિવસે બજવાનું પડતું !

એકવાર બાણુભાઈ અને ઉપા મહેતા કોષ શીત ને સલામત જગાની શોધમાં નીકળ્યાં અને સાથે જ તેમને એક અતિ સાતુફળ જમા સાંપડી ગૂઢ, આ રથને તો મહિનો બે મહિના સુધી લામલાગત કામ ચલાવયું તો પણ વંધી નહિ આવે એ વિચારે આનંદની લાગણી અનુભવી. પણ એમને ક્યાં ખબર હતી કે એ તો માત્ર કાણુછવી જ નિવડવાનો હતો !

બન્ને જણ મહાન માલિકને ઘરનું બાકુ આપવા મયા. બેઠા, થોડિક પ્રાસંગિક વાત થઈ. એટલામાં એમની નજર એક વિચિત્ર દેખાવના ચંત્ર જેવી વસ્તુ પર પડી : 'આ શું છે, શેઠજી !' તેમણે જિજ્ઞાસા સંતોષવા પૂછ્યું. તેણે જવાબ આપ્યો : 'એ તો ગેરકાયદે રેડિયોને પકડી પાડવાનું ચંત્ર છે.' બન્નેના મનમાં વિજળાઈ ઝળપે વિચાર જમકી મયો. સાથે જ આખા શરીરે ઝંપની ઝલુઝલુટી અનુભવી.

પરંતુ અંતરના ભાવોને અંતરમાં અટકાવી દઈ બાણુભાઈએ બાજી સફળતાપૂર્વક સંભાળી લીધી. તેમણે ગેરકાયદે ચાલતા કોર્સિસ રેડિયોને ભાડવામાં ખેંચાતાં દિરસો નોંધાવ્યો અને શેઠજીને જરાયે શંકા આવવા ન દીધી. અને વિધાતાએ અને ગ્રહના પ્રતાપે જ આપણને બચાવી લીધા, એમ મનોસન પ્રભુનો આશાર માનનાં સિદ્ધતપૂર્વક તેમણે શેઠજીની વિદાય લીધી.

બહાર નીકળીને તરત જ બાણુભાઈએ ઉપાબહેનને ચેતવણી આપી, 'આજે તો પ્રભુ-

કૃપાએ ઉઝરી ગયા, પરંતુ આ ખાલીસી સરેદ સાડી કાક દિ' સપડાવી દેશે' ઉપાબહેન પોશાક ચાલુ રાખવાનો ધણો આગ્રહ દાખવ્યો, પણ છેવટે સાંજેગો આગળ તેમણે નમતુ તોલ્યું ને શંકા નિવારવા માટે પોપાકમાં થોડાક ફેરફાર કર્યો.

પરંતુ દેશકાર્મના પંથ પર ગુલાબોને બદલે અનેક ઢાંટા વેરાયલાં હોય છે. જગાની સુરેક્ષીને પહોંચી વળ્યા ત્યારે કાયદેસરના ટ્રાન્સમિટર, કોર્સિસ રેડિયો પચ્ચી રજૂ થતા કલ્પદ્રોમાં દબલગીરી પહોંચાડવાનો પ્રયત્ન આરંભ્યો. બહુ તૈયાર થાય, કોર્સિસ રેડિયોનો અવાજ દિંદના આકાશમાં મેદાને પડે, અને સામેથી દબલગીરી શરૂ થાય ! ક્યારેક આથી કંટાળ્યા, પણ એમ કંટાળ્યે કંઈ સુરેક્ષીને અંત આવે એમ હંફું નહિ. નિષ્ફાળતાની સલાહ લેવાઈ અને અંતે એ દબલગીરીને સામનો સામી દબલગીરીથી કરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો. એને અમલી બતાવ્યો. એમાં સારી સફળતા સાંપડી; ત્યાર પછી કોર્સિસ રેડિયોનો સંદેશ વધુ સ્પષ્ટ સાંભળવા લાગ્યો.

વળી, એક જ ટ્રાન્સમિટર રાખવું જોખમ-ભર્યું હતું. એ જો બંધ થાય તો સમગ્ર કાર્યતંત્ર તૂટી પડે. આથી આખા દિંદમાં રેડિયો સથકોની પરસ્પર સાથે સંકળાયેલી એક સળંગ સાંકળ ઉભી કરવાની યોજના ધડાઈ; જેથી જો કોઈ મથક પકડાઈ જાય તો પણ કાર્ય ચાલુ રહે. આ ઉપરાંત પોલીસને ચાપ આપવા માટે મોટરમાં ટ્રાન્સમિટર રાખી રોજ જુદે જુદે સ્થળેથી રેડિયો ચલાવવાની પણ વિચારણા થઈ હતી. પરંતુ એકંદરે એ બહુ અનુકૂળ ન લાગ્યું, અને એ વિચાર પડતો મૂકવામાં આવ્યો. વળી, થોડા સમય માટે સવાર સાંજ બે રેડિયો મથકેથી કાર્યક્રમ રજૂ કરવામાં આવતો. આમાંથી એક વિદલભાઈ ને બીજો બાણુભાઈ ચલાવતા.

કેંગ્રેસ રેડિયો જનતાને કટોકટીમાં સમયે દોરવણી આપવા માટે ચર્ચ થયો હતો, અને એનો આ હેતુ ધણે અંશે પાર પડ્યો. પૂર્વમાં જાપાન હિન્દની ધરતી પર ગમે તે પણ આક્રમણ કરે એવી રીતિ હતી. દેશમાં કૂચાવો કૂચે ને બૂસકે આગળ વધતો જતો હતો. આઘી-ચીમુરમાં હત્યાકાંડ રચાયો હતો. યુ.પી. અને બીકારમાં દમનનો કારડો બેશકમ વિઝાઈ રહ્યો હતો. સત્યાગ્રહ અને અહિંસામાંથી લોકોની શ્રદ્ધા ધડીબર ડગમગતી જતી લાગતી હતી.

આ રીતિમાં કેંગ્રેસ રેડિયો પર દોરવણી માગતા રાજના સંખ્યાબંધ પત્રો આવતા અને એ પત્રોના યોગ્ય જવાબ અપાતા. તેમને હિમિત દોરવણી આપતી. ઈરની લોકશાંતિ આટલો લાંબો કાળ ચાલી ચક્રો તેમાં આ દોરવણીનો ફાળો નાનો યુનો નથી જ !

આ દોરવણી આપના તથા બીજા કાર્યક્રમના બાપણો મુખ્યત્વે ડૉ. લોહિયા તથા ધણીવાર થી. અચ્યુત પટવર્ધન તૈયાર કરતા. આ ઉપરાંત જૂગર્ભાસ સેવના ગુજરાતના જાણીતા અદારવટિયા થી. છોડુભાઈ પુરાણી, પત્રકારો, શિક્ષકો અને બીજા અનેક કેંગ્રેસ-કાર્યકરોએ કાર્યક્રમ રચી કરવામાં પોતાનો વત્તો આપ્યો ફાળો નોંધાયો હતો.

કેંગ્રેસને પ્રશ્ન થયો કે, આ સમયે પત્ર-વ્યવહાર પર શક્તિ સે-સરકીય હતી, તાર રેડીયોન વ્યવહાર નોખમો હતો, અને બીજા સંદેશ વ્યવહારના સાધનો તો હતા નહિ, તો પછી કેંગ્રેસ રેડિયો પરથી દરરોજ જે સંખ્યાબંધ સમાચારો વહેતા મૂકવામાં આવના તે ક્યાંથી મળતા ? અખબારોને મોટે તો તાજાં મરાયાં હતાં, એટલે આ સમાચાર ધણીને વચ્ચે વચરના લાગતા. અને જ્યાં સાચી વાત તો એ છે કે, જનતા અતિ રસપૂર્વક એ સમાચારો સાંભળતી અને છુટ્ટી એની ચર્ચો કરી એનો ફેલાવો કરતી.

રાષ્ટ્રીય લડતના એમાં રાજ્યરોજ આવતી ભરતી એટલા સમાચારો મેળવવા માટે પણ એક સાંકળ રચવામાં આવી. મુંબઈમાં મહા-સમિતિ તો ગેરકાયદે દરતાની સાથે જ એક જૂગર્ભ મહાસમિતિ અસ્તિત્વમાં આવી. અનુ-ભવી કાર્યકરો પોતપોતાના વિભાગમાં પહોંચી ગયા, રથાનિક લડતને દોરવણી આપવા લાગ્યા અને રથાનિક સમાચારો વિશ્વાસુ-સંદેશવાદી મારફતે મુંબઈની વડી કચેરીને પહોંચાડવામાં આવતા. આ વડી કચેરી અને રેડિયો-કાર્યકરો વચ્ચે સંપર્ક સાધવામાં આવ્યો, રાજ્યરોજના સમાચાર આમ મળતા રહેતા ને કેંગ્રેસ રેડિયો પરથી જનતાની જાણ માટે, હવામાં મુકવામાં આવતા.

ચીમુર-આઘિનો ઘેર હત્યાકાંડ તથા ગોરા સૈનિકોના જુલમોને લક્ષી વિષયો બહેરે કરવા પર જ્યારે પ્રતિબંધ મૂકાયો ત્યારે વિશ્વાસુ સંદેશવાદી જનતા નોખમે આ સમાચારો કડીબંધ પૂરા પાડતા, અને આ પ્રથમ કેંગ્રેસ રેડિયોએ જ ચીમુરઆઘિની બહેનોની લડાયેલી લાગની તથા બીજા જુલમોની રવાંડા ખડો કરે તેવી વિગતો અદારપાડી.

આ તો માત્ર એક ઉદાહરણ આપ્યું. બાકી ગિદારની લડત પૂરેજોરામાં આગળ ધપતી હતી, જનતાનું રાજ ત્યાં રથપાયું હતું, સરકારી અફસરો જનતાના કેદી બન્યા હતા, ના-કરતી લડત પરાકાષ્ટાએ હતી. સંયુક્ત પ્રાંતમાં તો જાણે નવાજા મુખી ફાટ્યો હતો. દક્ષિણમાં સનાતનમાં બાંગ્લાદેશની પ્રવૃત્તિ પૂરે-નોંધથી ચાલતી હતી. ગુજરાત પણ કાષ્ટ પ્રાંતથી પાણું પડે તેમ નહોતું. આ પ્રમાણે દેશભરના સાચા સમાચારો-પ્રતિબંધિત સમાચારો કેંગ્રેસ રેડિયો પરથી બહેરે ચતા.

આ રેડિયોની લોકપ્રિયતા અજોડ હતી, રેડિયો મધ્યક યુગવાનો કાર્યક્રમ અપૂર્વ હતો. જનતાને એ ગમી ગયો અને અપનાવી લીધો;

સરકારે એ કાર્યક્રમ રેડિયો પર સેવાની મનાઈ કરવાની હતી, પરંતુ એ દિવસોમાં એવા મનાઈ દુકમો તો લોકો ધોળાને પી જતા હતા. રેડિયોનો સમય થાય અને સમજાવ દરેક ઘેર આ ઘણે સાંભળવા મળતા-‘ધીસ ધસ કોમેસ રેડિયો; કોર્સીંગ એન ધર્મનાઈન ખીટર, સ્પીકીંગ સમજેર કોમ ધનિયા.’

આમ કોમેસ રેડિયો પરથી સમાચાર, ભાષણો, લગત ચલાવવાની સૂચનાઓ, દેશના જુદા જુદા વર્ગને હાકલો અને સદેશ વગેરેનો કાર્યક્રમ રજૂ કરવામાં આવતો અને આ કાર્ય માટે પ્રવચક અને લેખકોનું એક જુથ પણ તૈયાર કરવામાં આવ્યું. પરંતુ અનુભવે શીખવ્યું કે મૈથિક કાર્યક્રમ બરાબર રૂપરૂ સંભળાતો નથી. એને બદલે રેકડીંગ લેખલોગ કરવામાં આવે તો રેડિયોની કાર્યક્ષમતા અનેકમણી વધે. આથી રેડિયો મથકની નેમ ખીજી એક ‘સ્પીચ રેકડીંગ મથક’ ઉભું કરવામાં આવ્યું. શ્રી. વિઠ્ઠલભાઈ ઝવેરીને આ વિભાગની સોંપણી કરવામાં આવી. તે કોરી રેકડીંગ લાવતા, રેકડીંગ યંત્રદ્વારા ભાષણ, સૂચન કે સમાચારની રેકડીંગ ઉતરવામાં આવતી, એ તૈયાર થાય કે વિઠ્ઠલભાઈ તરત એનું નામકરણ કરતા, અને ગ્રોડકારડીંગ વિભાગ સુંભાળનાર શ્રી. બાણુભાઈ ખખખરને હેમખેમ પડોવોડતો. આ પછી કોમેસ રેડિયોનો અવાજ વધુ સ્પષ્ટ બન્યો અને સાથે જ કાર્યકરે જડપાઈ જવાનો ભય ઘણે અંશે ઓછો થયો.

સમાચારો એ રેડિયોનો દૈનિક કાર્યક્રમ હોત. ધણીવાર ભાષણો પણ અપાતાં અને એમાં સુખત્વે રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય દંષ્ટિએ કોમેસની નીતિનું સ્પષ્ટીકરણ અને સમર્થનકાર્યમાં આવતું. ‘વિશ્વશાંતિ’ એ નામનું ભાષણ આ વસ્તુ વડુ સ્પષ્ટ કરે છે.

આ સમયે બનારસમાં એક નોંધપાત્ર

બનાવે જાતી ગયો. દિન સિપાહિઓએ લોક ઉપર ગોળાબાર કરવાની ચોક્કસ ના મુજાવી અને ગૌરા સૈનિકોએ તેમનાં ખૂન કર્યાં. આ બનાવ ખ્યાનમાં રાખી કોમેસ રેડિયોએ હિંદભરના ચોલીસોને ઉદ્દેશીને એક હાલ્ત બહાર પાડી: ‘તમને શું ગમશે? આઝાદ દિંદના મિત્રો બનવાનું કે તેનાં કાલખી દુશ્મન બનવાનું? તમારા કેટલા મે દેશમંદુઓએ આ આંદોલનમાં જંપ લાવ્યું છે. તમે પણ આવો.’

કિસાનો અને કામદારોને પણ ખામ અપીલ અવારનવાર કરવામાં આવતી અને મહાસમિતિ વતી આઝાદ દિંદમાં ‘કિસાન-મજદૂર પ્રગ્ગરાજ’ હશે એવી ખાતરી આપવામાં આવતી.

ઘણીવાર પ્રશ્ન પૂછાતા. ચિમ્બૂર આદિમાં બહેનોની લાજ લૂંટાઈ ત્યારે એનો સામનો કેમ કરવો, એવો એક પ્રશ્ન પૂછાયો હતો અને એનો જવાબ લાક્ષણિક અને કોમેસની નીતિ સાથે સુસંગત હતો. ‘અદિસક સામનો કરી બનતા પ્રયત્ન કરી છો...લાજ લૂંટવાનો પ્રશ્ન રાજકરણની સીમાની બહાર છે...દિંદી માટે એની કલ્પના પણ અસભ્ય છે.’

‘દિંદ છોડો’ ના દરાવની સમજુતી મામતા પણ ધણી પ્રશ્નો પૂછાતા અને કોમેસ રેડિયો પરથી એના જવાબો અપાતા. આવા એક લાક્ષણિક પ્રશ્નોનો જવાબ આ રહ્યો: ‘અત્યાર સુધી આપણે ચર્ચવણ ચલાવતા, પણ આ તો લોકશાંતિ છે. શાંતિમાં બે જ વસ્તુ હોય-વિશ્વ ૧ પરાજય ૧ આ શાંતિ એક પક્ષ કે કોમની નથી, સમગ્ર બારનવર્ષની છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે, સ્થિર સામ્રાજ્ય બગાડે આખ ન થાય ત્યાંસુધી તમે જંપીને બેસશો નહિ.’ આજ પ્રમાણે જાણની આક્રમણ અંગેના પ્રશ્નોના પણ ઉત્તરો પણ આપવામાં આવતા.

આ ભાષણો સુખ્યત્વે ડૉ. રામમનોહર લોદિયા અને કવિમિત્ર શ્રી. અચ્યુત પટવર્ધન તૈયાર

કરતા. રેડિયો પર મુખ્ય વક્તા પણ તેઓ જ હતા. શરૂઆતમાં તો ફક્ત એક જ કાર્યક્રમ રજૂ થતો. પરંતુ પાછળથી સવારે અને સાંજે હિંદુસ્તાની અને અંગ્રેજી એમ બે ભાષામાં બે કાર્યક્રમ નિયમિત રજૂ થતા. કાર્યક્રમ પહેલાં દરેક રેડિયો મથકની હોય છે તેવી 'કોલસાઇન' વાગતી. પછી 'હમારા હિંદોસ્તાં' ગવાતું અને રાષ્ટ્રગીત 'વંદેમાતરમ'થી કાર્યક્રમ પૂરો થતો.

કેંગ્રેસ રેડિયોની એક વિશિષ્ટતા હતી, 'સાચી કામી એકતા' ને વર્ગોની સંવાદિતાનું એ પ્રતિક બની ગયો હતો. એ કાર્યમાં હિન્દુઓ હતા, મુસ્લિમ ખિરાદર હતા, ખ્રિસ્તી બાપ મણુ અલિમ નડોના રહ્યા. દૂર રહેતી પારસી કોમના પ્રતિનિધિ પણ હતા. એમાં વેપારી ને વિદ્યાર્થી, પુરુષ અને સ્ત્રી, બધા જ પોતપોતાનું યોગ્ય પાત્ર ભજવતા હતાં.

ગીરફતારીનો બચ માથે સદા ઝઝૂમતો હતો. મુંબઈની પોલીસ એને પકડવા આકાશ-પાતાળ એક કરી રહી હતી. પરંતુ સામે પક્ષે કાર્યકરો પણ એટલા જ ચબરાક હતા. ઘણી વાર તો કાર્યકરો પોલીસને હાથતાળી આપી છટકી જતા. છેવટે પોલીસને લાગ્યું કે, જે શહેરની મોટી રેડિયોની કુકાનો પર દરોડો પાડવામાં આવે તો કદાચ ફાવીએ અને એમણે આ વિચારને અમલી બનાવ્યો.

શહેરની પ્રસિદ્ધ રેડિયોની કુકાનો પર તેમણે અણુધાર્યો દરોડો પાડ્યો. તેના સંચાલકોને ગીરફતાર કર્યા. પોલીસની નેમ ફળી. એની આ બાજુમાં એ ફાવી. એ અણુક મહત્વના નામો સંચાલકો પાસેથી કદાવી રાખી અને આ પછીનું બીજું જ પગલું એ અણુવા મોલ્લા નામધારીઓની ગીરફતારી કરવાનું હતું. આમાં રેડિયો મથકના ઇન્જનેરી નિષ્ણુત, ટ્રાન્સમિટર તૈયાર કરવામાં મદદરૂપ બનનાર ઘોરેને પોલીસે ઝડપી લીધા.

આ બનાવ બન્યો ૧૨મી નવેમ્બર ૪૨ના

દિવસે. એક બાજુ પોલીસ ગીરફતારી ચલાવી રહી હતી. બીજી બાજુ રેડિયો કાર્યકરો ગુર-તેગો ચલાવતા હતા. પોલીસની ચાલની એમને બંધ આવી હતી. જે કામની ધરપકડ થાય તો શું કરવું, એ પર લાંબી વિચારણા ચાલી, અને અંતે સર્વાનુમતે એવો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો કે, દરેકે એક સૈનિકની અડગ વફાદારીથી કામ કરવું. કામ પકડાય તો બીજાના નામ, કામપણુ બોગે ન આપવા. અને એક લાલ રમાલને 'ગુપ્ત સંદેશ' ઠરાવવામાં આવી. બીજા વિભાગોનાં કાર્યકરો માટે પણ ખ્યાવાની બીજી યોજના વિચારવામાં આવી, પરંતુ કુ. ઉપાના કાર્ય અને જવાબદારી વિશે આખરી નિર્ણય થાય તે પહેલાં જ કેંગ્રેસ રેડિયોનો સમય થવા આવ્યો અને કાર્યકરો વિખરાયા. કુ. ઉપાએ એના સાથીદારોને જણાવ્યું કે, "મારો પ્રશ્ન કંઈ બહુ મહત્વનો નથી. હું તો માત્ર યથાશક્તિ અદ્ય ભાગ ભજવું છું. 'આઈ એમ જરુદ એ રકુ ધી મરીન.' એટલે મારે વિશે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી."

સભા પુરી થઈ અને કુ. ઉપા બાણુમાઈની ઓફિસે ગયાં. ત્યાં બીજા પણ કાર્યકરો હતાં. દરમિયાન પોલીસ જાણી રાખી કે, કેંગ્રેસ રેડિયોના 'કાવતરા' પાછળ સ્ત્રી. બાણુમાઈ ખખખર અને શી. વિઠ્ઠલભાઈ ઝવેરી મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. એટલે બપોરે જ બાણુમાઈની ઓફિસે પોલીસે દરોડો પાડ્યો. આ સમયે બાણુમાઈની ઓફિસમાં ચંદ્રકાન્ત ઝવેરી, કુ. ઉપા મહેતા તથા અન્ય કાર્યકરો હાજર હતાં. જેની ખબર પડી કે ઓફિસ પર પોલીસ દરોડો પાડનાર છે કે તરત ઓફિસમાંથી બધી અગત્યની ફાઈલો અને કામગીરી ને-પોલીસ મંદિરે મજાણુન પુરાવારૂપ બનત તે-ચંદ્રકાન્તે તથા બીજાઓએ ઠેકાણે કરી દીધું.

તરત જ ધમધમ કરતી પીળી પામડીની ધાડ આવી પહોંચી. કુ. ઉપાએ અડી એક

આપાદ નાટક બાજુથી. તેમણે એક નિહોવ, સામાન્ય, અભણ છોકરીનું પાત લીધું અને 'મારી આ બિમાર છે, બાલુભાઈ હવે હું શું કરું? ડોક્ટરને જાણને શું કરું?' રડવા લાગી. થઈ તેમણે ગ્રહ્યું.

આ અભિનયની સફળતા એમની મહેતે આવી. પોલીસને લાગ્યું કે, આ દુબળાપાતળી છોકરીને અટકાવવાની કશી જરૂર નથી. આવી મોટી ઓફિસના કાર્યમાં એને શી મતાગમ હોય? અને ક્ર. ઉપા મહેતા ત્યાંથી ઉઠી બાહ્યારી આપાદ પોચાર ભણી ગયાં.

અને ત્યાંથી અભણ છોકરી સીધી પહેંચી ડે. લેહિયા પાસે, અને બધી પરિસ્થિતિથી વાકેફ થયી. એટલામાં ખબર પડી કે, બાલુભાઈની સાથે એક બીજા રેડિયોના ટેકનિશિયનની પણ ધરપકડ થઈ છે. આ બાજુ બિરાદર ચંદ્રકાન્ત પણ કાપડ સાથે રુચકર થઈ ગયાં અને સહિસલામત જગાએ મૂકી આપ્યા.

બનવિંઝી ગ્રહપથી બનતા જતા હતા. પરિસ્થિતિ અણધારી વણસી ગઈ હતી. ડેવિસ રેડિયો સાંજે ચકાવવા કે નહિ એ એક મૂંઝવેનો મહાપ્રશ્ન થઈ પડ્યો. છેવટે નિર્ણય થયો કે, કાપડ પણ સંલગ્નમાં ડેવિસ રેડિયો તો ચકાવવા જ.

સાંજે પાંચા ક્ર. ઉપા, ચંદ્રકાન્ત ઝવેરી તથા બીજા કાર્યકરો ભેગા મળ્યાં ને પરિસ્થિતિ પર વિચાર ચલાવ્યો. આજે ડેવિસ રેડિયો ચકાવવાના જેખમતું એમને પૂરું જ્ઞાન હતું. એના પરિણામો સમજતાં હતાં અને સાથે જ પોતાની જવાબદારી પણ સમજતા હતાં. એક શિસ્તબદ્ધ સેનિકની ફરજના ખ્યાલે જેમાં અને ગ્રેસેલુ આખ્યાં અને સીધા રેડિયો મથક પર કાર્યક્રમ પાર પાડવાને અને એને અંતે પોલીસના હાથમાં ઝડપાવાને આગેકંઠમ ઉપડ્યાં. ચંદ્રકાન્ત ઝવેરીને પોતે જે પમણુ બેઠે છે તેની પર વિચાર કરવા અને યોગ્ય લાગે તો પાંચ કમ બરવા

વિનંતી અને ચેતવણી આપવામાં આવી; પરંતુ એક સેનિકની ફરજના ઉપા ખ્યાલ સામે એ સર્વ નિષ્ફળ નિવડી.

કાર્યક્રમ નિયમિત સમયે શરૂ થયો, અને સફળતાપૂર્વક પાર પાડ્યો. 'એ પૂરો થવાની તૈયારીમાં હોય, એટલામાં જ બારણે ટોચા સંલગ્નપાદ ક્ર. ઉપા અને થી. ચંદ્રકાન્તને ખાતરી થઈ ચૂકી કે એ ટોચા પોલીસના જ હતા!

જે ખંડમાં રેડિયો ટ્રાન્સમિટર હતું તે ખંડમાં પોલીસ આવે તે પહેલાં ત્રણ તોર્તિંગ ખંધ બારણાં તોડવાં પડે એમ હતું. પોલીસે તે પણ કર્યું અને છેવટે શિકાર સપ્તગયાના વિગ્નના આનંદ મક્કાતી પોલીસે પ્રવેશ કર્યો.

ડે. પોલીસ કમિશ્નર, એના લશ્કરી રેડિયો નિષ્ક્રિય અને પચાસ પીળી પાકડીના જુથે ખંડ ચારી દીધો. હુકમ કરવા દેવાઈ ગયેલા પોલીસ અધિકારીએ 'વંદેમાતરમ્'ના રાષ્ટ્રભીતની વાગતી રેકડે બંધ કરવાનો હુકમ કર્યો, પરંતુ એ હુકમનો અનાદર કરવામાં આવ્યો, એટલું જ નહિ, પરંતુ નિશ્ચય ક્રાંતિથી બન્ને પોતાની જગાએ બેસી રહ્યાં.

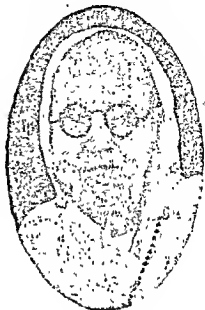
'વંદેમાતરમ્' સંપૂર્ણ ગવાયું અને ક્ર. ઉપા તથા ચંદ્રકાન્ત, બન્નેને આ યાદગાર દેરાડાની, આ રેડિયો મથકની પોલીસને ખબર આપનાર એક વખતતા કાર્યકર ટેકનિશિયનન કમાની, અને ટ્રાન્સમિટર તથા પોતાની ધર-પકડના સમાચાર ડેવિસ રેડિયો પરથી જાહેર કરવાની પ્રજ્ઞ હમ્મણ થઈ આવી.

પરંતુ એ ચાર પડે તે પહેલાં દગાપોર ટેકનિશિયને ક્યુક ઉડાવી દીધી. આખા ખંડમાં માઢ અધકાર છવાઈ મયો. લોખીને લાગ્યું કે રેડિયો મથક પર કંઈક ધમાલ થઈ લાગે છે, કાતણ કે 'વંદેમાતરમ્' ગવાઈ રહ્યા પછી પણ કંઈ અખગાટ સંભળાઈ રહ્યો હોય.

ખંડમાં અધકાર છવાતાં પોલીસ વધુ અગરાઈ. એને ભીંતિ લાગી કે, આ તકનો

શ્રી મતી નાનીબહેન ગજજરને

વીતરાણી સાધ્વી સન્નારી

શ્રી. નાનીબહેન ગજજર

લેખક:

શ્રી. બધોત્તનાબહેન શુક્લ

પૃષ્ઠ થયું છે. એમના જેવાં વીતરાણી સાધ્વી સન્નારીનાં અવસાનને માટે શોક કરવાનો ન હોય, પરંતુ એમની પુણ્યતિથિને દિવસે એમનાં સુકૃત્યોનું સ્મરણ કરીને, બાવબરી અંજલિ આપું છું.

સૂરતના સ્વ. કલ્યાણ્યદાસ ગજજરનાં પુત્રી અને સુવિખ્યાત વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી સ્વ. ત્રિભુવન-દાસ ગજજરનાં એ બહેન થાય. સત્તર વર્ષની કુમળી વયે એ વિધવા થયાં. ઉમતી ખીલતી કળા જેવી બાલિકા પર વૈધવ્યનો કારમેલ થા પડે ત્યારે શું થાય, એ તો સમજામાં હિતારું અશક્ય છે. પણ નાનીબહેન સામાન્ય શ્રીનીનાં વિધવા નહોતાં, વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થતાં જ પોતાનાં જેની અસંખ્ય બાળવિધાઓની વિવમ દશાના વિચારો એમને આવવા લાગ્યા. તે પોતાનું હૃદય ભૂલી ગયાં, અને સ્ત્રીસેવાના કાર્યમાં જીવન સમર્પણ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

એ જુની જમાનો હતો. સ્ત્રી-જગતની દૃષ્ટિએ તો એ અધકાર યુગ હતો, એમ કહીએ તો ચાલે. સ્ત્રી-જગતથી નામની જ હતી. માર પાંચ ચોપંડી ગુજરાતી બાણેલી બાળાની ગણના બાણેલીમાં થતી! નવ નવ ને દશ દશ વર્ષની બાળાઓની દશ થતાં ને એવી બાળાઓ વિધવા બનતાં કથા-જ્ઞાન વિનાની એ નિરીપ બાળાઓ. પાંચે જન્મટીપતી સજ માથે કર-નિયાત વૈધવ્ય પળાવવામાં આવતું. એ બાળાઓને કે, યુવતીઓને સંસાર સુખથી વંચિત રાખવામાં આવતી, એટલું જ નહોતું, પરંતુ એતે પાણી, અપરાધી ને અપશુકનિયાજ માનીને અતેક પ્રકારના સીતમો એના પર ગુજરવામાં આવતા, અને માનવસમાજથી એ સળગતી ચિતામાં એ જીવતી સંજગ્યા હતી.

હુંકળી હાયામાં રહેતાં હતાં. પણ વૈધવ્ય દશા બોમવતી અસંખ્ય બહેનોના આ જીવન જોઈને એમનું હૃદય કંકળી ઉઠ્યું અને એમના જેવાં જ એક નામર બહેન બાહ્યોરી મુનશી સાથે મળીને એક સ્ત્રીમંડળની રચાવના કરી. એ મંડળદારા સ્ત્રીઓમાં જ્ઞાનપ્રચાર કરીને તેમનાં નિરસ જીવનમાં સારિવક આનંદ પ્રમદાવવાની અને એમ કરીને એ જીવનોમાં સમાજસેવામાં ઉપયોગ કરવાની એમની અભિલાષા હતી. સન ૧૮૬૮-૬૯ ની એ સાલ. સમાજની કરંડી નજર નીચે, વિવિધ પ્રકારની દીકાઓ, અને પ્રતિજ્ઞા વાતાવરણ વચ્ચે આ બહેનોનું કામ ધીમેધીમે વિકસતું હતું.

એ જ અરસામાં ૧૯૦૦-૧ માં સૂરતની

શ્રીમતી નાનીબહેન પોતે તો ગજજર કુટુંબની

પ્રગમમાં જોણે ત્રાહ ત્રાહ પોકારાવી હતી એ બચકર પ્લેગ ફાટી નીકળ્યો. પરિણામે કેટલીયે યુવતીઓ અને કુમળી બાળાઓ વિધવા બની. આ બનાવથી નાનીબહેનને પારાવાર દુઃખ થયું. સમાજ સીતમતી બહીમતી આ નિર્દોષ સ્ત્રીઓને ઉગારી લેવાનો એમણે નિશ્ચય કર્યો અને એ માટે પ્રવૃત્તિશીલ બન્યાં. નિરાધાર બહેનોને એમણે પોતાની સાથે રાખી અને તેમના ધવાપલાં હૈયને આશ્વાસન આપ્યું. ૧૯૦૭ માં 'વનિતા વિશ્રામ'ની સ્થાપના કરીને સ્ત્રીજીવનતિનાં બીજા રાખ્યાં અને સામાજિક ક્રાંતિનો ઝંડો ફરકાવ્યો. આ મંગલ પ્રવૃત્તિને સૌએ ઉમળકાથી વધાવી તો નહોતી જ લીધી. તે સંસ્થાની તેમ જ એ બંને બહેનોની પણ ખૂબ ખૂબ દીકાઓ થતી. આ સંસ્થા વિધવા બહેનોને સ્વેચ્છાચારિણી બનાવશે, અને હિંદુ સંસ્કૃતિનું નામ નિયાન બૂંસાઈ જશે, એવી પણ દીકા થતી ! પરંતુ અર્થ વિનાના ખોટા લોભાપવાદથી કરી ભય એવાં એ બહેનો નહોતાં. એમનું કાર્ય સાચું હતું. વૈધવ્યના કારમા દુઃખ હાવાનજામાં સજાગતાં એ જીવતો ઉપર વાતસલ્યનું અમૃત સિંચન કરવું એ એમનું વ્રત હતું. હૃદયાર્થ પીસાઈ જતાં એ જીવતોને ગુનારૂપી વારિથી પોષવાં ને સન્માર્ગે વાળવાં એ એમની મહેત્તજ હતી. આ મહેત્તજની સિદ્ધિને માટે તેમણે કડીન તપશ્ચર્યા સ્વીકારી ને આશ્રમની બહેનો આજીવ ઉત્તમજન દૃષ્ટાંત મૂક્યું. આશ્રમની વગોવણી કરનારાંઓ મૂંગાં બન્યાં. આશ્રમની સુવાસ ફર ફર સુધી પ્રસરવા લાગી, અને સુરતનું 'વનિતા વિશ્રામ કુમારિકા, સધવા અને વિધવા સૌના વિશ્રામ અને નિર્દોષ આનંદનું રથાન બન્યું.

એ પછી તો ઢેરઢેર એવા આશ્રમો ખુલવા લાગ્યા. મુંબઈ, અમદાવાદ, રાજકોટ વગેરે રથએ નાનીબહેનની દોરવણી નીચે જ આશ્રમો સ્થપાયાં. આજે સાત વનિતા વિશ્રામો જુદી

જુદી જગ્યાએ ચાલે છે અને દુઃખી અને અસહાય બહેનોનાં જીવનમાં અમૃત સિંચન કરી તેમના જીવનને પરમાર્થે વાળે છે. આમ શ્રીમતી નાનીબહેને પોતાનું દુઃખ જૂલીને જીવનનો સદુપયોગ કર્યો, એટલું જ નહિ, પણ ખીજા અનેકને સેવાકાર્યની દિશા આપીને માનવજીવનનું મૂલ્ય આકાંક્ષા શીખવાડ્યું. બાક વયમાં વિધવા બનેલાં નાનીબહેનને પોતાનું કંઈ સંતાન નહોતું, પણ કેટલીય દુઃખી બહેનોનાં એ માતા બન્યાં હતાં. એ વિધવા હોય કે ત્યકતા હોય, મમે એ હોય, પણ કુદરતનો ને સમાજનો ભોગ બનેલી એ સ્ત્રીને નાનીબહેનના હૈયામાં પુત્રી કે બહેન જેવું રથાન મળતું અને એ દાઝેલા હૈયાને નાનીબહેનની છાયામાં માતાની ગોદ જેવી દૃઢ મળતી.

એટલે જ જમાનાને અધિકાર યુગ તરીકે ઓળખાવી શકાય. એવા જમાનામાં, અસંખ્ય વિધવા બહેનો ત્યારે અધારા ખૂણામાં નિરંતરની ચિંતામાં જીવતી સિદ્ધાંતી હતી ત્યારે, આપમેળે આ કાર્યની શરૂઆત કરનારા શ્રીમતી નાનીબહેન ખરેખર એક વિરલ વ્યક્તિ હતા. તેમની દષ્ટિ વિશાળ હતી. સ્ત્રીમાંય સૌમાન્યવતી સ્ત્રીઓ પણ અનેક પ્રકારના સીતગોથી અથવા ત્યકના બનીને ગૂંચળાઈ રહી, છે એમ તેમને લાગ્યું અને આ તેમની દૃષ્ટિએ જ આશ્રમનું નામ 'વિધવાશ્રમ' રાખવાને બદલે 'વનિતા વિશ્રામ' રખાવું હશે એમ માનું છું.

જે કાળમાં સૌ ઉંખર બદાર પગ નહોતી કાઢતી, ધરનાં પુરવર્ષા સાથે પણ નિઃશ્વેદન બોલી નહોતી શકતી, લમ, મરણ કે દેવદર્શન સિવાયના કોઈ પ્રસંગની સ્ત્રીને કંઈપના પણ નહોતી આવતી તે કાળમાં નાનીબહેનનું આ પગલું એક મહાન કાર્ય હતું. અને એ માટે સ્ત્રીસમાજ એમનો સદૈવ ખજી રહેશે.

કાળી ધનધોર રાત્રી હતી. સર્વત્ર શાંતિ પથરાઈ રહી હતી. દરેક છવ જાણે નિશ્ચિન્ત થોડી ગયો હતો. ધરતીની ગોદમાં સૌ વધાઈને પડ્યા હતા અને આખા દિવસનો થાક વહાલી માડીની ગોદમાં જાણે વીસરતા હતાં.

પણ આવી શાંત રાત્રીને સમયે એક અગાસીમાં જે વ્યક્તિએ 'કાંઈ ગુસપુસ કરી રહી હતી. કોણ હશે ! કોઈને થાપ કે અત્યારે શા સારુ આ અધરાતે આજુબાજુના શાંત વાતાવરણને તેઓ ખસેલ કરતાં હશે ? એ બાધબંધને શું મોટા પ્રશ્ન ચર્ચાવાના હતા ! કે શું તેમને ડીરકરીય વાતોઓની નેમ કોઈ મોટા પ્લાનો વિચારવાના હતા ! કે પછી તેમને તેમની સંપત્તિથી ચિંતા પડી હતી ?

ત્યાં બંધને બાધને કહે છે, 'બાધ, આપણી બનીછ કંચુકાન્તાનાં લગ્ન આપણે તારા સાળાની સાથે કર્યો. હવે તો બિચારીને ધર માંડવું પડશે. સાસરિયામાં બધું માણસો છે. નાનાં નાનાં હોકરાઓ છે. તે બધાની વેઠા આ બિચારી કંચુકાન્તા કેમ કરીને ઉપાડશે ?' અને બાધ કહે છે, 'ત્રાન સાચી, પણ કરીએ શું ?' એટલે બંધને સિખામણ આપે છે, 'એહો ! એમાં શું છે ? રસ્તો કાઢીએ એટલે કંચુકાન્તા. આ ત્રાસમાંથી છૂટે. મેં તો તેને શીખવ્યું હતું કે તું તારા વરને કહેજે કે આપણે બંને એક બંગલો રાખીને મજિયારામાંથી મુક્ત થઈએ અને લહેરથી સ્વતંત્ર છવન માળીએ. પરંતુ કંચુકાન્તાનો વર શશિકાન્ત કાંઈ જ લેખવતો નથી. તે તો હજી કરે છે કે મારાથી સ્વતંત્ર વાસનો જરા સરખો પણ વિચાર થઈ શકતો નથી. મારે શા નથી. પિતા ધરડા છે. અને આ નાનાં નાનાં સારાં બાધબંધનેને આપણે કેને શરણે મૂકીએ ? એમને રજળતાં મૂકી આપણે લહેર શી કરવી ? તું આ ધરતી કુલદોષિકા યવા આવી છે. તારી તો ફરજ છે કે તારે

નણંદોના ત્રાસથી સિખાતી થી.

સહનશીલતાની મૂર્તિ

લેખક

શ્રી. કલ્પનાબહેન

*

આ બધાને સાચવવા. વળી આપણે જુદાં કેનાથી રહેવાનું હોય ? બાધ બોલી જીકથી, 'એમ ? વાત તો વિચારવા જેવી છે.'

ત્યાં બંધને ફરકો માર્યો : 'શું કપાળ ? હવે મેં ખીજો પાસો નાખ્યો છે. મેં વાત વહેતી મુકાવી છે કે શશિકાન્ત કંચુકાન્તાને મારે છે. એટલે તે બિચારી સાસરે રહેતી નથી, અને પિયરમાં લજ્જા કાઢે છે. હવે જો, તારે કામ કરવાનું છે. તારે સૈદ્ધાંતને પિયર જવા જ ન દેવી. ધરમાં તેની પાસે કામાતોડ વેક કરાવવી. એટલે શશિકાન્ત એની બંધનેની લાગણીને કારણે દોસો યશે. પછી નીચો રહીને જુદા રહેવા માટે કંચુકાન્તાને પગે પડવા આવશે.'

'પણ, બંધને !' બાધની કંપતી વાણી સંભળાઈ : 'સદ્ગુણનો વંક શી ? પાડાને વંકે પખાલીને કામ શા દેવા ? આપણી બનીછ નમતું આપે તો ન ચાલે !'

‘જા, રાયા! આખરે બાઇડીને યદ્ય મયો ને?’ સરસ્વતીબહેને ઉમ્મરેનને ધધકારી નાંખ્યો. અને સદ્ગુણી ઉપર આખું કટક ચડી આવ્યું.

સદ્ગુણી સુખી માંખાપની દીકરી હતી. નામ પ્રમાણે જ તે સદ્ગુણી હતી. તેનામાંથી ખોડ તો શોધી જડે તેમ હતું જ નહિ. સત્યની મૂર્તિ સમાન તે હતી. જેનું અડોભાગ્ય હોય તેને ત્યાં જ આવી દીકરી હોય. અને એવી તે કોઇ ભાગ્યશાળીને ઘેર વહુ યદ્યને આવે! સદ્ગુણીની ગાતિમાં તેમના જેવું ખાનદાન અને સંસ્કારી કુટુંબ ભાગ્યે જ મળી આવે. અને આથી માતપિતાએ પોતાની અમરણ ગાતિમાંથી એક ખૂબ જ સુધરેલા અને ભણેલા કુટુંબમાં પોતાની દીકરી પરણાવી, અને પોતાની તમામ ચિંતા ટળી જતી હોય એમ માનીને ગંગા નાલા દેટકો આનંદ અનુભવ્યો.

સમ બાદ કેટલાંક વરસો વીત્યાં. સદ્ગુણીએ કેટલીય લીલીમુકી ભેગ નાંખી, અનેક જાતનાં સુખદુઃખ પતિપત્નીએ અનુભવ્યાં. એકપ્રીમના જીવનસાથી બની તેઓ પ્રીમને પણ તેમના જીવનની અદેખાઇ આવે તેવું જીવન ગાળતાં. આ પ્રમાણે એકધારી રીતે પચીસ વર્ષો તો બહુ સહેલાઇથી વીતી ગયાં. પણ સદ્ગુણીનું નસીબ બહુ ભેર કરતું નહોતું. વિધિએ કાંઈ જુદું જ નિર્માણ કરેલું. પરિણીત જીવનનો રંગત મહોત્સવ ઊજવવાનું તેને તો ખૂબ જ મન હતું. પણ મનમાં નહિ અને ચિત્તમાં નહિ એ રીતે જાણે અજાણે રંગત મહોત્સવ ઊજવાવો રૂઝ યદ્ય મયો! મહોત્સવ તો એક દિવસનો હોય કે સાત, પણ સદ્ગુણીનું ભાગ્ય મોટું. આથી તેનો એ મહોત્સવ બધાં વર્ષો થયાં હજુય ચાલ્યાં કરે છે! આજ કેટકેટલાં વર્ષો વીત્યાં તોપણ તેનો મહોત્સવ ઊજવાય છે! કોણ જાણે ક્યારે તે અટકશે!

સુખ અને દુઃખ બંને નિર્માણ સાથે જ થયેલાં જ છે. સદ્ગુણીની ગાતિમાં ભણેલા મૂર્તિયા તો મળે જ નહિ. એટલે તેના ભણેલા ભાઈ સાથે સદ્ગુણીના પતિએ પોતાની બની જ પરણાવી. તે બની જનું નામ હતું કરુણકાન્તા. પણ સારું ભણી હતી. પોતાનાં માંખા હોવા છતાં, તે તો કોઇ સરસ્વતી પાસે જ અહર્નિશ રહેતી, અને તેને જ પોતાની મા ગણતી. પણ સરસ્વતી તો નામ પ્રમાણે જ સરસ્વતી! તેના જમાનામાં સ્ત્રીજીવણી બિલકૂલ નહોતી, છતાં પણ તેણે યુનિવર્સિટીની ઉપાધિ મેળવી હતી. આજીવન કુંવારી રહેવાના તેના કોડ હોંસીલી માંતા અને સુધારક વિચારના ભાઈઓની મદદથી પૂરા પડ્યા. તેના દેખીતા સારા ગુણોને લીધે અત્યાર સુધી તેના આખા કુટુંબમાં તેનું માન વધુ, તેની આજ્ઞા કોઇ ઉપાધે નહિ. બધાં જ પડખો ખોલ કીમે, આખરે બધાં ગુણોને કુબાડે તેને એક દુર્ગુણ તેનામાં જગમગી આવ્યો, અને બધાનાં હૈયા પરથી તેનું રેયાન નીચે ઊતર્યું. તે બધાંને લગાડ્યાં કરે અને પોતે દૂર રહીને બધો તમાસો ભેગા કરે! સદ્ગુણીના જીવનમાં એર મેળવનાર પણ તે જ. પોતે અપરિણીત આથી કરુણકાન્તાને પણ ધરસંસાર માંડવા લીધો નહિ, અને કરુણકાન્તાને કરુણાની મૂર્તિ સમાન બનાવી!

આમ તો કરુણકાન્તા પરણીને મોટું ઘણું આવર હતી. તે કોઇમરી દન્યાનાં સમ પોતાની કાકીના ભાઈ સાથે થયાં. સમ પહેલાં પણ એ જણાં રોજ સાથે ફરતાં. પરંતુ સમ બાદ તે નવદંપતીના મન દિવસે દિવસે ઊંચા થવા લાગ્યાં અને એમાંથી કોઇનો મેળ મળ્યો જ નહિ. ‘સમજીવનનો’ લદાવો લેવા બંને કમ નસીબ જ રેતાં. માણસ ખાય નહિ અને ખાવા કે નહિ એ ઉક્તિ અનુસાર કરુણકાન્તાએ સમજીવનનો લદાવો, લીધો નહિ,

પણ આદર્શ જીવન ગાળનાં પોતાનાં કામકામીના જીવનને પણ ધૂળમાં મેળવી દેવામાં કારણભૂત બની.

‘કામ ના કરું,’ એવું ફોષએ શીખવાડેલું સૂત્ર રાખીને તેણે કેળવણીને પણ વગાડી. લગ્ન થઈ સ્ત્રી તો સાસરે જ ગોકે, એવી હિંદુ સમાજની માન્યતા અને આદર્શને પણ ઠોકર લગાવીને કરણકાન્તા પાંછના પારેલા કરીને પિયેરિયાને સમજાવવા લાગી, સાસરાની સાથે પતિનો પણ પ્યાગ કર્યો, અને અવ્યાસ આગળ વધારવા માંડ્યો.

કરણકાન્તા પોતાની મરજીથી પિતા પાસે આવીને રહી, પરંતુ સદૃશ્યને તો નજીવીની મહેણાં સાંભળવાનાં રહ્યાં. તેના પતિ પણ આ ક્ષણે તેના જીવનસાથી છે તેમ જૂસીને કુરમન હોય તેમ વર્તવા લાગ્યા. પોતાની ભત્રીજીને પક્ષ લઇને જીવનસહચરી સાથે વાદ્યાણુથી રોજ યુદ્ધ કર્યો કરે. યુદ્ધને તો અંત જ નથી. આજ કેટકેટલીયે વર્ષો વીત્યા છતાં પણ એક-ધારી રીતે યુદ્ધ ચાલ્યાં કરે છે. મદ્યશુષ્ક બિચારી શું કરે? પોતાનો બાપ મમે તેવો સારો હોય પણ કરણકાન્તા ધર માંડવા તૈયાર ના હોય ત્યાં એ શી રીતે ધર મંડાવી આપે! સદૃશ્યને પોતાના બાપને ત્યાં જવાનું પણ બંધ કરાવ્યું. સદૃશ્યનાં બાળકો ઉપર સાસરિયાનો જ દક્ષ એમ કહી કરે, અને જે તેને બાપને ઘેર જવાની ઇચ્છા હોય તો બાળકોને લીધા વમર લાય. પોતાનાં બાળકોમાં સારા સંસ્કાર રેડવાને બદલે રોજ તેમને પોતાના કલકનો પાદ જાણે બણાવવાના આગ્યા! કુમળા માનસ પર આની કેવી માઠી અસર થશે તે વિચારવાનો કોઈને વખત નહોતો!

સદૃશ્યે તો સાચે જ ત્યાગની પ્રતિમા-સહનશીલતાની મૂર્તિ. હજી હોય જાણે કેટકેટલું સહન કરવાનું તેને માટે વિધાતાએ નિમ્નું હશે? સદૃશ્યને તો કરણકાન્તા બને રીતે

મુરલી

મુરલી મુરારિની વાગી,

ઐ સખી, મુરલી મુરારિની વાગી.
મુરલીના નાદે, મારું મનડું નાથે;
વિશ્વ બધું ઠોલે, ઐ સખી, મુરલી વાગી.

મુરલીનો નાદ સુધી,

ગોપ-ગોપી ઘેલાં બની,
રાધા-રાણી સંગે રમે
ચામ રમે હોરી : ઐ સખી, મુરલી વાગી.

કેમકાંનાં રંગ ઉડે, કેશરની છોળ ઉડે,
રંગે રંગાણી હો રાધા ગોરી :

ઐ સખી મુરલી વાગી.

ક. કિશોરી મ. અંતાણી

સગી થાય, બંનેના જીવન ધૂળમાં મળી ગયાં. તકરારનું મૂળ કારણ જ સરસ્વતી, છતાં પણ વાંક તો સદૃશ્યનો જ નીકળે! હિંદુસમાજમાં ન્યાં સીતું ચાલ અધમ જ મળ્યું છે, ત્યાં બણેલા કે નહિ બણેલા, બધા વધુને તો ઉંદરડી સમાન જ ગણે ને? આ સૂત્ર અનુસાર નિર્દોષને જ દંડવો જોષએ ને!

સરસ્વતીનો પડતો બોલ કંઈ બે જ બક્તિ ઝીલી રહી છે: એક તો કરણકાન્તા અને બીજી બક્તિ તે સદૃશ્યના પતિદેવ. સદૃશ્ય વિના વાંકે સહન કરી રહી છે. પોતાના જીવનમાં હવે બિલકુલ રસ રહ્યો નથી તેમ માનવા છતાં પણ બધું મૂંઝે મોઢે સહન કરી રહી છે. હજી તેને અચળ શ્રદ્ધા છે કે પ્રભુ તેને પડેલાંના જેવું સુખ પાડું અપાવશે.

‘કેઈ લાખો નિરાશામાં અમર આશા છુપાઈ છે.’

વૈભવસંપન્ન મહારાણીની ખીદમતમાં રૂઢાતી

દાસી

: લેખિકા :

શ્રી. સીદામિનીબહેન મહેતા.

પાંચ વર્ષ પહેલાં શિવરાત્રીને દિવસે

હું દિલ્હીથી અમદાવાદ જવા ખી. ખી. એન્ડ સી. આઇ. રેલ્વેની મીટરગેજની ટ્રેનમાં મુસાફરી કરવા નીકળી હતી. ઉત્તર હિંદુસ્તાનનો શિયાળો એટલે ટાડ તો કહે માફ કામ. એ ૧૯૪૨નું વર્ષ હતું, એટલે લડાઈ પૂર જોશમાં ચાલતી હતી. જાપાનીઝ લશ્કર ફેફડે ને જૂસકે ઘસા-દેશમાં આગળ વધતું હતું અને કપારે કલકત્તા પર હુમલો કરશે તે કહી શકાય એમ નહોતું. એ સ્થિતિમાં અમે અમારાં બાળકોને કલકત્તાની બહાર રાખવાનું યોગ્ય ધારીને અમદાવાદ રાખ્યાં હતાં. એટલે હું અમદાવાદ અને કલકત્તા વચ્ચે ફેરા ચાલતા મારતી હતી; કારણ કે એક ઘર કલકત્તામાં અને એક ઘર અમદાવાદમાં. સરસામન વડેથી શકાય પણ લાગણીના કંઈ એ દુઃખા થઈ શકે છે! એ વખતમાં આગ-ગાડીમાં મુસાફરી કરવામાં પારાવાર મુશ્કેલીઓ પડતી અને લશ્કરી સીપાઇઓથી બરેલી ટ્રેનોમાં મુસાફરી કરવામાં બહુ જ જોખમ છે, એમ અનેક મિત્રો કહેતા, છતાં અનેકવાર લાંબી મુસાફરીઓ મેં છેક એકઠીએ કરી હતી, મધ્ય ધ્રુવરૂપાથી કંઈ કડવો અનુભવ મને થયો નહિ. છતાં એટલું કળ્લ કરવું જોઈએ કે, જો સ્ત્રીઓના ડાઆમાં મારી સાથે બીજી કાંઈ સ્ત્રી ન હોય તો મને સહેજ ખીક લાગતી. ને શિવ-રાત્રીની રાતે રેલેશન ઉપર પહોંચ્યાં મેં 'જોઈશું કે મારા ડાઆમાં એક કિશોર વધતી, સુંદર ગુલાબી ગાલવાળી, આંગ્રામની પદાડી જતની 'ખાસી' કન્યા બેઠેલી હતી. તેની પાસે પુકળ સામાન

હતો અને તેને મૂકવા રજાપુતાનાના કાંઈ રાગના ધણા નોકરો આવ્યા હતા. આવું વિચિત્ર ટાળું જોઈ મને નવાઈ લાગી; પરંતુ માફ, પોતાનું મન તે વખતે ખૂબ જ ઉત્તેજિત હતું એટલે એ ખાસી કન્યા વિશે વધુ જાણવાની જિજ્ઞાસા દબાઈ ગઈ. તે દિવસે દિલ્હીની અખિલ ભારત મહિલાપરિષદની શાખાનો એક ભવ્ય મેળાવડો થયો હતો અને તેમાં મેડમ ચીઆંગ-કાઇ-શેકે અત્યંત જુસ્સાભરેલું બાવણું કર્યું હતું. એક સ્ત્રીમાં આટલો બધો દેશપ્રેમ, કાંઈ કરવાની આવી અગાધ શક્તિ, સેંકડો વયોથી સામાજિક અન્યાય નીચે ક્યડાએલી પોતાની બહેનોને જાગ્રત કરીને તેમની પાસે યુદ્ધને સમયે દેશસેવા કરાવવાની કુશલતા જોઈ, મેડમ ચીઆંગ માટે મારા અંતરમાં અગાધ માન ઉપત્તન થયું હતું. તે જ સભામાં શ્રી. વિન્યાસંકમી પૂડિતે ખૂબ છટાભર્યાં વક્તૃત્વથી મેડમ ચીઆંગનો સત્કાર કર્યો હતો. એ બધું જોઈને દિલ્હી સ્ત્રીઓનું બાવિ જિજ્ઞાસું છે એમ મને ખાત્રી થઈ ગઈ. આવા ચિત્રવિચિત્ર તરંગો મારા મનમાં ઊઠતા હતા, એટલે મને ઉંઘ આવતી નહોતી. પેલી ખાસી કન્યા પણ વ્યાકુળ હતી અને ઉંઘી શકતી નહોતી. એટલે અમારી વચ્ચેનું મૌન તટ્યું અને મેં એ કિશોરીને, તે ટાણે હતી તે વિશે સવાલ પૂછ્યો. ઉત્તરમાં તેણે જણાવ્યું કે, તે..... મહારાજાનાં બીજાં રાણીનીખાનગી મંત્રી હતી.રાજા અને રાણી તે દિવસે દિલ્હીથી એરોપ્લેનમાં બીડીને પોતાને ગામ જવાનાં હતાં. એટલે તેમનો બધો સરસામન લઈને તે ટ્રેનમાં તે ગામ જતી હતી. તેનું નામ 'રાત્રી' હતું અને તેનું સોંઘવું ખરેખર ખીસેલા ગુલામ જેવું હતું. આંત્રી મુઘ્ધાને બિચારીને રજવાડામાં નોકરી કરતી મહે અને રાગના નોકરો સાથે મુસાફરી કરતી પડે, એ વિચારથી માફ ફેરે ચિરાઈ ગયું. મેં

રોઝીને પૂછ્યું: 'તું છેક આસામથી—ગામ કેવી રીતે આવી ? તને આ રજવાડામાં કાવે છે ?'

રોઝી એ કહ્યું: 'ગયે વર્ષે...નાં રામરાણી શીશોંગ દ્વારા ખાવા આવ્યાં હતાં, ત્યારે અમારી મીશનની યાજ્ઞા બેવા તેઓ આવ્યાં હતાં.'

રાણીએ અમારા પાદરી સાહેબને કહ્યું કે 'મારાં કપડાંધરેણું તૈયાર કરી આપે એવી, અંગ્રેજી હથેલી મહાનમણી મિત્રબાની આપવાની હોય તો મદદ કરે એવી એક દાસી મારે બેઠાએ છીએ.' આથી પાદરીએ મારી વિધવા માતાને બેસાવીને કહ્યું કે, તારી દીકરી રોઝીને માટે મેં એક સારી નોકરી શોધી છે. રાણીને ધેર તે બાઇપીને સુખી રહેશે; માટે તારે શીકર રાખવી નહિ.' મારી અરીમ માતાને પોતાની સત્તર વર્ષની કન્યાને દૂર રજપુતાનામાં મોકલવાની ઇચ્છા નહોતી, તેથી તે રડી પડી ને તેણે પાદરીને પગે લાગીને કહ્યું કે 'ટુંકા પગારની નોકરી હશે તો ચાલશે; પરંતુ મારી દીકરીને શીશોંગમાં નોકરી અપાવે. જીવન છોડી મારી નજર આગળ હોય, તો હું એને સંભાળી શકું.' પરંતુ નિષ્કૂર પાદરીને હયા ન આવી અને તેણે ચુસ્તપણે કહ્યું કે 'અરીમની છોકરીને આવાં લાડ ના હોય. હું જ્યાં મોકલું છું ત્યાં જવું જ પડશે. મેટ્રીક સુધી અમે મક્કમ બણાવી છે, તે અમારો હુકમ મોઢે મહાવવા માટે.' મારી માનુ બિચારી લાચાર હતી. મારાથી નહાનાં ત્રણ ચાર બાઇનડેનોતું તેને ચાસે તેમ નહોતું. એટલે આંસુબરેલી આંખો સાથે અમે માદીકરી છૂટાં પડ્યાં અને હું શીશોંગના મુંદર પહોડા અને માની મીઠી દૂધ છોડીને અહીં રજપુતાનામાં આવી છું.'

અમારી ટ્રેન જે જે રેલેને ભીડી રહેતી, તે રેલેને રંગબેરંગી સાકાવાળા કદાવર રજપુત રાજનોકરો અમારા ડબ્બા આગળ આવતા અને રોઝી સાથે વાતો કરી આનંદ પામતા. આ બેઠા મારો જીવ બહુ બચ્યો. એટલે રોઝીને

પૂછ્યું: આ રજવાડાના નોકરોની તને બીક નથી લાગતી ? તું એ લોકો સાથે જાડી છૂટ ના લઇશ. આસામના પહોડા લોકો જેવા તેઓ નિર્દોષ નથી હોતા. ત્યારે જવાબમાં રોઝી બોલી: 'બહેન, હું સમજું છું કે આ નોકરો મને સતાવવા મારા ડબ્બા આગળ ધરીધડી આવે છે. સાર છે કે તમે મારી સાથે છો. પણ તમે આ લોકોની વિરુદ્ધ જોરથી ના બોલશો. એમાંથી કેમ સંભળી જશે તો મારા બેગ લાગશે. હું જ્યારે પહેલવહેલી રાજમહેલમાં આવી ત્યારે બધી કંપતી હતી, પણ હવે ટેવાઇ ગઇ છું હજે, બાગ્ય જ્યાં ધસડી જશે, ત્યાં જઇશ. રાજમહેલમાં આટલા બધા માણસો વચ્ચે હું મારી જાતને કેવી રીતે સંભાળી શકું ?'

મેં એને પૂછ્યું: 'તારે શું કામ કરવાનું ? આખો દિવસ રાણીની પાસે રહેવાનું હોય છે ?'

રોઝી કહે: 'રાણીનાં કપડાંવા, કપાટ ગોઠવવાના, રોજ એમનાં કપડાં તૈયાર કરીને રાખવાનાં, છુટ મોજાં ઇત્યાદિ સાથે રાખવાનાં વગેરે માઝ કામ. જ્યારે હું રાણીના કપાટ બેઠું છું અને એમાં સેંકડો રંગીન કસબી રેશમી સુતરાઉ સાડીઓ ભેરે છે, ત્યારે મને એમ થાય છે કે, અરેરે મારી બિચારી મા પાસે જે સારી જડી સાડીઓ અને લોડા ગરમ કપડાં હોત તો શીશોંગની સખત ટાઢમાં એને મૂજવું ના પડત; અને મારાં નહાનાં બાઇબેન રોજ રાત્રે ટાટથી ધૂળતાં ફોટેલા ધાંજળા ઓઢીને સુતાં મારી નજર આગળ તરી આવે છે, ત્યારે મને એમ થાય છે કે, આ રાણીના અનેક ગરમ ઓઢવાનામાંથી બેચાર મારાં બાઇબેનને મળે તો કેવું સાઈ ! રાજમહેલમાં મને કેમ સતાવે તેવું તો હવે મને કંઈ લાગતું નથી, પણ આ રાજાએ જોડેને મારા ધરની અરી-બાઇ માટે રોજ આંસુ પાડું છું. મીશનમાં શીખવેલી જીસસની પ્રાર્થના કરું છું, ત્યારે જરા મન શાંત થાય છે. ખાડી મીશનના

રસોઈ ઘર

સંપાદિકા :

સો. ગણીમહેન એમ. મહેતા

લખાવનાર :

સો. જશવંતીમહેન એમ. દેશાઈ

(૧) લીલા ચોળાના ધુધરા

સાધન-ચોળા શેર ૧, લીલાં કુણાં શ્રીફળ
ના, આદુ તોલો ના, લીંબુ નં. ૩, હાંઝ
ચણાબાર, મીઠું તોલો ૧, મરચાં લીલાં નં. ૧૦
વર્ગાગની ભુજી તોલો ના, ઘઉંનો આટો શેર
ના તેલ ૧ શેર, ફાથમીર જુડી ૧.

કરવાની રીત-લીલાં ચોળા તાજાં એક શેર
લાવી ખારીક સમારી દેવા અને ધીમે તાપે
હલેજનાંખી ચડવા દેવાં. લીલાં મરચાંનાં મગીયાં
કરી ઝીણા સમારી, આદુ ઝીણું સમારી
તેમાં નાંખી દેવું અને ધીમી આગે ચોડવું.

ચડી ગયા બાદ ૩ લીંબુનો રસ ઘટી તેમાં
નાખી દેવો. લીંબુનો રસ નાખ્યા પછી ફાથ-
મીર ઝીણી સમારીને નાંખવી અને એક
પહોળા વાસણમાં થંકુ થવા પાથરવું. પાથરી
પછી અર્ધા શ્રીફળનું ખમણ બારીક કરી ઉપર
બમરાવી દેવું. ત્સરબાદ લવીંમની બારીક ભુજી
છાંટી દેવી. પછી ઘઉંનાં લોટને મુડીવળણ
તેલનું મોણ કાઢ પુરીના જેવી કણેક બ્રાધી
તેની પુરી કરવી. પુરી તૈયાર થાય એટલે
ચોળાનું પુરણ તેમાં ભરી બેક બાણુથી પુરીને
બેવડીવાળી કરતી નખથી સાંકળી વાળવી અને

પાદરી ઉપર એવો ધિછાર છૂટે છે કે હું તમને
તેનું વર્ણન કરી નથી શકતી. વાત કરતાં કરતાં
રોઝીની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. લગભગ
મધરાત મુધી વાતો ચાલી ને અંતે અમે બંને
ઊઠી ગયાં. સવારના પહોરમાં પાંચ વાગે રોજન
આવના રાખના રીપાઈઓ અમારાં ઝાન
ધેરી વળ્યા અને રોઝી અને રોણીનો સામન
ઉતારીને લાઈ ગયા. રંગબેરંગી સાદાવાળાં
રોજાની વચ્ચે ચાલતી ફૂલની કળી સમાન
રોઝીની સામે મેં જ્યાં મુધી નાટ પડેલી,
ત્યાં મુધી બેસા જઈ હતું. જાણે મારી પોતાની
છાંટરીને અગ્નિયા રજવાડામાં મોકલતી હોઈ
એવું દુઃખ મને થયું. રોજનની બહાર રોઝી
ચાલી ગઈ, ત્યારે મારી આંખમાંથી આંસુ
પડવા લાગ્યાં. રોજન છોડીને ટૂંત આગળ
ચાલી. મારા ઝાંખાં હું એકલી પડી ગઈ. ઉધ

છે જ છડી ગઈ. જાતજાતના વિચારો મને
આવ્યા. આ દેશમાં ખ્રિસ્તી પાદરીઓ બધાં
સારાં કામો કરતા હશે, પરંતુ એ કેમણી કન્યા
પર આવેા જુલમ થતો હોય તેના કરતાં એ
બધાં સારા અને ખોટા પાદરીઓ આ દેશ
છોડીને ચાલ્યા જાય તો સારું. એમ ધડીક
મનમાં થઈ ગયું. એક ગરીબ ખ્રિસ્તી છાંટરીના
સોંદર્યનો અને એની ભુલિને આવો દુરુપયોગ
થાય છે એ જોઈ હૃદય કંપી ગયું.

જે હસસના ધર્મનો સંદેશો પહોંચાડવા
પાદરીઓ દિંદમ આવીને વસ્યા છે તે ધર્મ શું
ગરીબ નિરાધાર સ્ત્રીઓ પર જુલમ કરવાની
રજ આપે છે? કાંઈ નિર્દોષ કુંવારી કન્યાનું
હૃદય નાટ કરવા કરતાં વધારે પાપ શું હોઈ શકે?

હજી મને ઘણીવાર વિચાર થાય છે કે
રોઝીનું શું થયું હશે? એ જોની માને કરી
મંગી હશે કે નહિ? (ન્યોતિધર)

નખલી વાળતી, વેળા પુરણ બહાર ન તીકો
તેની સંભાળ રાખવી. આવી રીતે તૈયાર કરી
એક ક્લાષ્ટમાં તેલ મુકી તળી કાઢવાં અને
ગરમા ગરમ ઉપયોગમાં લેવા.

ચણાની વાટી ફાળની પુરણવાળી

સાધન—ચણાનીફાળ શે ૦૧, જાયફળ નં.
૦૧, દુધ શે ૧૧૧, ખાંડ શે ૧૧૧, ઘી શે ૦૧,
એલાયચી છુટી તો ૦૧, મેંદાનો આટો શે ૦૧,
કેસર તો એઆની માર.

કરવાની રીત—ચણાનીફાળ શે. ૦૧,
દોઢ શેર દુધમાં ક્લાષ્ટવાળા વાસણમાં ચુલા
ઉપર મુકી ધીમે તાપે બાફવું. નીચે ફાળ ન
પડે તેની સંભાળ રાખી બધાઈ જાય એટલે
નીચે ઉતારી વાટવું. અને તે વટાઈને એકરસ
થાય એટલે ઘી મુકી ચણાની ફાળને બદામી
રંબની થતા સુધી સેકવી. પાણી ન રહે તેમ
કરવું. પછી તેને ઉતારી દોઢ શેર ખાંડમાં
જરા પાણી નાંખી ચાસણી થાય એટલે તેમાં
કેસર નાંખવું. નીચે ઉતારી દરે એટલે જાય-
ફળ તથા એલાયચીની છુટી તેમાં છાંટી દેવી
અને, તેમાંથી ૦૧ તોલા વજન જેવડા કાકુ
કરવાં. ત્યારબાદ મેંદાના (ધીનું) મોણુ દમ
પુરી વણવી તેમાં પુરણ બરી વેણુથી
પુરીઓ વણવી. અંદરથી પુરણ દેખાય તેવી
પાતળા વણવી. પછી લોટીમાં મૂકી બંને
પાસાં બદામી થતાં સુધી સેકી ઉતારી ઘી
મોપડી વપરાશમાં લેવી.

અખરોટનો મેરુબ.

સાધન—અખરોટ શેર. ૦૧, બદામનાં
ખીજ શેર ૦૧, ખાંડ શેર ૦૧૧, દુધ તો ૨,
કેસર ૦૧—બાર ઘી, શેર ૦૧૧,

કરવાની રીત—બદામનાં ખીજ ગરમ
પાણીમાં ક્રીદાળા હોતરાં કાઢી સાફ કરી તેને
ખારીક લોટ કરવેલ. અખરોટના ટુકડા કરી
તેનાં અંદરનો ગમ આટો થાય તેવા ઝીણા
ખાંડવે. પછી પોલે હાથે ચાળવું. તે બંનેનો

‘સુંદર’ બાખરી

કુતુરના સરકારી ખોરાક ખાતા તરફથી
આ બાખરી દર્શાવેલી છે. તેમાં સર્વ પોષક
તરવો હોય છે. તે સ્વાદિષ્ટ હોય છે ને સસ્તી
પણ છે.

તે બનાવાની રીત નીચે મુજબ છે.
આળ્યા વમરનો કકોનો લોટ પોણો શેર
ચણાનો લોટ એક નવટાંક
કુંઝળો. એક નવટાંક

તાંદળા ૩ મેથીની બાઇ એક નવટાંક
બને જાતના લોટ મેળવી દસ આનીમાર એટલે
અડધા ર. બારથી જરા વધારે માખણ નાંખી
તેનું મોણુ દેવું. પછી તેમાં મીઠું મરચું બાવે તે
મુજબ નાંખવું. લોટમાં ઉપરની બીજી બીજી
મેળવી કાંચ કણેક ખાંધી બાખરી વણીને રોકવી.

આ બાખરી બે માણસને મોટું પુરતી રઈ
રહે છે. માખણને બદલે ઘી કે તેલ મારે. આટલી
બાખરીનું ખર્ચ આશરે ચાર આના આવે.
ખાતાએ એનું નામ સુંદર બાખરી પાશું છે.

વિદ્યાબહેન ર. નીલકંઠ

રવો મેળવી રવો અને ધીમાં બદામી રંબ
થતાં સુધી રોકવો. પછી અર્ધા શેર ખાંડમાં
પાણી શેર ૦૧ નાંખી ચુલે મુકવું. તેમાં દોઢ
તોલા દુધ નાંખી ચાસણી કરવી. દુધ નાંખ-
વાથી મેલ દશે ને ઉપર આવશે, તે એક ઝારા-
થી કાઢી નાંખવેલ. પછી તે ખાંડની ચાસણી
વણતારી થાય એટલે બંને મેળવેલા—અખ-
રોટ અને બદામનો છોડા નાંખતાં જવેલ. પછી
પુરત તેમાં ઘી નાંખતાં જવું ને દલાવતાં જવું.
દાઝરા દેવું નહીં તે ખાસ ખ્યાલ રાખવો.
કાઠમાં ચારે તરફથી ફેરવ ફેરવ કરવું. ઘી
સોસીગય એટલે ખીજું નાંખવું. પાણું દલાવી
બીજવાર ઘી નાંખવું. તેવીજ રીતે ઘી નાંખતાં
જવું ને ઘી છોડી દીધે અને ખુલે ત્યારે અને

(અનુસંધાન ૫૪ ૫૦૭ ઉપર)

માબાપોને મૂંઝવતા પ્રશ્નો

લેખક

પ્રજ્ઞા દેવજી

*

પ્રશ્ન-મારી દીકરી અલગ પલકે માંદી પડે છે. ત્રાસનો ફેરફાર થાય ત્યારે તો સારી પડે તાવ કે સળેખમનો દુમરો આવી જાય. અમારા કુટુંબ સાથે ઘર જેવો સંબંધ બંધાયો છે એવા દાકતર વૈદની દવા મળી રહે છે એટલે માંદગી ખાસ લંબાતી નથી; પણ દવા પાવામાં પંચાત બહુ કરવી પડે છે. બેઠી દવા પીવામાં અખાડા કરે છે. તેના બાપુજી તો ચાકીને દવા પાવાની વાત જ પડતી મૂંઝવાનું કહે છે. પણ માંદગીમાં દવા વગર તે કાંઈ ચાલે? સમજાવટથી તો કદીય માને નહિ. કાંઈને કાંઈ લાલચ દઈને પણ દવા પીવરાવ્યે છૂટકો. પણ હવે તો એમાંય બહુ કવરાવે છે. કોઈ વાતની લાલચ, ખીક કે ડરામણીને ગળું-કારતી નથી. તો માંદું બાળક દવા પીવામાં આમ કરે તો શું કરવું?

જવાબ:-મારું ચાલે તો હું તો બાળકને દવા પાવાની બંધી જ કહું! આમ વાંચીને તમે કદાચ ચોંકશો. પણ ચોંકતા જેવું નથી, એમ તમે જાણે વિચાર કરશો તો દેખાઈ આવશે. સારા દાકતર વૈદ આપણા કુટુંબીજન જેવા હોય ત્યારે તો દવાની વાતમાં બાળક પર ત્રાસ જ ચુમરે છે એમ કહું તો કોઈ દાકતર વૈદ વિશે હીણું બાણું હું એમ ન

માનશો. ખરી રીતે તો દાંકતર વૈદ આપણા મિત્ર હોય તો આપણામાં આરોગ્ય અને રોગ વિષેનું સાચું જ્ઞાન આવવું જોઈએ. પણ બને છે એથી-ઉલટું. સંબંધો આપણને દવાના રવાડે ચડાવી દે છે.

તમારી બેઠી વારંવાર માંદી પડી જાય છે એનો ખરો ઉપાય તેને વારે વારે દવાનાં વાટકા પીવડાવવા એ નથી. માંદગીનાં કારણો તમારે પકડી પાડવા જોઈએ. એવાં કારણો તો આપણે સહેજે જાણીને દૂર કરી શકીએ. દવા મેળવવાનું સુલભ હોતાં જરા જરામાં દવા લેવી, પાવો એ તો બેઠીના શરીરને બચકર દાનિકતા થઈ પડશે. તેનો દવા તરફનો કંટાળો સ્વાભાવિક છે. તમે જ પ્રયોગો (!) વડે તેને દવા પાઓ છો એ તો એથીય બદતર છે. એટલે પહેલી વાત તો વારંવાર દવાનો આસરો લેવાનું બંધ કરીને માંદગીનાં કારણો કેમ દૂર કરવાં એ જાણવું. કોઈ ખાસ માંદગી વખતે દવા આપવાના પ્રસંગે પણ તેને અણગમતા એવા ટીયારા પાડદેવાનું તો નહિ જ કરતા. હું તો એટલે સુધી પણ કહું કે દવા વગર ચલાવી લો. એથી સરવાળે બાળકને તો લાભ જ થશે. કારણે દૂર થતાં ચોગ્ય સારવાર અતે ખોરાકના ફેરફારથી અચૂક આરામ થશે. ન્યારે ઘણીવાર તો આપણે બધો આધાર દવા બની જાય છે અને સારવાર અને પથ્યાપથ્ય તરફ દુર્લક્ષ થાય છે. એથી રોગ ટળતો નથી, પણ એક પા બીજા સ્વરૂપે કાયમને માટે શરીરને વળે છે. સહેજ તબિબતમાં ફેરફાર જણાય કે દવા લેવી જ જોઈએ એ સુધરેલો વહેમ છે.

*

પ્રશ્ન:-સૂરોદય પહેલાં જાગ્યો અને સવારનાં કામો પ્રજાતમાં વહેલાં પતાવી દેવાનો ચાલ આપણાં ઘરોમાંથી ધસતો જાય છે. ઘરનાં અમે પણ બધાં કાંઈ

પહેલાં જિહ્વાનાં ન ગણાઈએ. પણ મારા પુત્રે તો મોડાં જિહ્વાનાર તરીકે રેકર્ડ થયે છે! હ ખંદા સાડા આઠ નવ સુધી જગાડીએ નહિ તો પચારી જ ન થકે. આમ કાંઈ મોડે સુધી જાગતો પણ નથી. દશ પહેલાં સુધ જાય છે. મોડો જીડે, પછી કાતણપાણી જેમતેમ પતાવે. નાસ્તાનું તો બધાંએ ક્યારનું પતાવ્યું હોય એટલે બાઈદાખ માટે વધ્યું થટ્યું જે કાંઈ હોય તેથી મને કમને પણ તેણે નમ્રવતું રહ્યું. તેના જાણુ તેને સેષ્ટ સ્તીક કહીને ખીજવે પણ ખરા. પણ બાઈ-બંધના પેટનું પાણી હાથે તો ને! નવ વાગે સુતો હોય તો પણ જિહ્વામાં તો એટલો જ મોડો. આ ટેવને લીધે તેનો એકે કાર્કમ વખતસર ન પડે. કાતણપાણીનું ઝટઝટ પતાવે, નાસ્તામાં જેવું તેવું ચલાવી લેવું પડે, નાંહવા ઘેંવામાં કાંઈ ન રહે, ચાગાની તૈયારીનું કામ પણ જોઈએ તેવું ન થાય, અને આ બધાને લઈ જમવામાં પણ તેને હતાવળ કરવી પડે. નવ વર્ષનો તો થયો. આ વર્ષે જ તે અંગ્રેજ પહેલાં ધોરણમાં પાસ થઈને ચડ્યો. તેની મોડી જિહ્વાની ટેવ કેમ કરીને ટાળવી?

જવાબ:-તમે જે કહ્યું તેમાંથી તમારા દીકરાનો વર્તન જોતાં તેને સમજાવજી આજક કરતા બીજી કાંઈ રીતે કમ માની શકાય નહિ. તેની મોડા જિહ્વાની ટેવનાં કારણો તપાસ માગે છે. મોડો જીડે છે છતાં તેનામાં સ્ફૂર્તિના અભાવ હોવાનું તમે લખ્યું, છતાં લાગતું નથી. મોડા જિહ્વામાં મોડા સવાનું કારણ પણ દેખાતું નથી.

એક વાતમાં સંતોષ લઈ શકાય તે એ કે તમે તેની આ ટેવ માટે ચિંતા સેવો છો, છતાં કરી દીકા કે ટાંક ટાંક કરતાં નથી એ છે. આજી ટેવો માટે આપણે સમજાવવી

ધોરણડે હિપાય શોધવા તૈયાર હોવા નથી. એટલે ટેવ તો જતી જાય, પણ આપણી અધીરાઈ બાળકને પડતું માનસિક નુકસાન કરે છે. તમે એને પોતાની રીતે પોતાનું મોહવી લેવામાં જે રીતે મોહ્યો મૂક્યો છે એ હકીકત તમારે પહે અભિનન્દનને પાત્ર છે. છતાં તેની આ ટેવ તરફ દુર્લક્ષ તો ન થઈ શકે. સંભવ છે કે કોઈ શારીરિક કારણે તેને લાંબો વખત જિંઘવાનું જરૂરી હોય, તેથી તે મોડો જિહ્વો હોય. તેની જિંઘ કેટલી સ્વસ્થ છે, રાત્રે તે વચ્ચે વચ્ચે જાગી જીડે છે કે, જિંઘતાં શ્વાસ લેવા મૂકવાની ક્રિયા નાક વાટે જ કરે છે કે કેમ એવી સામાન્ય હકીકતો પણ જીડે જીનરીને તપાસી જોવાની જરૂર છે. વધેલા કાકગાથી શ્વસનક્રિયામાં ખામી હોય, પેટ સાફ ન રહેતું હોય કે સૂવાનું સ્થાન અયોગ્ય હોય એ બધું અસ્વસ્થ જિંઘનું કારણ બને. અને અસ્વસ્થ જિંઘ મોડા જિહ્વાનું પ્રમુખ કારણ બને.

(અનુસંધાન પૃ. ૫૦૫)

ઉપર ચડે ત્યારે કેસર નાખી દેવું. તેનો રંજ જોવો. બહુ આકરો ન થાય તેવો ચડી આવે એટલે એક વાસણમાં ઢાળી દેવો અને ઘૂરત દુધ તોસો ગા, અને પાણી તોસો બ મેળવી ખંને હાથથી ઢાળેલા મેશુમાં છંટકાવ કરવો કે અંદર જાગી પડી જાય. વાસણને ઘી ચોપડવાની જરૂર નથી. પછી થોડી વારે તેમાં આંકા કરવાં અને એ તે આંકા મળી જાય ત્યાં સુધી કરવા દેવું. આ ચીત્ર બનાવતાં થોડાં અનુભવી જરૂર છે. શરૂઆતમાં ઉપર લખ્યા મુજબ અર્ધો બાગનો કરવો. વગન અરધું અરધું લઈ ચીખી શકાય છે. એક વાર હાથ બેસી જરો અને બનાવટમાં ખંત રાખશો તો બીજી વાર જરૂર તમે બનાવી શકશો.

જીવન-વિજ્ઞાન

: સંપાદક :

શ્રી. 'અમર'.

[સાધારણ લખી વાંચી જાણતી બહેનો પણ સહેલાઈથી સમજી, વિચારી શકે, એવું જરૂરનેજ અને ઉપકારક જ્ઞાન તથા જાતિય પ્રશ્નો વિશે એકદમ સરળ શિક્ષણ આપતી પત્રમાળા]

પ્રકરણ ૧ લું.

રજોદર્શન અથવા ઋતુસ્રાવ

રજોદર્શન, (રજસ્વાલા-ઋતુસ્રાવ)—

Menstruation or Monthly Course એ સ્ત્રી ઉત્તરલાયક થવાનું ચિહ્ન છે.

જે અંગ્રાસ્યો (ગર્ભસ્થાનની ઉપલી બે બાજુ બે ફળકો વળગેલાં હોય છે તેને અંગ્રાસ્ય કહે છે) માં સ્ત્રીબીજ નામના સદૃશ દાણા (ova) જંતુ કે છાંંડ થાય છે. દરેક છાંંડનું કદ એક ઇંચના ૧૨૦ થી ૨૪૦ ગા બાગ નેટલું હોય છે. દર મહિને રજોદર્શન (ઋતુસ્રાવ) વખતે એક છાંંડ પાકીને અંગ્રાસ્યની સપાટી ઉપર આવે છે અને ફળવાહીની (રજવાહીની પણ કહેવાય છે) ઝાલર આગળ ધોલાય છે. ફળવાહીનીનો અંગ્રાસ્ય (સ્ત્રીઅંડ) તરફનો છેડો ખૂબ વિચાળ અને પુલની પાંખડીઓની જેમ કુમતાવાળો હોય છે તે છાંંડને (જે પ્રવાહી રૂપે છાંંડની સફેદી નેટું હોય છે) ગર્ભાશયમાં દાલવે છે. આ ક્રિયાને દર ચાર અઠવાડિયે-૨૮ દિવસે-તેનું ઠલવાયું તેને રજસ્વલાપણું, ઋતુ આવણું, આમડછેટ વગેરે નામથી ઓળખવામાં આવે છે. સ્ત્રી-જાતિમાં આ ક્રિયા બાર ચૌદ વરસની ઉત્તરથી શરૂ થઈ લગભગ ૪૫-૫૦ વરસની ઉત્તર સુધી ચાલુ રહે છે. દરમહિને ત્રણ દિવસ સુધી

સ્ત્રીને યોનિમાર્ગમાંથી આતંબ-સોડી વહે છે. આ ક્રિયા ચાલુ રહે છે ત્યાં સુધી સ્ત્રી ગર્ભધારણ કરવાની લાયકાત ધરાવે છે. ૪૫ વર્ષની ઉત્તરે અગર તે પછી ઋતુસ્રાવ બંધ પડે છે. પરંતુ અંગ્રાસ્યમાં છાંંડના પરિપક્વ થવાની ક્રિયા દરમ્યાન સ્ત્રીપુરુષનો સમાગમ થાય છે તો પુરુષનું તત્ત્વ-શુક્રાણું-તે છાંંડ સાથે મળીને બંને તત્ત્વોનું ગામણ થયેલું છાંંડ તૈયાર થાય છે અને આ સંયુક્તતત્ત્વનો ગર્ભ બનીને ગર્ભાશયમાં રહે છે અને તે ૯ વ માસ સુધી પેલાય છે.

આ સ્રાવ શરૂ થતાં પહેલાં કન્યાના શરીરમાં સંગીન ફેરફારો થાય છે. શરીરની ખીલવણી ઝડપી જતી છે, ઢમરા મોટા થાય છે, બગર્વમાં અને જનનેન્દ્રિયની ઉપર વાળ ઉગવા માંડે છે, મજાતંતુ વધારે કાર્યસાધક બને છે તેમજ કામવાસના પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તેની સાથે જ ગર્ભાશય, ધીન્દ્રિય વગેરે અવયવોની ખીલવણી થાય છે. એટલે કે રજસ્વલામાં પ્રવેશી ચૂકેલી કન્યા ગર્ભ ધારણ કરવાને લાયક બને છે.

સ્રાવ શરૂ થતાં પહેલાં કન્યાના સ્વાસ્થ્યમાં તંદુરસ્તીમાં બગાડો થાય છે, પણ તેમ થાય છે જ એવો નિયમ નથી. કેટલીક કન્યાઓને આ બાબતમાં કંઈ પણ માહિતી કે જાણના મળેલી નહિ હોવાથી એકાએક સોડીનો સ્રાવ થતાં તેઓ ગભરાઇ જાય છે. તો પણ ધણે બાગે પહેલાં કેટલાક માસ સુધી તો ઋતુસ્રાવથી ત્રાસ થાય છે.

ગર્ભ રજા પછી ઋતુસ્રાવ બંધ પડે છે અને બાળક અવતર્યા પછી તે ધાવતું હોય ત્યાં સુધી સામાન્યપણે ઋતુસ્રાવ થતો નથી; આથી ધણી માતાઓ જલ્દી ગર્ભ ન રહે તે માટે બાળકને લાંબા વખત સુધી ધરાવવાનું જારી રાખે છે; પરંતુ આથી ધણી વખત માતા અને બાળક બંનેને સોસલું પડે છે,

કારણ, લાંબો વખત બાળકને ધવરાવવાનું ચાલુ રાખવાથી માતાની તંદુરસ્તીમાં બગાડો થાય છે, તેથી ધાવણમાં ફેરફાર પડે છે એટલે બાળકની તંદુરસ્તીને પણ હાનિ પહોંચે છે. આવ શરૂ થતાં પહેલાં કે તે દરમિયાન સ્ત્રીને ધણો ત્રાસ થાય છે, પેટ પુલીને બેઠક થયા જેવું લાગે છે, બેચેની જણાય છે, યોનિમાર્ગમાં બરા અગત બળે છે, અને સહજ કામવાસના થાય છે, વારે વારે મૂત્ર વિસર્જન કરવું પડે છે, રતન કુલે છે અને દુઃખે છે, યાક લાગે છે, માથું દુઃખે છે, ભૂખ ઓછી લાગે છે, કોષ્ટવાર ઉત્પત્તિ થાય છે, રહેજ, તાવ આવે છે, વગેરે ચિહ્નો કોષ્ટમાં સાધારણ તો કોષ્ટમાં વર્તાઓઈ દુઃખદાયક જણાય છે.

ઋતુસાધ બંધ થાય ત્યારથી માંડીને ફરી વખત ફેબ્રુઆરી-તે દરમિયાનનો સમય ૨૮ દિવસનો ગણી શકાય અથવા ચાર આઘાડી-આનો સમજવો જોઈએ.

આ ચોક્કસ સમયની ગણના સંપૂર્ણ તંદુરસ્તીવાળી અને જેના જનન અવધવો પુરી રીતે વિશ્લેષણ છે તેને માટે નિશ્ચિત હોવાનું સમજવું, ધણી સ્ત્રીઓમાં જોવામાં આવ્યું છે કે તેમને ઋતુકાળ બરાબર સમજસર આવે છે. એકપણ દિવસનો ફેરફાર થતો નથી; છતાં બહારના આહારવિહારની પણ તેના ઉપર અસર થતી જોવામાં આવે છે.

પણ જે સ્ત્રીઓને ધરનું કામકાજ કરવાનું હોય છે અને જેઓને નિયમિત શરીર પુરતી કસરત મળી રહે છે તેવી સ્ત્રીઓને અનિયમિતતા વેળી પડતી નથી.

જે સ્ત્રીના સ્ત્રાવ-આર્તવ-નો રંગ સસલાના રંગ જેવો અથવા લાખના રંગ જેવો હોય, જેના ડાહ્ય કપડાં ઉપર પડવા છતાં સાધારણ પાણીથી ધોવાથી સાદું થઈ જાય, જે અતિશય આદામજાવાળું ન હોય, તેમજ અત્યંત પાતળું પાણી જેવું પણ ન

હોય, જેમાંથી વધુપડતી અગ્રિય બદળો ન આવતી હોય તેને 'શુદ્ધ-આર્તવ' કહી શકાય.

આ માસિક સ્ત્રાવ ૩ થી ૫ દિવસ ચાલુ રહે છે. આથી વધારે દિવસ ચાલુ રહે તો તે અસ્વાભાવિક સ્થિતિ—દુઃખદાયક સ્થિતિ—જણાય. આવનો રંગ સ્વાભાવિક રીતે કુદરતી લોહી કરતાં કંઈક મેલો હોય છે. લોહીમાંથી ચોક્કસ પ્રકારની વાસ આવે છે. સાધારણ રીતે આ લોહી બેથી ચાર ઓંસ જેટલું વડે છે, પણ વ્યાયામ, પ્રવાસ, કમોતેજન, ગરમ પીણાં, ગરમ પાણીનું સ્નાન વગેરે કારણોથી તે વધે છે. અને ટાઢ તેમજ માનસિક ઉત્તેજણથી ઓછું થાય છે. (આ સ્ત્રાવ ઝેરી હોય છે અને માસિક માંદગી ભોગવતી જેટલે બેસતી-સ્ત્રીના રપકાંથી કે તેણી નજીક જવાથી કૂમો કરમણ બન્ય છે.)

માસિક સ્ત્રાવના પ્રસંગે સ્ત્રીઓને ઓછા વધારે પ્રમાણમાં ત્રાસ થાય છે, એટલે આ કાંઈ રોગ નથી, પણ તેને લીધે કેટલાંક રોગોને મદદ મળે છે. દા. ત. પરમીયો હોય તો આ અરસામાં તેનાથી વધારે ત્રાસ થાય છે અને એવ લાગુ પડવાનો સંભવ રહે છે.

રજસ્વાલો સ્ત્રીએ પુરતાં કપડાં અને સ્વચ્છતા જાળવવાની અત્યંત જરૂર છે, નહીં તો લોહીના ગટ્ટા બાજીને તેમાંથી બદળો નીકળે છે અને શેતિમાર્ગમાં રોગજંતુનો ફેલાવો થાય છે. ધણી કન્યાઓને ફક્ત અસ્વચ્છતાને લીધે જ પ્રદરનો રોગ લાગુ પડે છે.

ત્યારથી નવો જમાનો શરૂ થયો છે, ત્યારથી ધણી માતાઓ પોતાની યુવાન પુત્રીને માસિકધર્મના નિયમો સમજાવતી જ નથી. તેઓ તો માસિક ધર્મને આદત સમજતી હોય તેવ જોવામાં આવે છે. માસિક ધર્મના નિયમો તરફ ત્યારથી બેદરકારી વધતી ગઈ છે ત્યારથી સ્ત્રી-શરીરના આર્તવની અસ્વાભાવિકતા અને ચિત્ર-વિચિત્ર વ્યાધિઓ એટલી

બધી જોવામાં આવે છે કે સેંકડે પંચાતી ટકા સ્ત્રીઓ અટકાવને કારણે જ પીડાતી જોવામાં આવે છે.

બાર પંદર વરસની યુવાન બાળાને એના નિયમોનું યાન ક્યાંથી હોય ? એટલે ધરની વૃદ્ધાઓ અથવા માતા તેમને મર્યાદિત બાવે તેના દિલમાં દસાવે તો જરૂર એ આખા જીવનમાં ભૂલી ન શકે; પરંતુ ક્યાં માતાઓ જ સાચા નિયમો ન જાણતી હોય ત્યાં પોતાની પુત્રીઓને કેવી રીતે સમજાવે ?

રજસ્વાલાના નિયમોનું પાલન કરવા માટે આયુર્વેદ શાસ્ત્રે ખૂબ આગ્રહ કરેલો જણાય છે. તે તો મૂખ્યત્વે ગર્ભાધાન અને બાળી ઉત્તમ સંતતિને માટે ઉત્તમ રજ અને રજસ્વલાના નિયમોનું પાલન કરવાની મહત્તા ઉપર ખૂબ બાર આવે છે.

જરા શી ગદગત કે બેદરકારીને કારણે ઘણી સ્ત્રીઓ રોગને પોતાના શરીરમાં ધર કરવા દે છે, અને પાછળથી ઘણી પીડાય છે. આમ ન થાય માટે ઋતુચાવના દિવસોમાં સ્ત્રીઓએ નીચે જણાવેલાં કેટલાક ખાસ નિયમો અવશ્ય પાળવા જરૂરના છે:—

(૧) આયુર્વેદ ખાસ આજ્ઞા કરે છે કે રજસ્વાલા સ્ત્રીએ રજની શરૂઆત થાય તે દિવસથી જ સખત પ્રહાર્યર્થ પાળવું.

(૨) ઋતુ સમયે દરેક સ્ત્રીએ અંદર લંગોટ કે ચૂરી પહેરવી, લંગોટનું હુમડું તદન સ્વચ્છ હોવું જોઈએ. લંગોટ હાંમેલા સાજુ વડે સાફ કરી તડકામાં સુકવી રાખવું, ગ્રેહું વસ્ત્ર કદી વાપરવું નહીં. લંગોટ પર લોહીના ડાબા પડે કે તરત તેને બદલી નાખવો, અને બીજે સ્વચ્છ તડકામાં સુકવેલો લંગોટ પહેરવો.

(૩) ઋતુ બંધ ન થાય ત્યાં સુધી સ્નાન-કરવું નહિ; કારણ કે એ સમયે મનોરથ અને તેની આશુઆશુના અંગેમાં લોહીની વૃદ્ધિ-ભરાવો-થાય છે, અને ત્યાં એકાએક હંડી લાગવાથી ગામડીની અંદર

આવેલી ઝીણી ઝીણી લોહીની શીરાઓ સંકોચાય અને તેમાંનું લોહી શરીરની અંદર આવેલા કેટલાંક ભાગોમાં જવાથી ત્યાં લોહીનું પ્રમાણ વધી જઈ તેમાં એક પ્રકારનો દાહ-જળતરો પેદા થાય છે. આવી રીતે એકાએક હંડી લાગવાથી ગર્ભાશય અને તેની સાથે જોડાયેલાં બીજા અંગો પાકી પથ્થુ બન્ય છે. માટે આવી સ્થિતિમાં હંડી ન લાગે અને સ્વચ્છ રહેવાય તેની ખાસ સાવચેતી રાખવી.

(૪) ઋતુ બંધ ન થાય ત્યાં સુધી કદીપણ હંડી જમીનપર મુકવું કે બેસવું નહિ. (હંડી-લાગવા ન દેવી એ કાતુમતી સ્ત્રીને માટે સૌથી વધારે સાવધાની બધું છે.)

(૫) બિંદુસુધી સાવચાલુ રહે છે ત્યાં સુધી રજસ્વાલા સ્ત્રીએ સાસુ અથવા બીજા ધરમાં ઉગ્રમરણાયક સ્ત્રીઓ પાસે મુકવું. આવી સ્થિતિમાં કદિ પતિ પાસે જવું નહીં.

(૬) કાતુમતી સ્ત્રીએ કાષ્ઠગતની મહેનતનું કામ કરવું જ નહીં. આ ખાતર જ આપણા ધર્મશાસ્ત્રમાં રજસ્વલા સ્ત્રીને અરપસ્પર્શ મજુવામાં આવે છે. આ નિયમ પાળવામાં નથી આવતો તો સાવ ઉચિત સમયે બેઠક ન થતાં ધણી સમય લંબાવે છે.

(૭) કાતુમતી સ્ત્રીએ મુસાફરી કરવી નહિ. આવી રીતે વર્તવાથી ઘણી વખત ગર્ભાશય રચાનપ્રદ થઈ જાય છે. અને એ સિવાયની બીજી પણ ઘણી પીડા પેદા થાય છે.

(૮) ખોરાક નિયમિત લેવો. બહુદળની થાય તેવો કાંઈપણ ખોરાક ખાવો નહિ; ઝાડા સાફ આવે. તેવા ઉપાય લેવા.

ઋતુકાળ દરમિયાન અસ્વાભાવિક લક્ષણો:—
(૧) ઋતુ સમયે ઘણી સ્ત્રીઓને પેડું અને કમરમાં પીડા થાય છે.

આવી સ્થિતિમાં કાતુમતી સ્ત્રીએ કાંઈ પણ જાતનું કામકામ કરવું નહિ. અને પથારીમાં સૂઈ રહી સંપૂર્ણ આરામ લેવો. આ પ્રકારનો આરામ એ એક પ્રકારની

અમત્યની સારવાર છે એ શૂંધવું ન જોઈએ.

એક મોટી શીશીમાં ગરમ પાણી ભરી તે વડે પેડું ઉપર શેક કરવે, અથવા તો રબ્બરની કોથળીમાં ઉત્તું પાણી ભરી પેડું ઉપર રાખવામાં આવે તો તેથી પીડામાં ઘણું ઘટાડો થશે. અને કાંઈપણ સાધન ન હોય તો એક શેટામાં ગરમ પાણી ભરીને શેટા પેડું ઉપર રાખવાથી પણ આરામ થાય છે. મતલબ કે, આનંદિયતામાં પેડું ઉપર સતત શેક કરવો એ અમત્યની વસ્તુ છે.

ઘણી વખત કોડો (હાન્ટ) નિયમિત સાક ન થતો હોય તો પથ્થુ આવી જાતની પીડા થાય છે. આ માટે એક ઓસ એરંડીયું તેલ ગરમ પાણી સાથે સવારમાં પી જવું, આથી શુદ્ધાશ લાગશે.

ઉપલા ઉપાયથી પીડા જો ઓછી ન થાય તો સામક વેદ હાકટરની સલાહ લેવી.

(૨) જો અત્યંત ઓછો ત્રાવ થતો હોય—

અકસ્માત ઘરેલી લાગવાથી રક્તભાવ નિયમિત આવતો નથી. અને એથી પથ્થુ પેડુંમાં પીડા થતી લાગે છે. આ રોગમાં રક્તસ્વાતથીજ સાવચેતી રાખવામાં ન આવે તો પાછળથી ગભીરમ નામનો દહીસો રોગ લાગુ પડે છે. અને રોગી આંખું જીવતર કષ્ટ ભોગવે છે.

આ રોગની ચર્યાત થતી જલ્દિય કે તરત નીચેના નીચેના જાળવવા કાળજી રાખવી. જ્ય પેડું ઉપર ઘઉંના જુસાની પોટિય મૂકવી. દર કલાકને અંતરે પોટિય બદલવી. જ ઉપર જણાવેલ શીશી કે રબ્બરની કોથળીમાં ગરમ પાણી વડે પેડું ઉપર શેક કરવાથી પણ ફાયદો થાય છે. કે એક મોટા ટપ (Tub) કુંડી-માં ગરમ પાણી રેડી તેમાં કેડ સુધીનો ભાંગ ફૂંજે એ રીતે બેસી રહેવાથી અગર ગરમ પાણીની પીચકારી લેવાથી પથ્થુ સાર સાક આવે છે.

આમ જતાં ઉચિત પરિણામ ન આવે તો પછી સારા વેદ-હાકટરની સલાહ લેવી. [ચાલુ]

બાળઉછેર

સી. ભવ્યલતા રચનિતભાઈ વૈદ

(મતાંકથી માણુ)

[૨] બાળકની સંભાળ.

બાળક હાકરી રહે જન્મે તો, ઘણી મામોમાં ને ઘણા બધું વલણ દાખવવામાં આવે છે તે ખીલકુલ અનુગતું છે, તેમ હાની-કારક પથ્થુ છે. હાકરીને પેટ પૂરવું ખાવા ન આપવું, એની હાકરા નેટવી કાળજી ન રાખવી—કારણ એ તો પારકા ઘરની વસ્તી છે—આ ઘણું ખૂલ બરેલું છે. તે હાકરી ભવિષ્યમાં માતા જનવાની છે અને દેશને ચરણે રત્નો ધરવાની છે તે ખ્યાલ રાખવો જોઈએ. આવી બેદરકારીને પરિણામે તેના આરોગ્યના નમજાં પાયા નખાય છે, એને ભવિષ્યની પ્રજા નમજી ઉત્પન્ન થાય છે, માટે પુત્ર અને પુત્રીના ઉછેરમાં જરાપથ્થુ બેદરતા ન રાખવો જોઈએ.

માતાના હાથ જન્મ પારણું મુલાવે છે એ માતા જ જન્મે જન્મ આપે છે, જાતન કરી છતાં છે, અને જન્મત ઉપર પ્રેમની આશુ વર્તી છે. માતા પરમ દેવત છે. એ જ પ્રજાને પાકનાર કે ચગવનાર મહાનશક્તિ છે. પ્રજાનું સુખ-એની દોલત માતાના આરોગ્ય પર નિર્ભર છે. નિરોગી અને નરવી માતાઓ જ

રામણ જેવા દુધમય બાળકને જન્મ આપીને ઉછેરી શકે છે. અને એ જ બાળકો વડે પ્રજા સમૃદ્ધ બને છે. ત્યાં માતા જ રેખીથી દશે, દીન દુઃખી દશે, તેની કુખે તે કેવી પ્રજા જન્મવાની હતી ? કોઈ પણ કોમ કે પ્રાંતની ઉન્નતિ કે પડતીની પારાશીશી એની સ્ત્રીઓનું આરોગ્ય છે. યુગ્મરાત્રી સ્ત્રીનું આરોગ્ય ઉવે-ખાતું ધટશે, એના શરીરને વળગેલી વ્યાધીઓ, એના મનને દુઃખાવતી વ્યાધીઓ, અને ઉપા-ધીઓ જશે ત્યારે જ આપણી ઉન્નતિની ઉવા ઉઘડવાની: તે પહેલાં તો દરગીઝ નહિ.

હવે આપણે બાળકની ઉછેર ઉપર વિચારીએ. કહેવત છે કે, અચાણું બગડ્યું તેનું વર્ષ બગડ્યું. તે પ્રમાણે જેનું અર્ધાંગ (પછી તે પતિ હોય કે પત્ની હોય) ખરાબ મળ્યું તેનો તો ભવ જ બગડ્યો, એ શું ખોટું છે ? જેનો ભવ બગડે તેનું બાવિ પણ બગડે જ તે સ્વભાવિક છે. માટે બાળકને સારી રીતે ઉછેરવું તે સ્ત્રીઓના જીવનની મહાન ફરજ છે.

સુવાવડા નવ દસ માસ પછી બાળક માતાનું દૂધ છોડે ત્યાં સુધી માતાએ અચાણું, રાચતાં, બજ્યાં વિગેરે તમતમતા રવાદ ઓછા દેશવાનો સંયમ સેવવો. અને દોઢ બે વર્ષ પછી પણ માતાએ ફરી રજેદર્શન યાવ ત્યારથી બે વર્ષ આરામ લેવો જોઈએ કે નેથી આગલા દોઢ બે વર્ષમાં ગર્ભાગ્રયને ધાવણુ કાળમાં ઘોતાને લાગેલો ધસારો એ બરપાછ ફરી શકે, નહિતો બાળક પારોખઈ બને, માતા નંખાઈ જાય, અને નવું બાળક નમાઈ જન્મે: એમ ઘણી રીતે નુકસાન યાવ છે. વળી બે બાળકના જન્મ વચ્ચે, ત્રણથી પાંચ વર્ષનો ઓછામાં ઓછો ગાળો હોય તો જ બાળક અને માંના બંનેના ઉછેરમાં ને વિકાસમાં અનુકૂળતા રહે.

‘બર્ન’ રહે જે દિનથી, ધાવે ત્યાં લગી બાળક માતૃપિતાએ પાળવું, ‘બ્રહ્મચર્ય’ દિનરાત્ર.

સામાન્ય રીતે પહેલાં દસ દિવસ બાળકને કમલાં પહેરાવતા નથી, તે બધ છે. બે કે તેને ઓઢાડી રાખે છે, પણ તે બાળકના દાઢપગનાં દહનચલનથી નીકળી જાય છે અને તેને ઘરદી લાગી જવાનો વધારે સંભવ રહે છે. બાળકનું પેટ, છાતી, ગળું, સાથળ, બમલ વગેરે બરાબર ઢાંકવું જોઈએ. બાળકને ખાંચ વગરનાં અને ખુલ્લાં ગળાનાં કમલાં ન પહેરાવવાં, પણ દરેક અંગનું રક્ષણ યાવ તેવી જાતના કપડાં સીવાવવાં જોઈએ. નર્સ સલાહ આપે તે પ્રમાણે બાળકની નાળ ઉપર પાટો બાંધવો અને નાળ ઉપર, ગરમ ઘી ફરીને લગાડવું. એમાસું હોય તો પેટ ઉપર ગરમ પાટો બાંધવો એ બહુ જરૂરી છે, પણ તે બહુ સખત બાંધવો નહિ; નહિતો બાળકને ઉલટી થવાનો સંભવ છે. દોરણીટલમાં તરત જન્મેલા બાળકને ગરમ ઓઢવાનામાં વીંટાળો રાખે છે. તેથી બાળકને જરાપણ ઘરદી લામવાનો ભય રહેતો નથી. ઘેર સુવાવડ ફરી હોય તો માત્ર મોઢું બદલ રહે તેવી રીતે બાળકને વીંટાળી રેવું. બાળક એકાદ માસનું યાવ ત્યારે તેને વીંટાળાઈ રહેવું ન જાય, કારણકે દાઢપગ છૂટા રાખી તેને દલાવવા ગમે છે. તેવે વખતે કપડાં વધારે, સારી રીતે પહેરાવી ઓઢવાનું લઈ લેવું જોઈએ.

બાળકને બે વરસની બહુ જરૂરની છે-તાજ દવા અને સૂર્યનું અન્નપાણું. અને તે આપ-ણને મક્કત મળી શકે છે. તે ઉપરાંત પૂરતી સંભાળ અને માતાનું દૂધ મળે તો બાળકની તંદુરસ્તી સારી રહે છે.

આખા ધરમાં જે ઓરડામાં સોયી વધારે તડકો આવતો હોય તે ઓરડામાં બાળકને ગાદી ઉપર સુવાડી રમાડવાનું રાખવું. બાળક એ ધરનું મુખ્ય માણસ. જે ને તેને ખાદ્ય બધી સમગ્રતા ફરવી જોઈએ, ધણીને બાળકને મોળામાં લાકે જ મેસી રહેવાની ટેવ હોય છે. (યાત્ર)

(ગતિશીલ માણસ)

અલગત નવા જમાનાને બિલકુલ ન ગમે એવા કેટલાક ભોગ પણ મારે થવું પડતું. મામ્ની નજર, કાગે એવી માન્યતાને લીધે અને જેને તેને ત્યાં ન જવા દે. એક મહિનેજ માથે નાકવા દે. કહેશે કે, 'આપણું કુળમાં માતાજીની એવી આજ્ઞા છે.' બહારગામ પણ ન જવા દે, કહેશે કે 'નદીનાળાં બે છવસોતી સ્ત્રીએ ન આજ્ઞા આપ.' મારા પિતા કહેતા કે, આવી માન્યતાઓના મૂળમાં ધણે ભાગે શારીરિક સાચવણીના અને મનને સ્વચ્છ રાખવાનો ઉદ્દેશ હોય છે. એ બધું તો ફિક્ક, પછાત-ખાસ નજર નહિ લાગવાને માટે હતુમાનજીની મળ્યા, ચાર શેરોના ચોકની ધૂળ અને અંકડ એક કાળા અજકણના લુગડાના કકડામાં સીવી માથાળીયું બગાવી એનાં દોરામાં એક લોહાનો કરડો તથા ડાડો પરાવી મારા હાથને કાંડે બાધે. આવા વહેમની પ્રક્રિયા મને ન ગમતી, પણ સારા સાથે થોડું નરમુંએ રહેવાનું તો હોય જ ને ?

નવા જમાનો રજેશ્વર વખતે અને સુવાવડ વખતે કુલ ન ખાવાની માન્યતાને વહેમ જ ગણે છે ને ? અહીં એનું મારે ભોગ થવું પડતું એમ તમે કહો છો ને ? હા, પરંતુ એ સિવાયના પ્રધા વખતમાં સ્ત્રીઓને ખૂબ કુલ ખાવાની નજર છે એમ તેઓ માનતા અને મને ખચરાવતાં, એટલે એમનાં એ વહેમના ભોગ બનવાથી મને કદી ખોટ મળ નથી. પણ મને સગબોવરયામાં કુલ માપણુ અને ઘીથી તર-ભોજ રાખતાં એટલે શરીર વધારે સ્વચ્છ રહેતું.

અમારા ઘરમાં તામસી ખોરાક તો વધારે હતો જ નહીં, છતાં સગબોવરયામાં મરચાં, ખટારા, અથાણું, કોળ, તેલમાં તળેલા પનાયી, દોહળાં, ચવાણું, કે આચરકુચર કહી શકાય એવા દ્રાહ ખોરાક મને ખાવાં દેતાં નહોતાં. કાયમ સૌન્દર્ય આહારની બલામણુ કરતાં અને લેવાવતાં; છતાં સગબોવરયાની ચર-આતથી તો મુખ્યત્વે સત્વગુણી ખોરાક જ

મારી સાસુએ કરેલી

મારી સુવાવડ

લેખક,

શ્રી. જહલમ વેથ

લેવાની ફરજ પાડતાં. અન્યથી શરીર, પ્રાણુ અને મન બંધાય છે એવી મારા સસરાની માન્યતા હતી, એ માન્યતાને અનુસારે અમારું સૌંદર્ય આહારનું ધોરણ હતું, છતાં ખાસ આવા પ્રસંગે વધુ કાળજી રખાતી હતી.

સગબોવરયા દરમીયાન મારી દરેક ક્ષિત્રિ જાણવાનો અને તેને મુક્તિથી પૂરી કરવાનો ખૂબ પ્રયત્ન કરે. શારીરિક આરામની સાથે મને માનસિક આરામ અને આનંદ આપવા માટે પણ ધણું જ તત્પર રહે. કહેશે કે, જો તમારું મન અસારે જરાય કચવાય તો ગર્ભનો છવ પણ દુઃખી થાય અને બાળક શારીરિક ખોડ-ખાંપણવાળું કે માનસિક વિકૃતિવાળું જન્મે.

મને હેજ ટેલીક વસમી લાગતી ? આના જ્ઞાપમાં મારે કહેવાનું કે, મારાં સાસુની સાચવણીથી મારું શરીર પહેલેથી જ ખૂબ સમવાયેલું એટલે હેજ વસમી પડવાની જ નહોતી. વળી સગબોવરયાની શરૂઆતથી જ મારા ખાપુ મને મરચાં ખટારા કોળ ગળપણુ મિટાઈ અને મારે અગર વાયડો ખોરાક ફરમાણુ છતાં જ બંધ કરી સાદો સુપથ્ય અને પોષ્ટિક ખોરાક જ લેવા દેતાં એટલે સગબોવરયામાં મને કશા ઉપદ્રવો ન થતાં, તંદુરસ્તી જ રહેતી; છતાં દ્રાહ વાર આ વખતમાં મારું શરીર ખગડે તો તેના ઉપાયો તેઓ જાણતા અને હાજર જ રાખતાં. ધણુંખડે તો ગંઠા-ગાત્રી ફાટી સાકરમાં લેવાથી કે સુંઠના થુકો મીઠા ઘીમાં લેવાથી પતી જતું. એનાથી લુખ લાગતી અને લાયુ ન જણાતો. કદાચ પેટમાં બળ કે હિનવા વરતાય તો ધાણા ધરાખતું

પાણી પાત્ર કે લીંબડાની મળો ન્ખલાળીને પાત્રાં. જો તાવ આવે તો ખદિરાદિ ચૂર્ણ થોડુંક પલાળીને એનું પાણી પાય. વખતે સજેખમ ઉધરસ થઈ આવે તો મરી પલાળી મધમાં અને ઘીમાં થોડુંક ચડાડી દે. બકારી અને ઉલટી થાય તો તુલસીનાં પાન અને એલચીના દાણા વાટી એનું પ્રવાદી પાઈ દે, એટલે તરત જ રાહત મળી જાય. જો કે પશુ બલિષ્ઠમાં વારંવાર દવાઓ લેવાની એઓ વિરુદ્ધ હતાં, છતાં આવા સાદા પ્રયોગો ન્યારે જરૂર પડે ત્યારે વાપરીને ઉપદ્રવો થયા હોય તો મટાડી દેતાં. ક્યજીઆત ન થવા માટે ઓયમી છડુ ક્યારેક આપે કપચીત ઝેરગિયું કુધમાં પાય એટલે પેટ સાફ રહે. જો કે આવે વખતે વિના કારણ વારંવાર રેય પશુ ન દેવો જોઈએ, એવું તેઓ માનતાં. એમની માન્યતા એવી હતી કે, જે સ્ત્રીઓ સંપૂર્ણ નિરોગી છે અને પથ્ય ભોજન કરનારી છે, આહાર વિહાર નિદ્રામાં નીયમીત છે, જેમને ઝાંઝા પેસાળ સાફ આપતાં રહે છે એમને ખાસ કરીને હેળના ઉપદ્રવો ઝાંઝા થતા નથી અને હેરાન થવું પડતું નથી. આ માન્યતા સાચી છે એવો મારો અનુભવ તમે પણ ક્યુલ્ય રાખશો.

આ અરસામાં સહેજ પશુ શરીર નરમ થાય તો સમગ્ર પાણી અથવા કુધ બાત ખીચડી યુક્તિ જેવો હલકો જ એરસક લેવા દે. પહેલી સુવાવડ વખતે ન્યારે મારા પિતાએ મને પોતાને લાં તેડી જવાની ઇચ્છા બતાવી ત્યારે મારાં સાસુએ ના પાડી કહ્યું કે, તમે રજા શહેરના; તમારી સ્ત્રીઓને બરાબર ખજર ન પડે કે સુવાવડ કેવી રીતે કરાય. પણ તમે છેા વસતારી માણસ. એમાં જો સુવાવડની તક બરાબર ન સચવાય કે સારવાર બરાબર ન થાય તો શરીર ક્યજે. બિંચારીને આખી જીંદગી કમઠાં પડે માટે અહીં રહેવા ઘો.

મારા પિતાએ વિનવણી કરી કે “તો સુવાવડ ઇસ્પીતાલમાં કરાવું. ત્યાં બધી બરાબર સારવાર કરાવું.” મારા સાસુ કહે, “એ હું ન માનું. ત્યાં જો એવી લાગવગ થતી હોય પશુ ‘આ મારું છોકરું’ ‘આ મારી વહુ’ એવું કાંઈ ત્યાં પોતાપણું ન હોય, માટે મારે આની સુવાવડ માટે હાથે જ અને મારી નજરે કરાવવી છે.”

જેમ મને મારા પિતાને ત્યાં જવા ન દીધી- તેમ પોતે પણ એકવાર મારી સુવાવડ ખાતર તેમના બાઈના એકના એક દીકરાનાં લાંમો પશુ નહોતા ગયાં. મારા મામાજીએ એક રાત પશુ આવી જવા માટે માથાના મોંઘાળા પગે લોભા પણ તેઓ એકનાં બે ન થયાં. ‘મેં’ પણ વિનવ્યા કે હજી મને ‘હુદાહુદા’ આવવાને થોડી વાર છે. તમારા બાઈને બહુ કુખ્ય લાગશે માટે એક દી’ જઈ આવી મન સાચવી દ્યો. અને કહે કે ‘પુરા દી બેઠા પંજી તને એક કાણુવાર પણ રેડી ન જ મુકાય. અને ગામની કાંઈ કાંઈ નેય સાચી ખજર ન પડે. વળી મારી ગેરહાજરીમાં તને. કાંઈ થાય અને તારી સારવાર એ ટાણે બરાબર ન થાય તો જીંદગીનું સાલ તારા શરીરમાં પેસી જાય. મારો બનીએ તો મારા વગરે પરણીને ઘેર આવશે.’

આઠમા માસમાં તો મારી બહુ જ સંભાળ રાખે. ચેતવણી આપે કે ‘અ! માસ પ્રારે ગણાય છે જો આજી’ સ્વસ્થ થાય તો બાળક અથવા માતા-એક તો જેખમમાં આવી જ પડે છે.’ આ માસમાં મને જરૂરે કામ કરવા ન દે અને પૂરેપૂરો આરામ આપે.

આઠમા માસ અપ્રુસરે ત્યારે અડી શેર ઘી અને અડી શેર ગોળના મેથીના લાડવા વાળે. એમાંથી દરરોજ એક લાડુ મને આપતા. પુરા દી અંધવારે. ત્યાં સુધી મેથી ખવરાવે. આ સમય દરમિયાન એક શેર મેથી તો મારા પેટમાં જાય જ. તેઓ એમ કહેતાં કે આ મેથીના સેવનથી જીની ક્યજીઆત માટે-

છે સુખરુપ પ્રસવ થાય છે અને બાળકને પુષ્ટિ મળે છે.

તમે એમ પૂછો છો કે કડરી જેર મેથી શી આવતી ? પહેલાં ન આવતી પણ હવે તો બાવે છે. વળી હું બહુ છામણુડી પણ નડેતી અને કંદાચ જમવામાં અણુસમજણી હોઈશ ત્યારે તોછાં વેણુ કર્યા હશે તોયે ગ્રેમાળ સાસુએ હઠાપણુ પૂર્વક અણુઆવતા પણ ગુણુકારક ખાદ્ય પદાર્થો ખાવાની દેવ પાડી છે અને હવે તો હું એના ગુણો પ્રત્યક્ષ અનુભવી ચુકી છું. એટલે ખીખાં કર્યા બહા- નીનો સવાલ રહેતો ન નથી.

બરેબર મારો તો એથી અભિગ્રામ બંધાઈ ચુક્યો છે કે, સમર્પણથી કે સુવાવડ દરમિયાન આપણે ધરાપૂર્વથી આવ્યા આવતો અને સારાત્રાત્રમોદીત પ્રોસાક ખાવાથી અંતઃપણી શરીર વધારે મુઠ્ઠરે છે અને એના ત્યાગથી ન આપણાં શરીરોની આવી ફેરફાર ખાવી છે. ઉપરાંત દરેક સુવાવડે પુષ્ટ અને સમજળ બનવાને બદલે આપણે કૌશ તથા નિર્જળ બનીએ છીએ.

પુરા દિગેશો ત્યારથી તો એમની ચીંતાનો પાર ન નહોતો. બધી તૈયારી બરાબર કરી રાખે. ઝીણામાં ઝીણી વાત પણ શુભે નહિ. પ્રજાળનો સરસ બાવળ કે ભોરડીનો ચુંદર, ધોળકોની સુંદર, મોટા જીંચો બાતના મંદોદર, મંધીલો વજ્ર, મેથી, સુવાદાણુ, તીખાં વગેરે બેઠેલી બધી ચીજો સારામાં સારી અગાઉથી મગાવી લઈ, જાટકી, જરૂર પ્રમાણે આખી કે પાંડીને ગાળીએ બરી મુકે શેરડીના વાઢેથી મગાવીને સરસમાં સરસ ગોળતી બેલીએ પણ ધરમાં સંધરી મુકેલી હોય ન. પાંચ વરસનો જુનો ગોળ ગળણુથી માટે તો અમારે ઘેરથી જ આમમાં સૌ માગી જાય છે. ઘેર-ફુગાણુ હોય તો. બેસોનું ઘી માટે કાળે જુવું ન બરી રાખે, નહિ તો

આમમાંથી કુરીયાદાર તાણુ લીલવણી મોંઘર નેહું લી અડધો મણુ નેટલું મગાવી રાખે. સુવાવડમાં બેઠેલી દરેકે દરેક ચીજ સારામાં સારી લાવે. એમણે એકવાર આમમાંથી ઘી મંગાવ્યું, એમને પસંદ ન પડ્યું એટલે આમમાં બધાં બધાં બેસોના ફૂંચ્યાં ફર્તાં ત્યાં ત્યાં બધે ફરી વળ્યાં. શેક લેવાનાં છાણાં પણ આખો-બરવાડવાડો ખુદીને ચોકખા બકરાંની લીંદીઓનાં ધુળ કે ઘાસ વગરનાં ધુમાડો ન થાય અને શેક બરાબર થાય એવાં લાવે, મારા પ્રસૂતિના ખાટલા નીચે શેક વખતે કઠી પણ ધુમાડો થયો નથી. અને મેં કે મારા બાળકે ગુગળામણુ અનુભવી નથી. શેક નાખવાની રીત પણ સમજપૂર્વક અને કળામય હતી. રાખના દગલાના મંદવાડ વચ્ચે સળગતા છાણોનો શેક મારે લેવો પડ્યો નથી. શેકની રીત હું સમજાવું. એક મોટી રીજમાં બહાર છાણાં સળગાવી. ધૂમાડા વગરના અંગારા થાય ત્યારે મારે માટે શેક સાર ન પાયરેલ ખીખાં કાપી ભરેલા ખાટલામાં કંતાનનું એવડુ નેવડુ શણીયું બીજાવી મને સુવરાવે. પછી નીચે બે લોહાની ચેલ્લીમાં સહેવાય, બગાય એટલા એટલા નિર્ધૂમ છાણાના અંગારા આપતાં જાય. દાઝી ન જવાય કે ખાટલાનાં પાતર ન બળે એની કાળજી રાખે. આવી રીતે પહેલી રાતે અને વહેલી પરોઢમાં એકથી બે કલાક શેક લેવાનો—દિવસ રાત ધુધરાતા છાણાંથી ખીલકુંલ નહિ. એમનો એવો મત છે કે, રોજ બે ત્રણ કલાક સરસ રીતે શેક લેવાય તો ચે કાપેલો થાય અને કડનો દુઃખાવો ન થાય. રાત દિવસ સુવાવડના ખાટલા નીચે શેક નાંખવાની જરૂર નથી. એનાથી ધૂમાડો થાય અને માતા ને બાળક ગુગળાય; તેમજ આખો બગડે. ફેટલીકવાર સાચવેલ ન રહેવાય તો સુવાવડી જી દાઝી મથાના પણ દાખલા અને છે એ પણ આપણે સાંભળ્યા છે. (ચાલુ)

સંસારનો અનેક જટિલ પ્રશ્નોનું નિરાકરણ સરલીકરણ થવા-દેવા માટેની સામ્યવાદી રશિયાની પ્રતિષ્ઠા આજ સુધી હતી. 'રશિયન' કહેલા લગભગ દેશીને 'જાગમ' નામની સંસ્થાની નજીક પડે તે શાખામાં માત્ર ત્રણ રૂબલની શી જ ભરવાની હોય છે. ત્યાં પરણવાના આરોગ્ય વિષે અને આગલાં લગ્નો તેમજ એ લગ્નોથી થયેલાં સંતાનો માટે પૂછપરછ થાય છે. આટલું થયું એટલે તેમના લગ્નોનો ઔપચારિક સ્વીકાર થાય છે. તત્કાલ લેવી એ સોવિયેટ રશિયામાં જરાય અધરી વાત નથી. એમાં બહુ વાર પણ નથી લાગતી. બેમાંથી એક જણ પીગમની હાજરીમાં તત્કાલ માટેની અરજ પેશ કરે કે તરતજ તત્કાલ મળી જાય છે.

આ ટેડલી સાદી, ટેડલી સુક્ત યોજના છે ? નહિ કંઈ જંગળ, નહિ કંઈ ખટખટ ! રહેવાય ત્યાં સુધી ભેગા રહે, ન રહેવાય ત્યારે છૂટા પડે. બાળકોના પણ ચોરસ અમીરસ જેવા ભેદ નહિ. જેને કાંઈ ન સાચવે તેને રાજ્ય પોતે સાચવે, પછી શીકર શી ?

પરંતુ જીવનની જટિલતા આવા સરલીકરણને ભાગ્યે જ દાદ દેતી હોય છે. અનુભવે કરીને રશિયાને આ મુક્ત સરલ ધારાઓ મર્યાદિત કરવા પડ્યા છે. 'જરાજરામાં થતાં લગ્નો, છૂટાછેડાની સરજતાં, અને 'સુગમ'ના સિદ્ધાન્તો હવે રશિયામાં ગતઠાલની વસ્તુઓ બની ગઈ છે. છાપાઓ વારંવાર બાર દબને કલા કરે છે કે 'લગન એ જીવનપર્યંત નભાવવાં જેવો સંબંધ છે.' કુંવારાઓ કુંવારીઓ અને નાના પરિવારવાળો નાગરિકોને ખાસ પ્રકારના કર ભરવાના હોય છે.

માનવદને રાજ્ય તરફથી બધાં, પ્રસૂતિ વખતે મફત સારવાર અને એરીતેવી રીતેથી ઉતેજન આપવામાં આવે છે. દેશ કે તેથીય વધારે સંતાનોવાળા માતાને 'સોવિયેટ યુનિ-

યનની વીર માતા' નો ઠીકાવ્ય એનાયત થાય છે ને છાપામાં તેમના નામ આવે છે.

૧૯૪૪ના જુલાઈમાં સુપ્રીમ સોવિયેટની ખોસ ડીકોયો છૂટાછેડાના કાયદાને ખૂબ તંગ બનાવી દેવામાં આવ્યો છે. જેને છૂટાછેડા જોઈતા હોય તેને રશિયન વર્તમાનપત્રોમાં એને માટે જાહેરાત કરવી પડતી હોય છે. મુસ્કોવીના શીગજેશ ત્યાંથી જ મંડાય છે. કેમકે ચાર પાનાનાં વર્તમાનપત્રોમાં જાહેરાત માટે અવકાશ મળતા મહિનાના મહિના નીકળી જાય છે. છૂટાછેડા માટેની પ્રાથમિક અરજ લોક અદાલતને કરવાની હોય છે ને શા માટે છૂટાછેડા જોઈએ છે તેની વિગતો કારણો સહિત ૧૦૦ રૂબલની શી ભરવાની હોય છે. અદાલતનું કામકાજ જાહેરમાં ચાલે છે. લોકઅદાલત પંહેલાં તો સમાધાન કરવાનો યત્ન કરી જુએ છે. એ જો નિષ્ફળતા જાય અને છૂટાછેડા મંજૂર થાય તો ૫૦૦ થી માંડી ૨૦૦૦ રૂબલ સુધીની રકમ બેમાંથી એક કે બન્ને જણ પાસેથી વસુલ લેવાનો ધારો છે.

જે દિવસે છૂટાછેડાનો નિયમધારો જાહેર થયો તે જ દિવસે નિઃસંતાન નાગરિકો ને ઓછા સંતાનવાળા કુટુંબોને ભરવા પડનાર કરની પણ જાહેરાત થયેલી. કહે છે કે આને લીધે છૂટાછેડાની સંખ્યામાં ૭૦ ટકા જેટલો ઘટાડો થઈ ચૂક્યો છે. (પ્રમેજંધુ)

જાપાનમાં થોડાં વખત પર ૩૩ વર્ષની એક આયેડ બાઇએ માંદગીથી અરાક્ત બનેલી પોતાની ૧૭ વર્ષની પુત્રીનો વધ કર્યો હતો ને તેનું માંસ રાંધીને કુટુંબીઓને ખવડાવ્યું. પરંતુ પાછળથી આ વાતની ખબર ત્યાંના અધિકારીઓને થતાં તેમણે એ બાઇની ફરપકડ કરી તેની સામે કેસ ચલાવ્યો હતો. તેમાં એને ૧૪ વર્ષની સખત મજૂરીની ફેદની સજા થઈ. જાપાનમાં મનુષ્ય-વધનો બનાવ આ પહેલ વહેણે જ બન્યાનું કહેવાય છે.

તા. ૨૭ એપ્રિલે દિલ્હીની વડી ધારાસભામાં
ડૉ. દેશમુખે રજુ કરેલું હિંદુ પરિણીત સ્ત્રીના
અમુક સંજોગોમાં જુદા રહેવાનો તથા બરણ-
પોષણ મેળવવાના હક્ક અંગેનું ખીલ પાસ થયું.

આ ખીલમાં એવી જોખવાઈ કરવામાં
આવી છે કે, જો હિંદુ પરિણીત સ્ત્રીનો પાંત
તેનાથી લાગુ નહિ પડેલા એવા કોઈ પણ
મિષ્ટાન્નપાત્ર દરમ્યાં પીડાતો હોય, પતિ સાથે
રહેવું સ્ત્રી માટે બિનસહ્યોત છે અને અનિચ્છનીય
અને એવો જુદા પતિ સ્ત્રી પર વરસાવતો હોય,
જો પતિ સ્ત્રીના ત્યાગ કરે કે કરીથી પરણે,
જો તે ધર્મોત્તર કરીને હિંદુ મંત્રી નાથ, તે
ધરમાં રખાત-રખતો હોય કે રખાત સાથે
રહેતો હોય તો અને ખીલ કોઈ પણ વાગ્યા
કોરણુસર સ્ત્રીને અલગ રહેવાનું અને બરણ-
પોષણ મેળવવાનો અધિકાર છે.

રેવા રોટના મહારાજાને પદ્મવ્રત કરવામાં
આવ્યા છે, તે સંબંધે 'બોમ્બે કોન્ટ્રીક્લ'માં
પંડિત સુદરશાલજીએ એક લેખ લખ્યો છે. તે
લેખમાં તેઓ આપણા રાજ-મહારાજાઓને
અપાતા શિક્ષણનો એક દાખલો ટાંકે છે:

બોડા વખત પહેલાં હું એક રાજવી સાથે
વાતો કરતો હતો. આ રાજવીની પ્રથમ પત્ની
દુષ્ટાત હતી. પ્રથમ પત્ની વતી તેને સંતાનો
પણ હતા, છતાં આ રાજવીએ બીજવાર લગ્ન
કર્તા હતા. એ એ રાજવી સામે તેમના આ
કાર્ય વિશે વિરોધ દર્શાવ્યો, તેમજ ખીલ પણ
મુકાતા આણેપો તેમની સમક્ષ રજુ કર્યા. તે
રાજવી ખુરશી પરથી ઊભો થઇ ગયો. તેના
મોં પર રતાશ આવી. તેણે એ ઓરડામાં હોજર
રહેલા નોકરચાકરોને નિશાની કરી વિદાય કહી.
અચૂર ઓરડામાં મારા અને તેના સિવાય કોઈ
ના રહ્યું, હારે. તેણે મને તેની વિતકકથા કહેવા
માંડી. આ વિતકકથા તેના પંતનના પગલે પગલે
પણ કરણુ અનતી જતી હતી. હું એના જ

સૌરભ

સમ્પદો તો ટાંકી નહિ ચક્ર. હું મારી બાપામાં
તેનો સાર જ આપીશ. તેણે મને વળુંબું કે,
એ જો આઠ દશ વર્ષ આદેસ કોલેજમાં હતો
તે દરમિયાન કેવી રીતે તેના આથી દશ
શિક્ષકો બદલવામાં આવ્યા, તદ્દુપરાંત તેણે
જણાવ્યું કે તેના શ્રોત્રીઓ શિક્ષકોએ જ
ધીરે ધીરે પણ ચોક્કસ રીતે તેને મદદ અને
માનની (સ્ત્રી)ના સંસર્ગમાં લાવવા માંડ્યો.
તેમજ બ્યારે તેના આ વિદ્વાન ગણુતા તેમજ
શિક્ષક એટલે ગુરુ જેવા વડિલ તેમની પત્ની
સાથે ખાટલા પર ક્રિડા કરી રહ્યા હોય ત્યારે જ
આ રુઝકુમારને હાથુવા માટે આવવાનું તેડું
આવતું. તેને બોલાવીને તેને ખાટલાની સામે જ
ખુરશી પર બેસાડી તેને આવી છટકી સ્વાભા-
વિક રીતે વર્તતા શીખવાડવામાં આવતું. અને
આવે. શુભાગે સહચાર સર્વેએ કરવો જોઈએ
એમ આડકતરી રીતે દસાવવામાં આવતું.
આટલું બોલું ન હોય તેમ, એ રુઝકુમારને,
નમ્ર ચિત્રો બતાવી એ ચિત્રો વખાણતાં
શીખવાડવામાં આવતું અને આ શિક્ષણ
અમલમાં સરળતાથી મુશ્કેલી થાય તે માટે તેની
સમક્ષ તેના શ્રોત્રીઓ શિક્ષકની પુત્રી કેટલીય

વખતુ લગભગ નગ્ન દશામાં હાજર થતી. આ કસ્ટુ કથની કહો પછી એ રાજવીએ મને કહ્યું કે આવા શિક્ષણના અંતે તો મેં જે કંઈ સાચવી રાખ્યું છે તે પણ તમને આશ્ચર્યજનક લાગવું જોઈએ.

જાણીતા મીલમાલિક શેઠ નવિનચંદ્ર મક્તલાલ ગલબાઈ સામે મુંબાઈ હાઈકોર્ટમાં મી. જસ્ટીસ ચાગલા સમક્ષ કેસરબાઈ મોતીરામ ઠાલવાળકર અને તેના પુત્ર રમેશચંદ્રે દલાવેલી નોટીસ ઓફ મોશનની મુનાવણી નીકળતાં પહેલાં વાદીએ જણાવ્યું હતું કે, જૂન ૧૯૪૪ થી તે પ્રતિવાદીની એક્સાની રખાત તરીકે રહેતી હતી અને તેનાથી ખીજ વાદી (પુત્રનો) જન્મ થયો હતો. આથી ખીજ વાદીને પ્રતિવાદીની રિયલિટી પ્રમાણે ઘટ્ટું બરજુપોષણ મેળવવાનો હક છે.

આ દાવાનો નિકાલ થતાં સુધી ખીજ વાદીને માસિક રૂપિયા હજારનું બરજુપોષણ અપાવવાને આ નોટીસ ઓફ મોશન દલાવવામાં આવ્યું હતું.

પ્રતિવાદીએ દાવાનો ઇન્કાર કર્યો હતો કે, તે પહેલી વાદીને ત્યાં ગયો હતો ખરો, પણ તે તેની એક્સાની રખાત તરીકે રહેતી ન હતી, તેમજ ખીજ વાદીનો જન્મ તેનાથી થયો ન હતો. આ દાવાની મુનાવણી તા. ૨૪ મી જૂન પર મુલતવી રહી છે.

વોશિંગ્ટનમાં તા. ૨૨ મી માર્ચે અમેરિકાનાં એકવીસ પ્રજાસત્તાક રાજ્યોની સ્ત્રી-પ્રતિનિધિઓની એક પરિષદ મળી હતી. એ પરિષદે સર્વાનુમતે સ્ત્રીધારેલી એક જાહેરાતમાં, હુનિયા-ભરમાં જે સ્ત્રીપુરુષોનાં જીવન હોડામાં મૂક્યાં છે તેમને એવું આપાદન કરવામાં આવ્યું હતું કે, સુલેહચાલિતના કોલકરારો પડી રહેલાં મદારાજ્યો સમક્ષ તેઓ એવી માગણી મૂકે, કે ન્યાયના ધોરણ પર એ કોલકરારો રચાય. એ જાહેરાત જુદાં

જુદાં રાજ્યોના અધ્યક્ષોને સીધી પહોંચાડવી. અને તમામ અમેરિકન પ્રજાસત્તાકોના લોકો સમક્ષ એ રજુ કરવી. એટલું જ નહિ, પણ મે મહિનાની પહેલી તારીખે પેરિસમાં મળતા નિમીયલી સુલેહ પરિષદને એ પહોંચતી કરવી, એવી ભલામણ કરવામાં આવી છે. યંત્રો કે શસ્ત્રસરંજામ અને તેટલાં વધારવામાં આવે તો પણ અન્યાયના પાયા પર રચાયેલી સુલેહને જાળવી રાખવાને એ 'અસમર્થ' નિવડે, એવું માનવાવાળા આ જાહેરોએ જે સિદ્ધાન્તોને અમેરિકાનાં તમામ રાજ્યો ને પ્રજાનું અનુમોદન મળી રહે તેમ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, તેમાંના મુખ્ય નીચે પ્રમાણે છે:

(૧) સુલેહની તમામ શરતોમાં માનવતાને જ પ્રથમ રચાવ. મળેલું - જોઈએ; (૨) રાજ્યોની સત્તા માટેની સાહમારીને નહીં, પરંતુ લાગતા વજમતા લોકોનાં હિતોને તમામ કરારો અને સંધિઓમાં અમરચાવ મળવું જોઈએ; (૩) જાતિ, લિંગ, ભાષા કે ધર્મના વિષેના કોઈ પણ ભેદભાવ વિના સંયુક્ત-રાષ્ટ્રોના હક્કનામાં પાછળના હેતુઓ અનુસાર સંધિઓ ને કોલકરારોએ માનવ-અધિકારો અને માનવીના મૂળગત સ્વાતંત્ર્યને હિતેચ્છન આપવું જોઈએ, ને તેનું સન્માન કરવું જોઈએ; (૪) એ કરારોમાં એવી જોગવાઈ થવી જોઈએ કે, પ્રત્યેક પ્રજાને પોતાના શાસનનું મનપસંદ સ્વરૂપ ધરી લેવાની ફાટ રહેશે અને વ્યક્તિના અધિકારોને સંપૂર્ણ જાહેરથી મળશે; (૫) એ કોલકરારોએ વેપાર-ધંધાનો માર્ગ મોકળો બનાવી દેવો જોઈએ કે નેથી પ્રત્યેક દેશ પોતાની સાધનસંપત્તિ પૂર્ણપણે ખીસવીને પોતાનાં નિયંત્રના સાધનો પ્રાપ્ત કરી શકે ને પોતાની પ્રજાનું જીવનધોરણ ઊંચું આણી શકે.

સત્યુગ આવતાં પહેલાં, આ જાહેરોએ સત્યુગના ધારાધોરણો મુજબ કરાવવાનો આમલ શેઓ લાગે છે. પણ એમની અદા વંદ છે.

અને સતયુગ પશુ એની મેળે આવતો નથી. એને ક્ષત્ર આવવાનો હોય છે. જે સિદ્ધાન્તો અમેરિકન બહેનોની પરિપદે પ્રતિપાદિત કર્યા છે તેના જૂળમાં રહેલી બાવનાને અખિલ હિંદ રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ક્યારનીય અપનાવી છે એ તો સુવિદિત છે. 'વસ્તુતઃ' પરાધીનતાના દુઃખ જેણે જેણે આખ્યાં છે તે સર્વને આ બાવનાને અનુમોદન આપવાનું હુમલો. દુનિયાનાં દુઃખો તો અતેક સ્વાથો પર વજાસન માંડીને બેઠેલાં મદદનાઓએ જ સરળતાં છે એમ વર્તમાન ઇતિહાસ પોકારીને કહે છે. તેવો જે દેશની સ્ત્રીઓ હિંમત કમીને ન્યાયના પથે આગળ આવશે તે દેશ એ બાવનાને જિતાડશે એવી આશા પડે છે. રાજકુમારી અમૃતકોર થોડા વખત પર 'બહેનેતે' એ નામે જે પુસ્તિકા પ્રમટ કરી છે તેમાં પણ આ જ બાવનાનું સમર્થન કરતાં દુનિયાભરની સ્ત્રીઓ એક થાય એવી વાંચા વ્યક્ત કરી છે.

*

ગણિતશાસ્ત્રનો ચમત્કાર બનાવનાર ૧૫ વર્ષની કે. શકુંતલા હાલમાં મુળદ ખાતે આવી છે અને માં ગણિત ઉપર પ્રયોગો બતાવશે. નાનપણથી શકુંતલાએ ગણિતની ગદન શક્તિઓ કેળવી છે અને મોટી વક્રોના ગુણકાર, ક્ષેત્રફળ, દંતુરણ વગેરે થોડી ક્ષણોમાં જ રજૂ કરી શકે છે. તેણી મહાન હિન્દીએને પણ તેના પ્રયોગોથી હક કરી નાખ્યા છે.

*

હિન્દુ સમાજના ઉચ્ચ મણાતા વર્ગોમાં પરિણીત સ્ત્રીઓને પતિ વરણથી ન ગમે તેટલો ત્રાસ, જીલમ અને મારપીટ થતા હોય, પતિ હાજર, વ્યભૂતી, અસાધ્ય રોગવાળો, ગડો હોય, પતિ તેની હયાતિમાં બીજી સ્ત્રી સાથે પરણ્યો હોય, અગર ધરમાં જ રખાત તરીકે બીજી સ્ત્રી રાખતો હોય, તોપણ તે સ્ત્રીને પતિથી છૂટા થવાનો કોઈ માર્ગ નથી. કાયદો આ

બાબતમાં તેને મદદ આપતો નથી. આવા અસહ્ય સંજોગોમાં કેટલીક વખત એવા દાખલા બને છે કે સ્ત્રી ધર્મોન્નત કરે, ઇસ્લામ ધર્મ અંગીકાર કરે—અને પછી પોતાના પતિને પણ તે ધર્મ સ્વીકારવાની નોટીસ મોકલે, પતિ તે નોટીસનો અનાદર કરે અગર તે ન સ્વીકારે, તો પછી તેણે ઇસ્લામ ધર્મ અંગીકાર કરેલો હોવાથી તેને હિન્દુ ધર્મ મુળબના કાયદોના બાદ આવતો નથી, એમ મણીને તે પોતાને હિન્દુ પતિથી છૂટી થયેલી મણી ઇસ્લામી ધર્મના માણસ સાથે લગ્ન કરે છે. આવા કેટલાક દાખલા બન્યા છે, હિન્દુના પ્રાન્તની અદાલતોએ આ જાતનો ફરી લગ્ન કરવાનો સ્ત્રીનો હક માન્ય કર્યો છે. પરંતુ મુળધર્મ થોડા વખત ઉપર એક કેસ બન્યો તે આ બાબતમાં ખ્યાત રાખવા બાબત છે.

એક ધરાની સ્ત્રીએ એવું નળાબુ કે ૧૮૪૪ ના એપ્રિલમાં તેને સ્વપ્ન આબુ અને તેને પરિણામે તેણે ઇસ્લામી ધર્મ અંગીકાર કર્યો. પોતાના પતિ ખોદાદાદને તેણે ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકારવાનું 'નળાબુ', પરંતુ ખોદાદાદે તે માન્ય કર્યું નહિ. આ કંપતી વીસ વર્ષ ઉપર ઇસ્લામમાં પરણેલાં હતાં, અને લગ્ન પછી તેઓ મુળધર્મમાં આવી વસ્યા હતાં. પતિએ ઇસ્લામ ધર્મ અંગીકાર કરવાની ના પાડી તે કારણે પોતે ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકારેલો હોવાથી પોતાને લગ્ન બંધનમાંથી મુક્ત કરવાની અરજ એ ધરાની બાઈએ મુળધર્મની હાઈકોર્ટમાં કરી હતી. આ કોર્ટના જજ મિ. જસ્ટીસ બ્લેકમને આ અરજ ના મંજૂર કરી હતી. તેમનું કહેવું એ હતું કે, માત્ર ઇસ્લામ ધર્મ અંગીકાર કર્યોથી પોતાના અગાઉના ધર્મમાં સમાવિષ્ટ બંધનથી મુક્ત થવાય એ જાતનો કાયદો મુસ્લીમ રાજ્યોમાં પ્રવર્તે છે, પરંતુ હિન્દુ જેવા દેશ-જગ્યામાં માત્ર મુસ્લીમ કાયદો પ્રવર્તતો નથી, ત્યાં એ કાયદો લાગુ પાડવો એ ન્યાયુક્ત

મણિય નહિ. એમણે જણાવ્યું કે 'આ બાઈની અરજી નામજાર - કરવાથી એની કે એના પતિની કોટુંબિક સ્થિતિ મુશ્કેલી નથી. પરંતુ એથી જાતની અરજી મંજૂર કરવામાં આવે તો પારસી અને ખ્રિસ્તીઓના પરિણીત છુવનના હક્ક ઉપર પત્નીના ધર્મોન્તરને કારણે તરાપ મારવા જેવું થાય અને જિયારી નિર્દોષ હિંદુસ્ત્રી 'તો અત્યંત મુશ્કેલી સ્થિતિમાં આવી પડે.' અમને લાગે છે કે હાઇકોર્ટના જજને આ ચુકાદાનો મુખ્ય મુદ્દો સાચો છે. પતિ કે પત્નીથી છૂટા પડવા ખાતર જ અમર તેને હેરાન કરવા ખાતર જ ને ધર્મોન્તરનો આશ્રય લે તેને કોર્ટ રીતનું ઉત્તેજન કાયદાથી ન મળવું જોઈએ. ધર્મ જુદો હોવા છતાં પતિપત્ની તરીકે છુવન વ્યતીત ન થાય એવું હોવાની જરૂર નથી. એટલે જેઓ છૂટા પડવાની ખાતર જ આ આડકતરી રીત અખત્યાર કરી ધર્મને સમયક પુરતું સાધન મણતા હોય તેમને કોર્ટ રીતની મદદ કાયદાથી ન મળવી જોઈએ. લગ્ન વિચ્છેદ માટે બહુ અસલ સ્થિતિ હોવાના અને ગંભીર કારણો હોવાની જરૂર કાયદામાં સ્વીકારેલી હોવી જોઈએ. પરંતુ અત્યારે હિંદુ સમાજમાં ને સ્થિતિ પ્રવર્તે છે-કેટલાં પશુ સંજોગોમાં લગ્નવિચ્છેદ થઈ શકે તે નયો-તે સ્થિતિ બદલવાની પશુ આવશ્યકતા અતિ-શય છે, એ આવા કિસ્સા સાથે યાદ રાખવાની જરૂર છે. પણ આવી બાજનમાં આપણા દેશમાં જુદા જુદા પ્રતિભાં કાયદાનો અમલ જુદો જુદો રીતે થાય એ સ્થિતિ પશુ બદલવાની જરૂર છે. —ગટહામી ધ્રુવ.

વાળ સફેદ થઈ જવાનું એક મહત્ત્વનું કારણ ચરદી છે. ચરદી કે અત્યંત વેદના લાગણીથી વાળને કાળા રાખનાર તત્ત્વો નાશ પામે છે.

સ્વ. શ્રીમતી નાનીબહેન ગજજરની એક સુદ ચૌદસને સોમવારે પ્રથમ સંવત્સરી હતી. તેથી એમના આત્માને રમરણાંજલિ અર્પવાને બહેનોની એક બહેર સળા વનિતા વિશ્રામના હોઝમાં મેળા હતી. શ્રી. શારદાબહેન શાહની દરખાસ્ત અને શ્રી. કમળાબહેન કીનખાખાંગાના ટેકાથી શ્રી. જ્યોત્સ્ના બહેને પ્રમુખપદ લીધું હતું. બાળાઓએ - પ્રભુપ્રાર્થના કર્યા પછી શ્રી. નાનીબહેનને પુષ્પાંજલિ અર્પી હતી. તે પછી શ્રી. ગુણવંતબહેન ધીર્યાએ, કાન્તાબહેન મહેતાએ, વસુમતિ બહેન દાકારે, છ-દીરાંબેન-જોગલેકરે, સવિતાબહેન સરંયાએ અને લલિતાબહેન દેસાઈએ બાવંભરી અંજલિ આપતાં નિવેદનો કર્યા હતાં.

છેલ્લે શ્રી. પાર્વતી બહેન દેસાઈએ રમરણાંજલિ અર્પી પ્રમુખ બહેનનો અને આવેલાં સર્વ બહેનોનો આભાર માન્યો હતો.

મુખ્ય સરકારે મુખ્યમાંના બીજારીઓને પકડી લેવા માંડ્યા છે તેમાં ને સ્ત્રીઓ પકડાઈ હોય છે તેમને વધી ખાતેની ચાકીમાં રાખવામાં આવે છે. ત્યાં તેમને નવરાત્રી ધોવરાત્રીને નવાં કપડાં આપવામાં આવે છે ને ને સ્ત્રીઓ પોતાના ગુજરાનનું સ્વતંત્ર સાધન હોવાનું સાબીત કરી શકતી નથી એવી સ્ત્રીઓને વધુમાં વધુ પાંચ વર્ષ સુધી અટકાયતમાં રાખવાનું નક્કી કરવામાં આવે છે અને તેમાંની સરકાર સ્ત્રીઓને જે મુશ્કેલીમાં ખોલવામાં આવેલ મુદ્દામાં મોકલી આપવામાં આવે છે. પકડાયેલી સ્ત્રીઓમાં રક્તપીનથી પીડાતી હોય તેમને પૂર્ણ ખાતે જોમેલા આશ્રમમાં રાખવામાં આવે છે ને તેની સારવાર કરવામાં આવે છે. ખાંદી, નીરાંશીત અને અશક્ત સ્ત્રીઓને જુદા જુદા રથોએ ખોલેલ સરથાઓમાં મોકલવામાં આવે છે.

અમુક રાજ્યના ઝાલાતળા ગામની કોશલ્યા નામની એક સોળ વર્ષની યુવતીને પતિ પ્રભુદયાળ-લાંબા વખતથી ખિમાર હતો. માંદગીને કારણે એ ખોરાકે લઈ શકતો નહિ, તેથી પતિપરાયણ કોશલ્યાએ પણ અન્નનો ત્યાગ કર્યો. છેત્રે વીસ વર્ષની ઉંમરે પ્રભુ-દયાળનું અવસાન થયું. એથી કોશલ્યાએ સત્તિ થવાનો નજીવ કર્યો. પતિના રાખને અને પોતાના દેહને વચ્ચે તથા અમૂલ્યોથી શબ્દગારી, પતિના રાખને પોતાના ખાંધે ઉપાડી, સતી સ્મશાને પહોંચી અને પોતાની મતે જ ચીતા ઉપર પતિના રાખને પોતાના બોલામાં લઈ મતે જ અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો અને બગમડતી અગ્નિ જ્વાળાઓ વચ્ચે હાથર મેદનીને એણે આશિર્વાદ આપ્યા અને છેત્ર સુધી મક્કમ અવાજે સંકુ સાથે લાંબો કરતી રહી.

બનેતાં અપરોપાને લોકોએ સરથસ આકારે લઈ જઈ અંગાણમાં પધરાખ્યા હતા.

ખંભાત તાબાના હમોદરા ગામના કડવા પટેલગણિના એક યુવાન અને યુવતી તેઓ બનેતાં લગ્ન થયેલાં હોવા છતાં એક ખીજના પ્રેમમાં પડ્યાં હતાં, ગણિના રિવાજ મુજબ એક પત્ની દયાત હોય તો બીજું લગ્ન લઈ શકતું ન હોય. યુવકે પોતાની પત્ની સાથે છૂટાછેડા કર્યો; પણ તે યુવતી તેના પતિ પાસેથી છૂટાછેડા મેળવી ન શકી. ગણિએ પણ તેમની વિનંતી માન્ય રાખી નહિ. આથી તેઓ બન્નેએ ગામ બહારના કુવામાં પડી પોતાના જીવનનો અંત આણ્યો. તેઓએ એક પત્ર દ્વારા તેમના અંતિમ સંસ્કાર સાથે જ કરવા વિનંતી કરી હોય ગણિજનોએ એક જ ચિતામાં બન્નેનો અગ્નિ-સંસ્કાર કર્યો.

જનમમાં એક વર્ષના બાળપુત્રને તેના વડેમો પિતાએ દાદી દીધાને દીલ કંપાવનારો

કેટલાક સાચાં કિસ્સાઓ

બનાવ બની ગયો છે. બાળકની માતાનું મૃત્યુ થતાં પિતાને વડેમ પડ્યો કે પુત્રના પમલાં અપશુકનિયાળ છે, નેથી પોતાની પત્ની મરણ પામી છે.

થોડા મંદિના તો પિતાએ પોતાના મિત્રની પત્નીની મદદથી બાળકને ઉછેર્યું અને પોષ્યું. પણ ગયા અડવાડિયામાં પિતા કંઈક જુદાનું બનાવી પોતાના મિત્રની પત્નીની સંભાળમાંથી બાળકને બહાર લઈ ગયો અને એક ઉત્તર જગ્યામાં ખોડો માગા, બાળકને તેમાં મુલાદી દીધું; પણ પોતાના બાળપુત્રને જુળમાડીથી પુરેપૂરું દાદી દેતાં એનું દીલ ધડક્યું અને ધેર પાછો ફર્યો.

ચોવીસ દસાક વીતી ગયા. એટલામાં એક વરંધાર્ય નોકર્યો. તેના કાને બાળકના રડવાનો અવાજ આપ્યો. પ્રથમ તો એને જૂનો વડેમ પડ્યો, પણ બાળકના સદ્ભાવે એને અવાજ જોળખાવ્યો. જૂનો મપ્ત મયો અને તે પાછો ફર્યો. તેણે બાળકને ખાડામાં બહાર કાઢ્યું ને ઘેર લઈ ગયો.

પાછળથી બાળકના માતાપિતાની તપાસ કરતાં તેને છેતરનારી સ્ત્રીએ એને જોળખી કાઢ્યું અને બાળકને તેના પિતા પાસે લઈ જવામાં આવ્યું. પિતાનો પ્રુધાસો માનવામાં આવતાં તેણે પોતાના મિત્રને જણાવ્યું હતું કે, મારા ઘરમાં આ બાળકના પમલાં થયા પછી મારી ઉપર મુશીબતો આવી છે એની મને ખાતરી થઈ છે અને એ મુશીબતો દૂર કરવા મેં એને જીવનું દાદી દીધું હતું.

કચ્છના અખડાણ તાલુકાના સુડોગામના રજપૂત પાસેથી રાગએ અમુક ગરાસ ખરીદ્યો. તે ગરાસમાં શ્રી ખાનજી જસાજીએ પોતાનો ભાગ હોવાનું જણાવી ખર્ચા બરાતા અટકાવ્યા. રાગે પોલીસ પહોંચી ત્યારે ખજા બરવાની શરૂઆત કરી ત્યારે જડેજ ખાનજીનાં ધર્મપત્ની શ્રી સુડાબા, વયોવૃદ્ધ માતા બધરાજબા અને પુત્રી અસુખાએ પોતાની જાતને આડે ધરી પોલીસને ખજાવાડમાં જતાં રોક્યા હતા. ને પોતાના 'હક્કનો નિકાલ થયા પછી જ અંદર જઈ રાકશે' એમ જણાવી સંત્યાગ્રહ કર્યો હતો. અંતે રાગને તેમની માગણી સંતોષવી પડી. આમ કચ્છ રાગ સામે જડેજ ખાંડોનો સંત્યાગ્રહ સફળ થયો.

*

કહાડપાડા આગ ખટલાની સુનાવણી પ્રસંગે સુરત જમાલ નામની મુસ્લીમ ખાંડએ જુઆનીમાં જણાવ્યું કે હું તજાવમાંથી પાણી ભરતી હતી ત્યારે ચાર સૈનિકોએ મને પકડી લીધી હતી. મેં બૂરો પાડી એટલે મામલોડોએ આવી મને છોડાવી.

અંદર વૃષ્ટની એક છોકરીએ હતું કે આમ લાગ્યા પછી હું મારા ઘરમાંથી બહાર આવી ત્યારે ચાર સૈનિક મને હિંસકીને તેમની છાવણીમાં લઈ ગયા. મેં ઘણા કાલાકાલાં કર્યો, છતાંય મારા પર વારંવાર બગાટકાળ ગુન્જવારમાં આવ્યો અને પછી મને એક બાજુના ઝરણા પાસે ફેંકી દેવામાં આવી હતી. આ છોકરીની કાકીએ આ જુઆનીનું સમર્થન કર્યું હતું.

*

નડિયાદ તાલુકાના ખલાડી ગામેથી મોટી હાથી નાંખેલો એક ડોસો પોતાના છોકરની વડુ સાથે પોતાની સાથા માંદો હોવાથી થોડે દૂર આલમપુર નામના ગામે જતો હતો તે

વખતે રસ્તામાં કપડવંજ પાસે ટેલકા બંદ માસો તેમના પર હુમલો કરી, માર મારી રૂ. ૧૫૦૦ની મતા લૂટી ગયા હતા. એ વેળાએ પુત્રવધુ બાંધ દેવાએ અજબ બહાદુરીથી બદમાશોનો સામનો કર્યો અને ઘાયલ સસરાને હિંસકીને ત્રણ માઈલ દૂર આવેલા સામા ગામે લઈ ગઈ હતી.

*

અમદાવાદના ખડાવતા માંતીના થી રમણલાલ દામોદરદાસ શાંકે તેમની જ માંતીના કુ. સુશીલાબહેન સાથે રનેહલમં કર્યો છે. શ્રી. રમણલાલ અત્રેના નિવૃત્ત ધારાશાસ્ત્રી શ્રી. દામોદરદાસ લલ્લુભાઈ શાંકના પુત્ર અને ચાર રસ્તા પર આવેલી રીંગલ ટ્રેડીંગ કંપનીના માલિક છે. ન્યારે કુ. સુશીલાબહેન અત્રેના આગેવાન રેલવેનીના વ્યાપારી થી છોટાલાલ પાનાચંદના પુત્રી છે. બંને ન્દાની વયથી બીજે રથે વિવાહિત હતા. બંનેએ રૂઢિ અનુસાર નાનપણથી થયેલા વિવાહ તોડ્યા છે. માંતી એક હોવા છતાંય ગોળ જુદા છે, એ બીજ મપોદા તેમણે તોડી છે.

*

વડોદરા રાગના કુરેલ ગામે બે આખ કરી અને એક મહેસૂલી પોલિસે તાડીના પીંદા પાસે ટોંટીથી અંબેડી જતી. એક માડી અટકાવી એક ખાંડની છેડની ઠરવા પ્રયાસ કર્યો હતો. ને ગમે તેવી બિભત્સ ગાળો સંભળાવી હતી. બાંધ ગમરાધને પાસેના ગામમાં દોડી મદ હતી ને ત્યાંના પોલિસ પટેલ, પોલિસો. ને ગુરુરથને લઈ આવી હતી. ત્યારે દારૂ તાડીના આ રશો પીંદામાં બેસી દારૂ પીતા હતા. તેમને આવેલા સન્નનોએ કપડો આપતાં તેઓ જોઈ લઈશું એમ કહીને ચાલ્યા ગયા હતા. મામલોડોએ આ અંગે અરજ કર્યાનું જણાય છે.

*

સ્ત્રી-જગત

સમાચાર

સુરતની ૨૦ વર્ષની યુવતી દિવાળીએ પતિ વિરહથી અગ્નિસ્નાન કર્યું. તેના પતિ દોકરદાસ વારાણસી તેને પોતાની સાથે અમૃતસર લઈ જઈ શકે તેમ ન હોવાથી તેણે દિવાળીને તેડી જવાની ના કહી તેથી આસતેજ છાંડી અગ્નિસ્નાન કર્યું.

રાજકોટમાં એક મેમજી બાઈને તેના કોઈ સગાએ સળગાવી મૂકવાનું વાત સંભળાય છે.

પાટણમાં ગઈસં દાકરિકુલનું મકાન બાંધવા માટે શેઠ તુળશીદાસ કીસાયંદ તરફથી સવાલાખ કમીઆનું દાન મળ્યું.

આજુદના આસાબાઈસાંકરમાઈને તેણી પુત્રપુત્રી આગર લેવાના ઘેન્દા માટે એક વર્ષની સગા થઈ.

મુંબઈ આવે સમાજ તરફથી પારનેરા કન્યાશિક્ષણ માળુ કરવાનું નક્કી થયું છે.

ભુદારીમાં ચાન્તા નામની પંદર વર્ષની યુવતી કુવામાં પડી જવાથી મૅરજ પામી.

શ્રી ચાન્તાએન દોરાના હાથે સુરતમાં સગરામપુરા વિભાગમાં દરિગ્જનવાસમાં શિશુલુ વર્મ ખુદશે મુકાયો.

શ્રી. કલ્પના દત્તનું લગ્ન લગ્નગોંગ ધાડ કેસના ટેડીઓ શાંખધીનું પુસ્તક જંગાળ સરકારે જલ્દ કર્યું.

શ્રી. વિલ્યાલકમી પંડિત મુક્તપ્રાંતના પ્રધાનમંડળમાં ચુકાઈ છે.

ત્રાવણકોરના મદારાણી શ્રી સેતુપાર્વતીબાઈના માવુધી. શ્રી. બમવતી ૧૭ વર્ષની વયે અવસાન પામ્યાં.

સ્વ. બહેન શ્રીમતી વિરચિત 'અભિલાષ' નામે કાવ્ય સંમદ રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિ તરફથી પ્રગટ થયો છે.

લખનોમાં કમળા નામની આઝણુ શાંતિની આગાનાં અદમદમ્બી ઉર્ફે તાલુ નામના માણસ સાથે લગ્ન યોગ્યતાં દર્તા. તે લગ્ન અગ્નિ ખરીદી કરવા નીકળી હતી ત્યારે તેના કુટુંબીઓ અને તાલુના લાગતાવળગતા વચ્ચે અધડાંમંજુ થતાં ૭ માણસો ધરાયાં.

સુરતના પતિના વિશ્રામના રથાપક શ્રી. નાનીબહેન બલ્લરની પહેલી સંવત્સરી થી. બ્યોત્સનાબહેન શુકલના પ્રમુખપદે ઉજવાઈ હતી.

મુક્તિની લગ્ન દરમિયાન જન્મનું સુરજો જંગલી સિદ્ધાંતની પહેલી દેકડીને સદી સલામત રીતે આમળ ગધવાની સમવદ કરી આપવાની દિગ્મન દાખવ્યા બદલ અમેરિકાની આમાર સામળી તરીકે જે ફેન્સ બાગેને શ્રીમતી રૂઝવેલ્ટ અને શ્રીમતી કુમેને દત્તક તરીકે લીધા છે.

સુરતની બાલિકા સમાજના પ્રમુખ તરીકે શ્રી. પ્રભાવતી પટેલ અને ઉપપ્રમુખ તરીકે શ્રી. મનહરજીવેન કાજી સુંદર્યામાં.

*

ન્યુ દોલ્હીમાં ગાંધીજી લેડી હાઈમ મેડીકલ હોસ્પીટલમાં માંદગી ભોગવતાં કુમારી અગાથા હેરિસનની ખબર કાઢવા ગયાં હતાં.

*

નાર ગામમાં ના. મહારાણી શ્રી. શાન્તાદેવી ગાયકવાડને હાથે 'ડાહીબહેન બીઆર્મ' પટેલ પ્રસ્તુતિશુદ્ધ 'પુસ્તક' સુકાધું. ડાહીબહેને તેત્રીસહજાર રૂપીઆને ખર્ચે આ પ્રસ્તુતિશુદ્ધ મંકાન બંધાવી આપ્યું છે.

*

ખીકાનેરના દેશમંદુત ચોધરી હનુમાનસિંહજીને રાત્રી પકડી તેમના ઘરની અને તેમના પત્ની શ્રીમતી લક્ષ્મીદેવીના સરીરની જડતી મુસ્લીમ પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર મારફતે કરાવી હતી. હજારો જનસમુદાય વચ્ચે નિર્દોષ બહેન પર અસબ્ય રીતે જડતી લેવાનો શરમગંજ અત્યાચાર રાત્રી ગુળબોની ખૂબ ઉડી છે.

*

નડીઆદ. વિદ્યુત કન્યા વિદ્યાલયમાં તા. ૧લી મેથી એક માસ માટે ઓળખ મહિલા તાલીમ વર્મ શરૂ થયો છે.

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદના પ્રમુખ શ્રી. હંસાબહેન મહેતાએ પ્રધાન ત્રીપુટીની મુલાકાતમાં મહિલાઓના અલગ મતાધિકારનો વિરોધ કરી સંયુક્ત મતાધિકારની માગણી કરી છે. કારણ કે હિંદુઓમાં આ સંસ્થાની શાખાઓ છે તે તેના સભ્યો કોમ કે ધર્મને ધોરણે વિચાર કરતા નથી.

*

સુરતથી વલસાડ જતી લોકલ ટ્રેકનમાં સ્ત્રીઓ માટે નક્કી રાખેલ બેઠામાં મુસાફરી કરનાર નવસારીના રમણલાલ જામનાદાસની મરોલી રેલવે પોલીસે ધરપકડ કરી કેસ કચો તેમાં તેને બે અઢવાડીઆની સજા અથવા રૂ. ૩૫ રૂપીઆનો દંડ થયો.

*

ચીમુર અને આદિમાં સ્ત્રીઓ ઉપર બળાત્કાર અને જુદમ કરનારા લોકોની અમલદારોના ખૂન કરનારને સજા થયેલી, તે કેસોને કોંગ્રેસ પ્રધાનમંડળે છોડી મૂક્યા છે.

*

સુરત જીલ્લાના સરભોણમાં અમલસાડથી તાજેતર પરણી સુરત આવેલી જૈનબાળાને સાસરીયાંઓએ મૂક માર માર્યોની વાત જાહેર થઈ છે. બાળા હાલ પીથર ગઈ છે.

મુંબઈ ધારાસભાના ડેપુટી સ્વીકાર તરીકે શ્રી. હંસાબહેન મહેતા સુંદર્યામાં છે.

*

મુદ્દ કામગીરીમાંથી મુક્ત થતી સ્ત્રી સહાયક જળની બહેનોને ફરી નાગરિક જીવનમાં રથાન મળે એ માટે હિંદના મુખ્ય મુખ્ય સ્થળોએ કેન્દ્રો ખોલી તેમને ધંધો, હુન્નરઉદ્યોગ અને આજીવિકા મેળવવામાં સહાયરૂપ થાય તેવી કામગીરી શીખવવામાં આવશે.

*

સુરત. જીલ્લાનાં કાનેરા ગામમાં એક બાઈએ એકાદાથે ત્રણ છોકરીઓને જન્મ આપ્યો. બાઈ અને ત્રણ સંતાનો હયાત છે.

*

વડોદરાનાં જ્યોતિ બ્યાયામ મંડળના ત્રણસો સભ્યોના પ્રાણસમા કે. દુભારીબહેન હર્ષદરાય દોડરતું સુવાન વયે ટાઇફોઇડી અવસાન થયું છે. તેઓ સીનીયર બી. એ. માં અભ્યાસ કરતાં હતાં.

*

કસ્તુરબા રમારકનિધિના મુન્તરાવના પ્રતિનિધિશ્રી. સરલાબહેન સારાભાઈએ બારડોલી તાલુકાનો પ્રવાસ કરી સ્ત્રી-સમાજો ગોઠવી બહેનોના સંપર્કમાં આવવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. તેમના હાથે બેરૂ અને વેડીમાં બાલવાડીઓ ખુલ્લી મોકાઈ.

યાનગઢથી એક ૨૦-૨૨ વર્ષની ડેળણુને ફોસલાવી યુગરાતમાં વેચવા માટે ઉપાડી લાવતાં લોહીના વેપાર કરતી ટોળાને ત્યાંના રયાનિક અમલદારોએ પાછળ પડી પકડી પાડી.

*

અમદાવાદમાં ઘીકાંડા ઉપર પ્રાણુલાલ શેઠના ડહેવામાં રહેતા સાહે હિંમતલાલ મથુરદાસને શાન્તા નામની સધવા સોના-રણુને વિધવા વાણિયણુ કહી પરણાવવાની ઈમાઇ રાખખ ફરીઆદ યથ છે.

*

અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કાણુપીઠમાં રહેતાં અદાજ બસવાજીએ પોતાના સસરા કેવાજી ગજાજીએ, પોતાની પત્ની ચંપાને સુવાતડ કરવા માટે પિયર તેડી બધ સવાજી વાધાજી સાથે પરણાવી દેવાની ફરીઆદ કરતાં પરણાવનાર અને પરણનારને સજા યથ.

*

નમઝોધપુરમાં એક લુહાણા મુદરચની તેર વર્ષની દન્યાને પરણવા સાટેક વર્ષના વરરાજા બન સાથે આવી પહોંચતાં યુવકોના વિરોધથી લગ્ન અટકી પડ્યાં ને વરરાજા પાછા ગયા.

*

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહિલા સંમિતિના બે સભ્યોને પ્રધાન ત્રિપુટીએ મુલાકાતે નિમંત્ર્યા હતાં.

આગ્રાદ હિંદ ફોજના ખાફીના માણસોને છોડી મૂકવા ને કેસો પાછા ખેંચી લેવા મહાત્મા ગાંધીજીએ શ્રી. મીરાં-બહેન મારફત સર સેનાપતિને સંદેશો મોકલ્યા.

*

શ્રીમતી અમ્મુ સ્વામીના-ચનને અમેરિકા ખાતેની હિંદી દુકાળ સમિતિએ અમે-રિકાનો પ્રવાસ કરવા નિમંત્રણ આપ્યું છે.

*

કલકત્તાની આરવાડી રાહત સમિતિએ ખાંડુરા જીલ્લામાં કાપડની તંગીને લીધે કેટલીક ઉમ્મર લાવક છોકરીઓને નગ્ન રહેવું પડતું હોવાનું જાહેર કર્યું.

*

અમદાવાદમાં રાધપુર દર-વાજા બહાર રહેતા શ્રી. સુલ-ઝારીલાલ રામચરણ નાચના મધ્યપ્રતિના બ્રાહ્મણે સાદપુરમાં રહેતી-વિધવા ખાઈ રામદુલારી સાથે દિલીવિધિ પ્રમાણે પુન-ર્લગ્ન કર્યું.

*

નંદિલાલના (પડોદરા રાબજ) ના રહીશ ને સમાજ સુધારક ડૉ. શંકરલાલ કવિના (કાવ્ય બળજી) પુત્રી કુમારી કલદેવી (ઓલીઅ સહજ બ્રાહ્મણ) એ સુબંધમાં શ્રી. મહિપતરામ કે. ભટ્ટ. ખી. એ. (મોદ ચાતુર્વેદી બ્રાહ્મણ) સાથે આંતર ગાતિય લગ્ન કર્યું.

વલ્લભમદના કુમારી શ્રી. જયશ્રીબહેન ખાસગીવાળાએ શીવજીમાં લગ્ન ડીપ્લોમા મેળવ્યા.

*

નટવરનગરના સ્વ. દર-ખારશ્રી બોજવાળાના રાણી-સાહેબનું અવસાન થયું.

*

ભૂમર્મમાં રહેલા શ્રી. લીલાવતી ગોરધનદાસ પારીલ સામેનું વારંટ રદ થયું છે.

*

પાટણના મિ. કનૈલ લક્ષ્મીચંદર જોષી B. S. C. B. T. સાથે કાનપુરના (યુ. પી.)ના યજ્ઞિત નંદકિશોર યુગરાતીનાં પુત્રી ક. લીલાદેવીએ આંતર પ્રાતિય લગ્ન કર્યાં. ક. લીલાદેવી જન્મથી હિંદી બાષા શીખેલાં, પણ થોડાજ દિવસમાં તેઓ યુગરાતી શીખી ગયાં છે.

*

શ્રી. હંસાબહેન મહેતા સાધી રાજસંરધાના ભોઓના દરજ્જા અંગેના સખકમીશનમાં હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી આપવા ન્યુયોર્ક ગયાં.

*

શ્રી. દંદુમતી શેઠ સુબંધ ધારાસભામાં પાલામેન્ટરી સેક-ટરી તરીકે નીમાર્થ.

*

શ્રી. જ્યોત્સ્નાબહેન શુક્લ સુરત છંલા રુકલબોડમાં ઉપ-પ્રમુખ તરીકે ચુટાર્યા.

*

મુંબઈના ભાટીયા ગૃહસ્થ શ્રી. મથુરદાસ ખીમજી આસરના પુત્રી કે. કૃષ્ણકુમારીએ રાજ્યશ્રી (શ્રી ગોડ બ્રાહ્મણ) શ્રી. ઇન્દુકુમાર દેવેન્દ્રરાય રામશંકર પાઠક બી.એ. સાથે વ્યાંતર જ્ઞાતિય લગ્ન આપ સમાજ હોલમાં કર્યાં.

*

મુરતના કવિ શ્રી. હિન્દ્રપાઠક (બ્રાહ્મણ) બી. એ. એ દરજી જ્ઞાતીની મેટ્રીકમાં બહુની કે. મદ્રા જરીવાળા સાથે વ્યાંતર જ્ઞાતિય લગ્ન કર્યાં.

*

વડોદરાના મહારાણી શ્રી. શાન્તાદેવી ગાયકવાડને ના. મહારાજની જરફાજરીમાં રાજ્ય વહિવટ ચલાવવાની સત્તા સુપ્રત થઈ.

*

કર્ચી મ્યુ. ડેરપોરેશનની સુટબી અંગે થીમતી લાલવાણી જૂખમરાના ઉપવાસ પર ઉતરેલાં તે તેમણે છોડી દીધા છે.

*

મુંબઈમાં અબ્દુલરહેમાન નુરમહમદ નામના મુસલમાનને તેની પત્ની જૈનુબાઈએ પોતાનો પતિ બીજી ઓના પ્રેમમાં પડ્યો હોવાના ચક્ર ઉપરથી પચારીમાં તેને સજાવાની દષ પોતાના સંતાન સાથે ચાલી મઠ હોવાથી પોલીસ તેની તપાસ કરે છે.

*

અમદાવાદ સાંકડી શેરીમાં રહેતા મુન્શી પોતાની પત્ની હયાત છતાં પોતાની માસી (સાવડી માતાની બહેન) સાથે લગ્ન કર્યાં.

*

અમદાવાદની એક બહુતા ગૃહસ્થ કુટુંબની કન્યા હિન્દર સાઈન્સની પરીક્ષા આપવા મુંબઈ ગયેલાં ત્યાંથી કોઈ બોમ્બ યુવાન સાથે ચાલ્યા ગયાની વાત બહાર આવી છે.

*

મહાત્મા ગાંધીજીની સેવામાં રહેતા ડૉ. મુશીલા નાયર અમેરિકાથી હમણાં જ મેક્સીકો એન્જનીયરની ડીગ્રી મેળવી પાછા આવેલા શ્રી. કોકા કાવેલકરના પુત્ર શ્રી. બાલકૃષ્ણ દત્તાત્રય કાવેલકર સાથે લગ્ન કરવાનાં છે.

*

ચીખલી તાલુકામાં ગણીઆધરા ગામના એક મોચીની દીકરીનું અપહરણ કરવાની એક દંપતી સામે ફરીઆદ ચાલુ છે.

*

દિંદ સરકારના સોલીસીટર સર ધીરેન્દ્ર મિત્રના પુત્રો કે. લલિતા મિત્ર દિંદી વિવાહીકા કાયદાના લેક્ચરર નીમાર્માં.

*

૬૬ જોરાડ ખાતાના પ્રધાન સરજે. પી. શ્રીચારતવર્ના પુત્રીએ શ્રી. મીનુ મસાણી સાથે લગ્ન કર્યાં.

*

લેફ. ઈર્નલ પી. કે. સહમણે વિવાહ. શીયાળકોટની એક યુવતી સાથે થયો છે. અને તેમના પાછા કરવાની રાહ તે યુવતી જોતી હતી. તે વિવાહ તોડી નાખી તેઓ ઈર્નલ લક્ષ્મી સાથે લગ્ન કરવાના છે. ઈર્નલ લક્ષ્મીનું આ ત્રીજું લગ્ન છે.

*

બીદડાની ગરાસીણીઓએ 'પોતે ગરાસીયાને નહિ પણ ગરાસને પરણીને આવી છે' એમ કહી તેમના પતિઓએ વેચી નાખેલ ગરાસ, પોતાને કુળને સોંપવા, રાજ્ય સામે સત્યાગ્રહ કરી પાપામાં પૂરાવા રાજ્યને હાકલ કરી છે.

*

સીંધ હૈદરાબાદમાં આમીલ કામમાં એક હયાત પત્ની છતાં બીજી પત્ની કરવાના કિસ્સાએ એટલા બધા વધી પડ્યા છે કે જ્ઞાતિએ તે અટકાવેલી ધારો ધડવાનું નહોતું કર્યું છે અને એક દિંદુ ધારાસભ્યને તે કામ સુપ્રત કર્યું છે.

*

વડોદરા રાજ્યની સ્ત્રીઓએ વિશાળ મતાધિકારની રાજ્ય પાસે માગણી કરી છે.

*

અમદાવાદના બ્રાહ્મણ કે. ઈન્દુમતી મહેતાએ દારોદના વણીક શ્રી. રસીકકાન્ત એ. શાહ સાથે વ્યાંતરજ્ઞાતિય લગ્ન કર્યાં છે.

અમદાવાદ લાલશંકર મહિલા
પાઠશાળાને દર વર્ષે આપતી
ત્રણેક હજાર રૂપીઆની ખોટ
પૂરી કરવા માટે, 'ગુજરાત
સાહિત્ય સભા'ના મંત્રી શ્રી.
ધીરજલાલ ધનજીભાઈ શાંચે
દર વર્ષની એક યોજના રજૂ
કરેલી. સામાન્ય સભાએ એ
યોજના મંજૂર કરી છે; અને
શ્રી. ધીરજલાલ ધ શાંચે, શ્રી.
પ્રદુમ્નીમહેન મહેતા અને શ્રી.
જોગલાલ જોવાઈનંદાસ શાંચે
આ માટે સારી રકમ એકત્ર
કર્યાના સમાચાર મળે છે. આ
સંસ્થાના દર વર્ષે સુધી વાર્ષિક
રૂ. ૧૦, ૨૫, ૫૦, ને ૧૦૦
આપી આજીવન સભ્ય થઈ
શકાય છે.

શ્રીમતી રાધાબાઈ મુશ્કાવન
મદ્રાસની 'સામસમાની' પેટા
યુનિફોર્મ પિત્તથી બન્યાં.

વલસાડ રેલ્વે મેલોનીમાં
મોળી રાત્રીની એક નાની બાળા
ઉપર બળાત્કાર જીવવા માટે
જેમ્સ અર્થુન નામના રસો-
પણે પ્રયત્ન કરતાં તેને બે
માસની સજા થઈ.

બર્મીંગ્હમ મહિલા બચ્ચતિ
સંઘવર્ગનાં આગેવાન બર્મીંગ્હમ
કુંભારી કિન કિન એ દિલ્લીમાં
મહાત્મા ગાંધીજીને મળ્યાં.

જામનગરનાં રામદાની
સર્વેશ્વરી બચવા માટે આજવા
આમના જેરામ નરસિંહે પોતાના
૧૬ વર્ષના પુત્રના લગ્નમાં કાંઈ
વિધિ કરી વિના વરકન્યાએ
સામસમા કુલદાર પડેરાવીને
લગ્ન પનાવ્યાં.

વડોદરા રાજ્યના સીપોર
મામમાંથી ગુમ સપેલ વિધવાએ
પોલીસ ખાતાના એક માણસ
જોડે પુનર્લગ્ન કર્યાના સમાચાર
બહાર આવ્યા છે.

જેરડા જામની બાર
તર્ષની બીલબાળા ઉપર બે
બીસેએ બળાત્કાર કરવાથી
બાળાતરી દુઃખદ હાલત થતા તેને
હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં
આવી છે. બળાત્કાર કરનારા
નાસી ગયા છે.

દિલ્લીમાં નવા રોટના
મહારાણી અને કુંવરીએ
મહાત્મા ગાંધીજીના દર્શને
હરિજન વાસમાં ગયાં હતાં.
તેમની સાથે શ્રી. સરોજિની
નાયક પણ હતાં.

રાજકોટ મહિલા વિલાસ
રયાપવા માટે રૂપીઆ પચાસ
હજાર બાળીના વેપારી રામજી
વેલજી વીરાણીની માલ્ટીરી
માટે તેમના પુત્રાએ દાન આપ્યું.

અખિલ ભારત મહિલા
પરિષદની મહારાષ્ટ્ર શાખાએ
કાર્યકરો માટે તાલીમ વર્મ
તા. ૫-૬-૪૬થી એક અઠ-
વાડીયા માટે યોજ્યો છે.

વડોદરા જી સમાજે શ્રી.
જયવતી દેસાઈને માનનીય
સભ્ય તરીકે સ્વીકાર કર્યો છે
અને આ વર્ષના પ્રમુખ તરીકે
શ્રી. મળરામજીને દેસાઈને
મૂંઢ્યાં છે.

વિમાની પ્રવાસીઓની
સંજાળ લેનાર પચીસ છાત્રી-
ઓની ટ્રકડીને એ કાર્યની
તાલીમ આપવા અમેરિકાથી
કુમારી જોનેસ મુદત્સ મુબાઈ
આવી પહોંચ્યાં છે.

આણંદ તાલુકાનાં અડાસો
જામમાં વીંછ વર્ષની કુંભાર
પુવતીજી રામ કુવામાંથી મધુ.

પાટણમાં જયવતી રામજી દેવેશજી
મણાતી એક જીજીની જીની
મેલ્ટીસે ધરપકડ કરી.

ગાવજીકોરમાં કનૈલ
લક્ષ્મીના પ્રમુખપદે આગાદ
જોજ પરિષદ મળી હતી.

ઉદેપુર રાજ્યના નોકરોએ
પાંડેલી હાજાજામાં સાથ આપવા
જીઓએ પછી તૈયારી કરી હતી.

પુસ્તક-સ્વીકાર

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી—

(૧) શુક્રતારક : નવલરામ લક્ષ્મીરામનું
જીવનચરિત્ર (લેખક : શ્રી. વિજયરાય ક. વૈવે
પૃ. ૧૭૮ કિંમત રૂપિયા એક)

(૨) સાલજી, ઉદ્ભવ અને ભીમ :
તેમના જીવન અને કર્મનું સંબંધી વિવેચન
(લેખક : શ્રી. રામલાલ યુનીલાલ મોદી પૃ. ૬૮
કિંમત ચૌદ આના)

(૩) ગુજરાતીઓએ લખેલા ફારસી
શ્રંધો : ગુજરાતમાં વસતા હિંદુ, મુસલમાન
અને પારસી લેખકોએ લખેલા ફારસી શ્રંધોની
માત્રી (લેખક : દિવાનખદાદુર શ્રી. કૃષ્ણલાલ
મોહનલાલ અવેરી, પૃ. ૧૦૪ કિંમત રૂ. એક)

(૪) ઝાંસીની રાણી લક્ષ્મીબાઈ :
પરિચય (લેખક : શ્રી. ગોવિંદરાવ પાંડુરંગ
જાગવત, પૃ. ૧૮૪ કિંમત રૂ. એક)

શ્રી નવજીવન કાર્યાલય તરફથી—

(૧) આચાર્ય જીવડે કૃત : આધુનિક
ભારત : (અનુવાદક : શ્રી. પાંડુરંગ મણેશ
દેસપાંડે, પૃ. ૬૦૮ કિંમત રૂપિયા છ)

(૨) હિંદુસ્તાની—ગુજરાતી કોશ : (સંપાદક
શ્રી. મગનભાઈ પ્રભુદાસ દેસાઈ, પૃ. ૩૭૬
કિંમત રૂ. ચાર)

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય તરફથી—

(૧) રઠીઆળી રાત : બાગ બીજો
(લેખક શ્રી. અવેરચંદ મેઘાણી કિં. રૂ. બે)

(૨) એકતારો : (લેખક : શ્રી અવેરચંદ
મેઘાણી, પૃ. ૨૪ + ૮૮ = ૧૧૨ કિ. રૂ. દોઢ)

(૩) પદ્મીસમાજ : (અનુવાદક : શ્રી.
નગીનદાસ પારેખ, પૃ. ૧૭૪ કિંમત રૂ. અડી)

માનસિક અને શારીરિક કળેડાંઓ
પત્રો દ્વારા પોતાની કહાણી કહે છે.

કળેડાં

[તનનાં ને મનનાં]

: મુળ લેખક :

રાજરત્ન શ્રી. વા. વિ. જોશી

: અનુવાદક :

સૌ. શાન્તાબહેન મનુભાઈ દેસાઈ

કિંમત રૂપિયા બે
સ્ત્રીજીવન ઓફીસ

અવેરીવાડ : અમદાવાદ

ભેટ માટે ઉત્તમ

શ્રી. કનુ દેસાઈનાં નવાં આંદોખમો

શૃંગારિકા.

[ત્રણ-રૂપિયા]

ચિત્ર-મંજરી

[સવાત્રણ રૂપિયા]

ગૂર્જર ગ્રંથ રત્ન કાર્યાલય :

અને બધા બુકશેલરો તથા છ.

દરેક બહેનો એ વસાવવાં લોચક પુસ્તકો

બે સુંદર નવલિકા સંગ્રહ ગામને ઝાંપે દેવસંકર મહેતા ગામલોકના વિચારો, એમની મર્યાદાઓ અને બહોળપો, અને ત્યાંના નરનારનાં હિમંગો રજી કરતી નવલિકાઓ. કીંમત — રૂ. ૩-૮-૦	બંગ સાહિત્ય સંગ્રહ સૌરિન્દ્રબાબુ સામાજિક નવલ સાહિત્ય શૃંગાર ૩-૦-૦ મુક્ત પંખી ૩-૮-૦ લાલભાટીનો રસ્તા ૩-૮-૦ નિરૂપમા ૩-૦-૦ નારી ૩-૦-૦ અસ્વીકાર ૪-૦-૦ મમતા શરદાબા ૩-૦-૦ રાજરાણી બંદીમખા ૩-૦-૦	દરેક બહેનોએ ખાસ વાંચવા અને વસાવવા જોઈ સુંદર નવલકથા રૂપકોશ (મોહનલાલ ધામી) જેન સાહિત્યમાં અમર રથૂલિભદ્ર અને કોશના જીવનને સ્પર્શતી બંધન અને મુક્તિની ઐતિહાસિક પ્રશ્નપદ્ધતિ [બીજી આવૃત્તિ] કીંમત રૂ. ૫-૧૨-૦ [રમાનગી ખર્ચ નવ આના]
પૂર્વજોના પાપે ગુણવંતરાય આચાર્ય સામાજિક પ્રશ્નો પર વેધક પ્રકાશ પાડતી સુંદર અને હૃદયપ્રેરક નવલિકાઓનો સંગ્રહ [બીજી આવૃત્તિ] કીંમત : રૂ. ૩-૮-૦	— છપાય છે : પ્રેયસી — દરદી માયા — પાપાણ	

ગુણવંતરાય આચાર્ય નિવેદિતા ૪-૦ કોરી કિતાબ ૨-૮ કોણ બુદ્ધિગાર ૧-૮ વિરાટનો ઝંખો ૧-૮ ભસ્મંગુળ ૩-૧૨ પૂર્વજોના પાપે ૩-૮ ભગવો નેજો ૩-૦ આલિયા જોધી ૩-૦ હાસ્ય સાહિત્ય આનંદનાં આઘ ૪-૮ હસહસાર ૪-૦ અમલકાટ ૪-૦ યંગ વિનોદ ૩-૮ ગાંધીનો ગવારો ૪-૦ તાત્યારાવજી તાવીજ ૧-૮	અન્ય પ્રકાશનો સંતતિના સર્જન પછી ૨-૮ વિકાસ ૩-૦ નયના ૩-૦ ઉરદાહ ૨-૮ સંહાર ૨-૮ કાંતિની ઝાલરી ૩-૦ વિજેતા ૨-૮ પ્રિયતમા ૧-૦ પ્રેમાપ્યારને આસનો ૨-૮-૦ મારા વિના નહિ ચાલે ૧-૦ પરણ્યા પછી ચિંતી ૮-૦ આવૃત્તિ મા. ૧-૨-૩ ૮-૦ અદરશ માનવી ૩-૮ મારી પૂમ ૨-૮	રૂપરાણી ૪-૦ સૃષ્ટિયાદ ને ઇશ્વર ૩-૦ ગામધણી ૧-૮ નંદિતા ૨-૮ દેકાર ૨-૦ તપાસંગ ૩-૦ પ્રથમ આપાદ ૩-૦ મહુરજની ૨-૮ રાષ્ટ્રીય ઉદ્યોગો ૨-૮ પરણ્યા પહેલાં ૨-૮ બિન્દુ ૧-૮ જીલ્લો અચાવનામું ૨-૮ આપણું ઘર ૫-૦ સ્વતંત્ર ભારત ૬-૦ પંચિની ૧-૮
---	---	--

નવયુગ પુસ્તક ભંડાર શુકસેલર, અને પબ્લીસર્સ
 : દરેક શુકસેલરને ત્યાં મળશે : રાજકોટ (ઝાઝિયાવાડ)

જયુપીટર મીલ્સ

JUPITER MILLS
AHMEDABAD

- * સાડી
- * વાઇલ
- * હાઇ રમાલ
- * પોપલીન
- * શર્ટિંગ

JAYABHARAT MILLS
AHMEDABAD

જયભારત મીલ્સ

આ માસિક સાથે પત્રિકા માસિક લેડી
દેવામાં આગળ છે

સ્ત્રી-જીવન

સંપાદક

મનુભાઈ લિધાણી

વર્ષ ૭ મું. અંક નવમો
જુલાઈ ૧૯૪૧ અપ્રાડ ૨૧૦૨

અનુક્રમ.

૧ મૌનશાળી	૫૬૩
૨ દોળાણું ધન	૫૬૫
૩ શ્રીમતી મુદરીદેવી	૬૦૧
૪ કાનના આશ્રુપણુ	૬૦૪
૫ ઠેટલાક શ્રી-પરિચયો	૬૦૮
૬ જીવનની કળા	૬૧૧
૭ ગેશા	૬૧૪
૮ આદર્શ કન્યા	૬૧૫
૯ રસમાં રંગ ચહે	૬૧૭
૧૦ મેડમ ક્યુરી	૬૧૮
૧૧ મારી-સુવાવડ	૬૨૫
૧૨ કાપડાની કલમે	૬૩૦
૧૩ બાળકોટર	૬૩૩
૧૪ માતાપત્ની સુંઝવણુ	૬૩૬
૧૫ પૂછપરછ	૬૩૭
૧૬ સોરભ	૬૩૮
૧૭ સાચો ફિરસા	૬૪૩
૧૮ અજગન-સમાચાર	૬૪૩

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય

અવેરીવાડ : અમદાવાદ

વર્ષ સાતમું : અષાઢ ૨૦૦૨ : જુલાઈ ૧૯૪૬ : અંક નવમો

મૌનવાણી

દુમકેનુ

સૂતેલું પંચાલ જાગે તેમ એ આજસ મરડીને બેઠી થઈ. એનાં અંગઉપાંગ લાલિત્ય વડે સોહી રહ્યાં, લહેર લેતું યૌવન હોય તેમ શરીર ચોખ્ખી-ઉઠ્યું. દેહ આખી સુદરતાથી છપાઈ ગઈ. આકાશમાંથી તારા ખરે તેમ તેના દેશ-કલાપમાંથી ફૂલ ખરવા માંડ્યાં.

—પણ એ ન તો કોઈ સુંદરી હતી, ન સુખ્યા હતી, ન કિશોરી કે યૌવના હતી—દેહ સમસ્તમાં સૂતેલી કવિની મૌનવાણી હતી. કુમંજા પ્રલા-તની માફક આંખે એ જાગી હતી; આજુબણીથી શણગારાએલા દેહની માફક ક્ય લેતી હતી; લાવણ્યમૂર્તિની માફક રેખાંકિત થતી હતી.

*

પથકરણ કરીને જીવન જીવવા ઇચ્છનાર હરેકમાં વિરોધાભાસ દેખાયો: આંખે એ જે કહેતો હશે તેનાથી કાલે ઉલટું જ કહેશે અને છતાં એનાં એ જન્મે વચનમાં એકવાક્યતા જ હશે.

*

મહાન થનારને માટે મહત્તાની ટોચ કદાચ આ પરિસ્થિતિમાં રહી છે: સિદ્ધાંતની ખાતર એકાકી બની જવામાં; પોતાની શ્રદ્ધામાં એકવાર ફરી એકલા પડી જવામાં.

આદર્શ સ્ત્રી

સાદાચરણી સ્ત્રી ક્યાં મળે? કેમ કે, તેનું મૂલ્ય ઝળહળતાં સુનોથીયે અદ્ભુત છે. તેના પતિના દિલમાં તેના પર પૂરો ભરોસો છે, અને તેથી તેને કોઈ બાતની ખોટ લોગવવી પડતી નથી. તે તેના પતિનું આખી જિંદગી સુધી ભણું કરે છે, કદી ખૂલું કરતી નથી.

તે શબ્દ ને બિન હુંકી કાઢે છે, અને પોતાને હાથે ખુશીથી બન્ને કાંતે છે. તે દરિયો ખેડનારા વેપારી વહાણની માફક દૂર દૂરથી ઘરને માટે અનાજ લાવે છે. અંધારે અંધારે મળરકે બિઠી તે પોતાના કુટુંબને માટે ખાવાનું તૈયાર કરે છે અને છોડીઓને પોતપોતાનું કામ સોંપે છે.

એકાદ એતર બેઈ, ગણતરી કરી તે ખરીદે છે; પોતાને હાથે તેમાં શક્તિ વેલા રાખે છે. તેનું શરીર સશક્ત છે, તેના હાથ મજબૂત છે અને કમર કસીને તે મજૂરી કરે છે. પોતે નિષ્કલવેલો માલ કાંચદો કરે, એવી તે કાળજી રાખે છે. રાતે ચે તેના ઘરમાંના દીવો બળે છે, ને રાંટિયો કાંતે છે.

ગરીબોને માટે તે પોતાનો હાથ લાંબાવે છે, અને ખરે જ, ગરબવાનની પાસે દોડી જાય છે; ને તેમને મદદ કરે છે. તેના ઘરને બંરફના તોફાનથી ડરવાનું નથી, કેમકે તેનાં ઘરનાં ઓંચે તેણે રાતા બિનના વસ્ત્રોમાં સજેલાં છે. પોતાને હાથે તે ભાતભાતની ચેતરણ વણે છે ને ગાલીચા ચૂંચે છે. તેના વસ્ત્રો સરસ શણનાં ને મજાના રાતા રંગવાળાં છે.

સુલકના વડીલોની સલામાં બેસનારો તેનો પતિ ચારે કોર પંકાયેલો છે. તે શબ્દનાં કપકાં બનાવે છે ને વેચે છે, અને ઢેડે બાંધવાના પટા તૈયાર કરી વેપારીઓને આપે છે. બળ અને ગૌરવ તેનાં વસ્ત્રો છે, અને લાલિની સામે તે હસતે મોંએ ખડી રહે છે. તેના મોંમાંથી ઠહાપણ જુદે છે, તેની છબને ટેરવેથી કરુણાનું અમૃત છૂટે છે. પોતાના ઘરખટલાની તે ઘટતી કાળજી રાખે છે, અને આગસનું અન્ન કદી ખાતી નથી.

તે પાસે આવતાં, તેનાં બાળકો બિનાં થાય છે અને તેને કહે છે કે, 'મા! તારા પર ઈશ્વરની રહેમ છે.' તેનો પતિ પણ સેનો આદર સજે છે ને કહે છે : 'અનેક દીકરીઓએ પોતાના પિયરનું કુળ ઉજાળ્યું છે, પણ તે સૌમાં તારો ભોટો નથી.' માણસની મહોબતની લાગણીનું ઢેકાણું નથી. તે ગમે ત્યારે ફરી જાય છે. કેમકે શરીરનું રૂપ મિથ્યા છે; પણ ઈશ્વરથી કરીને આલનારી સ્ત્રીને સૌ વખાણે છે. તેને તેનાં પોતાનાં નિષ્કલવેલાં ફળાં ભેટ આપો; કેમ કે, તેનાં પોતાનાં કામોથી જ તે ચાર લોકમાં પંકાયે.

(દરિજન બંધુમાંથી)

—અમૃતકંવર

દરબારની દેવડીએ જીવાનીથી બુદ્ધા-
પાના આખરી કદમ સુધી દરવાની માટે
બેસતો. જમાદાર અનવર, એની ધોળા દાઢી ને
એથી મ વધુ એની પાક દાનત માટે પ્રખ્યાત
હતો. રાતના ધૂવડના બેલ સાથે ધૂધવાટા
કરનારો, ચીખરી—ફાવડીની નકલ કરનારો,
શિયાળ અને ચોરની વાણી વચ્ચેનો બેઠ
પારખનારો જમાદાર અનવર રાતનો—એ રાતનો
બેતાજ બાદશાહ હતો.

દિવસે એ કંઈક સંકોચાયેલો લાગતો.
એની આંખો સુસ્ત ને અર્ધ-બિધડી લાગતી.
ગુજરાતીમિશ્રિત શીર્ષ બાષામાં બે વાક્ય
બોલતાં એ શરંભાર્થ જતો, પણ રાત પડતી
ને એના કલેવરમાં જાણે કંઈક નવો
સળવળાટ થતો. દરબારની દેવડી સામેના
પીપળાના ઝાડ સાંથે એ સ્થંભી કરતો ઊભો,
સ્વસ્થ ને નિશ્ચલ લાગતો. સૂરજ આશમતો
ને એની સુસ્ત આંખોમાં દશે દિશાને આવરી
લેતી રાશની ફૂટતી. એનો છુલક હોંકારો
રાતના શાંત વાતાવરણ સોંસરવો વધી આવતો.
અનવર એકલો હતો.

કંઈક એનો દેહ દૂર દૂર હતો. એનાં
બીબી-બચ્ચાં માથેલોનો છેટે વસતાં હતાં.
એની જાતિના કાનૂન મુજબ એક દેશી ચોરત
એ લાપેસો પણ અનવરની જીવાની એ ઝીલી
ન શકી. રાતની વાણીના ફૂલની જેમ થોડા-
એક દિવસોમાં એ ચીમળાર્થ ગઈ. અનવર
ત્યારથી દેશી ચોરત ન કરવાનો નિશ્ચય કરેલો.
બાર મહિને કે દોઢ વર્ષે એકાદ માસની છૂટી
લક એ પોતાને વતન ગઈ ગ્રાવતો.

આ પરદેશમાં એના સંભાળી હતા કેવળ
ત્રણ જણ: એનો જૂતો જર્જરિત મુરાદાબાદી
બીનતો, લાંબો આંધરકોટ, એની લાંબી નાળમા-
વાળો જૂની ખખડખજ બંદક, ને દેવડીની
બાજુમાં ત્રણ પથ્થરની બનાવેલ ચૂલ પર પડી
રહેતી ચા બનાવવાની કાળામેશ કાટલી.

લોળાતું ધન

લેખક :

શ્રી. જયસિંખજી,

જમાદાર અનવરને નામે ન જાણે કંઈ
કંઈ વાતો ચાલતી, એ હોય ત્યારે ગામલોક
નિરાતિ બીધતું. માતાની હાંકમાં જેમ
બાળક બંધે તેમ અનવરની હાંકે આજુ ગામ
નિરાંતના બાસ લેતું. ચોરચખાર એનાથી
ડરી ડરીને ચાલતા. ડાખોસો પણ એને માન
આપતો.

જમાદાર એણું બોલનાર હતા. મહિને
દેશમાં એકાદ મનીઓડર કરવું હોય ત્યારે
અંગ્રેજીમાં લખાવવા અમારી પાસે આવે.
કોઈક વાર માંદાસાગના સમાચાર મેળવવા,
તાર લખાવવા કે તાર વચાવવા આવે. અસ-
હકારની બળવળ વેળા પેલાવર તરફના ને
સરહદના સમાચાર બંધાવા અમારી પાસે આવે.

સ્વસ્થતા-ખડતલતાની ગૌરવભરી આ
જમાદારની મૂર્તિ તરફ અમને સ્વાભાવિક
માન હતું. એની લાલ આંખોમાં પણ કેવી
નમણાઈ હતી! કોઈકવાર દાઢી પર પંખાળાને
એ બોલતો ત્યારે જાણે લીધે પિતામહની
ચાદ જાળી જતી.

જમાદારને તવા જમાના તરફ ખૂબ કુતૂહલ હતું. એ ધણીવાર તાર, ટપાલ, ટેલિફોન, રેડિયો વિશે નવી નવી વાતો સાંભળીને કહેતો: 'વાહ ભાઈ, ક્યા ખૂબ જમાના આયા હય.'

અમે-અંતિમ ભણેલા-જરા છટાથી કહેતા: 'જમાદાર સાહેબ, ત્યારે કહો કે કયો જમાનો સારો? અમારો કે તમારો?'

જમાદાર આ પ્રશ્ન સાંભળી ગંભીર થઈ જતા. થોડાએકો એ આદમી ચર્ચા કે 'વિવાદમાં રસ નહોતો ધરાવતો. જમાનોડીનો એને શોખ નહોતો. ખોટી રીતે જીમ ચલાવવા કરતાં સાચી રીતે ખંજર ચલાવવામાં એ માનતો. એ કહેતો: 'અણએ ઇન્સાનને જમાન આપી, પણ જરૂરના મંજૂર દાખલામાં પૂરીને આપી કે જેથી એ છાપરપગી વધુ લવલવ ન કરે!'

પણ અમારા રોજના આ કટાક્ષભર્યા પ્રશ્નથી એક દડોડો એની જમાન આપેઆપ ખુલી ગઈ. જમાદારે કહ્યું:

'ભાઈ, જમાના તો યહ જરૂર અમીઝા માલૂમ હોતા હય, મંજર દિખાવડી! કલપુર્જ (મહાન) કે યહ જમાના હય; ઉસડી ખૂબ તરકડી હય, બાકી ઇન્સાન તો અમ ઇન્સાન નહિ રહા. ઇન્સાનિયત કે દેખતે હુએ હમારા જમાના અમીઝા ચા, મોજશોખકે દેખતે હુએ તુમારા!'

'કારણ?'' અમે પ્રશ્ન કર્યો.

'કારણ એ જ કે ઇન્સાનના દિલમાં આજ નેકી નથી, ચાલાકી છે. ઇન્સાનના દિલમાં મહેબ્બત નથી, હવસ છે. એના દિલમાં ખુદા નથી, ખુદી (અભિમાન) છે. અને એનું જ કારણ છે કે અમારા ગુનરેલા જમાનાનો આદમી પોતાના મુખનો, ભોજ આપી બીજા ઇન્સાનને મદદ કરતો, આજના જમાનાનો આદમી બીજા ઇન્સાનના ભોજે પોતાનું મુખ મેળવે

છે. આરત એને જિભારીની જેમ ચૂસે છે. પૈસો એને જળોની જેમ વળગ્યો છે. પોતાની આરત કરતાં એના દિલમાં પાંચડી આરતનું રૂપ વધારે જરૂર મેળવે છે. ભાઈ, મારો જ એક દાખલો દઉં.' જમાદાર ધીરે ધીરે કેસાનાં ફૂલની જેમ ખીલતા હતા.

૨
'દોસ્તો, મારો જ દાખલો દઉં. એ વેળા બી. બી. એન્ડ સી. આર્થની નવી રેલ્વે ચાલુ થયેલી. એક ઉત્તમ રેશનના ગોદામ પર મારી નવી જ નિમણુક થયેલી. ચાર ચાર માઈલના વગડામાં વસ્તી નહોતી. એક નાનકડી ચોરડીમાં દુનું રહેતો, હાથે રંધતો. ને દિવસ આખો એક ત્રેલી ચારપાઈ (ખાટલા) પર ધોધો કરતો.

'તે વખતે, તમારા જેવી મારી જિમ્મી જુવાની હતી. પણ જેમ તમારાં કાચાં ભેસી ગયાં છે; આંખે ચરમાં આંખ્યાં છે; નાજુક આરત જેવી તમારી દમર છે, ને એ માઉ ચાલવામાં હાંફવા માંડે છે તેવી મારી છાતી નહોતી. મારો સીનો જુવાન આરતની છાતી જેવો જીરો જીરો હતો. યાક, કંટાળો કે હેરાનગતી દું જાણતો નહોતો. મૂંઝો દોરો ફૂટતો હતો. લાલ મુખ બદન તલકારા મારતું હતું. દું શેખ સાદી ને આમર. ખરયામની બેતો ગતો, ને મારાં વાંકડિયાં મુગંધી બૂલદાં નાના એવાં હાંસકાથી સમારતો, ત્યારે મારો દોરતો આદરોન પોદારતા. હુએ શોખીન હતો. આંખો આંજતો, ને પાપડી પર તોરો લગાવતો.

'મતલબ કે મારી જુવાની ખીલતી હતી, ને જે વેળાની વાત કરું છું, એ વેળા એવી જ રીતે એક મુંદર રાત જિમ્મી હતી. સમી સાંજે આવતી છેલ્લી રેલમાઝી આવીને દમજી જ જિપડી મઈ હતી. થોડાં ધણાં ઉતાવળે ધીમે ધીમે વિદાય લઈ રવાં હતાં, થોડે દૂર આંખના ધટાદાર ઝાડ નીચે એક પરખ હતી,

એ પણ હવે અંધ થઈ હતી. મારતર, સાંધા-
વાળા બધા પોતાની ઓરડીએ ચાલ્યા ગયા
હતાં ને નિરાંતની નીંદમાં પડ્યા હતા. એ
વેળા મારુ પહેરાનો સમય થયો.

‘ખુદાની કસમ, જે ખોટું કહેતો હોઈ’ તો.
દોરતો, એ રાત આજ પણ મારા દિલમાં દઈ
જેવી બંનીને ખડી છે. લગભગ મધરાત ગમતી
હતી, ત્યારે મને અચાનક પરંબ પાસે કંઈક
ખખડાટ જણાયો. એક હાથમાં બંદૂક ને બીજા
હાથમાં ચોર-દીવો લઈ, હું એ તરફ ગયો. પણ
ત્યાં કોઈ નહોતું. મેં ચોર-દીવાનું અજવાળું
વેધું-છેદી ખાતરી કરી લેવા. અચાનક
જે દશ્ય-મારી નજરે પડ્યું એ અદ્ભુત હતું.

‘આખાના ઝાડની ધટા નીચે પરંબ આવેલી
હતી. એ આંખના ચાંડની સાથે લપાઈને એક
ઝોરત બીધી હતી. એ હિંદુ ઝોરત હતી ને
હિંદુ ઝોરત જે બેનમૂન મુલાયમ ખૂંચસૂરતી
ધરાવે છે, એવી ખૂંચસૂરતી એના દેહ પરથી
નીતરી, રહી હતી. મરત જુવાની, હસીન આંખ
ને જોખનની છંટા જાણે દિલને ખેંચી કાઢતી
હતી. બાઈ, જુવાની એક એવી અજબ વસ્તુ છે,
કે એ ઉંમરમાં ગંધડી પણ અપ્સરાનું રૂપ
કાઢે છે, ત્યારે આ તો ખૂંદ સુંદર !

‘એક તરફ આવી ખૂંચસૂરત ઝોરત ને
બીજી તરફ મૂંડી જુવાનીનો છલકોતો જામ !
માથે અંધારી રાતના સિતારા ને દૂર સુધીનું
એકાંત ! અને સિપાહી એટલે રાત્રિનો શહેન-
શાહ ! આહ, કાળી ધટા જેવા એના બાલ,
ને ચાંદના ટુકડા જેવા એનો ચહેરો ! એ
સુંદર ઝોરત દીવાના તેજમાં પોતાના બે હાથ
વચ્ચે મસ્તક દબાવી ગઈ; જાણે આરમાનેનો ચાંદ
બાલમાં છુપાઈ ગયો. પણ આ શું ? એના
સુગંધી બાલમાં સોનું ચમકી રહ્યું હતું. એના
હાથ પરે પણ સોનું ખડકાયેલું હતું. મારી
સિપાહીની નજરે જોઈ લીધું કે સ્ત્રી કેરલ
સુંદર હતી, એટલું જ નહિ, સવાશેર સોને

સણગારેલી પણ હતી. જર અને જોર બંને !
‘ઝોરત !’ મેં પડકાર કર્યો, પણ એણે
કંઈ જવાબ ન વાળ્યો. મેં ફરીથી સિપાહીના
કડક અવાજે કહ્યું : ‘કોણ છે તું ?’ પણ એ
ચૂપ રહી. જૂત-ગ્રેતથી હું ડરતો નહોતો. મને
કાવતરાની મંઘ આવી. હું આગળ વધ્યો ને
ઓનો હાથ પકડ્યો. શું મુલાયમ ! મારું જોખન
એક વખત ચમકી અયું. પણ હું કોણ !
સિપાહી બન્યો ! પેઢી દર પેઢીથી બીતરી આવેલી
નેશનો વારસદાર ! એ હાથના સ્પર્શ મને
લીલો કર્યો. મેં સિપાહીની નજરે એનો ચહેરો
વાંચવા માંડ્યો. ઓહ ! હું એકલો ક્વિ હોત તો ?

‘દોરતો, તો મેં કેવો ગજબ કર્યો હોત,
તે, કંડી શકતો નથી. પણ ખુદાની મહેર કે હું
ક્વિ-સાપર નહોતો. ઝોરત બે કાણુ મારી
નજર સાથે નજર મિલાવી રહી. ખંજરની
ધાર સાથે છાતી મિલાવવી સહેલ હતી-પણ
આ ઝોરતની નજર સાથે નજર મિલાવવી
મારા જેવા માટે મુશ્કેલ હતી. તમે મને છુઅંદિલ
કહેશો, પણ આજનાં યુવાનો ને યુવતીઓ
જેટલી સહેલાઈથી નજરથી નજર મિલાવી
શકે છે, એટલી હિંમત અમારા જમાનાના
જુવાનોમાં નહોતી. અત્યારે તો ગ્રેમ દઈતું રૂપ
પકડી બેઠો છે.

‘બરેસો રાખીને કહે, બાઈ ! તું કોણ છે ?’
મેં સિપાહીની બાળા તળને કહ્યું, મોઢા સખ્તોથી
આજ્ઞાસન-આપ્યું. પણ એ હોશિયાર હતી.
શરૂમાં તો એ પહેલાંની જેમ ચૂપ રહી, પણ
પછી ધીરેથી બોલી : ‘જમાદારજી, પાસેના
ગામમાં મારું પિયર છે. સામે માણસ તેડવા
આવવાના હતા, પણ કાઈ કારણસર ન આવ્યા.
મને રોયજી ૫૨ રાતવાસો રહેતાં ડર લાગ્યો,
એટલે અહીં આવીને છુપાઈ ગઈ ! આજની
રાત મને રક્ષણ આપશો ?’

એના સખ્તોમાં મિઠાશ હતી. મેં વધુ કંઈ
ન કહેતાં કહ્યું : ‘અચાં બાઈ ! મારી મૂંડડીએ

ચાલ ! રાત ત્યાં ગુમરશે !' મારી અગત્યથી વચ્ચે એ હિંમતથી મારી ઝોરડીએ આવી. મેં એક ખાટલો અંદર ખિલાવી દીધો, તાનો દીવો પેટાવી આપ્યો ને એની ચક્રવર્તી આંખો સાથે આંખ ન મિલાવતાં ઝડપથી બહાર નીકળી ગયો. એને કમાંડ બંધ કરીને સૂઈ જવા કહ્યું.

'રાત તો વધતી જતી હતી. મારા જ ઘરમાં, મારા જ માળામાં એક સુંદર પારેલું સોનાથી ને સૂરતથી લદખદ થયેલું પડ્યું હતું. આટલું સોનું આખી જિંદગીની દોલત બની જાય ! આ ખૂબ સૂરતી આખી જુવાનીની બેનમૂન યાદ બની જાય. જેમ હરએક ઈન્સાનના નસીબમાં તાલેવંતી હોતી નથી; એમ હસીન સુંદરી પણ પોતાના બાગ્યની નિશાની છે. એકંત રાતમાં આકાશના સિતારાઓ પણ જાણે મને શેતાન બનવા સંકેત કરી રહ્યા હતા. પણ મને એક જ ખ્યાલ હતો : હું સિપાહી બન્યો. મારી જિંદગી જ દુનિયાની દોલત ને દુનિયાવાસોની રક્ષા માટે નિર્મોહ થયેલી. પચીસ રૂપિયાનો એક સિપાહી એક તાલેવંતી કે એક રાત્રીથી પણ વધુ માનને લાયક-અમર એ સાચો સિપાહી છે તો !

'અજબ અજબ તરંગોમાં હૂંબતો હું ઝોરડીની, પરશાળમાં બંદૂકને ટેકે વિચાર-વમજમાં જોડો જોતરી ગયો, ત્યાં એકાએક ચૂડીઓનો મધુર અવાજ મારે કાને અવડાયો. સંસલાના અવાજથી ફફડી બિહનારા મારા કાનમાં સળવળાટ થયો. હું જાગી ગયો. જોઈ છું તો સ્વર્ગની પરી જેવી જુવાન ઝોરત મારી સામે જોભી છે. એનો સાળું માથા પરથી ખસી ગયો છે, ને એની છાતી ધમણ પેડે મરત બની બીછળી રહી છે. આંખોમાં તો ખંજરોનો નાખ આંદાબાયો છે. વરસભરી એ તાજનીન ! વરસભરી એ રાત ને વરસના ખ્યાલમાં જીવતી મારી જુવાની !

'જમાદારજી ! મીઠી રીતે બોલતી એ નજીક સરી.

હું જોમો થઈ ગયો. એનો મુગધી શ્વાસ ને પાનનાં ખીંકાંથી લાલચોળ હોઠ મહેકે છોડી રહ્યા હતા. 'જમાદારજી, મને ટાઢ વાપ છે.'

'બનુસ (કામળો) અંદર છે.'

'એનાથી ટાઢ દોકાતી નથી, મને વધારે હુંકની જરૂર છે.' ને એ સ્વર્ગની પરીએ હાથ લાંબા હાથ કર્યો. એ વીંટળાઈ વળવા માગતી હતી. હું દૂર ખસી ગયો.

'ઝોરત ! તાપાક ઝોરત !' અને મેં બંદૂકનું સંગીન વચ્ચે ધર્યું. 'બેશરમ ઝોરત ! ખાનદાનીની કેંઈ પરવા નથી ?'

'જમાદારજી, તક જાય છે. ખાનદાની છાંડીને આવી છું, એટલે તો કહું છું, એક કલાક સુધી જાળિયામાંથી તમારા ચક્રવર્તી, તમારી ખાનદાની તરફ જોઈને મારી ખાનદાનીએ નિર્ણય કર્યો છે. જમાદાર, સાચા બોલ કહું છું, બરંસો પડે તો માનજો. એક સોનીની હું પત્ની છું. કંઈ કંઈ આશાઓ સાથે એને પરણેલી; પણ મને પહેલી જ રાતે ખખર પડી કે એની પાસે મને શણગારવા પેસા છે, પણ મને સંતોષ આપવા પુરુષાતન નથી. એને તો સમાજમાં ઉત્તમ દેખાવું હતું. એક સંતાનની ખેવના હતી. એણે મને સમજાવી-ફાસલાવી પોતાના એક વિશ્વાસ નોકર પાસે મોકલી. એ નોકરથી મને સંતાન થયું — પણ થતાંની સાથે એણે મારી પાસેથી એ આંચકી લીધી. છતાં સંતાને હું વાંઝણી જ રહી. અને પછી તો રેલા નોકરને પણ રજા આપી, ને મને સતી સીતા થવા આજ્ઞા કરી.

'મેં પણ મારીય તો કરી, પણ મારા જોખને એનેકને જોખ્યા. એક વાર મર્યાદા છાંડી, એને મોટે મર્યાદા જાળવી મુરકે છે. હું જ્યાં બમરાઓ વચ્ચે બૂકો પડી એક

આરાક મને મળ્યો; એ જુગારી હતો, પણ જમરો છેલ્લખીલો. ઝોરતને ખુશ કરવાની કળા એનામાં હતી. એને ખુશ કરવા ખાતર મેં ઘર છોડ્યું; અહીં મને મળવાનો એણે વાયદો આપ્યો હતો, પણ ન જાણે એ ક્યાં અણપ થઈ ગયો. કદાચ મારાથી ધરાઈ ગયો હશે. જમાદારજી, તમે મળ્યા, તમને જાણ, અને મને સાચું કે તમારા જેવો બરથાર મળે તો સુખી શાઈ! જમાદારજી, કુનિયાની ખૂબસૂરત ઝોરતોમાં મારો નંબર જાયો છે! માથો, તમે ને હું તમારા દેશમાં ચાલ્યાં જઈએ.....'

હું કંઈ જવાબ ન આપી શક્યો. એણે આગળ ચલાવ્યું:

'અમારા સમાજમાં આ નવું નથી. રોજ રોજ ફેદલીય મુવતીઓ અણપ થઈ જાય છે. કોઈ વૃદ્ધ પતિને વેઠવા કરતાં બિખારી જુવાનો વધુ પસંદ કરે છે, કોઈ ધરના ત્રાસ સહેવા કરતાં સ્વતંત્ર જીવન માણવા ઇચ્છે છે. ફેદલીકને પતિના સીતમ ખાઈ જાય છે, ને ત્યારે કૂવો એને ગમતો નથી; જીવવાની મમતા જ્યારે એ છોડી શકતી નથી, ત્યારે જે દિમતવાન પહેલો મળે તેની સાથે ચાલી જાય છે. ચાલી જનારી બધી સુખી થાય છે, તેમ પણ નથી; પણ સુખની શોધમાં એ નિર્જળ નારી હવાતિયાં નાંખે છે. ફેદલીય મારા જેવી સ્ત્રીઓએ ઘણાં દરદરનાં, પરકોમનાં, પરદેશીનાં ઘર શયુગાયાં છે.'

'બાઈ, ને હો' તે હો. માફ, એ દાંધ સાંભળવું નથી. કુનિયાનો કાજ હું નથી. હજી પણ પાછી જા !'

જમાદારજી, અમારા સમાજને તમે જાણતા નથી. ને દરવાજો હું બહાર નીકળી એ દરવાજો મારો માટે સદાને માટે બંધ થઈ ગયો. પાછા જવાની વાત હવે કરસો મા. હું પુરુષ નથી. પુરુષને બધો છૂટ છે: સ્ત્રીને નથી.

અમારે ત્યાં સમ્ય સમાજમાં પ્રચલિત કેહેવત છે કે સ્ત્રી માટીની લોટી છે ને પુરુષ પિત્તળનો લોટો છે. લોટો જીટકીને સ્વચ્છ થાય, લોટીને તો બાંધે જ છૂટકો. તમે ન કહેસો, તો ઈશ્વર જ્યાં લેખ જશે ત્યાં ચાલી જઈશ.

'પાછી જા, ઝોરત ! ખુદા તને માફ કરશે.'

'ખુદા માફ કરે એ શક્ય હશે, પણ જેની વચ્ચે મારે જીવન 'જીવવાનું' છે, એ સમાજ મને માફ કરે એ અશક્ય છે. એક સાદા કારણે સ્ત્રીને જીવનમર તજ દેનારા મને માફ કરે? એ લાંછના, એ અપમાન, એ આત્મહિતરક્ષકમાં જીવવા કરતાં તો તમારી બંદૂકની ગોળીએ મરવું મીઠું. જમાદારજી, નિર્ણય આપો. જોને નિર્દોષી મુઠ્ઠી શોધ ન રહે.'

એક તરફ પાળ તોડીને નાસી છૂટવા મા. મનુ પાણીનું પૂર ને એક બાજુ નાનું એવું નાવડું! ન જાણે આવા તોફાનમાં સપડાઈ ફેટલાંય બાપડાં ક્યાંના ક્યાં જઈ ભટકાય છે. પણ મારું મન મજબ હવું. મેં ઝોરતને કહ્યું:

'બાઈ, ખુદાએ મને ખીખી આપી છે. મારા બરોસે હજારો માર્ગ પર એ પાકદંભ જનીને બેઠી છે. હું પારકો ઝોરતને અડું તો હું ખુદાનું અપમાન કરું! મારી ઝોરતનું અપમાન કરું! હું તો સિપાહી!'

'પછી પસ્તાવો થશે. ફરી એક વાર મારા સામે નજર નાખી લો!'

'ના બહેન! કહો તો બંદૂક ચલાવી દઈ પણ નજર નહીં ચલાવી શકું. પસ્તાવાની પરવા નથી. હું મારી ખીખીને વફાદાર રહ્યો, મારો સિપાહીના ધર્મ મેં અદા કર્યો. એ જ મારે માટે નિર્દોષીની મોજબરી પાદદારત બનશે.'

સ્ત્રી એકદમ અંદર ચાલી ગઈ. હું પણ કમાડ લગાવી દૂર જઈ ઉભો. રાત વીતી ગઈ.

વિશ્વગાન

પણુડીધું જે સમભર્ષી જાતું,
કે સાનમાં આવી સમાવું,
હોય કાનમાં જાણે કહેવાડું,
કે ખ્યાનમાં ઉતરી જાતું;
આ પરિમલ સમું પમરાતું;
મધુરં કોણુ જાતું, કોણુ જાતું?

આ સન્ધ્યારંગે આલેખાતું,
આ સાગરતરંગે વીંટાતું,
આ આબને હુમ્મટ વીલાતું,
આ ધરતીના પટમાં પથરાતું,
લોક લોકાન્તરોયું લહેરાતું;
મધુરં કોણુ જાતું, કોણુ જાતું?

હર માનવમાળાએ પ્રકાશે,
અજ-છાયા આકાશે આભાશે,
રહે અજ-તો સાગર ઉત્થાશે
ધીર અંબીર સહે આસપાશે,
હલાશે હો હેમાં હલકાતું;
મધુરં કોણુ જાતું, કોણુ જાતું?

ઉમેશ કવિ

બીજે દિવસે સવારે બી આવીને મારે પગે
પડી. મને કહ્યું :

‘જમાદારજી. હું મારા પતિને ઘેર પાછી
જાઉં છું.’

‘કેમ બહેન ?’ મને આશ્ચર્ય થયું.

‘તમારા ચહેરા જોઈને મને પશ્ચાતાપ
થયો છે. હું જાઉં છું. એટલી ખાતરી રાખજો
કે હવે જિંદગીભર પાક ચણને રહીશ. જો
નામદં પતિતું ધર વસાવીને બેસી રહીશ.
સમાજ જેટલા જુલમ કરશે, તેટલા હસતે
મુખે વેડી મારા પાપતું પ્રયશ્ચિત કરીશ. તમે
મારા ગુરુ બન્યા, પણ મારી આટલી ભેટ...’

બીએ કંકણ ઉતાર્યો, પણ મેં ના પાડી.
મહામહેનતે એ રાજ ઘર અને વળતી ગાદીએ
પાછી ચાલી ગઈ.

મેં ‘જુગ હાં બરી વિદાય આપી.’

જમાદારે પોતાનો વાત પૂરી કરતાં ઉભે
કહ્યું. ‘બાઈ, વેદ જમાના હમારા, જોર
અમકા જમાના વહ ! હમારે સિપાહી સોજ
અમ સોનાચાંદો તો ક્યા બેગનકી (રોગચાંદી)
લી ચોરી કરતે હેં ! જમાના તો વહી અમકા
નિસમેં નેકી જોર ન્યામત હો. અમકા
જમાના તો બાઈ, કચી તો ખે અપાલ પેદા
કરતા હે કિ અમ વો ધન-સાન હી નહી રહે !
મજર, બાઈ ! મેરી ખાત તો છેડે મુંહ બડી
ખાત નેત્રી દય. માફ કરના.’

જમાદારજી વિદાય થયા.

પછી તો સંસારમાંથીયે એમણે વિદાય
લોધી. છતાં ય હજી પણ જ્યારે અમે પેલી
દેવડી પાસેથી નીકળ્યા છોએ, પેલા ખીજાના
ગાડને જોઈએ છોએ, ત્યારે ત્યારે જમાદાર
અનવરનો પાક યાદ હૃદયને પવિત્ર બનાવે છે. *

• વાંચકોમાં પ્રચલનનાર ‘પાસા ધરની બહામીમાં’.

ખીહાર ધારાસભાના સ્ત્રી-સભ્ય અને મહિલા-પ્રવૃત્તિના પ્રાણી

અલ્હાબાદના એક દેશભક્તના કુટુંબમાં ૪. સ. ૧૯૧૨માં થી. સુંદરીદેવીનો જન્મ થયેલો. એમના પિતાશ્રી બી. શારદાપ્રસાદ એક તહેસીલદાર હતા અને સત્તાવીસ વર્ષની ધણી જ યુવાન વયમાં અવસાન પામ્યા હતા, તેથી પ્રાય-મિક ડેળવણી અલ્હાબાદમાં જ લીધેલી. એમના ભાઈશ્રી લાલ બહાદુર શાસ્ત્રીની એમના ઉપર ધણી જ છાયા પડેલી છે. શ્રી લાલ બહાદુરે દિદી રાષ્ટ્રીયતાની વેદી પર ધણું ધણું સહન કરેલું છે. અને અત્યારે તે સંયુક્ત પ્રાંતોની કેબિનેટ સરકારના પાર્લામેન્ટરી સેક્રેટરી છે.

શ્રીમતી સુંદરીદેવી

સંપાદક

શ્રી પુરુષોત્તમ ખીમજી ચૌહાણ

એમ. એલ. એ.

*

સાથે અંગત પરિચયમાં. આપવાથી યુવાન સુંદરીદેવીના દિલમાં પણ રાષ્ટ્રભક્તિની ન્યોત પ્રકટી. એમને ઘેર ચતાં રાજકીય ચિન્તેયનોથી એમને એ દિશામાં ડેળવણી પણ મળી ને તેમનું એ રીતે રાષ્ટ્રજીવન ધડાયું.

કમનસોમે એમનું દાંપત્ય જીવન ધણું જ કુટુંબ નીવડયું. ૪.સ. ૧૯૩૧ની સાલમાં એમના પતિનું દુઃખદ અવસાન થયું. આ આપત્તિથી એમને બારે આધાજ લાગ્યો. અણુધારી આપ-ત્તિથી જીભી થયેલ મુશ્કેલી સાથે ચતાં તે ધણી જ કાચી વયનાં હતાં. એમના ભાઈ શ્રી લાલ બહાદુર શાસ્ત્રી એમને અલ્હાબાદ લઈ ગયા અને બને જણાએ પોતાનું સમગ્ર જીવન દેશને ચરણે ધણું. પંડિત જવાહરલાલ નહેરુના કુટુંબીજન તરીકે એમને ઠામ કરતાં જોમણે જોયાં છે તેમની નજરે આગળ અલ્હાબાદના મીઠાના સત્યાગ્રહનાં વીરરમરણો તરી રહે છે. એવા એક પ્રસંગે સુંદરીદેવીએ હાથમાં છ

૪.સ. ૧૯૨૪માં બાર વર્ષની ઉંમરે સુંદરી-દેવીનું શ્રી. બી. શંભુશરણુ વર્મા જોડે લગ્ન થયું. એ વર્ષ એમના જીવનમાં એક મહત્વનું વર્ષ લેખી શકાય. એમની ડેળવણી એ વર્ષથી બંધ થઈ, પરંતુ શંભુપ્રસાદ એક ઉત્સાહી દેશસેવક હતા તે રાષ્ટ્રસેવાની વેદી પર ગમે તેવું અભિ-ધાન આપતાં અચકાતા નહિ. બિહારના રાષ્ટ્ર-પ્રકરણમાં એમણે લાંબા સમય સુધી ધણો જ મહત્વની ભાગ ભજવ્યો છે. દેશરત્ન ડોક્ટર રાજેન્દ્રપ્રસાદના એ વિશ્વાસુ મિત્ર હતા. અને અત્યારના બિહારના નાણાં ખાતાના પ્રધાન જોનારેખલ અનુગ્રહ નારાયણ સિંહાના સાથીદાર હતા. ડોક્ટર રાજેન્દ્રપ્રસાદે શંભુપ્રસાદને પોતાની ધીકતી વકીલાત ચાકુ-રાખવા સલાહ આપેલી; કેમકે એમની કમાણીમાંથી સારો ભાગ રાષ્ટ્રીય ચળવળને મળ્યાં કરતો. સંપારણના સત્યાગ્રહ વખતે શંભુપ્રસાદે રાજેન્દ્રજીઓ અને અનુગ્રહજીઓને પડખે રહી મહાત્મા માંધીજીને પોતાની સેવાઓ આપેલી. શંભુજીઓના ત્રિવાસસ્થાને જ બધી જ રાજકીય ચર્ચાઓ થતી. ઇસ્વીસન ૧૯૨૭માં મહાત્મા માંધીજી તથા ખીમજી આગેવાન રાષ્ટ્રસેવકો એમને ત્યાં જ ઉતરતા. આમ દેશના આગેવાન કાર્યકર્તાઓ

મહિરાના નાના બાળકને લઈ શ્રીમતી કમલા નહેરૂ, શ્રીમતી વિન્યાલક્ષ્મી પાંડિત અને બીજા બહેનોની સાથે સિવિલ લાર્ડન્સમાં સત્યાગ્રહ આદર્યો હતો, અને બ્રીટીશ સંપ્રદાન્યતા બળને છેક મધ્ય રાત્રિ સુધી એ મહિલાઓએ પડકાર કર્યો હતો. પોલીસ દળે પણ પોતાની બેટનથી અને તેટલો ત્રાસ વર્તાવ્યો હતો. આ યુવાન સ્ત્રીઓની સરદારી નીચે હમરો સ્ત્રીઓ રસ્તા પર શાંતિથી બેસી ગઈ હતી. એ દશ્ય જોવા જેવું હતું. છેવટે પોલીસને નમતું આપવું પડ્યું. અને સ્વ. પાંડિત મોતીલાલ નહેરૂએ વચ્ચે પડી પોલીસને તેમની ગેરવર્તણૂક માટે સખ્ત દપકો આપ્યો હતો. ઈસ્વીસન ૧૯૩૨માં એવા બીજા પ્રસંગે શ્રીમતી કમલા નહેરૂ એકાએક બીમાર પડી ગયાં હતાં ને તેમનું સ્થાન લે એવું કોઈ નહોતું ત્યારે શ્રીમતી સુંદરીદેવીએ સરખસની સરદારી લીધી હતી ને પોલીસના હમનરાજનો સામનો કર્યો હતો. તે પ્રસંગે તેમની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી ને તેમને જેલ પણ મળી હતી.

૧૯૩૨ ના દમનરાજ પછી દેશબરમાં ઓટ આવી અને સુંદરીદેવીએ એમના બાઈની સલાહથી અભ્યાસ આરંભ્યો. ત્રણ વર્ષની અંદર તેમણે બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીની મેટ્રીકની પરીક્ષા ઈસ્વીસન ૧૯૩૮ માં પસાર કરી. તે પછી પટના ટ્રેનિંગ સ્કુલમાંથી ટીચીંગ સર્ટિફિકેટ મેળવ્યું. એમણે ઈન્ટરમીડિયેટમાં પોતાનો અભ્યાસ આગળ ચાલુ રાખ્યો, પરંતુ ઈસ્વીસન ૧૯૪૨ ની મહાક્રાંતિમાં એ કરી ઝડપાયાં. ત્યારે દેશના તમામ આગેવાનો જેલમાં પૂરાયાં હતાં, પટનામાં બધે વિપ્લાવ વાતાવરણ ફળાવળું હતું, ત્યારે શ્રીમતી સુંદરીદેવીએ હીમન એક્ટીવરી ને સ્વીકારી એક સરખસ કાઢ્યું. અગિયારમી ઓગસ્ટને દિવસે તેઓ સરખસની આગેવાની લઈ પટના મેટ્રીક-ટીચરના દરવાજે નજીક પહોંચ્યાં. ગોરી તોફાર

ચાલીતો કાયર અમલદારોએ ગબરાઈને ગોળી બારનો દુકમ આપ્યો. તેને પરિણામે એક વિદ્યાર્થી ત્યાં ને ત્યાં જ અવસાન પામ્યો અને શ્રીમતી સુંદરીદેવીને જેલભેમાં કરવામાં આવ્યાં. જેલમાંથી બહાર આવ્યા પછી એમણે રચનાત્મક કાર્ય હાથ ધર્યું અને બેરીવલીમાં કસ્તુરબાના રમરણાર્થે ઉભા કરેલા વિદ્યાર્થીઓમાં અભ્યાસ કરવા ગયાં. પછી મધુબનીના ઈન્દ્રમાં એમને ગૃહપતિ નીમવામાં આવ્યાં, ત્યાં સ્ત્રી સ્વયંમેવિકાએને તેમણે તાલીમ આપી. સાન મહિના તેઓ બિહાર પ્રાંતિક કસ્તુરબા રમાર સમિતિનાં મંત્રી હતાં; પરંતુ ઈસ્વીસન ૧૯૪૬ માં તેઓ બિહાર ધારાસભામાં ચૂંટાયાં એટલે એ પ્રવૃત્તિ પડતી મૂકવી પડી.

આજે તેઓ બિહાર પ્રાંતિય સ્વયંસેવિકા દલ વ્યવસ્થિત કરી રહ્યાં છે. શ્રીમતી પ્રભાવતી જયપ્રકાશ નારાયણે હમણાં જ એ સંસ્થાનું ઉદ્ઘાટન કર્યું છે. તે ઉપરાંત બિહારની કાપડની તંગી ટાળવા તેઓ ચરખા ઈન્દ્રમાં પણ કામ કરી રહ્યાં છે. એમના વ્યવસ્થાપિકા તરીકેના અગાધ અનુભવથી આ બંને સંસ્થાઓને થયો જ થશે મજા.

આગેવાન : ચંદાને જ જન્મેલાં શ્રીમતી સુંદરીદેવીએ પોતાના જમાના પ્રમાણે જોગણી લઈ સુંદર વસ્ત્રા તરીકે નામ કાઢ્યું છે. એમની રીતમાત આકર્ષક છે ને માયાળુ સ્વભાવથી અત્યારે તે બિહાર મહિલા પ્રવૃત્તિનાં આગેવાન બની ચૂક્યાં છે. બિહાર પ્રાંતમાં એમનું નામ આગેવાન મહિલા તરીકે ઢંગેશને માટે અંકાષ રહેશે જ.

બિહાર ધારાસભાના બીજા સ્ત્રી-સભ્ય શ્રીમતી મુખમા સેનેનો જન્મ 'જ્યોતોજ્જ્વલ સર્વે' એક ઇન્ડિયાવાળા રવ. પી. એન. બોઝને થેર થયો છે. શ્રી. રમેશચંદ્ર દત્તા તેઓ પૌત્રી લાંબા તેમનું લગ્ન પટણાના બેરો-રટર ડી. પી. કે. સેન સાથે થયું છે.

તેમણે કલકત્તાના વીક્ટોરીઆ કન્યા વિદ્યાલયના ઓનરરી સેક્રેટરી તરીકે ધંધા વર્ષો સુધી કામ કર્યું છે. ૧૯૧૮થી ૧૯૨૫ સુધી લાગલાગટ ખીદારની સ્ત્રીઓ અને બાળકો માટે વીમેન્સસાઇલ્ડ વેલફેર વિભાગના ઓનરરી ગેકેટરી અને પ્રમુખ તરીકે પોતાની સેવાઓ આપી છે. લેડી વ્હીલર સેન્ટર, ગુલજારબાગ અને પ્રથમ સાઇલ્ડ વેલફેર સેન્ટર, પટણાના ઓરગેનાઇઝર તરીકે તેમણે ખૂબ જહેમત લેવાવી હતી. ૧૯૨૭માં અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની સ્ટેન્ડિંગ કમીટીમાં તેઓ ખીદાર તરફથી સભ્ય તરીકે ચુંટાયાં હતાં. અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનું વાર્ષિક અધિવેશન પટણામાં ભરાયું ત્યારે તેની વ્યવસ્થાનું બહુ કાર્ય માથે લઈ તેઓ ફોટોગ્રાફ ચર્ચા હતાં. આમ સ્ત્રીઓ માટેના ફરક કાર્યમાં તેઓ આગળ પડતાં બામ લે છે અને ફરક સેવાકાર્યમાં પોતાની કાર્યદક્ષતા બતાવ્યા વગર રહી શકતાં તથી. તેમણે અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદના ખજાનચી, વ્યવસ્થાપક, સેક્રેટરી, ચેરમન અને વાર્ષિક પ્રેસીડેન્ટ તરીકે વખતો વખત પોતાની સેવાઓ આપી છે અને અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનું પ્રથમ બંધારણ લઘુવામાં એમણે પોતાનો કિંમતી ફાળો નોંધાવ્યો છે. આલ ઇન્ડિઆ કોંગ્રેસ કમિટિના તેઓ સભ્ય છે.

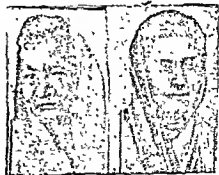
૧૯૦૦માં દિલ્હીની લેડી ઇસ્ટર્ન ગ્રહવિજ્ઞાન કોલેજ સ્થાપના માટેની યોજના કમીટીમાં તેઓ પંચમઝી (સી. પી.) વિભાગના પ્રમુખ હતાં. ૧૯૩૩માં મોટા ભાગની સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિ તરીકે તેમણે હિંદી બંધારણ સુધારામાં બેઇન્ટ પાર્લામેન્ટરી કમીટી પાસે લંડનમાં જુગાની આપી હતી.

હાલમાં તેઓ અધોરી નારી સમિતિ (જે ખીદારમાં જૂનામાં જૂની સ્ત્રી-સેવાયત્રી છે) તા પ્રમુખ તરીકે કામ કરે છે. અને અધોરી નારી શીક્ષ પ્રતિષ્ઠાન (સ્ત્રીઓની ઔદ્યોગિક

સ્કૂલ) ની સ્થાપના તેમણે કરી છે અને તે સંસ્થાના તેઓ પ્રમુખ પણ છે.

૧૯૪૨ થી ૧૯૪૫ સુધી તેઓ પટણા સીટી મ્યુનિસિપાલિટીમાં મ્યુનિસિપલ કમિશનર તરીકે હતાં ને આ વર્ષે તેઓ ખીદાર ધારાસભામાં સભ્ય તરીકે ચુંટાઇ આવ્યાં છે. આ રીતે આખી જીંદગી તેમણે સ્ત્રીઓનાં હિત અને સેવામાં જ ગાળી છે.

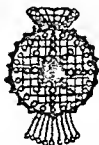

આ ઉપરાંત ખીદાર ધારાસભાના સ્ત્રી સભ્યોમાં શ્રી રાજેન્દ્રપ્રસાદ બાથુનાં બહેન શ્રીમતી બગવતીદેવી અને મીસીસ જોહરા અહમદ ખી. જો. (લીગની ટીપ્પટ ઉપર) ચુંટાઇ આવેલાં છે.

કાનનાં આભૂષણ

લેખિકા

શ્રી. સાવિત્રીબહેન

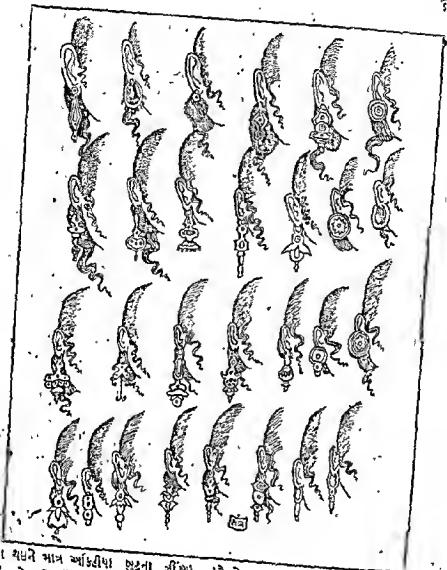

ઊંચાઈ દર્શાવવા સાંદર્ભ છે, દારણ કે માનવજીવનને સૌંદર્યમય બનાવવા દરેક નારીના હૃદયમાં ઉત્સાહ હોય છે. સૌંદર્ય માટે શ્રંગાર ઉત્તમ સાધન છે. શ્રંગાર એ એક કળા છે અને દરેક વસ્તુને હેઠળી, સગતી ને સૌંદર્યમય બનાવતી એ તેનું કાર્ય છે. એટલું જ નહિ, પણ શણગાર કુરૂપતાને દાંડી તેના

ઉપર વિનય મેળવે છે.

આભૂષણ એ શ્રંગારનું એક અંગ છે. અલંકાર રહિત ભાષા અને પુષ્પ વિનાનો છોડ કે બાગ પોતાનું અર્ધું સૌંદર્ય ગુમાવે છે તેમ આભૂષણ વિનાની નારી પોતાની અર્ધી ક્રમણતા, નારીત્વનું સૌંદર્ય અને આશ્ચર્ય ગુમાવે છે કાનને વિધાવી આભૂષણ પહેરવાનો રિવાજ હજારો વર્ષ પહેલાંથી આસ્થો આવે છે. પ્રાચીન ગ્રંથોમાં પણ સૌંદર્યનાં વર્ણનોમાં સોનાના કુંડળ, મકરાકૃત, કુંડલ, કર્ણફલ, ઠોળામાં વગેરેનાં વર્ણનો આવે છે.

પહેલાં ઊંચાઈ ને પુરુષો કાનની બુદ્ધિમાં સોનાની ગોળ સાદી કડીઓ-કુંડળ, પહેરતા. પછી જેમ જેમ સમયનો રસ આગળ વધતો ગયો તેમ તેમ તેમાં પણ અનેક ફેરફારો થતા ગયા. અંત સદી સુધીમાં પુરુષો કાનમાં સોનાની હેલકડી ને કોકરવાં, અને બુદ્ધિમાં બુદ્ધીઓ પહેરતા. બુદ્ધીઓમાં સોનાની કે નંગ જડેલી પણ પહેરતાં. ખેડૂત વર્ગની ઊંચાઈ સોનાના વેડલા ને પોખાની પહેરતી; ને વેપારી વર્ગની ઊંચાઈ કડીઓ, કોકરવાં, સાદાં કે જડાણે ઠોળામાં, ને નખડી પહેરતી. કેટલાક વર્ગમાં સોનાને બદલે રૂપાનાં ધરણાં પણ કાનમાં પહેરવાનો રિવાજ છે. પરંતુ ઊંચાઈની દેશન રાજ બદલાતી રહે છે. કોઈ નર્તી પરતુ જુએ તો એને એ પહેરવાની ધ્રુવિયા થાય છે ને એ રીતે સૌંદર્ય અને શ્રંગારમાં નવાં નવાં આભૂષણો ફેરવતાં જાય છે. મોટે ભાગે કર્ણ-ફલ અને એરીમમાં તો ઘણા જ ફેરફાર થયા છે. ઠોળામાં મયાં ને કાંપ બુદ્ધી આવ્યાં. તે સોનાની કારીગરીવાળાં, જડાકે, પોખરાજ કે મોતી જડેલાં, લીરાના, અને સાચાં મોતીનાં એમ એમાં ઘણા ફેરફાર થયા. તે પછી એમાં ફેરફાર થયો. બુદ્ધી નીચે ગોળ, લાંબાં, પાસા દાર કે મુખમાં લટકાવેલ પાછળ પેચવાળાં એરીમ આવ્યાં. ને એમાં પણ ઘણા સુધારા

વધારા ચક્રને માત્ર આકરીયા છુટના ઝીંજી
હેદમાં પહેરવાનો વિવાળ આગ્યો છે. કશ
કેટલાક પ્રદેશોમાં સોનાની, ચોતીની, કે હીરાંની
છુટીઓ પહેરવાનો વિવાળ આગ્ય છે. પણ
ઝેરીગો તો ફરક સ્થળે પ્રચલિત છે. ખાસ
કરીને ખાળાઓ-કન્યાઓ ને મુગધાઓ ઝેરીગ
પહેરે છે. વૃદ્ધાઓ છુટીઓ પસંદ કરે છે.

ઝૂંઝાઝૂંઝિય નારીની રોળની ફેશન બદલતી
જાય છે ને સમયના પ્રવાહ પ્રમાણે પોતાનો
ઝૂંઝાર પસંદ કરે છે. ધંડીની પેઠે ફેશન રોળ
ફરે છે તેમ તેમાં નવા નવા ફેરફાર થવા જ

કરે છે. બજારમાં ફૂકાનો, પણ નવા તવા આજુ-
ણીયા ઉભારાતી રહે છે અને છોકરીઓ
પોતાની મા પાસે અને પત્નીઓ પતિ પાસે
એ નવી નવી જાનનાં આભુષણો અને ઝૂંઝા-
રનો સાધનો મારે આમંદ, હડ ને કણમાં પણ
કરી લેશે છે. પણ યોગ દિવસમાં જ એ
ફેશન ફરી જતાં-કિંમતી વસ્તુ પણ એકદમ
અગ્રિય થઈ પડે છે ને-ધરમાં એક ખૂણામાં
પડી રહે છે. કિંમતી વસ્તુ પણ મોહ ઉતરી
જતાં કે ફેશન બદલાતાં કોડીની કિંમતની ચક્ર
જાય છે. છેવટે ધંડી ફરતી ફરતી પાછી

પોતાને રથાને આવે તેમ એની એ દેશન પાછી આવે છે. થોડા વર્ષો પહેલાં ભરત ભરેલા ચણીઆ કે કમળ પહેરતી સ્ત્રી જોઈને આજની કેળવણેલી સ્ત્રી મોં બમાડતી તે જ ભણેલી કન્યાઓ આજે ભરત પાછળ ગાંડી ચાલ જાય છે. ફેર માત્ર એટલો છે કે, જુની વસ્તુ ફરી પાછી દેશન ગણાય છે ત્યારે તે થોડા ફેરફાર સાથે નવું નામ લઈને આવે છે.

આજ દાલની છુટીઓ કે ફૂલ એ જૂના જમાનાની સ્ત્રીઓના જડાડે ઠાળ્યાઆનું ફેરફાર વાળું અનુકરણ જ છે, પણ નવું નામ આપ્યું એટલે એ દેશન ગણાય છે. ને દાદી કે વડદાદી પહેરતી તેના તરફ મોં મચકોડતી યુવતી નવા નામ ને થોડા ફેરફાર સાથે એ પહેરવામાં દેશન માને છે. યુમખાંની જગ્યાએ એરીંગ કે ફૂલ આપ્યા છે.

દાનના અશૂવણોમાં છુટીઓ ને એરીંગ સોંદર્ય વધારે છે. ઉત્તર દિશમાં વિજળા, છુટી કે કણ્ઠકણનું વધુ મહત્ત્વ છે. ગૂજરાતમાં મોટે ભાગે એરીંગ ને છુટીઓ પહેરાય છે. દાલ થોડા વખતથી ફૂલ તરફ વધારે પ્રત્યક્ષ છે. દક્ષિણમાં સાચાં મોતીની છુટીઓ પહેરાય છે. સરીંગીયાં પણ ગૂજરાતના રહેવામાં

કેટલેક ઠેકાણે પ્રચલીત છે.

સુખની આકૃતિ, અને ઉમરનું પ્રમાણ ખ્યાનમાં રાખીને જો છુટી કે એરીંગની પસંદગી કરવામાં આવે તો ખરેખર સોંદર્યની વૃદ્ધિ થાય છે. વળા આપણાં વહેા કહેતા કે, દાનની ખૂટ વીંધવાથી ઘણા રોગો થતા અટકે છે. ને એ વીંધનો ઉપયોગ આશૂવણે પહેરવામાં થાય છે.

બંગાળની નારીઓ છુટી પહેરે છે ને તેને નંગ જડાવી કે મીનો પૂરાવી સુંદર બનાવરાવે છે. આજે કહેવાય છે કે આશૂવણની પસંદગીમાં બંગાળી નારી સર્વોચ્ચ ગણાય છે. પંગખની સ્ત્રીઓ ચંચળ સોંદર્ય ઉપર અધિક વિશ્વાસ રાખે છે, તેથી તેઓ જડાડે ને લાંબા એરીંગ પહેરે છે. અને ઠાપ ઠાપ વખત સોનાનાં યુમખાં ને છુટીઓ પણ પસંદ કરે છે. યુમખાંમાં અનેક જાતનું જડાતર કરાવે છે અને સુંદર ડીઝાઇન પસંદ કરે છે. એ યુમખાં તો ૧૬ વર્ષની યુવતીને વધારે શોખા આપે છે.

યુ. પી. માં લોકોની સ્થિતિ સામાન્ય હોવાથી સ્ત્રીઓ પોતાની સંપત્તિ પ્રમાણે આશૂવણની પસંદગી કરે છે પણ તેમાં એરીંગને અને ફૂલને વધુ પસંદગી મળે છે. દક્ષિણી સ્ત્રીઓ અધિકતર મંબીર સોંદર્યનાં અનુગામિની હોય છે, એથી તેઓ હીરા, પોખરાજ ને સાચાં મોતી જડેલ છુટીઓ પહેરવામાં ગોરવ માને છે ને તેને પહેલી પસંદગી આપે છે.

પારસી સ્ત્રીઓ સંપત્તિ અને આધુનિકતામાં એટલી આગળ છે કે વચ્ચે અને ફેશન પ્રમાણે તેઓ પાશ્ચાત્ય સ્ત્રીઓ મેડે હીરાં, કિમતી પદ્ધત કે એક મોતીની છુટી પહેરે છે. તેમનું સોંદર્યક્ષેત્ર એટલું બધું વિશાળ છે કે તેમને મારે માર્ક ખાસ નિયમ નથી. મહાપાની સ્ત્રીઓ જનજનની સુંદર છુટીઓ પહેરે છે.

તેઓ પોતાના કાનના છેદ વધારે છે. જુદો છેદ એટલો મોટો કરે છે કે આપણા કાઠિયાવાડી બહેનો જેટ ડાળાયાં કે પોખાની માટે નેટલો મોટા છેદ જોઈએ તેટલો મોટો કરીને તેમાં લાખનાં મોટાં ફુલ—ડાળાયાં જેવા કાંપ કે જુદી પહેરે છે. ડાહ ડાહ વખત ફૂલનો જુડો ખનાવીને કાનમાં પહેરે છે.

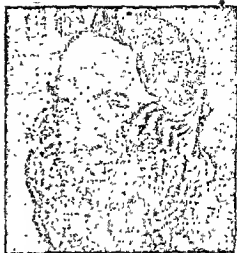
જૂગારમાં એ નાનકડા આશુપણનું અનોખું સ્થાન છે. આજકાલ લોકોનો ધરણું ઉપરથી મોઢા ઉતરતો જાય છે, છતાં કાનના અશુભ જુદો તો દરેક નારી રાજ નવીનવી દેશન શોધી કાઢે છે ને પહેરવામાં ગૌરવ માને છે.

કણ્ઠફલ પહેરવામાં પણ વિવેક ને પસંદગી નંદરી છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાની મુખાકૃતિ, રંગ ને કપડાંની સાથે સુમેળ સાધે તેવી પસંદગી ન કરવામાં મૂર્ખતા ખતાવે છે ને એ એટલી બેડાળ લાગે છે કે લોકોને હસવાનું મન થાય.

જો મોટું લાંબુ હોય તો નાની જુદી કે ફૂલ પહેરવાં જોઈએ. જો ગોળાકાર મુખ હોય તો લાંબા લટકતા એરીંગ—ખોરવાળાં કે નીચે લટકતી ધુધરીવાળાં ફૂલ પહેરવાં જોઈએ. જુમખાં એવી સ્ત્રીઓએ વધુ શોભે છે.

સાધન-સંયત્ત બહેનો જો ચોર છ જોડ એરીંગ રાખી શકે તો દર પ્રસંગે જુદી જુદી રીતે પહેરીને શોભામાં વૃદ્ધિ કરી શકે. જો સાંજે સીનેમામાં જવું હોય તો લાંબા જડાઉ એરીંગ સુંદર લાગે. સવારે ડાહ ઉત્સવમાં જવું હોય તો જડાઉ જુદી શોભે. બપોર જવું હોય તો સોનાનાં ચક્રસ્વાળાં એરીંગ પહેરવાં.

આજકાલ માછલી ઘાટનાં એરીંગ યાય છે તે ધણાં લાંબાં યતાં હોવાથી તેમાં મીના સરેદ હીરા, અથવા નંગ જડાવી શકાય. ફૂલની નીચે ધુધરીઓ મૂકાવેલી હોય અને તેને જડાઉ

ખનાવ્યાં હોય તો વધુ શોભે છે. જુદી કે એરીંગ ખનાવતી વખતે કળાપૂર્ણ, વજનમાં હલકું ને મજાજુતાઈ ઉપર વધુ ધ્યાન આપવું. વજનદાર હોય તો કાન સરી જવાનો ભય રહે છે.

જડાઉ જુદી પહેરતી વખતે તેનો રંગ હંમેશાં જલાઉઝના કલરનો પસંદ કરવો ને સાડીથી જુદો પડતો હોય તે ખાસ જોવું. લીલા રંગની સાડી પહેરો ત્યારે સરેદ નંગ જડેલ જુદી ને જલાઉઝ અને લાલ રંગની સાડી પહેરો ત્યારે સોનેરી રંગનું જલાઉઝ ને સોનાતી જુદી કે એરીંગ, ને સરેદ સાડી પહેરો ત્યારે લીલા, કાળા, પીળા, ચલખી, પીરોટા કે નારંગી રંગની સાડી સાથે ગૂઢ રંગના જલાઉઝ કે એવા રંગના નંગ જડેલી જુદી કે જડાઉ એરીંગ શોભી ઉઠે છે.

આ રીતે બહેનો એરીંગો પહેરવામાં જો ધ્યાન રાખે તો પોતાની કુશળતા, અને કળાપ્રિયતાદારા પોતાના સૌંદર્યને વધુ સુંદર બનાવી શકે.

કેટલાક શ્રી-પરિચયો

કુ. કમળા હાસગુરતા.

બંગાળની જીવિદાગી પુત્રીઓમાં કુ. કમળા હાસગુરતા એક જાણીત અને 'તેજસ્વી' વ્યક્તિ છે. સ્વરાજની હાડતમાં તેમનો પ્રયોગ મોટો ફાળો છે. ૧૯૨૮માં કલકત્તા યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. પાસ થઇ તેમણે શ્રી.ઓના સ્વાતંત્ર્ય માટેની પ્રવૃત્તિઓમાં પોતાની જાતને યોગ્ય દીધી છે. બંગાળ પ્રેક્ષિતના શ્રી-કાર્યકરોમાં તેઓ ખૂબ જાણીતા છે.

૧૯૩૦ માં ટેલકાહિરી સ્વેચ્છામાં ચોક્કસ કમીશર સર ચાલ્સે ટ્રેસ્ટ ઉપર ફેંકાયેલ ભોખ્ખ કેસમાં તેઓ પકડાયેલાં.

તેમણે ૧૯૩૬માં મંદિરા નામનું માસિક શરૂ કર્યું અને ૧૯૪૨ની ચળવળમાં તેમણે કામ કર્યું છે. તેમણે બંગાળ પ્રાંતિય પ્રેક્ષિત કમીટીના શ્રીઓની સખ કમીટીના સેક્રેટરીનું પદ પણ સંભાળ્યું હતું.

શ્રી. લાવણ્યલતા ચંદા.

આગળ પડેલા માગ લેનાર બંગાળી મહિલાઓમાં શ્રીમતી લાવણ્યલતા ચંદાનું નામ મોખરે જિરાજે છે. ૧૯૩૦ ની સાલથી બંગાળ પ્રાંતમાં રાષ્ટ્ર હડતરને અંગે ચાલી રહેલી લખમગ દરેક પ્રવૃત્તિઓ સાથે તેઓ સંકળાયેલાં છે. તેમની જાતિય દેખરેખ નીચે કંટાળ્યા વગર કામ કરવા કરાવવાની પ્રજ્ઞાલિતા અને 'આમ પુનરચના'ની યોજનાને નવું જ બળ સાપડ્યું છે.

૧૯૮૧ ની સાલમાં પૂર્વ બંગાળમાં આવેલા મીમનસોદ નામના શહેરમાં વસતાં સુપ્રસિદ્ધ પંડીત કુટુંબમાં એમનો જન્મ થયો હતો. બંગાળને કેટલીયે પ્રતિભાશાળી મહિલાઓની જોડે કરનાર કલકત્તાની બેથુન કોલેજમાંથી તેમણે બી.એ. ની પરીક્ષા પસાર કરી અને પ્રેક્ષિત શ્રી-શિક્ષક તરીકેની નોકરી સ્વીકારી લઈને એમના રહેઠાણ કુટુંબની જુની પ્રથાઓનો અંત આવ્યો. ૧૯૩૦ સાલમાં ચીત્તાગોંગ ડીવીઝનના મદદનિય શ્રી-નિરીક્ષક તરીકેની પદવીને ત્યાજ કરી ત્યાં જ 'મીઠા સત્યપ્રદ' ની ચળવળમાં જોડાઈ ગયાં. ૧૯૩૨ માં પ્રેક્ષિતમાં પહેલીવાર એમને જેલ-જીવનનો અનુભવ થયો. પછી તેમને ત્યાંથી છૂટા કરવામાં આવ્યાં હતાં પરંતુ ફરીથી ટુકમનો અનાદર કરવા બદલ તેમને છ માસની સજા થયેલી. ત્યાંથી છૂટકારો થતા ફરી કંઈ અને મીઠનાપુર ડીસ્ટ્રીક્ટની ચળવળમાં સામેલ થયાં અને બદલામાં બીજા સાત મહિનાનો કારાવાસ મળ્યો. ૧૯૩૦ ની સાલ દરમિયાન તેમણે 'કન્યા વિદ્યાલય' ની રચના કરેલી, પરંતુ તે યેરકાવેલે કરવાથી 'કન્યા વિદ્યાલય' ની પ્રવૃત્તિઓને વધુ વિસ્તૃત કરતો એક રચનાત્મક કાર્યક્રમ લઈને ઇ. સ. ૧૯૪૦ માં તેઓ પ્રેક્ષિત ગયાં અને તેમણે વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહ આદર્યો. ૧૯૪૨ ના સપ્ટેમ્બરમાં ફરી એક વાર તેમની સીક્યુરીટી પ્રોબ્લમ તરીકે ધરપકડ થઈ અને જોડવાસ સ્વીકાર્યો.

ત્યાંથી છૂટતાની સાથે જ ૧૯૪૩ માં કેટલાયે 'આળયકો'ની શરૂઆત કરીને અંગાળના કુશળ નિવારણ કાર્યની શરૂઆત કરી. ૧૯૪૪ માં આરંભમાં શરૂ થયેલી ખેત્રીક શિક્ષણ સ્કીમનો વિકાસ શ્રીમતી લાંબપયલતાના પ્રયાસોને આભારી છે. હિંદુસ્તાની તાલીમી સંઘની અંગાળની શાખા તેમજ 'વીમેન્સ હોમ' (ઓગ્રહ)નાં તેઓ પ્રમુખ છે. અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ તેમજ નેશનલ ખેતીંગ કમીટીનાં તેઓ સભ્ય છે. ૧૯૪૫ માં થયેલા એક અકસ્માતને કારણે તેઓ આજીવન તક પથારી વશ છે, તેમ છતાં પ્રાંતના રચનાત્મક કાર્યને અંગેની સૂચનાઓ, માંદગીને ખિજાનેથી પણ તેઓ આપતાં જ રહ્યાં છે તે જીવનના અંત સુધી સ્ત્રી સેવાની ધમણ એમનામાં જાગતી રહેશે.

શ્રીમતી રાજલક્ષ્મી ચિદંબરમ કામચલાઉ આઝાદ હિંદ સરકારના સ્ત્રીઓની આત્મનાં ઉપયુક્તિ અધાનિ હતી. તેમની નીમણુંક ૧૯૪૪ ના જુનમાં કરવામાં આવેલી. તે પહેલાં એટલે ૧૯૪૩ના એપ્રિલ થી ૧૯૪૪ ના જુન સુધી તેઓ નસિંગાપુરના હિંદ સ્વાતંત્ર્ય લીગનાં સ્ત્રી વિભાગનાં પ્રમુખ હતાં. એ સમય દરમ્યાન તેમણે સમગ્ર મલાયામાં આઝાદ હિંદ ગેજનના સ્ત્રીવિભાગનાં રચના કરવામાં કીમતી સેવાઓ બજાવી હતી. તે કાર્ય માટે તેમણે આખા મલાયામાં ઝડપી પર્યટનો કર્યાં હતાં અને રેડકોસ પ્રવૃત્તિઓ વ્યવસ્થિત કરી હતી.

આમ જતાં તેમને તેમના એ કાર્યથી સંતોષ ન થયો. કેમકે એ કામ આખા દિવસનો શ્રમ માગી લેતું નહોતું. આથી ૧૯૪૪ ના જુનમાં તેમણે આખો દિવસ ચાલે તેવું કામ પોતાને સોંપવાની માગણી કરી અને ખેતાજી જે કામ સોંપે તે કરવાની તૈયારી બતાવી. આથી ઉપર મુજબ તેમની નાયબ પ્રધાન તરીકે નીમણુંક કરવામાં આવી અને તેમને બીજાં મોકલવામાં આવ્યાં.

શ્રી રાજલક્ષ્મી ચિદંબરમ

શ્રી રાજલક્ષ્મીએ આ કાર્ય સ્વીકારવામાં ખરેખર બારેમાં બારે ભોગ આપ્યો હતો. કેમકે તેમ કરવામાં તેમને પોતાના પતિ અને ચાર આળયોને સિંગાપુરમાં મૂકીને જવાનું હતું તેમના સદભાગ્યે આ સ્વાર્થત્યાગના કાર્યમાં તેમના પતિ શ્રી એમ. કે. ચિદંબરમ જેઓ પોતે હિંદ સ્વાતંત્ર્ય સંઘના અધ્યક્ષ મહેનતુ પ્રમુખ હતા તેમનો સંપૂર્ણ સાથ હતો.

૧૯૪૪ના જુલાઈથી ૧૯૪૫ના જાન્યુઆરી સુધી શ્રીમતી ચિદંબરમે રંગુનમાં કાર્ય ક્યું હતું. ત્યાં તેઓ આખો સમય રેડકોસની પ્રવૃત્તિઓ વ્યવસ્થિત કરવામાં મશગુલ રહેતાં હતાં. સખત પરિશ્રમને લઈ તેમની તંદુરસ્તી બગડવા પામી, પણ તેની તેમને દરકાર નહોતી. તથા બોલે તેમને સારવાર તથા આરામ માટે સિંગાપુર જવાની સલાહ આપી, પણ તેમણે તે સલાહ સ્વીકારવાની ના પાડી. આખરે નેતાજીએ પોતે તેમને ૧૯૪૫ના જાન્યુઆરીમાં સિંગાપોર પાછા ફરવાનું ફરમાન ક્યું.

સિંગાપોર પાછા ફર્યા પછી પણ તેમણે સિંગાપોરના પતન સુધી પોતાના પ્રવૃત્તિઓ જારી રાખી હતી અને પતન વખતે પણ નેતાજી આગળ તેમણે લીધેલી પ્રતિજ્ઞાને વળગી રહ્યાં હતાં. તેમના પતિની બિટિય લશ્કરી સત્તાવાળાઓએ ધરપકડ કરી હતી અને લશ્કરી

પોલીસે તેમને પણ પ્રશ્નોની ઝડીઓ દ્વારા હેરાન પરેશાન કરેલાં, પરંતુ એથી હિંદની આઝાદી માટેનો તેઓનો આત્મત્યાગનો જીવંત મંજુર બનવા પામ્યો હતો.

આજ તેઓ મલાયાના હિંદીઓને રાહત આપનારાં કાર્યો પાછળ પોતાની શક્તિઓ ખર્ચી રહ્યાં છે.

કુ. કાન્તાબહેન ખેતાણી

કુ. કાન્તાબેન ખેતાણીની ૨૦ મા વર્ષની વર્ષગાંઠ ઉમરવાયે હતું ધણી સદય વિદ્યો નથી, તરૂણાવરયા વટારી જીવનના ઉંબરા પર પગ મૂક્યે હતી ઝાઝો સમય પણ થયો નથી, ને છતાંયે એમની જીવન વિગતો દષ્ટિ સાદસિક તાના રંગે રંગાયેલી છે ! એઓ નિખાલસ દીમે ક્યુએ છે કે, તેમનામાં જે દિવસ અને સાદસિક વૃત્તિ છે તે નૈન યુગરોની કુટુંબમાં બાળ્યેજ જોવા મળે, છતાં તેમનામાં હોવાનું કારણ તો અપાન દેશના સ્વતંત્રતાવાદીઓમાં તેમનું વિતેકું અંચપણ અને ઉઠેર મુખ્ય કારણ છે.

તેઓ કહે છે કે, 'એક દિવસ એવા હતો જ્યારે હું ફેશનમાં માનતી હતી. જ્યારે મેં હિંદુસ્તાનના કિનારે પગ મૂક્યો ને જ્યાં મુધી મેં જાણું છું મળવાનો નિશ્ચય નહોતો કર્યો ત્યાં મુધી હું રેશમી અને સાડીના પત્રોમાં જ સજ્જ રહેતી.' ચેરી કુલની ધરતી પરથી વર્ષોના આશ્રમ પરવેનું આકર્ષણ સાથે જ ધ્યાન ખેંચી તેવું હતું, ને માઆપ પણ મચક આપે તેમ નહોતાં. છતાંયે પોતે પણ એટલાં જ મક્કમ હતાં અને એમણે પણ બાપુ છોડ્યા જ અખતરો પોતાની સજ્જતા માટે અજમાવ્યો. એમણે ઉપવાસ આદર્શો ને સંભળાવી દીધું : 'જ્યાંમુધી વર્ષો સદ્વિચારમત રીતે હું પહોંચીશ નહિ. ત્યાં મુધી હું ઉપવાસ છોડીશ નહિ.' પિતાએ આખરે એક સરતે મચક આપી, ને પુત્રીને પણ થોડુંક નમતું જોખવું પડ્યું. સરત એ હતી કે, 'ગાંધીજીની સલાહ જો માઆપની મંરજી વિશ્વની હોય તો એણે એ પ્રમાણે વતપાનું નહિ.' ઉવટે એ વર્ષો પહોંચ્યાં. ત્યાં શ્રી. મહાદેવભાઈ દેસાઈએ એમનું ઉમગાગરેર સ્વાગત કર્યું ને તેમને બાપુજીની સાથે મેળવરી આપ્યાં. એમના વર્ષો ખાતેના મુકામ દરમિયાન એમને ખાવા-પીવાની બાબતમાં તેમજ બીજા કાર્ય પ્રસંગો જોવા મળ્યા. વળી તેઓ ક્યુએ છે કે, તેઓ સ્વતંત્ર રીતે વિચારતાં તેમજ કાર્ય કરતાં શીખ્યાં. પોતાના કોમની એરોમતી જોડ તેમણે બાપુજીને દવાયે કરી ને બદલામાં બાપુએ એમના પિતા પર એક પત્ર લખી આપ્યો. આ પત્રના સંરક્ષણ નીચે તેઓ ફરી પિતાને ઘેર વદવાજુ પાછા કર્યાં, ને પોતાનો અવ્યાસ શરૂ કરી દીધો.

૧૯૪૨ ની આઠમી એપ્રિલ—અને 'કવીટ ઈન્ડિયા' નો જુલંદ શોર દવામાં ગાજી ઉઠ્યો; ત્યારે તેમણે આસને રહીને પરંતુ દડપણે રજા મચ્યાં ઝુકાવ્યાં. માઆપની ચેતવણી સાથે 'Quai House' ની ચેરેન્જ કાર્ક ચૂકી હતી.

‘કરે’એ યા મરે’એ’ નું સૂત્ર આ સાહસિક યુવતી માટે વધુ પડતું નહોતું.

કાઠિયાવાડમાં આવેલા વઢવાણ શહેર અને મુંબઈ વચ્ચે ફેટલીયે વાર તેમની ધરપકડ થઈ, એમના પર કામ આવ્યું, પરંતુ આખરે પિતાની દોલત વડે વઢવાણ શહેરમાં એક છાવણી ચલાવવામાં સફળ થયાં. તેમણે ફેટલાંક કાર્યકરોને એકઠા કર્યા. તેઓ સભાઓ ભરતાં, સરઘસો કાઢતાં ને ‘Qait India’ ની ચળવળ સાથે સંકળાયેલી બીજી ફેટલીયે પ્રવૃત્તિઓ ચલાવતાં. ૧૯૪૩ ની આખરમાં એમને જાણ થઈ કે, એક્સીસ્ટન કોલેજમાંથી તેમને બાતલ કરવામાં આવ્યાં હતાં, એટલે એમણે અધુરો રહેલો અભ્યાસ ફરી શરૂ કરવા બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટી તરફ મીઠ માંડી. ત્યાં દાખલ થયાં અને ફરી એકવાર ક્રિતાળોના ‘દમ વચ્ચે બેસી ગયાં. ફિન્ટરની પરીક્ષા સફળ રીતે પસાર કરીને સાવ એકલાં બનારસથી કલકત્તા ગયાં. અરંદાબાદ, દીલ્હી અને મદ્રાસનો પ્રવાસ કર્યો. અને બાકી રહેલો અભ્યાસ પુરો કરવા ફરી તેઓ લખનૌ ગયાં. મુસાફરી માટેનો તેમનો પ્રેમ તેમજ સાહસ તેમને દર વેકેશનમાં મોંડીયેરી, કેપ કોમેરીન, કોચીન, બેંગલોર, મહેસુર વગેરે સ્થળોએ ફેરવે છે. તેમની મુસાફરી હંમેશા રજા-પટ્ટી જેવી જ હોય છે. કાન્તાબહેનનું જીવન હજુ પણ મહાભાજ તેમજ સરદાર વલ્લભભાઈ પોદલની પાસેથી વારે વારે મેળવેલી સલાહ મુજબ જ વિતે છે.

‘જીવનમાં કાષ્ટક કરવુંની તમજા છે, બાવિ શું છે એની મને ખબર નથી, પણ એટલું જાણું છું કે માઈ બાવિ મારી મરજી મુજબ ધંડાશે’—આ છે એમનો મુદ્દા લેખ. ‘હિંમત અને ઉત્સાહ વડે બળ મેળવીને તેઓ જીવન વિતાવે છે, અને એ જ છે એમની વીસ વર્ષના જીવન દરમિયાન ઉપાદાન કરેલી મૂઠી. નરોત્તમ શાહ.

જીવનની કળા

મૂળલેખિકા :

‘મીસ આઇ. વીલી.

અનુવાદક :

શ્રી રમણીકલાલ જયથંભાઈ દલાલ .

*

સામાન્ય રીતે આપણું જીવન સિતેર વર્ષનું મણીએ તો વીસ વર્ષ દુનિયાદારીમાં પ્રવેશવાની તૈયારીમાં જાય ને ત્રીસ વર્ષ જીવનના ઘડતરમાં જાય છે. કુરસદના સમયમાં આપણે જીવી જાણવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ, એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ સફલતા પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. એટલે સાચું જીવન જીવવાની આપણે ગંભીર રીતે શરૂઆત કરીએ એ દિવસ જ કાં તો ઉમતો નથી અગર તો ધણો જ મોડો હોય છે.

આપણે વૃદ્ધાવસ્થા લેખીએ છીએ તેને પ્રવૃત્તિમય બનાવવા વૈજ્ઞાનિક વિજ્ઞાન પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે. પરંતુ જીવન જીવવાની તૈયારીમાં આપણે પહેલાં વીસ વર્ષ યુમાવવાં જ જોઈએ એ આપણી પ્રાચીન મીન્યતાથી આપણે અજાણ થઈ શકતા નથી. બાલ્યકાળમાં નકામા જતા વર્ષોમાં પ્રવૃત્તિમય જીવન ન થઈ શકાય ?

હું આઠ વર્ષની બાલિકા હતી ત્યારે મારા બાપે મને એક સાયકલ આણી આપી. સાયકલ ચલાવતાં શીખી કે પુરત જ તેમણે મારા ખીરસામાં થોડા પૈસા મુકી આવુઆવુનો પ્રદેશ જોઈ આવવા સૂચના કરી. દસ વર્ષની વયે હું કડકડાટ વાંચતી ને થોડુંક લખતી, તે સિવાય તો હું સાવ બીનજાણવાયલી ગણાઉં; પરંતુ લંડનની આવુઆવુના પચાસ માઈલના વિસ્તારમાંનું એક ગામ કે શહેર મારાથી અગમ્ય રહ્યું નહોતું. એ વિસ્તારની એક પણ ધર્મશાળા એવી નહિ હોય કે જ્યાં હું રાત-વાસો ન રહી હોઉં. પોતાની શેરી જોટલી જ એ તમામ વિસ્તારની હું સંપૂર્ણ માહિતગાર બની ગઈ હતી.

અગિયાર વર્ષની ઉંમરે મારી સાયકલ, એક નાનકડા જિલ્લો ને પડીસોના આશીસોઈ લઈ હું ઉપડી. મજામાં પાંચ પાઉન્ડની નોટ હતી. સીધી કેમ્બ્રીજ યુનિવર્સિટીમાં પહોંચી, અનુભવી પ્રવાસી પેઠે ઓરડી ને ખાણોનો દુકાન આપ્યો, અને એક અડધાડીયું ત્યાં રોકાઈને આવુઆવુના પ્રદેશમાં ધૂમી વળા. સાંજે શીનેમામાં જતી કે સરસમાં વખત કાઢતી. એ રમડપટ્ટી દર્મીઆન મેં વણા મિત્રો કર્યા. એમાંના ધણાખરા દરજા વર્ગના ધધાદારીઓ હતા. મને તેવા સાર્કસ્ટીક જોડે હું હાથ ઉતરવાની યરત મારતી ને દરાવતી. હરિશ્ચંદ્ર પછી નજીકની હોટેલમાં અમે લહેરથી મીનબાની ઉઠાવતાં. કોઈ પણ વ્યક્તિએ મારો મિત્રોભયો સત્કાર ન કર્યો હોય એમ બન્યું નથી.

બાર વર્ષની થઈ ત્યારે મારા બાપને લાગ્યું કે દહે મને પાંચો આવવાની જરૂર હતી. તેમણે મને સો પાઉન્ડની નોટ આપી અને નોર્વેની જોન દીક્ટોન્સની આપી. એ આખા પ્રવાસની વિનવર નોંધણી મેં રાખી હતી. ત્યાંના પ્રદેશનાં એમાં આબેદન વર્ણનો હતાં. એ બાવામાં જે સરક્ષા ને સેગ ભર્યો હતો

તે પછીનાં અભ્યાસી વર્ણનોમાં પણ આવ્યાં નહોતાં. ટ્રોન્ડ્રીમ ઉતરીને સદપ્રવાસીઓ જોડે મેં મિત્રી કરી લીધી. મારી સાદાઈ ને એકલતાનો લાભ લેવા ઇચ્છનાર યુવાનો જોડે હું ખાસ પ્રસંગ પડતી ને એમને બનાવતી. જીવનના મહારા માને મને પરિસ્થિતિ ઉપર શાંત અને સંપૂર્ણ સંયમ રાખવતાં શીખવ્યું. પાછા ફરતી દરેક મિત્રની ભાવભીની વિદાય મેળવતી. એક વખતે હું પોતે ઉતરી હતી તે જગાનું નામ બૂલી ગઈ, તેથી શોધવામાં આખી રાત હું ટ્રોન્ડ્રીમની શેરીઓમાં રખડી અને છેક સવારે મને અસલ જગા જડી.

બાકીના સમયમાં હું વાંચતી લખતી અનેક વર્તમાનપત્રો વાંચી કાઢતી. ને અસંખ્ય નવલિકાઓ લખતી. હાથ ચડે એ દરેક પુસ્તકને વાંચતી. શેક્સપીઅરથી. મોડી એ જગાનાં હલકું સાહિત્ય પણ મેં વાંચી કાઢ્યું હતું. ક્ષીટીશ મુજિબમની હું અવારનવાર મુલાકાત લેતી. ત્યાંથી વિખતો મેળની મેં એક પાઠ્યપુસ્તક લખી કાઢ્યું હતું. રાત્રે યિયેટ્ટોમાં જતી અને ઘેર મોડી આવતી ત્યારે મારી પાસેની કંબીથી ઓરડી ઉઘાડી સૂઈ જતી.

છેવટે મને શાળામાં મૂકવામાં આવી. લાં કહેવાતું માન મેળવવામાં, મેં પંચાં વર્ષો ગુમાવ્યાં. બીજા કેળવણી પામેલાંની પેઠે મેં માન મેળવ્યું ને વિસાડ્યું. એમ છતાં એ અનુભવ પણ કામનો હતો, જમતમાં વિચન માનવીઓ વસે છે તેની અને સમજ પડી. એ લોકોની સાથે હળીમળી જવાની મેં તૈયારી કરી, પણ એ લોકોની દૃષ્ટિએ હું પણ એમને વિચિત્ર પ્રાણી બાસતી. મારા સદાખ્યાયીઓની, જુદી મને ઉપરછલી લાગતી. ઇંગ્લેન્ડની એક એક નદીનાં નામ તેમને મોટે દર્તા, પણ આપા કે તોફાર સાથે ન દોષ ત્યાં સુધી તેઓ શેરી પણ ઓળખી શકતાં નહિ. તેમને સરવાળા બાદખાણી આવડતાં પણ તેમને ક્યવતા મુશ્કેલી

સમજ નહોતો. ગજવામાં થોડા પૈસા સર્જ એમણે વરસાદમાં કદીયે બહાર પગ મૂક્યો નહોતો કે કોઈ પણ જાતની ખરીદી જાતે કરી નહોતી એમને જાતીય બેદરબાવનો અમ નહોતો. નાદારી, ગુન્હેગારી, રાજનીતિ કે ગરીબાઈની એમને ખબર નહોતી. કલા ને સાહિત્યની એમને સાચી કીંમત નહોતી.

પછી મેં મારું સાચું જીવન જીવવાનું શરૂ કર્યું અને બેદરબાવ ને જર્મનીમાં જન્મ વસવાટ ક્યો. કામ કરીને અને લેખો લખીને જે મળ્યું તે કમાણીમાંથી હું બની શકે તેટલો પ્રવાસ કરતી. વીસ વર્ષની વયે તો હું સ્વામ્યથી બની ચૂકી હતી. મિત્રોનાં ખર્ચ વેડવાનાં ન હોત તો મારે નાણાંની પણ જરૂર નહોતી. જીવનના ધણા ખર્ચ પ્રશ્નોનો દશ વર્ષમાં જ મેં જાતિજનુભવ મેળવી લીધો હતો. એટલે ગમે તેવી આપત્તિમાં હું દમ ખાતી નહિ કે મનની શાંતિ શુભાવતી નહિ. ઉપરિચિત થતા તમામ કોષમાં હું જાતી અનુભવથી શાંતિથી ઉઠેસતી, દ્રવ્યની કીંમત અને તેની ખીનજરૂરીઆત પણ હું સમજતી અને જરાપણ ચિંતા વિના હું દીબકદંડેનો પ્રવાસ ખેડી શકતી. હવે, વરતુ-ઓનો વિવેક કરતાં પણ શીખી હતી. સ્વા-ભાવિક મૂલ્યગત જુઓ મેં કરી હતી પણ પારકા વિચારોને અનુસરવામાંથી બચીગઇ હતી. ખીજાં મનુષ્યો ચાલીસ વર્ષે જે પ્રવાસનો અનુભવ મેળવે તે મેં વીસ વર્ષે મેળવી લીધો હતો.

મારા શરૂઆતના જીવનની કીંમત આંકવી મુશ્કેલ છે, પરંતુ એટલું તો નક્કી છે કે, હું સાત વર્ષની હતી ત્યારથી જ સાચું જીવન જીવનાં શક્તી હતી; એટલું જ નહિ, પણ અનુભવોનાં આબેહુમ વર્ણનો પણ લખી શકી હતી.

પુખ્ત વય એ કદપનાની વરતુ છે. પરંતુ હું તો દશ વર્ષની વયે જ પુખ્ત વયની થઈ

ચૂકી હતી. કોઈપણ વ્યક્તિને તક મળે તો જે વયે દલીલ અને વ્યવહારિક બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય તે વયે મને પ્રાપ્ત થઈ હતી. પંદર કે વીસ વર્ષે જીવન જીવવાનું શરૂ કરવું એ ધણું ખોટું લેખાય. જીવનની લખાઈ જોતાં એ પ્રમાણુસર નથી.

મારી પેઠે બધાં બાલકોને ફળવણી આપવામાં ધણુ જ જોખમ જણાશે; પરંતુ દેશના રીતરિવાજો પર એનો આધાર છે. દશ વર્ષની વયનાં બધાં જ બાલકો પુખ્ત વયનાં લેખવામાં આવતાં હોય તો અત્યારે અંદર કે અંદાર વર્ષે તેઓ જે જોખમમાં ઉતરે છે તેનાથી જરાય વધારે જોખમમાં ન ઉતરે. અત્યારે આપણામાં મોટે સ્થાન કહેવાય છે, પરંતુ સામાન્ય નિયમ દશ વર્ષનો ફરાવવામાં આવે તો પણ સાન આવે. અત્યારની પરિસ્થિતિમાં પણ કોષ ખાસ જોખમ નથી. કદાચ કંઈક અને, પણ ગમે તે પરિસ્થિતિમાં તેવું બનવાનો સંભવ રહે છે જ ને કોષક દિવસ તેવું બનવાનું જ. જગત મોહક છે તેમ જ જોખમ બરેલું પણ છે; એટલે હંમેશાં સલામતી માટે ચિંતા કરવી તે તોફાનમાં વીજળી ન કદપના કરવા જેટલું વિચિત્ર છે.

જીવનું એ હોવાની એક જ વાત જીવનમાં મુખ્ય છે. ગમે તે જોખમ ખેડતાં ડરવું નહિ. થવા નું હોય તે તો થાય જ છે, પછી આવી પડતી મુશ્કેલીથી ડરો વગર ધાણું કામ કર્યું જ જવું જોઈએ.

આજે-સુવાન કન્યાઓ રાજકારણમાં ભાગ લેતાં શીખી છે ને એકલી બહાર જતાં ડરતી નથી ત્યારે તેમને દર વર્ષે દેશાટન કરવાની સજવડ કરી આપવામાં આવે.તો તેમને ધણું જ્ઞાન મળે.

આપણી શિક્ષણ સંસ્થાઓએ તો ખાસ કરીને દર વર્ષે કન્યાઓને વેઈશનમાં પધઠેના કરાવવાં જ જોઈએ.

ગેશા

પુરુષોના સાથે રસભરી વાતચીત કરવાનું, એમને ખુશ રાખવાનું ને એમની રસિક સહચારિણી બનવાનું કામ કરનારી 'ગેશા'નો ધંધો જાપાનમાં જૂનો ને પ્રતિષ્ઠિત છે. એ ધંધા માટે પદ્ધતિસરનું શિક્ષણ લેવાનો ચિરસ્તો છે. એ ધંધો ટેલીક જાપાનીઝ છોકરીઓ માટે લાલિત્ય અને સુગમતાનાં જીવન સમાન છે. ક્યારેક તો માથાપ જ પોતાની છોકરીને 'ગેશા' થવાનું શિક્ષણ આપાવે છે.

આ શિક્ષણ પદ્ધતિસર લે તો ૧૦ વર્ષ ચાલે છે. 'ગેશા'ને શરૂઆતમાં સંગીત, ટાપ, રીતબાત, અને સૌથી વિશેષ વાર્તાકાવ્યની મુખ્ય કરે તેવી કલા શીખવવામાં આવે છે. ૧૮ વર્ષની ઉંમર સુધી એને 'માછીકા' કહેવામાં આવે છે. એનું શિક્ષણ પૂરું થાય, ત્યારે 'માછીકા' (ઉત્કલ-શિષ્ય) ને 'ગેશાયા' (ગેશાગૃહ)માં ધંધાધારી ગેશા તરીકે દાખલ કરવામાં આવે છે. ક્યાં સુધી એ ધંધામાં તે રહે એનો આધાર એની આવડત પર રહે છે. કોઈકે તો ૮૬ વર્ષની ઉંમર સુધી પણ એ ધંધામાં દેખાય છે.

જાપાનમાં પુરુષોને મુકાબલે સ્ત્રીઓનું ને હલકું સ્થાન સમાજમાં પ્રવર્તે છે, તેનાં એક પરિણામરૂપ આ ગેશા-સંસ્કૃતિ છે. જાપાનીઝ ગૃહિણીનું સ્થાન ઘરની એક સુલામડીથી વિશેષ નથી. રાત્રે એના પતિ સાથે બહાર જવાનું એને નિષિદ્ધ છે; પતિ જ્યારે મહેમનો પાસે બેઠો હોય છે ત્યારે પત્ની ઘરમાં ક્યાંક એક ખૂણે બેઠી હોય છે; પતિ શું ધંધો કરે છે અને એને શું મૂંઝવણો છે તેની એને સમજણ હોતી નથી. પરિણામે પ્રેમ જોની કોઈ મીઠું છે એવો ખ્યાલ જીવન આપી શકતું નથી. ગૃહજીવનની આ શુષ્કતાને નિવારવા માટે સદીઓથી જાપાનીઝ પુરુષ સ્ત્રીઓનો સુઝમાર ને રસિક સહચાર ગેળવવા માટે ગેશાગૃહોની મુલાકાત લેતો આવ્યો છે. 'ગેશા' એટલે 'કુશળ.' પુરુષને આરામ ને શાંતિ આપી, એની મુશ્કેલીઓને ને ઉપાધિઓને સદાનુભૂતિથી સાંભળી ગેશાએ પુરુષોના જીવનપ્રમદ હળવેા કરે છે.

'લાઈક' સામયિકનો ખખરપત્રી આ દરજ્જામાં એમ પછું ઉમેરે છે કે 'નિયમિત મુલાકાતીઓની સાથે ટેલીક' ગેશાઓ આ સામાજિક વિનોદથી આગળ જાય ખરી; પરંતુ એ એમના ધંધામાં આવતું નથી. કોઈ ગેશા કદાચ એના પ્રેમીની પ્રથમ પાળી પ્રિયતા માટે 'બીજ પેલી' બની બેસે; અને પુરુષની પહેલી પત્ની અવસાન પામે તો આ બીજ પત્નીને તે પરણે એવું અને ખરું. આ રીતે ટેલીક પ્રતિષ્ઠિત જાપાનીઝ કુટુંબોમાં ટેલીક ગેશાઓ પરણી છે. સામેનાં મિત્રમાં 'ગેશા' થવાનું શિક્ષણ લઈ રહેલો એક સોળ વર્ષની બાલા [બાલા યોશિવાસીયા] એક આયનામાં એનું મુખપ્રતિબિંબ જોતી. જોતી સોળ મૃગારંની વિધિ પનાતી રહી છે. એ નિર્દોષ બાલ્ય અને કલામય જીવન ગેશાગૃહમાં કુસ્તિત થઈ જવાની કલ્પના આખાત નથી આપતી? શું ગૃહિણી અને કલાવતીનાં સેવો સદા નિરનિરાળાં જ રહેવા સર્ગમાં છે?

પ્રમોદરાય કાશિઆવાડના વડનગરા નામર
કુટુંબના એક કુળવાન નખીરા હતા. દેશી
રાંત્યના ન્યાયાધીશ હોઇ માન અને પ્રતિષ્ઠા
સાથે કમાણીમાં કાંઈ કમીના ન હતી. નામર
નાતને શોભાવે તેવાં સંસ્કારી અને સુખી
ધરસંસાર ચલાવતાં કુશળ પત્ની હતાં. શિશુ-
છત્ર તીર્થેષ્ પિતાજી આર્થ સંસ્કૃતિને જાળે
તેવું આદર્શ નિવૃત્તિપરાયણુ જીવન ગાળી
કુટુંબની ધર્મભાવનાનાં ખીજને નિરન્તર
પોષીને જીવનની મધુરી ફોરમ ફેલાવી રહ્યા
હતા. આ ત્રણે વડીલોની આંખને ઠારવા લક્ષ્મીના
અવતારરૂપ એક સુંદર કન્યા મા-આપને ત્યાં
જન્મ ધરી, એમનાં લાડકોડ પામતી નાનેથી
મોટી થઇ વર્ષ પર વર્ષ વીત્યાં, અને
પ્રભુને ખોજથી જીને આવી હોય તેવી દેવ-
કન્યા સમી બાળા-બાળા મટી કન્યા થઇ અને
કુમાર અવસ્થા વટાવી કન્યાકાળમાં પ્રવેશ કર્યો.
પ્રમોદરાયે પોતાના સમકુલીન અને સમો-
વડીયા દોહતરાયના એકના એક દીકરા સાથે
સુલોચનાને વિવાહ કર્યો. આ સહસ્રા કાય
કરવામાં કુળ, પ્રતિષ્ઠા અને ધનની સરસાઈ
આમળ ઉમરનો તકાવત કે રૂપ ગુણની ચોકસાઈ
કર્યા પિતા ભાવિ સુખનાં સ્વપ્ન સેવી પ્રમોદરાય
અને તેમના વૃદ્ધ પિતાએ ગાંતિના રૂઢિચૂસ્ત
સંપ્રદાયને માન આપ્યું હતું.

થોડાંક વર્ષો બાદ દરદેવે દોહતરાય એકના
એક દીકરાને નાની ઉમરનો મૂઠી દેવગોક
પામ્યા. મધુસૂદન વિલાબ્યાસમાં રખડી ન પડે-
તે ખાતર, દોહતરાયના અવસાન પછી એક
વર્ષ બાદ, પ્રમોદરાયે તેને વનનખીયા પોતાની
પાસે બોલાવી લીધો અને, પોતાના ઘર કરતાં
છાત્રાલયના જીવનનું વાતાવરણ વધારે પસંદ
કરી, એક સારા છાત્રાલયમાં દાખલ કરાવી,
પોતાની દેખરેખ નીચે મધુસૂદનના અભ્યાસનો
પ્રમથ કર્યો. પણ નવાપુ એકનું એક બાળક
છાત્રાલયનું ઉચ્ચ જીવન છતાં, અભ્યાસમાં

આદર્શ કન્યા

લેખક :

શ્રી. શંકરલાલ દ્વારકાદાસ પરીખ

*

નેહએ તેવું દીધું નહિ. દોહતરાયના મંદવાડ-
માંથી જ મધુસૂદન અભ્યાસમાં કાચો પડી
ગયો હતો. ઉપરાંત ગામ અને શાળાની ફર-
બદલી તથા છાત્રાલયના નવા વાતાવરણને
કારણે મેટ્રિક સુધી પહોંચતાં બે ગોચાં ખાઈ
ગયો. પરીણામે સુલોચના અને મધુસૂદન
મેટ્રિકમાં સાથે થઇ ગયાં. હિન્દબરમાં લાખો
કુમારો અને કુમારિકાઓના લોહીનું પાણી કરી
નાખતી મેટ્રિકની પરીક્ષા આવી પહોંચી.
બન્નેની પૂરતી તૈયારી છતાં, સુલોચના પસાર
થઇ અને મધુસૂદન મેટ્રિકનો ખાડો ટેકી ચકયો
નહિ. સુલોચના કોલેજમાં દાખલ થઇ અને
મધુસૂદને ખોજે પ્રયત્ન કરવા હાઇસ્કૂલનો
અભ્યાસ ભરી રાખ્યો. કમનગરીએ મધુસૂદન
બોમ્બ પ્રધાસમાં પણ નિષ્ફળ નીવડ્યો અને
સુલોચના પ્રિવિયસમાંથી ઈન્ટરમાં ગઈ.

દોહતરાયના અવસાન પછી આ ઘટનાથી
પ્રમોદરાય, તેમનાં પત્ની અને પિતાજી ખાધે
પીધે સોસાઈ જતાં હતાં. અને હવે શું થાય ?
એ પ્રશ્ન નિરંતર તેમનાં કાળજી ફેરી ખાતો
હતો. પોતાની ગાંતિમાં રાજીનામું આપી બીજી

નાગરી નાતમાંથી કોઈ લાયક મૂરતીએ શોધી સુસોયનાને સુખી કરવી. એવા વિચારનાં બીજા પ્રમેદરાયના દિલમાં ઉતારવાના પ્રયત્નમાં મિત્ર મંડળ સફળતા મેળવી શક્યું. પ્રમેદરાયનું મન તો પીગળ્યું, પરંતુ પત્ની અને પિતાજીને કેમ સમજાવાય ? કદાપિ પત્નીને ચાલતી બહેલમાં બેસાડી દેવાય, પણ વડીલને તો આ વાત કેમ કહેવાય ? સહુદયી ઇષ્ટ મિત્રોએ એ બીડું ઝડપ્યું અને પ્રમેદરાયના પિતા તથા પત્ની પાસે સુસોયનાનાં બાવિ સુખદુઃખનાં દરજ્જા બડાં કરી, બન્નેની ગર્ભિત સંમતિ મેળવી લીધી. ઘરમાં પડદા પાછળ ચાલતી આ મશલતોનો મમં સુસોયના કળા ગદ્ય હતી અને પોતાના કારણે ઘરમાં બાળગડ પેડી છે એવી પ્રતીતિ એને યદ્ય ચૂકી હતી; એટલું જ નહિ, પણ વડીલોની જેમ એના દિલમાં પણ ચિન્તાની ચિમજારો સદા પ્રબલિત રહેતી.

*

પ્રમેદરાયને બંગલે આજ એક નાનું પ્રીતિભોજન મેળવ્યું હતું. ઇન્ડીઅન સિવિલ સર્વિસની પરીક્ષા પસાર કરી એક સાડોદરા નાગર શૂદ્રસ્થ તાન્ત્રીતરમાં રાજ્યના ન્યાયખાતામાં જોડાયેલા હતા. તેમના સન્માનમાં આ સમારંભ પ્રમેદરાયની સંમતિથી તેમના મિત્રમંડળે યોજ્યો હતો. આ નિર્મત્રણ પાછળ બે હેતુ સમાબેલા હતા: એક મુશ્કિલ નાગર શૂદ્રસ્થ પ્રમેદરાયના પોતાના જ ખાતામાં નવા દાખલ થયા હોવાથી તેમનો સત્કાર કરવાની પ્રમેદરાયની ફરજ હતી અને બીજો હેતુ સુસોયનાના સગપણ માટે એ શૂદ્રસ્થને પોતાના કુટુંબ સાથે નિકટ પરિચયમાં લાવવાની તક લેવી હતી, એ હતો. પ્રમેદરાય અને તેમના મિત્ર-મંડળના આ બંને અર્થ સર્વા. પત્ની અને પિતાની આંખ-હરી. હવે કામ કેમ લીધવું એવા વિચાર અને મસલતોમાં એક આવાસીક વટાવી પેલા નાગર શૂદ્રસ્થને બીજો રૂચિવાર

ચાલપાણી માટે આમંત્રણ આપ્યું.

આ મિલનની પાછળ રહેલા વડીલોનાં આશયને સુસોયના સમજી ગઈ હતી અને તે વિષે કાંઈ પણ પૂછપરછ કરવામાં આવે તો પહેલાં તેણે પોતાના બાવિ માટે મન સાથે ચોક્કસ નિર્ણય કરી લીધો; અને આ વિષ્ટ પરિસ્થિતિમાંથી કેમ પસાર થવું તે વિચારી લીધું.

પ્રમેદરાયના કુટુંબની દિનચર્યા મુજબ રાત્રે દાદાજીએ રામાયણના પાંચ અધ્યાય સંભળાવ્યા. પછી આડીઅવળા સુખદુઃખની વાતો કરતાં સુસોયનાની માતાએ વાત ઉપાડી અને જાણે દાદાજીને પૂછનાં હોય તેમ કહ્યું : 'દાદાજીરાયના દીકરા સાથેનો વીવાદ ફાટ કરી સુસોયનાને પેલા સિવિલિયન નાગર શૂદ્રસ્થને દઈએ તો કેમ ?' આ સાંકેતિક પ્રશ્નના જવાબ માટે પ્રમેદરાય અને દાદાજીની સંમતિનો સવાલ જ મહોતો; પરંતુ માત્ર સુસોયના પાસે જ વાત ખૂદકી મૂકવી હતી. સુસોયના ને વાતની અગાહી કરી રહી હતી તે વાત આજ આગળ આવી અને માતાના મ્હોંમાંથી નીકળેલાં આ વચન સાંભળી હોબ પામી. પાંચ દસ મિનિટ સૌ શાન્તીથી. બેસી રહ્યાં. આખરે સુસોયના ત્યાંથી બીડી ગઈ અને એની પાછળ પ્રમેદરાય અને તેમના પત્ની પણ નિવાસ નાખી પોતાના ખંડમાં ચાલ્યાં ગયાં.

*

સુસોયનાના દિલમાં દૂગે ભરાઈ આવ્યો. 'પોતાના બાવિ માટે વડીલોને આ શો સંતાપ ?' આ વિચાર તેનું ચિત્ત ભગી મથ્યું. એકવાર તેણે ખૂબ રડી લઈ દેવું હેળવું હતું. હાથ મ્હોં ધોઈ જરા સ્વસ્થ થઈ સવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પણ કેમ કરી જીવ આવી નહિ વડીલોને મૂંઝવના આ પ્રશ્નનો તોડ કેમ વાળવું અને આ નવી દરખાસ્તનો શો નિર્ણય કરવો, એ વિચારમાંનામાં પસાર થતા રાત્રિના શાન્ત ક્ષણોમાં કોઈ વાર ફૂટરાંતો અસવાયી

ધડીઆળમાં વાગતા ટકોરાથી જ માત્ર વિક્ષેપ પડતો. ચિન્તાતુર અને વ્યથિત ચિત્ત છતાં ખાર ઉપર બેનો ટકોરો ચથા પછી નિદ્રાએ તેને ઘેરી અને ત્રણ-ચાર ગણુવા તેનાથી નગી શકાયું નહિ. પરોઢ થયું, પાંચનો 'એલામ' વાગ્યો અને તે સંકાળી ઊડી ગઈ. મ્હોં ઘોષ, પ્રાતઃકાળની પ્રાર્થના બાદ પરમાત્માનું આરાધન કરતી બેડી અને સુલોચનાને સહજુદ્ધિ સૂચી આવતાં પ્રભુએ તેના દિલમાં પ્રેરણા કરી :

“મારે માટે તમે પ્રથમ જેને કંકુએ વધાવ્યા છે, તે ભક્તે ગમેતેવા હોય, પણ હું તેમને જીવનભર સુખેથી નિભાવી લેવા તૈયાર છું. મારી ખાતર તમે જગતમાં ભેવચની થશો નહિ અને કરેલા વિવાહ ફેક કરી તમારી અને કુટુંબની પ્રતિષ્ઠા પર પાણી ફેરવશો નહિ. તમો વડીલોએ મારા ઉછેરમાં જે શિક્ષણ અને સંસ્કાર આપ્યાં છે, તે મારા બાપિ સુખને માટે બસ છે. મારા બાગ્ય માટે વિધિએ જે લેખ ઘડ્યા હશે, તેમાં હું જીવનભર સુખ અને સંતોષ માનીશ. માટે બીજો વિચાર પડતો મૂકી, મારા હાથ કંકુવાળા કરો કે જેથી આપ સૌના શાન્તિમય જીવનમાં જે વિક્ષેપ આવ્યો છે, તે દૂર ચાય.”

આ પ્રમાણે ચીટી લખી નાંખી; અને મન ઉપરથી જાણે અપાર ભાર ઊતરી ગયોએથી મન અને શરીર હલકાં થયાં. સુલોચના સ્વસ્થ થઈ દૈનિક કાર્યક્રમમાં ગૂંચાઈ ગઈ. માતાને લાગ્યું કે રોજ કરતાં સુલોચના આજ વધુ મંચળ દેખાય છે. ઝટપટ પરવારી સમય વર્તા જોતેજમાં જતી વખતે તે માતા પાસે ગઈ અને પ્રેક્ષી ચીટી તેમના હાથ મૂકી અને તે ઉઘાડીને વચે તે પહેલા તે તે ત્યાંથી ચાલી ગઈ. માતાએ ચીટી વાંચી અને પ્રમોદરાય ઠાટમાં જવા તૈયાર થતા હતા, ત્યાં જઈને તેમના

રસમાં રંગ ચઢે

મીઠાં અમૃત વરસે આભ,
રસમાં રંગ ચઢે,
રસીયા રસથી રમીયે રાસ,
રસમાં રંગ ચઢે,
વાદળ ચાળણીથી ચળાતી ચાંદની,
અમકાવે સાળુડાની ઢોર રે;
મીઠી હલક ને ઝમક રાસની
જમાવે રંગ રાગ ચોર રે,
રાસમાં રંગ ચઢે.
રાસે રમે રસ સુંદરીઓ,
ચાંદની ઝીલે બરી અંજલીઓ,
ઊરનો આનંદરસ રેડે સુંદરીઓ,
છલકાવે બરી બરી અંજલીઓ,
રસમાં રંગ ચઢે.
મીઠા અમૃત વરસે આભ,
રસમાં રંગ ચઢે,
રસીયા રસથી રમીયે રાસ,
રસમાં રંગ ચઢે.
અવિનાશ ગમતન મુનશી

હાયમાં મૂકી. પ્રમોદરાયે ચોટી વાંચીને તે પાછી આપતાં કહ્યું: 'હવે આપણને વંચાવળે.' ત્રણેના મનમાં અનેક તરંગો ઉભરાયા અને આસથી. સુશોચનાની ચોટીએ દરેકને અંતરના બેડાણમાં બેઠાં દીધાં. અને તેના સંકલ્પે વડીલોમાં દિલ પીગળાવી નાંખ્યાં. દીકરી પ્રત્યે માનના ઉભળા આપ્યા અને નૈસર્ગિક પ્રેમમાં આસ સર્પી.

દૈનિક દિનચર્યા સુખ્ય તે રાત્રે રામાયણની કેથો પૂરી થઈ કે તરતજ આજના ગંભીર વાતાવરણમાં સુશોચનાએ ઉમેરો કરતાં કહ્યું: 'હવે અવધાસ આગળ વધારવા માડું' મન ના કહે છે. આપ સૌની આજ્ઞા હોય તો કાલથી કોલેજમાં જવાનું બંધ કરું.' સુશોચનાની આ નવી વાતથી વડીલોના મન ઉપર એક વધુ પડઘો પડ્યો. દીકરીની આવી સારી સમજ પ્રત્યે માન બેપજારાં સૌ કોઈ સજ્જ નેત્રે સમસમી બેસી રહ્યાં. થોડી શાન્તી પછી દાદાજીએ ગદગદ કંઠે પુનઃવધૂને સલાહ આપી: 'સુશોચનાની વાતને વિનાંસ કોઈએ વેળાસર વધાવી લેા. એમાં જ વિવેક અને હડાપણ છે. આપણા અધપતનમાંથી પ્રભુએ આપણને બિગારી લીધા. તેણે આપણી લાજ રાખી.' આમ સુશોચના મધુસૂદન સાથે સ્વેચ્છાએ લગ્નમંચીથી નેડાઈ!

તે જ વર્ષમાં મધુસૂદન મેટ્રિકને ખાડો વટાવી કોલેજમાં દાખલ થયો. અને ચાર વર્ષમાં બી. એમ.ની ડીગ્રી લઈ સંસાર સાગરમાં પોતાની નૌકા ઝૂકાવવા બદલ પડ્યો. સદ્બાગ્યે પ્રમોદરાયની લાજવગથી એક ખાડના કારખાનાને એસિસ્ટન્ટ મેનેજર નિમણો અને કારખાનાના વિસ્તારમાં એક નાના બંગલામાં મધુસૂદન

અને સુશોચનાએ પોતાનો જીવનવ્યવહાર શરૂ કર્યો. ત્યાં પણ સુશોચનાએ પોતાની જીવનની સુવાસ ચારે દિશામાં ફેલાવી. સૌથી પ્રથમ તેણે પોતાનું ઘરકામ કરતી એક દક્ષિણી મજૂર કન્યામાં સુખડતા અને સ્વચ્છતાના સંસ્કાર પાડ્યા. કોઈ અજાણ્યાને ખજર ન પડે કે આ કોઈ મજૂર છોકરી છે. રહાંમા - ઉપર સંસ્કાર પાડવામાં સુશોચના જોટલી પ્રતિભાશાળી હતી, તેટલી જ કુશળ અને ગુણગ્રાહી હતી. ગૃહ-ઉદ્યોગમાં અને કળાઓમાં તેના જેવી નિપૂણ ગૃહિણીઓ થોડી જ દશે. તેણે મજૂર કન્યાની મા પાસેથી વાંસનું 'ભરતકામ' શીખવા તેને પોતાની સિદ્ધીકા બનાવી અને સાદી વાંસની ટોપલીઓ અને ફૂલછાંબોમાં સુશોચનાએ પોતાની કળા ઉમેરો પોતાના મકાનના સુંદર શણગારમાં વધુ ઉમેરો-કર્યો. તેની મધુર વાણી અને પ્રેમ કારખાનાનાં મજૂર બાળકોને પોતાનાં કર્યો. બાળકોને એ શીખવતી અને સુખડતાના પાઠ આપતી. મનુષ્ય જીવનની મધુરી સુવાસ કોને ન આકર્ષે? તેમાં ય 'વળી પારસી બાઈઓ જેવા સર્વગ્રાહીઓ તો ચૂકે જ કેમ? કારખાનાના મેનેજર મિ. પેસ્ટનશાહની નાની પોરી સુશોચના પાસે છૂટથી આવવા લાગી, અને સુંદર પારસી બાળાને સુશોચનાએ પોતાની કુરો, લીધી. સુશોચનાની આવી નિઃસ્વાર્થ સેવાઓના બદલામાં ગરીબ મજૂર વર્ગ પોતાનો પ્રેમ અને સદ્બાવ આપી રહ્યાં હતાં. ન્યારે મેનેજર સાહેબે પોતાની દીકરીને શીખવવા બદલ કંઈક દ્રવ્યથી બદલો આપવાની ઇચ્છા દર્શાવી ત્યારે સુશોચનાએ જવાબ આપ્યો: 'શ્રેષ્ઠ સાદેમ, અમારાથી વિદ્યા તો ન વેચાય. એ વિશ્રુતિથી તોરનેદને સદ્બાવ જ ખરીદાય!'

‘સ્ત્રી-જીવન’નું વાર્ષિક લવાજમ હેશમાં રૂપિયા પાંચ છે.

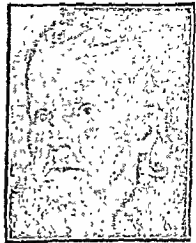
(અર્તાકથી ચાલુ)

વળી એક ઈનામ આપ્યું. ગ્રોસિરીસ ઈનામના ૫૦ હજાર ફાંક આપ્યા. તેમાંથી થોડા ખચત અર્થે રોક્યા. બાકીનામાંથી પીરેના બાઇને અને મેરીની બહેનોને ભેટો મોકલી; વૈજ્ઞાનિક મંડળોના લવાજમો મોકલ્યા. લેમોરેટરી મદદનીશોને, મેરીની મરીખ સખાઓને ભેટો મોકલી. થોડો પોતાની સગવડોને પણ વિચાર કર્યો. પોતાના મકાનમાં એક સરસ બાથ-રૂમ બનાવરાવી; મકાન સાફચૂક કરાવ્યું. પણ એક નવી હેટ-ટોપી ખરીદવાનું મેરીને ન સૂઝ્યું! પીરેને નોકરી છોડાવી; પરંતુ પોતાનું શિક્ષક તરીકેનું કામ તો ચાલુ જ રાખ્યું.

... કીર્તિ એક અનન્ય અરીસો છે. કેટલીક વાર સાચું દર્શન કરાવે છે, તો કેટલીક વાર અનન્ય વિકૃતિ પેદા કરે છે. છાપાંઓમાં જાહેર થયું કે ક્યુરી દંપતીનો રેડીયમના નિશાનો થોડો ભાગ અકસ્માત ખોવાઈ ગયો છે, ત્યારે એવા ચિત્રો આપ્યા કે તેઓ પોતાના ગમાલુ જેવા એકઠાળિયામાં પૂરાઈ ગયા છે, કાઠને દાખલ થવા દેતા નથી અને જાડુ લાંબને ખુણે ખુણા સાફ કરે છે અને ખોવાયેલ તરવ શોધવાં પ્રયત્ન કરે છે.

કીર્તિના પ્રકાશમાં ક્યુરી દંપતી એટલા બધા અંતર્ધૃ ગયા કે તેઓ શાંતિ માટે નાસ્તી છૂટવા ગામડામાં ચાલ્યા ગયા. સાપકલ પર સામાન્ય રૂસમાં નીકળેલા બે જાણુને કાણુ માને કે એ વિજ્ઞાનની વિભૂતિઓ દરોઈ અને જાણુકારને પણ તેમને ઓળખવામાં મુશ્કેલી લાગી થતી. પણ એક અમેરિકન પત્રકાર, પાછળ પડ્યો. એક મચ્છીમારના ઝૂંપડાં આગળ તેમને પકડી પાડ્યાં. તેના પત્રના અધિપતિએ ક્યુરી દંપતીની મુલાકાત માટે તેને મોકલ્યો હતો, પણ પત્રકાર મુંઝવણમાં પડ્યો. આ સ્ત્રી જનપ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક! કાષ્ઠ ભૂલ નથી થતી ને? હિંમત પામે, બારણાના પગથીયામાં રેતી હિંમતની આ સ્ત્રી મેડમ ક્યુરી હોય?

જગતની મહાન સ્ત્રી-વૈજ્ઞાનિક

મેડમ ક્યુરી

લેખક

ડૉ. નરસિંહ મૂળજીભાઈ શાહ

સ્ત્રીએ મોં જીત્યું ક્યું અને પત્રકારે નોંધેલા ફોટા સાથે સામ્ય નિર્દાળ્યું; તે પાસે આવ્યો અને જમાવ્યું. મેરીએ પણ કાળું કે લવે છૂટવાનો ઉપાય નથી; એટલે દુકાં વાડ્યો વડે જતાં આપવા માંડ્યા. થોડા સવાલ થયા પછી પત્રકારે મેરીને તેમના કાર્યની રીત, સંશોધન માટે મનોવૃત્તિ વગેરે પર પૂછવા માંડ્યું. એક જ વાક્યમાં મેરીએ પતાવી દીધું: 'વિજ્ઞાનમંડે અમે વરતુઓમાં રસ લઈએ-છીએ: વ્યક્તિઓમાં નાહ' મેરીના જીવનનો મુદ્દાતેષ અને તેના ચારિત્ર્યનું વર્ણન આ વાક્યમાં આવી ગય છે. એક મોટા પુસ્તકમાં જ ન લખી શકાય તે બધું મેરીએ આમાં સમાવી દીધું છે.

(૧૯) ડાક્ટરની પદવી

૧૯૦૩નો જૂન માંસ. સોરબોનના એક ખંડમાં એક યુવાન સ્ત્રી પાઠીઆ પાસે લાગી હતી. આ સ્ત્રીએ પોતાનો મહાનિષ્ઠ તૈયાર

કરવા પાંચ વર્ષ એકસરખી મહેનત કરી હતી. અને એક મહાન શોધ દુનિયાને આપી હતી. આ શોધને લગતાં ખીજાં કામોમાં પોતાની પરીક્ષાનું કામ એક દોરે મૂકી રાખ્યું હતું. પણ આજે પોતાના પરીક્ષકો સમક્ષ હાજર થઈ હતી.

પ્રણાલિકા મુજબ મેરીએ પોતાના કાર્યનો હેવાલ પરીક્ષકોને અગાઉથી મોકલી આપ્યો. પણ એક ન માની શકાય એવી ઘટના બની. મેરી આજે નવા પોશાકમાં આવી હતી. સત્ય વાત એમ હતી કે જોન્યાએ પરાણે નવાં કપડાં લેવડાવ્યાં હતાં ! ખંડ ચિહ્નર બરાબર અંગે હતો. વિજ્ઞાન-રસિકો મેરીની અદિતીય રસ-મંથ સંશોધનની વિગતો સાંભળવા એકઠા થયા હતા. મેરીના જુદા સસરા ડો. ક્યુરી, પોરે મહાશય અને જોન્યા એક ત્રાણ બેઠા હતાં. મેરીની શિષ્યાઓ પણ પોતાના શિક્ષકને તાળીઓથી વધાવવા આવી હતી.

પરીક્ષકોએ પોતાની જગ્યા લીધી. એક પછી એક પ્રશ્નો પૂછાવા લાગ્યા. મેરીએ તત્ત્વાત્પૂર્વક જવાબ આપવા માંડ્યા. અને ચાક્રી પોતાની વિગતો પાડીઆ પર લખી પૂરતી સમજૂતી આપી. સાંભળનાં ચિત્રો પણ દોરી જતાવ્યાં.

વૈજ્ઞાનિકો રાખડાડખર અને ટીકાએને પ્રસંદ કરતા નથી. વિજ્ઞાન દેહસ્ત્રીના અગ્રેસરોએ ચાલતી પ્રણાલિકા મુજબ મેરીને પલ્લી આપા. પ્રોફેસર લિપ્પમાને પરંપરાએ ચાલતું આવેલું સૂત્ર બોલી નાખ્યું :

‘ પારીસની યુનિવર્સિટી તમને ભૌતિક વિજ્ઞાનમાં ડોક્ટરની પદવી માનસહિત આપે છે.’ તાળીઓનો ગડગડાટ સભી અંગે. એક જુદા વિદ્વાન તરીકે ખીતાં ખીતાં પ્રોફેસર સાહેબે ઉમેર્યું : ‘ આ મંડળની પ્રતી, અમારા ધનવાદ આપવા છન્યું છું.’

ક્યુરીનું નામ હવે ખૂબ જાણીતું થયું હતું. ક્યુરી દંપતી પેરેટોફ વધારે મુખી હતાં; પણ મુખની ધડીઓ જીવનમાંથી ચાલો ગઈ હતી. મેરીએ જીવનનો આનંદ અને હિતસાદ ગૂમાવ્યો

હતો. માત્ર વૈજ્ઞાનિક સંશોધનમાં હવે તે મન પરોવી ન શકતી. દરરોજના ખનાવોએ તેના જ્ઞાનતંત્રુઓને ખૂબ અસર કરી હતી. રેડીયમની શોધની હિત્યવણી અને નોબેલ પારિતોષિકે આપેલી ખ્યાતિને અંગે મળેલી જાહેરાતના ધાંપલે તેનો સ્વભાવ ચીડિયો બનાવી દીધો હતો. અધુરામાં પુરું પોરે મહાશયની તખીવત લયડી હતી. તેમને સંધિવાનો રોગ લાગ્યું પડ્યો હતો. મેરીએ પારીસ નજીકના એક ગામડામાં ઘર ભાડે રાખ્યું અને પોરે અને પુત્રીની સંભાળનું કામ ઉપાડી લીધું. પોરેનું શરીર ઘસાઈ ગયું હતું; તેમના મનમાં એવું ઠસી ગયું હતું કે કોઈ બધું તેમને માથે તોળાઈ રહ્યો છે. આ યુવાનને મોતની ખીક લાગી ગઈ હતી !

મેરીની સ્થિતિ ખૂબ કપરી હતી. છેલ્લાં ૨૦ વર્ષથી મજૂરી કરવાનું તેને માથે પડ્યું હતું. નાનપણમાં એકલું રહેવું પડ્યું; અવયાસ માટે બંડકીયા જેવી ચોરડીમાં વેંચી કાઢ્યાં અને પરણ્યા પછી પણ કામ તો તેને ઊઠી ગયું નહિ. કોષ્ટકવાર તેને છૂટવાનું મન થતું. રેડીયમ ઊઠી ખાવા, પીવા, અને નાથવાનું તેને મન થઈ આવતું.

પણ આમ બની શકતું નહિ. રોજ નવી નવી ઉપાધિઓ આવતી. ૧૯૦૪નું વર્ષ દુઃખ-દાખી યવાનું હતું; મેરી સતબો હતી; રૂઝમાંથી રત્ન લીધી. સુવાવડનો સમય આવતાં મુઘીમાં તદ્દન નંખાઈ ગઈ હતી; તેને કાંઈ ગમતું નહોતું; જીવન કંટાળાવૂં બની ગયું હતું.

‘ તું આ બાળકને શા માટે દુનિયામાં લાવું છું ? અમારું જીવન કષ્ટમય છે; સડું છે; એ નિર્દોષ પર શા માટે આ ગયું લાવ્યું ?’ મેરી વારંવાર બોલ્યા કરતી. ૧૯૦૪ના ડીસેમ્બરની ૬ થી તારીખે ઈવનો જન્મ થયો.

આ પ્રસંગે જોન્યા આવી હતી. તેના જ્ઞાન સ્વભાવે મેરીની ગમગીની ઉઠાડી મૂકી. નવા બાળકના સ્મિતોએ મેરીને આદ્વાલિત કરી. મેરીને નાના બાળકો પ્રત્યે ખૂબ મમતા

રહેતી. પહેલી દીકરીને માટે ક્યું હતું તેમ બીજી પુત્રી માટે મેરીએ બધી નોંધો રાખવા માંડી. સૂચાવડના આરામ પછો મેરીને જીવનમાં સ્વાદ આવવા લાગ્યો. પુનઃ પ્રયોગશાળામાં જતી હતી. પછી તે દરેક બાબતમાં રસ આવવા લાગ્યો અને ઘર, પ્રયોગશાળા-બધામાં મેરી પૂર્વવત્ ગૂંચાઈ ગઈ.

૧૯૦૫માં પોલોડમા બજાવેા થયો. મેરી પોતાની માતૃશ્રુમિના બનાવોમાં ખૂબ રસ લેવા લાગી. ૧૯૦૫ના માર્ચના એક પત્રમાં મેરીએ જોસેફને લખ્યું: 'આપણા દેશને કાંઈક ફાયદો થશે એવી આશા તમે રાખો છો તે મેં જાણ્યું. કાશીમીર અને ઓન્યા પણ એમ માને છે. એ આશા નાસી-પાસીમાં ન પરિણમે એ હું ઇચ્છું છું. બજાવાને કાંઈ રીતે પણ ટેકા આપવો જરૂરી છે એમ હું માનું છું.' મેરીએ દેશના આ કાર્ય માટે થોડી મદદ પણ મોકલી.

(૧૦) સ્વીડનનો પ્રવાસ

પીરેની તબીબત કાંઈક સુધરી: મેરી પણ ખુશી રહેવા લાગી. એટલે અત્યાર સુધી સુધત્વી રાખેલી રોડકોમની મુલાકાત અને નોબેલ પારિતોષિકનું આપણુ આપવાનું તેને થાદ આગ્યું. દંપતી મુસાફરીએ ઉપાર્ગ્યા. અને ૧૯૦૫ ના જુનની ૬ તારીખે પીરેએ પોતાની પત્ની મેરી અને પેન્ડાના તરફથી સ્વીડીશ એકેડેમી સમક્ષ રેડિયમ પર બાપણુ ક્યું. આ શોધના પરિણામો શું આવશે તેના પર વિવેચન ક્યું. 'રેડિયમની શોધથી જ્ઞાનની અભિવૃદ્ધિ થઈ છે. શોધના શુભ પરિણામો આવ્યા છે. પણ એ વસ્તુ સેતાનના હાથમાં પડે તો?' પીરેએ બાપણુ સમેટી લેતાં સૂચાવડ પૂછ્યો અને જવાબ આપ્યો કે "તો રેડિયમ અતિ બચકર નીવડશે." સ્વીડનના પેન્ડાનિકાએ કચુરી દંપતીનો ખૂબ સત્કાર કર્યો. જ્યુ પતી ગયા પછી ખૂબ આનંદપૂર્વક દંપતી પાછાં ફર્યા.

પાછું એ જ સાદું ચાંત જીવન ચર થયું. ઘરકામ માટે નોકર રાખવામાં આવ્યા હતા,

એટલે મેરીને કામ આગું થયું હતું. બધી બોજો નોકરબાંધને આજીવું વિચિત્ર લાગતું. કાંઈ દિવસ તેની વાનીઓ શેડ સાફેય કે બાઈ સાફેય વખાણતા નહિ ! કે તે સંબંધી વાત કરતા નહિ. પરંતુ મુજે મોઝે જે હોય તે બાઈ લેતાં. એક દિવસ બાઈએ શેડનો અભિપ્રાય માગ્યો. જવાબમાં, મોન્મીયર પીરે જગડ્યા: 'મે' માંસની કદી બાધી !' પછી ઉમેયું: 'તદન શક્ય છે.'

જવાબથી તો બાઈ હંડી થઈ ગઈ.

(૨૧) સ્વદેશમાં કદર

ગમે તેટલું કામ હોય છતાં મેરી બંને બાળકોની સંભાળ લેવાનું ચૂકતી નહિ. નોકરને બાળકો સોંપવા પડતાં; પણ બધી બાબતની તપાસે કર્મી વિના તેને જાંપ વળતો નહિ.

મહેમાનને બોલાવ્યા હોય તો મેરી વાનીઓ માટે ખૂબ સંભાળ લેતી અને સારામાં સારા ફળ જાને લઈ આવતી.

કચુરી દંપતીએ હવે થોડું ફરનીયર વસાવ્યું હતું. થોડીક ખુરશીઓ કચુરી કુડેબના ઘરમાંથી લાવવામાં આવી હતી. કાંઈવાર નામાંકિત મહેમાનો પણ આવતા: ક્રાંસના અમગળ્ય વિદ્યાનીઓ પણ ગાદા સંબંધીઓ તરીકે આવતા.

કચુરી દંપતી માટે નવો યુગ ચર થતો હતો; ક્રાંસે તેમને મદદ કરવા વિચાર કર્યો હતો. પ્રથમ ભૂમિકામાં, પીરેને ફ્રેંચ એકેડેમીમાં નીમવાનો જોડવણુ હતી. દરખાસ્ત અગાઉ પણ થઈ હતી એ આપણે જોઈ ચયા છીએ. આ વખતે પીરેને મિત્રોએ સમજાવ્યા અને મન એકઠા કરવા મુલાકાતો લેવા નીકળી પડયા. એકેડેમીની બેઠક મળી. મિત્રોએ તેમની નીમણુંક ખાત્રીબંધ માની લીધી હતી; પણ પરિણામ ઉલટું આવ્યું ! તેમનો ફરિક સુંદાઈ ગયો ! એક પત્રમાં પીરેએ હૃદય દાહ્યું: એકેડેમીનો ઉપયોગ શું છે એ હજી સુધી મને સમજાતું નથી.

સુનિવર્તિતીમાં પીરેને બોતિકવિજ્ઞાનના

પ્રેક્ષિતર તરીકે નીમવા નવી જગ્યા કાઢવામાં આવી, અને તેમને એ જગ્યા આપવામાં આવી. પણ નીમણુંક સ્વીકારતાં પહેલાં તેમણે પૂછી જોયું: 'મારા માટે પ્રયોગશાળા ક્યાં છે?' પ્રયોગ શાળા? એનો સવાલ ઉઠતો નથી! બે પીરે સોરભેનમાં પ્રેક્ષિતર થાય તો પ્રયોગ કરવાનું તેમને માટે અસંભવિત હતું: વધારામાં ભૌતિક રહેણની બે ચોરડીઓ પણ જ્યાં પીરેએ ખૂબ નમ્રતાપૂર્વક જણાવ્યું કે 'પ્રયોગો કરવાની સગવડતા નથી, એટલે એમણે એ જગ્યા નહિ સ્વીકારવાનો નિર્ણય કર્યો છે.' પાછા ચક્રો આદર્શ: યુનિવર્સિટીએ પ્રયોગશાળા બાંધવા સરકાર પાસે મંજૂરી માગી. આખી યોજના લગભગ સ્વીકારવામાં આવી, પણ એમાં વાંધો પડ્યો. મકાન અને સાધનો વસાવવાનું ખર્ચ બહુ સરખું ગણવામાં આવ્યું. બોણા પીરે ઉતરાયો! સરકારી યોજના પડી ભાંગી. એક પૈસાદાર સ્ત્રીએ ક્યુરીને મંદ હ આપવાનું કહેવડાવ્યું પરંતુ તેમાંથી પણ કંઈ પરિણામ ન આવ્યું. આઠ વર્ષ પછી રેડિયમને યોગ્ય મકાન મળ્યું, પણ પીરે તે જોવા જીવ્યા નહિ.

સરકારના અનેક નિર્ણયોમાંથી એક પીરેને ખૂબ આનંદ આપ્યો: તેમને ત્રણ મદદનીશ, પ્રયોગશાળા માટે એક ઉપરી અને એક આરીસ્ટન્ટ અને એક હમાલ મળ્યો. મેરીને પ્રયોગશાળાની ઉપરી નીમવામાં આવી. અત્યાર સુધી મેરીને કાંઈપણ જાતની ઉમા રહેવાની જગ્યા નહોતી: બહુ કામ તેણે કાંઈપણ જાતના પમાર કે નીમણુંક વિના કર્યું હતું. આથી પહેલીવાર મેરીને તેના પ્રતિની પ્રયોગશાળામાં દહની રહે જગ્યા મળી. ક્રિસ્ટીની યુનિવર્સિટીએ મેરીને ભૌતિકવિજ્ઞાનના ઉપરી તરીકે નીમી અને ૨૪૦૦ ફાંકનો પમાર કરી આપ્યો. રેડિયમની શોધ માટે ચચાદર થયેલ એકાદાનીયાને મેરીએ છેલ્લી સલામ કરી: તેમાંથી ઉપયોગી સાધનો ખસેડવામાં આવ્યા.

(૨૨) એપ્રિલ ૧૯, ૧૯૦૬

ગુરુવારનો સુરજ ઉઘ્યો: દિવસ બારે લાગતો હતો. વરસાદ ચાલુ હતો; અંધાર ખૂબ હતું; કામમાં પણ વરસાદ અડેલ કરતો હતો. આજે પીરે વિજ્ઞાન ફેકલ્ટીના પ્રેક્ષિતર મંડળ સાથે જમવાના હતા, ત્યાંથી પછી પ્રકાશકને ત્યાં પ્રૂફ તપાસવા જવાના હતા; ત્યાંથી ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં જવાના હતા. મેરીને પણ ખૂબ કામ હતું.

સવારમાં પીરે બહાર નીકળી પડ્યા. મેરી અને ડો. ક્યુરી અને પુત્રીઓ સવારના નાસ્તો કરતા હતા, ત્યારે પીરે મહાશય પોતાના સહકારીઓ સાથે હોટેલમાં સંશોધન, સોરભેન વિગેરે વિષયોપર વાતચિત્તમાં પડ્યા હતા. પ્રયોગશાળામાં અકસ્માતો પર વિવેચન ચાલતું હતું. પીરેએ આ અકસ્માતો ઓછા કરવાની યોજનાને પોતાનો ટોમ આપ્યો.

અડી વાગ્યે તે મિત્રોથી જુડા પડ્યા. 'વાંઠ' જાંથી આમ્બાહિત આકાશ તરફ નજર કરી; છત્રી ઉઘાડી. પ્રકાશકને ત્યાં ગયા. પણ તે દિવસે હડતાળ હતી એટલે દુકાન બંધ હતી. ત્યાંથી પારીસની સૌથી વધારે ગીદીવાળી રાંડોણીના નામની ગદડી તરફ ગયા. સાંકડી પગથીપર ગીદી હતી. તેથી વધારે ખુશ્કા રસ્તા તરફ વળ્યા. વિચારમાં ડૂબેલા મનુષ્યની ગતિએ તે આગળ ચાલ્યા. એક માડીની પાછળ રસ્તો ઝિજગતા હતા. રોડીના ખૂણે ખૂબ ઘોંઘાટ હતો. દામ જતી હતી. તેના રસ્તા પર ચક્રને એક બારે એ ઘોડાની માડી નીકળી અને રાંડોણીનાં દાખલ થયું. પીરે સામે જવા મામતા હતા. તેમણે માડીનો આર્થ્ર ડોડી દોધો હતો: ઘોડા પગલાં આગળ ચાલ્યા એટલામાં એ ઘોડામાડીની દડકેટમાં આવી ગયા. પીરેએ ઘોડાની જાત્રીએ વળગી રહેવા પ્રયત્ન કર્યો; પણ લપસણા રસ્તા પર તેમના જુટની એડીએ ખસી ગયું. ત્રાસની ખૂબ બીડી. પીરે ઘોડાના પગ નીચે આવી ગયા હતા. રાદદારીઓએ જુગો પાડી; માડીવાને.

લગામ ખેંચી. પણ બધું વ્યર્થ ! ઘોડા દોડવા જતા હતા.

પીરે નીચે પડ્યા, પણ કાંઈ ઇજા થઈ નહોતી. તેમણે એક પણ ખૂમ ન પાડી. તેમના શરીરને અડક્યા. વિના ઘોડાના પગ અને આંધીના આગલા બે પૈડાં આમળ ચાલ્યા ગયાં. પણ પાછળના પૈડાંને અડચણ નહીં અને તેને ક્યુરી પૈડાં આગળ ચાલ્યાં. મનુષ્યના માથાની ખોપરી કુટવાનો અવાજ થયો : પીરેના માથા પરથી 'પેડું' ચાલ્યું ગયું : કાદવમાં ચોમેર રાતો ચીકણો પદાર્થ હિડ્યો !

પોલીસે શરીર લઈ લીધું-આત્મા ચાલ્યો ગયો હતો. કોઈ માડીવાળાએ તેને લેવાની હા ન પાડી. વખત પસાર થતો ગયો : લોકો એકઠા થવા લાગ્યા અને પીરેને કચડનાર આડીવાન તરફ ધિછાર દર્શાવવા લાગ્યા. આખરે સ્ટ્રેચર આવ્યું અને શબને પોલીસ રેશન પર લઈ જવામાં આવ્યું. ખીસ્સામાં કોમળીઆ તપાસતાં માણુમ પડ્યું કે અકસ્માતનો ભોગ થઈ પડનાર સુપ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક પીરે ક્યુરી છે ત્યારે લોકોનો શુરસો હલ એળંગવા લાગ્યો : પણ પોલીસે વચ્ચે પડી મામતો શાંત પાડ્યો.

સાપ્તસ દેક્ટરીને ફોનથી ખબર આપવામાં આવ્યા.

મેડમ ક્યુરી પર આક્રમણ ઓળા હતી. ફ્રેંચ પ્રજાસત્તાકના પ્રમુખનો પ્રતિનિધિ ક્યુરીના મકાન પર ગયો, પણ 'મેડમ ઘરે નહતી' એટલે ખબરે આપ્યા વિના તે ચાલ્યો ગયો. ફોન પર ફોન આવવા લાગ્યાં. વૃદ્ધ ડૉ. ક્યુરીના વિરમખનો પાર નહોતો. ઘરે આવનારા ના ચહેરા કંઈકે આક્રમણની આપત્તિ હતા. ડૉ. ક્યુરીએ કાંઈ પણ પૂછ્યા વિના દલી દીધું : 'મારો દીકરો મરી ગયો છે !', પછી તો અકસ્માતનો હેવાલ સાંભળીને દાક્ટરનું હૈયું હાથ રહ્યું નહિ. છ વાગ્યા. મેરી ઘરે આવી. અકસ્માતની ખબર મળી. સાંભળીને તે સડક ખની ગઈ. નિશ્ચળતાની મૂર્તિ બેઠું થયું. આખરે

માંથી એક ઓંચું નીકળી શક્યું કે એક ફીબકું પણ ન બહુ. જાણે લાકડાની પૂતળી ! ખૂમ લાંબા મોન પછી તેના હોઠ હસ્યા અને ધોમેથી પૂછ્યું : 'પીરે મૃત્યુ પામ્યા ! ખરેખર મૃત્યુ ?'

મેરીએ પોતાનો પતિ ગુમાવ્યો : દુનિયાએ એક મહાન પુરુષ ગુમાવ્યો. વરસાદ અને કાદવમાં થયેલા આ બધાંકર મૃત્યુએ પ્રજાને હચમચાવી મૂકી. દુનિયાના છાંપાંઓએ આ કથણ અકસ્માત લંબાણથી છાપ્યો. દીલસોજના સંદેશનો પાર નહોતો. લોડ દેલીન, મારસેલીન બરથીસો, લીપ્પમાન, પીરે ક્યુરીના લેખો-રેટરી આસીરટ્ટ શેવેનો ફ્રેંચગેરે નામાંકિત વિજ્ઞાનીઓના સંદેશ તેમાં હતા. 'સુવિખ્યાત વિધવા'ને કીર્તિની લપ ગમતી નહોતી, સરકારી માન વગેરેમાંથી ખચવા મેરીએ દૈનિકિયા બે દિવસ મુલતવી રખાવી. સરખસ, પ્રતિનિધિ મંડળો અને ભાષણો બંધ રખાયા અને પોતાના પતિને તેની માતાની ક્યુર નજીક સાદાઈ-પૂર્વક દફનાવવા માગણી કરી. પણ ડેગવણી પ્રધાને એ બધાની હિપરવટ થઈ દૈનિકિયામાં ભાગ લીધો. કાળા પહેરવેશમાં મેરીને પત્રકારો સંતાળને બોલ રહ્યા. પોતાના સમસાના હાંથના ટેકે મેરી રમશાન પડેલી. થોડો વખત સાંતિપૂર્વક નિશ્ચળ બિટી રહી અને કુલનો ગળેરો આવ્યો કે તરત લઈ લીધો. અને મૃતદેહ પર બધે કુલ છુટા પાડીને વેરવા લાગી. પછી હાજર રહેલાના આશ્વાસનો સ્વીકારવા બિટા ન રહેતા, એક પણ શબ્દ ઉચ્ચાર્યા વિના તે રમશાન છોડી ચાલી ગઈ.

પછી તો મુરહુમ પીરેનાં સ્મૃતિ સ્મરણો ગવાવા લાગ્યાં. સોરબોન, ફ્રેંચ અને અન્ય પરદેશી વિદ્વાન વિજ્ઞાનમંડળોએ પીરેના મૃત્યુને લગતા દરોવા પસાર કર્યા.

મેડમ ક્યુરીની ડાયરીમાંથી, નોંધ મળી આવે છે : 'દૈનિકિયાના બીજે દિવસે મે' નાની ધરીનને બધી વાત કરી. પ્રથમે તો તે ન સમજ અને કાંઈ પણ કહ્યા વિના મને જવા દીધી.

પણુ પછી તો તેણે આંસુ સાંધ્યાં, મારા કાળાં કપડાં તરફ દુઃખપૂર્ણ આંખે જોઈ રહી... હવે આ બાબત એ કંઈ સંભારતી લાગતી નથી. જોસેફ અને ધોન્યા આવ્યા. ધરીન ખેલે છે: ધવ-પણુ હવે હસે છે, ખેલે છે: અને હું મારા પ્રિય પીરને મૃત્યુશય્યા પર સૂતેલો જોયા કરું છું..... પીરના મૃત્યુ પછી હું પહેલીવાર પ્રયોગશાળામાં ગયો. પણ કામ કરવાનું અશક્ય લાગ્યું..... હું આત્મહત્યા કરવાની નથી. પણ આ બધા વાદનોમાં એક પણ એવું નથી કે જે મને મારા પ્રિયતમની સાથે મોકલો આપે ?

શાંત, કાળાં કપડાંવાળો મેરી એક યંત્ર જેવી બની ગઈ હતી. તેની આ રિયતિ બધ ઉપજાવનારી લાગતી, તેનામાંથી લાગણી જેવી ચીજ ઉડી ગઈ હતી. તેના બાળકોને જોઈને પણ તેને કંઈ અસર ન થતી. યન્યમનરક મેરી મરી ગઈ નહોતી, પણ જીવન ત્યજી દીધું હોય એવી લાગતી.

પીરના મૃત્યુએ કેટલાક અમત્યના પ્રશ્નો ઉભા કર્યા હતા. પીરના સંશોધનનું શું ચલાવું ? મેરીના ભવિષ્ય શું ? સગાંવહાલાં ધીમે અવાજે આ બધી ચર્ચા કરતાં અને યુનિવર્સિટી અને પ્રધાનમંડળના પ્રતિનિધિઓની સૂચનાઓ સાંભળતા. એક દિવસ સરકારે મેરી અને તેની પુત્રીઓને પેન્સન આપવાની દજા ખાસ્ત લખી મોકલી.

“મારે પેન્સન જોઈતું નથી. હું મારી જાતે માટે મારા અને મારી પુત્રીઓ માટે કમાવા નેટલી વચની છું.” મેરીએ પેન્સન લેવાની યોગ્યતા ના પાડી દીધી.

યુનિવર્સિટી મેરીને રાખવા માગતી હતી. પણ તેને માટે પ્રયોગશાળા અને જગ્યાનો સવાલ ઉભો થતો હતો. એને મદદનીશ તરીકે રાખવી ? આવી જીવિશાળા અને તાબેદારીમાં

મૂકવી ? મેરીની પ્રયોગશાળાનું નિયમન કરી શકે એવો ગ્રેફેસર ક્યાંથી લાવવો ?

મેરીને પૂછવામાં આવ્યું: ‘હું કંઈ સમજતી નથી’ એમ જવાબ આવ્યો. છેવટે, મેરીને ગ્રેફેસર નીમવામાં આવી. રીતરસમો કારે રહી. ક્રાંસમાં ઉચ્ચ કેળવણીના ઈતિહાસમાં પહેલીવાર સ્ત્રી-ગ્રેફેસરની નીમણુંક થઈ. વૃદ્ધ સસરા મેરીને તેની જવાબદારીઓ સમજાવતા હતા. તથા શબ્દોમાં મેરીએ જવાબ આપી દીધો: ‘હું પ્રયત્ન કરીશ.’

એક સાંજ મેરીએ ધોન્યાને પોતાની પાસે આવવાનું સૂચન કર્યું. પોતાના રાખાશુદ્ધ ધોન્યાને લઈ ગઈ. ઉનાળો ચાલુતો હતો, છતાં ત્યાં સીંગડી જળતી હતી. મેરીએ બારણું બંધ કર્યું. ધોન્યાનું વિરમય વધતું હતું. મેરીના ચહેરા સામે ધોન્યાએ નજર કરી. તે પહેલાંના જેવો જ લાગતો હતો. ‘મેરીએ ક્યાંક ઉધાડ્યો અને તેમાંથી એક મોઝું પડીકું કાઢ્યું. બહેનને પોતાની પાસે બેસવા દઈ.

“ધોન્યા, તારે મને મદદ કરવી જોઈએ.” મેરી બાજબી અને પડીકું ઊંડવા લાગી. તેના કુજતા હાથ સીંગડીના બડકાના પ્રકાશમાં ચળકતા હતા. મેરી એક ક્ષણ ખંચકાઈ; પછી તેણે પડીકું ઉધાડ્યું. ધોન્યા જૂમ પાડતી અટકી ગઈ. તેમાં સૂક્ષ્મ કાદવર કૂણું પડેલ લોહી, ચિંકરાં એવું એવું હતું. મેરીએ પોતાના પ્રિયતમના કપડાં સંધરી રાખ્યા હતાં. વિધવાએ કાતર લીધી અને કકડાં કાપીને એક પછી એક અગ્નિમાં નાખવા માંડ્યા. એકદમ તે અટકી. ઘડેલી આંખોમાં આવેલા આંસુ રોકવા પ્રયત્ન કર્યો. કપડાની ઘેડમાં થોડો ચીકેજો પદાર્થ આવ્યો. એ પીરના મનઝતી ઢુકડો હતો—જેમાંથી થોડા અડવાડિયા પડેલાં ઉપજા સંરક્ષણ અને વિઠાનની શોધોને લેતાં વિચારો ઉદ્ભવતા હતા. મેરી એક નજરે તેના સામે તાકી રહી. તેને સ્પર્શ થયો; તેને (અનુસંધાન ૫. ૧૨૯ ઉપર)

(ગતારથી ચાલુ)

સુવાવડમાં સુવા માટે, કે શેક લેવા માટે ખાટલાઓ નવા જ બરાવે. કાથી બસે નકામી બન્ય. એવા ખરચ આવે તે બેવાને એમનો શ્વભાવ જ નહિ. જુના ખાટલામાં મને ન ફાવે, કે કદાચ અગ્નિથી અકળામણ થાય એટલે દરેક સુવાવડ પ્રસંગે નવો જ સરંજામ વસાવે. શેક દેતી વખતે પણ પાસે જ રહે. સમયસૂચકતા અને સાવચેતી એ તો એમનો ખાસ પ્રસંશાપાત્ર અને અનુકરણીય ગુણ છે. બેદરકારી તો એમનામાં મળે જ નહિ.

પ્રસવમાં કે મેદી પડવામાં વિલંબ થાય તો ધૂમાડી દેવા માટે સાપની કાંચળી પણ એક વખત તો તેમણે મહામુશ્કેલીએ વાદી પાસેથી મેળવેલી. સુવાવડમાં દસ-પંદર વાસા બુન્ને ટુંક મને યોનિમાર્ગમાં ધૂમાડી આપતાં. એમાં ખાખવા માટે લસણનાં છોતરાંની જરૂર પડે, એ પણ પાડોશીમાં રહેતાં કણબી પટેલને ઘેર દરરોજ ફરીને બેઠાં કરી ડાખતો બરી મૂકે.

દસવાસા પછી બે મહિનાં સુધી શુભાગમાં દરરોજ વાપરવાની યોનિ સંભાળનવડી પણ અગાઉથી તૈયાર કરે. એમાં અરણીનાં પાનાનો રસ આવે છે. એકવાર સુવાવડ મને કાળે બનાવે આવી ત્યારે ખરે ખરે સામુજી સીમમાં ફરી, પાંચસાત ગાઉનો પંથ કાપીને પણ અરણીનાં પાન બંને લઈ આવ્યાં. કદિ પણ ચલાવે રાખવાની ઉપેક્ષાદત્તિ રાખે નહિ.

રથાનની તૈયારી પણ એવી જ સાદાસરથી કરે. મારી સુવાવડને ઓરડો, મારગેરમાડીથી લોપી તૈયાર રાખે. ખાટલા નીચે શેક લેવાની માડીની લંબચોરસ ચોટડી બંધાવે. ઉપર જથ્થા-બુંદે તેમ ખાટલા પણ નવો જ કાથીનો બરાવે. જુની ઓળા જેવો તો નહીં જ. ચોટડીઓ પણ મીંચરાના ગામ્રાની, ગંધાતી અને પડખાં જેવી તો નહિ જ. પણ ૩ કે ૫રાજ બરાવેલી

મારી સાસુએ કરેલી

મારી સુવાવડ

લેખક

શ્રી જટુભાઈ વૈધરાજ

ચોખ્ખી. કહે કે. વડુ કરતાં કાંઈ ૩ કે કાથી વધારે છે ? ખગડે તો શું થઈ ગયું ? મતલબ કે પાયરવાનું અને ઓઢવાનું પાગરણ સુખદાયક રચે. સુતિકા-શય્યાનું બીજું નામ સુખશય્યા કહેવામાં હું અતિશયોક્તિ જરાકે કરતી નથી.

આવી તૈયારીઓની એકાદ બે વાતો તો હું કહેવાની જુદી મઠ. સુવાવડમાં બીજી વાસેથી તે બે મહિના સુધી પીવાનો પ્રસુતિ ક્વાથનો વૈદ્યને ત્યાંથી ખરડો ઉતારી મારા સસરા પાસે અગાઉથી મંગાવી ખંડાણીને પડીમાં તૈયાર કરી રાખે. મારા સસરાને ખરડો દેતી વખતે કહે કે, ઉકાળામાંથી કદું ખરે હરડેની છાલ પગેરે રચક એરંદીયા બેઠાં ન બંધાવતાં. જુદાં બંધાવજો. કારણ કે તમે કપાળ-આત ન રહેતી હોય અગર ઝાડા થતા હોય તો વેઢે એ નાખવાની ના પાડી છે. કદાચ કડુથી આંકડી પણ વધારે માટે એવા વિરેચક એરંદીયાનો જરૂર પ્રેમાણે ઉપયોગ કરી ચકાચ કે છોડી દઈ શકાય.

પૂરા દિ એધૂવારે ત્યારથી હું દોઢ મહિનાનું નાવજુ. નાહીને ઉડું ત્યાં સુધી મારા પાસેથી એક ઘડી પણ ખસે નહિ—દેવદરને બતાવું પણ બંધ કરે. દેવદરનું અને સંધ્યા-આરતીમાં કાચમ એમની માયા કરનાર સ્ત્રીઓ એમને દપડો દે કે તમે તો ખડું ઘેલાં છો, આવી તે કાંઈ વડુની સુવાવડ હોય. કે દેવદરને ય મુકાય ? અમારે પણ વડુઓની સુવાવડો આવે છે પણ તમારાથી તો ખાધ તોખા ! મારાં સામુ દરખાને કહેતાં કે, અમારે ત્યાં તો અત્યારે

તો દેવપૂત્ર કે દેવદર્શન મારે મન આં મુગાવડનો પ્રસંગ છે. અટાચે જે વહુની સારવાર છોડીને દેવદર્શન-કયા ઇત્યાદિમાં ક્યાં કંડે તો મોરો ઉપર ઉલટા પ્રભુ પણ નારાજ થાય. આ સાંભળી ધણી ઓઓ મારાં સામુની મરકરી પણ કરતી. કદાચ મનમાંથી એમને વેવલાં પણ માનતી હશે, છતાં એની પરવા ક્યાં વગર મારી દરેક સુવાવડનો પ્રસંગ અતિ મંદત્વનો ગણીને—સદાય સેવા માટે તત્પર રહે છે. દેવમંદિર કે દેરાસરમાં પ્રભુદર્શનની ઘેલછાવાળા વડીલ ઓઓને સુવાવડનાં સુતક આમડછેતને કારણે—પ્રસૂતા વહુ કે દીકરી કેવી અળખામણી લાગે છે એનો આપણામાંથી કોણકને તો અનુભવ હશે જ. કોણકની તો ધાર્મિક માન્યતા એટલા બધી હદ બહાર ગયેલ હોય છે કે, સુવાવડની સેવાને પાતક પણ ગણે છે. પધુપણના તહેવારોમાં જે કુટુંબમાં સુવાવડ કમભાગ્યે આવી તો તો ધાર્મિક અને મતનિયમ પરાપણુ ઓઓનો પરિતાપનો પાર જ નહિ રહેવાનો. મારા સાસુ સાચી ધર્મવૃત્તિવાળાં ખરેખર હોવાથી જ એમને કરજ બળવામાં—સેવા કરવામાં ઇશ્વરમંડિતનો અનુભવ થતો અને સંતોષ મળતો. દેવદર્શન ન થવાનો કે કસામવણુ ન મળ્યાનો સંતાપ ન થતો.

પ્રસવનો સમય નજીક આવે છે એમ મારાં સામુને જણાય ત્યારથી રાતમાં પણ બે ચાર વખત જાગીને મારા ઉપર નજર ફેરવી જાય. મને તો અઝળામણુ થાય અને બિંધ થોડી આવે. એટલે મને ખતર પડી જતી. આ અરસામાં મારા સસરાને પણ બહારગમ ક્યાંય ન જવા દે. પ્રસવ વખતે પુરુષ વર્ગ ધરે ન હોય તો કદાચ મુગાવડનો પ્રસંગ આવે.

સામુજી મુયાણીની પણ સરસ પસંદગી કરે. અણપડ મુયાણીના હાથમાં તો મને કડી ઝોપે જ નહિ. મુયાણીની સાથે તો મારાં

સાસુએ ધર જેવો નાતો બાંધી દોષેલો, એટલે પુરા દિ બેઠા પછી એ મુયાણી કાપમ મારી પાસે આવે, સગી માના જેવા હેતથી મારી સાથે વાતો કરે, પોતાના અનુભવો મારાં પાસે કહી પ્રસવનો ભય ઓછાં કરનારાં દર્શાવે આવે. વળા મારાં સાસુ પણ તેને કદીયે મન-બંધન થવા દે. દીકરી આવે તોય એને સારી પેઠે રાજી કરે. કારણ કે દીકરા દીકરીમાં એને તો કંઈ વધુ ઓછી મહેનત પડતી નથી. મારાં સાસુ એને કહે કે, કંઈ કોઈક વાદિ, ભલે દીકરી આવી. ગમે તેં અવતરે, મારે તો વહુ સાજી સારી નાહી હોં એટલે જ. જમ્.

હવે તો મામમાં નસં આવી છે, એની પાસે પ્રસવનું કાપ ન કરાવે એમ તમે પૂછો છો ? મારાં સાસુ તો નવયુગને પારખવાની દૃષ્ટિવાળાં પણ છે. એ તો માને છે કે બહેલી દાયણ કુશળતાથી કાપ કરે છે અને સ્વચ્છતા જાળવે છે. ફક્ત એમનો વિરોધ આધુનિક પદ્ધતિની સુવાવડના ખોરાક સામે છે. પ્રસવ પછી કેવળ ત્રણ દિવસથી કરી ઉપર રાખવામાં તેઓ માનતા નથી.

ત્યારે શું શીરો ખાવાનું કહે છે ? ના ના કહી નહિ. એ તો ઘી ગોળ અને જરાક ઘઉં લોટ આકરો દાવો પાડી શેઠેલી આ જેવી જ પ્રવાદી પાતળા સુમરેડાડાપુક્ત રાજ અપિ છે. એમની જેવી માન્યતા છે કે પ્રસૂતિ પછી રક્તપાતને કારણે વાયુ વધે છે મારે થોડા પ્રમાણમાં ઘી અને દેથી ગોળ સુવાવાડીના પેટમાં જતાં નોંધએ. અલખત એની કૃતિ બારે ન પડે એવી નોંધએ. છ વાસા તો પ્રવાદી રાજ જ. શીરો તો દસ વાસા પછી જ ખાવા દે છે. આ તો જરા આગે વાત ઘડ.

મૂળ તો કહેવાની મતજલ એવી છે કે, મારાં સાસુ નસંનાં પ્રસૂતિકાવનાં દિમાવતી છે. એની સામીયના અને સ્વચ્છતા એમને પસંદ છે. પણ ખોરાકની જાળનમાં તેઓ સમારણ

મતભેદ ધરાવે છે. એમની માન્યતા પુછો તો પાશ્ચાત્ય રીતની સુવાવડ કાર્યની ચાંચીય સમગ્રજી સ્વચ્છતા અને પુરાણી રીતિ મુજબનો આયુર્વેદ મતાનુસાર ખોરાક એ જેહિતો ન્યારે સમન્વય થશે ત્યારે આપણામાં શરીરોત્તુ આરોગ્ય સ્વસ્થ સુધરી જશે અને આટલી બધી સુવાવડી સ્ત્રીઓ મરશે નહિ કે રોગોથી પીડાશે નહિ. પાશ્ચાત્ય મતાનુસાર ફક્ત એ અઠવાડીયા અત્યારે પ્રસૂતાને નિષ્ક્રિય પાળવાના હોય છે ત્યારે આયુર્વેદ મતાનુસાર ચારથી છ માસ અથવા પૂર્વોપર ન્યારે નિયમિત રહેદર્શન આપવા મોડે ત્યારે સુવાવડ મોટી અજાયબ અને સુતિકાને પાળવાના નિયમોથી મુક્ત થાય છે. આ એમ બતાવે છે કે પાશ્ચાત્ય વિજ્ઞાન કરતાં આયુર્વેદ આ બાબતમાં વધારે અંભીરતાથી વિમાર કરેલો હોવો જોઈએ; પણ આ બાબત તો શ્રેષ્ઠ આયુર્વેદ કોલેજના અભ્યાસી મારા ભાઈઓ પાસેથી જાણી છે એ આ પ્રસંગવશાત કહું છું. પણ આતો વિવર્યાંતર અને શાસ્ત્રીય ચર્ચા જેવું થઈ અહું હવે મૂળ વાત ઉપર આવું.

પુરા દી અધૂઆમાં પછી કહેશે કે, થોડી થોડી હરફર કરો. પડ્યાં રહેવા ન દે. હરવા કરવાથી પ્રસવ વખતે કટાવું ન પડે. કોઈ કોઈ વાર સત્વારે થોડું દળાવે. ખૂબ સંભાળપૂર્વક દળાવે હાથે ઘડીકે હાથ પણ ફેરવાવે. કવચિત ઘડીકે ખાંડણીઆમાં સંમિલાથી ધાન્ય છડવા આપે. એમનો મત એવો છે કે, આર્વા બધા કામો સમગ્રપૂર્વક અને અદ્ય સમય કરવામાં આવે તો સુખરૂપે પ્રસવ થાય છે. ખાવા પણ ખૂબ પ્રમાણે જ દે. જો કે બહુ તો આ વખતે તો ખવાય જ શેનું ? છતાં મને સાવચેત રાખી અજીજી થવા ન દે. કહેશે, અપચાના સુવાવડમાં જાડા થઈ જશે. વારંવાર ઊંચેય કરવા પણ ન દે. ઉપર કહું એમ દેવદર્શને પણ ન જવાનો. એમનો હેતુ એક એ પણ હોતો કે મને જાણું કામ કરવાનો બોલો ન પડે. સગર્ભાવસ્થા

દરમિયાન મને આરામ આપવા તરફનું લક્ષ્ય મુખ્યત્વે રહે છે. મારી સગર્ભાવસ્થા અને સુવાવડમાં બને ત્યાં સુધી ચાર છ મહિના તેઓ જ વધારે કામ જેણે.

પ્રસવ વખતે જાઓ માણસોને પણ પ્રસૂતિગૃહમાં ન બરાવા દે, એટલે ઘોંઘાટ પણ બીલકુલ ન થાય. કહેશે કે, ગીરદીથી મારી વડુ, શરમાય તેથી જોર બરાબર ન કરી શકે તો કશાય. વળી સમજે એટલે વખત વગર બીલકુલ જોર ન કરવા દે. કહે કે, એથી યાત્રી જવાય તો ખરે વખતે જોર કરવાની તાકાત ન રહે.

સૂચાણીને પણ ક્યે વખતે કામ કરવાનું તેની પણ તેમને બરાબર ખબર પડે. વખત વગર તેને હાથ પણ અડાડવા ન દે. મારા સાસુના એકાંતુકાના અને આચારવિચારના ધણા સિદ્ધાંતો સ્વચ્છતાને અનુરૂપ હતા એની તો કદાચ એમને પોતાને પણ ખબર નહિ હોય. સૂચાણી લોકવરણની અજાયબ એટલે તેના હાથ ખમ ધોવરાવી અમારા ધરનો સાડસો પહેરાવી કામ કરવા દેતાં.

સૂચાણી આર્વા. પહેલાંથી જ નુપારથી મને વેદના વેણ્ય આવવી શરૂ થાય ત્યારથી પ્રસવ થાય, મેલી પડે, ખાળકના નાળ છેદનની વિધિ પુરી થાય ત્યાં સુધી મને જાલીને બેસી રહે. સૂચાણી ઉપર દેખરેખ રાખે અને મને હિંમત આપ્યા કરે.

મારે કોઈવાર પ્રસૂતિ વખતે ઇન્કેકશન લેવું પડ્યું નથી એ જાણીને તમે નવાઈ પામ્યા વગર રહેશે નહિ. મને એમ લાગે છે કે આ સગર્ભાવસ્થાથી જ વધારોગ્ય નિયમોના પાલનને પરિણામે અને પથ મેળવને લીધે મુખ્ય પ્રસવ અને સગ્રપ્રસૂતિ મને આજ સુધી દરેક સુવાવડે થયા છે. અતિગ્રંથ કે અતિવિલંબ મેં અનુભવ્યાં નથી. કોઈ વખત આ સ્વાભાવિક રીતે પ્રસવ માર્ગમાં બાળક આડું આવ્યું નથી; જેને સાદરજક પ્રસૂતિ કહેવાય એવું જ બન્યું છે.

૧૫. અંદકી એમને ન મળે. પેડલી ઉપર કે
ની લોહીમાં શેકના અંગારા ભરી દે.
૧. ઓછાડ, મારાં લુગડાં વગેરે નિત્ય
સાથ અને ઘોવા પશુ પોતે જ લઇ જાય,
ખા ઘરમાં ગૌમુત છાંટે અને સવાર સાંજ
બેસી ધૂપ કરે.

૨. હમેશાં ગંધીસો વગર તેલમાં કઢકાવી
૫. શરીર પોતે માથે રહીને યોળાવે. ઢાઇ
તો પોતે પશુ અડીને મારા શરીરને માલીસ
તીખાં અને વજ તેલમાં કઢકાવીને માથામાં
ભરે. આથી જ મારા માથાના વાળ ઉતર્યા
અને માંદે માથું કે કમર-ફુખ્યાં નથી.

૩. જ્યારે જ્યારે નાવણુ નવરાવે ત્યારે ત્યારે
અડીને કંઠાડીથી નવરાવે એટલે શરીર
ચોક્કસ યષ્ઠ જાય. જ્યોતિષી પાસે શુભ
૪. જોવરાવીને જ નાવણુનો દિવસ પશુ નક્કી
નક્કારાવીને તરત જ શરદી ન લાગે માટે
૫. માથામાં મુંદો મોરો બુઢો ભરી દે.

૬. નવરાખ્યા પછી શુકનનો થોડો કંસાર
પશુ મને સુવાવડે ઢોડે મારે પડે માટે
જ-નામનો જ-વાંદવા અને સુવાણીને
જોડો કંસાર થાળા ભરી દબને રાશ કરે.
૭. વડમાં મીઠું ખાય તો અળ આવે,
૮. કીચી મેથીનો સિંધાલુણ મેળવેલો

આંબામોરી કે આદા હળદર કે
તાંત્રા પરડાનું નિર્દોષ અથાણું મીઠાને
ધાલુણ નાંખીને અંબાઉથી જ તૈયાર
મેં વળી દસ વાસા પછી પ્રવાહી રાખને
ડો પરિપક્વ શીરો, ખાત, મગની કે
પાતળી દાળ, ઘઉં બાજરાના દોટની
રી કે બાખરી, બાજરાના દોટની
જેલી કુલવડી, ખીચડી વગેરે ફરતું
વાનું વારંવાર કરી દે. એમને તો
ગળાની ધર્મમતાનુસાર બાધા હોવા
સુવાવડમાં ખાસ લસણ ધીમાં
મારવે કે લસણથી શાક દાળ વધારે.
૯. વડીને ચણકારી છે એવું એમનું.

ખાસ માનવું છે.

એમને એમ થાય કે મને રોજ એકવું
એક ખાવાનું ન ભાવે એથી અગ્નિ ન થાય
એટલે માટે સાદા ભોજનમાં પશુ નવીનતા
લાવવાનો પ્રયાસ કરે. રોટલી તો મોણુ ખૂબ
નાંખી વાળેલી ધીથી તૃપતૃપાતી ખાવાની
બહુ જ મળ પડે.

સુવાની બાજ મેથીની બાજ ફૂધી, તુરીયાં,
મલકાં, પરવળ વગેરે શાકો ગામમાં ન મળે
તો વાડીએથી કે બહારગામથી પશુ મંગાવીને
મને કરી આપે. અને બટાટા, ગુવાર, ચીણુ,
ભોંડો વગેરે અને આપણાં શાક વેા મને છ
મહિના સુધી મારો સુવાવડો ઢોડો ગણીને અને
ધાવણા બાળકને ચુંકે આવે એથી ખાવા ન દે
એકવાર મારા દીધરે બટાટા જ આપ્યાં અને
માંદે શાક બુઢો મયા એટલે મારાં સાસુએ તેમની
ધૂળ કાઢી નાંખી કે વડુ શેમાં ખાસે ? એટલું
ય ખાન રાખતો નથી ? ત્યાર પછી પાંડો-
ચમાં એક બકાલીને કહી રાખ્યું કે મારા
લામક શાક નિત્ય લાવજો જ. (અપૂર્ણ.)

*

મેડમ કચુરી (અનુસંધાન પૃ. ૬૨૪ થી)
ચુંબન ક્યો જ ક્યું. પશુ બોન્યાએ જુલેલી
લઇ, કાતરવડે કઢકા કરી અગ્નિમાં પધરાવી
લોધું. જસ. કામ પૂરું થયું. જને બહેનો મુંગી
મુંગી હડી. “ ઢાઇ બીજના હાથ એ પવિત્ર
ચીજને અડકે તો મને લાગી આવત.”
આખરે મેરીએ ખરડાયેલ અવાજ ક્યું. મૌન
તુટ્યું. મેરી બોન્યા પાસે સરકીને બોલીઃ
“ બોલ, બોન્યા, જીવવા માટે શું વ્યવસ્થા
કરે ? મારે જીવવાનું છે એ હું જાણું છું. પણ
મેમ અને મેરી રીતે ? બોલ, બોન્યા, બોલ.”
મનની બધી સાંતિ ગુમાવી, એકદમ મેરી
ભાંગી પડીઃ આંસુની ધારા સાથે હાંબકા
બંરવા લાગી. બોન્યાએ તેને સાંત પાડી
સત્તાડી દીધી. બીજે દિવસે પાછી મેરી પૂરવણ
યંત્ર જેવી બની ગઈ. (સાધુ)

કાયદાની કલમે

*

આજ બેઠકી ખાતે ન્યાયાસન સમક્ષ ચાલેલા એ મુકદ્દમાના ચુકાદાએ ઈંગ્લિશ જનતામાં ખળભળાટ મચાવ્યો છે. બન્ને મુકદ્દમામાં લડાઈ પરથી પાછા ફરેલા સૈનિક-પતિઓએ પોતાની 'બેવકા' પત્નીઓનાં ખૂન કર્યાં હતાં. ન્યાયમૂર્તિ મિ. ચાલ્સર્સ અને ન્યાયમૂર્તિ મિ. ટક્કરે ન્યુરી સમક્ષ પોતાનાં બાપચુ કરતાં આ ગુના સખત રીતે વખોડી કાઢ્યા હતા અને જણાવ્યું હતું કે, ઇંગ્લાંડમાં કાંઈ એવો અથુલખ્યો કાયદો નથી, કે એક પુરુષ જો પોતાની સ્ત્રીને તેના બેવકાપણા માટે મારી નાખે તો તે ખૂન કહેવાય નહિ: છતાં ન્યાયમૂર્તિઓએ આમ સમજાવ્યા છતાં દરેક મુકદ્દમામાં નાગરિકોની બનેલી ન્યુરીએ બન્ને આરોપીઓને નિર્દોષ ઠરાવી ખૂનના ગુનામાંથી મુક્ત કર્યાં હતા.

ઈંગ્લિશ ન્યુરીઓ ઘણુંખડે ઝાણી લાગણીવશ ગણાય છે. અત્યાર સુધી એ ન્યુરીને એવું સમજાવવું કઠણ થઈ પડતું કે, બેવકાઈ માટે પત્નીને મારી નાંખવી, એ ખૂન નથી. આ ન્યુરીઓને 'એવું' સમજાવવામાં ઇંગ્લાંડના બાહોશ એડવોકેટોને પણ ઘણી મહેનત પડતી કે, આરોપીઓને નિર્દોષ ગણવા બેઠકએ. સર એડવર્ડ માર્શલ હોલ કે. સી. અને સર નેર સાઇમન કે. સી. (સોર્ડ યયા અમાઉ)ને ૧૯૧૪-૧૮ ના પહેલા વિશ્વયુદ્ધ પછી આવા આરોપીનો છૂટકારો કરવામાં બારે તકલીફ લેવી પડી હતી.

આજ તો એ બાબત બહુ સહેલી થઈ પડી છે. ન્યુરીઓ માનવીઓની ગિંદગીનાં

મૂલ આંકવામાં બેદરકાર છે (કારણ કે, રજુ-મેદાનમાં ચતા સંહાર કરતાં ચે રહેરોમાં ચતા સંહારની સંખ્યા ઘણી સરતી બની ગઈ છે.) સૈનિક રજુમેદાનમાં જવાથી તેની ગેરહાજરીમાં તેની પત્નીને ગેરમાર્ગે જવાનું ખોટું કૃત્ય કરે તો તેથી સૈનિકને 'બહુ દુઃખ. પડ્યું' છે, એમ તેઓ માને છે.

પરંતુ, ન્યુરીઓના આવા મંતવ્યોની સામે સ્ત્રીસંસ્થાઓના વિરોધ હી રહ્યો છે. મિસ જેનિટા ક્રાન્સિસ, જેઓ 'પરણેલી સ્ત્રીઓના મંડળના પ્રમુખ' છે, તેમણે પુરુષોને નિરપરાધી ઠરાવાય છે તે સામે વાંધો લીધો છે. સંખ્યાબંધ લેખો અખબારોમાં લખવામાં આવ્યા છે. તેમાં એ મુદ્દા ઉપર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે કે બેવકા સ્ત્રીઓને મારી નાંખવાની બાબતને બ્યાજબી ઠરાવનારો કોઈ 'અથુલખ્યો કાયદો' ઇંગ્લાંડમાં નથી. ન્યુરીઓ લાગણીવશ બનીને નિર્ણયો ઉઘાડે છે એ ખોટું છે.

કોઈએ કાયદાપોથીમાંથી કાયદાનો એવો આધાર ટાંકી બતાવ્યો નથી કે, બેવકાઈ બદલ સ્ત્રીઓને મારી નાંખવાનાં પુરુષોનાં કૃત્યને કાયદેસર ઠરાવનારો કોઈ પણ કાયદો ઇંગ્લાંડમાં અસ્તિત્વમાં છે !

દેખીતી રીતે આ બાબત અચૂરપદ થઈ પડે છે. કાયદામાં આ સંબંધે શી વસ્તુસ્થિતિ છે તે વિચારીએ. "આર્ચીબાલ્ડ" કે જે ફોજદારી મુકદ્દમાઓ અને ગુન્હાઓ, સંબંધમાં મદતના આધાર તરીકે ગણાય છે. તેના બીજા પ્રકારની પદેલી ક્લમમાં ખૂન ક્યારે ગણાય એ વિષે સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવેલું છે. રાણી ઇલિઝાબેથના સમયથી માંડીને રાણી વિક્ટોરિયાના સમય સુધીના મુકદ્દમાઓએ પુસ્તકમાં ટાંકવામાં આવેલા છે. એમાં એક ઘણું જુનો ઇંગ્લિશ કાયદો બતાવવામાં આવ્યો છે. દાખલા તરીકે, જો એક પુરુષ બીજા પુરુષને પોતાની પત્ની સાથે બ્યભિચાર કરતો જુએ, અને જો

તેની પત્નીને તે જ રથેજે તે મારી નાખે તો તે ખુન નથી; તેને બહુ બહુ તો મનુષ્યવધ તરીકે કહી શકાય. આજ ઈંગ્લિશ ન્યુરી આવા કૃત્યને કદાચ તેવું ગણશે અને આરોપીને મુક્ત કરશે.

ઉપર જે દષ્ટાંત અપાયું તેમાં વ્યભિચાર જોનાર પુરુષે સ્ત્રીને તત્કાળ તે જ રથેજે મારી નાખેલી હોવી જોઈએ, પરંતુ જો તેમાં વખત વાતે અને તેનો શરસો શાંત બની ગયો હોય તે પછી મારી નાંખવામાં આવ્યાના કૃત્યને જુનો કાયદો કદાચ ખુન ગણે. ઈંગ્લિશ કાયદાનું દર્ષિબિદુ આ સંબંધમાં એવા પ્રકારનું છે કે, એકાએક વ્યભિચારનું કૃત્ય જોવાથી અથવા તેને લગતી ઓચિંતી જાણ થવાથી પુરુષના અંગેઅંગમાં શરસાનો અગ્નિ એટલો બધો પ્રજ્વલિત થઈ જાય છે કે તેની સ્થિતિમાં તેણે મારી નાંખવાનું કરેલું કૃત્ય માફી યોગ્ય હરે છે. કાયદો એથી પણ વધુ આગળ ગયો છે. ન્યાયમૂર્તિઓએ કહ્યું છે કે, જો એક પતિને તેની પત્ની તરફથી કહેવામાં આવે કે, 'જે વ્યભિચાર કર્યો છે, અને એ બાબતની ખબર, તેજાબાહ, તે પતિને હોય નહિ, તેવી સ્થિતિમાં' વ્યભિચારની વાત સાંભળ્યાનો આધાત નહિ સહી શકવાથી જો પત્નીને તે સદર જાણ્યું જ મારી નાખે તો માત્ર મનુષ્યવધ તરીકે જ કદાચ ગણી શકાય. જો લગ્ન થયા પહેલાં કોઈ પ્રેમિકા અથવા લગ્ન કરવામાં દીક્રા હોય છતાં લગ્નની આરાધી પ્રેમ કરતી પ્રેમી સ્ત્રી જો વ્યભિચારની કબૂલાત કરે તો, તે દાખલામાં તે સ્ત્રીનું મૃત્યુ ઉચ્ચેરાદ્યથી ઉપજવવામાં આવે એ ચાલી શકે નહિ, અથવા કોઈ પરણેલી સ્ત્રી માત્ર એટલું જ કહે કે, હું બીજા માણસ સાથે વસવા જઈશ; અથવા તો, તે દાખલામાં પુરુષે કરેલું ખુન, ચલાવી લેવા કાયદો તૈયાર હશે નહિ.

જુના કાયદામાં એવું લખેલું છે કે, જો એક માણસે બીજા માણસનું નાક ખેંચ્યું અને તેથી

તે જ ક્ષણે શરમામાં તેનું મૃત્યુ નીપજવવામાં આવ્યું હોય તો તે ખુન ઠરતું નથી. જુના કાયદાની ધડતરની આ વિચારસરણી આજ કાયદામાં ઉતરી આવી છે, તે ઉપરથી જણાશે કે, 'અણુત્રખ્યા કાયદા'ના અસ્તિત્વની માન્યતાનો પાયો એ મુદ્દામાં છે: એવકા સ્ત્રીનું મોત નીપજવવું એ કાયદેસર ખુન નથી.

આજ એકલી ખાતે ન્યારે એ સૈનિકા જેમણે મોતાની પત્નીઓને મારી નાખી હતી તેઓને ન્યુરીઓએ નિર્દોષ ઠરાવ્યા ત્યારે ન્યાયમૂર્તિએ તેમને છોડી મૂકવામાં વાંધો જોયો નહોતો, તેનું કારણ ક્ષણિક આવેશને લીધે થયેલા કૃત્યને ક્ષમાયોગ્ય ઠરાવવાનું હોઈ શકે. 'ક્ષણિક શરસાથી એવકા પતિનું ખુન કોઈ પત્ની કરે તો તે વ્યાજબી ગણાય કે નહિ?' કાયદો આ મુદ્દામાં જુદો છે કે કેમ? એ પ્રશ્ન સ્વભાવિક રીતે ઉભો થાય.

આનો વિચિત્ર જવાબ એ છે કે, આ પ્રશ્ન સંબંધમાં કાયદો સુષ્પ છે. 'આર્થોગ્રાફ' માં એવા કોઈ મુદ્દામાં આવેલા નથી, અથવા તો કેંઈપણ કાયદાના પ્રસંગમાં આવ્યા દાખલા ટાંકવામાં આવ્યા નથી. જુના કાયદામાં જો કોઈ પત્ની મોતાના પતિને મારી નાંખતી તો તે કૃત્ય અસામાન્ય બયજનતક લેખાતું. અને તે માત્ર ખુન તરીકે દોષિત જ નહિ બરકે નાનકડા દોષ તરીકે ગણાતું અને તેવા દાખલામાં સ્ત્રીને, ઘણુંપર જીવતી બાળી મુકવામાં આવતી.

માનસશાસ્ત્રની એ એક વિચિત્ર હડીકણ છે કે, પત્નીઓએ પતિઓને મારી નાંખ્યાનો સંખ્યાબંધ દાખલાઓ મેળુંદ છે, પરંતુ તે મૃત્યુ પૈસાને ખાતર અથવા બીજા પુરુષને ખાતર નિપજવવામાં આવેલાં છે; પરંતુ જે કોઈ અથવા ઘણો ખાતર નીપજવેલાં માનુષ પડ્યા નથી. સ્ત્રીઓ ભાગ્યે જ ગોળાબારથી મોત નીપજાવે છે; તેમજ બહુ જ નજીવ દાખલામાં તેઓ ખંજરથી મોત નીપજાવતી જણાઈ છે, પરંતુ સામાન્ય રીતે એર દબને મારી

જામવાની ત્રયા સ્ત્રીઓ અખત્યાર કરે છે. એટલે જો, રણુદેવનાથી પાછી ફરેલી કોઈ સ્ત્રી-સૈનિક, અથવા તો બીજી કોઈ સ્ત્રી, તેના પતિની નિંદાગી ખત્મ કરી નાખે અને તેનું કારણ તેની બેવશાઈ હોય તો તે કિસ્સો આધુનિક ન્યાયાલયમાં નવીન પ્રકારનો મુકદ્દમા કાયદાના દષ્ટિબિન્દુથી ગણાય. કદાચ ન્યાનમૂર્તિઓ કાયદો સમાન રીતે લાગુ પાડશે, એટલે કે પુરૂષને માટે એમ તેઓ કરાવશે, પરંતુ ન્યુરી કેવો અભિપ્રાય આપશે ?

આ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે, અમુક ન્યુરી શું કહેશે તે વિષે 'કોઈ પણ જાતની આગાહી થઈ શકે નહિ, પરંતુ' ન્યુરીઓ અંગેના બહોળા અનુભવ ઉપરથી કહી શકાય કે, પતિને મારી નાખનાર પત્ની તરફ ન્યુરીઓ ચુરસા દાખવશે, અને કોઈ અત્યંત અસામાન્ય કારણોના અપવાદ નહિ હોય તો, એ ન્યુરીઓ ચોક્કસ માટે બાગે પત્નીને પતિનું ખુન કરવા માટે અપરાધી કરાવશે.

કાયદો પુરૂષ માટે એક અને સ્ત્રી માટે બીજો હોય એ બેશક બંધુ જ ગેરવ્યાજબી છે. પરંતુ સર્વ સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ સંજ્ઞામાં ન્યુરરો નીચેની બાબતો ધ્યાનમાં લેશે. માનસ-શાસ્ત્રના દષ્ટિબિન્દુથી અને શારીરિક તકાવતના દષ્ટિબિન્દુથી સ્ત્રીઓ જીંદગીની સંરક્ષણ ગણાય છે. એને બદલે તેઓ જીંદગીનો નાશ કરે તો તે આવાત રૂપ માનવામાં આવે.

જે સોકો એમ માનતા હોય છે કે, આવાં ખૂનીઓ-પછી પુરૂષો હોય કે પ્રેમદાઓ-ને છુટકા જવા દેવાં જોઈએ નહિ. તેઓ તરત જ પ્રશ્ન કરશે કે, 'શું કાયદો ફરેલી ચકાય

નહિ ?'. પણ તેઓનું ધ્યાન દોરવું જોઈએ કે, આમાં કાયદાનો કાંઈ ધણો દોષ નથી, પરંતુ ન્યુરીઓનાં મન ઉપર બીજા વિશ્વવિગ્રહ અંગે પડેલા પડખા ઉપરથી ઉપરિચિત થયેલી ખાસ પરિચિતિનો આમાં મુખ્ય દોષ છે. તેઓ વિશ્વવિગ્રહમાં જઈ આવેલા પુરૂષ સંજ્ઞામાં જ બનતા આવા દાખલામાં નિહોળતાં અભિપ્રાય આપે છે. પરંતુ સમયનું વહન ચર્તા અને વિગ્રહનાં સંસ્મરણો ઓછાં ચર્તા, ન્યુરીઓની માનસિક વલણમાં પડેલા આવવા સંભવ છે. અનુભવ કહે છે કે, સામાન્ય શાંતિના વખતને ઇર્લાંડમાં 'કોઈપણ જાતના ખૂનમાં છુટકારા દાખલા બંધુ હોતા નથી. ખૂનના આરોપીને છુટકારો મેળવવાની બાબતમાં ઇંગ્લિશ ન્યુરિ સામાન્ય વખતમાં સંતોષ આપવા સરેશ નથી. બદલે, જાહોરા ધારાશાસ્ત્રીઓને પણ એ બાબત ધણી મુશ્કેલ માન્ય મઠી છે. મદ્ય સર એડવર્ડ માર્શલ હોલ અને સર નોરમન બરેટ કે. સી. (જેઓ 'દાસમાં દાહોટ્ટો' ન્યાયમૂર્તિ છે) તેઓ બાહોરા ફોજદારી ધારાશાસ્ત્રીઓ ગણાતા હતા. ખૂનીઓ તરફથી ન્યારે તેઓ બચાવ માટેનાં બાંધણું કરવા માટે સામાન્ય વખતમાં ઊભા ચતા હારે ન્યુરીનાં મનને સંતોષ આપવા માટે તેઓને અત્યંત ઉર્મિશીલ બાંધણો કરવા પડતાં.

આથી હાલમાં જે બની રહ્યું છે તેથી ભરપામરા જેવું નથી. સમય આગ્યે પ્રગતિથી સંસ્કૃતિ આનું વેર ખાનગી રીતે લેશે જ, ખૂન મનુષ્ય જાતના અતઃકરણને રમિકર બાબત નથી, એટલે એનો આશ્રય લેનારાઓને સંસ્કૃતિ કોઈપણ સંજ્ઞામાં નિરપરાધી કરાવશે નહિ.

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂા. ૫) પરદેશ માટે. ૬-૧૦-૦

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય, અવેરીવાડ, અમદાવાદ.

(જતાકથી ચાલુ)

બાળઉછેર

સો. ભવ્યલતા રણજિતભાઈ વૈધ

બાળકને માતાએ ક્યારે અને કેટલી વખત બોળામાં લેવું ને બાળવું ખાસ જરૂરી છે. પહેલાં બે ત્રણ દિવસ બાળકને દર છ છ કલાકે લેવું. ઘણી વખત બાળકને દૂધ પીતાં આવડતું નથી, તેથી તે જૂખું રહે છે, માટે ઉકાળીને ઠંડું પાડેલા પાણીમાં ચુકેલ નાખીને આપવું. પણ બહારનું દૂધ તો બનતાં સુધી ન જ આપવું. ત્રીજા દિવસ પછી ત્રણ ત્રણ કલાકે બોળામાં લેવું. ડોક્ટરો અને નસોએ બરાબર પ્રયોગ કરીને નક્કી કરેલું છે કે, ત્રણ કલાકથી વહેંચું. બાળકને બોળામાં લેવાથી તેને અપચો થાય છે. પહેલા ત્રણ દિવસ સુધી બાળકને દૂધ પીતાં શેવે નહિ, તો પણ તેને બોળામાં તો લેવું જ.

ઘણાં બાળકો બરાબર ચેટ બરાબા છતાં રડ્યા કરે છે અને ચેટ બરાબર સાફ આવતું નથી, તેનાં ત્રણ કારણ હોઈ શકે. (૧) બાળક ત્રણ કલાક કરતાં વહેંચું બોળામાં લેવામાં આવતું હોય, (૨) અનિયમિત વખતે ધવરાવવામાં કે દૂધ આપવામાં આવતું હોય, અથવા (૩) દરેક વખતે વધારે પડતું દૂધ અપાતું હોય. આ ત્રણને માટે ઉપાય સહેલાઈથી કરી શકાય. પ્રથમ છે. માતાએ પોતા બાવામાં કાળજી રાખવી, સાદો ને પુષ્ટિકારક ખોરાક લેવો અને ખૂબ દૂધ પીવું. તેણે અથાગ મહેનત, ચિંતા કે કલેશ ન કરવાં, પોતાને અપચો કે કબજાયાત ન થાય તેની કાળજી રાખવી, પોતાના દાંત સાફ રાખવા. અમુક માસનાં બાળકને ૨૪ કલાકમાં કેટલીવાર બોળામાં લેવાં તે જાણવું જરૂરી છે.

પહેલા પાંચ માસ સુધીના બાળકને ત્રણ ત્રણ કલાકને અંતરે ૨૪ કલાકમાં છ વાર; છઠા ને સાતમા મહીને ચાર ચાર કલાકે પાંચ વાર અને અઠસરે ને નવમે મહિને પાંચ પાંચ કલાકે ચાર વાર બોળામાં લેવું જોઈએ.

પાંચ માસ પુરા થાય એટલે ત્રણ કલાકને બદલે સવા ત્રણ કલાક, પછી સાડા ત્રણ કલાક, પોણાચાર, ચાર, એમ દિવસે દિવસે અંતર વધારવું. બાળકને ત્રણ ચાર કલાકે દૂધ ન આપવું હોય ત્યારે એને ઉકાળેલું પાણી આપવું. પાણીથી એના આંતરમાં ચોકખા થશે ને દસ્ત પણ સાફ આવશે. રાતમાં બાળક ઉઠે તો બીલકુલ બોળામાં લેવાની ટેવ પાડવી નહિ. બાળક રડે ને જરૂર પડે તો જ ગુલકેનું પાણી આપવું. રાતમાં દૂધ ન પાવાથી માતા અને બાળક બંનેના જીવને શાંતિ રહે છે. ઘણી બહેનો આખો દિવસ કામકાજ કરીને ચાકી જાય ને રાત્રે ખૂબ ઉંઘ આવે એટલે બાળકને રાખવું જ બસવું લાગે, તેથી તેને આખી રાત પડખામાં સુવાડી દૂધ આપ્યા જ કરે છે. માતા સુઈને દૂધ આપે તે ઘણી જ ખરાબ રીત છે. તે દૂધ બાળકને પચતું જ નથી. વળી આખી રાત આમ પડખામાં બાળક દૂધ પીએ તો કેવી રીતે પચે? આપણે મોટી ઉંમરનાં ચાણસ પણ રાત્રે જમ્યા પછી આખી રાતમાં પાણી સિવાય કંઈ જ લેતાં નથી, તો નાનાં બાળકોનું તો શું જનું?

બીજાક ત્રણ માસનું થાય પછી ન્યેનાથી બની શકે તેમણે કાંઈ પણ ફળનો રસ બે ત્રણ ચમચી પાવે. મોસળી, નારંગી, દ્રાક્ષ વગેરે કાંઈ પણ ફળ ચાલે. ત્રણ કલાકનું અંતર વધારીને ચારનું કરીએ ત્યારે બાળક વચ્ચે ખૂણુ થાય, કારણ કે, તે મોટું પણ થતું જાય, એટલે દૂધ આપ્યા પછી દોઢ બે કલાકે મધ ને લી બે મળીને એક ચમચી નેટલું આપવું. એરડીયું ખરમ કરી તેમાં મધ નાખી આપવાની બાળકનું પેટ સાફ આવી જાય છે. બાળકો માટે હરડે બહુ જ સારી છે. તે હૃદયને મજબુત બનાવે છે ને પેટ પણ સાફ લાવે છે. નાનાં બાળકોને દર ત્રણ દિવસે હરડે સંચળ, કરીયાતુ, ઝેરી ગોટલી, વિગેરે ઓસડીયાં ધરીને તેમાં મધ નાખી તેને પાવું. સંચળને લીધે પેટમાં પવન હોય તો તે પણ વાહુટ થઈ મટી જાય છે.

બાળક નવ માસનું થયા પછી માતાનું તેને દૂધ છોડાવવું જોઈએ. નવ દસ મહિના પછી માતાના દૂધમાં કસ રહેતો નથી. વળી બાળક પણ મોટું થતું જાય છે એટલે એને બદારનો ખોરાક જોઈએ છે અને જો તે ન મળે તો તે નબળું પડે છે અને માતા પણ નબળી પડતી જાય છે. પહેલાં બપોરનું દૂધ છોડાવી તેને બદલે બને તો ચાપનું દૂધ અથવા બેંસના દૂધમાં બે ભાગ પાણી નાખી, વાવડોગ, પીપરીમળ, મુવા વિગેરે નાખી ફિકાળું અને એક ચમચી ગુલોઝ નાખી, ઠંડું પાણી તેને પાવું. બપોરનું ધાવણ છોડાવ્યા પછી સાંજનું છોડાવવું. એમ ધીમે ધીમે એને બદારના દૂધની ટેવ પાડવી. અને બાળક ૧૨, ૧૪ માસનું થાય એટલે માતાનું દૂધ બંધ કરી બદારના દૂધ ઉપર ચડાવી દેવું, જેથી બાળકની તેમજ માતાની બન્નેની તંદુરસ્તી સારી રહેશે. બાળકોને ધોળ પ્રમાણસર અને વખત સર ખોરાક આપવો તે અત્યવશ્ય છે.

બાળક સંપૂર્ણ રીતે પચાવી શકે તેમજ તે ખોરાક વાટે મળતા પોષક દ્રવ્યો પોતપોતાનું કર્તવ્ય બરોખર બજાવી શકે તેવો ખોરાક આપવો જોઈએ. જો બાળકોના ખોરાકના સામાન્ય નિયમો બરોખર પાળવામાં આવે તો તેમની હિંદરને સંપૂર્ણ મદદકર્તા થઈ પડશે.

દૂધ એ બાળકોનો કુદરતી ખોરાક છે, તેમાં બાળકને પોષણ માટે બધાં તત્ત્વો જેવાં કે—સાકર, તેલી પદાર્થો, પ્રોટીનસ, ખતીન દ્રવ્યો, વીટામીનસ, કેલશીયમ અને ફોસ્ફરસ વિગેરે બધું મળી શકે છે. તેથી દૂધને એક આદર્શ ખોરાક તરીકે ઓળખાવી શકાય.

બાળકને સૌથી સારો ખોરાક આપવો હોય તો માતાનું દૂધ સંપૂર્ણ અને પ્રમાણસર આપવું જોઈએ. માતાના દૂધમાં રસાયણિક પદાર્થોનું પ્રમાણ બાળકના પાનાં ઉપર ફોર્મિશ કાઢા ઉપરથી સમજશે. જુદી જુદી જાતના દૂધમાં ઉપર ફોર્મિશ રસાયણો કેટલા ભાગમાં વહેંચાયેલાં છે તે પણ નીચેના કાઢા ઉપરથી સમજશે :—

પાણી તેલી કામો હાઈ નાઇટ્રોજન ખરમ પદાર્થો ડ્રેડસ યુક્ત પદાર્થો

ગાયનું દૂધ	૮૭.૪	૩.૭	૪.૭	૩.૪	૦.૭
બેંસનું	૮૧.૦	૮.૦	૫.૦	૬.૦	૦.૮
બકરીનું	૮૬.૦	૪.૦	૪.૨	૪.૪	૦.૮
મેટાનું	૭૬.૦	૮.૬	૪.૫	૬.૭	૧.૦
એચીડનું	૯૦.૦	૧.૩	૬.૫	૧.૭	૦.૫
માતાનું	૮૮.૨	૩.૪	૬.૪	૧.૭	૦.૩

ઉપરના કાઢા ઉપરથી જાણી શકે બાળકોનો કુદરતી ખોરાક (માતાનું દૂધ) તેમાં જે રસાયણિક દ્રવ્યો છે, તે જ પ્રમાણમાં રસાયણિક દ્રવ્યો બીજા કાંઈપણ જાતના પ્રાણીઓના દૂધમાં નથી. બાળકોની પાચનશક્તિ સદૃશ કરી શકે તેવાં દ્રવ્યો માતાના દૂધમાં છે. વળી આ દૂધને જઠરના પાચક રસો જે જાતનું દર્દી બનાવે છે તે એક મુંઝવણ અને બાળક

જરૂરીથી પચાવી શકે તેવું હોય છે. તેથી કરીને માતાઓ યોગ્ય વખતે પોતાના બાળકને સ્તનપાન કરાવીને બાળકોની ઉછેર માટેના સૌથી પોષાક ખોરાક દૂધ આપે તે ઘણું અગત્યનું છે.

સ્તનપાનથી બાળકને અપાતા ખોરાકની અગત્યતા તો ઘણાને સમજાતી હશે. તેનાથી બાળકોને જે જાતનો ખોરાક કુદરતી પ્રમાણમાં મળેલો જોઈએ તે મળી શકે છે, બ્યારે ખાવ કે બહારનું દૂધ આપવું હોય ત્યારે તેને પાણી નાખીને ઉકાળવું પડે છે, કે જેથી બાળક તે બરાબર પચાવી શકે છે. વળી માતાનું દૂધ માતાના સ્તનમાંથી સીધું બાળકના મોંમાં જવાથી તે દૂધ કોઈ રીતે બગડવાનો અથવા તો બહારના જંતુઓ દ્વારા બગડવાનો ભય રહેતો નથી.

આપણી આધુનિક સ્ત્રીઓને બાળકને સ્તનપાન કરાવવું એ એક દિલ્લું કાર્ય હોય એમ લાગે છે. વળી તેઓની શારીરિક સ્થિતિ પણ એવી નબળી હોય છે કે તેઓ બાળકને સારી રીતે ઉછેરી શકતાં નથી. જે આધુનિક શુભરાતી સ્ત્રીઓને પોતાના બાળકોની શારીરિક સ્થિતિ સુધારવી હોય તો પહેલાં તેમણે તેઓની પોતાની શારીરિક સ્થિતિ સુધારવી જોઈએ, કે જેથી બાળકને યોગ્ય રીતે ઉછેરી શકાય. બરાબર પ્રમાણમાં માતાએ પોતાના બાળકને દૂધ સ્તનપાન વડે આપવાનું હોય ત્યારે નીચેની સુચનાઓ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ.

(૧) બન્ને સ્તન યોગ્ય વખતે ખાલી કરવાં જોઈએ.

(૨) શ્રેષ્ઠ ખોરાક લેવો જોઈએ.

(૩) યોગ્ય જાતનું માનસીક વલણ, અને રહેણી કરણી હોવી જોઈએ.

માતાના દૂધ પછી બીજો નંબર બાળકને આપવામાં આવતું ગાયનું દૂધ છે. માતાના

દૂધની અને ગાયના દૂધની સરખામણી કરીશું તો ગાયના દૂધમાં :—

	ગાયનું દૂધ	માતાનું દૂધ
ગ્રાડીન્સ	૩.૩ ટકા	૧.૫ ટકા
તૈલી પદાર્થો	૪.૦ „	૩.૩ „
દૂધની સાકર	૫.૦ „	૬.૫ „
બીજા દ્રવ્યો	૦.૭ „	૦.૩ „
કેલ્શીયમ	૦.૧૨ „	૦.૦૪
ફોસ્ફરસ	૦.૦૯૩	૦.૦૧૫
પાણી	૮૬.૮	૮૮.૩

ઉપરના કોષ ઉપરથી સમજાશે કે ગાયના દૂધમાં સાકર સિવાય બીજા દ્રવ્યોનું પ્રમાણ વધારે છે. વળી તેમાંનું ગ્રાડીન્સ બાળકને પોષણ માટે જરૂરી છે. તો ગાયના દૂધમાં અર્ધો અરધ પાણી નાખી, સાકરને બદલે બ્લુકોઝ નાખી ઉકાળાને ઠંડું પડે ત્યારે બાળકને આપવામાં આવે તો તે પણ તેમને માટે યોગ્ય ખોરાક બની શકે. પણ ગાયના દૂધમાં પાણી મેળવ્યા વગર, તેમજ ગરમ ક્યાં વગર તો કઢી પણ આપવું જ નહિ. કારણ કે ઠંડા દૂધમાં સૂક્ષ્મ જંતુઓ હોય છે; તેમજ ગાય જે રોગીષ્ટ હોય તો તેના રોગ તેના દૂધ વાટે બાળકના પેટમાં જાય. ભેંસના દૂધમાં પણ બે બાજ પાણી નાખી ઉકાળાને ઠંડું પાડીને આપવું.

જે બ્લુકોઝ મળી શકે તેમ નહોતો તો દૂધ ગરમ કરતાં પહેલાં યોગ્ય પ્રમાણમાં સાકર, નાખવી.

હવે બાળકને માતાનું દૂધ છોડાવ્યા પછી બહારનું દૂધ દિવસમાં કેટલી વાર અને કેટલા પ્રમાણમાં આપવું તે જોઈએ. એક વર્ષના બાળકથી માંડીને સાત વર્ષના બાળકને દિવસમાં કેટલા શેર દૂધ આપવું જોઈએ તે વિષે આવતા અંકમાં ચર્ચા કરીશું.

(ચાહ)

મિ-મિલન

જોડાયેલ

મિલન દિવસ

પ્રશ્ન: હા એક વાતની હોય તો તો જાણે માણસ તેને પહોંચી વળે, પણ આ તો ડગલે ને પગલે હા લઈ બેસે છે, એને નથી પહોંચાતું. 'જોડનું' બાળક સમજીને ઘણી વાર તો ખમીખાઈએ છીએ, પણ હરેક વાતની જિંદ હોય ત્યાં કેમ પહોંચાય ?

અમારી બચ્ચીની વાત છે. મારે હડીલી. તેના બાપુને તો હળર ઠામ. હું પણ ક્યાં જોડલી નવરી પડું છું કે તેનું કંચું વારેવારે ક્યાં કરું ? તેના બાપુ બહાર પગ મૂકવા જાય કે 'હું ચાલીશ' ની હા પડે. 'ઓઈસનું' ઠામ ઘેર લઈ આવ્યા હોય ને નીરાંતે લખવા બેસે કે 'મારે લખવું છે' ની હા પડે. ડાહ્યેને જરૂરી કામે મળવા જાય તો સાથે જવાની જિંદ. આમ એક વાત એવી નથી તે તેણે હા નથી લીધી. બહુ ખાવાનું લાવીશ, રમકડાં લાવીશ, એમ કહીને પડાવ્યે પણ માને નહિ. બહુ રોડીઆ કરે સારે ડાહ્યાર 'લે ચાલ ત્યારે, આવે તો લઈ જઈ' છું. પણ બીજી વાર બોલતી નહિ ! 'એમ કરીને સાથે લઈ જવી પડે. આ તો તેના બાપુજીની સાથેની વાત થઈ; પણ મારી પાસે તો આખો દિવસ વાત વાતમાં હા લઈને બેઠી જ હોય. પછી હું તો મારે ચોક્કસ મૂળી દઉં. રડી રડીને જીંદી જાય. ડાહ્ય વાર જાગીને પણ પાછી લીધેલી હા પકડી લે.

બચ્ચીના આ હડીલા સ્વભાવથી તો અમે હારી બેઠાં છીએ. હવે કરવું શું ?

જવાબ: બાળકની હા માટે આપણે માખાપો સર્વોંશે જવાબદાર છીએ. 'જોડનું' બાળક 'ગણાયું' ત્યાં તો હાની વાત મારે ભયંકર સ્વરૂપ પકડે છે. બાળક હડીલું બની જાય છે તેમાં માખાપોને જે પંચાત પડે છે તેના કરતાં બાળકને વધુ ગંભીર નુકસાન થઈ રહ્યું હોય છે અને આખરે એવી ગંભીર સ્થિતિએ બાળક પહોંચે છે, કે તેના મનની વિકૃતિઓમાં એક એક કરતે બહુ મોટા વિસ્તાર થતા જાય છે.

હાનો આરંભ તો ઘોડીઆમાંથી થાય છે. બાળકને બધી રીતે સાચવી લેવાની પંચાત અને બેસમજ મનોદશામાંથી એના મૂળ નખાય છે. બાળકની માગણી આવી કે તેને બધી જ વખતે, બધી જ પરિસ્થિતિમાં પૂરી, પાડવી કે સંતોષવી એ વિચારમાં વિવેક જળવાતો નથી અને પરિણામે બાળકની હાની પરંપરા સામી આંવીને ઊભે છે.

તમારા બાળકની બાબતમાં પણ તેની માગણી સંતોષવામાં રાખવો બેઠતો વિવેક નથી જળવાતો એમ કહું તેમાં તમને ઠપકો આપું છું એમ રજે માનતાં; પણ સાચી વાત તરફ ઝાંઝળી ચીંધું છું. તમારા બાળકના હડીલા સ્વભાવનાં મૂળ તો બહુ જીડે ઉતર્યાં છે, એટલે તેનો ઉપચાર તરત જ પરિણામ લાવનાર નહિ દેખાય; પણ તમારે ધીરજથી અને ઠઠ મનથી બાળકના દિલની ખાતર પણ એને અનુસરવો જોઈશે.

હજારા લાગતા ઉપચારો પડેલા તપાસીએ. બચ્ચુના બાપા અમસ્તા ડાઈ મિત્રને ઘેર જતા હોય ત્યારે તો 'ચાલને બચુ ! કાકાને ત્યાં આવવું છે ?' કહીને તેને માગણી કરે તે પહેલાં જ લઈ જવાની તૈયારી બતાવે. બચુ બાપુજીની જેમ લખેલા વાંચવાની માગણી કરે

પુણ્યપર

*

મારી નાની બહેનને નાનપણમાં ભૂલથી દાયલે ડાળી બાળુ નાક વીંધી નાખ્યું હતું. મોટી થયા પછી, હું સાસરે ગઈ હતી ત્યારે તેણે જીદ કરીને જમણી બાળુ નાક વિંધાવી લીધું. હવે પોતાની મૂર્ખાઈ ઉપર પરતાય છે. ડાળી બાળુનું વિંધ પૂરાતું નથી, એથી વારં-વાર રડે છે. તો ડાળી બાળુનું વિંધ પૂરાય અને ચામડી આવી જાય તેવા ઠાંઠ ઉપાય હોય તો સૂચવશો.

-કળાવતી

આપની નાની બહેન તો ભૂલથી બન્ને બાળુ નાક વીંધાઈ છે, પણ મદ્રાસ પ્રાંતમાં તો દરેક સ્ત્રી શોખથી બન્ને તરફ નાક વીંધાવે છે અને બન્ને તરફ ફક્ત, દાણો કે સુતી પહેરે છે. મદ્રાસી ફેશન પ્રમાણે તમારી બહેન બન્ને તરફ સુતી પહેરે તો શી હરકત છે ?

કદાચ એમ ન હોવે તો ડાળી બાળુના છેદને એમનું એમ રહેવા દેવું અને નાહીને હિયા પછી એના ઉપર ક્રીમ ને પાવડર લગાડવા. ધીમે ધીમે એ છેદ પૂરાય જશે.

*

મારા પતિને નાનપણમાં કેટલાક મિત્રોની સોજતથી હસ્તદોષની કુટુંબ પડી હતી, પણ તે પછી ધીમે ધીમે તેઓ એ કુટુંબમાંથી છૂટયા છે, પણ શારીરિક ખામી રહી જવા પામી છે. મારા લગ્ન પછી તેમણે મારો પાસે એ કુટુંબની કચલકત કરી છે, ને તે માટે બની શકે તો ઉપાય કરવા તેઓ ધણા આતુર છે. એ માટે ઠાંઠ ઉપાય હોય તો સૂચવશો.

-એક આહુક બહેન

સ્ત્રીજીવનમાં પૂરા નામ ઠામ સિવાય ઠાંઠ પણ પ્રશ્નનો જવાબ આપવામાં આવતો નથી.

-સંપાદક

તો તેમાં તેને નકાર બજવાનું કાંઈ જ કારણ ન હોય. ધડીબર તો પોતાનું લખવા વાંચવાનું પડ્યું રાખીને પણ બચુને કલમ કાગળમાં લંપરડા તાણવા દે. એથી તેની માગણીનું સમાધાન તેને મળશે. 'લે હવે બચુએન, તમે આ કાગળ-પેન્સિલ લઈને લખશો ? મારે જરા આ લખવું છે' કહીને બચુને પડતી મૂકશે તોય બચુ તે સામે ખાસ વાંધો નહિ લે.

આમ બાળક તેની માગણીને સ્વાભાવિક-પણે સહારેલી બુદ્ધિએ એટલે તેને આત્મસંતોષ મળે છે.

હવે જરા દહંતાથી કરવા જેવી વાત. પણ ત્યારે ઓફિસમાં જાય ત્યારે માગણી કરે ત્યારે હસીને દહંતાથી 'ન લઈ જવાનું. કહે તેમાંય વાંધો નથી. "લે, હમણાં તો હું ઓફિસમાં જઈ છું" ત્યાં સાથે જ અવાચ. અને આપણે સાંજે કાઢીને ત્યાં ફરવા જશું હો ?" કહીને ચાલ્યા 'જાય. 'તારા માટે ફલાણું લાવીશ, લે વાત રહેવા દે' એવી લાલચ ન જ અપાય. આમ કરતાં રડે તો બલે રડે. કંઈક મનથી એ સહી લેવું.

આમ બાળકને સામાન્ય પ્રસંગોએ કે સામાન્ય વાંજળી માગણી વખતે હઠ કરવાનું ન જ રહે તેમ કરવું. બાપુજી કે બા ના કહેશે એટલે પછી તેની 'હા' નહિ ચાય એવું બાન બાળકને દહંતાથી કરાવવું રહેશે.

કયા પ્રસંગે હા કહેવી કે કંઈ માગણી આપણી શક્તિ કે અજ્ઞા પ્રમાણેની છે તે સંતોષવી કે વધારવી, તે સમજી માગ્યાપો સહેજે સમજી શકે.

દિગ્દર્શક વીરેન્દ્ર દેસાઈએ નલિની જય-વંતને જીવનસંગીની બનાવી દીધી છે. દિગ્દર્શક બાળુશાવ પટેલે સેક્રેટરી ને અભિનેત્રી મુશીલા-રાણીને ડાબે પાખે બેસાડી દેવામાં સલામતી જોઈ છે. દિગ્દર્શક સોરાજ મોદીએ મહેતાબ-બાનુને જીવનસાથી બનાવી દીધાં છે. (યુ. મિત્ર)

સૌરભ

ગોરિંગ ને નદીને પરણ્યો છે તે શ્રીમતી એમી સોનમાન ગોરિંગ અત્યારે જર્મનીમાં ન્યૂકાઉસ આમડાની પાસે, ત્રણ ઓરડાની એક લોજમાં પોતાની સાત વરસની પુત્રી ઇડા સાથે રહે છે. એક દિવસે આ એમી સારાયે જર્મનીમાં અતિ ધનાઢય સ્ત્રી તરીકે લેખાતી હતી. અત્યારે તે અશ્રુભરી આંખે કહે છે: 'મારી ઇડાનું જીવન માફે શું થશે તે હું જાણતી નથી. પણ હવે તો એની ચર્ચા જ નિરર્થક છે. હું મારા પતિનો સાથ ખોઈ બેઠી છું. એ મને બહુ લાગે છે.'

ન્યૂરમ્બર્ગ ત્યાંથી પચીસ જ માર્ચ છેલ્લું છે. ત્યાં એનો પતિ-ગોરિંગ સાદાના પિંજરામાં બિભો બિભો બડાશો મારવાનો એક બન્વતો પ્રોસીક્યુટર નેક્સનના કોષખર્ચો પ્રશ્નોને ચાલુ હોડાવ્યા કરતો હતો. શ્રીમતી એમી ગોરિંગ કહે છે: "મારા પતિના પૌરુષ માટે અને પોતે ને શ્રદ્ધાપૂર્વક માને છે તેને અક્ષરસઃ વળગી રહેવાની તેની હિંમતને માટે હું બારે મનરુ છું" કુદરતના સંજવર્માં હજુ તે સન્માનપૂર્વક બોલે છે તે જાણીને એમીને ખૂબ નવાઈ થઈ. દિટલર એમની પુત્રી ઇડાનો 'ધર્મનો બાપ' છે. એમીએ કહ્યું: "આખરી તબક્કે દિટલર

માનસિક દૃઢથી બારે પિડાતો હતો. માફે તો કીક, પણ દિટલર તો મારી પુત્રીને પણ એના પિતા સાથે મૃત્યુની સજા થાય એમ માનતો હતો."

*

થોડાક દિવસો પર પ્રગટ થયેલા એક સમાચાર સીસમાજ માટે અત્યંત વિચારણીય છે. 'પતિ તરીકેના હક્ક'નો ભોગવટો કરવા દેવાની એક સ્ત્રીએ પતિને ના પાડવાથી પતિએ હિરેકરાઈ જઈને પત્ની પર તીક્ષ્ણ ને ધારધાર હથીધાર વડે હુમલો કર્યો હતો ને પત્નીના શરીર પર ઠેકઠેકાણે ઇજા કરી હતી. પત્નીએ જીમાજીમ કરતાં, પાડોશીઓ-દોડી આખા હતા, ને પકડાઈ જવાની ખીંકે પુતિએ શરીર પર ગ્યાસતેજ છાંટીને સળગી જઈ જીવનનો અંત આણ્યો હતો.

અમદાવાદ તાબે ગોધાવીમાં પણ એક પતિની વધુ પડતી હવરાખોરીને તાબે થવાની તેની પત્નીએ ના પાડતાં પતિએ પત્નીનું નાક કાપી નાખવાથી પતિને સજા થઈ.

સ્ત્રીસમાજને માટે આ બનાવ અત્યંત વિચારણીય છે. સ્ત્રીઓ-ખાસ કરીને મુશિક્ષિત ને કેળવાયેલી સ્ત્રીઓ-રાજકીય, સામાજિક અને આર્થિક ક્ષેત્રોમાં હકકે અધિકારો મેળવવા માટે જુએશ ચલાવી રહી છે. સ્ત્રીઓ સ્વનંતતા મેળવવા માટે મથી રહી છે, પરંતુ સ્ત્રીની કચ્છા વિરુદ્ધ તેના શરીરનો ભોગવટો ન કરી શકે તે માટે કાયદા મારફત રક્ષણ મેળવવાનો પ્રયાસ સ્ત્રીઓએ કર્યો હોય, અથવા આતંત્ર રક્ષણ મેળવવાનો સ્ત્રીઓને વિચાર મુદ્દા આવ્યો હોય એવું જાણવામાં હજુ મુશી નથી.

પણ બીજા બધાં ક્ષેત્રોમાં સ્વાતંત્ર્ય મેળવવા મથતી સ્ત્રીઓએ આ અતિ મહત્વની બાબતમાં સ્વાતંત્ર્ય ને કાયદા દ્વારા રક્ષણ મેળવવાની સર્વ પહેલી જરૂર નથી. બીજી બધી બાબતોમાં સ્ત્રી બંધે પરાધીન ને પરત્ર રહે, પરંતુ શરીરનો ઉપભોગ કરવા દેવાની

આત્મતા સ્ત્રી પરાધીન રહે ને કાયદો પણ પુરુષને-પતિને તેનો પતિ તરીકેનો હકક ભોગવવાનો પ્રવાનો આપે, એ વસ્તુસ્થિતિ અત્યંત જંગલી, સ્ત્રીના વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય પર ત્રાપ મારનારી અને સમસ્ત સ્ત્રી જાતિને માટે અત્યંત અપમાન જનક નથી ? યાદ રાખવાનું છે કે, પતિ તરીકેના હકકના ભોગ પડાને પરિણામે સ્ત્રીને માતૃત્વ પ્રાપ્ત થવાનો સંભવ રહે છે ને સ્ત્રીની ધ્વજાવિરૂદ્ધ, પતિ તરીકેના હકકનો 'ભોગવટો' થયો હોય ને પરિણામે સ્ત્રીને માતૃત્વ પ્રાપ્ત થાય તો પણ રપષ્ટ રીતે પ્રેક્ષ્યતાત માતૃત્વ જ ગણાય. એટલે જીવનના બધા ક્ષેત્રોમાં, સ્વાધીન ને સ્વતંત્ર રહેવા ઇચ્છતી સ્ત્રીને સ્ત્રીજીવનની આ એક અતી અગત્યની અને મૂળભૂત આત્મતામાં, પુરુષની-પતિની ધ્વજાને આધીન રહેવું પડે, પુરુષની ધ્વજાને તાબે થવું પડે, મરજી વિરૂદ્ધ પુરુષની ધ્વજા સંતોષવી પડે અને વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યનો ભોગ આપવો પડે એ કોઈ રીતે ધ્વજાનિય ગણી શકાય નહિ.

એટલે સ્ત્રીઓએ જીવનના બીજા બધા ક્ષેત્રોમાં સ્વાધીનતા ને સ્વાતંત્ર્ય ભોગવવાની મથામણ કરવાની સાથે, તે માટે હુંબેદા યથા-વવાની સાથે, પતિ તરીકેનો હક ભોગવવાની પુરુષને-પતિને કાયદા દ્વારા મળેલી સત્તા સામે હજી સુધી કશા આંદોલનો ઊપાડ્યાં નથી.

યાદ રાખવાનું છે કે કાયદામાં પુરુષને માટે પતિ તરીકેના હક ભોગવવાની ભોગવર્ષ રાખવામાં આવી છે, પરંતુ સ્ત્રીને માટે, પત્ની તરીકેના હકકો પતિ દ્વારા ભોગવવાની કશી ભોગવર્ષ રાખી નથી. માટે 'તો કાયદામાં બરણુપોષણની જ ભોગવર્ષ રાખવામાં આવી છે. આ તકાવત ભેત પથ કાયદામાં સ્ત્રીને હુંહડતો અન્યાય થયો હોવાનું રપષ્ટ થાય છે. સ્ત્રીઓનું, સ્ત્રી સંસ્થાઓનું ને સ્ત્રીઓનાં હિતોની રખેવાળી કરનારા પુરુષોનું લક્ષ સ્ત્રીઓને થયેલો આ અન્યાય તરફ હજી સુધી ગયું નથી. (ચ. મિત્ર)

*

સુદની શરૂઆતમાં લંડન પર થયેલી એક સુરંગ પડવાથી એક છોકરી પર એવી અસર થઈ છે કે તે કદી પણ મોટી થશે નહિ. તેની આંખો તેજસ્વી છે. તેના બાલ પર તંદુરસ્તીના શુભાભો દેખાય છે. પ્રથમ દ્રષ્ટિએ તેનામાં કશી ખોડ જણાતી નથી. તે પોતાના માથાપના મકાનમાં આખો દિવસ સોફા પર બેસી રહે છે અને તેના બાઈ બહેનો તેની આસપાસ રમ્યા કરે છે, પરંતુ પોતે સહેજ પણ હીલચાલ કરતી નથી, ઢંરી શકતી નથી.

આ છોકરીનું નામ પેટ્રીશીયા છે ને તે અઢાર માસની છોકરી નેવડી દેખાય છે. ઓકટોબરમાં તેની ઉમ્મર સાત વર્ષની થશે. ૧૮ મહિનાની ઉંમરે તેનાં મકાન પર સુરંગ પડી હતી ને તે પાંચ કલાક સુધી કાટમાલના ઢગલાં નીચે દબાઈ રહી હતી, ને તેને પરિણામે તે જ દિવસથી તેનું મન અને શરીર વધતાં અટકી ગયાં છે. તે કોઈક વારે બોલવાનો પ્રયાસ કરે છે, પણ કોઈક વારે કહે છે કે, તે કોઈ દિવસ બોલી શકશે નહિ. સુરંગ પડી ત્યારે પેટ્રીશીયા નેટલી સુંદર હતી એટલી જ આજે પણ છે.

જરેલીમાં એકે * બોખીનના કારખાનાનો કામદાર કુટુમ્બજનથી જરેલી ખાતે કંઈક ખરીદી અર્થે આવ્યો હતો. તે ત્યાંની હુણડ પરિસ્થિતિથી વાકેફ નહોતો, પરંતુ ત્યાં અણ-ધાયે હુમલો થતાં તે નજીકના એક મકાનમાં સરેશ્વર અર્થે બરાબ ગયો ને સદ્ભાગ્યે જથી જવા પામ્યો અને 'કરકુ' નો અમલ શરૂ થઈ જતાં એ પોતાને ઘેર રાત્રે જઈ શક્યો નહિ. બીજે દિવસે સવારે વિહવળ બનેલી અને હુણડમાં પોતાનો પતિ ખેંધી ગયાની વાત સાંભળતાં એની પત્ની જિલ્લા હોસ્પિટાલમાં પહોંચી. ગમરાટમાં એક હુણડનો ભોગ બનેલા સખને એ પોતાના પતિનું છે એમ માની તેનો અગ્નિસંસ્કાર માટે રૂ. ૩૦ થી વધારે ખર્ચ કર્યો અને જપોર પહોંચી એ

ન્યારે પોતાને ઘેર પહોંચી ત્યાં તો એની રાહ જોતો એનો પતિ એકો હતો.

*

‘સનડે ટ્રીબ્યુન’ ના તા. ૨૮-૪-૬ના અંકમાં ‘સહશિક્ષણ રદ કરો’ એ મથાળા નીચે સમાચાર છપાયા છે.

‘લખનૌ તા. ૨૬મી એપ્રિલ. તા. ૩૦મી એ મળનારી યુનિવર્સિટી કોર્ટની બેઠકમાં પં. ગયાપ્રસાદ શુક્લ એવો, હરાવ મૂકવાના છે કે લખનૌ યુનિવર્સિટીમાંથી સહ શિક્ષણની પ્રથા રદ કરવી. આ હરાવે વિદ્યાર્થીઓ તથા શિક્ષકોમાં એક સરખો ખળભળાટ મચાવ્યો છે. હરાવ નીચે મુજબ છે.

‘આ સંજાનો મત છે કે, આ યુનિવર્સિટીમાં સ્ત્રી-પુરોના સહશિક્ષણ-અને ખાસ કરીને પુરુષ શિક્ષકોના હાથ તથા-બેદખતક પરિણામો આપ્યાં છે, તેથી હરાવવામાં આવે છે કે બનતી જલદીથી એ પ્રથા બંધ કરવા માટે શોભ્ય સત્તાવાળાઓને મહામણ કરવો. ઉપરાંત હરાવવામાં આવે છે કે, મોટા સો-સંઘાઓમાંથી એકાદને યુનિવર્સિટીએ હર્ષકેરો, અથવા એમ ન બની શકે તો પોતાની સ્ત્રી કોલેજ કાઢવી.’

‘દરમિયાન, હોળીને દિવસે સ્ત્રીઓની હોરટેલમાં જે બનાવ બનેલો તેની તપાસ પૂરી થઈ છે અને તેનો રિપોર્ટ અત્યારે વિચારાય છે. તે બનાવમાં એમ હતું કે, કેટલાક યુનિવર્સિટીના છોકરાઓ મરાલીવેડ પર ચડયા, તે એટલે સુધી કે કેટલીક છોકરીઓની તેમણે પગવણી કરી.’ (શિક્ષણ અને સાહિત્ય)

*

ઇંગ્લંડના નીકાદળની સેવિકાઓ વીમેન્સ રાયલ નેવી ઇમરજન્સી સર્વિસ નેએ Wrens (રેન્સ)ના નામથી ઓળખાય છે તે દળના નિર્માતા અને સંચાલક થીમતી ડેમમ વેરા લાઉટન મેયુસ વિધાયતનાં સફર નેટસ-માંનાં એક છે અને તેઓ સફરનેટ તરીકે

જેલમાં પણ જઈ આવેલાં છે. આ હેલો લાઇટ દરમિયાન તેમને નીકાખાતાનું સેવિકાદળ રથાપવાનું સોંપવામાં આવ્યું. અને એક લાખ સ્ત્રીઓનું એ દળ અત્યંત જાડોશીથી એમણે તૈયાર કર્યું છે. W. A. C. એટલે પુસ્ત્રી સેન્યના સેવિકાદળથી તદ્દન અલગ આ દળ છે, અને એમાંની સ્ત્રીઓના ચારિત્ર્ય કે સેવાભાવની હિચ્ચના વિષે એમત નથી. ઉપરી વર્ગથી માંડી છેક નાનામાં નાના નોકરનું કાર્ય આ દળમાં સ્ત્રીઓ જ કરે છે. પુરોને તેમાં રજ નેટલી પણ દખલ ડેમમ વેરા કરવા દેતાં નથી. વિધાયતના શિયાળાની હીમવરસતી ટાકમાં, અંધારી રાત્રે, ખુલ્લા તોફાની દરીયામાં આકાશમાંથી દુરમનના ભોગ્ય પડતા હોય તેની ઝડી નીચે આ સેવાદળની સ્ત્રીઓ હોડીઓ અથાવીને મોટાં વહાણોની ચોડા કરે; છાનાંખાનાં કેટલાંએ વહાણોને દરીયામાં મોઢવેલાં માઇન ભોગ્યસની, વચ્ચેથી રસ્તા શોધી આપે; સીંગલો આપે; સદેશ આપે; કાષ્ટ વહાણ ઉપર ભોગ્ય પડ્યા હોય અને આગ લાગી હોય ત્યારે દરીયામાં પડી, તરીને ખલાસીઓને બચાવે; સંભારકામ કરી આપે; વગેરે કાર્યો અતિશય મોરવબંધો મણાવી શકાય.

*

પંજાબના શરદાસપુર જીલ્લાના લેફ. કરમ-સિંગે બ્રાહ્મદેવમાં જોડાઈ નેતાજી સમક્ષ લીધેલ પ્રતિજ્ઞા મુજબ લગ્ન કરવાની હિચ્ચ ન હોવાથી પોતાનું સગપણ અમૃતસરના એક મોટા જગીરદારની પુત્રી સાથે ચમેલ સગપણ રદ કરી તે કન્યાને ખીંગ સાથે પરણાવી દેવા પોતાનાં સસરાને પત્ર લખ્યો છે.

*

લોક પ્રતિનિધિ સંભામાં દય ટકા સ્ત્રી-એએ પ્રતિનિધિત્વ આપવાની મી. દંસા બહેને મામણી કરી છે તે મધ્યરથ સંભામાં વાઈ-સરોયે એક સ્ત્રી સભ્ય ન હોવા આને બેદ બ્યક્ત કર્યો છે.

મારવાડમાં આવેલા ખુડાલાના ઠાકરને એક શીખ યુવતી 'ધાપુ' પર ઢેવી રીતે મોઢ નાચે, ઢેવી રીતે અંતઃપુરમાં તેને છૂપી રીતે બોલાવવામાં આવી, તેલ, સાબુ, પોશાક, ઝંપણ વગેરેથી લલચાવીને અને અંતે ધાપુના મામા પર બનાવટી દેવું ચડાવીને તેની બાણેજીને ખુડાલા ઠાકરના અંતઃપુરમાં રાખી લેવામાં આવી, ઢેવી રીતે પોતાની તલવારથી તેની સાથે વિવાહનો દોળ કરવામાં આવ્યો, એ સઘળા બાબતોનો સનસનાટી ભરેલ રહસ્ય-રોડેટ 'પ્રભસેવક' (બોધપુર) તરફથી થયો છે.

ઠાકરે છોકરીના મામાને જે એક ગુપ્ત પત્ર લખ્યો હતો તે પત્ર જેમનો તેમ પ્રગટ કરેલ છે. જગીરમાં આવી અને આથી કેટલાંયમંણી ભયંકર ઘટનાઓ રાત દિવસ થતી રહે છે જેના પ્રકાશનના અભાવે તે સઘળી અધિકારમાં રહે છે. ઉપર્યુકત પત્ર નીચે પ્રમાણે છે:

'કેડા ૧' એક દીનો ચાંદરી દેવા પનો ખોયા રા. વાસ ગામ ખુડાલાને કર દીનો શ્રીમુન ઠાકર સાહબ દિકાના ખુડાલા કે યાં બાણેજી ધાપુ રાવલે મરજી મેં લીધી હૈ સો ઇસ બાબતમે ચારી ન્યાત કેમ દખલ કરસે તો ખરૂય રાવલે સું મિલેગા. ચારે ઉપર ખાતરી રેસી.'

(સહી) એચ. સિંહ

આમ પ્રજાની વડુ-દોકરીઓને પરાણે અંતઃપુરમાં રાખી લેવી ને પ્રજાના ધનનો દુરુપયોગ કરી કરવા એ જાણીરદારોના રાત-દિવસનો ધંધો થઈ ગયો છે. છતાં મારવાડ સરકાર કદિ એ તરફ ધ્યાન નથી આપતી કે પ્રજાનાં કુખો દૂર કરવા પ્રયત્ન નથી કરતી.

થોડાક દિવસ ઉપર સુબાની હાઇકોર્ટમાં ન્યાય મૂર્તિ કહિયા અને ન્યાયમૂર્તિ ગળે-દમડ-કર સમક્ષ પૂનાના પુરંદરે-મુઘોલકર લખનો કેસ નીકળ્યો હતો. એ લખમાં બંને પક્ષો એક જ મારદાજીગોત્રના હતાં, પરંતુ દુઃખ્યાને લગ

પહેલાં જુદા ગોત્રના એક માણસે હતક લીધી હતી. દક્ષિણી બ્રાહ્મણોમાં એમ હતક લેવાની પ્રથા હોવાનું કહેવાય છે. હિંદુ કાયદા પ્રમાણે એક જ ગોત્રનાં કુટુંબો વચ્ચે લગ્ન-સંબંધ અર્થાત સગોત્ર લગ્ન નિષિદ્ધ છે, પણ આ કિસ્સામાં ન્યાયમૂર્તિઓએ દક્ષિણી બ્રાહ્મણોમાં પ્રચલિત એવી એ પ્રથાને આધારે એ લગ્નને કાયદેસર ઠરાવી સગોત્ર લગ્નના નિષેધનો અંતરાય ઓળંગી જવામાં આવી પ્રથાવાળા સમાજને સદાયરૂપ થઈ પડે તેવો દાખલો બેસાડ્યો છે.

*

ગઈ તા. ૯મી એ અમદાવાદમાં હંસરાજ પ્રાંમજી હોલમાં ગુજરાતની એક ઉચ્ચ મથાતી બ્રાહ્મણ ગાંધિના મંડળ તરફથી, ગાંધિની એક સુશિક્ષિત યુવતીએ સાસરીના ત્રાસ અને અત્યાચારથી કંટાળાને દાઝી જઈને જીવનનો અંત આણ્યો હતો તે વિશે વિચાર કરી થોડા નિર્ણય કરવા એક બહેર સભા યોગ્ય હતી તા. ૭મી મેને રોજ એ બહેનનું વડોદરાની ડફરીન હોસ્પિટલમાં અવસાન થયેલું

આજથી પાંચેક વર્ષ ઉપર એ બહેનનું લગ્ન એની પોતાની જ ગાંધિના એક સુશિક્ષિત કુટુંબમાં થયેલું. સસરા ટ્રેન્યુએટ હતા, રાષ્ટ્રીય કેળવણીની સંસ્થામાં આચાર્ય હતા ને જલવાસ પણ ભોગવેલો. એના પતિ પણ ટ્રેન્યુએટ હતા. એ બહેન પોતે પણ કોલેજના પ્રથમ વર્ષમાં પાસ થઈ ચૂકેલી હતી, અને બણી થકે તેવી હતી, છતાં લગ્નને લીધે જ કદાચ આગળ વધી શકી નહોતી. લગ્ન થયા પછી એ બહેન વડોદરા સાસરે આવીને રહેવા લાગી. શરુશરુમાં બધું દીક્રા સાથું, પણ પછીથી સાસરિયાંએ તાપ દેખાડવા માંડ્યો. એ બ્રાહ્મણ ગાંધિમાં કુલીન-અકુલીનના બેદ યાય છે અને જો કે આ બહેન પોતે કુલીન મનાતા વર્ગમાંથી આવતી હતી, છતાં સાસરિયાંને વરપક્ષ તરીકેની અને અધિક :

મારે અભિમાન હતું. ક્રમે ક્રમે વિદ્યાળ ધરનો આખો હસપોળો એકલી આ છોકરીને માથે નાખી દેવામાં, મેણુટાણાંથી એને સંતાપવામાં, એને પિયર જવા નહિ દેવામાં, દમદારી દેવામાં, એની નાની મોટા ખોડા શોધી કાઢીને માથી મઠાવવામાં પેલી 'કુલીનતા' પ્રગટ થવા માંડી. દીકરી સાથેનો સંપર્ક તૂટવાને કારણે દૂર વસતાં માથાપોને સ્વાભાવિક રીતે જ ચિન્તા થવા લાગી અને કોઈ ઉપાયે સાસરિયાં રીઝતાં હોય તો તેમ કરીને દીકરીને સુખી કરવા માટે વારંવાર દાંતમાં તરફું લેવા લાગ્યાં.

પણ પગ અને નૈવેદ્ય વિશેની જમાધરાજ અને વહીવેની અપેક્ષા અસીમ હતી અને પિયર પણ જેમ જેમ નમતું મૂકતો ગયો તેમ તેમ એનાં નવશાં રૂપો પ્રત્યક્ષ થતાં ગયા. તમે કામળમાં લેખાઈના નામની આમળ 'શ્રી.' કેમ ન લખ્યું? માથી માગેલ તમારા ફલાણુ સમાને ત્યાં દિવાલ પ્રસંગ હતો ત્યારે અમારા પર કંઠાતરી કેમ નહિ ગોઠવેલો? એ એમની શૂલ ખરીને? તો જાવ, એમને અહીં આવી જશ્માં માથી માગી જવાનું કદો. માથી તો મૂકાતી, છતાં એ બહેનનો છટકારો ચતો નહિ. પિયરિયાં ચાક્યાં અને કોઈ પણ ઉપાયે દીકરીને આ કુખમાંથી છોડાવવા અધીર થઈ રહ્યાં. પણ દીકરી માને તો ને! લામ મળતાં વાત છેડી ત્યારે દીકરીએ માથાપને કહ્યું: 'તમે સૌ અમરનાં મારી ચિન્તા કરો છો. મને કશું જ કુખ નથી. હું તદ્દન સુખી છું. માર' પર તો એ જ. જીવીશ પણ લાંજ, ને મરીશ પણ ત્યાં જ.' એનામાં શ્રદ્ધા હતી કે પોતાની મૂળી તિતિશા કોઈ દિવસ તો ફળશે ને પોતાનું ભાગ્ય સુધરશે.

પણ એના નડીખમાં સુખ લખેલું નહોતું. વાન વધતી જ ચાલી. પતિએ ઉપેક્ષા કરવા માંડી. આમળ અભ્યાસ કરવા ને પછી નોકરી કરવા એણે વડોદરા છોડ્યું

ને પત્નીને ઝોળખતો જ ન હોય તેમ વતંપા માંડ્યો. એના બીજા લગ્નના સંબંધની વાતો પણ વહેતી થઈ, છતાં આ બહેન ધીરજ ધારી રહી. પછી કોણ જાણે કયા પ્રસંગના આઘાતથી એની શ્રદ્ધા તૂટી તે એણે એક બેઠેલી સવારે, સાસરા-સાસુ પરમામ દત્તાં તે પ્રસંગનો લાભ લઈ, કેરાસીન છંડીને ગાતની લોળા કરી દીધી. ખચર પહેંચતાં સસરા આવી લાગ્યા. પોતે અસ્વસ્થ હોવાથી યજ્ઞનું અંતિમ સન્માન તો 'ન' ક્યું', પણ સ્વસ્થ રહીને વાત હાથી દેવાના પ્રયત્નોમાં રોકાયા ખરા. અસ્વસ્થ હોવાથી એમણે કેવળ એક જ સાતિજનને વિશ્વાસમાં લાંબને એની ને હોરપી-દલના મહેતરોની પાસે હોરપીટલે આપેલી મડદા-માડી એંચાવી, ને એ જ કારણે પોતે પટ્ટનાં માથાપને કે બાધમાંડુને ખચર પણ ન ક્યાં; પણ સ્વસ્થતાથી તે ને તે જ દિવસે કશીકે સલાહ લેવા અમદાવાદ આવ્યા ને રાતોરાત મેલમાં પાછા પણ ફરી ગયા.

આમ એ બહેનના જીવન અને મરણ બંનેને બ્રાહ્મણને જે ધોર કુદર્મ આ 'કેળ-વાપલા' કુટુંબે ક્યું' તે પ્રત્યે રાજ અને પિહાર તો ઉપયુક્ત સહાયે બ્યક્ત કયો જ, ને આ પ્રકારનો કુટુંબો સાથે લગ્નસંબંધ બાંધતાં પહેલાં કન્યાવાળાં માથાપોને એમાંથી બોધપાઠ લેવાની બલામણુ પણ કરી; પરંતુ એ દરાવનો તાસ્તિક ભાગ તો એ હતો કે ત્રાસ અને અત્યારના અમે તેવા બપંકર સંજોગોમાં પણ એને વશ થઈ જતું કે હારીને જીવનનો અંત આણુવો એ યોગ્ય નથી, પણ સ્વાવશ્યો જીવન ગાળવાનો નિશ્ચય કરીને અન્યાય અને ભુદમનો સામનો કરવો એ જ યોગ્ય ઉપાય છે.

વડોદરામાં એક શાળાનું મુવકે કોરેલી બાગમાં એક દરિયન મુવતી સાથે લમ ક્યાં.

સુરતમાં સુખલા દાંડ નામના માણસે
પોતાની પત્ની પાલી પાસે પતિ તરીકેનો હક્ક
ભોગવવાની માગણી કરતાં પાલીએ ના કહી,
તેથી ગુસ્સે થઈ પાલીના શરીર ઉપર અજાના
ધા કરી તેને ધાવલ કરી; તેથી પાલીએ ખૂબ
રૂમ કરી મૂકી. એટલે પાડોશીઓ દોહી આવ્યા.
તેથી પકડાઈ જવાની બીકે સુખલા પોતાની
શરીર ઉપર ગાસતેલ છાંટી સળગી મર્યો,
ને બાકીને હોરપીટાલમાં લઈ જવામાં આવી.

*
વડીયાં રાજ્યના કેરાળામાં એક બ્રાહ્મણ
વિધવા બાઈ કડવીએ પોતાની બાવીસ વરસની
દીકરી રંબાનું સગપણ રાજકોટમાં રહેતા
માણિકલાલ રાજરામ નામના બીજવર સાથે
કર્યું હતું અને વૈરાખ સુદ ૬ નોમના લગ્ન
લખી આખ્યાં હતાં, પણ પછી ખખર પડી કે,
કન્યાને એક જ આંખ છે, એટલે વરરાજ
પરણું જ આવ્યા નહિ અને લગ્નનો દીવસ
પસાર થઈ ગયો. હમેશાં મવાતાં ગીત પણ બંધ
થઈ ગયાં અને કન્યાને ઘેર બેમા થયેલા સગાં-
વહાલાં પણ વાતો કરતા પાછા આવ્યાં ગયા.

*
ચાંણ પાસે નારાલીમાં વેપાર કરતા દુકર
દાનજ હરજીવનની એક સ્ત્રી ત્યકતાની રિયતિમાં
હયાત છે. એના બરણ-પોષણ માટે કંઈ
વ્યવસ્થા થઈ નથી બળ્હી. આ રિયતિમાં
જન્મ-અંત્રાગિયાના એક કાપડના વેપારીની
મદદથી ૪૫ વર્ષના કાનજીએ સલાયાના દુકર
પોપટની સોળ વર્ષની દીકરી શાન્તા સાથે
વેવિશાળ કર્યું. શાન્તાએ આ સામે વાંધો
છાડ્યો, પણ તે વખતે તો કંઈ પરિણામ
આવ્યું નહિ. છેવટે શાન્તાએ એના બાઈ અને
જનેવીને વિનતિ કરી. પિતાને: સમજાવવામાં
નિષ્ફળ ગયેલ બાઈ, બહેનને પોતાની સાથે
ચાણ લઈ ગયો અને શાન્તાની ઇચ્છા મુજબ
ત્યાંના જ એક સુવાન: સાથે દાદરની એક
અજાના આગ્રે લગ્ન કરાવી આપ્યાં. આ

કેટલાક સાચા કિસ્સાઓ

*
વાતની કાનજીને ખખર પડતાં પોતાની સાથે
જેતું સગપણ થયું છે એ બાકીને બીજા સાથે
પરણાવી દેવા માટે શાંતાના બાઈ અને બેની
સામે એણે લોહાણાદાતિને ફરિયાદ કરી.
દાતિ સમક્ષ શાંતાએ સ્પષ્ટ જણાવી દીધું કે
પિતાએ પોતાની અનિચ્છા છતાં કરેલ સગપણ
પોતાને માન્ય નહોતું. પોતે કરેલ લગ્ન
સ્વેચ્છાથી કરેલ છે. શાંતાની આ હિંમત
રહિયુસ્ત દાતિ-અગ્રેસરોને નરવી હોય કે
પછી કાનજીની લાગવગે: પટેલિયાને સરમાવ્યા
હોય, અમે તેમ હોય પણ દાતિ આ બધાને
દેડે દેવાનો વિચાર કરે છે.

*
બખર (સલાયા) માંથી ૧૫ વર્ષ પહેલાની
એક નખી જતી સંધ્યાના અંધકારમાં ત્યાંના
ગરાસિંધા રસુભા ગોરજ ગામની એક હરિજન
બાકીને લઈને વધતા જતા અંધકારમાં ઝડપી
પૂર્ગલાં ભરી ઓગળી જવા માગતા હતા.
અંધકાર વધ્યો ને એ અદસ્ય બન્યા. પ્રભાતે
ખખર પડી કે રસુભા ગૂમ થયેલ છે.

હરિજનબાઈ સાથે નારી જનાર. આ
ગરાસીઆનો દાતિએ બહિષ્કાર કર્યો. રનેદ-
પાત્રો નિષ્ક્રિય બને ન રહ્યાં પણ એ ઉત્ક્ર-
બલતાનું પાપ કાકને તો સદન કરવું પડે છે.
આ બાકીને આજ ત્રણ છોકરાં છે, પરંતુ તેને
રજાવાવીને એ રસુભાએ ગામમાં આવવા અને
દાતિમાં બજવાની ઇચ્છા બતાવી.

હાલની અંજાન વગેરે પરિસ્થિતિનું બરાબ
કુ:ખ લગાડ્યા વિના દાતિનાં આગેવાનોએ
રૂ. ૧૦૦ દેડે અને દાતિના ચાર માંમને
જમણવાર આપવાની શિક્ષા કરી. તે અનુસાર

રસુભા તા. ૧૬ મીએ ગાંધીજીએ જન્મ-
દિને પવિત્ર થયા છે. અને જન્મનારા ગાંધી-
જીનો રક્ષણ કરવા માટે આજેની રાત્રી પશુ
નથી આવી.

મહેસાણા પ્રાંતમાં પંદરેક દિવસ પર એક
મારવાડીની જુવાન સ્ત્રી એકાએક અદૃશ્ય
થવાનો જનાવ પોલીસમાં તોંધાતાં આજુબાજુ
તપાસ આરંભાઈ હતી. દરમિયાન અત્રેના
એક વણિક અમુક શખ્સો સાથે એક સ્ત્રીને
શ. ૮૦૦માં સોદો નક્કી કર્યો. વણિક પેલી
સ્ત્રીને જોઈ આવ્યો અને અગાઉથી શ. ૨૦૦
આપ્યા તેવામાં અખજારમાં મારવાડી સ્ત્રીના
શુભ થવાના સમાચાર વાંચતાં પોતે દુઃખી
છે તેવી જાણ થતાં પોલીસમાં ફરિયાદ આપતાં
પોલીસે એક શખ્સને પકડીને કેસ કર્યો.

કાઠિયાવાડના દાંડ ગામમાં એક બાવાજીની
પરણીતી કન્યા માંડવામાં ધૂણી અને પોતાને
તે મામની કોઈ દરજ્જા બાદ વળગી છે એવું
ધૂણતાં ધૂણતાં જણાવેલું. આથી આ વળગાડ
દૂર કરાવવા કોઈના તરફથી મુયના થતાં
કેટલાક લોકોએ, કહે છે કે, પેલી દરજ્જા બાદને
બળજબરીથી પહોંચીને ચમારના ધરનું પાણી
પાવું. ચમારના ધરનું પાણી પાવાથી ભવિષ્યમાં
કોઈને 'વળગી' રાકાતું નથી એવી માન્યતા
પશુ પ્રચલિત છે.

ત્યાર બાદ દરજ્જા ગાંધીએ આ બાદને
સામાજિક અધિકાર કર્યો અને કોઈએ કંઈમાં
સ્થાન કરી આવે તો ગાંધી તેનો સ્વીકાર કરે
એમ જણાવતાં આ બાદએ આ વિધિ પશુ
પતાયી. પણ આ ઘટનાથી દરજ્જા બાદના
દિલ પર સ્વમાનનો એવો કાતીલ ધા લાગ્યો
કે તેણે એક મહાદેવની જગ્યામાં આવેલી
વાવમાં પડતું મૂકી પોતાના હાથૂન જીવનનો
અંત આણ્યો !

મુંબઈમાં પાંજરા પોળ લેઈનમાં કપોળ
વાડીમાં શ્રી. નારણદાસ કરસનદાસનાં પુત્રી
તેમની સંમતી વગર લગ્ન થતાં હોવાથી
લગ્નને દિવસે જ ગૃમ થયાં; તેથી આવેલા
મહેમાનો પાછાં ગયાં, પણ બીજાં દિવસે
કન્યાનો પત્તો મળી ગયાતું કહેવાય છે.

કલાલના મુખીમતાદાર કુટુંબના શ્રી.
કુલાબાઈ દેસાઈબાઈના પુત્ર બીખાભાઈને
તેની પત્ની બાઈ શાન્તાએ રાતના બે
વાગ્યાના સુમારે 'મને તાપોલીમાં થયાં
છે અને મોંઘેલી મારી લેવા જવું છે,
માટે આવો મારી સાથે' એમ કહી તેના
પતિ બીખાભાઈને ગામ બહાર લઈ ગઈ.
રાત્રીની નિરપેક્ષ શાંતિમાં તે એકાએક બીખા-
ભાઈ ઉપર રણબંદી માથેક છુટી પડી અને
તત્કાલેના ધા કર્યા. બીખો નાસવા જતાં
જમીન ઉપર ઢળી પડ્યો. આથી શાન્તાએ
તેની છાતી ઉપર ચઢી બેસી, બીખા કેટલાક
વધુ ધા કર્યા હતા. મદદ માટેની જુઓ સાંભળી
આજુબાજુના પારાણાએ જાગી જતાં તેમણે
ત્યાં દોડી જઈ બાઈને પકડી લીધી હતી.

બીખાને સારવાર માટે કપડાં જ સર-
કારી હોસ્પિટલમાં ખસેડેલાં છે તથા બાઈ
શાન્તાને પોલીસે અટકમાં લીધી છે.

અમદાવાદ તાબે ગોધાવીમાં સસી નામની
બાઈએ પોતાના પતિ અમલદાસ પોપટલાલની
વધુ પડતી હવસખોરીને સંતોષવાની ના
આપવાથી પતિએ પત્નીનું નાક કાપી નાખવાને
લીધે. પતિને પંદર માસની સજા અને સો
રૂપિયા દંડ અર્થે ત્રણ માસની વધુ સજા થઈ.

દશવદમાં એક થાણાણે પોતાની બીજી
પત્નીને પણ જીવતી જલાવી દીધી છે. પહેલી
વારની પરણેતર પત્નીને પણ તેણે આ રીતે
ખનન કરી કહેવાય છે.

ઝઠારમાં સર્પદંશથી એ
ઝીઝો મરણ પામવાથી ઝેરી-
સાપને પકડવા સુધરાઈએ
ઝનાએ કાઢ્યા છે.

*

પ્રધાન ત્રીપુડીમાંના થીયુત
ઢીપ્સની મંદિરોના ખજર
સાંભળી શ્રીમતી કિંમ્સ દોંદમાં
આવી પહોંચ્યાં છે.

* *

બંગાળમાં રહેલે દ્રેનોમાંથી
દિંદુળાઓ અને યુવતીઓના
અપદરણુને ઉપદ્રવ વધ્યો છે.

*

બાવનમરના રોક નેહાલાલ
પ્રેમજી એકનવાળાએ તેમના
પત્ની થી. દિવાળીના નામે
કંસારા બોડિંમને પોતાનું
મકાન તથા સાડનીસ દગ્ગર
રૂપીઆ બેટ આપ્યા.

*

અમદાવાદની ઓરિયન્ટલ સદસ્ય
આવાવાડી સાડાચારસો આઠણ
ગાતિ તરફથી તેમની નાનના
વિધવા બહેનોને આર્થિક મદદ
આપવાનું નક્કર થયું છે.

*

ખીલખાના યુવરાજ થી.
ગુસ્સવનસિંહજીના લગ્ન મંડીના
મકારાજ સર જીએન્સિંહજીના
કુર્બંરી સાથે દહેવાલે મંડીમાં
થયા.

પોરબંદર રેલ્વે પકડેલ
બદારવડીઆ ઓસમાન સાથે
રાણાવાવની કુંભારણુ ગંગા
પણ પકડાઈ છે.

*

યુક્ત પ્રાંતની જોશોમાંથી
ઝીવોડો કાઢી નાખી ઝીઓ
માટે એક ખાસ અવગ જેલ
જ રાજ કરવાની સચના થાય
છે. ઝી યુન્દેમારો વિશે સુધા-
રાઓ સચવવા થીમતી મુલેતા
ઢીપ્સાની, થી. પૂર્ણિમા બેનરજી
અને થી. સરલાદેવીની એક
એક સમિતિ નીમવામાં આવશે.

*

મુંબઈમાં રહેતી ઇકબાલ-
બન બંગાળી નામની મુસ્લીમ
યુવતીએ પોતાનો પતિ મુસ્લિમ
ફૂસેન ધાતમીપણું યુનરતો
દેવાનું જણાવી છૂટાછેડા માટે
ફરીઆદ કરવાથી કોર્ટે તેને
છૂટાછેડા અપાવ્યા.

*

વડિઆના નગરરીઠ કેશ-
વંજ મેનજી બેનાળીએ પોતાનાં
સ્વ. પત્ની થી. રતનબાઈ
બેતાણીનું નામ જોડવાની
ચરતે મુંબઈ જૈન કેળવણી
મંડળને આગ્રહે ચાલતી જૈન
પાઠશાળાને ર. સેવા લાખનું
દાન થયું.

*

ગોધરા દાહરકુલમાં બધુના
એક વિદ્યાર્થી અને વિદ્યાર્થીની
કોઈને કળા વિના બદાર ગામ
ચાલ્યાં ગયાં. તેઓ લાંબા
વખતથી એક ખીજના પ્રેમમાં
હતાં.

*

બામનગરમાં બહુચાળી
કુટુંબની એક સગમી ઝીએ,
પીપરમાં લગ્ન પ્રસંગે જવાની
સામુએ ના કહેવાથી, અમિ-
સ્નાન થયું.

*

મંદિની રોશન નામની
બાઈનું ચક્રમંદ અવસાન થતાં
તેના પતિ લાલખા અમીર-
ખાની ધરપકડ થઈ છે.

*

વાંચની જામના નામની
વિધવાબાઈ પોતાની દીકરી
સાથે રાગકા જતી હતી ત્યારે
માર્ગે જેસા કાકરગાએ તેમને
બૂંટી લેવાની જેસાની ધર-
પકડ થઈ.

*

કડીમાં દસ દિવાળ
ગાતિના એક યુવકે ૨૦ વર્ષ
પહેલાં એક આઠણુ વિધવા
સાથે લગ્ન કરેલાં. તેમની પુત્રીનાં
લગ્ન ગાતિના એક આગેવાનના
પુત્ર સાથે થયાં તેમાં ગાતિના
આગેવાનોએ ભાગ લીધો હતો.

શ્રી. અરુણા અસરકઅલી
અને તેમના જોડીદારોએ કરેલ
નિવેદનમાં બ્રીટીશ કેમીનેટ
મીશનની દરખાસ્તોનો અસ્વી-
કાર કરવા મહાસભાને અનુ-
રોધ કર્યો છે.

ગોધરામાં એક મકાનનો
અજ્યોત્તરી પડતાં નીચે ઉમેલાં
બે બાળકોને અજ્યામાં બેઠેલી
બે યુવતીઓ ધાયલ થઈ,
તેમાં લીલા નામની સોનારણ
યુવતીની હાલત ગંભીર છે.

કાસ્તીરમાં સ્ત્રીઓ ઉપર
પણ ગોળીમાર થયા હોવાનું
ખબર થયું છે.

વૈશાખ મહિનામાં એકલા
અમદાવાદમાં જ પાંચ હજાર
ઉપરાંત લગ્નો થયાં.

મદ્રાસમાં સ્ત્રીઓ માટેની
તાલીમ હાવણી સીતાનમ્મામ
ખાતે ખુલ્લી મુકાઈ છે.

જૂનામડના હાઈકોર્ટના
૬૫ વર્ષની ઉમરના જજ મી,
શેષે મંત્રરોજમાં ૨૦ વર્ષની
કન્યા સાથે લગ્ન કર્યું.

મુંબઈ યુનિવર્સિટીની મે-
ટ્રીકની પરીક્ષામાં આ વખતે
કે. સુશીલા રઘુનાથ મહેનદાબે
(નાસીક સેન્ટર). ૫૬૦ માર્ક
મેળવી બીજા નંબરે પાસ થયાં.

અમદાવાદ દરીઆપુર હર-
માનવાળી પોળમાં રહેતા કડવા
પાટીદાર શ્રી. જીવીલદાસ જુલા-
ખીદાસ, પાનાવંદ લાડીઆએ
પોતાની પત્ની હયાત છતાં
ફરી લગ્ન કર્યું છે.

મટાલીમાં રામશાહીનો
અંત આવતાં મટાલીના રાણી
મેરીઆએસ તેમનાં ચારબાળકો
સાથે કૂચમાં ભેસી નેપલ્સથી
દક્ષિણ તરફ આત્યાં ગયાં.

નાતાલ દિવસે કેરિસના
આદેશ મુજબ નાતાલની સર-
કારની જોડકામી બર્થ ધારાઓ
સાથે સત્યાગ્રહ કરવા સ્ત્રીઓની
પહેલી ટુકડીએ પરવાના વિના
નાતાલમાં પ્રવેશ કરવાનો નિર્ણય
કર્યો છે.

કચ્છ રાજ્યના એક શ્રીમંત
અમલદાર ૫૩ વર્ષની વયે
તેમની જ મામની એક ૧૩,
વર્ષની બાળા સાથે ફરી લગ્ન
કરવાના હોવાથી વાત ખબર
થઈ છે.

કરાચી પાસે જામશાહ
ટ્રેન અકસ્માતમાં મૃત્યુ પામેલ
સ્ત્રીના પતિએ, પોતે સફાવત,
દુધ અને ગ્રેમ તથા કાળજી
અને ગૃહસ્થાશ્રમની સેવાઓ
શુભાખ્યાનો ફરીઆદમાં ઉલ્લેખ
કરીને સરકાર સામે ૧૦૫૨૫
રૂપીઆનો બદલો માગ્યો છે.

ન્યુયોર્કમાં ૧૭ વર્ષની
કુમારી ડોલોરિયા અગાસ્ટી સાથે
એડવર્ડ પાર્ક નામનો માણસ
ગ્રેમમાં પડયો હોવાથી તેણે
પોતાના દરોહનું ધર સળગાવી
દીધું.

મુંબઈમાં આગાખાન બેઠાએ
લેડીઝ કોરના મેળાવડા પ્રસંગે
શ્રી. કાતમાગાર્ડ ડી. કે. કાનંચે
જાણવું હતું કે, ના. આગા-
ખાનના હીરક મહોલસવ પ્રસંગે
બહેનોએ બહાર મામથી આવેલી
ફેલોક બહેનોનાં ધાવણાં બાળમે
પણ ધવરાવ્યાં હતાં.

ક્રિસના જંતુચાચના પ્રે.
મેલાહલ બટ્ટીને લાંબા વખત
સુધી દુધ રહી શકે અને ફારી
જમ કે બગડે નહિ એવા રસા-
યણની શોધ કરી છે.

વીતેપારને મ્યુનિ. ને મુંબઈ
સાથે જોડી દેવા શ્રી. લીલા-
બહેન સાહે વીતેપારનેની સભામાં
ખાવણ કર્યું.

ધરમશાલા મામમાં કેસની
તપાસ માટે મયેલ પોલીસ
સબ પ્રોસ્પેક્ટર ઉપર હુમલો
કરી ત્રણ સ્ત્રીઓએ તેમને પૂરી
પૂરી દીધા હતા.

પહેરામણીની પ્રયા ફર-
કરવાનો ફરાવ ખીદારની ધાર-
સભામાં શ્રી. સુમલાલસિંહ
રજુ કરવાના છે.

મુંબઈમાં મુસ્લીમ બહેનોનું
યુનીયન વિદ્યાર્થીનીઓને દોર-
વણી આપવા શ્રી. હલીમાશાહ
મહમ્મદના પ્રમુખપદે રથપાથું.

*

બેલોવીલેમાં એક સ્ત્રીને
આવીસ વર્ષથી ગર્ભ રહ્યો છતાં
બાળકનો પ્રસવ થતો ન હોવાથી
આવીસ વર્ષ પછી તબીબોએ
શસ્ત્રક્રિયા કરીને બાળકને બહાર
કાઢ્યું છે.

*

વડીઆમાં એક યુવાન
ખાદાણુ બાંધ્યો કુલ પૂર્યો.

*

માહોમ (વબામ (મુંબઈ)-
માંથી એક મરાઠા યુવકની પત્નીને
બગાડી જવા માટે ખીમત
વેલછા નામના યુવાનની ધર-
પકડ થઈ.

*

કાનપુરમાં એક યુગલે લગ્ન
વખતે પોતાના લોહીથી પ્રતિજ્ઞા
કરી પોતાનું જીવન દેશને ધરવા
નહી કર્યું. તેમણે એક ખરડો
તૈયાર રાખ્યો ને ચાર ફેરા
ફૂંધી પછી એના પર પોતાના
લોહીથી સહી કરી. એ યુગલનું
નામ શ્રી. હૃદયનાથ મોટા અને
શ્રીમંતી કોમિતી કોલ.

*

જાણીતા ફિલ્મ પ્રોડ્યુસર
અને દિગ્દર્શક શ્રી. સોરાય
મોહીએ જાણીતી ફિલ્મ નટી
મહેતાબ બાનુ સાથે સીવીલ

જલાલપુરના સાતેમ ગામે
આવેલા એક હરિજનનો છોકરો
મુનસાંડ ગામે એક હરિજનની
સગીર વયની નાની બાળા સાથે
લગ્ન કરવા જન કાઢી ગામને
પાદરે જતાં તેની સામે મનાઈ
હુકમ ચલાવી વરરાજ્ય ગામને
પાદરથી જ કન્યા વગર પાછા
ફર્યા છે.

*

વડોદરા સરકારની ઓશી-
સના એક હરિજન મૈત્ર્યુએ
પોતાની પત્ની તથા બાળકો
હયાત છતાં સોજાની એક
હરિજન બાઈ સાથે ફરી લગ્ન
કર્યાં છે.

*

સુરત જીલ્લાના હેગામના
સુધાર પરસોતમ ગોવિંદ પોતાની
પત્નીના ત્રાસથી કંટાળી કુવામાં
પડતું મૂક્યું પશુ તેને બચાવી
લીધો છે.

*

સંયુક્ત રાષ્ટ્રોની પેટા
સમિતિમાં સ્ત્રીઓના હક્કનામા
માટે હિંદના પ્રતિનિધિ
તરીકે ગયેલા શ્રી. હસાનખેન
મહેતા મુંબઈ પાછા આવી
પહેંચ્યા છે.

*

ભરૂચની સગીર ઉમરની ૨૧
વર્ષની બીલ છોકરી અંજુરા
વિગેરે લેવા સીમમાં ગઈ હતી
ત્યારે બકરા ચારતો ખોડા
નામના બરવાડે તેના ગોમાં ફૂંચ્યો
મારી, ઉપાડી લઈ, બળાતકાર
ચલાવી જ એ જની

ચીખતી તાલુકાના પીપલ-
દારાના પરસોતમ ભીમલાની
વીધવા બાઈ ભુલીને ડાકણ
કહીને ધારીયું મારવા માટે તેના
દિયર લાખા સામે કેસ થયો.

*

શહેનશાહના જન્મ દિવ-
સની નવાજેશમાં કાશ્મીર
અને જમ્મુના મહારાણી શ્રી.
તારાદેવીને 'હમ્પીરીયલ ઓર્ડર'
આદેશ કાઢીને તેને સી. પી.
ના રામપુર જીલ્લાના કોડલા
એરેટના જમીનદાર શ્રીમતી
વિષ્ણુપ્રિયાદેવીને રાણીના
ખીતાબ મળ્યો. ખંડીના
ના. રાણી સાહેબ શ્રી.
કુસુમકુમારીને કેસરે હિંદને
સુવર્ણચંદ્રક અને શ્રી. શાન્તા-
બાઈ એચ. પી. દેસાઈ.
(સીવેશ) અને મીસીસ જલામલ
વખારીઆ (અમદાવાદ)ને
રોધચંદ્રક મળ્યાં.

*

ભરૂચના સિટિ પોલીસે હમીદ
ગુલાબ, સાનજ અને નાથા એમ
ત્રણ રાષ્ટ્રોની મહમદપુરા
ગોલવાડના વીઠલ નાનુના
ધરના ખારણાં ટોડી વીસ વર્ષની
એક યુવાન સ્ત્રી પર બળાતકાર
કરવા માટે ધરપકડ કરી છે.

*

ધુળીઆ મ્યુનિસિપાલિ-
ટીમાં પ્રથમ સ્ત્રી સભ્ય તરીકે
સૌ. જયમતી ગુલાબચંદ શાહ

ભારતીની નવી ફૂલ-છાપ

શ્રી. ડ. મા. મુનશી

શ્રી. ધૂમકેતુ

નવલિકાઓ : મારી કમળા અને ખીજ વાતો નામે જાણીતા પુસ્તકની નવી આવૃત્તિ. સરસ ગ્રંથ : કિંમત રૂ. ૦-૮-૦

પૃથ્વીવલ્લભ : ગુજરાતી વાચકોને જે પુસ્તકે આકર્ષ્યા તે સુંદર નવલકથા, જેમાં ધારાપતિ મૂળ, અને માન્યપેટના તૈલપના અગામાં મૃણાલવતીએ પ્રેમ અને વૈધવ્ય વચ્ચે નવું જીવન જોયું. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

પરશુરામ : ગુજરાતના સાહિત્ય-છતિ-હાસમાં અદ્ભુત પ્રકાશન. એક મહાન યુગ્મજાની પ્રેમ-શૌર્યભરી નવલકથા. 'લોમહર્ષિણી'ના અનુસંધાનમાં પ્રગટ થાય છે. કિં. રૂ. ૬-૦-૦

ગુજરાતના ધરધરનું રસમયું વાંચન સ્વર્ગ પડેલી ગુર્જર મહારથીઓના વિગ્રહ-શૌર્યની કથા રજૂ કરતી ચોટુકથ નવલકથાવલિનાં છ પુષ્પો :

વાચિનીદેવી ૪-૮-૦

ચોલાદેવી ૪-૮-૦

રાજસંન્યાસી ૪-૮-૦

કણ્ઠાવતી ૪-૮-૦

રાજકન્યા ૪-૮-૦

જયસિંહ સિદ્ધરાંજ ૪-૮-૦

: નવું પુસ્તક :

ત્રિભુવનગંઢ સિદ્ધરાંજ ૪-૮-૦

શ્રી. અવેરચંદ મેઘાણી

એકતારો : ભજનનો સુંદર સંગ્રહ, નવી આવૃત્તિ. કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

ચૂંદડી લાગ ૧-૨ : લમણીનો નવું સંસ્કરણ. કિંમત રૂ. ૩-૦-૦

રઠયાણી રાત ભા. ૧ થી ૪ : જીવનની રોતિને અજવાળનાર ગીતો. કિં. રૂ. ૬-૮-૦

ગુજરાતનો જય ભા. ૧-૨ : વસ્તુપાલ તેજપાલના સમયની ઐતિહાસિક નવલકથા. કિંમત રૂ. ૬-૮-૦

જેલ ઓડીસની બારી : જેલ જીવનના ધમકતા માનવદેશ. કિં. રૂ. ૨-૪-૦

પ્રતિભાઓ : રૂઝેરી પદ્યો ઉપર અજાણી અંગ્રેજી સુંદર વાંચકો. કિં. રૂ. ૨-૮-૦

શ્રી. જયભિષ્ણુ ફૂલ

શીલ ને સંસ્કારથી ઓપતી

જીવન અને જાગૃતિથી ભરપૂર

સ્ત્રી-ઉપયોગી ગ્રંથ-ત્રિપુટી

પારકા ઘરની લક્ષ્મી : કિં. રૂ. ૩-૮-૦

જૂના અને નવા જમાનાની ઓના જીવનની

વિશિષ્ટ દષ્ટિકોણથી ચર્ચા કરતી નવલિકાઓ

બેઠા બળવો ૨-૦-૦

એક ઓ ઘરને ખૂણે એસી શીલ ને સંસ્કારભર્યો

બળવો કેમ જંગમી રાકે તે ચર્ચાતી નવલકથા

કાંસી-રાણી ૩-૦-૦

રાણી લક્ષ્મીનાઈથી, કનૈયા લક્ષ્મી સુધીનો

પ્રેરણામયો આઝાદીનો ઈતિહાસ. ઓ ધારે તો

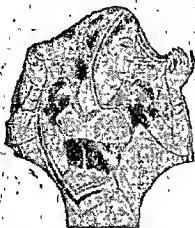
ઈતિહાસ સર્જી શકે છે: એ જાખવો મહાન મંથ

ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો અમદાવાદ

પિયુષ અંપલીફટ પ્રેસીયર

દેહ ઉપર

સૌંદર્યની કવિતા લખેછે.

સૌંદર્ય અને રૂપરૂપ લાવણ્ય ચાહનારી દરેક રૂપવતી રમણીને યૌવનની મુડોલ આકૃતિ આપતું 'પિયુષ અંપલીફટ પ્રેસીયર' પસંદ પડી ગયું છે. દેહ ઉપર સૌંદર્યની કવિતા આલેખતું આ આશુવલુ હવે તો પ્રત્યેક નારીનું આવરમક સૌંદર્યવર્ધક સાધન યદ્યપદ્ય છે. નીચેની જાતોમાંથી એક ઉપર આપની પસંદગી ઉતારો.

લવલી રૂ. ૩-૦-૦ સ્ત્રોતજાલ રૂ. ૩-૦-૦
મોહન રૂ. બે પીનસ રૂ. ૨-૮-૦ કેટલ
લીટલ રૂ. ૩-૮-૦ સીલકેનીટલ રૂ. ૫-૪-૦
યંગસ્ટર ૪-૮-૦ પ્યોર સીલક રૂ. ૭-૮-૦
નંબર ૬૩૫ રૂ. ૧-૨-૦ નંબર ૬૪૧ રૂ. ૧૫

પિયુષ હોઝીયરી વર્કસ

રાજમહેતા રહીટ, અમદાવાદ.

સ્ટોકીસ્ટ—

ડે. સી. બ્રધર્સ, જુઆમસીદ, અમદાવાદ.

વંદ્રોદય ઠકોધ સ્ટોક,

ડે. રાવપુરા, કોઠી પોળ પાસે, વડોદરા.

જોડાવાઈ જોધવજી, નવી હેન. પોરબંદર.

આ માસિક સૌંદર્ય પત્રિકાની માસિક જોડી

દેવામાં આવ્યું છે

સ્ત્રી-જીવન

સંપાદક

મનુભાઈ જોધાણી

વર્ષ ૭ મું અંક દસમો

જાગણ ૧૯૪૧ શ્રાવણ ૨૦૦૨

અ મુ ક મ.

૧ જીવન અને મૃત્યુ	૧૫૩
૨ પુનરાગમન	૧૫૪
૩ કૃષ્ણ-ગીતા	૧૫૭
૪ પ્રેમાત્મ	૧૫૯
૫ શ્રી. પ્રિયવદા નંદકિશોર	૧૬૦
૬ શ્રી. રામકુમારી સિંઘા	૧૬૧
૭ પુરુષોનો દષ્ટિએ સાહી	૧૬૩
૮ અમદાવાદમાં ગ્રામી અજ્ઞાન્તી	૧૬૪
૯ શિશુ સરેયામાં ફેલાતો સડો	૧૬૬
૧૦ મેડમ ક્યુરી	૧૬૯
૧૧ કાવ્ય-પંચક	૧૭૫
૧૨ માયાપોની મૂંઝવણ	૧૭૬
૧૩ જાળકેહેર	૧૭૭
૧૪ પૂછપરછ	૧૭૯
૧૫ સોરભ	૧૮૧
૧૬ સાચા કિસ્સાઓ	૧૮૫
૧૭ સ્ત્રીકાર	૧૮૭
૧૮ અજ્ઞાત-સમાચાર	૧૮૮

વાર્ષિક લવાજમ

દેશમાં રૂ. પાંચ પરદેશ દર શીશીજ

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય

અવેરીવાડ : અમદાવાદ

જ્યુપીટર મીલ્સ

- * શારીરિક સ્વાસ્થ્યસુરક્ષણને અગ્રણી કાળજીપૂર્વક બનાવેલું
- * ઉભાશી તથા પર્યટનમાં તેમજ વારતાહેવારના પ્રસંગે સુસંગત સજવદ માટે મુયોગ્ય
- * કરકસરનો સિદ્ધાંત અપનાવી લેલું

ઉત્તમ પ્રકારનું કાપડ

અમારી ખાસ બનાવટો

- જ વોયલ
- જ સાડી
- જ શર્ટિંગ
- જ હાથરુમાલ
- જ પોપલીન

જયભારત મીલ્સ

સામીપ્યવન

વર્ષ સાતમું : શ્રાવણ ૨૦૦૨ : ઓગસ્ટ ૧૯૪૬ : અંક દશમો

જીવન અને મૃત્યુ

પુત્ર અને સંહારની વચ્ચે જીવતી આ દુનિયામાં અનેક વખત વિચાર આવે છે કે જીવન શું છે? મૃત્યુ શું છે? એમ લાગે છે કે જીવન અને મૃત્યુ એ બંને ભ્રમ છે: માયા છે: સત્ય આ જગતમાં કે પરજગતમાં કશું જ નથી.

વિચારું છું કે માણસો મરે છે તે જ મૃત્યુ છે? માણસો જીવે છે તે જ જીવન છે? જડ કહેવાતા પદાર્થો તરફ નજર માંડું છું ને મનને પૂછું છું કે એ મૃત્યુ છે? હલન-ચલન કરતા પ્રાણીઓ અને આરમાનમાં વિહરતા પંખીઓને નિહાળીને પ્રશ્ન થાય છે કે એ શું છે?

પોતાના દેશની સ્વતંત્રતા રક્ષવા માટે જેમણે પોતાનો પરાજય બહુતાં હોવા છતાં દુસ્મનોની સાથે લડતાં આ પૃથ્વી ઉપરથી વિદાય લીધી તે શું મૃત્યુ પામ્યા? અને લાખો માનવીઓના શબ ઉપરથી પોતાનો વિજયસ્થ દોરી જતા વિજેતા સૈનિકો શું જીવન જીવે છે?

સાગરના બિછળતા ને લય પામતાં પ્રચંડ અને પામર મોજાઓ જોઈ છું અને દિલમાં ફરી ફરીને પ્રશ્ન થાય છે કે ક્યાં છે જીવન? ક્યાં છે મૃત્યુ? સર્વત્ર જે એક ચાલી રહી છે તે શાનો છે? જીવનનો કે મૃત્યુનો?

કંઈ સમજ પડતી નથી. સુગંધ વેરીને ખરી પટેલું ફૂલ એ મૃત્યુ નથી, ન હોલું જોઈએ. અને જે હોય તો મને એ મૃત્યુ વહાલું છે. પ્રકાશ પાથરતાં લય પામેલો હીપક એ મૃત્યુ નથી અને હોય તો મને એ વહાલો છે. હું ઝંખું એવા મૃત્યુને: એ જ મને ખરું જીવન લાગે છે. એવા મરજીવા આજે નથી, છતાં એ જીવે છે એમ લાગે છે. ધરતીને આઝાદ રાખવા જેની કાયાની કબરો બગી ગઈ છે તે મારી કદપનાને બધું જીવનના રંગથી રંગી દે છે અને જે વિજયના શબો ફુંકે છે તે મારી ચેતનાને બધીર બનાવે છે.

જ્યાં બગી જઈને પ્રકાશ આપવાની વૃત્તિ છે, જ્યાં કરમાઈ જઈને સુગંધ પ્રસારવાની ઝંખના છે, જ્યાં અચેતન બનીને ચેતના જગાડવાની પ્રેરણા છે, ત્યાં જીવન છે. બધે ત્યાં આસોચવાસ ન હોય, વિજયના હુંકાર ન હોય. પણ એ જ ખરું જીવન છે અને બીજું સઘળું મારે મન મૃત્યુ છે. 'મી.'

સ્વાશ્રયી બનવા ઇચ્છતી શિક્ષિકાનું

પુનરાગમન

લેખક

શ્રી. પી. રા. ભારદ્વાજ

*

સુનંદાને બોલાવવા પટાવાળો આવ્યો અને તે ચમકી ઊઠી. પટાવાળાની પાછળ પાછળ એ હેડમિસ્ટ્રેસની ઓફિસ તરફ ચાલી. થોડે આગળ જતાં એ બન્ને થંભી ગયાં. મીક્ એન્જુશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઇન્ડુલાલ અને હેડમિસ્ટ્રેસ સામાં જ ચાલ્યા આવતાં હતાં. વંદન કરી તે બાથુએ ઉભી રહી ગઈ.

‘મિસ સુનંદા, તમારા વિગેના રિપોર્ટમાં મિસ સાહેબનો સારો અભિપ્રાય આવ્યો છે, અને એથી અમારી ઓફિસ પણ તમારી કદર કરી, માનદ નિરીક્ષકાને હોદ્દો એનાયત કરે છે. એથી તમે રેટ એન્જુશનલ બોર્ડના સભ્ય પણ આપોઆપ બનો છો.’ સાહેબે કહ્યું.

છ એક માસથી સુનંદા મંડળપુરની હાઈસ્કૂલની શિક્ષિકા બની હતી. આખા રેટમાં એકમાત્ર કન્યાશાળા અને તે પણ પાટનગર મંડળપુરમાં જ હતી. અને આખા રાજ્યમાં કન્યા કેળવણીની શરૂઆત જ થતી હોઈને હાઈસ્કૂલના હિપરના વર્ગોમાં પુરૂષ શિક્ષકો જ કામ કરતા હતા. શાળામાં હેડમિસ્ટ્રેસ પછીની ખીજ

એન્જુએટ સ્ત્રી માત્ર તે જ હતી. એથી ભારથી એ શાળામાં આવી ત્યારથી કંઈક સાફ માન તો પામતી જ આવેલી, અને એમાં આ માન તેને મળતાં તેને પણ કેળવણી ખાતાની કદર-દાની પ્રત્યે આભારની લાગણી યથા આવી.

એણે કૃતજ્ઞતાના ભાર નીચે દબાઈને થોડાં રાત્રે સાહે કહ્યું: ‘આપનો આભાર, સાહેબ, હું મારાથી બને છે તે રીતે મારી ફરજ બજાવવા બનવું કઈ છું’ અને આ જવાબદારીનું કામ પણ સતોષકારક રીતે બજાવવા મારાથી બનવું કરીશ.’

સાહેબ પણ ખુશ હતા. ‘તમે લાયક છો તો તેની કદર કરવી એ અમારી ફરજ છે. આ હોદ્દાની રૂએ તમારે દર નજી માસની અંદર રાજ્યની શાળાઓ-ખાસ કરીને કન્યા-શાળાઓ અને મિત્રશાળાઓની મુલાકાત લેવી પડશે અને તેનો અહેવાલ અમારી કચેરીમાં મોકલવો પડશે. અને મને શ્રદ્ધા છે કે તમે પણ અમને સંતોષ આપવા જરૂર પ્રયત્ન કરશો.’

ઈન્ડુલાલ શાળા તપાસીને ચાલ્યા ગયા. ત્યારપછી શાળાની બધી શિક્ષિકાઓ એકઠી મળી સુનંદાને અભિનંદન આપવા લાગી. સુનંદા ખરેખર બધાના પ્રેમથી નાહી રહી હતી; બધાના આભાર નીચે દબાઈ એ મીઠી મુંગવણ પણ બોમવી રહી હતી. આખો દિવસ આનંદમાં પસાર થઈ ગયો.

પણ સાંજે છૂટતી વેળાએ ઘેર જતાં રસ્તાપર પાછળ ચાલતી- એક બે શિક્ષિકાઓની ટોફર તેને ધનિ પડી: ‘હા, બાઈ, હવે તો એવેય નમનાં બજતાં રહેવાનું! સાહેબનાં માનીતાં બન્યાં છે. હવે તો એનાં રાજ ચલાનાં!’

આ શબ્દોથી સુનંદાનું હૃદય સળગી ઊઠ્યું. સાહેબની કૃપા શાની? એની પાછળ આટલો વ્યંગ શો? અને આખો દિવસ અભિનંદનનો વર્ષાદ વરસાવનારી એ જ બહેનો પાછળથી આવો કટાક્ષ કરી શો અર્થ? ‘રહી રહી!’

આખા દિવસના નિર્ભય આનંદમાં વિષતું બિંદુ રેડાઇ ગયું અને ઊડીજાંડી બધાની લાગણીઓ અનુભવતી એ અસ્વસ્થ થઇ ગઇ.

ખીજે દિવસે શાળામાં જ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની મિત્રી આવી. સાહેબ ડિરેક્ટક્ટમાં જવાના હતા અને સુનંદાને ડિરેક્ટક્ટનો પરિચય કરાવવા પોતાની મોટરમાં એને સાથે જ લઇ જવાની ઇચ્છા એમણે વ્યક્ત કરી હતી.

કલાકમાં મોટર આવી ઉભી રહી. ખરેખર એમના માયાળુ સ્વભાવને લીધે સુનંદા ઉપકારના ભોગ નીચે દબાયે જતી હતી.

મોટર એક પછી એક આમો વટાવ્યે જતી હતી. ગામે આમની શાળાઓ ઝડપભેર તપાસતા સાહેબનો રવાણ કંઈ અનેરો જ હતો. કપાળમાં તિલક ધારણ કરેલી સાહેબની સૌમ્ય મુદ્રા બ્યારે કોઈમય બનતી ત્યારે એમનું સ્વરૂપ પ્રચંડ બનતું. હાઈસ્કૂલની વિનિટ દરમ્યાન બિલ્કુલ શાંત ધીરગંભીર દેખાતા ઇન્ડુલાલ ગામડાંઓમાં એથી તદ્દન ઉલટા જ દેખાતા હતા.

સુનંદા વિચારતી હતી: 'તું ગામડાંના શિક્ષકો ઉપર આટલો બધો કડપ જરૂરો હતો?' ત્યાં જણે એ જ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા હોય સેમ ઇન્ડુલાલ બોલ્યા: 'જુઓ મિસ સુનંદા, આ ગામડાંના મહેતાજીઓ બહુ જ હરામખોર હોય છે હરામખોર, અને ખટપટી પણ એટલા જ. એમની શાળામાં કોઈ બાઈ શિક્ષિકા મૂકી કે થઇ જ રહ્યું! એને પગલી જ મારવાના. અને આપણે ત્યાં તો ગામડાં-આમાં કન્યાકેળવણી અને સહશિક્ષણ દાખલ થયું છે, એટલે હુ તો સ્ત્રીશિક્ષિકાઓની બરતીની ખાસ તરફેણમાં છું.' પણ આ મહેતાજીઓ જ એ માર્ગમાં ખાસ અંતરાય રૂપ છે. તમારે પણ એ દ્રષ્ટિબિંદુ રાખી ન્યાં ન્યાં શિક્ષિકાઓ હોય ત્યાં ત્યાં તપાસ કરતાં રહેવું પડશે.'

મોટર આમ પછી ગામ વટાવતી હતી. સાંજ પડી ત્યાં તો એ લગભગ રાત્રીની

સરહદપરના છેલા ગામ સુધી પહોંચી ગયા. આ ગામ મોટું હતું. શાળા પણ મોટી હતી. મિત્ર શાળાની ઉપરી એક હેડમિસ્ટ્રેસ હતી. એના હાથ નીચે જે ત્રણ શિક્ષિકા અને શિક્ષિકાઓ હતી. અહિંની શાળાના કામ-કાજથી ઇન્ડુલાલ ખુશખુશ થઇ ગયા હતા. આખા માર્ગમાં એમણે બતાવેલા રોડ સ્વરૂપથી સુનંદા પણ અજાણ જિડી હતી. અહિં આવતાં જ એમનું સ્વરૂપ ફરી ગયું. એ આનંદમાં આવી ગયા હતા. શાળાની એકેએક વસ્તુના મુક્તકંઠે વખાણ કરી રહ્યા હતા. સુનંદાની અજાણમણ પણ ઉતરી ગઇ અને એ પણ કંઈકે પ્રકુલવદના બની.

સાંજ નમી ગઇ હતી. એટલેહેડમિસ્ટ્રેસના આમહથી સાહેબે તે રાતનો મુકામ ત્યાં જ રાખ્યો. ગરીબ ગામની શાળાને ન પોસાય તેવું જમણું જમ્યા પછી સુવાની વ્યવસ્થા થઇ.

હેડમિસ્ટ્રેસ અને સુનંદાની પયારી એક ખંડમાં થઇ. ઇન્ડુલાલનો ઉતારો બાજુના ખંડમાં હતો. હેડમિસ્ટ્રેસ અને સુનંદા ઉંઘ ન આવવાથી બેઠાં બેઠાં વાતો કરતાં હતાં. થોડીક વાર થઇ હશે ત્યાં ઇન્ડુલાલ એમના ખંડમાં દાખલ થયા, અને બાજુએ પડેલી ખુરશીપર ધમ કરતા બેસી ગયા.

પણ સુનંદા એકદમ ચમકી જિડી. કપાળમાં તિલક અને ચંદન ધારણ કરતા અને હર પળે ગીતાજ્ઞના શ્લોકો રટવા કરતા ઇન્ડુલાલનો મ્હેરો જે શાંત સૌમ્ય અને વાતસલ્ય-બધો લાગતો તેને બદલે એમનો અત્યારનો દંગ સાવ જુદો જ હતો: એમના મ્હેરો પર વિવશતા-વિકળતા ભરી હતી. એયની શાંત અને ગૌરવપૂર્ણ પ્રભાવશાળી આંખોમાં કામ-વિકારના સાપોલીયાં રમતાં હતાં.

ઇન્ડુલાલ બેઠા નબેઠા ત્યાં તો હેડમિસ્ટ્રેસ ઉભી થઇ.

'બેસો સુનંદાબહેન, સાહેબને અને તમારે મારે કોફી કરી લાવું. બેઠા છીએ તો જરા

હીક પડશે.' કહી તે બારણા આગળ પહોંચી.
 સુનંદા ગભરાઇ ઉઠી. એણે પણ બ્રમ
 મારી: 'હિમાં રહો બહેન, હું પણ આવું છું.'
 અને એટલું કહેતાની સાથે જ એ પણ એની
 પાછળ જ ઝેરડા બહાર નીકળી ગઇ.

એને પાછી વાળવા હેડમિસ્ટ્રેસે બે ત્રણવાર
 કહ્યું, 'અરે પણ સાહેબ ત્યાં એકલા બેઠા છે.
 એમને કેવું લાગે!' પણ સુનંદાએ કશું ગણ-
 કાર્યું જ નહિ. એ એની પાછળ જ ગઇ.

કોફી બની ગયા પછી પણ હેડમિસ્ટ્રેસે
 તેના હાથમાં ટ્રે આપતાં કહ્યું: 'હવે આ લઇ
 બાવ.'

'તમે જ સાથે લઇ છો ને!'

'મારે જરા જંગલ જવું પડશે. હું થોડીવાર
 રહીને આવું છું. તમે બાવ!'

'વાર તો પછી તમે જઇ આવો. આપણે
 બન્ને સાથે જ જઇશું.' સુનંદાએ આકુળ-
 વ્યાકુળ થતાં કહ્યું.

'અરે મહારાં સુનંદાબહેન, એમાં તમે શું
 ગભરાઈ ગયાં! હું તો તમારાં જેટલું મજાકે
 નથી. તમે તો બી.એ. થયાં છો અને છતાં
 આમ ગભરાઇ પડો છો?' એમ કહી તે પણ
 મુલાના ખંડમાં સાથે જ પાછી આવી.

હેડમિસ્ટ્રેસ અને સુનંદાની મુખમુદા
 પરથી કશું ન સમજે એવા કાંઈ બોટ ઇન્ડુલાલ
 નહોતા. કોફી પીને તુરત જ એ કચવાતે મને
 પોતાના ખંડમાં જતા રહ્યા. પછી બન્ને
 જણીઓ ત્યાં જ સૂઇ ગઇ. પણ સુનંદાએ
 તો તે રાત્રિ સંકલ્પ-વિકલ્પો વચ્ચે જાગરણમાં
 જ કાઢી. સવારના વહેલે પરાઢિયે શાળાના
 વાતાવરણમાં ધમાલ થઇ રહી. હેડમિસ્ટ્રેસના
 પતિ-ને પોતે પણ શાળાના એક શિક્ષક હતા
 અને રાતના સાહેબના ખંડમાં સુતા હતા—તે
 આવી હેડમિસ્ટ્રેસને જગાડી કહેવા લાગ્યા:

'તાર આવ્યો છે એટલે સાહેબને અત્યારે
 જ પાછો જવું પડશે. બાપ સાહેબ હવે ત્યારે
 કહેજે કે સાહેબ તો ગયા અને તમે પણ

સવારની લોકલમાં ઉપડી શાળાએ પહોંચી
 જજો! મહારાજ સાહેબ હાઇસ્કુલની વિઝિટ
 આવવાના છે.'

સુનંદા ગમતી જ હતી. તેણે જ જવાબ
 વાળ્યો: 'બહુ સાર', સાહેબને કહેજે કે મારી
 ફિકર ન કરે.'

સવારે બીકયા પછીનું હેડમિસ્ટ્રેસ વગેરેનું
 હંકુ વર્તન સુનંદાને ખૂંચ્યું. શાળાનો પટાવાળો
 આવી તેને રેશને મૂકી ગયો.

માડી ઉપડી અને સુનંદા વિચારને ગ્રાસે
 ચડી. શું એનો ભય અકારણ હતો? જો એમ
 જ હોય તો પછી સવારના પલટાપેલા વાતા-
 વરણનું શું કારણ? એ ગમે તે હોય. પણ
 એનું મન એક પાછી માંઠ વાળી બેઠું હતું.
 એ સાહેબને રીઝવી શકી નહોતી અને તેનું જ
 આ બધું પરિણામ હતું. અને એથી જ એ વધુ
 કંઈક બીડી કે શું પુરૂષો બધા આવ્યા જ હશે!

વળી પાછી એ વિચારી રહી. શા માટે
 એને નોકરીએ નીકળવું પડ્યું? અને પછી તો
 એના સંસારની એક આગળ બાજુ પણ એક
 ઝડપી ડ્રબની માફક તેની નજર આગળ આવી
 ગઇ. તે પછી તેણે સંસારની અંદર એકલે પડે
 બૂઝવા જે પ્રયત્નો કરેલા તે અને પળે પળે જે
 બીતિ અનુભવેલી તે પણ યાદ આવતાં ગયાં.

એ અને સુરેષ કોલેજમાં બહુતાં હતાં.
 એના માતૃપિતા તો એ મટ્રિકમાં આવી તે
 પહેલાં જ ગુજરી ગયેલાં. બાપ, માબી અને
 અને તે પોતે-એમ ત્રણ જણમાં એમનું કુટુંબ
 સમાયેલું હતું. બાપ કારકુની કરી સંસાર
 ચલાવતો હતો. પોતે બહુતી હતી.

કોલેજમાં જન્મ બને છે તેમ અનેક યુવકોના
 પરિચયમાં તે આવેલી અને ત્યારથી જ એને
 પુરૂષો પ્રત્યે એક જાતની ઘુણા થઇ આવેલી.
 છતાં એ સ્ત્રી હતી. યોવન હતું, અને ખીલતું
 હૃદય ગરમ લોહીથી ધમકતું હતું. અણમળી
 પુરૂષ જાતમાંથી પણ એક એને મળી ગયો.
 એ હતો સુરેષ. બન્ને પરિચયમાં આવ્યા. સુરેષ

ખીન યુવકો જેવા છીછરા કે વેવેરા, નહતો.
યુવતીઓ વચ્ચે ઓછામાં ઓછા ભળતા સુર-
શમાં તેને કંઈક આકર્ષણ મળી ગયું અને
આખરે બન્નેએ લગ્ન કરવાનું વિચાર્યું.

પણ લગ્ન પહેલાં સુનંદાએ એક શરત
મૂકી. એમનાં લગ્ન આત્માના બને: દેહનાં નહિ.
જ્યા-જયન્તનાં લગ્ન એ એમનો આદર્શ હતો.
સુરેશ એ શરત પાળવા તૈયાર હતો. એણે કોઈ
પણ છંદ દીધો.

લગ્ન પછી સુનંદા સુરેશને ઘેર ગઈ. સુરેશ
શ્રીમંત પણ હતો અને કુટુંબની સુખી પણ
હતો. અરસપરસના સતત સહવાસે ધીમે ધીમે
એનામાં પલટો આવતો ગયો. એનું પારપ
હિછળી હોયું. બન્ને દેહ નજીક હોય છતાં એમની
વચ્ચે સ્પર્ષો-સ્પર્ષના ભેદ કેટલો વખત ટકી
શકે ? દહાડે ને દહાડે એ વધુ ને વધુ વિવેકજન
બનતો ગયો અને આખરે તેણે સુનંદા પાસે
પ્રશ્ન કરી દરખાસ્ત મૂકી:

‘સુતી, તું કહે તેમ કરૂં ! પરંતુ એ શરત
શું તે સાચે જ અક્ષરે અક્ષર પાળવા માટે
કરી હતી ? એવું તે હોય ?’

‘સુરેશ ! આ શું, તું જે એટલી વારમાં
હતાય ત્યાં ગયો ? આટલા જ દહાડામાં ? તો
તો કેમ ચાલશે ?’

‘પણ મેં આતું ધારેલું જ નહિને ! તું જ
કહેને, આટલા દહાડા મારી સાથે રહેવા છતાં
તને કશું નથી થતું ?’

‘ચાલ તો જે શું ? આપણે જે નિર્ણય
ખૂબ ખૂબ વિચાર કરી પછી કર્યો છે તે છેવટનો
જ છે ! હું તો એને મધ્યમપણે વળગી રહેવાની.
એ આદર્શ એમ જતો કરી શકાય ? તું મનજીવ
મનનો બંને તો કશું અશક્ય નથી.’

‘તો પછી જો તું મને નહોતી આહતી
તો, શા માટે લગ્ન કરી મને છેતર્યો ?’

‘મેં તને છેતર્યો છે કે તો મને છેતરી ?’
તે જે કાલ દીધો ને પ્રતિજ્ઞા લીધી તેને તોડવા
તું બિલો થયો છે કે હું ?’

કુદારુ-જન્મ

આલે ધરતીને કામળો હાંકીઓ,
રખે દેખે કેા દેવકી કુમાર;
મજવાટ શોભી રહી રે. ૧

કાંઈ વધાંએ વાળાં વગાડીયાં,
રખે કા'નાનો સાલળે અવાજ;
મજવાટ શોભી રહી રે. ૨

મહોમાયાએ નિંદપરી મોકલ્યાં,
જો જો જાગે ન ભાઈ કે બહેન;
મજવાટ શોભી રહી રે. ૩

નહી જમનાએ મારગ આપીઓ,
વસુદેવે તે બદલ્યાં બાળ;
મજવાટ શોભી રહી રે. ૪

કા'ન કહેવાયો નંદ ઘેર દીકરો,
જશોદાએ લડાવ્યાં લાડ;
મજવાટ શોભી રહી રે. ૫

કા'ન ગોપી-ગોવાળનો લાડકો,
ગાય ચારે, હો રાસના લહાવ;
મજવાટ શોભી રહી રે. ૬

કા'ન માખણ હઢી, હાથનો સવાદિઓ
બોલે કામળી, કે વાંસળીમાં સાદ;
મજવાટ શોભી રહી રે. ૭

કા'ન સાશ માણસનો સંગાથી,
કાન બૂંડા રાક્ષસનો કાળ;
મજવાટ શોભી રહી રે. ૮

જયમનગોરી પાકેલ

‘પણ તો તું મને એટલું કહે, કે મને ચાહે છે કે નહિ? તું’ મને આવી રીતે હીન-રાતો રીખાતો જોઈ જ રહેવાની? મારી સ્થિતિ દહાડે દહાડે વિષમ બનતી જાય છે તેનો તું કંઈ વિચાર જ નહિ કરવાની? અને તે ચે જ્યારે હું તારે જ ખાતર બળી જળી રહ્યો છું ત્યારે! તારા એક સ્મિત બધાં હાસ્ય માટે ફેટ્યો તડપી રહ્યો છું ત્યારે!’

‘તું ચે મારી ખરી કસોટી કરે છે સુરેશ, હું ફરી ફરીને ફેટલીવાર કહી ચૂકી છું કે હું માત્ર તને જ અને તને જ ચાહું છું. હું ગમે તેવી છું, પણ આપો છું. આ ભવમાં સ્વપ્ને તો શું સંકલ્પે વિકલ્પે પણ ખીજે ભવ નહિ કરે. પણ ને વસ્તુ માટે મેં તને વારે વારે ચેતવીને પછી જ લખેનો કેસ આપ્યો અને ને સંકલ્પ મારે મન મારા જીવનથી પણ અધિક છે તેને તો હું નહિ છોડી શકું!’

‘પણ તું આટલી ઠંડી કેમ છે?’

‘હું ઠંડી છું કે કેમ એ મને બોલાવ નહિ. હું સ્ત્રી છું. હું કશું ન સમજું તેવી મૂર્ખ નથી. છતાં મને મારા નિર્ધારને વળગી રહેવા દે! સુરેશ, મને એમાંથી ડાઘ નહિ. જો હું અહિં રહી તને વધુ દુઃખી કરતી હોઈ તો હું કાલ સવારે જ ચાલી જઈશ. પણ.....’

‘ના, ના, સુની એમ ના કરીશ. તો તો હું ગાંડો બની જઈશ. હું તારા વગર નહિ રહી શકું. હું, હું એ પેસણ બધાં વચ્ચેનો પાળવા પણ નથી માગતો. તું મારી છે, મને ચાહે છે, એટલું બસ છે’ એટલું કહી વિવશ બની એણે સુનંદાનો હાથ પકડ્યો.

જાણે હાજી હોય તેમ સુનંદાએ એનો હાથ તરછોડી નાખ્યો.

‘સુરેશ, તું પણ ને બન! હું પણ સાથે કદીયે નથી પરણી. જો તું આગળનો સુરેશ મરી જવા માગતો હોય તો મારો એક જ જવાબ છે. તું અત્યારે જ આ ખંડમાંથી ચાલ્યો જા. હું મારે માર્ગે સવારે જ ચાલી

જઈશ. તારામાં કંઈએ માનવતા હોય તો આજની રાત મને એકલી રહેવા દે. હવે હું જ તારી સાથે નહિ રહી શકું.”

તે દહાડે સુરેશને ખૂબ જ આઘાત લાગ્યો. અને તે પોતે પણ ખીજે દહાડે જ તેના બાપને ઘેર આવતી રહી. ત્યાર પછીની સુરેશની સ્થિતિ ઘ્યાનનક બની હતી. સુરેશ પત્રો લખી લખીને થાક્યો, પોતે જવાબ લખી લખીને કંટાળ્યો. સુરેશ પૈસા મેકલતો પણ પછીથી તો એ પોતે એ નિશ્ચયપર આવી મર્ધ કે જો સ્ત્રીએ પોતાનું સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ સાચવવું હોય તો તેણે આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય મેળવવું જ જોઈએ. એણે એ પૈસા પાછા જ વાળ્યા હતા અને ખીજા બાળુએ નોકરીની શોધ ચલાવી.

એનો કંઈ સારો હતો. સંગીતની તાલીમ લીધેલી હતી. સીનેમાની એક્ટ્રેસ તરીકે તો નહિ, પણ જો માત્ર પડદા પાછળની ગાનારી તરીકે કામ કરવાનું મળી જાય તો તે નોકરી કેમ એ ખૂશી હતી. એક વાર તે એકે ડાયરેક્ટરને મળવા પણ મર્ધ. થોડી પ્રાથમિક વાતચિત પછી ડાયરેક્ટરે એને બાળુના ખંડમાં લઈ જઈ એક દોરો બતાવી કહ્યું: “આહિં હમા રહો જોઈએ.”

એનું વજન નોંધાયું.

‘વાર તમારા ચંપલ કાઢી નાખો તો! તમારો પગનો પંજો જોવા દો. કપડાં થોડાં વધુ ઊંચાં પણ હો જોઈએ!’

‘મિસ્ટર ડાયરેક્ટર, તમારે મારા કોન સંગીતનું કામ છે કે મારા પગની લાનનું?’ છેડાઈ પડી એણે તુરંત જ જવાબ આપી દીધો.

‘આઈ સાહેબ, સીનેમાની લાઇનની નોકરી કરવી હોય તો આવા ચોખ્ખાવાવેડા અડિ ન પાલવે. અમારે તો સ્ટારોને માલિક પાડે રજૂ કરવી પડે અને તેમની મંજૂરી માટે સ્ટારોનું આખું દેહ સોંપવું પણ જોવું પડે.’

‘વાર તો મને માર્ગ આપો. હું ખૂબ ચાલી જઈ છું. મારે નોકરી નથી કરવી.’

‘પધારો ત્યારે. અમે જોઈને તેડવા નથી

જતા. સૌ પોતાની મેળે જ અહિં આવે છે !
અને ત્યાર પછી તો અનેક પ્રસંગો તેને
પાદ આવી ગયા. સર્વત્ર થોડે ઘણે અંશે
એ જ વસ્તુસ્થિતિ પ્રવર્તતી હતી. એથી જ
આખરે એણે શોળાનું જીવન પવિત્ર માની તે
દિશામાં વતનથી ઘણે દુરદુર અંતર્યામી હતું.
પણ અહિં પણ એ જ હતું.

‘હવે શું ?’ એજ પ્રશ્ન એની સામે ડોળા
ફાટી ધૂરકતો ઊભો હતો. મંડળપુર રોશન આવી
ગયું. પણ ત્યાં ઊતરવાની જગ્યા કમળ ન થઈ.
રોશનમાં ઊતરી એણે બીજી દિશિત લઇ લીધી.
ટૂંક ઊપડી. પાછી વિચાર પરંપરાઓ
પણ સાથે જ ઊપડી. જીડો જીડો એક પ્રશ્ન
કાળજી કોતરી રહ્યો હતો : ‘શું સુરેશ બુદ્ધિ
હતો કે પોતે ?’

‘સુરેશ સાથેના સહવાસ દરમિયાન તે પોતે
પણ કોઈ સાવ સ્વસ્થ તો રહી જ શકી નહોતી;
છતાં હૃદયોર્મિઓને કાંઈ દેવામાં એણે કદાપણ
કંઈ’ હતું કે એક મોટી બૂલ કરી હતી અને એ
એક બૂલમાંથી જ આ બધી વિટંબણાઓની
પરંપરા તો ઊભી થતી નહોતીને ! તેની હઠ
માત્ર સ્વીકૃત તો બની જતી નહોતીને !

‘અને એ એમ હોય તો ?

‘અને એમ હોય કે ન હોય, પણ એક વાત
સત્ય હતી. માનવ સમાજ જે છે તે છે. એને
પોતે એકલી તો પલટાવી શકે જ નહિ. તો પછી
એની વચ્ચે રહી પોતે સદાયે પુરુષથી ભાગતી
કરતી રહી જીવન પરંપરા તો નથી કરી રહી ?

‘એના કરતાં પ્રેમાળ અને દુઃખ ભર્યો
સુરેશનો આગ્રય શું બુડો ? જયા-અવનત એ
કલ્પમા હશે કે કદાચ કવિઓની કૌંઠ લોકોત્તર
સંજિવનું નિમોણ હશે. લોકજીવનની વચ્ચે એ
શક્ય ન હોય તો શું લોકજીવનની સાથે સલાહ-
સંપૂ કરી એનો માર્ગ ન સ્વીકારી લેવા ?’

એમને એમ બે રોશન પસાર થયાં. ત્રીજો
રોશને કબજામાં બેઠેલી બે સ્ત્રીઓ પણ ઊતરી
ગઈ. સાવ એકાંત મળતાં મનમાં વિચારોને

પ્રેમાશ્રુ

વરસે વાદળિયો રસધાર !

એ શું દિસે, આંસુડાં આનન્દનાં ?
પ્રકૃતિ-પ્રદર્શને, મનુજ, હસમુખાં જ કાં ?
એને નિરખી નભ હરખાય !

એ શું દિસે, આંસુડાં આનન્દનાં ?
આંભાના મોર આખી, કોકિલા જ ફૂજતી !
મોરલા કરે છે ટહુકાર !

એ શું દિસે, આંસુડાં આનન્દનાં ?
પ્રભુતા-પ્રેમ, કીસે રસાત્માની રંજની !
પ્રાણ-પ્રભુ રીઝે અધાર !

એ શું દિસે, આંસુડાં આનન્દનાં ?
આજ કેના જન્મની,
જયંતીએ સહુ કાં હસે ?

ઉર શું બે લલિત લલકાર !

એ શું દિસે, આંસુડાં આનન્દનાં ?
‘લલિત’

ખૂબ વેગ મળ્યો. એ વેગના ધસારાને એ
ખાશી શકી નહિ. એણે એને રાખી દીધી.
એણે રડી પણ ખૂબ જ લીધું. એટલામાં
ચોથું રોશન, આવ્યું, ત્યાંતો એનું હૃદય રડી
રડીને ખાલી થઈ ગયું. એણે પણ હવે તો
નિર્ણય કરી લીધો. બેગમાંથી લેટરપેડ કાઢી
એણે સુરેશ ઉપર એક પત્ર લખી કાઢ્યો.

‘.....અને સુરેશ, મેં તને કુખી
ક્યો એ ખ્યાલે આને દુઃખી બીજું છું. અત્યારેજ
દોડી આવી તારે ચણે પડી માફી માગવાનું
મન થાય છે. પણ જે હૃદય એક બાળુ વેમ
પકડે છે તે જ હૃદય ઠાણુ જાણે. કેમ બીજી
બાળુએ અચકાક છે. સ્ત્રીત્વ કદાચ આખરે
તો શરમાયા વગર રહી જ શકતું નથી. વાંક
મારો છે, છતાં ત્રદા છે કે તું અને જરૂર
માફ કરશે નહિ કરે ? તું એકવાર તેડવા ન
આવી શકે ? દુઃખી મોઢામાખને ૧૫૧
જવાબી છું.’

શ્રી. પ્રિયંવદા નંદકિઓલ્યર

બિહાર પ્રાંતમાં આવેલા ગયા શહેરમાં અસલથી નંદકિઓલ્યર નામનું કુટુંબ વસેલું છે. હિંદી રાષ્ટ્રીયતાની તેમજ રાજ્યની સેવા કરવા બદલની ખ્યાતિ તો તેમને મળી જ ચૂકી છે. તેઓ કામરૂઝ જાતિના છે અને એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રાંતમાં હુદ્દિમાન વર્ગ તરીકેનું સ્થાન ભોગવે છે. આ કુટુંબના સુપુત્ર નામે જવાહરલાલે ગયામાં આવેલા ટોકરી રાજ્યમાં મેનેજરની પદવી પ્રાપ્ત કરી.....ને કુટુંબનું કિસ્મત ખુલી ગયું. તેમના પુત્રો નંદકિશોરલાલ અને પરમેશ્વરલાલ પણ ખ્યાતિ પામી ચૂકેલા છે. બિહાર પ્રાંતના વિકાસમાં શ્રી. નંદકિશોરલાલનો પણ ફાળો છે. ડૉ. સમિયદાનંદ સૌંદ્યાએ લખેલા ઈંગ્રેજી પુસ્તક "Some Eminent Bihar contemporaries" માં "Lalls of Gaya" ના નામે તેઓનો ઉલ્લેખ થયેલો છે. આ કુટુંબના એક સુપુત્ર રાજ્યની ઇન્ડિયન મેડીકલ સર્વિસમાં છે અને તેમણે સહરાનાં રણમાં જર્મનોને હરાવીને દાકતર તેમજ સૈનિક તરીકેની કીર્તિ સંપાદન કરી છે. દરિયાપારના દેશોમાંના સત્તર વર્ષના નિવાસ દરમિયાન છ વર્ષ સતત કાર્યદક્ષતા બતાવીને તેઓ દરમિયાન જ હિંદમાં પાછા ફર્યા છે.

પરમેશ્વરલાલના પુત્ર હરનંદનલાલે પોતાની અટક નંદકિઓલ્યર રાખી છે અને આથી લાલના વંશજોને તેમના સમકાલિનો લાલ તરીકે નહિ, પરંતુ નંદકિઓલ્યરના નામે જાણાય છે.

શ્રીમતી પ્રિયંવદા નંદકિઓલ્યર બેરીસ્ટર રામકિશોરલાલ નંદકિઓલ્યરનાં પત્ની થાય છે. રામકિશોરલાલ અઘ્દાબાદમાં અખિલ હિંદ કોંગ્રેસ કમિટી તરફથી અમરકાંતક રીતે રાષ્ટ્રીયતાને વ્યાપક બનાવવાનું કાર્ય કરી રહ્યા છે. ન્યારે એક તરફ પતિ કોંગ્રેસનું સુકાન સં-

ભાળી રહ્યા છે ત્યારે બીજી તરફ તેમનાં પત્ની બિહાર ખાતે અખિલ હિંદ કસ્ટુરબા સ્મારક દરદીના એજન્ટ છે. આજે છેલ્લા વર્ષથીયે વધુ સમયથી તેઓ ત્રણથી ચાર તાલિમ કેન્દ્રો ચલાવી રહ્યાં છે અને માગ્યે જ એવો એકાદિવસ છે જે ન્યારે ઘરમાં તેમની દાનરી હોય. છાવણીઓમાં વ્યવસ્થા સાચવવા પોતે જાતે દેખરેખ રાખતા ફર્યો જ કરે છે તે નવા આવનારાઓને પ્રોત્સાહન આપી કસ્ટુરબા સિમિરમાં દાખલ કરે છે. નિયંત્રણ કરેનું જોઈએ કે, કસ્ટુરબા મેમોરીઅલ દરદીના કાર્યનો જે વિકાસ છેલ્લા આઠ માસમાં થયો છે તે તેમના પ્રયાસો વિના શક્ય ન જ બનત.

બિહાર લેજિસ્લેટીવ એસેમ્બલીમાં જવા ઇચ્છનાર ૨૫ ઓઓમાંના એક પ્રિયંવદા દેવી હતી, ને કોંગ્રેસ કમિટિએ તેમની અરજી મંજૂર રાખી હતી. પરંતુ ન્યારે કલકત્તા પાસેના એ ગામમાં મહાત્માજી બાવળુ કરતા હતા ત્યારે પ્રિયંવદા તેમની પાસે પહોંચી ગયાં અને બિહાર પ્રાંતની ઓઓનું ધોરણુ હિંદુ લાવચ તેઓ ને કરી રહ્યાં હતાં, (ખાસ કરીને ગ્રામ પુનરંચનાની દિશામાં) તે જણાવ્યું. આ નીચા કક્ષા ને એકવગ્ર બાંધાના બંદેને આવા મહા બારત કાર્યમાં એકલે હાથે સાધેલો વિકાસ સાંભળીને મહાત્માજી ખૂબ મર્મ મયા. વળી આ ન્યાયી પુરુષને જાણ થાય તે બદલ પોતે બિહાર ધારાસભામાં જવા ઉમેદવારી કરી હોવાનું પણ જણાવ્યું. તેમની પોતાની માન્યતા હતી કે આ રીતે પણ તેઓ ઓઓના દક્ષની સંભાળ રાખી શકશે, ને તે બદલ તેમણે મહાત્માજીના આશિર્વાદની પાયાના કરી. પણ મહાત્માજીએ ના કહી-ઓકબી ના સંબંધમાં અને કશું કે:-

"કાચલ બનાવવાનું કામ ધારાસભા પર

શ્રી. રામદુલારી સિંહા

છોડી દો ! તમારે તમારી બધી સેવા પ્રાગો-
જતિને માટે આપવી જઈએ. તમને જે પ્રસન્ન
આવે તે એક સ્વીકારો. જેક કાપને એક જ
સમયે પુરો ન્યાય નહિ આપી શકો.

નિર્ણય કરવામાં પ્રિય વંદાદેવી ઝડપી
સાબિત થયાં ને ધારાસભામાં જવાનો મોહ
છોડી, તરતજ તેઓ કરતુરના ટ્રસ્ટીઝના
બિહાર ખાતેના એજન્ટ નિમણૂં ચૂક્યાં.

*

શ્રી. રામદુલારી સિંહાએ ૨૨ મે વર્ષે

પટણા યુનિવર્સિટીની એમ. એ.ની પરીક્ષા ઇતિ-
હાસના વિષય સાથે પસાર કરી ને કોંગ્રેસની
કારકીર્દીની એક વધુ ફતેહ હાંસલ કરી. કોંગ્રેસ
કાર્યકર મહેન્દ્રસિંહની સૌથી ન્હાની પ્રાપ્ત
પુત્રી રામદુલારીએ બિહારી કુટુંબની પ્રયા-
ઓનો નાશ કરવાનો નિશ્ચય ક્યો અને શાળામાં
દાખલ થઈ. એની આ મનોવૃત્તિના બે કારણો
હતાં : એકતો એનું સમર્થન બદન સ્વતંત્રતાના
આદર્શથી સમર હતું અને બીજું. પ્રાંતની
સ્ત્રીઓમાં નામ કરવાની અબિલાષા. જીમરને
કારતી હતી. પદ્મના રિવાજનો વિરોધી અને
જીવ્તામાંથી સ્ત્રીજીવવધુની તરફેણ કરનાર
પહેલ વહેલા મહારથી શ્રી. મહેન્દ્રસિંહે એમની
પુત્રીનું સ્વપ્ન જીવંત અને એ માટે જરૂરી
સ્વતંત્રતા આપી. રામદુલારીના મોટા બહેન
રામશીનગરીએ હૃદય ઝાંનના અભ્યાસમાં
સંસ્કૃત એસોસિએશનની માધ્યમીક પરીક્ષા
માટે જરૂરી શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરેલું, પરંતુ
એમના સમયમાં રહિતુ પ્રાપ્ત્ય વધુ હોવાને
કારણે તે વખતના સંસ્કૃતના પંડિતોનાં બવાં
ચડી ગયાં. એક સ્ત્રી વિજ્ઞાના શિખરે બિરા-
જમાન થાય, એ એમને માન્ય નહોતું. ને
ત્યારથી તેઓએ સંસ્કૃતનો અભ્યાસ વધુ
પડતો કઠિન ને અરબચડો બનાવી દીધો અને

ત્યારથી એ શિક્ષણના દાર ઓળો માટે
કંમેશને માટે બીલાષ ચૂક્યાં.

રામદુલારી તો એ રસ્તે જોયા વમર જ
અંગ્રેજ શાળામાં દાખલ થઈ ગયાં. મીરજાપુર
ડીપ્ટીકટના કોંગ્રેસ કાર્યકર શ્રી. હાકુર યુગલ-
કિશોર સીંહા સાથે ૧૯૩૭ માં તેમના લગ્ન
થઈ ગયાં બાદ તરતજ તેઓ અભ્યાસમાં
મશગૂલ થઈ ગયાં અને બનારસ હિંદુ યુની-
વર્સિટીની મેટ્રીકની પરીક્ષા પસાર કરી.
એમના કેપ્ટેન હદર કરીને કોંગ્રેસ અધાન
મંડળે પટણા નરસીંહ હોમના સુપરીન્ટેન્ડન્ટ
તરીકે તેમની નિમણૂક કરી, પરંતુ જેવું
પ્રધાનમંડળે રાજીનામું આપ્યું કે તરતજ તેમણે
પણ રાજીનામું આપી દીધું અને ફરી એકવાર
અભ્યાસે એમને આકર્ષ્યાં, અને 'હીદો' વિષય
લઈને બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીની એમ. એ.
ની પરીક્ષા પસાર કરી. આ રીતે જીવદાનુદા
વિષયો લઈને જીવદાનુદા યુનિવર્સિટીની એમ. એ.
ની પરીક્ષા પસાર કરનાર એ માત્ર એક જ
બિહારી સ્ત્રી છે.

રામદુલારી સીંહા મુખ્યત્વે કરીને ગ્રામ્ય કન્યા છે અને તેથી સામાજિક તેમજ શૈલેષિક જંઝાવતાનો હિંમતભરે સામનો કરીને, શાળા અને કોલેજોના ભારેખમ અભ્યાસક્રમથી ડચી વગર જે વિદ્યાપ્રાપ્તિ કરી છે ને બદલ તેઓ પ્રયાસના અધિકારી હરે છે. એમણે પ્રાપ્ત કરેલી વિદ્યાથી તેઓ ધરાયા જ ન હોય તેમ તેમની અભિલાષા ઇંગ્રેજ સાહિત્યને વિષય તરીકે લઇને પઠના યુનીવર્સિટીના એમ. એ. થવાની છે.

તેઓ એક ચુસ્ત ઇંગ્રેસ કાર્યકર તરીકેની સેવા પણ બજાવી રહ્યાં છે. બિદારમાં આવેલું સારણુ એમની જન્મભૂમિ છે. એમની વેકેશનો, એમનો આરામનો સમય— અરે! અભ્યાસમાંથી તારવેલો સમય પણ તેઓ ગામડાઓમાં વિતાવે છે. ત્યાં ઘેર ઘેર ફરે છે અને પોતાથી વધુ કમનસીબ અબણુ સ્ત્રીઓને અજ્ઞાનના અધારામાંથી બહાર કાઢવાના પ્રયાસોમાં પોતાનો સમય વિતાવે છે. પતિ તેમજ પત્ની બેઉના કુટુંબોએ આજ સુધી ફરેક લગત તેમજ ચળવળમાં એક સરખો ભાગ લીધો છે.

ઘરમાં તો તેઓ એક નમ્રતેજસ બિદારી સ્ત્રીની માફક વર્તે છે. સામાન્ય વાતચીતમાં સરમાળ લાગે, પરંતુ જાહેર વક્તા તરીકે કે વિવાદ તરીકે તેમનો જુરસો અચૂનમ રીતે બમણી ઉઠે છે. બહારના કાર્યોમાં ને તેમાં ખાસ કરીને ગામડામાં સ્ત્રીઓની સાથે તેમજ વિદ્યાર્થીનીઓ સાથેના કાર્યો તેમને વધુ ફાવે છે.

પ્રસંગાનુસાર, હીંદી ભાષામાં લેખો પણ લખે છે. આરામનો સમય તેઓ સંગીતના શાખમાં તેમજ ન્દાનાં કાવ્યો રચવામાં ગાળે છે.

મુખી લગ્નજીવનને કારણે આજે એમને એક ન્દાનું મુંદર બાળક પણ છે...ને એ બાળક પણ પોતાના માંબાપે ચીંધેલા રાદના રાદદારી થવાનું વચન આપે છે.

ધણી બહેનો સાડી કેમ પહેરતી એનો વિચાર કરે છે, અને છતાં એમના પતિને એ પહેરવાની રીત ગમતી નથી. કેમકે પતિની દૃષ્ટિએ સાડી પહેરવાનું પત્ની વિચારતી નથી; એટલે એમની વચ્ચે આકર્ષણ જામતું નથી અને પરિણામે પુરૂષો બીજો કેકાણે પોતાનું મન દોડાવે છે.

આજ કાલ ત્રણ વસ્તુઓ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે અને આજની દૃષ્ટિએ એ ત્રણમાંથી એકાદ રીત તો કેકા પણ પુરૂષને પસંદ હોવાની જ.

પહેલી શ્રેણીના પુરૂષો એવા હોય છે કે તેમને સાડીની વિવિધતા સાથે પોતાની પત્ની

હેલામાં હેલી દબની રીતે સાડી પહેરે અને નવા જમાનાની 'સ્ત્રી દેખાય. એટલે અંદરથી ભારતીય ને ઉપરથી પાશ્ચાત્ય. એ રૂઝી પ્રમાણે પોળાક પહેરવાનું કહણુ છે. એવા પતિઓ પોતાની પત્નીમાં સ્ત્રીત્વ અને પુરૂષત્વ-અન્ને ઈચ્છે છે, અને ક્યારે પહેરેલી કદતાં ઠાટ પહેરેલી જોવા માગે છે એટલે એવા પતિની

પત્નીઓએ સાડી પહેરીને ઉપર ડોટ પહેરવો જોઈએ. કોતુને અનુસાર ડોટની જાત અને રંગ પસંદ કરવા. ડોટની અંદર સાડીનો ઉપરનો ભાગ દબાવે જવો જોઈએ. એવી સ્ત્રીઓ કપાળમાં ચાંદલો, કાનમાં એરીંગ કે થુડી પહેરી શકે ને ડોટની ઉપર પાછળ છૂટો લાંબો ચોટલો લટકતો રાખી 'પોતાનું' સ્ત્રીત્વ દાખવી શકે, તે સાથે 'પોતામાં' પુરુષત્વ પણ બતાવી શકે.

બીજા શ્રેણીના પુરુષો સ્ત્રી ડોટ પહેરે એ પસંદ નથી કરતાં, છતાં તેઓ પણ પાશ્ચાત્ય રીતે સ્ત્રીને કપડાં પહેરતી જોવા ઇચ્છે છે. એવા ક્ષેત્રોને રંગીન સાડીઓ પસંદ હોય છે.

તેઓ ઇચ્છે છે કે, સાડી એવી રીતે પહેરેલી હોતી જોઈએ કે સ્ત્રીનાં અંગ-ઉપાંગ પુષ્ટ અને આકર્ષક દેખાય અને કેડ તદ્દન પાતળા અને નાજુક દેખાય. સાડી પહેરવાથી હાલતાં ચાલતાં લક્ષ્યકેદ ન થાય, ઘુંઘટો ન હોય અને છોડા છૂટો લાગે નહિ; ને કબજે એવી રીતે પહેરે કે સ્ત્રીમાં આકર્ષક સૌંદર્ય, દહતા, કામળતા અને ચપળતા સાથે આકર્ષણ આવે.

પુરુષની દૃષ્ટિએ

સાડી.

લેખિકા : શ્રી રૂક્મણીબહેન ખન્ના.

બીજા શ્રેણીના પુરુષો એવા હોય છે કે સ્ત્રીઓ રંગીન ચપોચપ કબજા પહેરે એવું તેઓ

છાંછે. છતાં ઉપર સાડી તો સાદી અને આછા રંગ વાળી જ ગમે. એમને સરેહ સાડી વધુ ગમે છે. તેમને ભાગદાર રંગ, ચટકીલી ભાત કે જૂની પૂરાણી રીતના કબજા બીલકુલ પસંદ હોતા નથી. આવી સ્ત્રીએ હાથમાં માત્ર બે ચુડીઓ જ પહેરવી કેમકે બીજાં ધરણાં તેમને શોભશે નહીં.

શ્રી. નર્મદાખલેન પટેલ

અપાલી ખીજને દિવસે તા. ૧ લીએ 'શ્રી-જીવનનો અંક' યવાના ક્યો પછી તરત જ રથજીનાના વરધોડામાં તોફાન યવાના ખખર ગામમાં પ્રસરી ગયા ચપોચપ બધાં ખખરો બંધ થયાં, ને ગૂંડાઓએ પોતાનું સામાન્ય જમાવી દીધું. ઠેર ઠેર આગો અને ખૂનના ખખરો આવવા લાગ્યા. રીંગીરોડ ઉપર એક ટોળાંએ ઘેરેલ મુસ્લીમ મોટર ડાકવરને શ્રી. વસંતરાવે છોડાવ્યા ને તોફાન અટકાવ્યું. ડોઝિસ કાર્યકરોએ લોકોને વીખેરવા પ્રયત્નો કર્યો અને એવા એક ટોળાને સમજાવવા જમાલપુરમાં શ્રી. વસંતરાવ હેગિષ્ટે અને શ્રી. રમજનચડી લાખાણી તેમના ખીજ નજી સાથીદારો સાથે જઈ પહોંચ્યાં. ટોળાંએ તેમના ઉપર દુમત્રો કર્યો અને આ ડોઝિસ કાર્યકરોએ કાનપુરના શહીદ મહેસરા કર વિદ્યાર્થી પોંડે પોતાનો મન આપ્યો અને શહીદી રીકારો; પણ ચાન્તી ન થઈ.

ખીજ તારીએ અચાન્તી વધી ને ઠેર ઠેર દુમત્રા યવા, તેનો વળતો જતાજ લોકોએ દુમત્રા પાછા દહાવીને આપ્યો. પોલીસ ઠેર ઠેર ગોઠવઈ ગઈ ને કસ્ટપુનો દુકમ નીકળ્યો. ગૃહમંત્રી મોરારજીભાઈ એ ચાન્તી રથાપવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ પોલીસ નિર્ણય નીવડી.

તા. ૩ જુની રાતના સવાઆઈ વાગ્યાના સુમારે રાયપુર સાંકડી શેરીના હનુમાન ખાતુથી હથીઆરખંધ પોલીસે ગોળીઆર કર્યો હતો. બંદૂકમાંથી છૂટેલી ગોળી સૌ. નર્મદાખલેન ડાલાભાઈ લક્ષ્મણભાઈ પટેલને વાગી હતી. તેમને હોરપીટાલમાં ખસેડતાં તેમનું સાંજે અવસાન થયું. મરતી વખતે તેમણે નિવેદનમાં લખાવ્યું કે, તેઓ મેડા ઉપર રેડીઓ સાંભળતાં હતાં અને પછી નીચે આવી પથસી કરીને જ્યારે આગળ સળીઆની જાળા બંધ હતી તેની પાછળનાં ખારણાં બંધ કરતા હતાં ત્યારે તેમની ફૂટી પાસે ગોળી વાગી હતી.

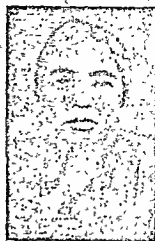
મરિયમખુ

હિન્દુ-મુસ્લીમ ખિરાદરીનો પહેલો પાઠ શીખવ્યો: વસંતરાવ દાદા અને રમજનચડી લાખાણીએ સાથે લોહી વડાવીને; ખીજું દટાન્ત છે કાણુપુર પાંચપટ્ટી પાસેના એક મહેસરાનાં મુસ્લીમ ખેન મરિયમખુએ દાખવેલી દિમતનું.

તોફાનના વિકરાળ દિવસે એક તોફાની ટોળું આગળ ધરી રહ્યું હતું. એને મોર્ષ લગામ નહોતી. સાર્વત્રિક વિનાશની આગ વધતી જતી હતી. તે ટોળું આ મરિયમખુ રહેતાં હતાં તે મહેસરામાં આવી ચડ્યું. તેમાં દિંદુનાં ધર પણ હતાં. દિંદુઓને આ ટોળાના સપાટામાંથી બચાવવા આ મુસ્લીમ ખલેન ધર બદાર નીકળી ટોળા આડે આવી ઊભાં. બંને હાથ પડેલા કરીને ટોળાને આગળ ધપવું રોક્યું અને કહ્યું: 'તમે મારા મહેસરામાં નહિ જઈ શકો, તમારે જે કંઈ નુકસાન કરવું હોય તે અમને કરો.' આમ કહીને તેમણે પોતાના પાંડેલીઓને વિનાશના મુખમાંથી બચાવ્યા. રરમી તારીએ જ્યારે શ્રી. મોરારજી દેસાઈ શહેરમાં હતા નીકળ્યા હતા ત્યારે તેમણે આ ખલેનને મળીને ધ-યવાત આપ્યો હતો.

આ મહિને અમદાવાદમાં થયેલી કોમી-અશાન્તી

સ્વ. વસંતરાય હેગિષ્ટનાં માતૃશ્રી

શ્રી. કાશીતાઇ

પોલીસે ગોળાબાર કર્યો ત્યારે લોકોનાં ટોળાં ત્યાં હતાં જ નહિ. આઠકીકતને સમર્થન આપતો તે પોળની જગતાએ સરકારને અરજીઓ કરી તેમાં બહેનોએ પણ ભાગ લીધો છે.

કાળુપુર અને જમાલપુર વિસ્તારમાં પણ ઓઓ ઉપર અત્યાચાર અને દુમસા થયા હોવાનું કહેવાય છે.

આ પછી આજ સુધીમાં કેટલીક ઓઓ ઉપર પણ દુમસા છુટાવવાયા થયા હતા. તેમાં એકને નળંવી ઈર્ગ-ચર્ધ હોવાથી પાટો

બાંધીને ઘેર જવા દીધાં હતાં.

હમીદાબાનુ

હમીદાએ પોતાના સસરાને વિનવીને પુષ્પાને પોતાના ઘરમાં લઈ લીધી. હમીદાને પતિ આજે દુલ્હનજોર સુવાનોના ટોળામાં ભળી ગયા હતા. પુષ્પા અને હમીદા એક જ પથારીમાં લપાઈને સ્પર્શ રહ્યાં હતાં.

રાતના અગિયારેકના સુમારે મુસ્લિમ સુવાનોનું ટોળું પુષ્પાને ઘેર આવ્યું. પુષ્પાને ન જોતાં ગુસ્સે ભરાયેલું ટોળું પુષ્પાની માતાને મારી, પુષ્પાની શોધમાં ઊપડ્યું.

હમીદાની પથારીમાં પુષ્પા મૂળું રહી હતી. એના થડકતા હેવા પર હાથ મૂકી હમીદા સાંત્વન આપી રહી હતી. હમીદાના પતિ સાથે થોડાક સુવાનો ઘરમાં દાખલ થયા. ખંજર સાથે હમીદા પથારીમાંથી ઊઠતાં જોણી, 'યે ખંજર પડેલે હમ પે ચલાવ, શીર ઉસકા નામ દેના' ટોળું થોડી વાર અવાજ રહ્યું. હમીદાએ ગર્જના સહિત કહ્યું: 'પ્રાકિસ્તાન લેનેકું નીકરેં. હુએ પડેલે આપ તો પાક બનો.' ટોળાના ગયા બાદ પુષ્પા હમીદાના મળે વળંગી ખૂબ રહી પડી.

(ભારતી)

પકડાયેલાઓને છોડાવવા ઓઓના ટોળાં પોલીસ રેશને આવતાં, તેમાં ધનાસુધારની પોળના પોલીસ રેશને પકડાયેલાને છોડી મૂક્યાં હતાં. જ્યારે કારંજ પોલીસ રેશને જમા થયેલ ૪૦૦ ઓઓના ટોળાને દીધર ગેસની ધમકી આપીને વીખેરી નાખવામાં આવેલાં.

આ અંશાન્તી દરમિયાન અનેક ઓઓએ પોતાના જુવાન બેટાઓ, યુવાન પતિઓ અને માઇઓ ગુમાવ્યાં છે; અનેક ત્રાસ અને સંકટો વેડ્યાં છે; અને ઘણી બહેનોએ પોતાનું સર્વસ્વ ગુમાવ્યું છે; તેમના પ્રત્યે અમે દિલસોજ દાખવીએ છીએ.

સાથોસાથ કેટલીક બહેનોએ પોતાના આગ્રયે આવેલને જવાવવા ભગીરથ પ્રયત્ન પણ કર્યો છે. એ દરેક સ્ત્રી મનમાં નિશ્ચય કરે તો આવાં દુસ્સડ અટકાવી શકે. તેઓ પોતાના માણસોને તોફાન કરવા ન દે અને પોતાના મહોલામાં તોફાનીઓને આવવા ન દે તો તોફાન કરીને ઘરમાં ઘૂસી જતા તોફાનીઓ તોફાન કરતાં અટકે, ને પોલીસ તેમને બહેર માર્ગ ઉપર તોફાન કરતાં અટકાવી શકે.

ફેલાતો સડો.

લેખક :

ડૉ. લગયાનદાસ.

જે શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં કન્યાઓને તથા સ્ત્રીઓને શિખવવામાં આવે છે, તેમાંની ઘણી-ખરી સંસ્થાઓમાં ગોટાળાના કિસ્સાઓ વધતા જાય છે. ખાનગી વાતચીતમાં વારંવાર એવી ઘટનાઓનો ઉલ્લેખ થાય છે, વર્તમાનપત્રોમાં કટોક નામદામ દર્શાવ્યા વિના, કોં તો સાફ સાફ ચબ્દોમાં સંધારીધો, અથવા તો કઠા-બધો કટાક્ષમાં પરાક્ષ રીતે આવા કિસ્સાઓના ઘણીવાર ઉલ્લેખ થાય છે. એક હીદી દૈનિકની સાપ્તાહિક આટલિમાં, થોડા વખત પહેલાં 'એક વિદ્યાર્થીની' એવી સડીથી કાષાન્વિત સખ્તાઈથી લખાએલો લેખ પ્રસિદ્ધ થયો હતો. એ લેખમાં લેખિકાએ લખ્યું હતું: એક નામચીત શિક્ષક અથવા તો પ્રાધ્યાપકને 'મે' પ્રત્યેક રૂપાળી કન્યાને ભોગવી છે' એમ કહેતાં 'મે' કાનોકાન સાંભળેલ છે. સુંવાળી લાગણી વાળાઓને તો આવી બાબત વાંચતાં પણ બપુંકર ત્રાસ થાય છે. પણ ચારેકાર આ પ્રકારનો અંદાડો વધતો જાય છે. આવી

બાબતોને ટોકી રાખવાની જ સામાન્ય નીતિ પ્રવર્તે છે તેને લઈને અંદાડ ઉછાટનો વધે છે. આવી બાબતમાં શદામુગિયા વક્ત્રુ નાટકારો નિવડે છે. સૂરજ અને હવામાં ખુલાં મુક્કાં ન હોય તેવાં કાલિલ ઝેર, અપ્રસિદ્ધના અપ-કારમાં આખા સમાજ શરીરમાં ફેલાઈ વળે છે. ચામડીનો એપી રોગચાળો તો માનસિક એપચ રોગચાળાની પાછળપાછળ ફેલાય છે. એટલે આ પ્રકારના ગોટાળાઓને ખુલાં પાડનારા વર્તમાનપત્રોને તો વધારી લઈને પ્રોત્સાહન આપવા જેવું છે.

માનવતાનું કલ્યાણ ચાહનારાં માનવીઓએ તો આ ગોટાળાની જાહેર તપાસ ચલાવવાએ આગ્રહ રાખવો જોઈએ. ને ને રોગચાળાકારની સામે આવી બાબતની ગંભીર સંજ્ઞા દર્શાવવા, તેને માટે એક માત્ર અસરકારક ઉપાય ખુલી રીતે તપાસ ચલાવવાનો જ છે. શિક્ષકો ઇલાઓનું આરિય રક્ષક શું નિર્માણ હોવું જ જોઈએ, એમને વિષે કોઈના દિલમાં સંકેત સંજ્ઞા ન રહેવી જોઈએ. વિદ્યાર્થીઓની અપચત નિવારવા સાથે તત્કાળ શરૂ કરવી જોઈતી નૈતિક લડતની વેળાએ તો સામાન્ય કાલકાલનોમાં તેટલા પૂરતા મુદ્ધારા કરવા જરૂરી છે. કન્યાઓની અધોમતિ કરનાર એક પણ અત્યાચારી છટકી ન શકે, તેટલા માટે રેડી નિર્દોષ માનવીઓ વિના વાંકી ટીપાર્શ્વ નહીં તો તે જોખમ પણ આવી બાબતમાં લેવા જોગ છે. બદમાસો, રખડેલ, મવાલીઓ અને મુંડાઓ સામે ને પ્રકારના ફોજદારી કારો ઓડિન-સ કાંડે છે, તે બંધના છતાં તેમ કરતાં વધારે કપરા દંડમાં ઓડિન-સ કાર કાઢવા જોઈએ, અથવા તો રોગચાળો ખાનાઓએ તે પ્રકારના દુક્રો બહાર પાડવા જોઈએ, કેમકે પેલાઓ કરતાં પણ આ પવિત્ર્યેવમાં ઘુસેલા કામીઓ વધુ બપુંકર છે. જુવાન વ્યક્તિઓને રોગચાળોનાં પવિત્ર કાર

બળાવી, તેમને મોટી સત્તાના રથાને મૂકી, એમના હાથમાં જે અધિકાર આપેલા હોય છે તેનો તેઓ ભંમ કરે છે. આવા માનવીઓને અમેરિકાના સંયુક્ત સરથાનોમાં તો કદાચ જીવતા જ પેટ્રોલ પાંડીને સળગાવી મૂકે.

પુરાણા સ્મૃતિકારોએ દરાવેલી સાંપ્રદાયિક પરંપરાવાળી શિક્ષાઓ કેટલાક માનવીઓને અત્યારે ઘાતકી લાગે, પરંતુ બધાંસુધી નૈતિક વાતાવરણમાં સુધારો થાય, ત્યાં સુધીના થોડાક વર્ષો માટે હંગામી કટોકટીના ઉપાય તરીકે બીજાઓને એ શિક્ષાઓ સંવોશે વાળવી લાગે. પ્રત્યેક સંસ્કૃત મુલકમાં સંસર્ગ જન્મ અને મૃત્યુ રોગોને ફેલાતા અટકાવવા માટે એવા માનવીઓને ફેરવિશ્યાત તોખા પાડી દેવાનો રિવાજ છે. બુદ્ધના સ્મૃતિકારો સુચવે છે કે મેવા જાતિયગુનેગારોને નર્કની ખાણોમાં ફેંકી ના, તેમને પરાણે એમાંની થોડીક વિષા ખવરાવવી અને પછી ઝામ દેવા.

આ પ્રકારની શિક્ષા જે સંસ્કારી દેશોને યોગ્ય ન લાગે (જોકે આના કરતાં પણ વિશેષ મધંકર ફરતા, વિનયાબિમાનની દાલ નીચે, તથા સામાજિક રીતભેતોના અને સંસ્કારિતાના બહાનો નીચે, માત્ર યુદ્ધકાળમાં જ નહિ, પણ શાન્તીના સમયમાં, હરેક યુગમાં વિજ્ઞાન કલા અને કાનૂનના પવિત્ર નામે આચરવામાં આવી છે અને હજુ પણ આવે છે), તો બસે બીજા કોઈ અસરકારક રીતો અજમાવવામાં આવે, પરંતુ પાપને ફેલાતું તો અટકાવવું જ જોઈએ અને તેની સામે લોકમત તથા લોકલાગણીને હુલકાવી મૂકવાં જોઈએ, એ મતમાં તો સહુ કોઈ મળતાં થશે જ. અમેરિકાના સંયુક્ત રાજ્યોનાં કેટલાંક પ્રદેશોમાં આવા ગુન્હાઓમાં તો કાયદો ઇન્દ્રિયચ્છેદની તથા ખસી કરવાની સજા કરવાની છૂટ ધરાવે છે. યુરોપના પ્રત્યેકદેશ (જર્મની ઓસ્ટ્રેલીઆ) માં પણ તેમજ છે. એટલે આવા પ્રકારના

વર્ષા

આવી આ વર્ષા સુહાગી,
ઓ બહેનડી ! આવી આ વર્ષા સુહાગી;
નાચી ઊંઠ્યાં જે મોર ટેલડી,
ફરીને હવે આવી આ વર્ષા સુહાગી.
ઘીંધે પૂરાં તપેલ, તરસ્યાં ખૂરી રહેલ;
ઊના ઊનાબાના વાયુ અહીં સહેલ;
હરખાયાં ચાતક ચકોરડી !—આવીં
સૂકાંતા વન વાડી, ખેતરો બધાંય ખાલી,
થાતી વેરાન હતી વિશ્વે જ્યાં સર્વ જાડી;
લીલી શી આદર ઓઠાડી !—આવીં
નેવેશાંગીત ગાતી, નીરની આ ધાર ધાતી !
ઢેવી વહે છે હવે સરિતા આ મદમાતી ?
જાને કાંઈને ડૂબાડી !—આવીં
નાચે છે મેઘ મહા, રાચે છે દિશ દિશા;
છલકે છે રિમત લબ્ય મુદિસોંદય અહા !
ધરતીને આવી જીવાડી !—આવીં
રમણલાલ વ્યાસ

અધમ ગુનાઓને દયાવી દેવા માટે કોઈ પણ જાતની આકરી સજાઓ સામે વિરોધ ઊઠાવવો ન ધરે.

નારીઓને પગવતા બદમાસોને એક વખત એવું તો બાન થશે કે તેમની સામે લોકમત અજબજી ઉઠેયો છે, તેને કચડવા કટીબદ્ધ થઈ ગયો છે, એટલે આયોઆપ તે લોકો દયાપ જવાના. કન્યાઓનાં વડિલોએ તેમજ શિક્ષિકાઓએ આવા લોકોના છળકપટ વિષે તમામ કન્યાઓને ચેતવી દેવી જોઈએ, જેથી ફરીને સાવધાન રહે અને શિક્ષણકાર્યની યાત્રાઓના, નાટકના અભિનય કે સંગીત કે નૃત્ય અથવા બીજા કલાત્મક શિક્ષણના પ્રદાના નીચે એ ઝેરી નાગો એમને બોળવી, લોભાંવીને, પાછળથી ઊગરી ન થકાય તેવી નિરાધાર દંયા-

માંથી ફસાવી ન દે. ઉપરાંત કન્યાઓને વિશ્વાસમાં લઈને તેમણે એ પંથુ સુયતી રાખવું કે, કોઈ પંથુ માણસ તેમની સાથે જરા પણ ગેરવર્તન ચલાવે તો, કોઈપણ જાતની શરમ કે સંકોચ રાખ્યા વિના માતા-પિતાને અથવા તો શિક્ષણ સંસ્થાના પરિચિત અધિકારી પાસે એ વાત કહી દેવી. ખજવણી કરનાર પુરૂષની સામે સ્વરક્ષણ કરવાની કળા પણ તેમને શીખવી રાખવી જોઈએ. કુટુંબમાં આવી આગતમાં પ્રસિદ્ધિ અને જાહેર તપાસ એ જ માત્ર એક અસરકારક ઉપાય છે.

જાહેર અદાલતમાં મુકદ્દમે ચલાવવો ન હોય તો તેને માટે અસરકારક ઉપાય એ છે કે, જે જે માણસોની ચાલચલગત માટે શંકા હોય, તેમના સંબંધમાં તમામ વિદ્યાર્થીનીઓના તથા શિક્ષકોના ગુમ રીતે મન લેવા અને તે પછી ગેનેજરોએ પોતપોતાની શિક્ષણ સંસ્થાઓમાંથી, જેમની વિશ્વ બુદ્ધિમતિ હોય તેવા ઇસગોને (જાને પછી તે શિક્ષિકા હોય ને એ ખરાબ કામમાં ઉત્તેજન આપતી હોય) સંસ્થામાંથી દૂર કરી દેવા.

સાથે સાથે સદશિક્ષણ વિશે પણ એ શબ્દો કહેવા જેવા છે. પગલાપ્રયા કાઢી નાખી કન્યાઓને બજાવવી જ જોઈએ. પરંતુ કન્યા જીવણી એટલે સદશિક્ષણની નવી પ્રયાને જ અનુસરવું એવું તો ન જ હોતું જોઈએ. વર્તમાન રીતનું સદશિક્ષણ એ કોઈકાળે સ્વદેશી પ્રથા હતી જ નહિ. જૂના સ્મૃતિકારોએ ફરમાવ્યું છે કે કન્યાઓ યોગ્ય પ્રકારે શિક્ષિતા હોવી જોઈએ; છતાં સાથે સાથે તેમણે એવી ચેતવણી પણ આપી છે કે, 'પુરૂષોએ ક્ષાંત્રા સમથ સુધી ખુદ માતા, બહેન કે પુત્રીની સાથે પણ એકાંત સેવવું નહિ. અમે તેવા કાલ્પ માનવીનું પણ એવી કરીને પતન યાય છે.'

જાતીય, બાનવાળાં યુવક યુવતીઓનું સદશિક્ષણ જો દિલમાં સફળ બતાવવું હોય તો, સાચાં (અને પ્રમાણમાં નાનાં) ગુરૂઓ

ચલાવવાં જોઈએ. એ ગુરૂકુળ એટલે 'ગુરૂઓનાં કુટુંબગૃહો'—જે ગૃહો પરિચિત ઓપરોપદાશ ચાલતાં હોય; 'શ્રીમં' વિદ્યાર્થીઓ ભેળાં તેમનાં સંતાનો પણ ત્યાં જ બસતાં હોય; તથા તમામ વિદ્યાર્થીઓ માટે ગુરૂઓ સાચા વડીલ બાવથી સતત કાળજી રાખતાં હોય. આ સાચા માતૃ-પિતૃ બાવથી પ્રેરિત સદશિક્ષણ માંથી-તેઓ સંવાદી રસમેળ અને મનમેળ વાળાં મુદ્દર અને સુખી લગ્નો નિર્માવી શાશે. જાતીય તથા જાનના વિષયનાં જે યોગ્ય સાચાં પુસ્તકો અત્યારે ઉપલબ્ધ છે તે ગુરૂઓની બલામણુ પ્રમાણે લગ્નેશ્વર યુગલે લખે પદેશ વાંચી લેવાં જોઈએ. અમેરિકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાઓમાં સારી રીતે ચલાવવામાં આવી શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં આ પ્રકારનાં જો વિદ્યાર્થીઓ કરે તે માટે તેમને ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે; જેથી કરીને તેમાંથી ઘણાં લગ્નો સુખી થાય છે. આ રીતે લગ્નથી-જોડાયલાં યુગલ ભેળાં રહે છે, અને જો એ વિષય શિખતાં ના હોય તો પોતપોતાના જુદા જુદા વિશિષ્ટ ધંધાદારી વર્ગોમાં જઈ તેઓ અભ્યાસ કરે છે.

હિંદુસ્તાનમાં અત્યારે અપાતી પુરુષિયા જીવણીના સંજોગમાં, સદશિક્ષણ નીતિને માટે વિનાશક યથ પડે તેમ હોઈ, પરિણામે તે સમાજની અખંડતાને તથા એકપને માટે જ જોખમરૂપ છે. જે સમાજ પોતાના જુવાની ધર્મી જાતિય ધર્મિત્વના ચલાવી લેતો હોય શિયળ, એકપત્નીયત તથા એક પતિવત, પારસ્પારિક વિશ્વાસ અને એકનિશાનું મદાન મૂલ્યાંકન કરતો ન હોય, તે સમાજ તીવ્રગતિએ મૃત્યુ અને નાશના માર્ગે વળી અધઃપતન પામે છે.

અક્ષત કુમાર-કુમારીઓનાં લગ્ન એ પ્રાચીન દિલનો આદર્શ છે, અને માત્ર તેમાં જ વ્યક્તિ કુટુંબ તથા સમાજમાં દીર્ઘજીવન, શિયરતા અને કલ્યાણ વસેલાં છે.

(મતાંકથી ચાલુ)

દુરમાં પાહું 'સામાન્ય જીવન' શરૂ થયું. આડમીસ વર્ષની દુઃખી વિધવા સ્ત્રી કુટુંબની આગેવાન બની. તેણે પોતાના નિષ્કર્ષો કરી લીધા. આખો ઉનાળો પ્રયોગશાળામાં સંશોધન ચાલુ રાખવું અને જ્યોતો સમય નવેજી-રમાં બાપણો આપવા માટે તૈયારી કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવો. પોતાના પ્રિયતમની પ્રણાલિકાઓને પોગ્ય પોતાનું શિક્ષણકાર્ય થવું જોઈએ. ફરી એકવાર અભ્યાસમાં મેરીએ મન પરોવી દીધું.

વાતાવરણ બદલાય એ હિસાબે મેરીએ ત્રણ મહાન શોધવા માંડ્યું. આ વાતની જદ સસરાને ખબર પડી.

"મારો પીરે ગયો, મેરી, એક જદ માણસ સાથે રહેવાનો કાંઈ અર્થ નથી. હું એકલો રહીશ, અથવા જેક સાથે જઈશ. તમે તમારો નિર્ણય કરો." જદ સસરાએ કહ્યું.

"નહિ, તમે નહીં કરો" મેરીએ ધીમેથી કહ્યું. "જો તમે જશો તો મને ખૂબ લાગી આવશે. પછી તમને પસંદ પડે તેમ તમે કરો." મેરીનો અવાજ ચિંતાથી ભરેલો હતો. 'શું' હું આ મિત્ર અને વફાદાર સહવાસીને યુમાની ભેટીશ?' મેરીના મનમાં વિચાર ઉઠ્યો. એક પરદેશી સ્ત્રી સાથે રહેવા કરતાં તેના દીકરા સાથે ડૉ. ક્યુરી રહેવા જાય એ રવાનાવિક હતું. પણ જદે જવાબ આપ્યો: 'હું તો, મેરી, તમારી સાથે જ રહેવાનું પસંદ કરું.' પછી તેમણે ખૂબ આવેશપૂર્વક ઉમેર્યું કે 'તમારી મરજી છે એટલે.' અને ડૉસા નાની ઈરીનને ખામમાં રમાડવા ચાલ્યા ગયા. એક વિધવા, એક ઉદ્ધ વર્ષનો છુટ્ટો, એક નાની દીકરી અને એક બાળક—એમ ક્યુરી કુટુંબ બન્યું.

(૧૧) ત્રાઈસર મેડમ ક્યુરી

અકસ્માતના ભોગ શુદ્ધ પડેલા સુપ્રસિદ્ધ

જગતની મહાન સ્ત્રી-વૈજ્ઞાનિક

મેડમ ક્યુરી

લેખક

ડૉ. નરસિંહ મૂળજીભાઈ શાહ

*

વૈજ્ઞાનિકની વિધવા આજે બપોરે દોઢ વાગ્યે પહેલું બાપણ આપશે. બાપણની જગ્યા: હોલ; અને વિષય: રેડીયો-એક્ટીવીટી.

હોલમાં વિદ્યાર્થીઓ માટે ૧૨૦ બેઠકો હતી. ઉપરાંત જાડેર પ્રજા અને છાપાવાળાઓ આવવાના, એટલે જગ્યાની સંકડાણ ઉભી થવાની. શા માટે એમ્પ્રી થીયેટર આ બાપણ માટે મેરીને ન આપવું? આવી સૂચનાઓ છાપાઓમાં આવવા લાગી. પહેલી જ વાર એક સ્ત્રી વિજ્ઞાન ઉપર બાપણો આપવાની હતી.

બપોરે ચાર વાગ્યે મેરી પોતાના પ્રિય-તમની કબર પાસે ગઈ—જેના ઉત્તરાધિકારી તરફ તે આજે બાપણ આપવાની હતી—તો ખીજ બાજુ એમ્પ્રી થીયેટર ચિતાર ભરાઈ ગયું હતું. વિદ્યાર્થીઓની મુસ્કેલીનો પાર નહોતો. નાના મોટા સૌ કોઈ 'તમારો' બેવા જગ્યા રોકાને બેસા હતા.

એકને પચીસ-મીનીટ યષ્ઠ. અવાજ વધવા લાગ્યો. લોકો ડોક લાંબી કરીને ભાષણકારના આગમનની પ્રતીક્ષા કરવા લાગ્યા. સૌ કોઈના મનમાં એક જ વિચાર હતો: ‘ભાષણકાર કેવી રીતે શરૂઆત કરશે? સુનિવસિટીને આભાર માનશે? પોતાના ધણીની પ્રશંસા કરશે?’

દોઢ વાગ્યો. પાછલું બારણું ઉઘાડ્યું અને તાળીઓના ગડગડાટ વચ્ચે મેરી દાખલ થઈ. સામે ટેબલ પર પ્રયોગોની સામગ્રી ગોઠવેલી હતી. હર્ષનાદનો અવાજ બંધ થાય ત્યાંમુધી મેરી ચાંત ઉભી રહી. પછી લોકોની સમક્ષ નમસ્કર કરી શરૂ કર્યું: “હેલા દસ વર્ષમાં બૌતિક વિજ્ઞાનમાં જે પ્રગતિ થઈ છે એને વિચાર કરોએ તો, વિદ્યુત અને દ્રવ્યને લગતા આપણા વિચારોમાં થયેલી પ્રગતિ વિસ્મય પમાડે છે...” પ્રોફેસર પીરે ક્યુરીએ ન્યાંથી અધુરું મૂક્યું હતું ત્યાંથી જ બરાબર મેરીએ હિપાડી લીધું.

એકસરખા અવાજે મેરીએ પોતાનું ભાષણ પુરું કર્યું અને જે બારણેથી પોતે આવી હતી તે બારણેથી પાછી ચાલી ગઈ.

(૨૩) એકલે હાથે

એક ભુદ્ધિશાળી માણસની દૃષ્ટિમાં મેરી પોતાનું કામ બરાબર કરી શકતી. તેમાં મુશ્કેલીઓ તો હતી, પણ હવે જે જીવન મેરી માટે હતું તેની સરખામણીમાં આ મુશ્કેલીઓ કંઈ વિસાતમાં નહોતી. વિધવા મેડમ ક્યુરીની જવાબદારીઓએ કોઈ પણ દિશામાં મરદને પણ બડકાવ્યો હોત. એ છોકરાં મોટા કરવાં, નિર્વોદ કરવા કમાયું અને પ્રોફેસર તરીકે સફળ થવું-પોતાના પ્રિયતમની સાથે આદરેલું સંસાધન આમળ મુપાવવું; વિદ્યાર્થીઓને સલાહ આપવી; આ બધું તેના માથા પર આવી પડ્યું. અને વળી એક અગત્યનું કામ દર જાણી હતું: પીરેના સ્વપ્નને યોગ્ય એક મયોગશાળા રચા-

વવી, જ્યાં રહેશે એક્ટીવીટીના નવા વિજ્ઞાનની ખોજવણી માટે યુવાન સંશોધનકારો કામ કરે.

સૌ પ્રથમ મેરીએ પોતાની દોઢરીઓ અને સસરાને સમગ્ર મને એવું ધ્યાન રાખવા મોકલ્યું. એક નાનકડા બગીચાવાળું સાદું ઘર શોધી દાડ્યું. પોતાનું દુઃખ કોઈ બાણી ન બધ એની તે કાળજી રાખતી. કોઈ દિવસ કોઈની સમક્ષ તે રડી ને પડતી. કોઈ દિવસો આપે કે દયા દાખવે એવું પણ તેન યવદ હતી. એક વાર એવું બન્યું કે, સંયમના અંગેના એકમ દીલ પડી ગયા. પોતે એકાંતનો આશરો ન શોધી શકી. અને દુઃખના આવેગમાં મૂકાને લીધે જમીન પર પડ્યાંણી, એમ ધ્રુવ એક જગ્યાએ ઉત્થેપ કરે છે.

સને ૧૯૦૭માં મેરીની માનસિક સ્થિતિને આત્રેખનો નીચેનો પત વાંચવા નેવો છે. ‘વહાલી કામીયા,.....યું લખું? મારું શાન એવું હું મળું છે કે તેને કદી સરખું નહીં કરી શકાય. હંમેશાં આ પ્રમાણે જ માલવાનું અને એથી ઉલટું ચાલવા હું પ્રયત્ન કરીશ નહીં. હું મારી પુત્રીઓને શક્ય તેટલી સારી રીતે ઉછેરવા માણું છું, પરંતુ એથી પણ મને જીવનમાં રસ પડતો નથી. બંને બાળકો સારાં છે; પ્રિય લાગે છે અને મુદર છે. જીતમ ખીલવટ કરવા હું ખૂબ પ્રયત્ન કરું છું...શાક, ખૂબ લાગે છે; દુઃખને લીધે ચક્રિન અને તંદુરસ્તી પર અસર થઈ છે. પૈસાની મુશ્કેલી નથી. છોકરાં મોટાં થાય એટલું તો મારી પાસે છે. પણ આવડના સાધનો મારા ધણીની દેવાતિની સરખામણીમાં સાવ સામાન્ય છે.’

એક જ જીવનની દુઃખી દુર્લોમાં મેરીને જે વ્યક્તિઓ મદદમાર બનતી: એક નેસેટ્ટી ગ્રામી માયો કામીએન્ડકા અને બીન, ડો. ક્યુરી. જુદા સસરાની મંબીરના મેરીને દિનકારી અસર પડેલાંજાની, તેમની દાગરી બાળોને આનંદદાયક હતી. એમના વિના બાળોનું

જીવન દુઃખમાં સંઘાયાઈ મળું હોત. વૃદ્ધ દાકતર તેમની સાથે ખેલતા, આનંદ કરતા. જંને આળોની ડેળવણીમાં વૃદ્ધ દાકતરનો હિરસો ખૂબ છે. તેમના મત્તે મેડમ ક્યુરી પ્રેમ પૂર્વક આદર દાખવતી અને પોતાના પ્રત્યેના ઝળુનો હિરસો ચતકિચિત્ વાળવા પ્રયત્ન કરતી. ૧૯૦૬માં વૃદ્ધ દાકતર પથારીવશ થયા ત્યારે મેરી તેમની ચાકરી ઉભા પડે કરતી. ૧૯૧૦ના ફેબ્રુઆરીમાં એકાદ વર્ષની માંદગી ભોગવી તેમણે દુનિયા છોડી. ઘેર ખોદનારા પાસે અણધારી મથુરીની માગણી મેરીએ કરી: પીરેની કોશીન કાઢવા કહ્યું. પછી નીચે દાકતરની, ઉપર પીરેની અને તેની ઉપર પોતાના કોશીન માટે જગ્યા રખાવીને માદી પૂરાવી. મૃત્યુમાં પંજુ પોતાના પીરેથી તે જુડી થવા માગતી નહોતી.

(૨૪) આળોની ડેળવણી

હવે મેરી એકલી પડી. આળોની સરખાતની ડેળવણી અને કાળજી પ્રત્યે મેરીને અમુક વિચારો હતા. રોજ એક કલાક કામથી સરખાત થતી. આ કામ છુદ્ધિત હોય કે શરીરનું હોય. ધરીન ગણિતમાં હુશિયારી બતાવતી; ધવ સંગીનમાં પ્રવીણતા દાખવતી. આ પછી જંને બહેને ખુબી હવામાં ફરવા જતી. જમે તેવી ઝડપમાં પશુ તેઓ કસરત કરતી. તેઓ અંગીયાનું સંધવાનું સીવવાનું અને નમુના બનાવવાનું કામ શીખી. મેરી તેમની પર દેખરેખ રાખતી. ૧૯૧૧માં જંને બહેનો પોલંડ જઈ આવી. મેરી તેમને પહેલવાન બનાવવા નહોતી માગતી પણ તેમને ખડતલ બનાવવા ઇચ્છતી હતી. તેઓને છંદગીની બધી આજુઓનું જ્ઞાન થાય એમ તે ઇચ્છતી, અને મોજશોખમાં પડી ન જાય. એનું જ્ઞાન રાખતી. મેરી ધારત તો જંને માટે પુષ્કળ પૈસાનો વારસો રાખી ચકત, પણ તેણે એમ ન ક્યું. જ્યારે તે વિધવા થઈ ત્યારે એક આમ રેડીયમનું શું કરવું એ પ્રશ્ન ઉપરિચિત થયો હતા: મિત્રો અને સંબંધીઓની સલાહ ઉપરવટ થઈને તેણે આ રેડીયમ પોતાની પ્રયોગશાળાને

બેઠ આપી દેવાનું નક્કી ક્યું. આની કિંમત દસ લાખ સોનાના ફાંકે હતી. આળોનો ઉપરની ડેળવણીના કાર્યક્રમમાં એક વસ્તુ બાકી હતી: ડેળવણી-સારી રીતભાવની. રોજ ગ્રસ્ટ ઘરમાં આ અગ્રુપનું હતું. માત્ર ગાદસંબંધીઓ જ આવતાં, અન્યને મળવાના પ્રસંગ સાવ થોડા હતા. ધરીન અળવવાને જોઈને મુંગી થઈ જતી: મોટપણામાં પણ તેની આ ટેવ તદ્દન ગઈ નહીં.

ધરીન નિશાળે જતા યોગ્ય વયે પડેંગી ત્યારે મેરીએ દીકરીને શિક્ષણ આપવાના સારામાં સારા સાધનો વિચારવા માંડ્યાં. નિશાળના વાતાવરણમાં તેને ગોંધી ન રાખવી, છતાં ડેળવણીમાં ખામી ન આવે એ જોવાનું હતું. પોતાના વિદ્વાન મિત્રોને પૂછી જોયું. પરિણામે સામુદાયિક શિક્ષણનો નૂતન વિચાર રજૂ થયો. આ વિચાર મૂર્ત રચાય ધ્યુ અને પ્રોફેસરોના દસ બૂલકાં-છોકરાં અને છોકરીઓ નિશાળે ન જતાં રોજ એક વિદ્વાન પ્રોફેસર પાસે કલાક બેસીને પાઠ લેતાં. એક દિવસ પ્રોફેસર મેરી રસાયન શીખવતાં: બીજો દિવસ એ નાનકડું લરકર ગણિત શીખવા પ્રો. લેન્ગેવીન પાસે પડેંગનું: મેરી દર શરવારે ભૌતિક વિજ્ઞાનના પાઠ આપતી. આ વિદ્યાર્થીઓમાં બવિખ્યના વૈજ્ઞાનિકો હતા. નાના નાના બોધિક પ્રયોગો બનાવીને. મેરીએ વિદ્યાર્થીઓમાં વિજ્ઞાનનો પ્રેમ ખીલવ્યો. અને નોજલ પારિતોષિક મેળવનાર નાના છોકરાંની શિક્ષક બની.

પછી મેરીએ ધરીનને ખાનગી નિશાળમાં મોકલી. માધ્યમિક ડેળવણી આ સુંદર સંસ્થામાં ધરીને પૂરી કરી. ત્યાં નિશાળના કલાક બીજાનાં કરતાં થોડા હતા. ધવને પણ તે જ સંસ્થામાં મેરીએ પાછળથી મૂકી હતી.

મેડમ ક્યુરીના આ પ્રયત્નો ફતેહમાં હતા? એ પ્રશ્ન ઉપરિચિત થાય છે. તેને જવાબ ધવે દા અને ના બંનેમાં આપ્યો છે.

મેરીએ માટે રાખ્યો હતો. ઇરીન અને ઇવ ત્યાં પહોંચી ગયાં હતાં અને મેડમ ક્યુરી ઓગસ્ટ માસમાં તેમની સાથે જોડાવાની હતી; એવામાં યુરોપમાં યુદ્ધના કુંકુમિ અગડયા. લશ્કરની બરતો થવા લાગી. જર્મનીએ બેશ્ચ-યમમાં થઈને રરતો માખ્યો. તેના બેશ્ચયમે સામનો કર્યો.

મેડમ ક્યુરીના સહકારીઓ અને પ્રયોગશાળાના મદદનીશો લગાઈમાં જોડાઈ ગયા હતા. ક્રાંસમાં તો તે પરદેશી છે એવું મેડમ ક્યુરીએ મનમાં ન આપ્યું. પોતાનાં બાળકોની સાથે તે આવી ન શકે. પણ તેણે એક જ વિચાર કર્યો—અણીને વર્ષતે ક્રાંસને મદદ કરવાનો. પ્રયોગશાળા બંધ કરી નર્સ તરીકે જોડાવાનો વિચાર એ સાવ સહેલું નિરાશરણ હતું, પરંતુ એમાં તેને ઉણપ લાગવા માંડી. ક્ષ-કરણની મદદ વડે સેનિકોને ઉગારવાનું તેણે સત્તાવાળાઓને સૂચવ્યું. યુનિવર્સિટી પ્રયોગશાળામાં આને લખતાં માન્ય સાધનોની સૂચિ તૈયાર કરી અને ક્ષ-કરણોના સેટ ઉમા કર્યો અને તેને માટે ગ્રાઈસર, ઇન્જનીયર અને વિજ્ઞાનીઓની સ્વયંસેવક દુકાની ઉભી કરી, અને ધામલ થયેલાની સેવાનું કામ ઉપાડી લીધું. આ કામ માટે ઉપયોગી મોટર માડી પણ તૈયાર કરી—“ રેડીઓ બોજીકલ કાર. ”

જર્મનીના ધસારાએ મેડમ ક્યુરી માટે સવાલ ઉભો કર્યો. તેને પારીસમાં રહેવું કે બ્રિટનીમાં ગાળ્યા જવું? અમે તેમ યાપ તો પણ તેણે પારીસમાં રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

પણ એક વિચાર તેના મનમાં બોલાયા કરતો હતો. તેનું રેડીયમ ફરમોના હાથમાંથી કેવી રીતે બચાવવું? સરકારી નોકરો અને અમલના બીજા માણસોને લઈ જતી બરચક ટ્રેનમાં મેરી, યડી, બેડી. એક શીસાના પતરા વડે મરેલી પેરીની અંદર રેડીયમની નાની ટ્યુબો હતી. બીજે દિવસે બોર્ડોની એક બેંકના

સેફ્ટી વોલ્ટમાં પોતાનો કિંમતી સામાન મૂક્યો અને ચિંતામુકત થતાં પારીસ પાછી ફરી.

આખરે પારીસ ખસ્યું. મેડમ ક્યુરીએ બંને દિશીઓને પોતાની પાસે બોલાવી લીધી.

મેરીને લાગ્યું હતું કે લગાઈ લંબારી અને ધામલ થયેલાની સારવાર માટે વિશેષ ક્ષ-કરણોનાં સાધનોની જરૂર. પણ, અને રેડીયો-ગ્રાજીમલ કાર કિમતી સેવાઓ આપશે. લશ્કરમાં આ માડીઓનું નામ ‘નાની ક્યુરી માડી’. પાડવામાં આવ્યું હતું. મેડમ ક્યુરીએ આ કામ ઉપાડી લીધું. આવી વીસ માડીઓ તૈયાર કરી. ઇરીન પણ આ કામના કામમાં ઉપયોગી થઈ હતી.

એક દિવસ મેરી મોડી લીધી ઇરીનને કહેતી હતી: ‘સરકારે પ્રગતિનો પોતાનું સોનું આપી દેવા કહ્યું છે અને નવી કેટલીક લોના કાદવામાં આવશે. હું માઈ થોડું ઘણું સોનું આપી દઈ છું, તેમાં મારા ચાંદ પણ આપી દઈ છું. આ બધા મારા માટે નકામાં છે. વળી આગસમાં મારા બીજા નોબેલ પારિતોષિકના પૈસા રચીડનથી બેંકમાં પડ્યા રહ્યા છે. આ મારી બચત છે. હું એ બંધી આ લાવીને સોનમાં રોકવા માગુ છું. રાત્રીને જરૂર છે. તને મંજૂર છે ? ’

મેડમ ક્યુરીએ સોનું ક્રાંસની બેંકના અમલદારને આપ્યું: પોતાના સુવર્ણ સંક્રો પણ આપ્યા. અમલદારે સોનું રાખ્યું, પણ આદો મેરીને પાછા આપ્યા.

બે વર્ષના ગાળામાં મેરીએ હાડસો નેટલા માણસોને ‘ક્ષ-કરણોની સારવારની તાલીમ આપી તૈયાર કર્યો. ક્રાંસના મિતરાત્મ્યોએ પણ મેરીની મદદ માગી. બેશ્ચયમની ક્ષપીતાભોગ મેરી કામ કરી આવતી. ૧૯૧૮માં હંટાલીની સરકારની વિનંતિ આવી. મેરીએ ત્યાં પણ આ કામ ઉપાડી લીધું. અમેરિકાના વીસ સેનિકોને પોતાની પ્રયોગશાળામાં આવોડી

કાવ્ય-પંચક

શ્રી રતનબાઈ ચૌહાણ

[૧] દુધ-પાણી

ભાવ શું મળ્યાં મનડાં
જેવાં દુધ-પાણી એક હોય,
આજ શોકચલડી હંસણીએ
રે જૂજવાં પાડ્યાં ભેઈ,
પય ભરી પેટડાં પીધાં
પાણી પ્રજળતાં કીધાં

[૨] પત્રને

સંદેશ્વાહક ! તુજ સરીખા
ખતમ ત્યાં કંઈક થયા,
ભાણું હુન્વાપસ કોઈ વળ્યા નથી
ગલી ને એની ગયા;
એની રૂપ રોશનીમાં,
રે રે, તુએ થઈશ શું ફના ?

[૩] સાયર (?) ને

સાયર ! તારાં મોતી મોંઘરાં
હંસ કાજે છો હોય,
ઈચ્છ્યાં મેં તો તુચ્છ તણખલાં
રે કાંઠે ઉગ્યાં કોઈ;
કીધાં શું એય અધિકાં ?
વેળે લઈ વાળી લીધાં ?

[૪] દશા ભેદ

અંખના કેરી કારી કટારી
ચિત્ત ચીરે આરપાર
ઉર તોરે સળકેય નહીં શું
યાદની લાળ લગાર ?
રાએ એક રંગકીડામાં
ઝૂરે બીજું પ્રાણુપીડામાં

[૫] આરસીને

ઓ આરસી ! શું તું'ય તુજ કો
ખોજતી હરે મુખ પરે !
કે, મુજ વિભોગણુની ભલા,
અનુકરણથી હાંસી કરે ?

જરૂરી શિક્ષણ આપી તૈયાર કર્યો.
આખરે, યુદ્ધ વિરામ થયો. મેરીને બે
વિશ્વોત્સવ ઉજવવાના હતા. તેની જન્મજુમિ
પોર્ત્રાંડ દોઢસો વર્ષની શુભામી પછી સ્વતંત્ર
થયું હતું.

મેરીએ હવે પાણું સંશોધન કાર્ય શરૂ
કરી દીધું. 'યુદ્ધમાં રેડિયમ-વિસ્ફોટ' નામનું
પુસ્તક લખ્યું. અનેક સ્ત્રીઓને માનચાંદ આ-
પનામાં આપ્યા. પણ એ દીરઘમાં મેડમ
ક્યુરીનું નામ કયાંય દેખાતું નહોતું !

(૧૭) રાંતિ

ફુનિયામાં પાછી રાંતિ ફેલાણી. જુદાજુદા
દેશના વેળાનિગેના સંબંધો પાછા પૂર્વવત્

ચાલુ થયા. ૧૯૪૨ માં છોડી દીધેલું પ્રયોગનું
કામ રેડિયમ ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં ચાલુ થયું. મેરીએ
કેટલાક નવા પ્રયોગો પણ શરૂ કર્યો.

જીવન નિયમિત થતું જતું હતું. વૃદ્ધ
માએ પોતાની બંને દીકરીઓના ભવિષ્યનો
વિચાર કરવા માંડ્યો. ધરીન એકત્રીસ વર્ષની
યઈ હતી. તેણે ભૌતિક વિજ્ઞાનમાં પડવાનો
નિર્ણય કર્યો હતો; અને તે રેડિયમ નો આગળ
અભ્યાસ કરવા માગતી હતી અને માળાપને પગલે
તે આગળ વધવા ઈચ્છતી હતી. તેણે બીજી
કોઈ કારકીદીનો વિચાર ન કર્યો. વિજ્ઞાનનો
પ્રેમ તેને પ્રયોગશાળામાં કામ કરવા દોરતો
હતો. ૧૯૧૮ માં ધરીનને આસીટાઈટની જગ્યા

મિ-બાબુના કુટુંબ

—*કવિ દાસરાય*—

પ્રથમ સવારે શાળામાં જતી વેળા ધોધેલાં કપડાં પહેરાવીને મોકલું, પણ શાળામાંથી ચાર પાંચ કલાકે ઘેર આવે ત્યારે જોઈ શો બાઈનો વેશ! ધૂળ ધૂળ અને ડાધા ડૂધા! નવ દશ વર્ષના છોકરાને પોતાના કપડાં આમ બગાડી ન નખાય એવું બાન નથી. ગૃહસ્થ ધરનો છોકરો મેલા લુગડે બહાર ફરે એ કેવું લાગે! સાફ કપડે શાળામાં જાય કે બહાર ફરે તેની ધણી કાળજી રાખું છું, પણ ધડીક વારમાં કપડાં મેલાં થેલાં ફરી આવે છે તેવું શું કરવું?

જવાબ: સુધડેવ ઈજવવા છેક નાનપણથી બાળકને ગ્રેવવાની જરૂર છે. બાળક કયાં બેસે, કેમ ફરીને બેસે એ વાતની કાળજી બાળક બે ત્રણ વર્ષનું થાય ત્યારથી લેવાય તો જ બાળકને સુધડ રહેવાની આદત પડે. તેમજ બાળકને ખાધા પીધા પછી રૂમાલ કે અંગૂઠાથી હાથ લૂછવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. બને એમ છે કે

ધરમાં બાળક ગમે તેવા રંધાને બેસે ફરે તેમાં આપણને અનુકરણ નથી લાભનું. બાળક પોતાનું આસન કે નાનું પાથરણું પાથરીને બેસે તેની ધરમાં ગોઠવણ રાખી હોય તો બાળકને તેની ટેવ પડી જતાં ગમે ત્યાં બેસી પડવાની આદત નહિ પડે. રમતાં બમતાં પણ, આવી ટેવ ઈજવાતાં, તેને મેક્ષી કે ધૂળવાળા જગાએ બેસતાં આંચકો આવશે. ખાધા પીધા પછી હાથ મોડું સાફ કરવા માટે નાના રૂમાલો કે અંગૂઠા સા ફાઈ ધરમાં વાપરે. એ રીત લાખલ કરવા જેવી છે. ખાધા પીધા પછી બાળક એકું મોડું પોતાના પહેરણ, ફરાક કે ધાધરી અને ઝોડણીની ચાથે લૂછી લે એવું બને છે: આવી ટેવ પડે તો એની સફાઈ અને સુધડતાની લાગણી જુડી બની જ જાયને!

તમે બાળકને સાફ કપડે ગહાર કે શાળામાં મોકલવાનું તો કરો જ છે. આ તો સારું સંસ્કારનો તમારી જાતનો આમલક થયો. બાળકને પોતાની જાતને સુધડ રાખવાની ઇચ્છા ઈજવવા તરફ તમે જ્યાં સુધી ન લાઇ જાઓ ત્યાં સુધી તમારા આવા પ્રયત્નોમાં બાળકના સદાચરની આદાતમે કેમ રાખી શકો? ગમે ત્યાં બેસી પડવાની ટેવ હોય, હાથ મોડું પહેરેલાં કપડાંથી જ લૂછી લેવાની આદત હોય તો કપડાં મેલાં થાય જ ને! એટલે બાળકની આવી ટેવો મારે આપણાં ઘરોમાં સામાજિક વાતાવરણ અને વ્યવસ્થા ઉભી કરવાની જરૂર છે. એ વાતાવરણમાં બાળક વિપ્લ સામાજિક ટેવો સદાજ પણે લઈ લેશે.

મળા. ઈવની બાળનમાં મેરીને જરા લાગી આવતું. પણ બાળકોને સ્વતંત્રતા આપવામાં માનનાર મા પોતાની ઈચ્છા તેમના પર લાવી ન શકી. ઈવનો સંગીત-ગ્રેમ તેણે ખીલવવા દીધો; બેઠે તેની ઈચ્છા ઈવને દાકતરી લાઈન લેવાથી રૂડિયમના વૈદ્યકીય ઉપયોગો પર કામ કરવાની હતી.

મુદના કંટાળા બરેલા વર્ષો પછી મેરીની તબીબત સુધરી હતી. મુદ પછીના

પહેલા ઉનાળાની રમણોમાં દીકરીઓએ ત્રિ-દનીમાં લારકયુ એક્ટના નાનકડાં કાંત ગામ-ડામાં ગાળ્યું. મેરી નાહવામાં ખૂબ આનંદ લેતી: 'હું પાઈ છું કે મોન્સીયર બોરેલ કરનાં હું વધારે સારી રીતે તરી શકું છું' એમ મેરી ધણી વાર કહેતી. એ નાનકડા ગામડામાં આનંદની હોળો ઉઠતી, એમાં એ ગામના મચ્છીમારો પણ બાગ લેતા. મેરીના પ્રાઈસર મિત્રો પણ ત્યાં આવીને શાંતિથી રહેતા. (ચાહું)

(મતાંકથી ચાલુ)

બાળઉછેર

સૌ ભવ્યલતા રસુજીતભાઈ વેઘ

બાળકને શીશીની દેવ બનતાં સુધી ન પાડવી. કેમકે તે છોડતાં બહુ મુશ્કેલી પડે છે. વળી તેને સાફ રાખવાની ઘણી મુશ્કેલી છે. ઘરનાં બીજાં કામકાજોની ધમાલમાં શીશી બરાબર ઉકાળીને સાફ થઈ શકતી નથી, તેથી દૂધ બગડી જાય છે અને બાળકની તબીયત ખંગડે છે.

જો બાળકને જન્મથી જ માતાનું દૂધ ન મળે તેને જ શીશી આપવી. શીશી ચુસવની સાથે લાળ ઉત્પન્ન થઈ દૂધને પચાવે છે અને બાળકને સંતોષ પણ થાય છે. ફળતો રસ નાનપંજુથી ચમચીથી પાવો એટલે ચમચીથી પીવાની દેવ પણ બાળકને પડે. બાળક બેસતાં શીએ પછી વાડકા કે ખાસાથી દૂધ પીવાની દેવ પાડવી નીચે રક્ષાખી રાખવી જેથી બાળકનાં શરીર અને કપડાં ઉપર દૂધ ન દોળાય. બાળકને ખાસાથી પીવાની દેવ પડી જશે, પછી તો મળે માત્ર રમાલ કે નેપકીન બાંધવાથી પણ ચાલશે.

બેંસનું દૂધ સૌથી ભારે છે એટલે જો બાળક પાણી નાખી ઉકાળવું ને ગાયના દૂધમાં અડધો અડધ પાણી નાખી ઉકાળીને આપવું. ગાયના દૂધથી બાળકની શુદ્ધિ તો પણ સારા વિકાસ થાય છે.

તરત જન્મેલા બાળકની જઠર છેક નાની હોય છે. તેમાં માત્ર બે ચમચી દૂધ માય છે. બ્યારે તે પંદરેક દિવસનું થાય છે ત્યારે જઠર જરા મોટી થાય છે. આ ઉપરથી ખ્યાલ આવશે કે બાળકને દરેક ધાવણુ વખતે ડેટલું થોડું દૂધ જોઈએ શરૂઆતમાં, માત્ર દૂધ ઉપર જ બાળક જીવે તે સૌથી સારું છે. અને નવ માસ સુધી તો તેને પ્રવાહી સિવાય કંઈ જ ન અપાય. પાંચ છ માસનું બાળક થાય ત્યારે મધ ચટાડીએ તે પણ એક ચમચી ડેટલું જ મોખા કે બીજું અનાજ તો નવ માસ પુરા થતાં સુધી ન જ અપાય. ડેટલીક માતાઓ એમ વિચારે છે કે, એકલા દૂધથી બાળકનું પેટ કેમ ભરાય? કંઈ ઘટ ચટાડવું હોય કે ખવડાવવું

હોય તો શૂખ મટે, એમ ધારીને પોચો બાત ને ઘી ખાવા આપે છે. આમ કરવાથી બાળક કળ્યા કરી માંદુ પડે છે.

નિષ્ક્રીત વખતે બાળકને ખોળામાં લેવું અને અમુક વખત સુધી તેને દૂધ આપવું.

ત્રણ ચાર કલાક પછી ફરીથી એને બીજી વાર દૂધ આપવાનું હોય એટલે ખોળામાં પાંચ મીનીટ લઈને તેને મૂકી ન દેવું. નીરાંતે પંદર સત્તર મીનીટ સુધી એને દૂધ આપવું. આ પ્રમાણે બાળકના દૂધનું માપ નક્કી થઈ જાય એટલે તે કાષ્ઠવાર શૂખ્યું રહે કે વધારે પડતું દૂધ પીવાનો ભય રહે નહિ.

જો બાળક દેખાવમાં નાનકડું હોય તો માતાને મનમાં ઝીધોરાઇ આવે છે કે ક્યારે તેને જાડું ને મોડું કરી દઈ? અને તેથી વધારે પડતું દૂધ આપે છે. પરંતુ આ મોટી ભૂલ છે. બાળક ડેટલું દૂધ પીએ છે તેનો સવાલ નથી- ડેટલું પચે છે તે ઉપર તેને વધવાનો આધાર છે. ઘણીવાર મળ ઉપરાંત દૂધ આપવાથી બાળક ઉલટું માંદુ પડીને સુકાઈ જાય છે. દાંત આવતી વખતે બાળક જાડું હોવાન થાય છે. કાષ્ઠપણુ કારણસર બાળક રડે તો તેને ખોળામાં લેવાની રીત ઘણી બહેનોમાં જોવામાં

આવે છે. પણ તેમાં માતા અને બાળક બન્નેની તંદુરસ્તીને નુકસાન પહોંચે છે.

બાળક જન્મે કે તરત તેનું વજન લેવું જોઈએ. ત્યાર પછી પણ દર મહિને વજન લેવું કે નથી આપણને ખબર પડે કે તેને વધારે કે ઓછા દૂધની જરૂર છે કે કેમ? માતાનું દૂધ પચે છે કે નહિ? ધણું બાળકનું વજન વધારે હોય, દેખાવમાં જાડાં હોય અને શરીરમાં માંસના લોચા લખડતા હોય, હાડકાં સુકાં હોય અને ચામડીનો રંગ શીઠા કે ચાંદાવાળો હોય તો બાળકનું કે તેને ખોરાક પચતો નથી. તેવાં દેખાવમાં જાડાં ને વજનદાર બાળક તંદુરસ્ત ન ગણાય. મજબુત માંસ, મોટાં હાડકાં અને તેજદાર, મુંવાળી ને લાઝાશ પડતી ચામડી હોય અને વજન દર મહિને પ્રમાણસર વધતું હોય તો બાળકનું કે બાળક તંદુરસ્ત છે, અને ખોરાક ખરાબર પચે છે. કેટલા વર્ષના બાળકનું વજન કેટલું હોવું જોઈએ તે નીચે બતાવવામાં આવ્યું છે. દર મહિને બાળકનું વજન વધતું તો જોઈએ જ. ઘેર સગવડ ન હોય તો હોસ્પિટલમાં જઈને વજન કરાવવું.

છોકરાઓનું વજન

ઉંમર	વજન	ઉંચાઈ
જન્મ વખતે	૬ થી ૭ રતલ	૧૮ ઈંચ
૧ માસ	૮	૨૦
૨ માસ	૧૦	૨૧
૩ માસ	૧૨	૨૨
૪ માસ	૧૩	૨૩
૫ માસ	૧૫	૨૪
૬ માસ	૧૬	૨૪

છોકરીઓનું વજન

ઉંમર	વજન	ઉંચાઈ
જન્મ વખતે	૬ થી ૭ રતલ ૧૮ થી ૧૮ ઈંચ	
૧ માસ	૮	૨૦
૨ માસ	૧૦	૨૧
૩ માસ	૧૧	૨૨

૪ માસ	૧૩	૨૩
૫ માસ	૧૪	૨૩
૬ માસ	૧૫	૨૪

આ પ્રમાણે દર માસે અમુક રતલ વજન વધવું જોઈએ. છોકરા અને છોકરીઓમાં વજન અને ઉંચાઈમાં સફેદ તફાવત હોય છે. બાળક ૧૨ માસનું થાય ત્યારે છોકરાનું વજન ૨૨|| રતલ અને ઉંચાઈ ૨૮ ઈંચ અને છોકરી ખાર માસની થાય ત્યારે તેનું વજન ૨૧ રતલ અને ઉંચાઈ ૨૭|| ઈંચ હોવી જોઈએ. જો બાળકનું વજન ન વધતું હોય તો તેનું કારણ તપાસવું. કાંતો એને ખોરાક ઓછો મળતો હોય અથવા તો પચતો ન હોય, અથવા ઘણીવાર બાળક લંબાઈમાં બહુ જલદી વધતું હોય તો એનું વજન ઓછું વધે છે. દાંત આવતા હોય કે શીતળા ટંકાવ્યા હોય કે માંડુ રહેતું હોય તો વજનમાં વધારો થતો અટકે છે.

બાળકના શરીરે તલત્તા તેજને માલીય કરવાથી તે મજબુત થશે, વજનમાં વધશે. બાળક નાનું હોય ત્યારથી જ શીતળા ટંકાવી લેવા જરૂરી છે. બાળક એક માસનું થયા પછી શીતળા ટંકાવી ચકાય છે; મોટા થયા પછી ટંકાવ્યા હોય તો બાળકને ખરાબ આવે એટલે તે નખ વતી ખંજવાળી નાખે છે, અને તેથી તે પાકે છે. નાનાં હોય ત્યાં સુધી એને એવી સમજણ હોતી નથી એટલે ખણી નાખવાનો સંભવ રહેતો નથી. ઘણીવાર બાળકના હાથ ઉપર પાટા બાંધવા પડે છે. દર સાત વર્ગે શીતળા ફરી ટંકાવવા જોઈએ. ધણું બાળક શીતળામાં મૃત્યુ પામે છે, શીયાળામાં શીતળા ટંકાવ્યા હોય તો જલદી રૂઝ આવી જાય છે. શીતળા ખરાબર ભરાઈ જાય પછી ઘી ગરમ કરી ૩ વની તેના ઉપર ખમી ચકાય તેટલા ગરમ અથાક દેવા. તેથી બાળકને સારું લાભશે અને પોપડી જલદી ઉપડી જશે. વળી આંખાના પાન બાળકને તેની રાખ તેના ઉપર દાખવાથી

પોપડી સુધીં બાંહે છે ને ઉપડયા પછી પણ આંખાના પાનની રાખ દાખવાથી શીજાં ઠોરા પડી જાય છે ને પાકવાનો સંભવ રહેતો નથી.

બાળક નવ માસનું થાય અને માતાનું દૂધ છોડે પછી તેને બહારના દૂધ ઉપરાંત ધીમે ધીમે કેંઈ ખાવાનું આપવું. જે ત્યાં સુધીમાં બીલકુલ દાંત ન આવ્યા હોય તો પ્રવાહી જ આપવું. બાતનું એસામણ, મીઠું અને ખાંડ નાખીને આપવું. મુંસંબીનો રસ, ગુલકાજ નાખીને આપવો. દાંત આવવા માટે ત્યારપછી એક દિવસ એક ચમચી નેટલી વસ્તુ આપવી, તે પચે છે કે નહિ તે ચાર પાંચ દિવસ બેચા પછી જરા વધારે આપવા માંડવું. બાળકનું પેટ બહુ નાનું હોય છે તે ખ્યાલમાં રાખી તેના ખોરાકનું પ્રમાણ નક્કી કરવું જોઈએ. બીજો બાત દૂધમાં ચોળીને કચા જેવું લાગે તે કાઢી નાખીને માત્ર પ્રવાહી જેવું રહે તે આપવું. બાળકની રાટલીને જાળ સાથે ખૂબ ચોળી ઝીણો બૂદો કરીને દૂધના ઘુંટડા સાથે આપવું. બીજા બાતને મગના પાણીમાં બરાબર ચોળીને આપવો. બરાબર શેકેલા ઘઉંના લોટનો શીરો થોડા ઘીમાં કરેલા આપી શકાય છે. ઘઉંની યુલી પણ દૂધમાં ચોળીને અપાય છે. નાન-પણથી જ બાળકને ફળ ખાવાની ટેવ પાડવી. મુંસંબી, સંતરાં, ચીક, દાડમ, પપૈયું વગેરે બાળકનાં શરીરનાં બંધારણને મજબુત બનાવે છે. આપણે બાળકોના ખોરાક ઉપર પરવું ધ્યાન નથી આપતા તેથી જ ઠોડીવર, એડા-કસેલેન ને કેલશીયમની ટીકડીઓ શરીર સાફ થવા માટે આપવી પડે છે. માટે બાળકની ઉછેરમાં દરેક આજતમાં ધ્યાન આપવું તે માતાની ફરજ છે. (ચાલુ)

સી-જીવનનો આસો માસનો
ગરબા ચાંક
પ્રગટ થશે

પુછપરછ

મારી એક બહેનપણીને મૂંછો આવતી હોય તેમ ઉપજા હોઠ ઉપર ઝીણી આછા વાળ જેવું દેખાય છે, તેથી તે શરમતી મારી બહાર નીકળતી નથી, ને નીકળે છે તો કોઈની સાથે વાત કરવા ઉભી રહે ત્યારે નાક સુધી મોંનો નીચલો ભાગ દમાલ કે સાડીના છેડા વતી દાખી રાખે છે. એ ખૂબ મુંઝાય છે. એ વાળને ઉગતા અટકાવવા માટે કોઈ ઉપાય હોય તો સૂચવશો. —કપિલાગૌરી

આપણા શરીર ઉપર હાથના પંજ ને પગના તળિઆં સિવાય સાડાતણ કરોડ ફંવાંટી ઉગે છે. સ્ત્રીઓને છાતીના ભાગમાં કવચીત ઉગે છે, પણ જે નાનપણથી નહાયા પછી શરીરને લૂંછી નાખતી વખતે ખૂબ ધસવામાં આવે તો ફંવાંટી વધતી નથી. ને સૂર્યની આતાપનાને કારણે વાળ વધારે ઉગે છે. અગાઉ સ્ત્રીઓ લાજ કાઢતી એથી એમને આની ભીતી ન હતી. હાલ સ્ત્રીઓનો અવરજવર ખુલ્લામાં ખૂબ વધ્યો છે એટલે ઘણી સ્ત્રીઓને હોઠ ઉપર ને ફાંટી ઉપર વાળ ઉગવાના દાખલાઓ મળી આવે છે.

ફંવાંટી તો શરીરનું રક્ષણ કરે છે. ફંવાંટી તો સહુને હોય, એથી મુંઝાવા જેવું નથી. પરંતુ જે એ ફંવાંટી વચ્ચે કાળા વાળ દેખાતા હોય તો મુંઝાવા જેવું ખરું. ફંવાંટીને ધસી નાખવાથી નીકળી જાય છે, પણ કાળા વાળ હોય તો ધસવાથી તેના મૂળ નાબૂદ થતા નથી. આવા વાળ શરીરના બંધારણ ઉપર આધાર રાખે છે, માટે ભાગે જીવનનો ફેરફાર થતાં અને સગમોવરથા દરમ્યાન જ ઉગે છે.

હોઠ ઉપર ધાટી ફંવાંટી થાય ને તેથી મૂંછ જેવું લાગે ત્યારે તેને લોશન કે પાઉચર ચોપડીને ફાંટી નાખવા સિવાય હાલમાં બીજો કોઈ ઉપાય જણાતો નથી. એ ટીપ્પાં એમો-નિયા અને પેરોક્ષાઈડનો એક ચમચો લઈ

ખન્ને મૃજવત્રાં. પ્રથમ સાશુ વતી ઉપલા હોઠ
કે દાદીને ઘોષ નાખી, તે ઉપર ઉપલું મીઠ્યર
ચોપડી એ ત્રણ મીનીટ રહેવા હેલું. તે પછી
પા કલાકે ગરમ પાણીવતી ઘોષ નાખ્યું, તે
પછી કરકરા કપડાથી કે રમાલથી લૂછી
નાંખ્યું. જો ચામડી ખરબચડી લાગે તો કીમ
લગાડવી. અહવાડીઆમાં આ રીતે એ વખત
લગાડવાથી આવા વાળ દેખાતા બંધ થશે.

મહેકટ્ટીસીડીની મદદથી આવા વાળ
કાયમને માટે નીકળ્યા જવાનો સંભવ છે, પણ
એની ધણી મુશ્કેલી છે. એજ વખતે ૩૦થી
૬૦ વાળ માંડ નીકળ્યા શકે. પણ તે ટ્રોટમેન્ટ
એટલી કંટાળા બરેલી ને દુઃખદાયક છે કે
કોઈ જ પસંદ કરે નહિ. વળી આ રીતે વાળ
કઠાવ્યા હોય તો ત્યાં બન્ને વાળ ન ઉગે, પણ તેની
આગુઆગુ તો નવા વાળ ઉગ્યા જ કરવાના,
એટલે એ તો કાયમની મુશ્કેલી રહ્યા જ કરે.

વાળ કાઢવાના પાહિર કે સાશુ લગાડવાથી
કાયમને માટે વાળ જતા નથી એ ખરું, પરંતુ
ફરી ઉગતાં ચારથી છ અહવાડીઆં લાગે છે.
આ રીતે વાળ કાઢવાનું ધણી સ્ત્રીઓ પસંદ
કરે છે. મૂઠ ઉપરના વાળ, દારી ઉપરના
વાળ કે બગલના વાળ કાઢતી વખતે સાશુથી
પ્રથમ ઘોષને સાંધે કરવું કે જેથી ચીકરા
હોય તો નીકળ્યા જાય. અને તે પછી જ સાશુ
કે પાહિર વાપરવો, એથી વાળ તરતજ નીકળ્યા
જશે ને ચામડી સુવાળી રહેશે. આ રીતે
હવે વળી દંમેલાં જાડા કપડાથી કસકસાતી
ટ્રેવ સદુથી વધુ કાયદાકારક છે. એથી વાળનો
ઉગાવો ઓછો થશે ને નાખૂદ પણ યત્ર
સંભવ ખરો.

મારી દીકરીની મહેતીજના બદલી થવાથી
નવી મહેતીજ આવ્યાં. તેમને રહેવા મક્કન
મળતું નહતું તેથી મુંઝાનાં હતાં. મને દયા
આવી ને મારા મક્કનમાં એ રૂમ મેં તેમને
કાઢી આપ્યા. પણ દયા ડાકણને ખાછ ગઇ.
ધોમે ધોમે મને લાગ્યું કે મારા પતિ દંમેલાં

તેને સાથે લઇને ફરવા જાય છે, સીનેમા
જોવા જાય છે તે ઘરમાં ઓહું ધ્યાન આપે છે.
નિચાળેથી છૂટયા પછી બારોબાર બહાર મળાને
ફરે છે. છેવટે વાત એટલે સુધી વધી કે ધણી-
વાર તેને રસોડે પણ તેમણે જમી લેવા માંડ્યું.
મારાથી આ ન સંખાતું એટલે પહેલાં મેં
તેમને કહ્યું. પણ તેથી તો મને માર પડ્યો,
તે મેં મૂંઝે મોઢે સહન કર્યો. પણ હવે રોજનું
મારાથી આ સહેવાતું નથી. લોકોને વાતો કરવાનું
મને એથી બહાર હું કંઈ જ બોલી શકતી
નથી. મારા સાસુ ધરડા છે ને તેમને આ
વાતની કંઈ ખબર નથી. તો મારે શું કરવું ?
—અનસુયા

આ માટે તમારે વધારે ફરિયાદો કરવા
નહિ. ને તે જ્યારે ઘર આવે ત્યારે તમારે
કંઈ બરવાનું કે મૂંઝવાનું લઇને બેસવા જતો
બહાને તેને ત્યાં બેસી રહેવું. એથી એને વહેમ
પડશે નહિ, ને તમારા પતિ તમારી હાજરીમાં
ત્યાં બેસવાનું પસંદ પણ કરશે નહિ. એથી
તેઓ જુદાં રહી શકશે. વળી તમારી સાસુ તો
તદ્દન નવરાં હોય એટલે તેઓ જ્યારે તે ઘર
આવે ત્યારે એને ઘેર જ બેસી રહે. માતાની
હાજરીમાં પણ એ જવાનું યોગ્ય નહિ ધારે.
વળી ઓશીસમંથી આવે ત્યારે કંઈને કંઈ
લાવવાનું તમારે એમને સૂચવવું એટલે એ
ખરીદવા જશે તેથી ઘેર જ આવવાની તેમને
ફરજ પડશે. એ સીનેમા જોવા જાય તો તમારે
પણ સાચે જ જવું ને એ રીતે રીજ તમારા
હાજરી સાથે હોય તો એ શિક્ષિકા જ સાથે
આવવાનું બંધ કરશે.

વળી દરરોજ તમારે આમને ઘેર આમ
હવું ને તેમ હવું એવી હડાઈન તમારા
પતિને કહીને તેની ખોડ બતાવવી, પણ તમારા
મનમાં ઈર્ષી છે એવું બતાવવું નહિ. એથી
તમારા પતિમાં તેના પ્રત્યે ઈદરશ્ય થશે ને
તેની સાથે જોવાનું પણ બંધ થશે; ને એ રીતે
તમારો માગ સરળ થઈ જશે.

જે જમનામાં આપણી બાળાઓ, અમુક ઉંમર પછી ઘર બહાર નીકળતી ન હતી, કદી નીકળતી તો મોટી ઉંમરની સ્ત્રીઓની સાથે જ નીકળતી, તે જમનામાં કોઈ ચુડલો બાળાને રસ્તા ઉપર જોવાથી જનતામાં કુટુંબ જામત થતું હતું. પરંતુ એ જમના પીતી મથે ગુજરાતમાં તો ત્રીસચાળાસ વર્ષ થઈ ગયાં. અત્યારે તો રસ્તે જોટલા યુવકો જોવામાં આવે તેટલી જ યુવતીઓ નજરે પડે છે. બજારમાં, બાગમાં, શાળામાં; કોથેજમાં, સીનેમાં, બસમાં દામમાં, ટ્રેનમાં. મથે જ સંપૂર્ણ છૂટથી બાળાઓ હરીફરી શકે છે. એમની તરફ નજર કરનારા, કદી કદી ટીકીટીકીને મોર્ષ રહેનારા, પુરો તો હજી સંખ્યાબંધ જોવામાં આવે છે. એ કુટુંબલો વિષય તો થોડે અંશે હજી પશુ રહ્યા છે. પરંતુ વિના સંકોચે, એ હરીફરી શકે એવી સ્થિતિ મોટાં શહેરોમાં પ્રવર્તે છે એમ કહી શકાય. પરંતુ ત્યાં આજથી પંદરવીસ વર્ષ ઉપર જ સમ્પત્તિ પડદાનો રિવાજ હતો ત્યાં કલકત્તામાં આજે શાળા-પાઠશાળામાં જતી બાળાઓને, જાહેર જનતા તરફથી અપમાન અને અસમ્મય વર્તનનાં બોગ થતું પડે છે, એમ કલકત્તાના એક જાપામાં પ્રગટ થયેલા પત્ર ઉપરથી જણાય છે. પત્રમાં આ જાતની ફરિયાદ કરનાર એક બંગાળી ટ્રેન્યુએટ યુવતી છે. તે લખે છે: 'કલકત્તામાં કોથેજ કે શાળામાં જવા માટે જે બહેનોને મોટર બસોમાં કે દામમાં જવું પડે છે તેમની કેટલીક સુરક્ષાઓનો ખ્યાલ હું તમારા પત્ર મારફત જાહેર જનતાને આપવા માગું છું. મવાલીઓ, યુગ્ગાઓ, સહેલાણીઓ તો અસમ્મય જોણાઓ કરે કે અસ્લીલ સંબોધો જોશે એ સમજાય તેવું છે અને તેને વિશે મારી ફરિયાદ પશુ નથી, પરંતુ કોથેજમાં બહુતા યુવકો, યુવાન વડોલો, બેન્ક અગર ઓરીસોના કલાર્ક વગેરે પ્રભુ બસમાં અગર દામમાંથી ચડતાં ઉતરતાં જાણી જોઈને ધક્કા મુકકી કરી બહેનોને હેરાન કરે છે બીજન હોય તો પશુ

સૌરભ

જે

આ અસમ્મય માણસો અથડાઇને અગર ઘસાઇને જાય છે અને કેટલીક વાર તો પાછળથી ચૂંટીયાં બરતાં મે તેમને નજરે જોવા છે. સંખ્યાબંધ યુવકો ચડતા ઉતરતા હોય તેમાં આવા માણસને પકડવાનું કામ મુશ્કેલ છે. પરંતુ આ પ્રમાણે હેરાન થયેલી બાળા ત્યારે કંટાળાને પાછું વાળાને જુએ છે ત્યારે એ જંગલી યુવકોનું આજુ ટોણું ખડખડાટ હસે છે! અહીં કલકત્તામાં લગભગ બધી હિન્દી યુવતીઓને આવો અનુભવ થયો હોય છે. જો કે આવી વાત પોતાના ઘરનાં કે બીજાને કહેતાં તેમને શરમ આવે છે. આનું શું કારણ હશે? પુરવો સ્ત્રીઓને માત્ર વિકારી દષ્ટિએ જ જોઈ શકે છે? કે સ્ત્રીઓની વધતી જતી સ્વતંત્રતાની તેમને અદેખાઈ આવે છે? મને તે કારણ હોય; મને લાગે છે કે આપણા બિવિધના નાગરિકોનું આ પ્રકારનું જંગલી વર્તન તેમની જીવણીને લાંબનરૂપ છે.

આ જાતની સ્થિતિ પ્રવર્તવાનું મુખ્ય કારણ સૈકાઓથી ચાલી આવેલી પડદાની પ્રથાથી ઘડાયેલું માનસ છે, અને થોડા વખતમાં, જેમ જેમ બહેનો વિશેષ નીડરતાથી હરતી-હરતી થશે તેમ તેમ આ વિકૃત મનોવૃત્તિ નાશ પામશે.

કલકત્તાની થોડી દિશ્મતવીન યુવતીઓએ, વિપર
જાણીએ તેવો પ્રસંગ અને ત્યારે આધુ પાધુ
જેવા વગર, પગમાંથી ચપ્પલ દાદી પાસે ઉભેલા
યુવકને ઝપાટા લગાવવા; એ આવા જંગલી
વર્તનને અટકાવવાનો સૌથી સચોટ ઉપાય છે.
(ત્યોતિર્ધર)

*

ધંઆભોના હુલુકમાં શ્રીમતી ચેરદર જોનસન
નામની એક યુવતી રહેતી હતી, તે હોટલને
આગ લાગી. નીચે માથેથી એ નીચે ધર પાસે
રખાએલી જાળમાં ફૂટી પડી. ત્યારે તે બાનમાં
આવી ત્યારે તેણે શું માથું તે જાણે છે ?
.....એણે માગી 'લીપ્ટીક'

*

હોલીવુડની એક અમરિકા નટી પોતે ત્યારે
અભિનય કરતી હોય છે ત્યારે પણ પોતાના
બાળકનું રૂદ્ધ સાંભળી શકે તે માટે તેણે પોતાના
અભિનયના રૂમ ને બાળકના રૂમ વચ્ચે ખાસ
માઇક્રોફોનની ગોઠવણ કરી છે. એના પારણાની
ચોગેર લાઉડસ્પીકરો ગોઠવવામાં આવ્યાં છે.

*

ગેરીસેન્ડની એક યુવતી એકાએક અધિગી
ચક્ર ગર્જ, આથી તે ખૂબ જ દુઃખી થતી.
તે પછી તે સગર્ભા ચર્ક. ડોક્ટરોએ ધાર્યું કે
બાળકને જોવાના અભિસાધ કદાચ પુનઃઅધુ
આપશે અને બન્યું પણ તેમજ. બાળક જન્મ્યું
પણ માતી આંખો ન મળી, પણ બીજા દિવસે
એકાએક આંખમાં ચેતન આવવા માંડ્યું ને
બાળકની મા દેખતી રહ્યું.

*

કેમ્બ્રિજની મદાસમીતી મુનિષમાં બરાબ
તેને બીજા દિવસ બારતની સ્ત્રીશક્તિનો પરિચય
થયો. શ્રીમતી સરોજિનીદેવીએ દ. આરિકાના
ગોઝારા કાયદા સામે રણચંડી રો દંદાર
ક્યો. એમની કવિત્વમય વાણીની તો વાન જ
શી? પણ કારેબારીનો વિરોધ કરવા એ
બહેનો મેદાને પડી. એમાં એક બહેન દત્તા

શ્રી રામદુલારી દેવી. એ ખાસ પ્રોઃ પણ
નહોતાં. કેમ્બ્રિજ વરિષ્ઠો પ્રત્યેના પૂરા માન
સાથે એમણે એમની હૃદયવેદના વ્યક્ત કરી
અને બ્રિટનની બાજુગરીમાં ન ફસાશે, એવી.
લાગણીમયી શબ્દોમાં સાથ ચેતવણી આપી.
સારી મેદનીએ એમની દિશ્મતને અને દેશ-
બક્તિને વધાવી લીધી. બીજા શ્રીમતી અરુણ
બહેન હતા. એમની સંદેહ બાદીની માડી,

એમનો જંગળી પડેરવેદ, ને છૂટા કેસ સાથે
એમણે પણ કે વીરાંગનાની અદાથી મેદની.
મળતી. માઇક્રોફોન ત્રિયણનાં આકારનું હતું
ને એમના મરતક મુધી પડેાંચતું હતું, એટલે
જાણે શુભવચ્ચા મદાદેવી હાથમાં ત્રિયણ ધરીને
શુભનિશ્ચયનો વધ કરવા આવ્યા હોય એવું
લાગતું હતું. એ રીક મુદ્દાસર બોલ્યાં. એમણે
કહ્યું : 'મદાસમીતે અધિકાર દેખાય છે, પણ
મને તો ખુદી આંખે બ્રિટીશ બાજુગરી સ્પષ્ટ
દેખાય છે. ૧૯૪૨ની લડતની બૂલો બનાવાય
છે, પણ કેમ્બ્રિજે લોકોને કયો હાથકમ આપ્યો
નહીં, તે છતાં લોકોએ દિંદની આઝાદીની લડત
આધુ રાખી. એ માટે ખરું જોનાં તો આંગે-
વાનોએ બૂલો કાદાવવાને બદલે મારી માગવી
જોઈએ. બીજા આવો નિષ્કંપ કેમ્બ્રિજવરિષ્ઠો

કરી જ ન શકે. એ માટે નેશનલ રેફરેન્ડન એક્ટને કે સમય પ્રગ્નતા મત લેવો જોઈએ, ત્રીજું જે આ રીતે ડેવિસ વરિષ્ઠા મનસ્વી પણે નિષ્ક્રિય કરશે તો હું સાફ ક્લેર કે નવી જમાત ઉભી થશે અને અમારા જોવાનું ડેવિસમાં રથાન રહેશે નહિ !' આમ ખુલ્લા પડકાર સાથે શ્રી અરણ્યએ એમનું પ્રવચન સમાપ્ત કર્યું. પણ પછી એક કોતુહલ થયું. પ્રશંસાની તાળીઓ પડે તે પહેલાં શ્રી અરણ્ય મહાત્માજીના તખ્તની ગાદીની ધાર પર એમને ચરણે જઈને બેસી ગયાં ને મહાત્મા સાથે વિનોદી વાર્તાલાપ કરવા મંડી ગયાં. ડોઈ તોફાની બાળક લાડ કરતું હોય ને એને બહાલથી ટપકી મારે એમ અરણ્યના ગાલ પર મહાત્માજીએ એક હળવી ટાપકી મારી. આખી મેદની ખડખડાટ ફસી પડી ને બંધ પડેલી તાળીઓ ફરી ચાલી !

*

અમેરિકામાં અખતરો કરવા માટે એક-તાલીશ સ્ત્રીઓને નળામાં ભરી રાખેલ વીર્યથી ગર્ભાધાન કરાવવામાં આવ્યું હતું. આ રીતે પેદા થયેલાં ૪૧ બાળકો હવે શાળાએ જાય તેટલી ઉંમરનાં થઈ ગયાં છે. દાકતરોએ આ બાળકોની શારીરિક બાંધો સારા છે. સામાન્ય રીતે સ્ત્રીને ગર્ભાધાન થાય છે અને જે બાળક જન્મે છે તેનાથી સારો નહિ તો તેના જેવો કૃત્રિમ રીતે જન્માવેલ બાળકોનો બાંધો છે.

કૃત્રિમ રીતે બાળકો જન્માવવાનું કાર્લ ૧૯૩૭માં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. આ અખતરો માટે ખાસ જોડકાં ખસંદ કરવામાં આવ્યાં હતાં. ત્યાર બાદ સ્ત્રીને ડોઈ યુવાન પુરુષનું વીર્ય નળામાં એકત્રી કરીને કૃત્રિમ રીતે આપત્તામાં આવ્યું હતું. જે પુરુષોનું વીર્ય લાવવામાં આવ્યું હતું તે તંદુરસ્ત યુવકોના અને સાદા કુટુંબના હતા.

*

અમેરિકામાં માંદાની સારવારની સામાન્ય

તાલીમ આપવામાં આવે છે તેનો લાભ વેકાન્ડોએ પણ આપવામાં આવશે. વિલાયતની એક ગણીતી નસિમ સંસ્થામાં ચાર વરસ સુધી તેમને તાલીમ આપવામાં આવશે. તાલીમના સમય દરમિયાન પૂરતી સગવડો સહિત રહેવાની જગ્યા મળશે અને તેનું ભાડું ભરવું નહિ પડે. તે ઉપરાંત મફત ભોજન તેમજ ગણવેશ માટે અને કપડાંની ધોલાઈ માટે બધાં આપવામાં આવશે અને અમેરિકા સુધી જવા માટે અને ત્યાંથી પાછા આવવા માટેના મુસાફરી ખર્ચ પણ મળશે. વળી વધારામાં હોરિપટલ વેતન અને સરકારી વેતન મળાને વરસે ૧૦૦ પાઉંડ મળશે. તેમાં દાખલ થનાર સ્ત્રીએ સિનિયર કેમિશન અથવા ટ્રુલ લીવિંગ પરીક્ષા પાસ કરી હોવી જોઈએ. ઉપરાંત સાયન્સ માન, ઇન્ટર સાયન્સ અથવા આર્ટ્સવાળાને તરત પસંદગી મળશે. અંગ્રેજીનું સાઈ માન જરૂરી છે.

*

હિટલરના જોડીદાર જનરલ ગોરિંગની બાવન વર્ષની પત્ની ફ્રેડે એમી ગોરિંગ, નાન્કો-નિયન પહોડોના જંગલમાં ફન્ટર્સ લોન્ગમાં તેની આઠ વર્ષની પુત્રી ઇડા સાથે રહે છે, તે એકુતનાં કપડાં પહેરે છે, ફોટલા જોડા પહેરે છે અને પોતાના નિવોદ માટે પાંચ માઇલ જંગલમાં ચાલીને લાકડાં પણ ફાડે છે. તે માને છે કે તેનો પતિ હરમાન ગોરિંગ, હિટલરની રચિતિને વધુ પડતો વફોદાર બની રહ્યો છે, તે માટે તેની કીમત તેણે ચુકવવી પડશે. તે પોતે પહેલાં જર્મન નટી હતી અને ફરીથી તે ધંધો સ્વીકારવા માગે છે.

*

તમાકુના વેપારીઓની એક સમામાં એડી-નજરામાં ખેલનાં મિ. જહોન દોલ્કોનરે એકું ભાવિ બાપ્તુ હતું કે દરરોજ ૧૦ થી એકાદી નહિ અને ૨૦ થી વધારે નહિ એટલી સીગારેટ પોતાના ભાવિ પતિએ પીવી જ જોઈએ એવો

આમલે કન્યા રાખશે. વધુમાં તેમણે જણાવ્યું
કે વડા પ્રધાનના મોઢામાં ચૂંટી અથવા
સીમારેટ તો હોવી જ લેખકે.

*
આમામાં એક માણસ કે જે માટી બોદીને
તેને વેચી પોતાનું ચુસ્તરન ચલાવતો હતો. તે
પોતાની કમનસીબીની કુદર્શ વર્ણવતાં જણાવે
છે કે, તેને જમના નદી નજીક એક ખેતરમાં
ખોદતાં ખોદતાં એક સીલખંધ ધડો હાથ
આવ્યો. તેનું ઢાંકણું ઉઘાડતાં તેમાંથી કેટલાક
સિક્કાઓ તેમજ ધરણી નીકળ્યાં. તેમાંથી
પોતાને સાધન પ્રાપ્ત કરાવનાર બગવાનને
એણે સિક્કાઓ ધરાવી દીધા અને ધરણી
પોતાની પત્નીને આપ્યાં. પછી પત્ની દામીના
લઘને પોતાને છોડીને પોતાર થઇ ગઇ છે.
હવે એની પાસે માત્ર માટી લઈ જવાને બે
ગધેડાં ને એક કોદાળી જ મિશ્નમાં રહ્યાં છે.

*
ગાંડામાં એક મરણ પામેલા માણસને
હરી જીવતો થતો જોવાનું આશ્ચર્યકારક દ્રશ્ય
લોકોએ નિહાળ્યું હતું. એક માણસ કે જેને
મૃત્યુ પામેશે માની અયોધ્યા લઈ જવામાં
આવતો હતો તે દરમિયાન તે એકદમ અજીબાંથી
બેઠો થઈ જતાં લોકોનું એક ટોળું તે જોવાને
બેઠું થઈ ગયું હતું.

*
ગાંધીજી લખે છે :—

જેણે સૂરતના પાટીદાર આત્મમમાંથી શ્રી
નરહરિ પરી અને એક ગ્રંથ કર્યો, તે જ બાઈ
ખીતે સવાહ કરે છે:

‘લમ્ કરતું ને સ્વરાજ ન મળે ત્યાં મુખી
અલગ્ય પાળવું એ જ ને વસ્તુ અસંગત છે.
જો અલગ્ય પાળવું જ હોય, તો લમ્ કરવાની
શીમતી સમને જો લમ્ થયું, તો અલગ્યને
પાળવાની કંઈ જરૂર નથી. મનુષ્ય
જેનું પ્રાણી છે. લમ્ જેની પવિત્ર સંસ્થાને

ઉત્પન્ન કરીને એણે સમાજમાં વ્યવસ્થા અને
ન્યાય સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. જો લમ્
સંસ્થા ન હોત, તો જાતીય ગ્રંથ મારે ધર,
શેરી ને ગામમાં અનેક પ્રકારના અગમ ધાર
અલગત, લમ્ પછી કામચૂતિના દોર થતા મુશ્કેલી
દેવાનું કાષ્ટ કહેવું નથી. એમાં સંપત્તિને રક્ષા
છે જ, અને સંપત્તિ જ ગૃહસ્થાશ્રમ શેષ
છે. પરંતુ લમ્ને મુખ્ય ઉદ્દેશ તો સ્ત્રીને
પુરુષ સાથે રહીને એકબીજાનો વિદ્વાસમાં રાખી
વૃત્તિને મર્યાદામાં રાખીને સંતોષવાનો મુખ્ય
ઉદ્દેશ રહેતો હોય છે, એ કળૂષ ક્યો વસ્તુ
ચાલે તેમ નથી. હવે નવલંકા પાસે સ્વરાજ
મળે ત્યાં મુખી અલગ્ય પાળવાની પ્રતિજ્ઞા
લેવાવની, એટલે એમના જીવનમાં એક દંબરો
ઉગેરો કરવો. આમાંથી દંપતીની વિકૃતિ થવાનો
સંભવ હોય છે. જો દંપતી અસામાન્ય કક્ષાનાં
મનુષ્ય હોય, તો લમ્-અંધનમાં પડવાની તો
જ પાડે. પરંતુ લમ્ ક્યો એનો અર્થ એમ
થયો કે, આ કુનિયામાં કરનાં કરતાં સામાન્ય
માનવી જેવાં જ છે. એ તો કીક થયું કે, વરે
પાછળથી ખુલાસો કર્યો કે, કન્યાનો માતા
થવાનો હક પોતે છીનવી રાંધે તેમ નથી. આ
વાક્યથી બાપુની એક રીતે લાજ રહી, એમ
હીએ તો ચાલે. બાકી અલગ્યને નામે દંબરો
પોષણ મળ્યા સિવાય ખીતું થવાની બાબતે જ
આઠા રાખી રાકાય. (‘હરિજન ખંડુ’માંથી)

*
અમેરિકામાં અનાજ તથા કમ્પોઝીટી લીમ્બી
પર્વતના પ્રમુખ પટે નીમાઈ છે તેના તરફથી
દિલ્હી મુલાકાતે જો મીચન આવ્યું છે તેમાં
મીસ લીમ્બેન, રમીય, (લેખક અને પત્રકાર),
મીસ મેરી જન કેપ્પર (ન્યુસપેપર એન્ટર-
પ્રાઇઝ પ્રતિનિધિ), મીસીસ ડોરોથી ડંગર
થોમસ (દોરોથી નોબ્યુન ન્યુપૌક) અને મીસીસ
એડી રમીય દોરોમારનો સમાવેશ છે.

‘સ્ત્રી-જીવન’નું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા પાંચ છે.

ભેગેશ્વરી (મુંબઈ)માં આવેલ મરિચ્છના
કાઝીની મરિચમળીની નામની ૧૮ વર્ષની
છોકરીના એક પઠાણ સાથે લગ્ન કરવાનું
નક્કી થયું. એટલે બધા મુલ્કાં પાસે લગ્ન
કરાવા ગયાં, ત્યાં એ છોકરીને પેલા શાખ્શે
પુછ્યું કે, તેણે તેના ભાઈનો પણ પતિ તરીકે
સ્વીકાર કરવો પડશે. આથી એ છોકરી પેલા
સાથે લગ્ન કર્યા વિના જ પોતાના ઘેરે ચાલી
આવી. આ બનાવ બન્યા પછી થોડા દિવસ
બાંદ પેલો પરણવા આવનાર અને તેના ભાઈ
અને સાથીદારો મરિચમને ઘેર આવી તેને
બળજબરીથી મુંબઈ ઉઠાવી જઈ નાગપાડા
નામના લક્ષ્માં રાખી હતી. પાછળથી
છોકરીનાં બાપે પોલિસમાં ફરિયાદ કરતાં
છોકરીને અને એને ઊપાડી જનાર બદમાશોને
પકડી પાડી બદમાશો સામે કેસ કર્યો છે. એ
કેસ નીચેલી ઠાટીમાંથી સેશન્સ કમીટ કરવામાં
આવ્યો છે.

*

થોડા દિવસ ૧૨ લખતોમાં એક શીમંત
મૃદરથની પુર્તોના લગ્ન હતાં. જન માંડવે
આવી ગઈ હતી. પછી વર પક્ષવાળાઓએ
કન્યા માટે સાડીયુગ્મ મોકલ્યાં. પરંતુ એમાંથી
એક સાડી કન્યાને ન મળી એટલે તે બદલવવા
માટે વર વાળાઓને પાછી આપવામાં આવી.
એમણે એ બદલી બીજી મુંદર સાડી લેવા
ત્યાંના બધા બજારો ખૂલ્યાં, પણ સારી સાડી
ન મળી, એટલે કન્યાનાં પિતાએ વરને વગર
પરણ્યે જ પાછો કાઢ્યો.

*

જૂનાગઢ પાસેના હિના ગામના આયેડ
વંશના શ્રી હરિલાલ શાંદ વિધૂર હોવાથી વડોદરે
કન્યા શોધવાં આવ્યા હતા. વડોદરામાં પૂછ-
પચછ કરતાં એમને કેટલાક બદમાશોનો મોટો
થઈ જતાં તેમણે એક શકરજાની છોકરીને
વચ્છિકની છોકરી કરાવી શ. ૯૦૧ માં વેચી,

કેટલાક સાચા

કિરસાઓ

*

પરંતુ પોલિસને આ ખામતની ખબર પડી જતાં
છોકરીની અને તેને પરણાવનારાની ધરપકડ
કરનાં બધી પોત્ર ખૂલી ગઈ છે. આથી એ
ખિચારા શાંદ વગર પરણ્યે જ પાછા ફર્યા.

*

થોડા દિવસ પર સિરોહીના ખાનદાન
મણાતા સિંધી વેપારી ચંદનમહે પોતાની ૧૭
વર્ષની પુત્રી કુ. ધરમને સાત હજાર શ. અને
૧૦૦ તોલા સોનું લઈ એક ૩૩ વર્ષના
આયેડ સાથે પરણાવી છે.

કુ. ધરમના દાદાને આ લગ્નની ખબર
પડતાં પોતાના પુત્રને તારથી ખબર આપીઃ
'ધરમને એ આયેડ સાથે પરણાવો નહિ.'
છતાં પિતાની લામણીની દરકાર ન કરતાં કુ.
ધરમને પેલા આયેડ સાથે પરણાવી દીધી.

*

સોશયલ વેલફેર ખુબ જ અમ્યયળી બધાં
સમાચાર આપે છે. ચીનમાં પેટાંગથી દશ
માઈલ દૂર આવેલા રથળે બનેલો બનાવ છે.
ત્યાં રહેતી ચેંગસિયાવો નામે ૩૬ વર્ષની
વધતી એક સ્ત્રીએ એકી સાથે આઠ બાળકોને
જન્મ આપ્યો છે. બાળકો ૧૧ માસ પર ગર્ભ
રહ્યો હતો. આ બનાવથી આગુઆગુની
વસ્તીમાં કુતૂહલ વ્યાપ્યું છે.

*

લાહોરમાં ફિનિયાદારીના મંતાપથી કંટા-
ળેલાં એક મૂર્તિની કંપતીએ ઝેર વડે આખા
કુટુંબનું મરણ નીપજાવ્યાનો કચ્છ કિરસામાં
માનાપિતા સહિત ત્રણ બાળકો મરણ પામ્યાં
છે. કુટુંબનો મુખ્ય માણસ મણિલાલ એક
કાગળ પોતાની પાછળ મૂકી ગયો છે. તેમાં

તેણે જણાવ્યું છે કે, જીવનની જન્મજન્મમાંથી છૂટવા માટે અમે અમારાં બાળકોને સાથે લઇ જઈએ છીએ.

*

સૂરતમાં રાત્રે લાલગેટથી સ્ટેશન તરફ જતી બે યુવતીઓ પાછળ એક છેલ્લખટાઉ જેવો જીવાન પડ્યો હતો. તેણે ધીમે ધીમે મશ્કરી કરવા માંડી ને તે પછી રૂ. ૫૦ની રકમ આપવાની લાલચ આપતાં એક યુવતીએ બાગળ નજીક તે છેલ્લખટાઉને વાળ પકડી તમાચા ને મુક્યાં માયાં હતા; પરિણામે તે જીવાન નારી છૂટ્યો હતો.

*

પાંચકુવા વહીમોજાતમાં રહેતી મહીવલ ખીખીની સગીર છોકરીનાં લગ્ન થવાનાં હતાં તેને પોતાના મકાનમાંથી ઉઠાવી જવાના તથા ઘરમાંથી દાગીના ચોરી જવાના આરોપ માટે મહીવલ ખીખીએ દિલ્લી દરવાજા બહાર રહેતા હિસમાન ધરમાઇલ તથા તેની સગીર વયની છોકરી સામે પોલીસમાં ફરીયાદ કરી છે.

*

દરસોલ પોલીસ યાજ્ઞના છનાપુર ગામમાં રહેતા બાલુસિંગ ઠાલુસિંગ નામના યુવાન રજપૂતે મૃદુલશેષના કહેવાતા દારણે પોતાની યુવાન મર્મીવતી પત્નીના પેટમાં કોદાળોનો દાથો મારનાં તેનું ત્યાં તુરત જ મરણ થયેલું. આ બનાવ અંગે પોલીસે સદરદુ બાલુસિંગને ખૂન કરવાના આરોપસર પકડી કેસ કર્યો છે.

*

ચેકેરટાઇનમાં એક બાળકીના યલ્લહી માખાપે હોરપીટલ ઉપર નુકસાનીનો દાવો માંડ્યો છે. હોરપીટલમાં માતાએ એક બાળકને જન્મ આપ્યો હતો, તે છોકરી હતી. પણ હોરપીટલે જુલથી છોકરો હોવાની ખબર તેના બાપને આપી. આથી જાણે છોકરાની સુન્નતની ધામ-ધુમની તૈયારીમાં શિર્કામ પર ૧૦૦ અર્ધા નાખ્યા હતા. એ ખરચેલા નાણાં પાછા મેળવવાનો

નુકસાનીનો દાવો હોરપીટલ પર માંડવામાં આવ્યો છે.

નૈનીતાલ યુનિવર્સીટીના આયોજીતના પ્રોફેસર વેદનત સાથે એવલીન કોરીવો નામે ૧૭ વર્ષની અમેરિકન કુમારિકાએ લગ્ન કર્યા છે. વેદનત દાલ અમેરિકાની સ્ટાન્ડર્ડ યુનિવર્સિટીમાં સરકારી રોકાણરૂપ લગ્ન અવધાન કરે છે. એવલીને વેદાંત ધર્મ સ્વીકાર્યો છે, તેનાં આ ફત પ્રત્યે તેના માતાપિતાની પણ સંમતિ છે.

નોઆખલીમાં લગભગ ત્રીસ માણસો (જેમાં મુખ્યત્વે દાયમાં બાળકો સાથે સ્ત્રીઓ હતી) એ રસ્તાઓ પર જીખ કૂચ કરી હતી ને તેઓ સામગ્રી અધિકારીઓની કચેરીએ અપાં હતાં ને ત્યાં જઇને તેમણે જોરાફની માગણી કરી હતી. સામગ્રી અધિકારીએ તેમને સીધામીટીઓ પર લગભગ પચાસ માણસો આપ્યા હતા.

રાધાપેટાદમાં બે જીવાન મલાપમ બહેનો કુવામાં પડી જતાં કુખીને મરણ પામી હતી. બંને બહેનો કુવારી ને અનાથ હતી. બંને બહેનો કુવા પર ગઈ હતી તે પછી થોડી વારે ધનાઢો યતાં એ ઘરમાં રહેતા અન્ય બાકુતોએ જૂમાજૂમ કરી હતી. કન્યાઓના સમાંજ્ઞાલોએ કુવામાં કિતરી તેમને કાઢવાના પ્રયાસ કર્યા પણ તે ફેગટ અપા હતા.

*

મુંબઈમાં વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના પુણી માર્ગીય વિદ્વાન આચાર્ય ગોસ્વામી મદારાજ શ્રી ગોકુળનાથજી મદારાજના ત્રીજા લાલજી શ્રી દીક્ષિતજીએ જોરીવલી ખાતે એક પત્ની દયાત દોવા છતાં અને તેને પાંચ પુત્રો દયાત દોવા છતાં ખીજવાર લગ્ન કર્યાં છે. શ્રી દીક્ષિતજી મદારાજનાં પ્રથમ પત્ની માનસિક બિમારી બોમલી રહ્યાં છે તેને લઈને તેમણે આ પંગડી જઈ છે એમ કહેવાય છે.

*

અમૃતસરમાં એક લગ્ન પ્રસંગે હિંદુ વર-
રાજાએ એક મોટર, એક રેડિયો અને આધુનિક
ફરનીચરની દરેક તરીકે માગણી કરતાં, કન્યા
વગર-પાછું ફરતું પડતું હતું. એમ બન્યું કે
કન્યા પોતાના માતાપની હેતી ત્રિદાય લેતી
હતી, ત્યારે વરરાજાએ છોકરીના બાપ સમક્ષ
ઉપલી માગણી કરી. કન્યાના બાપે તેના સંજ-
ઓની સલાહ લઈ છોકરીને વરરાજાની જાન સાથે
નહિ મોકલવા જણાવ્યું. પુષ્કળ તકરાર થયા
પછી આખરે વરરાજા કન્યા વગર ચાલ્યા ગયા.

માંડલાનાં ફરટી કલાસ મેજસ્ટ્રેટ મી. જી.
એસ. ચૌહાણે ૧૬ આરોપીઓ સામે ગેરકાયદે
ફરિયા કરવાના આરોપસર કેસ ચલાવી તેમાંના
૧૦ ને જે થી ચાર વર્ષની જુદી જુદી મુદતની
સખ્ત કેદની સજા ફરમાવી હતી જેમાં જે
સ્ત્રીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે. આ સ્ત્રીઓ
એક નામચીન આંતરપ્રાંતિય ટોળી સાથે સામેલ
હતી અને જે ટોળી સ્ત્રીઓનાં અપહરણ કરી
તેનો વેપાર ચલાવતી હતી. આ ટોળીએ સગીર
વયની છોકરીઓનાં અપહરણ કરી તેમને
વધારેમાં વધારે દાંમ, આપનારને વેચી દેવાનું
કાવતરું ક્યું હતું.

અમદાવાદમાં સાંકડી શેરીમાં હજારોની પોળ
પાસે ડાઝાભાઈ લક્ષ્મણદાસ પટેલનાં પત્ની શ્રી.
નર્મદાબહેન રાત્રે રેડીઓ સાંભળી નીચે પોતાના
મકાનનું આરણ બંધ કરતાં હતાં ત્યારે પોલીસે
ગોળી મારી તેને પરિજાએ તેમનું અવસાન
થયું. તે સંજંધમાં તે પોળના રહીશો સાથે
શ્રી. ચાહમની ચોષ અને ઉપજાડેન ચોષે તે
સંજંધી તપાસ કરવા અરજી કરી છે, કેમકે
માત્ર ઠામી દેખી એ પોલીસે ચાંત વાતાવર-
ણમાં એ બાધ ઉપર ગોળી છોડી દોવાનું
તેમણે જણાવ્યું છે. નર્મદાબહેનનું મૃત્યુ સમયનું
નિવેદન લેવાનું છે તેમાં પણ આ જ દશીકા
દોવાનું સંભળાય છે.

રવીકાર

અસ્વીકાર: મૂળ લેખક શ્રી. સૌરિન્દ્ર મોદન.
અનુવાદક શ્રી. મોહનલાલ ધામી. પ્રકાશક:
શ્રી. નવયુગ પ્રસાદ બંગ્લાર, રાજકોટ (કાઠિયા-
વાડ) પાકું પુર્ક કિંમત રૂ. ત્રણ.

ખંભાળી નવલકથાઓમાં નામના મેળવ-
નાર શ્રી. સૌરિન્દ્ર મોદનની આ નવલકથા નવું
દિશિતિદુ રજુ કરે છે.

આંબળાની પહો. અમદાવાદના રાયપુર
આકાશક કુવાની પોળવાળા એમ. એમ. ખંભા-
તવાળા તરફથી આંબળાની પડી અમને
મળી છે. તે પડી તેજ ઉકાળવા માટે છે. આ
પડીથી તેજ ઉકાળવા માટે નીચેની રીતે બનાવવું.
મસાલો પડોળા વાસણમાં (ચાણમાં) કાઢી
ત્રણ રૂપિયાભાર પાણી નાંખી મસળા નાંખવો.
તે મસાલો ઢાપરેલ અથવા મગફળીના તેલમાં
તરત નાંખી દેવો. મસાલાને ચોનીસ કલાક
પકળવા દેવો. પછી ધીમા (ઓછા) તાપે જે
ત્રણવાર ઉમરા આવે (તેટલી જ વારથી દસ
મીનીટમાં જ પાણી બગી જાય છે) એટલે સધડી
ઉપરથી વાસણ ઉતારી લગ્ન ઢાંકી દેવું. બીજો
દિવસે ઘુગડાથી ગાળી લેવું. આ ઉપરાંત વધારે
ખુરબજાર તેજ બનાવવા માટે આ બોદમાં
સુગંધ કરતી તેલની કીચી હોય છે તે નાંખી
હલાવી ખાટલા ભરી લેવા. આ તેલ ખાત્રી
લાયક શુણકારી સુવાપીત અને છે એટલે દરેક
કુટુંબમાં પડેલી પસંદગી થાય છે.

સુચના: અંદુ ઉકાળી તેજ બાળી નાંખ-
ખંવાથી વાસણ ખરાબ થઈ જાય છે. માટે
દસ મીનીટમાં સધડી ઉપરથી ઉતારી લેવું. ગરમ
તેલમાં સુગંધીની ખાટલી નાંખવી નહિ. તેજ
ઉમરાઈ ન જાય માટે વાસણ ત્રણ ગણું મોટું
લેવું. આંબળાની પડીમાં એક સો તોલા તેજ
લેવું. બાકી-બોરસલી. અને મેંદીની પડીમાં
પચાસ તોલા તેજ લેવું. ધૂપેલની પડીમાં એક
સો બ્યાઠ તોલા તેજ લેવું.

કસ્તુરબા રમારકે દૂરક
મંડળની કાર્યવાહક સમિતિમાં
શ્રી. મૃદુલાબેન, શ્રી. ગોપીબહેન
કેપ્ટન અને શ્રીમતી આર્ય-
નાયકમ સુંદર્યા છે.

*
ચીંતાગેંગ જીલ્લામાં રેલ
સંકટમાં સપડાયેલાને મદદ કરવા
શ્રીમતી સેનગુપ્તાએ ફંડ માટે
અપીલ કરી છે.

*
પાટણની એક યુવાન છોક-
રીને પોતાનો વર ગમતો ન
હોવાથી તેણે સાસરે જવાની
ના દહી, છતાં માખાપે પરાણે
મોક્ષી ત્યારે રસ્તામાં કૂચે પડી
આપઘાત કર્યો.

*
પૂના કોલેજીયલ હોલ પાસે
આંખેડકરવાદી ટોળાંએ દેખાવો
કરવાના ચુલ્હા માટે પકડવામાં
આવ્યાં તેમાં શ્રીમતી અહિં-
તાબાઈ અને શ્રીમતી ગીતાબાઈ
ગાયકવાડ વગેરે ચાર બહેનો
પણ પકડાઈ હતી.

*
હરવાડ ગામની બે છોક-
રીઓ દરીઆ કાંઠે ટોર ચારવા
ગયેલી તે જુવાનમાં તણાઈ ખઈ.

*
ચીનમાં ચીંધાઈ પ્રાંતમાં
મુસ્લીમ કન્યાઓ માટે સાત
નવાં વિદ્યાલયો ખોલવામાં
આવ્યાં છે.

શ્રીમતી વિન્યાસકમી પંડિતે
જર્મનીમાં લક્ષ્મણમાં ભરા-
નારી આંતર રાષ્ટ્રીય મહિલા
પરિષદમાં જવાનું માંડી વાળ્યું છે.

*
વડોદરાના ડો. કાકોરભાઈ
પટેલે પોતાની યુવાન પત્ની અને
બે બાળકો દયાન છતાં લેડી
ડાક્ટર શ્રી. કન્દુમતી દોસંગડી
સાથે મુંબઈમાં સ્નેહલગ્ન કર્યું.

*
અ. દિંદે મહિલા પરિ-
ષદની મુંબઈની શાખાએ લેડી
રામરાવના પ્રમુખપદે 'અનાજ
દિન' ઉજવ્યો હતો.

*
શ્રી. દમગાદેની ચટ્ટોપાધ્યા-
યને લોક પ્રતિનિધિ સભાના
સભ્યોની સુટણીમાંથી ખસી
જવાની રાષ્ટ્રપતિએ મંજૂરી
આપી હતી.

અમદાવાદના શેઠ શાન્તી-
લાલ મંજળદાસ તરફથી પંચ-
મનીમાં પચાસ હજારની કિં-
મતના બંગલો અને ધર્મશાળા
માંથી અને કસ્તુરબા દસ્ટ ફંડના
કાર્યમાં વાપરવાબેટ મળ્યાં છે.

*
બેંગાળી સરવીક્ષમાં કામ
કરતી ૩૧૦૦૦ પરણેલી સાબા-
અવતીઓને તેમનાં આહવાર
બાળકો સહિત તેમના વતન
બેંગામાં સહીસલામત પહોંચા-
ડવામાં આવ્યાં છે.

*
વેલેસ્ટાઈનમાંની બ્રીટીશ
નીતિ સામે વિરોધ તરીકે
અમેરીકન ચાલુદી ડેવિસના
પ્રમુખના પત્ની મીસીસ સ્ટીવને
પોતાને મળેલ ઓ. બી. ઇ. નો
ખિતાબ સ્વીકાર્યો નહિ.

*
જામનગરની એક સચવારી
બાઈને ધર્મોત્તર કરાવી ધરમાં
બેસારવા જૂનાગઢ ઉપાડી અયેલ
મેમણ ઉપર સચવારાએ ડેસ
કર્યો છે.

*
વલ્લુભાઈની સ્ત્રીઓને
ઉપાડી જઈ વેચી નાખવાનો
ધંધો કરનાર એક ટોળા પક-
ડાઈ છે.

ડોહમાં એક લેડી દાકત-
રની દેખરેખ નીચે પ્રસુતિગૃહ
રાફ થયું છે.

મુંબઈમાં પ્રાન્ટરોડથી
રાન્તાકુલ જતા પારસી બાનુ
હિલ્લુબાઈ બલ કોલાહલ કચરાઈ
મુર્ચા.

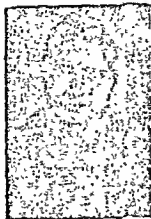
બેગમ આગાખાન માટે
પંદર હજાર રૂપીઆના હીરા
ચોડેલી સારી તૈયાર થઈ છે.
તે આફ્રીકામાં ના. આગાખા-
નના હીરક મહોત્સવ પ્રસંગે
પહેરશે.

મુંબઈ સ્કૂલ કમીટીના
સેક્રટરી કે. કપીલા બહેન
ખાંડવાળા આગમ્યથી નિવૃત્ત
થનાર છે.

અરહીલીઆના હાઈ-
કમીશર સર રબુનાથ પ્રાંજપેના
પત્ની શ્રીમતી ચક્રવર્તી પ્રાંજપે
એ ભાષણ કરતાં જણાવ્યું કે
કોમી રમખાણ માટે બ્રીટીશ
રાજદારી નીતિ જવાબદાર છે.

રાગુલાના ગ. સ્વ. પુરી
બહેન પુરુષોત્તમ જીતાનું અવસાન
થયું. તેમના પુત્રોએ રાગુલામાં
પ્રસુતીગૃહ માટે પંદર હજાર અને
બીજી સંસ્થાઓને સોળ હજાર
રૂપીઆનું દાન કર્યું.

બલભામંડા (તા. ધંધુકા)
માં એક ટ્રેનજીઆઈની બહા-
દુરીથી બહારવટીયાને હાથે
ગામ છુટાનું બચી ગયું.

કમકતામાં અખીલ હિંદ
મહિલા પરિષદની ખડી સમી-
તીની બેઠક થી. હંસા બહેન
મહેતાના પ્રમુખપદે મળી હતી
અને હિંદી મહિલાઓનું ઉદ્દે-
નાસુ અને ખરડો તૈયાર કર્યો
હતો.

પુનામાં મુંબઈની ધારા-
સભા સમક્ષ એક ઉપર
બીજી પત્ની કરનારને રોજદારી
કાયદાની જાહેર અને જાહેર
કલમ હેઠળ ચુડેગાર મળી
સજા કરવા માટે એક ખરડો
રજુ થયો છે.

બાતુર (દેરાબાદ)માં મહા-
રાષ્ટ્ર મહિલા પરિષદનું બીજું
અધિવેશન સો. માનકુવરખાઈ
હીરાદીઆના પ્રમુખપદે ભરાયું
હતું. એ પરિષદ સ્ત્રીઓના
વીરા મંડળે ચલાવે છે.

વરડામાં મળનારી આ-
ગમી મહિલા પરિષદના પ્રમુખ
તરીકે લેડી રામરાવ ચુંટાયા છે.

જગન્નાથપુરીમાં રચનુજાને
દિવસે બોરીસાના ગવનરનાં
પત્ની શ્રીમતી લેડી કુસુમબહેન
ત્રીવેદીએ રથ ખેંચવામાં તેમના
પતિએ ભાગ લીધો ત્યારે ત્યાં
દાગરી આપી હતી.

મુંબઈ મધ્યસ્થ ધારાસભાના
સભ્ય અને કામદાર આગેવાન
શ્રી. મણીબહેન દારાના ધર-
માંથી દરેક હજારનું ઝવેરાત
ચોરાયું.

મહેસાણા પાસે બોર
ગામમાં એક જન સાબીજી
ઉપર ઠાકરડાએ હુમલો કર્યો
હતો તેની ધરપકડ થઈ છે.

લંડનમાંથી પુરુષો પરદેશ
જઈ બીજા બીન કરતા હોવાથી
સરકારે હવે પછી પરદેશ જતા
પુરુષોની ખતીઓની લેખીત
રજા વગર પાસેપોટ આપવાની
ના કહી છે.

સુરતના રૂલવાડાના કુ.
હંસાકુમારી ઉમીઆચંદરે તેમની
સાતિના થી. નવનીતલાલ
માધવલાલ સાથે સ્નેહ લગ્ન
કર્યા.

આંધ્ર કેએસ ચુંટણીમાં
ઉમા થયેલ ઝગડાની તપાસ
કરવા કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય
નીમણા છે.

૮ પાલીતાણામાં એક દરગઢે
અગ્નિ રેનાન ક્યું. ધંદી ગામમાં
બરવાડણુઆઈએ કુવેા પૂર્યો.
તે બન્નેને બચાવી લીધેલ છે.

*

ચિટનની રાગમાદીના
વારસ પ્રિન્સેસ એલીઝાબેથને
લંડન વિવાપીકે સંગીત રના-
તકની માનદ ડીમી આપી.

*

નિજામ હૈદરાબાદ રેટના
રાયપુર હસ્લામાં આવેલી
આનાચુંડી ભગીરના રાણી
શ્રી. કુપ્પમાના ૧૦૨ વર્ષની વયે
અવસાન પામ્યાં.

*

છેદાર નરેશના પુત્રી રાજ-
કુમારી હિપાદેવી તેમના માંદા
પિતાની અગર કાઢવા અમેરિકા
નક પહોંચ્યા છે. તેઓ હાલ
બોસ્ટનમાં છે.

*

ગાવામાં લક્ષ્મી કંઠાનોઓ
માટે પણ સેન્સરની પરવાનગી
લેવી પડે છે.

*

પટણા હસ્લામાં બિહાર
શરીફ પાસે અધના ગામમાં
થયેલ મોખી દુલ્લહમાં બાર
માણસો મરાયાં તેમાં એક સ્ત્રીનું
સજ પણ હતું.

*

કલકત્તામાં કુમરાળ બગ્ગરમાં
હાન્તાજડેન નામની દરગઢ
બાઈ સુસો સગંગાવનાં રાગીને
ગુસ્તરી થયાં.

ટેલીફોનિયાના પાલોઆર્ટોની
અમેરિકન હાઇસ્કૂલમાં અભ્યાસ
કરતી ૧૭ વર્ષની એરલીન
મીરીવો નામની અમેરિકન
યુવતીએ વેદાંત ધર્મ. સ્વીકારી
નેનીતાલ વિવાપીકના માથ
પ્રાધ્યાપક શ્રી વેદવત સાથે
લગ્ન કર્યાં. યુવતીના માથાપે
લક્ષ્મી મંજુરી આપી હતી.

*

મુરતના મુરતી વીક્ષા
ખડાચતા યાત્રિના મેળવણી
ફંડમાંથી વિદ્યાર્થીનીઓને શ્રી
તેમજ પુસ્તકો અપાતાં તે આ
વર્ષેથી કન્યાઓને આપવાનું
અંધ થયું છે.

*

પંચમહાલ હસ્લાના કાપં.
કર્તાઓમાંથી ડો. રતિલાલ શાહે
શ્રી. ચંદ્રિકાબહેન સાથે, શ્રી.
ચોગેશદેસાઈએ શ્રી. મીનાબહેન
સાથે, અને શ્રી. નવલ કિશોર-
બાઈએ શ્રી. કુસુમ બહેન સાથે
યાત્રિનાં અધનો તોડી પોતાની
ધન્યતાથી લગ્નઅંધનો બેઠાયાં.

*

ગાવામાં ડો. લોલીઆની
ધરપકડ થતાં ૪૦ છોકરીઓએ
વત્સલા કીર્તનેનીની આજેવાની
નીચે સરખસ કાઢ્યું હતું. પોલીસે
કુ. વત્સલાને પકડી હતી પણ
તેની નીડરતા બેઠ છોકરી મૂકી.

*

ખારડોશી તાલુકા સમિતિમાં
શ્રી. મંમળાલકમીબહેન તથા શ્રી.
દિવાળીબહેન બહત ચુંટાયાં.

મુંબઈ સરકારના મજૂર
ખાતાનાં શ્રીમતી કૃષ્ણાબાઈ
વાધ, અંતરરાષ્ટ્રીય મજૂર
સંઘના સ્ત્રી-કામદાર વિભાગની
એક પરિષદમાં હાજરી આપવા
માટે વિમાન મારફત મોન્ડ્રીવલ
સ્થાના થયાં છે. પરિષદ
જુલાઈની આશીએ શરૂ થઈ.

*

નવસારી શહેર મુકરાઈમાં
શ્રી. વીરમતી બજારંતરાય એ-
વાળાં સગ્ય તરીકે વડોદરા
સરકાર તરફથી નીયુક્ત થયાં.

*

લોક પ્રતિનિધિ સભામાં
નીચેની બહેનોને ઉમેદવારી કર-
વાની મંત્રિસે મંજુરી આપી
હતી. અને બધાં જ બહેનો
ચુંટાયાં.

યુ. પી. માંથી શ્રી. સુચિતા
કિપાલની, શ્રી. વિન્મલાલક્ષ્મી
પંડિત, શ્રીમતી કમળા ચૌધરી,
શ્રીમતી પૂર્ણિમા બેનરજી અને
શ્રીમતી મેનન; ઓરીસામાંથી
શ્રીમતી માલતી ચૌધરી; મુંબઈ-
માંથી શ્રી. દંસાબહેન મહેતા;
અંગાળમાંથી શ્રી. લોલા રાય;
મદ્રાસમાંથી શ્રી. અમ્મુ સ્વામી-
નાથન, શ્રી. સરોજની નાવડુ,
શ્રીમતી દુર્ગાબાઈ, શ્રી. વેલ-
યુધન; મધ્યપ્રાંતમાંથી રાજકે-
મારી અમૃતકુંવર; પંજાબમાંથી
બેગમ સાદનવાજી લીમ તરફથી
ચુંટાયાં.

અમદાવાદના શ્રીમતી સર-
લાજહેન કસ્તુરભાઈ શેઠ વિમાન
માર્ગે અમેરિકા ગયાં.

*

મુંબઈ મ્યુનિ. સ્કુલ કમી-
ટીના મંત્રી ક્રે. કપીલાજહેન
ખાડવાળા આંતરરાષ્ટ્રીય કેળ-
વણી પરિષદમાં હાજરી આપવા
આરટ્રેલીયા ગયાં. ત્યાં તેઓ
સીડનીમાં મળનારી મહિલા
પરિષદમાં અખીલહિંદ મહિલા
પરિષદના પ્રતિનિધિ તરીકે
હાજરી આપશે.

*

લંડનમાં વિગ્થ દિન
પ્રસંગે થયેલ કૂચમાં હિંદી
સહાયક સ્ત્રી દળ (વેક) ના
સભ્યોને કૂચ કરવા દેવામાં
આવી ન હતી.

*

આફ્રિકામાં મોનરો ન્યો-
જીઆમાં એક ગોરા તોફાની
ટોળાંએ મોટરમાં બેઠેલાં બે
હબસી સ્ત્રીઓ અને તેમના
પતિઓને ઠાર માર્યા.

*

ધાટકાપરમાં બાલકન-જી-
બારીની શાખાના ઉત્સાહી
કાર્યકર શ્રી. દમયંતીજહેન
વખારીઆનું અવસાન થતાં
તેમની યાદમાં તેમના પિનાએ
બે હજાર રૂપીઆનું શીશુ
પુસ્તકાલયને દાન કર્યું.

*

ઝરીઆમાં ધનમાર્ષ રોટરી
કલબની રાજ્યાત થઈ છે.

મુંબાઈ ધારાસભામાં શ્રી. લીલા
વતી મુનશીએ બહુ પત્નીત્વ
ઉપર અને કન્જોડાં લગ્ન ઉપર
અંકુશ મૂકવું બીલ રજૂ કર્યું
હતું. તે સીમેન્ટ કમીટીને સોંપાયું
છે. તે કમીટીમાં શ્રી લીલાવતી
મુનશી શ્રી. તારાજહેન મોડક
શ્રી. મુમતીબાઈ ગોરે વગેરે
ચૂંટાયાં છે. છટાછેડાનું બીલ
પણ થોડા વખતમાં રજૂ થશે.

*

કલકત્તાની એક હોરપી-
ટાલમાં એક બાઈને ચાર
છોકરીઓ એકી સાથે જન્મી
છે ને ચારે મરેલી જન્મી
હતી. અને અડધા રતલથી
બે રતલ મુંધીનું તેમનું ચારનું
વજન હતું.

*

સુરતમાં સલાવત પરાની
એક બાર વર્ષની બાળાને
બગાડી જઈ તેના પર બળા-
ત્કાર કરવાના યુના માટે બે
ફૂંગળાઓને સેશનકમીટ કર્યાં

લંડનમાં રોટરી બ્રને
લોટની માપખંધી યવાની
જાહેરાતથી બ્રીટીશ ગ્રહિણી-
મંડળ માપખંધી સામે મોરચો
માંડનાર છે એક સ્ત્રી નિવે-
દક બ્રથાવે છે કે આ માપ-
ખંધીથી જે અનાજ બચશે તે
યુરોપના કાળા બજારમાં જશે.

*

મુંબઈમાં મલખાર હીલ
ઉપરનો વોર્ડનરોડ હવેથી
બૂલાભાઈ દેસાઈ રોડ નામે
ઓળખાશે કેમકે તે રસ્તા પર
સ્વ. દેસાઈનું મકાન આવેલું છે.

*

વડોદરામાં શ્રી. આત્મા-
રામજી મેમોરીયન આર્થ
કન્યાશાળા મુદલી મુકાઈ.

*

લીંબડીના શુક્લ ગીરગ્જ-
શંકર મહિષાંકરે તેમની પુત્રી
કે. રમા મેટ્રીકમાં પાસ થવાથી
માતિના સ્ત્રી કેળવણી ફંડમાં
બે હજાર રૂપીઆનું દાન કર્યું.

*

મુંબઈના દાઉદી વઢોરા
કોમના વડા આમાલનાં પુત્રી
અતુલબાઈ. થોડા જંદર ઉપર
પગ ધોવા જતાં લપસીને
ઝરામાં ડૂબી જવાથી અવસાન
પામ્યાં.

*

મુંબઈમાં ખાત્રસા કોલેજ
પાસે શીખ સ્ત્રીઓએ મંત્રી
મીશનની દરખાસ્તોનો બદિ-
બકાર કરવાનાં પ્રતિજ્ઞાપત્ર પર
સહીઓ કરી હતી.

અમદાવાદમાં કુ. મુશીલા
જ્યેષ્ઠ માણેકલાલ કુસુમગર પી.
એ. ને હોમ ઇન્ડોનોમીકસ અને
નર્સિંગના વિષયો માટે અમે-
રિકાની વડુમલ રોકરશીપ
એ વર્ષ માટે મળ્યા છે. કેવે
યુનિ. અને લાલચંકર મહિલા
પાઠ્યાળામાંથી આ રોકર-
શીપ મેળવવાનું માન પ્રથમ
આ બહેનને મળે છે. તેઓ વધુ
અભ્યાસ માટે અમેરિકા જશે.

કપડવંજમાં પોતાની માતાનું
નામ જોડીને શ્રી. મન્જરાખાઈ
મહિલા વિદ્યાલય સ્થાપવા માટે
મુંબઈના આટલીએય કુ. વાળા
શ્રી. વાડીલાલ મનમુખરામ
પારેજે સ્ત્રીશિક્ષણી અંગે પંચો-
તેર દળર રૂપિયાનું દાન કર્યું.

કોંગ્રેસની વડોજ કમીટીમાં
શ્રી. કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય ને
સભ્ય તરીકે અને કુ. મૃદુલાબેન
સારાભાઈને મંત્રી તરીકે હેવામાં
આવ્યાં છે.

પંદર વર્ષની એક કાઠિયા-
વાડી બાળાના અપહરણ માટે
ઉમરેદમાં ચક્રમંદ માણસોને
પકડી પોલીસે ટેસ કર્યો.

નાગપુરમાં શ્રી. જોગલેકર
વકીલને ઘેર તેમના પત્નીને ફોસ-
લાવી કાપડીઆનું નામ જાણી
વકીલના નામના નોટપેપરનો
ઉપયોગ કરી ટોપ દરામખોર
માલ હાલીને છૂટી ગયો.

વડીધારાસભાના નિયુક્ત
સભ્ય શ્રી. મણીજહેન ઠારાએ
આ માસની ચર્યાતમાં અમ-
દાવાદની મુલાકાત લીધી હતી.

માઈસોર રાજ્યે ચાર વર્ષ
પછી શ્રી. કમળાદેવી ચટ્ટોપા-
ધ્યાય સામેનો પ્રવેશવંધીનો
દુકમ પાછો ખેંચી લીધો છે.

હથીઆર અને દારૂગોળા
ચોરીને એકઠો કરવા માટે
કલકત્તામાં કુમારી વિજયાસેનની
ધરપકડ થઈ છે ને તેમને જામીન
ઉપર છોડ્યાં છે.

મુંબઈની શ્રી. નાથોખાઈ
ઠાકરશી શ્રીમેન્સ યુનિવર્સિટીનો
૫૬વીંદાન સમારંભ ૯૬ બ.
કાળના પ્રમુખપદે થયો તે
વખતે શ્રી. માવલંકર દાદાએ
મંજળપ્રવચન કર્યું.

દક્ષિણ આફ્રિકા સત્યા-
મદમાં પકડાયેલ ડો. યુજીમ
બહેનને સ્ત્રી હોવાને કારણે એ
માસની સજા કરમારી ત્યારે
તેમણે બધાની સાથે પોતાને
છ માસની સજા કરવાનું મેજ-
સ્ટ્રેટને કહ્યું, પણ મેજસ્ટ્રેટ
ધનંકાર કર્યો.

વડોદરા રાજ્યના ચાંદરા
તાલુકામાં પટોદ ગામના એક
૪૬ ગૃહસ્થે પોતાની પત્ની ત્યા
બાગમાં દયાન છતાં ફરી લગ્ન
કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

લોક પ્રતિનિધિઓની
ચુંટણીમાં યુરોપીયન સભ્યોએ
મતાધિકારનો ઉપયોગ નહિ
કરવાનો નિર્ણય કર્યો હોવા
છતાં ચોરીસાની ધારાસભામાં
મોસ મનરો નામના સીસભ્યે
પોતાના મતાધિકારનો ઉપયોગ
કર્યો હતો.

ખેરાળુ સુધરાઈમાં કન્યા-
શાળાના હેડમીસ્ટ્રેસ શ્રી.
લક્ષ્મીતાબહેન સરકાર તરફથી
સભ્ય તીમાયા.

આફ્રિકામાં સત્યામદી
બહેનો ઉપર ગેરા લોખોનો
દુમલા સાથે વિરોધ દર્શાવવા
મુંબઈમાં મહિલા-સમિતિ અને
અન્ય સ્ત્રી મંડળોની એક
સભા મળી.

શ્રી. ઇન્દુમતી શેઠે સુનના
મહિલામંડળના આગ્રયે મળેલી
સભામાં બાવણ કર્યું.

વધી મંજના મહિલાશ્રમમાં
કસ્તુરબા ગ્રામ સેવિકા વિદ્યાલય
પ્રુક્ત સુમયું.

પાટણમાં એક ડોશી
પોતાના છોકરાની વડુને સુવા-
વડ આવવાની છે એવું ફરી
મદદ મેળવી પૈસા એકઠા કરતી
હતી તે લોખોની-ગણાસમાં તંદન
જુલું નીચ્યું તેથી ડોશી
ગામમાંથી નાશી ગઈ.

પિયુષ અપલીક્ટ બ્રેસીયર દેહ ઉપર સૌંદર્યની કવિતા લખેછે.

સૌંદર્ય અને રૂપનું લાવણ્ય ચાહનારી
દરેક રૂપવતી રમણીને ચીવનની સુરોક્ષ આકૃતિ
આપણું પીયુષ અપલીક્ટ બ્રેસીયર પસંદ
પડી ગયું છે. દેહ ઉપર સૌંદર્યની કવિતા
આમેખણું આ આશુપણ હવે તો પ્રત્યેક
નારીનું આવશ્યક સૌંદર્યવર્ધક સાધન થઈ
પડ્યું છે. નીચેની જાતોમાંથી એક ઉપર
આપની પસંદગી ઉતારો.

લવલી રૂ. ૩-૦-૦ સ્નેહ-વહાઈટ રૂ. ૩-૦-૦
મોહન રૂ. બે. વીનસ રૂ. ૨-૮-૦ કોલ્ડન
નીટેડ રૂ. ૩-૮-૦ સીલકનીટેડ રૂ. ૫-૪-૦
ચંગલેટર ૪-૮-૦ પ્યોર સીલક રૂ. ૭-૮-૦
નંબર ૬૩૫ રૂ. ૧-૨-૦ નંબર ૬૪૧ રૂ. ૩

પિયુષ હોઝીયરી વર્ક્સ

રામમહેતા સ્ટ્રીટ, અમદાવાદ.

સ્ટોર્સ:-

૧. શ્રી. અધર્શ, જામખંડી, અમદાવાદ.

૨. ચંદ્રોદય કલોથ સ્ટોર,

૩. શશુરા, કોડી પોલ પાસે, વડોદરા.

જોહાબાઈ જોધવજી, નવી સેન, પોરબંદર.

આ માસિક સાથે પંચિની માસિક બેડી દેવામાં આપ્યું છે સ્ત્રી-જીવન

સંપાદક

મનુભાઈ બેઢાણી

૧૧ સાતમું અંક અગિયારમો

સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૧ બાદરવો ૨૦૦૨

અનુક્રમ.

૧ વૌજ્યો	૧૬૩
૨ તેજા	૧૬૫
૩ રાખડી	૧૬૭
૪ શ્રી, રૂક્મણી લક્ષ્મીપતિ	૧૬૮
૫ શ્રી, રામસ્વરૂપેવી	૧૬૯
૬ મહિલાઓ ઉપર અત્યાચાર	૭૦૧
૭ ચારિત્ર-હીનતા	૭૦૫
૮ બલિદાન	૭૦૭
૯ મેઝમ કચુરી	૭૦૯
૧૦ આર્મનજી	૭૧૫
૧૧ ધરતીનો સાદ	૭૧૬
૧૨ શ્રીમતી	૭૧૭
૧૩ મંત્ર તંત્ર સૌ છોડ	૭૨૧
૧૪ વ્રજમાત્રા	૭૨૨
૧૫ નામચાતની યાત્રા	૭૨૩
૧૬ હીજરાતું શ્રીજીવન	૭૨૫
૧૭ બાળકોદેર	૭૨૭
૧૮ રસોઈ-ધર	૭૩૦
૧૯ દાદીમાનું વૈદ્ય	૭૩૧
૨૦ માળાપોની મૂંઝવણ	૭૩૪
૨૧ પૂછપરછ	૭૩૫
૨૨ સૌરભ	૭૩૬
૨૩ સાચા કિસ્સાઓ	૭૪૫
૨૪ શ્રી-જગત-સમાચાર	૭૪૮
૨૫ ચર્ચાપત્ર	૫૭૬
૨૬ પુસ્તક પરિચય	૫૭૭

વાર્ષિક લવાજમ

દેશમાં રૂ. પાંચ પરદેશ દર શીર્ષાન

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય

અવેરીવાડ : અમદાવાદ

જયુપીટર મીલ્સ

- x શારીરિક સ્વાસ્થ્યસંરક્ષણને અનુલક્ષી કાળજીપૂર્વક બનાવેલું
- x ઉત્તમી તથા - પર્યટનમાં તેમજ વારતહેવારના પ્રસંગે મુદર સત્તવટ માટે મુયોગ્ય
- x કચકસરનો સિદ્ધાંત અપનાવી છેલું

ઉત્તમ પ્રકારનું કાંપડ

અમારી ખાસ બનાવો

- જ વોયલ
- જ સાડી
- જ શર્ટિંગ
- જ હાથફમાલ
- જ ચાંપક્ષીન

જયભારત મીલ્સ

વર્ષ સાતમું : ભાદરવો ૨૦૦૨ : સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૬ : અંક અગિયારમો

વૈજણો

સ્વ. મહાકવિશ્રી ન્હાનાલાલ દ. કવિ

દાંડી ફરતો વૈજણો રમણે મ્હડે, એમ
નિજ ધરી ફરતો ધરતી રમણે મ્હડી છે. પર્વમેળા-
મૌનો ફળેતકાળે ચકાવે મ્હડે, એમ મ્હો
ઉપમ્હોનાં તેજ અગિયારી સુરજમાળા આભના
ચોકમાં ચકાવે મ્હડે છે. એવો સુરજ માળાએ
કાંઈ એક નૃતી; રાસલેલી ગોપિકાઓ સમી,
અનન્તી સુરજ માળાઓ અનન્તા ગગનમંડળમાં
ફૂડીએ ફરે છે. પ્રકૃતિનર્તકીની સુન્દરીમાંની
ફલગૂંચણી સમાં રાશિમંડળે અને નૃતનાવળે
મંદી ડાલે છે; માયા નટકીના ચણિયાની
સોનાફલ ગેલી દાંડી મારે સમી મન્દકિરણી
મારે મંદી હાળે છે. કાળચકાવે વિરાટને
વિરાટ એમ ધૂમણે મ્હડ્યો છે.

નીતો કમળરંજ વૈજણો, હો નન્દલાલ !
રઘિયાળો રતનગડાવ, મોરા નન્દલાલ !
અહા વૌંએ અહાવૈજણો; હો નન્દલાલ !
અફળુન એકે અહાવૈજણો છે; અને
વિશ્વોત્પત્તિના અધિષ્ઠાતા દેવ અહાજી એ રઘિ-
યાળો, નીલકંઠરંગી, તારકાવલિના દેવી
રતનગડાવન્તો અહાવૈજણો વૌંએ છે.

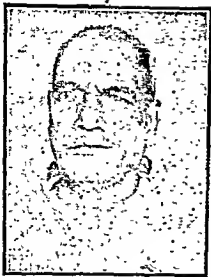
સોનાનો સુરજ સોભીતો, હો નન્દલાલ !
ફેરી ચન્દની જિહાવ, મોરા નન્દલાલ !
અહા વૌંએ અહાવૈજણો, હો નન્દલાલ !

એ અહાવૈજણાની મધ્યમાં સદસકિરણી
સુધાદેવ છે, અને એની ફરતો ફેરી ચન્દનીની
જિહાવ છે. વિશ્વોત્પત્તિના અધિષ્ઠાતા દેવ અહાજી
એ અહાવૈજણો વૌંએ છે.

મારે મોરે બધો હીરલા, હો નન્દલાલ !
ઝાલરે ઝીંકે મેરી વેલ, મોરા નન્દલાલ !
અહા વૌંએ અહાવૈજણો, હો નન્દલાલ !

તારાકાવલિના હીરલા એ અહાવૈજણાની
મારેમારે ગૂંચેલાં છે, અને એ અહાવૈજણાની
ઝાલરે ઝીંકના નેત્રી વીજળવેશો મૂકેલી છે.
વિશ્વોત્પત્તિના અધિષ્ઠાતા દેવ અહાજી એ
અહાવૈજણો વૌંએ છે.

ચાળાની પ્રયોગચાળામાં ઓરોરી-સુરજ-
માળાનો નવમંદી કાળે તો દોડે છે ને ?
રમતિયાળ લાળકની પેડે એ કાળકાને ધૂમાવી
જેશે છે ? ભરમરાની પેડે ચકાવે મ્હડાવી જોશે
છે ? ચાળાની પ્રયોગચાળાના અંડમાં એ

*
બાળખેલ ખેત્યા દશે, તો બહાંડનો બહાવીંજો
રમણે મ્હડયાની વિરાટ કપના સડેજ રહમજશે.
આથપનાં કોતુક નહિ હોગે કે બહાણ બહા
વીંજો શી વિધે વીંજતા દશે. કલાપી કહે છે:
એને જોગી મદાવરવા, સ્મશાનો દુઢનારાઓ;
જમીં ને આસમાનોના, દહા ઉઘાવનારાઓ.
માનવઅવધૂત એવા હોય; તો સૃષ્ટિનો
સરજનહાર, મદાકાળ શું ખેલન્દો, અવધૂત
કેવોક દશે બલા ?

ગુજરાતગવાતો બીજો એક જૂનો રાસ છે:
પૃથ્વીમાં પાવાગઢ મ્હોટો રે;
કે કરતી કુંગરીઓની ઠોર:
વીંજણે રમણે મ્હડયો રે લોલ !

ચિહોરની કુંગરીઓને કાઢ ધૂમાવે, તો
પાવાગઢની કુંગરીઓ ધૂમતી કરી સકાય.
ગુજરાતજોને ને સોરઠિયાણીઓને વીંજણી
પેરે કુંગરીઓનો ઘેર ધૂમતો નિરખવો એ
મદાદર્શન ગણ કાલ સુધી તો દુર્લભ ન્હોતું.

પણ બહાંડનો એ બહાવીંજો વીંજીને
બહાણ કષ્ટ મદાસિદ્ધિને સાધે છે બલા ? એ
પ્રશ્ન અનુસર રહે તો આપણું આજનું કાળ-
દર્શન અધૂરું રહે.

પુસ્તકપાનાં વાંચ્યાં છે; બહાંડનો મદાદર્શન
કેઈકે વાંચ્યો છે ખરો ? વાંચવાનો આદર

કાવો છે ? નિત્યનિત્યે નિરખો છો સુધરેલો
ઉગમણે ઉગતા, ને આથમણે આથમના;
રાત્રિએ રાત્રિએ વિચરે છે પાછળ તારામંડળના
સધો. જણતા નથી; ત્હો ય નિત્યનિત્યે નિરખો
છો કે બહાંડનો બહાવીંજો રમણે મ્હડયો છે.
વિશ્વનું એ નિત્ય સત્ય છે. વિશ્વસત્યથી નિરાળ
કવિતા વિશ્વકવિતા ન હોય. એ બહાવીંજો
વીંજણે મ્હડે છે. વીંજણે મ્હડે છે, તેમ તેમ
મદા ઓજરવી, મદા વચરવી, મદા કલ્યાણકારી
કાળમન્ત્રો અનન્તમાં વેરે વિખેરે છે. એની
લહરીઓના પડછાયા ચિરંજીવ અસૂરાવળો વધ
વળપાથે રથપાથ છે. સકલ સજનના ભાગ્ય-
વિધાતા બહા બહાંડનો બહા વીંજણે ધૂમાવતા
ધૂમાવતા સકલ સજનકુળનાં ભાગ્ય પડે છે;
ઇતિદાસના સુમપલટાઓ રથે છે; કાળના
અધોર ઘોર ગર્જાતુ, સુમધુમાન્તરેતુ, મદાદર્શન
આલેખે છે.

દાંડી બહાણનાં હાથમાં,
હો નન્દલાલ !
માનવીના ભાગ્યના એ ખેલ;
ગોરા નન્દલાલ !
બહા વીંજે બહાવીંજો,
હો નન્દલાલ !
નીલો કમળરંગ વીંજણે,
હો નન્દલાલ !

(અનુસંધાન ૫૪૭ ૭૦૦ થી ચાલુ)

જેલમાં જઈ રાત્રીય લડનમાં પોતાને જંપલા-
વવા દેવાની પોતાના પતિ પાસે પરવાનગી માગી.
અને તેમણે તરત જ તે દસવે મુખે આપી.

તેમની પડેલી પરીક્ષાનો ૭ માસમાં અંત
આવ્યો. જેલમાંથી છુટ્યા પછી તેઓ માત્ર
પુનરુદ્ધારના રચનાત્મક કાર્ય માટે માગડામાં
આઈયા ગયાં, જેમણે રામરવરપદેવી એ મુખપથને
કરીને માત્ર્ય મદિલા છે અને તેમાં તેમને
ખૂબ રસ છે.

ધીમા યુગ્ગરવ કરતી, વહી જતી

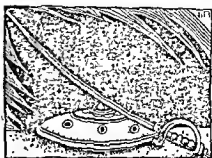
એક નાની નદીને કાંઠે નાવું એવું ગામડું હતું. તે ધણું જ ટૂંકું થઈ ગયું હતું. તેના રસ્તા ગંદા અને સાંકડા હતા. તેના મકાનો ડગમગી રહ્યાં હતાં. સૌન્દર્યમાં ફક્ત તેના આગળ અને પછાદાર વૃક્ષો આકર્ષી રહ્યાં હતાં. તેની વિશાળ ષટામાં સંતાપને કાકિલ દબુક કરતો. તેની લાંબી ડાળો ઉપર બેઠેલાં પક્ષીઓનો કિલકિલાટ આનંદ આપતો.

ગામ પ્રમાણે વસતિ પણ ઘણી જ ઓછી હતી. થોડા રજપુત, થોડા બેહત, થોડા વણિક અને એક બે ગણ્યા ગાંધ્યા આદિજનના ઘર મળી આવતાં. ગામ ઉપર બપુનું વાદળ સતત ધૂમ્મા કરતું. આસપાસ વસી રહેલા પિંદારા-રાઓનું જોર ખૂબ વધી ગયું હતું. અધાનક તેઓ આ નાના ગામ ઉપર ચડી આવતા અને ગરીબ જનોને હુંડી તેઓને વધારે કંગાળ બનાવતા હતા. ગામમાં વસી રહેલા રજપુતોની સામા થતા અને પિંદારાઓને દર નક્કી.

હમણાં તો આખા યે ગામ ઉપર આનંદનું તરંગો ફરી વળ્યા હતા. ત્યાંનો એક શ્રીમંત મણાતો રજપુત સમરસિંહ પરણીને રૂપવતી કન્યા લઈ આવ્યો હતો. કન્યા તેજ-બાના પગલે પગલે ધરતી ગાજતી. તેનામાં અતુલ બળ હતું. તેની આંખોમાંથી સિંહજની ગોરવના ટપકતી હતી. તે સમરસિંહના પરાક્રમે વરી હતી. બન્નેને જોઈ આખું ગામ આનંદિત થતું, અને આના સિંહસિંહણું સમા દંપતિને જોઈને ગોરવ લેતું.

આમ થોડા દિવસો સુખમાં ચાલ્યા ગયા. પિંદારાઓ પણ ઘણા વખત યથા દેખાતા જોઈ હતાં. એટલે જોઈને યહું કે પિંદારાઓ પકડાયા હશે કે બીજા મુલકમાં ગયા હશે. નાના ગામ ઉપર રાત્રિની તિમિરતા ઘેરંઘે વળી હતી. ચારે બાજુ સંતિ

તેજબા

લેખક :

શ્રી રમેશ વહોરા

ગઈ હતી. દર દરથી શિયાળ કે કુતરાના રડ વાનો અવાજ ક્યારેક ક્યારેક આવતો હતો. ગામના ચોરે બે ચાર યુવાન બેઠા બેઠા કંઈ વાત કરી રહ્યા હતા. અચાનક એક યુવક બોલી ઉઠ્યો :

‘સમરસિંહ ! આ અજવાળું શેનું છે ?’ યુવકે દર સિમ તરફ આંગળી સીધી. દર બે ત્રણ મશાલો ચમકતી હતી. મશાલોનું તેજ પાસે ને પાસે આવતું હતું. અચાનક મશાલો આલવાઈ ગઈ.

‘રામસિંહ ! પિંદારા લાગે છે. શંખ અને દોલ લઈ આવ. બાપાતોને બળુ કરીએ’ સમરસિંહ ઉઘો થઈ ગયો.

‘ય...હુ... સ...મ...ર...’ રામસિંહ બોલતા અટકી ગયો.

‘શું છે ? આ વાત કરવાનો સમય નથી. જલદી કહો.’

‘હું કહું તે માન્ય રાખવું.’ રામસિંહ બોલ્યો.

‘રામસિંહ ! જલદી કહો. ગામ આશ્તમાં આવી પડશે.’

ફરી દર મશાલોના તેજ ચમક્યાં અને યુગાયા.

‘તમે ન’ પ્રણિત છે. પિંદારાનો સામનો

શ્રી. રૂઢમણી લલમીપતિ

હિંદમાં જાહેર જગાઓ પર સ્ત્રીઓની નિમજ્જી કરવામાં મદાસ આગવુધી મોખરે રહ્યું છે. ૧૯૨૬ની સાલમાં લેડી ડોક્ટર મુધુલક્ષ્મી રેડી, મોન્ટરડ રીફોર્મ લેજિસલેટીવ કાઉન્સિલના નાયબ પ્રમુખ તરીકે ચુંટાયાં હતાં. ૧૯૩૭માં ડેવિડ્સ ઓફિસર શ્રી રૂઢમણી લલમીપતિ ધારાસભામાં નાયબ વક્તા તરીકે ચુંટાયા હતાં; તેમણે તે સમય દરમિયાન જાણીતા વક્તા બ્રહ્મસુ સાંચરૂતિની ગેરહાજરીમાં સભાનું કામકાજ પ્રશંસનીય શક્તિ, ગૌરવ તેમ જ શિષ્ટાચાર વડે પાર પાડેલું. આને તો તેઓ મદાસના પ્રધાનમંડળમાં પ્રધાનપદે બિરાજે છે ને એ રીતે શ્રીમતી વિલ્યામલક્ષ્મી પંડીતને પ્રધાનપદે સ્થાપિત સંયુક્ત પ્રતિ બાકાત હિંદ પરત્વે ને ચેલેન્જ દેંદી હતી તેનો દક્ષિણના પ્રતિ સચેટ જ્ઞાત્ય આપ્યો છે

શ્રીમતી રૂઢમણીદેવીના પતિ આયુર્વેદના જાણીતા ડોક્ટર છે. આયુર્વેદ પરત્વેના આકર્ષણને ખાતર, તેમ જ હિંદી દ્વાઓ વિગે ઉત્સાહ સિમ્બન કરવાના કાર્યને પોતાનું જીવન-કાર્ય સમજીને તેઓ કામ કરી રહ્યાં છે ને હજી ૨૫

કરતાં ૫૫ વર્ષથી શ્રીમતી રૂઢમણીદેવી ડેવિસ સર્કલ્સમાં ચિંતન તેમજ કુર્ત્વના આગળ પડતા આગેવાન તરીકે ઘૂમી રહ્યાં છે.

તેઓ શ્રીમંત કુટુંબનાં છે. ને જાણીતા શ્રી. ટી. રામરાવનાં પુત્રી થાય. તેમનો જન્મ ૧૮૯૧માં થયો છે પરંતુ તેમની કેળવણીની શરૂઆત જરા મોટી ઉંમરે થયેલી. ગંભીર-પણે કોલેજની કેળવણી લેનાર અગ્રેસર આંધ્ર મહિલાઓમાંના તેઓ એક છે. મુખ્ય વિષય તરીકે ‘ઇતિહાસ’ લખીને તેઓ મદાસ યુનિવર્સિટી માંથી ૧૯૨૦માં એન્જીનેટ થયાં. તેઓ વીમેન્સ કોલેજીયલ કોલેજના એક વખતના પ્રીન્સિપાલ મીસ મેક્-ડલાલના માનીતાં વિદ્યાર્થીની હતાં. યુવાન વયે તેઓ સુદૃઢ બાંધે તેમ જ મુરખ મહેરા ધરાવતાં હતાં; પરંતુ આજે ૫૫ વર્ષની વયે તેમનો મહેરા વધુ સ્થામ, બ્યઝ, તેમ જ ચિંતનાત્મક લાગે છે. આ ફેરફારનું કારણ તેમની ઉંમર છે તેના કરતાં વધુ મોટું કારણ તો દેશમક્તના કામોને અંગે વારે વારે ભોગવેલું જેલ-જીવન જ છે. ડેવિસના કામો પતાવવા વારંવાર કરેલી મુસાફરીઓએ ૫૫ તેમના શારીરિક બાંધને ધણી દાનિ પડેલાં છે.

એન્જીનેટ થયા પછી તરત જ તેઓ અસદકારની ચળવળમાં જોડાયાં થઈ ગયેલાં. એ સમયે તેઓ “ભારત સ્ત્રી મદામંડળ”ના સેક્રેટરી હતાં. ત્યાર પછી—એટલે કે આજથી બરાબર ૨૦ વર્ષ પહેલાં ૧૯૨૬ના જૂનમાં ‘વીમેન્સ સર્કલ્સ એલાયન્સ’ની પેરિસમાં બરાયેલી દશમી અંતરરાષ્ટ્રિય ડેવિસમાં હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી આપવા યુરોપ ગયેલાં. ત્યાંથી પાછા ફર્યા બાદ પોતાનું સમગ્ર જીવન દેશ સેવામાં વ્યતિત કરવાનો તેમણે નિર્ણય કર્યો.

ચેંગલપુર ડીસ્ટ્રીક્ટ બોર્ડમાં સમગ્ર તરીકે તેમ જ મદાસ યુનિવર્સિટીની સેનેટમાં તેમની ચુંટણી થઈ. પ્રાંતના દરેક સ્ત્રી-વિવચક કાર્યમાં તેઓ એકરસ થયાં, તેમ જ જુદા

જુદા સામ્રાજ્ય સુધારા વિષે ચોતાથી બનતું બધું કરી છૂટ્યાં. તે પછી શરૂ થાય છે દાંડી કૂચનું પ્રકરણ : વેદારણ્યમ મુકામે ગીફાનો કાયદો તોડીને તેમણે સત્યાગ્રહ આદર્યો. એમની ધરપકડ થઈ : એમને કેદ કરવામાં આવ્યાં. ગાંધી-ધરવીન સંધી થઈ, ને તેઓ છૂટ્યાં. ૧૯૩૨માં ગાંધીજીએ લંડનથી આવીને ફરીવાર સત્યાગ્રહની ચળવળ આરંભી, ત્યારે, ફરી એકવાર તેઓ નેલ-નિવાસી થયાં. મુક્તિ પામ્યા પછી તેઓ તામીલનાડ પ્રાંતિય કોંગ્રેસ કમિટિના સેક્રેટરી તરીકે ચૂંટાયાં. ૧૧ વર્ષ પૂર્વે મદ્રાસના અખિલ હિંદ સ્વદેશી પ્રદર્શનના સેક્રેટરી તરીકે તેમણે કાર્ય કરેલું. ૧૯૩૬માં ચેડીનાડના કરામકુડીમાં ટામીલનાડ પ્રાંતિય કોન્ફરન્સના પ્રમુખ તરીકે ચૂંટાયાં. એ જ સાલમાં મદ્રાસ શહેર તરફથી મદ્રાસ ધારા-સભાના નાયબ વક્તા તરીકે ચૂંટાયાં. યુદ્ધ શરૂ થયું ને ફરી એકવાર તેઓ નેલવાસી થયાં. ૧૯૪૨ની ચળવળમાં પણ તેમને નેલમાં જવું પડેલું.

આ રીતે તેમણે દેશને ખાતર આપેલા બોમ વડે વ્યાજની પ્રધાન તરીકેની તેમને મળેલી પદવીના તેઓ વ્યાજની અધિકારી હોય છે; તેઓ મળેલી પદવીને પ્રયોજાવી કાર્યશક્તિથી દીપાવરી એમાં કોઈ શંકાને રચાવ નથી. જોકે તેઓ આંધ્ર-મહિલા છે, તો પણ તામીલનાડ પ્રાંતિય કોંગ્રેસની વ્યવસ્થામાં એકરસ થઈ ગયાં છે; અને પ્રજાની હરકોઈ વ્યક્તિનું અને તેટલું જાણુકરવા માટે જરૂરી યોગ્ય તુલનાશક્તિ, મુક્તિ, તેમ જ શક્તિ તેઓ ધરાવે છે. રૂઢમણીદેવીની પ્રધાન તરીકેની ચૂંટણી નિષેધપણે પ્રાંતના વ્યાજના રાજકિય ઇતિહાસનું સિમ્બોલ બની રહે છે; પરંતુ તે બધાનો આધાર-સ્થંભ તો તેઓ શું કરે છે તે જ છે.

ન. પુ. શાહ

નવમી ઓગષ્ટનાં ક્રાંતિકારી

શ્રીમતી રામસ્વરૂપદેવી

૧૯૪૨ની ક્રાંતિમાં સૌથી મોખરે રહેનારામાં બાલીઆ પછી કદાચ બીજો નંબરે સરાન હરકો આવી છે. એ વખતે તે પ્રાંતમાં શીર્ષ અને અગ્રેડ આત્મભોગના જે અનેક બનાવો અણુનોંધાયેલા રહ્યા છે, તેમાંનો એક કારસો સરાનની અમનોર જાગીરનાં ૫૪ વર્ષનાં માણીક શ્રીમતી રામસ્વરૂપદેવીની આસપાસ યુંથાયેલો છે.

રામસ્વરૂપદેવીનો જન્મ બાગલપુરના એક મહાદુર જમીનદાર કુટુંબમાં થયેલો. તેઓ ૨૫. દરમિયાનપ્રસાદનાં વિધવા હતાં. રામસ્વરૂપદેવીએ આશરે ૧૩ વર્ષ પર કોંગ્રેસ ચળવળમાં સંપૂર્ણ પણે મુકાબું હતું; પરંતુ તેઓ પોતાની જાતને પ્રસિદ્ધિમાં લાવતાં નહોતાં. ૧૯૪૨માં ત્યારે ક્રાંતિનો દાવાનળ બચ્છી જડ્યો ત્યારે ઘર બહાર કુદી પડી, બીડારી મહિલાઓના લડાયક ખમીરનો પરચો આપનારમાં તેઓ મોખરે

હતાં. હાથમાં ઝંડો રાખી ૧૫થી ૨૦ હજારના રોળા સાથે તેમણે મરડોસર ઘાણા પર ત્રણ આક્રમણો કર્યા હતાં. ત્રીજો દિવસે રોળાં છિટ્ટિય સેનિકે. વચ્ચે ધુસી ગયું હતું, જેના પરિણામે ગમખ્વાર મરડોસર ગોળાગાર કીરસો બનવા પામ્યો હતો. ઝડપી ગોળાઓ છોડતી મશીનગનેએ ગોળાઓ વરસાવવા માંડી અને ગમરાયેલા રોળાએ નાસભાગ કરી. પોતાના સાથીઓ પણ નાસી છુટ્યા હતા અને ચારે બાજુ ઉડતી ગોળાઓથી માણસો નીચે પડતા હતા, તે વખતે રામસ્વરૂપદેવી હાથમાં ત્રિરંગી ખજૂર પકડી છિટ્ટિય ટુકડીની સમક્ષ અજુનમ ઉમાં રહ્યાં હતાં. ગોળાગાર અંધ થતાં તેમણે પોતાના મંજુલ સ્વરે રોળાને ફરી એકત્ર થઈ ખરા મલ્યામદીની પેઠે ગોળાગારનો સામનો કરવાની હાકલ કરી હતી.

અધા નાસભાગ કરતા હતા તે વખતે આવી અજોડ દિમત બતાવનાર આ મહિલાની દિમત પ્રત્યે માન ખાતર કે અમે તે કારણે બ્રીટીશ કમાન્ડરે તેમને ૨૫૧ ન કર્યો, પરંતુ ૯૩ મી કલમ હેઠળના ઘાસોને મરડોસર ઘાણા પરના દુમલા વખતે મુક્દરનગરની બ્રીટીશ ટુકડી આગળ તેમણે જે અજોડ દિમત દાખવી હતી તેની ખજર પડતાં જ સરકારે અમને જાગીરને પાલ્કપાલક કોર્ટના રક્ષણથી મુક્ત કરી અને તે ઉપરથી ચોલીસ અને મીલીટરીએ સરકારના એ પગલાં પરથી મુચન મેળવી લીધું અને જાગીરની મિલકતની લુટ ચલાવી. અમને નર્ના કુટુંબનાં સ્ત્રી પુરોગા અને બાળકોના શરીર ઉપરનાં વસ્ત્રો સિવાય તમામ મિલકત લુટી લીધી. જે ન લેવાય એવું હતું તે સગાવાની લીધું અને તે એટલે મુખી કે જ્યારે આ લુટારા પાછા ગયા ત્યારે બે ત્રણ લાખની માલમના ધરાવના આ જાગીરદારના મકાનમાં એક ટમચર પણ રહેવા પામ્યું નહોતું. રામસ્વરૂપદેવી સામે વોરન્ટ કાઢવામાં આવ્યું હતું. આ વાતની ખજર પડતાં બોમ-બીતર ન જતાં ૧૫ દિવસ મુખી કામ કરી

રામસ્વરૂપદેવી દિમતથી સરાન જીલ્લા મેજસ્ટ્રેટ સમક્ષ ધરપકડ મારે હાજર થયાં હતાં. રામ-સ્વરૂપ દેવીને આમ આશરો મળ્યો. પણ તેમના કુટુંબીઓને મારે તો એક ગામથી બીજા ગામ ભટકવાનો અને પોતાના બેડુનો કે મરીય મિત્રોની દયા પર જીવનનો એક જ માત્ર માર્ગ રહ્યો.

બ્રીટીશ અદાલતમાં રામસ્વરૂપદેવી પર ઘાણા પર દુમલો કરવાનો અને છિટ્ટિય સેનિકોનાં ખૂન કરવાનો આરોપ મુકવામાં આવ્યો. પહેલા આરોપનો તેમણે સ્વીકાર કર્યો અને એ મારે બારેમાં બારે સજા કરવાનું જણાવ્યું; પરંતુ બીજા આરોપનો ઇન્કાર કરતાં મહામાજના અનુયાયી તરીકે તે આરોપ પોતાને અલુખામ્તો જણાવ્યો હતો. પહેલા આરોપ મારે તેમને બે વર્ષ કેદની સજા થઈ જ્યારે બીજા આરોપ સત્તાવાળાઓ સામે થઈ હતી થકયા નહિ.

મરડોસર ઘાણા પર દુમલો લઈ જવાની રામસ્વરૂપદેવીની બહાદુરી એ કાંલિના અવિશ્વાસમાં કાંઈ એકાએક લેવાયેલું પગલું નહોતું. લોહોને જુરસો અને પોતાના પગલાના પરિણામો પૂરે ખ્યાલ કરીને, ઘાંત મજૂરી પૂર્વકે તેમણે તે પગલું લીધું હતું અને તે કારણે જ તેમને જે ભારે ખોટ સડન કરવી પડી છે તેનો તેમને શોક થતો નથી.

શ્રી. રામસ્વરૂપદેવીની રાજકીય કેળવણીની ખરેખરી શરૂઆત ૧૧ વર્ષની વયે થયેલી. તે સમયે તેમનું લગ્ન અમને જાગીરના ૧૭ વર્ષના જાગીરદાર હરમાધવપ્રસાદ સાથે થયેલું. તે વખતે છોકરીઓને શાળાનું શિક્ષણ આપવાનું પ્રચલિત નહોતું. રામસ્વરૂપદેવીએ તેમના પિતાને ત્યાં દિંદી, ઉડું અને સંસ્કૃતનું શિક્ષક ગાન મેળવ્યું હતું અને તેમના મુધરેલ અને મુસિસિત પતિએ તેમને સામાન્ય અંગ્રેજી શીખવ્યું હતું. ૧૯૩૦માં બ્રિટિશ સરકારના દમનચક્રો હેઠળ જમીનદાર હરમાધવપ્રસાદને હજારી ખાત નેલમાં પુરવામાં આવ્યા. રામસ્વરૂપદેવીએ તે (અનુસંધાન ૫. ૧૯૪ ઉપર)

નિઝામ રાજ્યના ગામડાંમાં પોલીસે કરેલો

મહિલાઓ ઉપર

અત્યાચાર

લેખિકા

કે. પદ્મજા નાયક

*

આ બે ગામો ઉપરાંત કાઠેલાં, ચંદનપક્ષી અને મોટાકુકુર નામના ગામોમાં પણ એવા જ અત્યાચારો શુભ્યાં હોવાના સમાચાર મને મળ્યા હતા, પરંતુ મારી તપીઅત ખરાબ હોવાને કારણે હું એ ગામોની મુલાકાત લઈ ન શકી એ માટે ખેદ થાય છે. પોલીસોના ત્રાસની વિમતો તથા નામો આપતી સંખ્યાબંધ ફરિયાદો મને એ ગામોમાંથી મળ્યા છે. એમાં કરાયેલા આક્ષેપો ખરા નથી એમ માનવાને મને કશું જ કારણ નથી, પરંતુ એ વિષે મેં જાતે તપાસ કરેલી નથી, એટલે એ જુલ્મોનો અત્રે ઉલ્લેખ કરવાની જવાબદારી હું લેતી નથી.

અકનુરમાં, મછરેડીપક્ષીમાં અને જ્યાં જ્યાં જુલ્મો અમરાયા છે એ બધા ગામોમાં એક જ પદ્ધતિથી કામ લેવાયું હોય એમ જણાય છે. સ્થાનિક અમલદારોએ લોકોને સતાવવા, પોતાની અમર્યાદ સત્તાનું પ્રદર્શન કરવા અને કમનસીબ આમવાસીઓને હેરાન પેરેયાન કરવા રાજીન્દા વ્યવહાર સાથે સંકળાયેલી નજીવી બાજતોને કારણરૂપે બનાવી છે. સંકટોની માત્રા આખરે શિખરે પહોંચી અને પદ્ધતિ બની ગયેલા માનવજાતુઓથી પણ સહન ન થઈ શકે એવી બની ગઈ અને આમવાસીઓ સામા યયા. બસ, પોલીસના બે-લગામ જુલ્મો માટે બહારું મળી ગયું. જુલ્મો વરસતા અને આમ-બરમાં એવો ત્રાસ ફેલાઈ જતો, કે આ આમમાં પોતાનાં જીવનસર્વસ્વને પણ છોડીને પોલીસથી બને એટલા દૂર ભાગી જવું, એ જ માત્ર એક ઇચ્છા આમવાસીઓના દિલમાં રહેતી.

હેઢાખાદ રાજ્યના ગામોમાં પોલીસે કરેલા અમાનુષી જુલ્મોની બધી દરીક દિવસ પર મને અચાનક જ થઇ અને હું ચોંકા ઉઠી. અત્યાચારોના પ્રકાર અનેક હતા. મહિલાઓ પરના બળાટકારના પણ એમાં અનેક કિસ્સાઓ હતા. રાજ્યના જૂદા જૂદા જિલ્લાઓમાં બનેલા આ બનાવો વચ્ચે, ઉપર ઉપરથી એમનો સંબંધ ઓછો જ જણાય છે, પરંતુ એક જ સૂત્રે પેશવાયલા હોય એવા આ બનાવોની સૂચકતા હું 'અવમણી શકું નહીં'. એમાં સ્ત્રી-સંમાનનો એક મહા પ્રશ્ન સમાયેલો છે. કોઈને કોઈ નંજવા કારણસર પણ હેઢાખાદ રાજ્યના અમલદારો અને આમવાસીઓ વચ્ચે અથડા-મણ થાય ત્યારે સત્ત્વ તરીકે માનવની કંપનામાં આવી ન શકે એટલા વધુમાં વધુ અપમાન અને અવહેલનાજનક અત્યાચારો સ્ત્રીઓએ જ ખમવા, એવી પ્રણાલિકા હેઢાખાદ રાજ્યની મહિલાઓ સ્થાપિત કરવા દેશે? હેઢાખાદના તાજેતરના બનાવો આ મહત્વનો પ્રશ્ન ઉભો કરે છે.

બનાવો બન્યા ત્યારે હું તો રાજ્યની બહાર હતી. આથી હેઢાખાદના બનાવોના સંબંધમાં જુદી જુદી જવાબદાર સંસ્થાઓએ જે નિવેદનો અને હેવાલો બહાર પાડ્યા હતા એનો મેં કાળજીપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો. આ હેવાલોનો પ્રતિકાર કરતી સરકારી યાદીનો પણ મેં એવી જ કાળજીપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો. આ પછી જાતી તપાસ કરી સ્વતંત્ર નિર્ણય પર આવવા મેં આ અઠવાડિયે બિદર • જિલ્લાના ઠાણીર તાલુકાના મછરેડીપક્ષી ગામો અને નાલગોંડા જિલ્લાના જનગાંવ તાલુકાના અકનુર ગામોને પ્રવાસ કર્યો. આ ગામમાં મેં જાતે તપાસ કરી સહીશ્રાળા સંખ્યાબંધ નિવેદનો લીધાં. આ બે ગામોમાં શુભરેલા અત્યાચારો સંબંધમાં મેં જે આક્ષેપો કર્યા છે એની સંપૂર્ણ જવાબદારી મારી છે.

કોઈ એવી રાગનો મદા જાણનાર ઉપદ્રવ
 ફેલાય અને લોકોમાં અભરાટ ફેલાય એવો
 અભરાટ મેં અકતુર અને માછરેડીપક્ષી ગામોમાં
 જોયો. ને શરમ અને અવહેલના સદન કરવા
 પડ્યાં છે અને બાવિમાં ફેણ જાણે હજીય
 શું શું બધું દશે એની ખબર ન હોવાને કારણે
 સ્ત્રી પુરુષો હતાશ ખની ગયેલાં બાણનાં દર્વાં.
 અન્યાય સામે ફરિયાદ કરવાની કિંમત કરવાને
 કારણે આ જામના લોકોને એટલો અમા
 તુષી ત્રાસ સદન કરવો પડ્યો છે કે, વળી
 પાછું બીજું ત્રાસ-ત્રાસ આવી પડશે એવા
 ભયે મારા પ્રજોના જવાબ આપતાં પણ
 તેઓ આંચકો ખાતાં હતાં. આખરે મેં ખાતરી
 આપી કે, મારી આગળ નિવેદન કરવાથી એક
 પણ સ્ત્રી કે પુરુષને જરા નેટલી પણ સતામણી
 નહિ થાય એની જવાબદારી હું લઉં છું, ત્યારે
 જ એમનું મન હેઠું મેંડું.

અકતુર ગામમાં લોકોએ ને નિવેદનો
 ક્યાં દનાં એ બધાંની મેં આખાં ગામલોકની
 અને બે પોલીસ સિપાઈઓની હાજરીમાં નોંધ
 લીધી હતી. આ નિવેદનમાં વિગતો ભારોભાર
 ભરી છે. પોલીસ સામે લગભગ દરેક પ્રકારના
 ત્રાસનાં, જુદમનાં, સતામણીનાં, ચોરીના પૈસા
 કદાવવાનાં, અનાજ ફરજિયાત લઈ લેવાના
 અને સૌથી વધુ મંબીર માલિપ્રદાનથી માંડીને
 મદિલાઓ પરના જળાતકાર સુધીના અત્યા-
 ચારો વિગતો આશ્લેષો કરાયા છે. એ જામને
 ગામોમાં મદિલાઓએ મારી સમક્ષ ને નિવેદનો
 ક્યાં દતાં એની નોંધ મેં ખાનગીમાં લીધી
 હતી. એમના ધરના પુરુષો પણ એ વખતે
 હાજર ન હતા.

માછરેડીપક્ષીમાં ઝગડો અનામની લેરીના
 બાકી રહેલા ન્યાયાર્થથી ઉભો થયો હતો.
 ગામમાંના ઘણા પુરુષો ઘેર નહોતા, છતાં
 તહેરીલદારે મામનું બધું જ અનાજ જપ્ત કરી
 લેવાને દુકમ દાખ્યો અને આ દુકમના અનુ-
 સરણમાં પોલીસ લોકોના ધરમાં ધુસી અને

તમામ અનાજ જપ્ત કરી લીધું. એક
 મુસલમાનના ધરને પણ બાકી રહેવા લીધું
 નહીં. એ ધરમાં એ અરક્ષિત મુસ્લીમ મદિલાઓ
 હતી: એમાં એક મુવાવડી હતી. પરદાને લગતા
 નિયમોનો ભંગ કરીને, એ મદિલાઓના
 વિરોધની અવગણના કરી, પોલીસ ધરમાં ધુસી
 ગયા. પોલીસે એ જ રોતે આખા ગામનો
 સંપૂર્ણ કબજો લીધો. એ દિવસે એક મુસલ-
 માનને ઘેર લમ હતો. મધરાતને સુમારે
 પોલીસ એના ધરમાં ધુસી ગઈ અને પરાણા-
 એને માર માયો પછી ધરધણીની ધરપકડ
 કરવા પોલીસ પરદાનરીન બાનુઓના પોકારોની
 પરવા કર્યા વિના જનાનામાં ધુસી ગઈ હતી.

માછરેડીપક્ષીમાં ધાકધમકી અને મારફાટના
 બનાવોની લાંબી પરંપરા ગામલોક અને
 મહેમુક અધિકારીઓ વચ્ચેની અયમામલુમાં
 અનિવાર્ય રીતે પરિણમી કોઈ તહેરીલદાર પર
 દુમતો કરવામાં આવ્યો હતો. આને લીધે
 અધિકારી વર્ગની પ્રતિષ્ઠાને એટલી બધી
 મંબીર હાનિ થઈ અને સુધારા અને સુધૌર્ય
 વચ્ચેના સમયમાં કોઈ ધરપકડો થઈ શકે નહિ
 કે ધરની ઝડતીઓ લઈ શકાય નહિ એવા
 અનાદિશળથી જન્મતભરમાં પ્રવર્તતા કાપદાનો
 ભંગ કરવા માટે એને પુરતું કારણ મળી
 લેવામાં લાગ્યું. હૈદરાબાદમાં પણ આવો કાપદો
 ધારાપોથી સ્થિર તો અસ્તિત્વ ધરાવે છે
 (અસહિષ્ણો કી. પ્રે. ડાંગની ક્રમ ૬૭) પરંતુ
 તહેરીલદારના ગૌરવની તુલનામાં કાપદાનું શું
 ગૌરવ હોઈ શકે ?

તહેરીલદાર ને તેના પર દુમતો થયા
 પછી નાસી ગયો હતો, તે જિલ્લો તાલુકાદાર
 અને ડેપુટી પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ તેમજ એક
 પોલીસ ડુકડી સાથે મધરાતે પાછો આવ્યો
 અને મધરાત તથા સુધૌર્ય વચ્ચેના સમયમાં
 માછરેડીપક્ષીના નાનકડાં ગામમાં એ ગેરકાયદેસરનાં
 એવું જન્મલી રક્તપાત નિદાગ્યું ને દિવસના
 પ્રથમ રાત્ર્યને માટે પણ અનોક જ હતું. રાત

દરમ્યાન તાલુકદાર તહેરીલદાર અને ડી. એસ. પી. પોતાની સાથે પોલીસ સિપાઇઓને લઇને અમરની અંધારી ઉત્તર શેરીઓમાં નીકળી પડ્યા અને ધેરધેર જઇને સુતેલા માણસોને જગાડી જગાડીને મારપીટ, ધરપકડો અને સ્ત્રીઓની સતામણી કરવા લાગ્યા.

ભાગ્યે જ કોઇ ઘર એવું હતું જેમાં પોલીસ સિપાઇઓ ધુસ્યા નહિ હોય અને જેમાંથી પુરોને લઈ નહિ ગયા હોય. આ રીતે રક્ષણહીન દશામાં મુકાઇ ગયેલી સ્ત્રીઓને દરેક પ્રકારની હલકટ સતામણીનો ભોગ બનવામાં આવી હતી. નિરાધાર સ્ત્રીઓ પર આવી સતામણી ગુન્ગરવાનું સત્તાના પ્રેક્ષી મદમત યથેશ માણસો માટે જ રાક્ષ હોય છે.

સ્ત્રીઓને કદપી ન શકાય તેવી અંદામાં અંદી ભાષામાં ગળો ભાંડવામાં આવી હતી. મારપીટ કરીને તેમનાં ધરણીઓ છીનવી લેવામાં આવ્યાં હતાં અને તેમના પર મર્યાદાહીન રીતે દુમસો કરવામાં આવ્યો હતો. અને કટકીક સ્ત્રીઓ પર તો બળાત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. ૧૦ વર્ષ કરતાં વધારે ઉંમરની એક વૃદ્ધ સ્ત્રીને તેની હાજરીમાં નિર્દયરીતે કટકારવામાં આવતાં તેના પોતાના ત્રણ પુત્રને બચાવવા માટે મથવાની હિંમત કરવાના ધોર અપરાધ બદલ માર મારીને જમીન પર પટકી પાડવામાં આવી હતી. તેની ચીસો તેના ઘર બહારના બધા માણસોએ સાંભળી હતી. એટલે તાલુકદાર અને ડી. સી. પી. નેઓ ત્યાં જ હતા, તેમણે પણ એ ચીસો ન સાંભળી હોય એ મનમાં ઉતરી શકે તેવી વાત નથી; અને તેઓ જે મકાનો પાસેથી પસાર થયા તે ઘરોમાંથી સ્ત્રીઓની મદદ માટે પડતી ચીસો તેમણે સાંભળી ન હોય એ પણ શુદ્ધિમય નથી.

માતા પાસે જે નિર્વેદનો છે તે કાયદો અને વ્યવસ્થાના રક્ષણદારોનું એવું તાદ્રશ્ય

બમંદર ચિત્ર આંલેખે છે જેમાં તેઓ ધોર રાત્રિએ દુર્ભાગી ગામડાંની શેરીઓમાં ધંધે કૂચ કરી રહ્યા હતા અને તેમની પાછળ જે માણસોને માર મારીને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યા હતા, તેમને તેમના રૂમાલોથી બાંધીને અમરદારોની પાછળ સરપસરે ધસડવામાં આવતા હતા; અને આ 'સરપસ' જે ઘરો પાસેથી પસાર થતું તે ઘરોમાંથી અંધકારમાં સતામણી અને બળાત્કારનો ભોગ બની રહેલી નિર્દોષ અખળાની મદદ માટેની દયાગ્રનક ચીસો સાંભળાતી હતી.

આ બધું મધરાતથી વહેલા પ્રભાત સુધી ચાલ્યું અને ત્યારે તહેરીલદારના ધવાયેલ ગૌરવનો બલ્લો વાળવાનું કાર્ય પાર પાડીને અને ગામ સોડાના હૈયામાં વિધાયક બધ પ્રેરીને મહરેડપક્ષી ગામડામાં કાપડે અને વ્યવસ્થાની પૂના રથાપના કરી દીધી હોવાના સંતોષ સાથે તાલુકદાર અને ડી. સી. પી. વિધાય થઇ ગયા.

પરંતુ કુખી ગામલોકને માટે હજી વધારે વીતકો બાકી હતાં. જે પુરોને ગીરફતાર કરવામાં આવ્યા હતા તેમાંના ધણીને પોલીસ અટકાયતમાં લઇ ગયા અને જેમને પછીથી છોડી મુક્યા હતા તેમના પર સતત ત્રાસ ગુન્ગરવામાં આવ્યો હતો. એ બહેનો પર ખૂબ જંગમી રીતે બળાત્કાર કરવામાં હતો. તેમાંની નાની બહેનની ઉંમર તો મોંઝ સોળ વર્ષ હતી. તે બેડોરા દાહતમાં પડી હતી અને તેના પતિને તેની મદદે જતો માર મારીને અને ગોળાથી ઠાર કરી નાખવાની ધમકી આપીને અટકાવવામાં આવ્યો હતો.

આ બે બહેનો વળતે દિવસે શરમ અને ત્રાસથી પડોણના બિલકાની ગામમાં પોતાના બાકને ઘેર નાસી અંધ હતી. ત્યાંથી તેમની ધરપકડ કરવામાં આવી અને તેમના પતિઓ, ભાઈ અને માતા સાથે હદતુર ખાતેના પોલીસ

ચાણામાં તેમને લાઇ ગયા ત્યાં તેમને અટકાવતર્યાં રાખી મર્યાદાની રીતે જોરાન કરવામાં આવ્યાં અને અંતે પોલીસ તેમની પાસેથી રૂ. ૩૦૦ કઠાવવામાં સફળ થઇ. એક વૃદ્ધ વેપારી અને તેની પત્ની જેની આખી જીંદગીની કમાણીપે તેમણે સાચવી રાખેલું સોલું તેમની પાસેથી છીનવી લેવામાં આવ્યું હતું અને તેની તેમણે કરેલી ફરિયાદ બદલ તેમને કડવો પશ્ચાંપાપ કરવામાં આવ્યો હતો. મારી પાસેની વિગતોથી આ વીતક કથાઓ હું અનંત રીતે કહી બધું શકું તેમ છું, પણ કરવું જરૂરી નથી.

અકતુરમાં અનેલા હુટકાટના બનાવો તો વધુ આશ્ચર્યજનક છે. આ ગામનાં ધનગરો, કલાસો, શાલુકરો અને વણકરો છે. તેમને કેવા બેશરમ રીતે હુટવામાં આવ્યા અને હેરાન કરવામાં આવ્યા હતા તે અંગે નિવેદનો કર્યો છે. આ બધા બનાવોની બહીષ્કારી તો એ છે કે, ચીરિયાદ ગામના એક પોલીસ સબ ઇન્સ્પેક્ટરે ગામના એક માણસના પરમાં થયેલી ચોરીની તપાસ કરવામાંથી આ બધું બનવા પામ્યું હતું.

આ સબ ઇન્સ્પેક્ટરે પોતાની તપાસમાં નિષ્ફળ જવાથી હેરાટે એક યુવાન ખેડૂત કન્યા પર ચોરીનો આરોપ મુક્યો અને પછી તો અટકાવ કરવી મુશ્કેલ નથી એવા કારણોસર તેણે એ કન્યાને પોતાના કબજામાં લેવા માટે એવો તો ત્રાસ અને કુરતાવતાંવી કે એ માણસ ગામમાંથી જીવતો છૂટી જવા પામ્યો એ જ આશ્ચર્યજનક છે. એક ૧૮ વર્ષના યુવાન પર એવો તો ત્રાસ ચાલુરવામાં આવ્યો હતો કે, એની પાસે નાગીઓની ત્રાસ છાવણીઓ પણ હીણી સાગે ! આ યુવાનના બાઈ અને પિતા હજી જીવમાં છે અને આ બધો ત્રાસ નિહાળીને તેની વૃદ્ધ માતા અર્ધાં પાગલ થઇ ગઇ છે.

ગામના માણસોને ફવાદિન રીતે એવા તો મારવામાં આવ્યા હતા કે હેરાટે આત્મરક્ષણને

માટે આમજનોએ સબ ઇન્સ્પેક્ટર પર દુમનો કર્યો હતો. ત્યાર પછી નાલગોન્ડા અને બનગાંવમાંથી પોલીસના દળો ગામ ઉપર ઉતરી પડ્યાં અને તેમણે આમજનો પર બેકાણુ ત્રાસનું તાકિવ રચ્યું. ગામમાં જે ઠાઠ હાથમાં આવ્યું તેને સબ-ઇન્સ્પેક્ટર પર દુમનો કરવાના આરોપસર પકડવામાં આવ્યો.

ગામના લગભગ બધા પુરોને પકડી લીધા બાદ, પોલીસના માણસો- છુટી શેરીઓમાં ફરવા લાગ્યા. તેમણે દારૂની કુકોનો છુંટી, ગામના અનાજના બધાં પર હાથ માર્યો અને રક્ષણ વિનાની સ્ત્રીઓની લાગ છુંટી. પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરે ઘરોમાં પ્રવેશ કરીને સ્ત્રીઓ પર અત્યાચાર ચાલ્યો અને એ રીતે સ્ત્રીઓ પર ધોર શરમનો આરમ્ભ કરીને તેઓ ગામ છોડી ગયા. એક યુવાન કન્યા પર, તેના દીયરને ધરના ધાંભલા સાથે બાંધીને, અત્યાચાર ચાલુરવામાં આવ્યો હતો. એક જાળક પારણામાં કુષ માટે રહ્યું હતું, ત્યારે તેની માતા પર અત્યાચાર ચાલુરવામાં આવ્યો હતો. એક ગર્ભવતી સ્ત્રીને એવી તો મારવામાં આવી હતી કે ત્રણ દિવસ સુધી તેની પીડા તેને મરી નહોતી.

અકતુર ગામમાં આ રીતે પોલીસના ત્રાસ અને અત્યાચારથી પીડાએલા સ્ત્રીઓમાં શ્રીસ્તીઓ, કલાસો, વણીક સ્ત્રીઓ, રેડી અને દરિગળ મહિલાઓનો સમાવેશ થાય છે. પરદાનશિન લિંગાચત બાનુઓ પણ પોલીસના પંખમાંથી છટકા પામી નહોતી.

અકતુર અને મહરેડીપદલી ગામોની કુખી સ્ત્રીઓએ જે શરમ સહન કરી હતી અને તેમને પાછળથી જે રીતે વધુ અપમાનીત કરવામાં આવી, તે સામે વધુમાં વધુ પોકાર પાડતાં હું એક સ્ત્રી તરીકે રહી શકતી નથી. હું વિરોધ કરવા માગું છું. અને દૈવામાં અરિતવ ધરાવતી બધી મહિલા સ્ત્રીઓ કે જેમનો દાવો સ્ત્રી હિતાનું રક્ષણ કરવાનો છે તે

સોને, આ બનાવો. અંગે રાત્રી તરફથી હાથ ધરવામાં આવેલી તપાસ સામે વિરોધ દર્શાવવા મારી સાથે સુર પુરાવવાની હું વિનંતિ કરું છું. માછરેડીપક્ષી ગામમાં એક સુબેદારે તપાસ હાથ ધરી હતી, જ્યારે અકબુરમાં એક એવા પોલીસ અધિકારીને તપાસનું કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું કે જેના હાથ નીચેના નોકરો જ યુનેગારો હતા. અકબુરની સ્ત્રીઓ, પોલીસ તપાસ દરમિયાન તેમના પર જે વધુ ત્રાસ ગુમરાવામાં આવ્યો હતો તે બધું યાદ કરીને અશ્રુભીની આંખે મારા પગે પડી હતી.

માછરેડીપક્ષીની સ્ત્રીઓની પણ આગતનો જ ફરિયાદો હતી. તપાસ દરમિયાન સ્ત્રીઓને એવા શરમાળક અને હીણપ બધી પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા હતા કે, ફેલીક સ્ત્રીઓને તો અમુક અનેક બનાવોના ઇન્કાર કરવાની પણ ફરજ પડી હતી, અકબુરમાં ફેલીક સ્ત્રીઓને બચકર ધાકધમકી આપીને તેમના પર અત્યાચાર કરવામાં નથી આવ્યો એવા નિવેદનો પર તેમની સહીઓ લેવામાં આવી હતી.

હંસાદમાં સંખ્યાબંધ સ્ત્રીસંરચાઓ છે. અકબુર, માછરેડીપક્ષી, કાકેરલા, ચંદનપક્ષી અને મોટાકોટર ગામોની સ્ત્રીઓ પર ગુમરાવામાં આવેલા ત્રાસ અને અત્યાચારોની બહેર તપાસ કરવાની માગણી કરવા માટે આ બધી સ્ત્રીસંરચાઓએ સંગઠિત બનવાની હવે જરૂર છે. વિશેષમાં, રાત્રી પાસે એવી માંગણી કરવી જરૂરી છે કે, સ્ત્રીઓના સ્વમાનને લગતી બાબતો અંગે તપાસ કરવા માટે નીમવામાં આવેલા પંચમાં સ્ત્રી-પ્રતિનિધિઓને સ્થાન મળવું જોઈએ. આવી નાણુક બાબત વિષે તપાસ કરવાનું કામ જે અમલદારોને સુપ્રત કરવામાં આવ્યું હોય તેમનાં માનસ જે અકબુર અને માછરેડીપક્ષીમાં તેમજ જે ગંદા અને લીધા પ્રશ્નો પૂછ્યા એવા દલકા હોય તો-ઓછા પગરદાર અને અગ્રાન પોલીસ ધાન્ડેજવા સ્ત્રીઓ પ્રત્યે આવો જંગમી વર્તાવ રાખે તેમાં અગમ્યથી નથી.

અમેરિકન યુવતીઓમાં પ્રસરેલી

ચારિત્ર-હીનતા

અવિવાહિત અમેરિકન યુવતીઓ સમક્ષ નીતિ અંગત કથું નિષિત ધોરણ નહિ હોઈને પુરુષો સાથે તેઓ અમયાં હૂટ લે છે તેને પરિણામે લગ્ન થતા પહેલાં બધું ચર્ચા થઈ હોય તેવી યુવતીઓની સંખ્યામાં ઊત્તરોત્તર વધારો થતો જાય છે. આ પરિસ્થિતિ એટલી હદે વધુ છે કે, અમેરિકન માનસશાસ્ત્રીઓ અને સમાજના સંરક્ષકો ખરેખર સચિત થવા માંડ્યા છે. અમેરિકન સ્ત્રીઓની પવિત્રતા ફેલી બધી તરારથી અધોગતિ પામી રહી છે તેના ફેલાક ઉદ્દેશોપક આંકડા ડો. એલ. એમ. ટેરમેને પોતાના એક ગ્રંથમાં આપેલા છે; તે મુજબ, સન ૧૯૧૨ પહેલાં લગ્ન કરનારી સ્ત્રીઓમાં લગ્ન પહેલાં પોતાનાં કોમાર્ગનો ભંગ કરી ચૂકેલી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૧૨ ટકા જેટલી હતી; પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન અને તે પછીના તાત્કાલિક સમયમાં એવી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૧૨૬ ટકા હતી; સન ૧૯૨૨ અને ૧૯૩૨ વચ્ચે તેની સંખ્યા ૩૦ ટકા જેટલી હતી; જ્યારે સન ૧૯૩૨ અને ૧૯૩૭ વચ્ચે તેઓની સંખ્યા ૬૮ ટકા જેટલી થઈ હતી. બીજા વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન, ૨૫ ટકા જેટલી ગેરકાયદેસર સંતતિ જન્મી હતી, તેમજ ગર્ભપાતના કારસાઓ પણ વધી ગયા હતા. આમાં સંડોવાયેલી ઘણીખરી સ્ત્રીઓ હજી યૌવનના ઉત્તરમાં જ પ્રવેશેલી હતી એમ કહીએ તો ચાલે.

બધી જ અમેરિકન સ્ત્રીઓની શિયળની બાવના શિયિત્વ દશે એમ ન કહી શકાય. ફેલીક વાર એમ બને છે કે, પુરુષ સાથેના સંબંધમાં કર્ષા સુધી જઈને અટકી જવું તેની કશી ગતાગમ અમુક છોકરીઓને નથી પડતી. ડો. એન્ના સ્ટીક્સ ટૂંક સમય પર જે-તરીકે નિયા સંરચાનની મહિલાશાળાઓની વિદ્યાર્થીનીઓ તરફથી મતિય સંબંધો અંગે થતી પૂછપરછના

જવાબો આપવા મહિલાશાળાઓની મુલાકાતે ગયાં હતાં. બહુધા તેમને એવા સંવાસો પૂછવામાં આવતા કે, પુરુષ મારી સાથે લાડતી મસ્તીમાં આગળ વધી ગય ત્યારે મારે શું કરવું? સારી છોકરીએ કેટલેથી અટકવું?

ટૂંક સમય પર ડૉ. એન્ના રટીફ્સ પાસે એક ૨૬ વર્ષની સ્ત્રી આવી હતી. તેનાથી કેટલેક વર્ષો મોટા એક ડૉક્ટર સાથે તેના લગ્ન થવાની તૈયારી હતી. આ બે જાણે હજીવા લાડકોડ સિવાય કશું નહોતું કયું, પરંતુ ઉક્ત યુવતી જ્યારે હાર્ડકુલમાં બાણી હતી ત્યારે હાર્ડકુલના એક અમગવ્ય કુસ્તીયાજ સાથે તે પ્રેમમાં પડી હતી. કુસ્તીયાજે તેનું કોમાર્થ બ્રહ્મ કયું હતું અને તે પછી તે એક બીજી યુવતીને આહવા લાગ્યો હતો. પ્રેમમાં નિર્ગત થયેલી યુવતીએ તે પછી તે એક પછી એક સાત પુરુષો સાથે દેહ સંબંધ કર્યો પરંતુ તે ઊલટી વધુ હતારા થઈ. જેને ખરેખર આહતી હતી તે ડૉક્ટર સાથે હવે તે પરણવાની તૈયારીમાં હતી, પરંતુ પોતે પતિત છે એમ તેને લાગ્યા કરતું હતું, શારીરિક દૃષ્ટિએ પોતે પતિને સંતોષી શકે એવી કરી આચા તેને નહોતી રહી.

અમેરિકન તરુણીઓની નીતિમતાનાં ધોરણોમાં ફરક પડે છે ખરો. દાખલા તરીકે, કેટલાંક વર્ષો પહેલાં આ પ્રશ્નો અવ્યાસ કરતાં માત્રુમ પડ્યું કે, કોલેજમાં શિક્ષણ લેતી ૬૧૮ વિદ્યાર્થીનીઓમાંથી ત્રીજા ભાગની વિદ્યાર્થીનીઓ (જેમના બાપ નાના નાના ધંધાધારીઓ હતા) કોલેજકાળ દરમિયાન જ સંબોગને અનુભવ કરી ચૂકી હતી. આ સંખ્યા વ્યવસાયે કરનારાઓની પુત્રીઓના ચોથા ભાગ કરતાં ય ઓછી હતી. કોલેજમાં જનારી અને કોલેજમાં નહિ જનારી યુવતીઓની નીતિમતા વચ્ચે ભારે તફાવત માત્રુમ પડ્યો છે. ડૉ. આર્થર સી. ફીન્સલી અને તેમના સહકારીઓએ ઇન્ડિયાના યુનિવર્સિટીમાં કરેલું સંશોધન દર્શાવે છે કે કોલેજમાં જનારી યુવતીઓમાંથી ત્રીજા ભાગની યુવતીઓ લગ્ન થતાં સુધીમાં

લૅંગ્વિક અનુભવ લઈ ચૂકી હતી, જ્યારે કોલેજમાં નહિ જનાર યુવતીઓમાંથી માત્ર અઘી ભાગની યુવતીઓએ જ અનુભવ કર્યો હતો.

પરંતુ કોલેજમાં જનારી યુવતીઓ પુરુષો તરફથી થતાં શારીરિક લાડને વધુ પ્રમાણમાં તાબે થાય છે. સહેજે દસમાંથી નવ છોકરીઓ લગ્ન પહેલાં એક કે બીજે સમયે આતું કરે છે, છતાં છોકરીઓની વાત કરીએ તો આમાં તેમનો વિષયભોગની લાલસા હમેશ મોજુદ હોય છે એવું કાંઈ નથી હોતું. પોતાને પ્રેમ કરનાર કોઈ છે એવો પ્રતિજ્ઞાનો ખ્યાલ કેટલીક વાર આને માટે જવાબદાર હોય છે.

આજથી પાંચીસ વર્ષ પહેલાંની અમેરિકન ઓઓના મુકાબલે લાલની અમેરિકન સ્ત્રીઓની નીતિમતા આટલી શિથિલ કેમ છે, તેનાં કારણો આપતાં તબીબી વિજ્ઞાનના માનસશાસ્ત્રી મી. ક્લીફર્ડ આર. એડ્મ્સ જણાવે છે કે, સંતતિ નિયમન અંગેની માહિતીએ અનેક લોકોના મનમાંથી ગર્ભાધાનના બચને દૂર કર્યો છે, પ્રવાસે નીકળનારાં માટેની છાવણીઓની સમવડને લીધે યુવક યુવતીઓને માવિત્રોની નજરમાંથી છટકવાનું સહેલું બન્યું છે, જાતિયશાસ્ત્રમાં જાતિ પર ભાર મૂકવામાં આવે છે એવો નીતિ વિશે ચર્ચો અને પ્રયોગો કરવાનું તથા સહેલું થયું છે, મુખી લગ્નજીવન માટે લૅંગ્વિક દૃષ્ટિએ એકબીજાને બંધબેસતા હોતું આવશ્યક છે એવી માન્યતાઓ પ્રેરાઈને અનેક યુવકયુવતીઓ તેને અમાઉથી પ્રયોગ કરે છે; સીનેમા, નાટકો, પુસ્તકો, જાહેરખબરો અને બીજાં સાધનો પણ જાતિય વાનગીઓ પીરસે જાય છે.

ઉપસંહાર કરતાં મી. ક્લીફર્ડ એડ્મ્સ લખે છે કે, 'હું માનું છું કે દરેક છોકરીએ પોતાના જન્મમાં જાતિય બેસીને પોતા માટેનું તત્વજ્ઞાન ધરી લેવું જોઈએ. તેમ કરતાં, આ બે વિધાનોને તે હકીકત તરીકે સ્વીકારી લે: એક અપરિણીત છોકરીએ પોતાની તંદુરસ્તીને પાતર સંબોગ કરવાનો જરૂર નથી. અને પુરુષોમાં માનીતી વર્ષ પડવા માટે પણ કોઈ છોકરીએ આડે માર્ગે જવાની જરૂર નથી.'

(સત્ય હકીકતો)

થોડા દિવસ ઉપર હું મોટર બસમાં જતો હતો, ત્યારે નીચેની વાતચીત સાંભળવામાં આવી.

‘ કેમ ગિરધરભાઈ, પછી તમારા બાણે-જની સમાધનું શું થયું ? ’

‘ એ તો નહોં કરી નાખ્યું, - જુઓને, મારી બહેન તો કહે, કે કન્યાને નગરે જોઈએ તો કીક. છોકરો મોટો થયો એટલે તેને પછું ગમતી હોય તો સાઈ. ’

મેં કહ્યું: ‘ હવે એમાં શું જોવું છે ? તમારી બાબીએ જોઈ છે અને એની માશીની છોકરી છે. ધર સાઈ છે. કન્યા ચૌદ પંદર વરસની છે, બે ચાર ચોપડી બણેલી છે. એમના ધરની કન્યાઓ આપણા ધર સુધી તો આવે પણ નહિ. આ તો તમારી બાબીએ સીપારસ કરી, ત્યારે એની મામીએ માન્યું. વળી બાણા-માંએ શું વિશેષ છે ? ભવણે છે ખરો, પણ તમારું ધર કાંઈ ન્યાતમાં બહુ જાયું મણાય નહિ. વળી તમે જોયા પછી કાળાગારી કરો, અગર જાણીનીચી કે જડીપાતળા કઢી પસંદ ન કરો, તો તમારી બાબીને મરવાનું જ થાય ને ? એટલે એ તો ન જોવામાં નવ શુભ. દેખવુંય નહિ ને દાઝવુંય નહિ. કરી નાખે કંકના, ભગવાનનું નામ દહને ’

બહેન કહે: ‘ પણ મેં સાંભળ્યું છે કે એને હાથે ખોડ છે અને રાતે બરાબર દેખતી નથી, એ ખરું ? ’

મેં કહ્યું: ‘ નારે, જરા ડાખા હાથે ખોડ છે, પણ સોટા હિંચકાય છે અને જમણે હાથ સારો છે એટલે રાંધવામાં ને કામકાજ કરવામાં શી અડચણ પડવાની છે ? રાત્રે જરા થોડું બાળતી હશે તો આપણે દી છતે કામ કરાવી શેવું. હવે બીજીજી આડીઅવળી વાત મુકીને લક્ષ્મી ચાલેલો કરવા આવી છે, ત્યારે મોં ઘોવા ન જોશો. ’ આમ બરાબર સમ-જળ્યું એટલે ચોકડું ખેસી ગયું અને આ ખાચમનાં લક્ષ લીધાં છે. ’

લગ્નની- વેદિમાં

બલિદાન

શ્રી. ગદ્દભાઈ ધ્રુવ

‘ તમે કીક કર્યું. મરીજનું ધર મંડાયું. બાબી એ છોકરી શામળા તો ખરી. ચૌદ વરસની છે પણ કદ મોટું એટલે તમારા બાણાને જરા કમોડા જોવું તો ખરુંરો ? ’

‘ હવે કમોડું ને બમોડું. રાત્રી પાછાં આપવાની. નથી એ કેમ બૂલે છે ? બાણે કોલ મોટો થશે એટલે બહુ ઢંકાઈ જશે. આપણે તો કોઈનુંયે ધર મંડાય એવું કરવું. ’

એટલે આ કુંડી, કાળી, રતાંધળી છોક-રીનું એની આગળ કમોડું પડે એવા શીખેલ બણેલા છોકરા સાથે ‘ ચોકડું ગોઠવાઈ ગયું ’ હશે અને લક્ષ પછુ અંધ ગયું હશે અને કન્યાના મામાને કોઈ મરીજનું ધર મંડાવી આપવાનું પુણ્ય મળ્યું હશે ! પણ એ છોક-રાની જિંદગી કેવી જશે ?

(૨)

રતિલાલે યુનિવર્સિટીની સારી ડેખવણી લીધી છે, નાનપણથી પોતાના પાડોશી અને આપના ગાદમિત્ર મંપકલાલની છોકરી શાન્તા સાથે એ ગાઢ પરિચયમાં આવ્યો છે. શાન્તાએ પણ કોલેજનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો છે. બન્નેએ

• અવિધ્યમાં લગ્નમન્યીથી લેડાવાનો નિમિષ ક્યો છે, પણ બન્નેની ગાતિ એક નથી. રતિલાલ જીતરતી ગણાતી ગાતિનો છે. શાન્તા બાહ્યજી ગાતિની છે. ગાતિ જુદી હોવા સિવાય બધી જ રીતે વયમાં, ગુણમાં, રૂપમાં, સંસ્કારમાં, બહુતરમાં બંને એકબીજાને સારી રીતે અનુકૂળ આવે એવાં છે. આ બન્નેનો ગાઠ પરિચય થવામાં છેક નાનપણથી તે અત્યારે શાન્તા બાવીસ વર્ષની થઈ ત્યાં સુધી-બન્નેનાં માતા-પિતાએ જરા પણ વધી લીધો નથી. બન્નેએ પોતાપોતાની ગાતિમાંથી આવેલાં ત્રણચાર માર્ગ પાછાં વાળ્યાં છે, પરંતુ બ્યારે એમણે પોતાનો લગ્ન કરવાનો વિચાર પોતાપોતાના માતાપિતાને જણાવ્યો ત્યારે બન્નેનાં માતાપિતા ખૂબ ગુસ્સે થયાં અને એ બાજતનો વિરોધ ક્યો.

હવે શાન્તાને તેમ જ રતિલાલને ગાતિમાં જેમ બંને તેમ જલદી પરણાવી દેવાની તત્કાલીન આશવા માંડી. શાન્તાએ તો બીજે પરણાવાની ધરીને ના કહી દીધી છે. બન્નેનાં માતાપિતા આગળ પડતા વિચારનાં ગણાય છે-પોતાને ગણાય છે. એટલે શાન્તાને એની મરજી વિરુદ્ધ કોઈ કેસણે પરણાવવાની તેમની યોજના અમલમાં મૂકી શકાઈ નથી.

રતિલાલનો મામો જમરો ખટપટી છે અને પોતાને મુસદ્દી અને વ્યવહારકુશળ માને છે. બહારગામની પોતાની એક મોટી કમરની જરા ફિક દેખાતી અને મેટ્રિક થયેલી કન્યા સાથે એણે રતિલાલનું ચોકડું ગોઠવી આપ્યું. રતિલાલનાં માતાપિતાને બધી વાત કરી અને કામ પાર પાડવાનું પોતે માથે લીધું.

રતિલાલને આ બાજતની ખજાર પડતાં એણે સંપૂર્ણ નામરજી બતાવી; પરંતુ શાન્તા નેટલો એ કદ ન હતો અને સીધી રીતે સામનો કરવાની તૈયારી ધરાવે એવાય ન હતો. એની નરમાશનો લાભ લઈ એના લગ્નની તિથિ પણ નક્કી કરવામાં આવી. લગ્ન કરવા

બીજે ગામ જવાનું હતું. ત્યાં જવાના છેલ્લા દિવસ સુધી રતિલાલે ના પાડ્યા જ કરી. મામાની સૂચનાથી લગ્ન મારે બે દિવસ વહેલાં ધરનાં બધાં ગયાં. રતિલાલને પાછળથી લગ્નને દિવસે આવવાનું ઠરાવ્યું હતું. મામાએ ગણતરી કરેલી કે, બધાં જશે અને ત્યાં બધી તૈયારી હશે, પછી સડુંની આજર રાખવા પણ રતિલાલને જીવું પડશે. લગ્નને આગલે દિવસે રતિલાલનો તાર આગે છે લગ્ન બંધ રાખવું અને પોતે આવી શકશે નહિ; એટલે મામા જાતે લેડવા ગયા. એને એમ સમજાયો કે 'તું જાતે ત્યાં આવીને ના કહે. અમારી જાણે હવે ના કહી શકાશે નહિ.' એમ સમજાવી મામા રતિલાલને લઈ આવ્યા. આ તરફ લગ્નની બધી તૈયારી થઈ ગઈ હતી. ન્યાતના લોકો સર્વા સંબંધો સૌ આવી ગયાં હતાં. છેવટની ધડીએ રતિલાલને માતાપિતાએ તથા મામાએ ખૂબ વિનવણી કરી: 'હવે છેવટની ધડીએ ના કહે તો આપણું નાક કપાય અને મારાં બીજાં ડોકરોંને પણ વરાવવાની મુશ્કેલી પડે' વગેરે જણાવી ધણી રીતે સમજાવ્યો. રતિલાલ નિર્ગળતા બતાવી પાટલે બેઠો. લલ્લવિધિ પતી ગયો. રતિલાલનું મન બીજે જમતું હતું, ચરીર ક્ષત લગ્નમંડપમાં હતું.

લગ્ન તો પતી ગયું, પણ રતિલાલે, એ કન્યાને પોતાને ઘેર બોલાવવાની રપટ ના કહી. લગ્ન થયાં બે વર્ગ થયાં છે પણ એ બાજાને ઘેર બોલાવી શકાઈ નથી. કન્યાને બોલાવે તો રતિલાલ નાસી જવાનું અગર આપઘાત કરવાનું જણાવે છે. આપણીસ વીસ વર્ષની એ બાજાએ બધી દુહોડે જાણી છે. અને અત્યારે પિતાને ત્યાં એ હિસ્ટરીઆના દરદથી પીડાઈ રહી છે.

હવે મામાપનો વિરોધ વેડીને અને મેક્ષા બિચારી બાજાનો ભવ બગાડીને રતિલાલ અને શાન્તા લગ્ન કરવાના નિર્ણય પર આજ્ઞા છે. માતાપિતા હવે કહે છે કે 'ડોકરોં મોઢાં થયાં એટલે આપણું શું ચાલે ?'

(ગતાંકથી ચાલું)
(૨૮) અમેરિકા

૧૯૨૦ના મે માસની એક સવારે રેડિયમ ઇન્સ્ટીટ્યુટના એક આરણમાં એક સ્ત્રી મેડમ ક્યુરીની રાહ જોતી હતી. તેનું નામ મીસીસ વીલ્થિમ બ્રાઉન મેલોની: ન્યુયોર્કના એક સામયિકની તંત્રી. મુજતા અવાજે તેણે નોકરને પૂછ્યું: 'મેડમ ક્યુરી મારી મુલાકાતની વાત જાણી ગયાં છે ?'

મીસીસ મેલોની વર્ગે થયાં આ મુલાકાતની રાહ જોયા કરતાં હતાં. મેડમ ક્યુરીના ઉચ્ચ જીવન અને કાર્યનાં તે પૂજારી હતાં: તેમને મન મેરી, સ્ત્રીત્વનું ઉચ્ચતમ આદર્શ હતી. તંત્રી તરીકે મેરીની મુલાકાત લેવા તેમણે ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો હતા અને છેવટે એક વૈજ્ઞાનિક મિત્ર દ્વારા આ મુલાકાત ગોઠવાઈ હતી.

ખીજે દિવસે સવારે મેડમ ક્યુરીએ પ્રયોગશાળામાં મીસીસ મેલોનીને મુલાકાત આપી. મીસીસ મેલોનીના શબ્દોમાં મુલાકાત વર્ણવીએ:

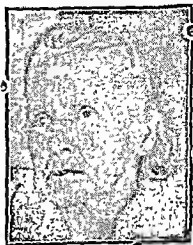
મારણું ઉધડ્યું. એક શીછી બીર, નાનકડી સ્ત્રીને કાળા સુતરાઉ પોશાકમાં મેં જોયું. તેના ચહેરા પર વિવાદની ઊંડી છાયા હતી. આવો ચહેરો મેં કોઈ દિવસ જોયો નહોતો. તેમાં વિદ્વતા દેખાઈ આવતી હતી. હું એક ધુસળીયા જેવી લાગી. વીસ વર્ગે થયાં તાલીમ પામેલી અશકાર હોવા છતાં પણ હું એને એક પણ પ્રશ્ન ન પૂછી શકી. અમેરિકાની સ્ત્રીઓ આપના કાર્યમાં રસ લે છે એમ સંમતિવાદ પ્રયત્ન કર્યો પણ.....છેવટે મેડમ ક્યુરીએ પોતે જ અમેરિકા સંજ્ઞાથી વાત કાઢી.

'અમેરિકા પાસે પચાસ ગ્રામ રેડિયમ છે. આલ્બીપોરમાં ચાર, કેન્સરમાં છ, ન્યુયોર્કમાં સાત...' વિગતવાર મેરીએ કહેવા માંડ્યું.

'અને ક્રાંસમાં ?' મીસીસ મેલોનીએ પૂછ્યું.

'મારી પ્રયોગશાળામાં એકાદ ગ્રામ માંડ માંડ હશે.'

જગતની મહાન સ્ત્રી-વૈજ્ઞાનિક

મેડમ ક્યુરી

લેખક

ડૉ. નરસિંહ મૂળજીભાઈ શાહ

*

'તમારી પાસે માત્ર એક જ ગ્રામ છે ?'

'મારી પાસે ? અરે, મારી પાસે કંઈ નથી. એ તો મારી પ્રયોગશાળાની મીલકત છે.'

મેલોનીએ પેટન્ટની વાત કરી; તેની આવકમાંથી ખૂબ પૈસા મળશે એમ સૂચવ્યું.

'રેડિયમ કાઢને પૈસાદાર બનાવવા માટે નથી. રેડિયમ તત્ત્વ છે. એ સમગ્ર જનતાનું છે.' મેડમ ક્યુરીએ શાંતિપૂર્વક જવાબ આપ્યો.

'આખી દુનિયામાંથી તમને પસંદ કરવાનું કહેવામાં આવે તો તમે શું લેશો ?' મીસીસ મેલોનીએ પૂછી નાખ્યું. આ પ્રશ્ન મૂર્ખાઈ બરેલો હતો, પણ એમ બન્યું કે એ પ્રશ્ન વિધિના લેખ જેવો નીવડ્યો.

મેલોનીને ખચર પડી કે એક ગ્રામ રેડિયમની કિંમત એક લાખ ડોલર હતી. તેને એ પણ ખચર પડી કે ક્યુરીની પ્રયોગશાળામાં સાધનો પૂરતાં નહોતા-એકે મકાન નહું બાંધેલું હતું; અને ત્યાંનું રેડિયમ માત્ર કેન્સરની સારવાર માટે જ વાપરવામાં આવતું.

મેથેનીના અચાનક પાપ નહોતો. અમે-
રિકાની વિશાળ પ્રયોગશાળાઓ શ્રીમતી મેથે-
નીએ જન્મે હતી. એ હિસાબે રેડીયમ ઇન્સ્ટ્રી-
ટ્યુટ નિર્માણ લાગ્યું. એના કરતાં તો રેડી-
યમના કારખાનાઓ ગંગાવર પાયા પર કામ
કરતાં.....

ત્યારે પારીસમાં જેવી તેવી ઓર્ફિસમાં
રેડીયમની શોધક સ્ત્રીને સલાહ પૂછ્યો હતો;
'તમને શું વિશેષ ગમે ?'

'મારા સંશોધન કાર્ય માટે એક મામ'
રેડિયમની જરૂર છે. હું ખરીદી શકું એમ નથી.
મને એ ધણું મોલું છે.' મેડમ ક્યુરીએ નમ્ર-
તાથી જવાબ આપ્યો.

મેડમ મેથેનીએ એક અત્યંત મોજના
વિચારી નાખી; મેડમ ક્યુરીને એક મામ રેડિયમ
અમેરિકાએ આપે. ન્યુયૉર્ક આવીને દસ ધનાઢય
ઓએને મળી દસ હજાર ડોલરની માગણી
કરેક સી પાસે કરી. પરિણામમાં નિષ્ફળતા.
માત્ર ત્રણ સ્ત્રીઓએ જ હા પાડી.

'આ દસ ધનાઢય સ્ત્રીઓની શી જરૂર ?'
તેણે મનમાં વિચાર કર્યો.

'શા માટે જરૂર અને તવંજર બંધી
સ્ત્રીઓ પસંદગી ઉધરાણું ન કરતું ?' તેણે નિશ્ચય
કરી નાખ્યો. અમેરિકામાં કાંઈ અસકચ નથી.
એક વગદાર સમિતિ બનાવીને 'મેડમ ક્યુરી
રેડિયમ' કંઈ માટે દેશભરમાં હિવાચલ ઉપાડી
લીધી. 'નવી દુનિયા'ના શહેરોમાં ઝોળા કરવા
લાગી અને થોડાક મહિના પછી મેથેનીએ
ક્યુરીને લખી લખ્યું: 'પૈસા ભેંમા સમી ગયા
છે અને રેડિયમ તમારું છે.'

અમેરિકાની હદાર સ્ત્રીઓએ ક્યુરીને ખૂબ
મદદ કરી. બહુધારાએ એક નસ વિનંતિ મોકલી:
'તમે અમેરિકા આવોને ! અમે તમને મળવા
અને ઝોળાપવા ઇચ્છીએ છીએ.'

લોકોના ટેળાથી દર ભાગનાર મેડમ
ક્યુરી જાહેરાત પ્રિય અમેરિકાથી ભણી મળ્યા.
આમંત્રણ સ્વીકારવાની આનાકાની કરવા લાગી.

મેથેનીએ મેરીના બધા વાંધા એક પછી એક
દૂર કર્યા; 'તમારી દીકરીઓને એકલી છોડવા
માગવા નથી; તો તેમને પણ અમારું આમંત્રણ
છે. જાહેર સમારોજીનું' ધાંધલ તમને થકવી
નાખે છે તો અમે તદ્દન ધર્મોદિત કાર્યક્રમ
ચોક્કસ. પધારા ! તમારી મુસાફરી સમયક
બરી કરી આપશું. અમેરિકાના પ્રમુખને હાથે
તમને એક મામ રેડિયમની એટ કરવામાં આવશે.'

મેરીને ખૂબ અસર થઈ; ૫૪ વર્ષની ઉંમરે
જાંજીમાં પહેલીવાર મોટી મુસાફરી તેણે સ્વીકારી.

પ્રવાસીની તૈયારીઓ થવા માંડી. ધરીન
અને ધવનો આનંદ માતો નહોતો. ધવે પોતાની
મા માટે નવાં કપડાં લેવડાવ્યાં. મેડમ ક્યુરીની
આસપાસનું વાતાવરણ ધમાક મય થઈ ગયું
હતું. જાણીઓએ મોટાં મોટાં ઇન્વિત્રો
જાણ્યાં. ક્રાન્સના સત્તાવાળાઓની મુરોલીઓના
પાર નહોતો. મેડમ ક્યુરીને કેવી રીતે સન્મા-
નવી, જેથી અમેરિકામાં ક્રાન્સનું સાકું દેખાય !
લીટ્યનનો કોસ એનાયત કરવામાં આવ્યો.
મેરીએ ફરીને એ માત સ્વીકારવાની ના પાડી.
એ માત શ્રીસીસ મેથેનીને આપવા સ્વચ્છ.
રેડિયમ ઇન્સ્ટ્રીટ્યુટના લાભાર્થે એક મેળાવડો
ઝાહવામાં આવ્યો. ક્રાન્સના અમુકવચ વૈતાનિ-
કાએ તેમાં બામ લીધો અને ફોટોડર્મ બનાવ્યો.

થોડા દિવસ પછી મેડમ ક્યુરી 'એક્સી-
મ્પીક' નામની મોટમાં અમેરિકા જવા નીકળી.
જાહેર દીકરીઓ સાથે હતી. આ ત્રણ મુસાફરોનો
સામાન માત્ર એક ટ્રંક પૂરતો હતો. છતાં
વડાજીમાં સારામાં સારી જગ્યા તેમના માટે
હતી. સમયકો બરાબર હતી એમ મેરીને પણ
લાગ્યું, છતાં 'અતિથય મોજમજાહવાળું'
ફરનીયર અને કિમની ખોરાક પ્રત્યે મેડમ ક્યુરીને
કુદરતી અજીમો થઈ આવતો. મોટના અન્ય
મુસાફરોથી બચવા, મેડમ પોતાની કમીનમાં
એકલી પડી રહેતી. જાંજીના અને પદ્મ
બનાવો યાદ કરીને પોતાને મજેલો 'મોટાઈ'
બૂલચ પ્રવલન કરતી.

મેડમ ક્યુરી મેડમ જીન પેરીન હિપરના એક પત્રમાં પોતાનું હૃદય ખોલે છે.

તમારો પ્રેમાળ પત્ર મળ્યો. આટલો દૂરનો પ્રવાસ પેડવાની મારી વૃત્તિ નહોતી. મારી ટેવ અને સ્વભાવને એ અનુકૂળ નથી. પણ દરિયો ઓળંગવાનું મને અમ્યું ન હતું; દરિયો તોફાની છે. મને ફેર આવે છે. હું તો લગભગ બધા વખત કેમ્પીનમાં પડી રહું છું. બાકી મારી તળિયત સારી છે. મીસીસ મેલોની અમારા માટે બધી સુગંધ કરે છે. ધરીન અને ધન સાથે મિત્રાચારી કરી છે. મી. મેલોની ખૂબ ભલા છે. હું તો લારક્યુએસ્ટની મોઝનો વિચાર કરું છું. ત્યાંના બગીચા, ત્યાંની શાંતી, ત્યાંની દરિયો મને ખૂબ ગમે છે.

ન્યુયોર્કનાં મકાનો ઝાંખાં ઝાંખાં દેખાવા લાગ્યાં. મેલોનીએ મેડમ ક્યુરીને ચેતવણી આપી દીધી કે પત્રકારો, ફોટો લેનારાઓ અને સીનેમાની શીશ્મ ઉતારનારાઓ તમારી રાહ નેહને લેખા છે. લોકાનાં ટોળેટોળાં મદાન વૈજ્ઞાનિકના આગમનની રાહ ભેટા હતા. 'માનવજાતનું કલ્યાણ કરવાવાળી' સ્ત્રી વૈજ્ઞાનિકના આગમનની છાપાઓએ મોટા અક્ષરે જાહેરાત કરી દીધી હતી. છાપકીઓનાં જૂથ દીસી આવતાં હતાં. રાતા અને સફેદ શુભાગ સાથે જથ્થો. સ્ત્રીઓનું મંડળ હાજર હતું. અમેરિકા, પોલેન્ડ, ફ્રાંસના ધ્વજો ફરકી રહ્યા હતા.

મોટની તુટક પર મેરીને એક મોટી આરામ ખુરશીમાં બેસાડવામાં આવી. તેની ટોપી અને હેન્ડવેગ બાજુ પર રાખવામાં આવ્યાં, ફોટોગ્રાફરોના કેમેરાના, ક્લિક ક્લિક અવાજ થવા લાગ્યા. લોકોમાંથી હર્ષનાદના અવાજો ઉઠવા લાગ્યા. ધરીન અને ધવ પોતાની માના અંગરક્ષક તરીકે કામ કરી રહ્યાં હતાં. ફ્રાંસમાં મેડમ ક્યુરી જાહેરાતના પ્રકાશ વિના શાંતિપૂર્વક રહેવા પ્રયત્ન કરતી અને તેમાં તે સફળ થઈ હતી, પણ અમેરિકામાં પ્રયત્ન અથમ પળે જ તૂટી ગયો—નંદી સરક્યો. ખાનગી

મેડમ ક્યુરી : અમેરિકામાં

મોટરમાં યુસાફરી, મોટા ખાણાં, લોકોના ટોળાંના હર્ષનાદ અને પત્રકારોના આંટાફેરા... જીંદગીની ઉત્તરાવરથામાં પહોંચેલી તેમની મા માટે દુનિયાના લોકો શું ધારે છે એની ધરીન અને ધવને ખચર પડી ગઈ.

રેડીયમ વડે જોના કેન્સર મટી ગયો હતો એવા એક માળાએ બે મહિના થયાં મહેનત કરીને સુંદર શુભાગ ઉગાડ્યાં હતાં, તે મેરીને ચરણે ધ્યાં. મેલોનીનો જોરડો કુલોધી ભરાઈ ગયો હતો.

મેરીને કાર્યક્રમ એક સમિતિએ નક્કી ક્યો. બર્ના રહેરો, કોલેજો, યુનિવર્સિટીઓએ મેરીને આમંત્રી હતી. માનર્યાદ, નવી દીકરીઓ મેડમ ક્યુરીની રાહ ભેઈ રહ્યાં હતાં.

'તમારી ટોપી અને ગળ્થો લાગ્યાં છે?' મેલોનીએ પૂછ્યું. 'આ બધામાં તેની શી જરૂર પડવાની?' મેરીના નિર્દોષ હાસ્યે જવાબ આપી દીધો.

મેરી આવું કાંઈ લાવી નહોતી, કારણ કે

આવો ઝખ્ખો તેની પાસે એકે નહોતો. સોર-
ખોનમાં પ્રેફેસરો ઝખ્ખો રાખતા, પણ મેરીને
તેની જરૂર પડી નહોતી. દાકતરની પદવીને
અનુરૂપ ઝખ્ખો બનાવવા દરજ્જો ખોલાવાયો.
ઝખ્ખામાં મેરી અકળાવા લાગી. તેની બચિ
તેને ગભરાવતી. રેડીયમ વડે ઇળ પામેલી તેની
આંખોએને રેશમી કાપડ વધારે પડી કરતું.
મે માસની ૧૩ મી તારીખે બધું તૈયાર થઈ ગયું.
શ્રીમતી કાર્નેશનના ઘરે બપોરે જમીને મેરીએ
ન્યુયૉર્કની ઉડતી પ્રદક્ષિણા કરી. પછી મેક્સીકોની,
મેડમ ક્યુરી અને તેની બંને દીકરીઓ અમેરિ-
કાની ઉડતી મુસાફરીએ નીકળ્યાં. શરૂઆતના
દિવસોમાં સ્ત્રીઓની કોલેજોમાં કાર્યક્રમ...
ઘોળા ઝખ્ખામાં છોકરીઓ, વાવટા અને કુલ
ઉડાતી છોકરીઓ, ગાતી છોકરીઓ...યુનિ-
વર્સિટી વિમેનની સંસ્થાના ગંગવર મેળા-
વડામાં આ બધો કોલેજની છોકરીઓ એકઠી
થઈ હતી. અમેરિકાના પ્રેફેસરો, ક્રાંસ અને
પોલીસના એલચીઓની હાજરીમાં મેરીને છનામ,
ચાંદ, માનવંતી પદવીઓ આપવામાં આવી
અને ન્યુયૉર્ક શહેરની સ્વતંત્રતા ઐનાયત કર-
વામાં આવી.

પછી આવ્યો અમેરિકાની વૈજ્ઞાનિક
સંસ્થાઓનો કાર્યક્રમ. ૫૭૩ સંસ્થાઓએ મેરીને
આપકાર આપવા મેળાવડો કર્યો. મેરી યાકને
લીધે લેવાઈ ગઈ હતી, તેમાં આથી ઉમેરો
થયો. હજારો લોકોની મેદની, કાન દાડી નાખે
એવા દર્શનાદ. એક જગ્યાએ હજારોનની ધૂનમાં
મેરીને હાય ઉતારી નાખ્યો, એથી એક
હાય ઝોળામાં રાખી મેરીને મુસાફરી કરવી પડી.
એ મહાન દિવસ આવી પડેલો. ૨૦ મી
મે ના રોજ લોશિંગ્ટનમાં પ્રેસીડન્ટ હાર્ડિંગે
મેડમ ક્યુરીને એક ગ્રામ રેડીયમની ભેટ કરી.
આ નાની નાની ધીથીઓ રાખવા સીસાવડે
મહેશી માનવંતી પેટી ખાસ તૈયાર કરાવવામાં
આવી હતી. પણ આ ધીથીઓ એટલી

કિમતી—તેમ જ એખમકારક—હતી કે તેને
બહેલે તેના જેવી બનાવડી રેડિયમની પેટી
મેળાવડામાં દેખાવ માટે મૂકવામાં આવી હતી.
રાજદ્વારીઓ, ન્યાય ખાતાના, લશ્કરના તેમજ
નૌકાદળના અધિકારીઓ અને યુનિવર્સિટીના
પ્રતિનિધિઓ ત્યાં એકઠા થયા હતા.

ચાર વાગ્યે પ્રેસીડન્ટ આવી પહોંચ્યા.
ફ્રેંચ એલચીની સાથે મીસીસ હાર્ડિંગ: પ્રેસી-
ડન્ટની સાથે મેડમ ક્યુરી: પછી અનુક્રમે
મીસીસ મેક્સીકો, ઇવ અને ઇરીન અને મેડમ
ક્યુરી સમિતિના સ્ત્રી સભ્યો—એમ સરખસ
આવ્યું. બાપ્તિસ્ટ થયાં. છેલ્લું બાપ્તિસ્ટ
પ્રમુખે ક્યુરી:

‘...મહાનુભાવ ઉમદા સ્ત્રી, બકાં પત્ની,
પ્રેમાળ માતા, અધાર્ક મહેનત કરીને જેણે
સ્ત્રીત્વની બધી ફરજો સંપૂર્ણ બજાવી છે...’

મેડમ ક્યુરીએ આભાર માન્યો. પછી
ઓળખાણો કરાવવામાં આવી. ‘મેરી એક
ખુરસીમાં બેસીને સામે આપનાર સામે રિમત
કરતી, ઇરીન અને ઇવ તેને બંદેલે દરતધૂનન
કરતાં. અંગ્રેજ, ફ્રેંચ યા પોલિસ શિષ્ટાચાર
અનુસાર આભારના શબ્દો બોલાતા.

સરખસ પાછું તૈયાર થયું અને પંચથીયાં
ઉતારવા લાગ્યા. હજારો કેમેરા ઉપડ્યા અને
બંધ થયા.

અર્પણ વિધિ વખતે હાજરી આપનાર
અને પત્રકારોએ માન્યું કે “રેડિયમ શોધકને
અમેરિકન ખિત્તોએ કિમતી બજાવેલો આપ્યો.”
પણ અર્પણ ક્રિયા થયા પહેલાં મીસીસ
મેક્સીકોએ દાનનો દરતાવેજ મેરીને આપ્યો
હતો તે મેરી બરાબર વાંચી ગઈ અને ખૂબ
શતિપૂર્વક ક્યુરી:

“આમાં મુધારો કરવાની જરૂર છે.
અમેરિકાએ મને આપેલું રેડિયમ વિજ્ઞાનની
મોક્ષ છે. હું છું છું ત્યાં મુખ્ય દૃષ્ટિબિંદુ
કાર્ય માટે તે વાપરીશ, એમાં કોઈ સંશ્કા.”

પણ પછી એ રેડિયમ મારી દીકરાઓની મીલકત ચાલ—જે દસ્તાવેજ એમને એમ રાખીએ તો. આ અશક્ય છે. હું મારી પ્રયોગશાળાને એની બેટ ફરૂં છું. વકીલને બોલાવશે ?”

“ એકસ. તમારી ઇચ્છા હોય તો આવતે અઠવાડિયે આ બધી વિધિ કરાવશું. ” મીસીસ મેલોનીએ જવાબ આપ્યો. તે તો આ સાંભળીને ડહાપ ગઇ હતી.

“ નહિ. આવતી કાલે પણ નહિ. આજ રાતે જ થવું જોઇએ. કેને ખબર છે કે થોડા કલાક પછી હું મરી જઈ. ”

આટલા અસુરા વખતે વકીલ માંડમાંડ મળ્યા. કાંગળોમાં મેરીના મૂલ્યવ્યા મુજબ ઉમેરો ક્યો અને મેરીએ તુર્ત તેના ઉપર પોતાની સહી કરી.

શીલાડેશ્વીયા યુનિવર્સિટી તરફથી માન, દાકતરની પદવી; ઉદ્યોગપતિઓ તરફથી બેટા. મેસોથોરિયમ ૫૦ મીલીગ્રામની બેટ; જ્વેન સ્ટોટ ચેફ્રક એનાયત થયાં. મેરીએ શરૂઆતના દિવસોમાં સંશોધનમાં વાપરેલ “ પીએઓ ઇલેક્ટ્રીક ક્વાન્ટમ ” શીલોસોફીકલ સોસાયટીને બેટ ક્યો. પીટ્સબર્ગની રેડિયમ ઇન્સ્ટીટ્યુટી મુલાકાત લીધી.

મેરીની નજાણ વધી ગઇ હતી. દાકતરોએ મુસાફરી ન કરવાની સલાહ આપી. એથી કેટલાક સત્કાર સમારંભો રદ કરવામાં આવ્યા. અમેરિકન પત્રકારોએ વૃદ્ધ નજાણ સીને ચક્રવી નાખવા માટે પ્રગતે દુપડા આપ્યો. ‘ મહેમાનગતિનો અતિરેક ’ એક પત્રે મોટા મથાળાં છાપ્યાં. મેરીને જેમ અને તેમ ઓછો શ્રમ પડે એવા ઉપાયો લેવાવા લાગ્યા. ટોળાથી બચવા માટે ગાડીના પાછલે ખારજેથી મેરી ઊંતરી જતી.

આખો અમેરિકા દેખાડવાની મેલોનીની ઇચ્છા ફળીભૂત થાય એમ નહોતું. અગત્યના

કાર્યક્રમો ઉઠેલાયા. ‘ મેરીનું લોહી—દયાણુ એક-દમ ઓછું થઈ ગયું હતું. દાકતરો મબરાયા હતા. મેરીએ થોડો આરામ લીધે. જૂન ૨૮ મીએ ‘ ઓલીમ્પીક ’ બોટ મેરીને લઇ ફ્રાંસ જના ઉપડી. તાર-અને કુલોના દમદમ કેશીનમાં યથા હતા. અમેરિકાના સ્ત્રીમંડળોની અગત્ય વ્યવસ્થા—શક્તિએ મેરી પર સુંદર છાપ પાડી હતી.

૧૯૨૧ માં પણ ફ્રાન્સમાં રેડિયમની સાર-વાર માટે એક પણ ઈસ્પીતાલ નહોતી એ વિચારે મેરીને નિરાશા હતી.

મેરીને બેટ મજેલ રેડિયમ મેરીની સાથે જ તે જ બોટમાં આવી ગયું હતું. આ રેડિયમ મેરીની કાર્કિર્ડી પર-અનેક વિચાર રકુરાવે છે. આના માટે આખા ખંડ પર ઝોળી ફેરવવી પડી હતી. એને વાસ્તે મેરીને ત્યાં જતે જવું પડ્યું હતું અને આભાર માનવો પડ્યો હતો... એક પેટન્ટ લખને આ બધી ઉપાધી નીવારી ન શકત ?

અમેરિકાથી પાછા ફર્યા પછી મેડમ કથુરીએ પોતાના આત્મચરિત્રને લગતી નાનકડી નોંધમાં આ પ્રશ્નો પૂછ્યા છે, અને જવાબ આપ્યા છે.

ધણા મિત્રો સકારણુ વિશ્વાસથી કહે છે કે જો પીરે અને મેં પેટન્ટથી અમારા હક્કો રક્ષિત ક્યો હોત તો, એક સારું રેડિયમ ઇન્સ્ટીટ્યુટ રચાવવા નેટલાં આર્થિક સાધનો અમને મળ્યા જત. આમાં અડચણ રૂપ વિધો ન અસ્ત. પણ મને ખાતરી છે કે પેટન્ટ ન લેવામાં અમે સાચાં હતાં.

પોતાના કાર્યમાંથી શક્ય તેટલો લાભ ઉઠાવી લે અને ખીજનું બહુ બૂંદ્યા વિના પોતાના સ્વાર્થોનું રક્ષણ કરી લે એવા વ્યવહાર માણસોની માનવતાને જરૂર છે. પરંતુ સાથે સાથે સ્વપ્નોમાં રાચનારાઓની પણ માનવતાને જરૂર છે. આવાઓ માટે સાહસની નિઃસ્વાર્થી ખીલવણી આકર્ષક થાય છે અને પોતાના અંગત લાભનો વિચાર કરવાનું પણ તેમને

માટે અશક્ય બને છે. આવાઓને માટે દોષત નથી, કારણકે તેઓ તે ઈચ્છતા નથી. છતાં પણ, જીવનની ઉપાધિઓથી મુક્ત, સંશોધનનું કાર્ય ઉપાડી લેવા તેઓને સુવ્યવસ્થિત સમાજ જરૂરી સાધનો પૂરા પાડવાના.

વ્યતિકરિત દિગંતાઃ ચેતમાનૈઃ ચક્ષોભિઃ

સુકૃતવિલસિતાનાં સ્થાન મૂર્જ સ્વાલનામ્ ।

અવલિત મહિમાન કેતનં મંગલાનામ્

કયમપિ મૂલનેડરિમન્ તાદશા સંમન્તિ ॥

(૨૬) દીતિ

પંચાવન વર્ષની મેડમ ક્યુરીનું સ્થાનએક વિદ્યાર્થી અને સંશોધનકાર કરતાં તદ્દન વિશિષ્ટ હતું. તેના નામની કીર્તિ એવી હતી કે તેની હાજરી માત્રથી સાર્વજનિક કામમાં ફેરોડ ખાત્રી પૂર્વક થાય.

વિજ્ઞાન પરિપક્ષે, ભાષણો, યુનિવર્સિટીના પદવીદાન સમારંભો, પ્રયોગશાળાઓની મુલાકાતો આ બધું મેરીને ખૂબ પ્રવાસ કરાવતું. તેની નબળા તબિયત છતાં તેને આ કાર્ય-ક્રમોનો ખોળે ઉઠાવવો પડતો. આ કામ પૂરું થાય એટલે મેડમ ક્યુરી કુદરતનું અવલોકન કરવામાં આનંદ લેતી.

ઇટલી, હોર્લાંડ, ઇંગ્લેન્ડ તેને ખૂબ આવકારતાં. ૧૯૩૨ માં તેણે સ્પેનની યાદગાર મુસાફરી કરી. પ્રમુખ મસરીકે તેને ઝેકોસ્લોવાકીયામાં પોતાના આમડાના ઘરે આમંત્રી. બેલ્જિયમમાં તેને શાહી સત્કાર મળતો. દુનિયાનો એક ખુણો એવો નહોતો કે જ્યાં તેનું નામ જાણીતું નહોતું. દૂર પૂર્વમાં ચીનના એક પ્રતિક શહેરમાં જુદા અને ચીનના શહેનશાહોની દરોજમાં મેડમ ક્યુરીનો ફેરોડ ટાંગવામાં આવ્યો હતો; 'માનવજાતના ઉપકારો'ની દરોજમાં ક્યુરીનું સ્થાન હતું.

૧૯૨૨ માં રાષ્ટ્રસંઘની સમિતિએ સર્વાનુમતે મેડમ ક્યુરી-સ્કોલોડાસ્કીને બૌદ્ધિક સહકારની આંતરરાષ્ટ્રીય સમિતિના સભ્ય તરીકે ચુંટી. મેરીએ તેનો સ્વીકાર કર્યો. તેના

જીવનમાં આ એક અગત્યની તારીખ છે. અત્યાર સુધી અનેક સંસ્થાઓએ તેના નામનો ટેકો માર્યો હતો, પણ મેરીએ સૌ કોઇને ના પાડી હતી. મેરીને આવું માન ગમતું નહિ. કારણ કે, કામ ન કરો શકે અને છતાં નામ માત્ર હોય તેનો અર્થ શો ? રાજકીય આમતોમાં હંમેશાં તે તટસ્થ રહેતી, પરંતુ રાષ્ટ્રસંઘની આ સમિતિમાં આઇન્સ્ટાઇન, મરે, મે ઇત્યાદિ સુવિખ્યાત વ્યક્તિઓ હતી. મેરી તેની ઉપ-પ્રમુખ ચુંટાઇ. દુનિયાના વૈજ્ઞાનિક સંશોધનમાં એક જાતની અરાજકતા ચાલતી હતી, તે દૂર કરવા મેરીએ પ્રયત્ન કરવા માંડ્યા અને કેટલીય બાબતોમાં વિજ્ઞાનની પરિભાષા, પ્રકાશનો અને અહેવાલોને લગતાં પ્રશ્નોમાં એકતા સાધી. ટેબલ ઓફ ઇન્સ્ટ્રુક્શન શરૂ કરાવ્યા.

નફાની દૃષ્ટિ દૂર રાખનાર વૈજ્ઞાનિક મેડમ ક્યુરી પોતાના સહકારીઓના કાર્યના સંસ્કારણના હક્કો માટે હિમાયત કરવા લાગી. વૈજ્ઞાનિકોને 'ઝાપી રાઇટ' મળે એ માટે તેણે કામ આદ્યું. ઉદ્યોગોમાંથી થતો નફો પ્રયોગશાળાઓનાં સાધનો અને વૈજ્ઞાનિક કાર્ય કરનારાઓની સમવડો માટે વાપરવો, એવી મૂલ્યનાઓ કરવા લાગી. અજ્ઞાન પરિવર્તન ! આ કાર્ય મેરીએ ખૂબ ખતથી ઉપાડી લીધું; એટલે સુધી કે, બીજાં કાર્યો તેણે બાલુએ મૂકી દીધાં. ૧૯૩૩માં માત્ર એક વાર આ કામ છોડી મેરી સ્પેનમાં ભાષણ આપવા ગઇ હતી.

પોલાંડની મુસાફરીઓ-મેરીએ સ્વતંત્ર પોલાંડમાં રેડીયમ ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઉઘાડી કરવાની હિથયાત કરી. ઇન્સરની સારવાર માટે એક સાઈ ઇન્ડ્ર અને વૈજ્ઞાનિક સંશોધન માટે એક મથક સ્થાપવાની તેને ઇચ્છા હતી. પણ મરીખ જિવ્વાઈ પોલાંડ ! પૈસાની સમસ્યા ક્યાંથી કરવી ? અને મેરીને આ કામ હાથ ધરવાનો વખત નહોતો.

જોન્યાએ આ કામ ઉપાડી લીધું. મેરીના નામના રેડો પો કાઢ્યા અને દેશ આખામાં ફેંડ ઉધરાવવાનું શરૂ કરી દીધું. રાત્રિય તેમજ પ્રજા-જનોએ તેમાં ઉદાર હાથે મદદ કરી.

ધનરટીટયુટનો પાંચે નાખવા મેરી વાંસોં ગઈ. 'પોલીશ પ્રજાસત્તાકર્ત્રી અગ્રગણ્ય સ્ત્રી' તરીકે પ્રજાએ તેનું સન્માન કર્યું. યુનિવર્સિટી, વિદ્યાસભા અને મ્યુનિસિપાલિટીઓએ પોતાના તરફથી માનચાંદ આપ્યા. માર્શલ પીટ્ટુવરકી મેરીના અંગત મિત્ર થઈ ગયા. કોષ્ટપૂર્ણ વિધિમાં અમલદારી દેખાવો નહોતા. મેરીના પોલિશ ભાવામાં થયેલ ભાવણ પર પોલાંડના પ્રમુખ મુગ્ધ થયા. આટલા વર્ષના દેશવટા પછી પોલિશ ભાષા પર આટલો કાણુ ! પછી તો વળી વધી ગયા. છટામાંથી દિવાલો ચઢ. પણ રેડીયમ માટે પૈસા ક્યાંથી કાઢવા ?

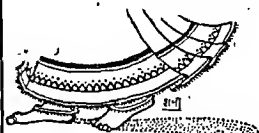
મેરીએ અમેરિકા તરફ જોયું. મીસીસ મેક્લોનીને સંભારી. ફરી પાછું મેક્લોનીએ મોટું ફંડ એકઠું કરી આપ્યું. અમેરિકાએ મેડમ ક્યુરીને એક બીજો ગ્રામ રેડિયમનો ભેટ ધર્યો. ૧૯૨૬માં પ્રમુખ હવરના મહેમાન તરીકે તેમના ઘરે કેટલાય દિવસ મેરી રહી આવી.

૧૯૩૨માં વોરસોનું રેડિયમ ધનરટીટયુટ ચાલુ થયું; દહીંઓને રેડિયમની સારવાર આપવાનું શરૂ થયું. મેરીની પોલાંડની આ છેલ્લી મુલાકાત હતી.

ફ્રાંસમાં...રેડિયમ ધનરટીટયુટનું વૈજ્ઞાનિક તેમજ વૈદકીય કામ આગળ વધે એ માટે ક્યુરી ફાઉન્ડેશન નામની સ્વતંત્ર સંસ્થા કાઢવામાં આવી. તેમાં બક્ષીસો, મદદ વગેરે સ્વીકારવામાં આવતી.

૧૯૨૨ની સાલ. ફ્રાંસની વૈદકીય એકેડેમીના પાર્લીસ સભ્યોએ એક અરજી કરી: "અમે માનીએ છીએ કે મેડમ ક્યુરીને માનદ સભ્ય

આ મંત્રણ

આવ સખિ આવ તું સખિઓની સાથમાં, ગાવાને ગીતકાં પ્રેમના છંદે.....ટેક. રાત જાય દોડતી, ચાંદ ચડ્યો બ્યોમમાં, તારલીયા ઝબકી સંતાય રે....આવ સખિં રૂપેરી સાંઠની સઘળે પથરાઈ છે, મંદમંદ વાયરો વાયરો....આવ સખિં બાઈ જુઈ મોગરાનાં ફૂલની સુગંધથી મહેંકી ઉઠે મમ ચોક રે....આવ સખિં મોહનલાલ જોગીલાલ શાહ.

તરીકે લેવાથી એકેડેમીને માન મળશે.....'

આ ક્રાંતિકારી અરજી !! ક્યુરીને હઠધૂત કરનાર-વિજ્ઞાન એકેડેમીના સભ્યોને કેવો બોધ પાડ !! સર્વ ઉમેદવારોએ ઉમેદવારી પાછી ખેંચી લીધી.

એકેડેમીનાં પ્રથમ સ્ત્રી સભ્યને પ્રમુખે આવકાર આપ્યો.

૧૯૨૩માં ક્યુરી ફાઉન્ડેશને રેડિયમની શોધની પચીસમી સપ્તત્સરી ઉજવવાનું ઠરાવ્યું. ફ્રાંસની સરકારે મદદ કરી, અને સર્વાનુમતે પાલીમેન્ટમાં કાયદો પસાર કર્યો; વારસાના હક્ક સુદાં ૪૦ હજાર ફ્રાંકનું મેરીને વપોસન આપ્યું. (ચાલુ)

જો-જીવનનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા પાંચ છે.

ધરતીનો સાદ

ઉમટો અંતર આજ સ્થળે સ્થળ તારા કુવારા રે.
ઉપલી લોમથી આજ મારા ઊર કરેા ઉતારા રે,
સ્થળે સ્થળ તારા કુવારા રે.

દિલની વીણા ગાન ભૂલી છે,
હેવ તણું આહવાન ભૂલી છે:

પુણ્ય પ્રકોપે આજ લેટો એના મૌન કિનારા રે.
સ્થળે સ્થળ તારા કુવારા રે.

મૂછિંત તાપે શોષિત અંગો,
નિષ્કંપ વૃક્ષો, મૂક વિહંગો:

વરસી ધારા, ગજવો મારા મહેલ મિનારા રે.
સ્થળે સ્થળ તારા કુવારા રે.

જલતી મિતર લીધણ જવાળો,
ઊડતી દિગંત દૂર વરાળો.

દંદડે જલતાં જલતાં તેમાં પ્રાણુ બિચારા રે.
સ્થળે સ્થળ તારા કુવારા રે.

ઘોર પ્રલયકર આભ ગભણો,
જળતો આતશ સાવ ખૂંટાવો,

અંતર ગહને વસી લરી ઘો પ્રાણુ, ફુલારા રે.
ઉતરી રગરગ જાવો અંકુશ માનવતાના રે.

ઉમટો અંતર આજ સ્થળે સ્થળ તારા કુવારા રે.

‘શશિન્’ ઝાઝા

ગુજરાતની જાણી ગણાતી એક ગાતિમાં શ્રીમતીનો જન્મ થયો હતો. પિતાની એ બહુ લાડકી હતી. શાળામાં અંગ્રેજી પાંચ ચોપડીઓ સુધી એ ભણી હતી. શ્રીમતી સગમગ નવ વર્ષની ઉંમર થઈ, ત્યારથી પોતાની ગાતિના એક ચંચળ છોકરા સાથે એને મૈત્રી થઈ. બન્ને મોટાં થતાં ગયાં, તેમ તેમની મૈત્રી ગાઢ થતી ગઈ. શ્રીમતીનાં માતાપિતાને પણ આ છોકરો ગમી ગયો અને આગળ હિસર શ્રીમતીનો એની સાથે સંબંધ કરવાનો એમનો વિચાર હતો.

પરંતુ છોકરો જરા સ્વચ્છંદી થવા માંડ્યો અને ગાતિમાં એક ખીજ સારા કુટુંબના ગણાતા છોકરા તરફથી શ્રીમતીનું માથું આવ્યું, એટલે તેના પિતાએ તેર વર્ષની ઉંમરે તેનું સગપણ એ છોકરા સાથે કરી દીધું. શ્રીમતીએ તો પેલા પિનાકિન સાથે જ પરણવાનો મનથી નિશ્ચય કરેલો હતો. પણ એટલી નાની બાળાનું શું ચાલે? છોકરી મોટી થાય અને કદાચ સગાઈ કરેલી જગ્યાએ પરણવાની ના પાડે, એ ભયથી શ્રીમતીના પિતાએ સારદા કાયદાની પરવા કર્યા વિના તેને સૂર્યકાન્ત સાથે પરણાવી દીધી. બિચારી શ્રીમતી આંખમાં આંસુ સાથે પરણી ગઈ.

શ્રીમતીના પિતા જૂવતરાય એકંદરે સંજ્ઞાન માણસ હતા, એટલે પિનાકિન સાથેનો સંબંધ ચાલુ રાખ્યો અને એ કુટુંબ સાથે એ અગાઉની માફક દબરો રહ્યો. શ્રીમતી સૂર્યકાન્ત સાથે પરણી તો ખરી, પણ એનું હૃદય તો પિનાકિન સાથે જોડાયેલું હતું. શ્રીમતી સોળ વર્ષની થઈ, ત્યાં એના પિતાનું અવસાન થયું. જૂવતરાયને પાછળથી જણાયું કે સૂર્યકાન્ત જોયા કુળનો કહેવાતો, પણ એટલી પુષ્ટિએ અને શ્રીમતી જેવી રૂપાળા અને ચંચળ છોકરી માટે બરાબર લાયક ન હતો, પણ હવે ઉપાય ન હતો.

પ્રેમ અને લગ્નના ધકકે ચડેલી

શ્રીમતી

લેખક :

શ્રી ગદુભાઈ ગો. દુવ

*

પિતાના મરણ પછી ૭ મહિને શ્રીમતી પોતાને સાસરે ગઈ. એના પતિ સૂર્યકાન્તમાં ખાસ કંઈ દ્રષ્ટુ ન હતું, પણ એ માણસ મોઢાવગરનો હતો. બાપની ધાકને લીધે છેક રાંકડો બની ગયો હતો. શ્રીમતીએ હૃદય ખીજને અર્પેલું હોવા છતાં તેને સંસારબ્યવહાર એ સાસરામાં જ ચલાવવો પડ્યો તે એ વર્ષો દરમિયાન પિનાકિન અને શ્રીમતીનો મેળાપ તો અનેક વખત થતો. માતા, બાપનો, અને સાસરાનાં માણસોથી પણ આ વાત છાની ન હતી. પિનાકિન અને સૂર્યકાન્તનો સંબંધ પણ એકંદરે મિત્રાચારીનો હતો. દરમિયાન શ્રીમતીને એક પુત્ર થયો.

પુત્રના જન્મ પછી સાસરાનાં માણસોને પિનાકિન અને શ્રીમતીના પરિચય પ્રત્યે અણુ-ગમેર થતો ગયો અને ધીરે ધીરે અણુગમ્માએ પ્રત્યક્ષ વિરોધનું સ્વરૂપ લીધું. દરમિયાન શ્રીમતીના પૌઠ ઉંમરના સસરાએ તેની પ્રત્યે અધિષ્ટિત વર્તન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો, એમ

શ્રીમતીને લાગવાથી, એણે તે બાબત સૂર્ય-
કાન્તને ફરિયાદ કરી. સૂર્યકાન્તે એ વાત માની
ન હોય કે પિતાને વાત કરી ન શક્યો હોય,
પણ એ ઉપર કંઈ લક્ષ આપ્યું નહિ. શ્રીમતીને
સાસરામાં રહેવું હવે બહુ વસમું લાગ્યું.
સૂર્યકાન્ત એના મનથી હવે છેક બિતરી ગયો.
પિનાકિન ઉધાડી રીતે તેનો બચાવ કરે કે
રક્ષણ આપે તે બની શકે તેવું ન હતું.
એટલે શ્રીમતી માતાને ઘેર રહેવા ગઈ. માતા
તેને પોતાને ઘેર લાંબો વખત રાખવા ખુશી
ન હતી. બે ચાર માસમાં શ્રીમતીને ફરી પાછું
સાસરે રહેવા જવું પડ્યું.

સૂર્યકાન્ત સ્વભાવે નરમ તો હતો, પણ
ઝાંઝી સમજણ હોવાને કારણે ચડાઉ હતો.
કેટલાક મિત્રોની શીખવણીથી શ્રીમતીને એણે
વારેવારે કપડો દેવાનું શરૂ કર્યું, અને પછીથી
તો હાથ પણ ઉઘામવા માંડ્યો. માર સહન
કરે એવો શ્રીમતીનો સ્વભાવ જ ન હતો. એટલે
એણે...ના સંચાલકને બધી વાત કરી અને
એમની સંરચામાં તેને રાખવાની માગણી કરી.
માતા તથા બાઈઓ આની વિરૂદ્ધ હતા; તેમ
છતાં એ સંરચામાં સંગીત શીખવવાનો બંદો-
બસ્ત કરવામાં આવ્યો અને સંગીતના શિક્ષણ
ઉપરાંત સંરચાના બીજા કાર્યક્રમમાં પણ
શ્રીમતીએ ઉત્સાહથી ભાગ લેવા માંડ્યો. રસ્તે
આવતાં જતાં કોઈ વાર પિનાકિનનો મેળાપ
થઈ જતો. પાછળથી એ બંને સંબંધથી અનેક
વખત મળતાં. રસ્તાની એક બાજુએ એક
વખત પિનાકિન અને શ્રીમતીને વાતો કરતાં
સૂર્યકાન્તે જોઈયાં; એટલે રસ્તામાં જ એણે
શ્રીમતીને મારવા માંડી. પિનાકિને એવું રક્ષણ
ન થયું હોત તો તેને તે દિવસે મરણુતોષ માર
પડત.

એ દિવસથી શ્રીમતીએ પોતાના ભવિષ્યના
જીવન વિશે નિશ્ચય કરી લીધો. માતા અને
બાઈના વિરોધ છતાં એણે સંરચામાં જ જઈને
રહેવાનું નક્કી કર્યું. ત્યાં સંગીતનું-સીનાર

અને દિવસના વગાડવાનું શિક્ષણ લેવામાં
અને બીજી નાની બાળાઓને બજારમાં મદદ
કરવામાં એનો વખત કીક પસાર થતો હતો.
બાળક કસ્યપને તેના આપને ઘેર કે મોસાળમાં
કોઈ જાતનું કુંખ ન હતું.

આમ ત્રણ ચાર વર્ષ ચાલ્યાં. દરમિયાન
સૂર્યકાન્ત-સંરચામાં જઈને પણ વખતોવખત
ધોધલ કરતો. શ્રીમતી સાથે લગન ન થઈ શક્યું
તેથી પિનાકિને, પરણવાનો વિચાર જ માંડી
વાળ્યો હતો...સંરચામાંથી પિનાકિને મળવાની
શ્રીમતીને બહુ સગવડ મળતી નહિ, પણ દર
બાર દિવસે, એકાદ વખત રસ્તામાં એ
બંને મળી જતાં.

સૂર્યકાન્તે શ્રીમતીને સમજાવવાના અને
અર્ધ ગુજરી બૂલી જઈ, ફરી પાછી ઘેર
બોલાવવાના બહુ પ્રયત્ન કરી જોયા, પરંતુ
શ્રીમતીના મનનો મેળ ત્યાં કદી મળ્યો જ ન
હતો, અને પિનાકિન એની ખાતર કુંવારો
રહ્યો હતો એ આશ્ચર્ય અને સાત્વનનું એક
માત્ર એને રચાન હતું; તેમજ સૂર્યકાન્તે હાથ
ઉપાડ્યાથી અને રસ્તા વચ્ચે તેની ફરજતી કરેલી
હોવાથી તેવું સ્વભાવ ધવાયું હતું, એટલે કોઈ
હિસાબે શ્રીમતી ફરી સાસરે જવા ખુશી ન
હતી. છતાં પિનાકિનની મારફત એ પોતાના પુત્ર
કસ્યપને કેટલીકવાર મળી શકતી.

સંરચામાંથી શ્રીમતીએ પિનાકિનને ઘેર-
તેણે પોતાના માતાપથી અલગ થઈ લીધું હતું-
જઈ ખુશી રીતે રહેવાનો પોતાનો વિચાર
જણાવ્યો, પરંતુ આમાં તેને સંરચા તરફથી
ટોંક મળ્યો નહિ. તેમ છતાં કેટલીક વખત જુકું
બહાનું કાઢીને એક બે દિવસ એ પિનાકિનને ઘેર
રહી આવતી, એમ સંરચાના સંચાલકોને ખબર
પડી. સંચાલકો એમ માનના કે, પોતાની માન્યતા
ઘેર એ રહેવા અર્ધ છે. આ પ્રમાણે અનિય-
મિતતા અને સમાજ વિરૂદ્ધના અવલોકનોને
તો ચલાવી શકે નહિ, એટલે શ્રીમતીને સંરચાના
સંરચાના નિયમ પૂરી રીતે પાળવાની, અન્ય

તો સંસ્થા છોડી જવાની સખ્ત તાકીદ આપવામાં આવી. શ્રીમતી વાલ્મીકી સારી રીતે વગાડતી, એટલે એને એવી આશા હતી કે સંગીતનું ટ્યુશન આપીને એ પોતાનું શુભ-રાન ચલાવી શકશે. એટલે એ સંસ્થા છોડી ગઇ.

સૂર્યકાન્તે પોતાના બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ જવાથી બીજાવાર લગ્ન કર્યું. એની જ્ઞાતિમાંથી તો એને કોઇ કન્યા ન મળી, પણ બીજા બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિની મોટી ઉંમરની વિધવા સાથે એણે પુનર્લગ્ન કર્યું. શ્રીમતીને એમ લાગ્યું કે એ સમાજનો અન્યાય છે. શ્રીમતીએ ઘર ન માંડ્યું અને એનું પરિણીત જીવન નિષ્ફળ ગયું તેથી સૂર્યકાન્ત ફરી પરિણીત જીવન મુખથી વ્યતીત કરી શક્યો. પરંતુ પોતાની મરજી ઉપરાંત શ્રીમતીને પરણવું પડ્યું હતું; તેની સાથે એના મનનો મેળ કદી મળ્યો ન હતો; જે યુવક પ્રત્યે એનું હૃદય ઢબ્યું હતું—છેક નાનપણથી જેની સાથે જીવન વીતાવવાનો એણે નિશ્ચય કર્યો હતો તે હજી એની જ ખાતર અપરિણીત રહ્યો હતો; પરિણીત પતિ એને મારજૂડ કરતો અને રસ્તા વચ્ચે પણ એની ફનેલી કરવાની હજી સુધી હલકાઇ ખતાવી હતી, તે ફરી પરણ્યો હોવા છતાં શ્રીમતીને પોતાને એનાથી છૂટા થવાનો કોઈ માર્ગ ન હતો, એ સમાજનો હાહુહુતો અન્યાય હતો એમ શ્રીમતીને લાગ્યું. છૂટા થવા માટે એણે બહુ પ્રયત્નો કર્યા. વડોદરાના કાયદાને લાભ લેવામાં કોઈ રીતે એને સફળતા મળી નહિ. મા તથા બાઇઓએ એના જીવન પ્રત્યે હવે ઉપેક્ષાવૃત્તિ ધારણ કરી હતી. તેનો પ્રથમ પતિ હયાત હોવાથી પિનાકિન સાથે એ લગ્ન તો કરી શકે એમ હતું નહિ, ધારણ કે લગ્ન કરે અને સૂર્યકાન્ત ફરિયાદ કરે તો એ બન્નેને જેલમાં જવું પડે.

...તી સંસ્થાના સંચાલકોની સલાહ વિરૂદ્ધ, બીજાં જે એને સલાહ, સૂચના કે દોરવણી આપી શકે એ બધાંએ ના કહ્યા

છતાં, શ્રીમતીએ કોઇની પરવા કર્યા સિવાય, હવે છવાડી રીતે પિનાકિનને ઘેર જ રહેવા માંડ્યું. ધણી લાંબી મુદત સુધી હૃદયની લાગણી અને સમાજના સ્થાપિત નિયમોનું પાલન એ બે વચ્ચે—તુમુલ્લ મુદ્દ માલ્યા પછી હૃદયની લાગણીએ હેવટ જીત મેળવી અને શ્રીમતીએ બંડખોર વૃત્તિ ધારણ કરીને પિનાકિન સાથે સંસાર માંડ્યો. માતા, બાઇ અને સગાસંબંધીઓએ તો એને લગભગ તજી જ દીધી. પિનાકિનનાં માતાપિતાએ પિનાકિન સાથેનો વ્યવહાર તોડી નાખ્યો. ન્યાતજાતનાં સૌએ એ બન્નેનો તિરસ્કાર કર્યો. સંસ્થાના સંચાલકોને પણ શ્રીમતીનું આ પગલું પસંદ પડ્યું નહિ, છતાં શ્રીમતીનાં કેટલાંક મિત્રો અને સંસ્થાની કેટલીક બંડખોર મનોવૃત્તિવાળાઓને શ્રીમતીના આ પગલાથી અંતરમાં એક જાતનો સંતોષ થયો. જે કાર્ય કરવાની પોતાની અંતરની ઇચ્છા હોય, છતાં હિંમત ન ચાલતી હોય, ત્યારે તે કાર્ય બીજાનું કોઈ કરે, ત્યારે કેટલાકને ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન થાય છે અને કોઈક તેને અંતરથી આવકારે છે.

શ્રીમતીના પોતાના બાળક પુત્ર કશ્યપ પ્રત્યેનો પ્રેમ એવો ને એવો અખંડ ચાલુ રહ્યો હતો. હવે એ લગભગ અઠેક વર્ષનો થયો હતો. નિશાળે જતે આવતે કે બીજા કાંઈ કરવા જતો એ વખતે કુટુંબનાં બધાંથી છાનોમાનો એ શ્રીમતીને મળતો.

સૂર્યકાન્તે શ્રીમતીના આ પગલાનો જરા પણ વિરોધ કર્યો નહિ, એથી સહુને બહુ નવાઈ લાગી. કુટુંબીજનો કે મિત્રો એ બાબત એને પૂછતા ત્યારે એ એટલો જ જવાબ દેતો: “હું ફરીથી પરણ્યોને”

પિનાકિન અને શ્રીમતીનો નવો સંસાર લગભગ એક વર્ષ બહુ સારી રીતે ચાલ્યો; પરંતુ એ સ્થિતિ લાંબો વખત ટકવાનું સંજીવન ન હતું.

લગભગ દોઢ વર્ષથી શ્રીમતીને વખતો

વખત થોડો થોડો તાવ આવી જતો અને ક્વચિત ઉધરસ પણ થતી. અત્યાર સુધી તો સંરથામાં રહીને સંગીત ગાવા વગાડવામાં અને શીખવવામાં એનો બધો વખત જતો. અગાઉ સાસરામાં એને માથે ધર ચલાવવાનો કે કુટુંબનો કશો બોજો પડ્યો ન હતો, પણ હવે તાવથી નખળા પડેલી તખીયતે એને માથે ધર ચલાવવાનો બોજો પડ્યો. પિનાકિનની કમાણી ઝાઝી ન હતી, તે ઉપરાંત એમના મિત્રોને ધરે બોલાવી ચ્હાપાણી કરવામાં અને ખાવાપીવામાં પોતાની રિયતિ કરતાં વધારે ખર્ચ કરતો, તેથી પૈસાની હંમેશાં તાણ રહેતી. શ્રીમતીને પોતાના શરીર માટે પુષ્ટિકારક ખોરાકની અને દવાદારની પણ કંજુસાઇ કરવી પડતી. પિનાકિનને હાથ સંગ્રાહવાની એ વારેવારે શીખામણ આપતી, એટલે ધીમેધીમે પિનાકિને ધરની બહાર મિત્રોમાં વધારે કરવા માંડ્યું. શ્રીમતી પ્રત્યેનો એનો પ્રેમ તો જેવો ને તેવો જ હતો, પણ પોતાનું સર્વસ્વ ત્યાગવા એ તૈયાર ન હતો. સમાજ સામે ટક્કર ઝીંકવાની શ્રીમતી નેટલી એની ચક્તિ બળવાન ન હતી. શ્રીમતીને સમાજનાં માણસોએ તથા સગાં-વહાલાંએ અને કુટુંબીજનોએ તણ દીધી, તેથી સમાજ પ્રત્યે વિશેષ ક્રોધ ચડ્યો હતો. એને એમ લાગતું હતું કે સમાજ દોષ, છાની અનીતિ; ઉપરઉપરના દેખાવને લઇ ચલાવે છે; પરંતુ ખુદથી રીતે સમાજનાં રથાપિત બંધનો તોડી પ્રમાણિક છૂવન માળનારને તરછોડે છે. સમાજનો કાયદો પણ તેને અન્યાયી અને એકપક્ષી લાગતો હતો, કારણ કે એના પતિ સૂર્યદાનંતને ફરી પરણવા માટે ક્રોધ દોષ દેતું નહતું.

પિનાકિનની ધીમે ધીમે વધતી જતી બેદરકારીથી શ્રીમતીના મનને ઘણો આઘાત થયો. એની નખળા તખીયતમાં આ બદલના આઘાતથી વિશેષ નખળાઇ આવી અને એ સુપરોગમાં સપડાઇ.

દેટલાક માસ સુધી તો શ્રીમતીએ પરાણે પરાણે ધરકામનો બોજો—રંધવા વગેરેનું કામ—ઉઠાવ્યું, પણ પછી તો એ ખાટલે પડી પિનાકિનને હવે શ્રીમતીના મંદવાડની ગંભીરતાની સમજણ પડી એણે સારા ડાકટરો અને દવા કરવામાં પોતાની ચક્તિ ઉપરાંત ખર્ચ કર્યું. શ્રીમતીને હવા ખાવા પણ મોકલી, છતાં શરીરના રોગ ઉપરાંત મનના જોડા આઘાતથી શ્રીમતીની તખીયત દિન પર દિન લથડતી ચાલી. પિનાકિન હવે હિંમત હારવા લાગ્યો, પૈસો ટકે હેરાન થવા લાગ્યો, છતાં પોતે હાથે રાધે અને શ્રીમતીને પણ એની રચિ અનુસાર રાંધી આપે એમ લાગણી પૂર્વક કરવા લાગ્યો. શ્રીમતીને પણ હવે પોતે બોળાવ છે એમ લાગવા માંડ્યું. પોતાના જે થોડા ઘણા દાગીના અંગ ઉપર હતા, તે એક પછી એક વેચી તેણે ડાકટરનાં બીજા ચૂકવવા માંડ્યાં.

શ્રીમતીના મંદવાડની ખબર એની માતાને અને બાઈઓને પડી અને તેઓ એને જોવા આવી ગયાં. એમના તરફથી સૂર્યદાનંતને પણ મંદવાડના સમાચાર મળ્યા. સૂર્યદાનંત શ્રીમતીને જોવા આગ્યો. શ્રીમતીની રિયતિ જોઇ એને બહુ લાગણી થઇ. એ માણસ બહુ નરમ હતો. ચકાઉ હતો અને નિરપાયે બીજાવાર પરણ્યો હતો, પણ મનનો સાચો ખાનદાન હતો. શ્રીમતીને એણે કહ્યું: “હ બીજા વાર પરણ્યો છું, પણ તેથી મારા ધર-માંથી તારો દક્ક ઓછો થતો નથી. ન્યારે તને જરૂર લાગે ત્યારે તું અડધી રાતે પણ મારે ઘેર આવી શકે છે. તારે માટે મારું ધર સદાને માટે ઉઘાડુ છે” સૂર્યદાનંતની આટલી બધી ઉદારતાની શ્રીમતી ઉપર બહુ અસર થઈ. બૂતકાળતું પોતાનું જીવન નવા સંસારમાં મુજબના રચના અને અત્યારની રિયતિ વિશે તેને અનેક વિચારો આપ્યા. એ રાતથી શ્રીમતીની રિયતિ વધારે ખરાબ થતી ગઈ.

પિનાકિને હવે તો શ્રીમતીના ચાલુ મંદ-
વાડથી કંટાળેા પણ ખતાવવા લાગ્યો. જે બાળા
માટે એણે ન્યાત, જાત, સર્ગા સંબંધી સર્વ
સાથેનો સંબંધ છોડ્યો, જેને માટે એ જિંદગી
ભર કુંવારો રહ્યો, તેની સાથે છ સાત માસ
સંસાર ભોગવ્યા પછી એ તો મંદવાડની
પયારીએ પડી. અને હવે તો એને છંદગીભર
માંદો સ્ત્રી જ વેઠવાની, એ વિચારે છેક નિરાશ
થઈ ગયો. પેસેટકે એ હેરાન થઈ ગયો હતો.
નોકરીમાં નિયમસર અને વખતસર ન જવાતું
હોવાથી ત્યાં પણ ઉપરીનો ઠપકો વારંવાર
ખાવો પડતો. સ્વર્ણકાન્ત મળવા આવી ગયો
હતો અને શ્રીમતીની પયારીમાં પચાસ રૂપિયા
મૂકી ગયો હતો, એની પણ એને ખખર પડી
હતી. શ્રીમતીએ પોતે જ એને બધી હંકારત
વિગતવાર કહી હતી. આ ઉપરથી એને જરા
ઇર્ષ્યા પણ ઉત્પન્ન થઈ હતી.

શ્રીમતીનો મંદવાડ વધતો ગયો. ડાક્ટરેએ
એની આશા છોડી દીધી. તેની માતાને પિનાકિને
ખખર આપી એટલે માતા પિનાકિનને ઘેર
આવી અને શ્રીમતીએ પોતાને ઘેર લઈ જવાની
માગણી માતા પાસે કરી, પણ માતાએ મરણ
પયારીએ પડેલી-આખરની મહેમાન-પોતાની
દોકરીની છેલ્લી આશા પૂરી કરવાને વખતે
એવી શરત મૂકી કે, 'પિનાકિન ત્યાં રહે
નહિ'. એટલુંજ નહિ, પણ જેવા પણ ન
આવે તો હું તને મારે ઘેર લઈ જાઉં"
આ બાંહેને ન્યાત જાત અને સર્ગા સંબંધી-
ઓમાં પોતાની પ્રતિષ્ઠા અને આખર જવાનો
ભય નહોતો! શ્રીમતીએ આ શરતનો સ્તિરકારથી
અસ્વીકાર કર્યો. "તમારા કરતાં તો સ્વર્ણકાન્ત
કેટલો બધો ઉદાર! એનું ઘર મેં ભાંગ્યું,
એનું જીવન મારે લીધે રદ થયું, છતાં એનાં
આજ્ઞા સુરે માટે ઉઘાડાં છે અને તમે-
મૂકીને તો-મને આખરના મંદવાડ વખતે
ઘેર લઈ જવાની પણ ના પાડો છો! કુટુંબ,
ધરંબાર, ન્યાત જાત સમાજ બધું તુલને જેને

મંત્રતંત્ર સૌ છોડતું આજે

મંત્રતંત્ર સૌ છોડતું આજે,
માળાના કે. જાપ જપે તું;

મિથ્યા મીઠા રાગે;

મંદિરનાં તું દ્વાર ઉઘાડી,

જો શું ઇશ્વર માગે? મંત્રતંત્ર
દેવળમાં ના દેવ ખિરાળે,

ધૂમે એટલું સંગે;

ચોમાસે ઉનાળે નાચે,

અવરિત એને ઢંગે;

ધુળ ખરડાયા સાગે. મંત્રતંત્ર

સુક્તિતણા આ શોધક!

તારી સુક્તિ કોને હાથે?

હૃદયથી સજન લાર ઉપાડી,

બંધાઇ તુજ સાથે;

માલિક તારો રાજે, મંત્રતંત્ર

ધ્યાન ત્યજી વળી ફૂલ વિખેરી,

આવ જરી તું ખહારે;

વચ્ચે મેલાં થાય ભલે શી

ચિંતા, એની તારે?

ઉભતાં પ્રભુ સહ લાગે?

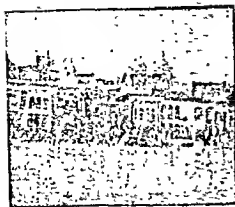
મંત્રતંત્ર સૌ છોડતું આજે,

જરાણાઇ કા. પટેલ

આશરે હું આવી છું તેના જ હાપરા નીચે હું
મરીશ." આમ કહી શ્રીમતીએ મોંઢું ફેરવી
દીધું. એ રાત્રે શ્રીમતીએ પ્રાણ મૂક્યો.

એના તાજાયા નીચેથી બે ચીઠ્ઠીઓ મળી
આવી. એક સ્વર્ણકાન્ત ઉપર હતી: "મને માફ
કરશો? પણ મારી શરીરે માથું? તમારી
ઉદારતા દેવી છે." બીજી ચીઠ્ઠી પોતાના બાળક
કર્યા ઉપર હતી, "મરતી વખતે તારું મોઢું
જેવાની મારી ધિજા અંધૂરી રહી ગઇ.
પાછાટમાં એક સોનાની સેર છે એ તારી
બનોઈ વખતે તારી બહાલી મા તરફની
છેલ્લી એટ."

પ્રજ્ઞયાત્રા

શ્રી. ષ્ણુભાઈ દેસાઈ

(ગતાર્થી ચાલુ)

અહિં ભરતપુર રાત્નાનેા પુરાણો કીલ્લો છે. દાઉદજીનું મંદિર છે. ૩૫ મામર નામનું મુંદર સરોવર છે. અહિંથી એક રસ્તો નંદ્રાંત્ર જાય છે, ત્યારે બીજો રસ્તો પાડરમાં જાય છે. આગળ જતાં બીજા દર્શન આવે છે. ઉત્તરખંડની અપૂર્વ લીલાના દર્શન પણ અહિં જ થાય છે. ત્યાંથી આગળ કામવન આવે છે. પાંડવો વનવાસ સમયે અહિં રહ્યા હતા. અને ભગવાને ગોપીઓ પાસે દાણ લીધાં હતાં. અહીં ચૌરાસી તીર્થ છે. અહિંથી આગળ કનવરો ગાંવ, ચિત્ર વિચિત્ર શિલા, લંચાગ્રાવ, હમારોમાંવ, અને આમળ જરસાણા આવે છે. અહીં કૃષ્ણની લાડલી રાધાજીનું મંદિર છે. ધન્ય છે રાધકાજી તમારી ભક્તને કે આજે પણ જનતાને મુખે રાધાકૃષ્ણનું અમર નામ રમી રહ્યું છે. પદાડની ટેકરી ઉપર મુંદર તેમજ બન્ય મંદિર જનાવેલું છે તેમાં રાધીકાજીની મૂર્તિ આજે પણ શ્રી. કૃષ્ણના અમર અભિસારીકાનેા જરાખંર ખ્યાલ આવતી ગિરાજે છે. જયપુરની પત્થરની હરીમરી જેવા લાલક છે. આજુ મંદિર આરસપદાજીનું જનાવેલું છે.

દંતકથા કહે છે કે રાધીકાજીને નારાયણદાસી નામના બ્રાહ્મણને સ્વપ્નનું આવ્યું અને તેમની મૂર્તિને જમીનમાંથી બહાર કાઢી અને પુજન કરી મૂર્તિની રચાપના કરી. પાસેજ પ્રેમ સરોવર છે.

અહીં મહાપ્રભુજીની બેઠક છે તથા રાધા ગોપાલજીનું મંદિર છે. આગળ સંકેતવન આવે છે. ત્યાં રાધા અને કૃષ્ણ રોજ મળતા હતા. પદાડ ઉપર રાધા કૃષ્ણની પાદુકાઓ છે. નંદ મહારાજનું ગામ પણ પદાડ ઉપર છે. આને નંદગામ કહે છે. ત્યાં નંદ મહારાજનું મંદિર છે. ત્યાંથી પાછા મથુરાજી આવવું પડે છે.

મથુરાથી પાસે ગોકુલ છે. અહિં ભગવાન નંદરાયની ગાયો ચરાપતા હતા. ગોકુલ જમનાજીને કીનારે છે. ત્યાં હાકુરાની ધાટ પણ છે. મહા પ્રભુજીની બેઠક છે. અહીં કૃષ્ણનાં મંદીર ઘેરઘેર છે. ત્યાંથી આગળ દાઉદજીનું મંદિર છે. મુતી ઘણી જ ગોઠી અને બન્ય છે.

કૃષ્ણ જમવાનની લીલા મથુરા અને આસપાસના પ્રદેશોમાં થઈ તેમના સંસ્કારણો તજવલા દેખાય છે. વૈષ્ણવો તેની પરીક્રમ કરે છે. ભગવાન કૃષ્ણે પાપીઓનેા સંહાર કરવા યુગેયુગે અવંતાર લીધો આજે કલ્કીયુગમાં પણ હું આપનેા ગીતાનેા શ્લોક યાદ કરું છું.

‘ પરિત્રાણાય સાધુતાં પિતાચાપયઃ કુષ્કૃતામ, ધર્મ સંરચાપનાયોય સંભવામિ યુગે યુગે. ’

અને આમ પૂણ્ય જૂમિ મળતી પરિક્રમા કરીને મહારા જીવનને ધન્ય થયેલુ દુ માનું છું. લાખ લાખ વંદન હજો અમર જૂમિ શ્રી પ્રભુને જેની સ્તુતિ ભગવાન શ્રી મધુસૂદનના અનેક પરાક્રમો તથા લીલાઓના સંસ્કારણો સંકળાયેલ છે-જેના દર્શન માવથી હૃદયમાં ડોર્ષ અદ્ભૂત અનેરી શાન્તી પ્રાપ્ત થાય છે આજે. મગજ જૂમિમાં તેમજ સારા ભારત જૂમિમાં રાધો કૃષ્ણ, રાધારમજીનું અમર નામ લોતાના હૃદયમાં પ્રેતરાજ ગયું છે.

શ્રીધર્મદેવ શાસ્ત્રી કેટલાંક વરસથી જોન-

સરખાવરની પછાત જાતિઓની સેવા કરે છે. તેમની તીવ્ર ઇચ્છા હતી કે, ગાંધીજી પોતે તેમનું કાર્ય જોવા આવે, અથવા પોતે ન જઈ શકે, તો તેમની ટુકડીમાંથી કોઇકને મોકલે. દાકતર તરીકે કરતૂરખા દુરંદના દાકતરી વિભાગની મંત્રી અને સંચાલક તરીકે, શાસ્ત્રીજીની સાથે જવાને ગાંધીજીએ મારી પસંદગી કરી.

શ્રી. આમા ગાંધી અને હું ત્રીજી તારીખે સવારે છ વાગે શાસ્ત્રીજીની રાહબરીમાં મસ્ત્રીથી નીકળ્યાં. શાસ્ત્રીજીના મિત્ર વમોજીની પુત્રી તથા પુત્ર અને તેમના એક મિત્ર દહેરાદનથી અમારી સાથે થયાં. સાહિબા સુધી મોટર જાય છે. દસ વાગે ત્યાં પહોંચ્યાં, અને સામા દસ વાગે અમે નાગયાતને રસ્તે પડ્યાં. શાસ્ત્રીજીએ જો પહોડી ટુકડા, અંખાન અને જો મજારોની વ્યવસ્થા રાખી હતી.

ચક્રાણુ કપડું હતું. એક સાંકડી ટેડી હતી. એક તરફ પહોડ હતી, બીજી તરફ જીંડી ખાઇ હતી; કેટલીક જગ્યાએ રસ્તો એટલો ખરાબ હતો કે, માણસ જરા પણ ગાંદેલ રહે ને પગ લપસે, તો નીચે સેંકડો ફૂટ લૂંટી ખાઇમાં પડે અને તેના ફૂરચે-ફૂરચા જીંડી જાય. કેટલીક જગ્યાએ તો ખાઇ તરફ જોતાં જ ચક્કર આવી જતાં. એટલે, અમે રસ્તા પર મોટા મોડીને ચાલતાં હતાં. એક જગ્યાએ ટેડી ટૂટેલી હતી. રસ્તામાં અમે જુદી જુદી જગ્યાએથી જમનાને મળનારી અમલા અને ટોંસનાં તથા ખુદ જમનાજીનાં દર્શન કર્યાં.

જોનસરખાવર અર્ધપછાત પ્રદેશ છે. તેમાં કુલ ૪૫૦ ગામ પહોડો પર વસેલાં છે. રસ્તા ખરાબ છે. વસ્તી ૫૬,૦૦૦ની છે. જોનસરખાવર બ્રિટીશ હિન્દમાં છે; પણ ત્રણ બાંગ્લાએ રેન્ડી નાહત્ર અને જુગ્ગલ વગેરે દેશી નેપાળી ધરાયેલું છે. લોકોનો ધંધો ખેતીનો છે. ખાટા, આદુ, મકાઈ, ઘઉં અને મૂંડવો

નાગયાતની યાત્રા.

લેખિકા.

શ્રી. સુશીલા નય્યર

(એક અનાજ) વગેરે પાકે છે. બાવરમાં પંજી અપીણુ થાય છે. પહોડોમાં ખેતી કરવી; એ સખત મજૂરીનું કામ છે. જમીન ઓછી છે. આ પ્રદેશમાં બહુપતિતવનો, એટલે કે, એકથી વધારે ધણી કરવાનો રીવાજ છે, તેનું મૂળ કારણ પંજી આ જમીનની તંગી છે. કહે છે કે, ત્યાં બધા ભાઇઓ વચ્ચે એક જ પત્ની હોય છે, એટલે જરૂર-જમીન વહેંચવાનો સવાલ જડતો નથી અને બાળકોની સંખ્યા પણ આપો-આપ મર્યાદિત રહે છે.

આ રિવાજથી લાભ હોય કે ન હોય, નુકશાન ખૂબ છે. પ્રમેહ, ગરમી વગેરે રોગ ઘણા ફેલાયેલા છે. ઘણા પુરો વચ્ચે એક જ સ્ત્રી હોવાને કારણે ધણી સ્ત્રીઓ કુંવારી રહી જાય છે-તે જોઈ મેદાનોમાંથી કેટલાક દુષ્ટ લોકોએ આવીને અહીં સ્ત્રીઓનો વેપાર શરૂ કર્યો છે. સેંકડો છોકરીઓ દર વરસે બહાર મોકલવામાં આવે છે. લોકોની આર્થિક સ્થિતિ ન સુધરે, ત્યાં સુધી સુધારોથી આ ધણી ધણી કરવાનો રિવાજ બંધ કરાવી નહીં શકાય. આને તો એક સ્ત્રીને વધારે પતિ હોય, તે પ્રતિષ્ઠાની નિશાની ગણાય છે. એક ગામમાં અમે પાણી ખાત્રા રોકાયાં. જો રોકાણીએ અમને પાણી આપ્યું, તે તરતની પરણેલી હતી. અમે પૂછ્યું; 'તમારે કેટલા પતિ છે?' 'જે' તેની માએ કંઈક દિલગીરીપૂર્વક કહ્યું, 'પણ, એના સસરા પાંચ છે.' 'પાંચ સસરા' કહેનાં ડોશી કુલાતી હતી.

આ લોકોને માટે કેળવણીની કે તબીબી મદદની કશી વ્યવસ્થા નથી; પણ, તેમને પોતાની સંસ્કૃતિનું ખારે અભિમાન છે. તેમનું કહેવું છે કે, અમારી સંસ્કૃતિ પાંડવોથી ઉતરી આવેલી

છે. એમ કહેવાય છે કે, પાંડવોના સમયના ઠેકાણે ખંડેરો અહીં મોખૂદ છે. અહીં લાખા-મંડળ નામનું રથજ છે. પાંડવોને લાખના મહેલમાં બાંગી મૂકવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો, તે જ આ, એમ કહેવાય છે. અહીં ઘણા માઇલ લાંબી એક સુરંજ છે. કહે છે કે, એ સુરંજને રસ્તે નારી છૂટીને પાંડવોએ પોતાના જનન બચાવ્યા હતા. આને પણ ખોદનાં ત્યાં સેંકડો મૃતિઓ મળી આવે છે.

પદાડની ટોચ પર અમને વિરાટગઢના ખંડેર બતાવવામાં આવ્યાં. કહે છે કે, વન-વાસના દિવસોમાં પાંડવોએ જેનો આશ્રય લીધો હતો, તે રાજ્ય વિરાટને કિસ્સો અહીં હતો.

કાલસી પાસે એક કુવો બતાવવામાં આવે છે. કહે છે કે, પાંડવોએ શુભવાસના એક વરસ દરમિયાન યજ્ઞો તેમાં સંતાડ્યાં હતાં.

જ્ઞેનસરખાવરમાં ચાર જાતિઓ વસે છે: બ્રાહ્મણ, રજપૂત, બાજગી અને મોટા. છેલ્લી બે જાતિઓ દરિજન છે. લગ્ન કે એવા મોટા પ્રસંગે મોટા બ્રાહ્મણ કે રજપૂત મોટા બાજગી કે મોટાને ૨૫-૩૦ રૂપિયા ધીરે. એટલે તે અને તેનાં ધરનાં બધાં માણસો ધીરનારનાં શુભામ જેવાં બની જાય છે. માલીક અથવા ખણિયાઓ તેમને ખાવાનું ને કપડાં આપે છે અને તેના બદલામાં તે લોકોને જ કહે તે કામ કરવું પડે છે. મોટા બિચારા એટલા ગરીબ અને પછાત છે કે, તેમાંના ઘણા તો આશુલાખીમાં પણ રાજ છે. કારણ કે, એથી તેમને રોટલાની ચિંતા રહેતી નથી. સ્રીઓનો વેપાર પણ આ મોટામાં જ થાય છે.

સાંજે છ વાગે અગે નાગધાન પરોંચ્યાં. નાગધાન રમ્ય રથજ છે અને ચક્રોનાથી ૧૬ માઇલ ને મસૂરીથી ૨૨ માઇલ દૂર આવેલું છે. પદાડની ટોચ પરથી યમુનાજનાં દર્શન થાય છે.

નાગધાનમાં શાસ્ત્રીજીને મોટા જમીનદાર પાસેથી મક્ત જમીન મળી છે. શાસ્ત્રીજીએ ત્યાં

એક નિશાળ ખોલી છે, અને હસ્તુરખાના રમ-રણાથે એક દવાખાનું ખોલ્યું છે. હાલમાં તો દવાખાનું દરદીઓને ફક્ત દવા આપવા પૂરતું જ છે. બહારના લોકો આવીને દવા લઈ જાય છે. મોઈ વાર મોઈ દરદીને દવાખાનામાં રાખવો પડે, તો રાખે છે. દવાખાનું ચલાવનારીજ હેન નેપાળી છે. તેણે કલેકતામાં હોમિયોપથીનો અભ્યાસ કર્યો છે, અને દાયજીના કામની પણ થોડી તાલીમ લીધી છે. દવાખાનામાં દવા આપવા ઉપરાંત તે ગામડામાં પણ ફરે છે અને લોકોને અને તેટલી મદદ આપે છે.

સ્રીઓની હાલત બદ્ધ ખરાબ છે. ઘણા પતિઓની સેવાના બોળ ઉપરાંત તેમને ધરતું અને ખેતરનું કામ પણ કરવું પડે છે. કામ માટે તેઓએ રૂપિયામાં એક પત્ની ખરીદી લાવે છે, પછી એની સાથે ન ફાવ્યું તો તેને કાઢી મૂકીને બીજી લાવે છે. અહીં કેળવાયેલી કે બિન-કેળવાયેલી દાષઓ નથી. સુત્રાવડ વખતે પાડોશણો એકબીજાને મદદ કરે છે. તેમને રવજીતા વગેરેનું કાંઈ જ્ઞાન હોતું નથી, એટલે પડેલી સુત્રાવડ પછી સ્રીઓ વંધ્યા થઈ જાય છે. અહીં એક સારી ઇરિપેતાલની જરૂર છે, ત્યાં શસ્ત્રક્રિયા વગેરે કરી શકાય અને સુત્રાવડના અધરા કેસોનો પ્રલાજ થઈ શકે.

પાછા ફરતાં શાસ્ત્રીજી અમને કાલસી લઈ ગયા. કાલસીમાં તેમણે મદારાજ અશોકના એક પુરોણા શિલાલેખની નજીકમાં જ એક 'અશોક આશ્રમ' ખોલ્યો છે. કાલિંક છત્તા પછી મદારાજ અશોકને ખૂનરેજી તરફ કેવો તિરસ્કાર ઉપજ્યો તે વાત આ શિલાલેખમાં લખી છે. તેમને લાગ્યું કે, ખૂનરેજીથી મેળવેલી છત્ત, દારૂ દરતાંયે ખૂરી છે. આથી તેમણે અહિંસા ધર્મ સ્વીકાર્યો. એમ કહેવાય છે કે, ત્યાર પછી અફઘાનિસ્તાન સહિત આખું દિલ્હિસ્તાન આપમેળે મદારાજ અશોકના નીચે આવી ગયું. ('દરિજન' બંધુગાથી)

સ્ત્રી આ વિશે ઘણી વાતો થઈ છે.

હીજરાતું સ્ત્રીજીવન

સ્ત્રીઓના પ્રશ્નો ઉઠેલવા ઘણા પ્રયત્નો થયા છે, પણ એ પ્રયત્નો કેટલીકવાર ઉપલબ્ધિયા લાગે છે. ઉપરછક્કા પ્રયત્નથી અથવા તો ઉપર ઉપરના કામથી આ પ્રશ્નો ઉઠેલ લાવવો કઠણ છે. સમાજનું મૂળ સડેલું છે. એ મૂળ પર ધા કરવામાં નહિ આવે તો ઉપરના પ્રયત્નો બહુ સફળ થાય એમ લાગતું નથી.

જીવન નવાજૂના વિચારો વચ્ચેથી પસાર થાય છે, એ સમયે નવા આકર્ષણો અને જૂના રૂઢિ અને રિવાજો વચ્ચે ધર્ષણ થવાનું અને થાય છે. આ ધર્ષણ સમયે સમાજનાં રિચર જળ ઉઠેલાવાનાં અને કેટલીક વ્યક્તિનાં કંઈપણ સાધવા સાથે કેટલાકને હાનિ પણ પહોંચવાની. આ સમયે સમાજે થયેલાં પરિવર્તન પર શોક ન કરતાં, પરિવર્તન કરેલ વ્યક્તિ પ્રત્યે તિરસ્કાર ન દર્શાવતાં, સમાજનું મૂળ તપાસવું જરૂરનું છે.

જેનવણીનો પ્રમાર થાય છે. પ્રચારના પરિણામે પુરુષ વર્ગને પહેલી તક મળતાં, શીખી નવા સંસ્કાર મેળવી તે તૈયાર થાય છે, ન્યારે સ્ત્રીની દૃષ્ટા જ હુદી છે. સ્ત્રીથી નવા વિમાર પ્રમાણે સંયુક્ત કુટુંબમાં કે શ્વિદ્યુસ્ત સમાજમાં જીવી શકાતું નથી, અને અદાન તથા અમરડના પ્રતાપે નહું જીવન અપનાવી શકાતું નથી. આથી ઘણી વાર આવી સ્ત્રીઓનો સંસાર સુખી થતો નથી, કારણ કે જેની સાથે જીવન માળવાનું છે તેની સાથે જેળ મળતો નથી. વિમારના મતભેદને પરિણામે પતિ-પત્નીના ભેદ તીવ્રરૂપ પકડે છે અને પુરુષ સ્ત્રીને ત્વજી કાં તો બીજું લગ્ન કરે છે, કાં તો એકલું જીવન વિતાવે છે.

બીજે પ્રશ્ન ધણે વધારે ધ્યાન માગે છે અને તે સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓનો વેપાર. આ વેપાર અટકાવવા અથવા તેની સામે સખત પગલો-સેવા ઉઠાણે ઉઠાણે 'તીજલ-સ એસો-સીએસ' રચાવવાં જોઈએ. આવી સંસ્થાઓ

કે પ્રવૃત્તિઓ શરૂ થાય અને તેમાં કામ કરવા તૈયાર હોય તેવાં જોડાય તો આ કામ ઘણું સફળ થઈ શકે. ન્યાં સુધી સખત પગલાં કે સખત કામ આ દિશામાં નહિ થાય ત્યાંસુધી આ પ્રશ્ન ખૂબ વિકટ રહેવાનો છે.

શહેરની આ પ્રવૃત્તિનો-આ યુગાશાહીનો ભોગ સ્ત્રીઓ અને છે, તેનાં કારણ પણ વિચાર માગે છે. નાની વયની છોકરીઓ અને સ્ત્રીઓને બાંધ વાતાવરણમાં રાખવાથી બહારનાં વાતાવરણથી તે તદ્દન અદાત હોય છે. અને આથી દુનિયાની લુચ્ચાઈ-દમાખાજ અને શક્તિનો ભોગ તરત જ બને છે અને ભોળવાઈ જઈ અવળે માર્ગે વળે છે. દુનિયામાં-વ્યવહારમાં ન્યારે જીવનની દિશા પક્ષટાઈ જાય છે ત્યારે એ રીતના અખતરા પણ કરવાની જરૂર છે. કન્યાઓ અને સ્ત્રીઓને આવી યુગાગીરીથી વાકેફ કરવાની જરૂર છે અને યુગાગીરી સામે થવાની શક્તિ પણ વધારવાની આવશ્યકતા છે. આ શીખવવા માટે શરીરબળ મનોબળ જેવાય તેવું શિક્ષણ જરૂરનું બીજીય માન,

સમાજવાજ્ઞ અને સ્ત્રીઓના પ્રશ્નોને શીખવવામાં આવે તો આ પ્રશ્ન કંઈક હળવો થાય.

સ્ત્રીજીવનનું ઊંડાણ માપતાં, સમાજનો સમસ્ત દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં જાણે સમાજ સ્ત્રીને જે ભયંકર અન્યાય કરી રહ્યો છે, સ્ત્રી જે રીતે શોષાઈ રહી છે, એ સ્થિતિ પસંદગીની જરૂર છે. 'ઝાંઝીની લાડકવાળી' એ પુત્રી નથી, આનંદથી કદગોલતી કન્યા એ નથી, પણ સાચું, નહુંદ ને પતિના સાણસામાં સપડાયલી ૧૫ કે ૧૬ વરસની પત્ની છે. એ પત્નીને નથી આનંદ, નથી અવકાશ. ઉગતું જીવન દબાય છે, ઉગતી કન્યાઓ રેંસાય છે. બાળ વયે પાની બને, નાની વયે માતા બને છે અને ઘણીવાર અપરિપક્વ વયને લીધે પ્રસવ આપતાં કે પ્રસવ પછી તેનું મૃત્યુ થાય છે અને સ્ત્રીજીવનનો આથી પણ કષ્ટ ચિંતા વારંવાર આપવા પડતા બાળકનો જન્મ અને તેની મુશ્કેલીનો છે. આ ઉપરાંત પરી જન્મ આપતાં સ્ત્રીનું મૃત્યુ થાય તો ? થાય ! થતું આશ્ચર્ય છે ! બાળકો રક્તગરો, પણ નવી માતા આવતાં કંઈ સમય જતો નથી.

સ્ત્રી સ્ત્રી તરીકે જ જન્મે છે. તેના જીવનને વિસ્તારવા સમાજનો મોટો ભાગ બેપરવાદ દોષ છે. તેના જીવનનો દરકાર નથી. તેની લાગણીની કિંમત નથી અને તેના મુખેદુઃખે દુઃખી થવાનું કંઈ શીખ્યું નથી. પરીણામે સ્ત્રી સદાય નિરાશ અને નિવૃત્તિથી બને છે. આની અસર સમાજ પર પડે છે. એ અસરને પરિણામે આખો સમાજ અને સંસાર કુન્નમાં જ સમજાવા કરતો હોય, તેને આનંદને અવકાશ પણ ન હોય, ઉલાસ ન હોય તેનું બારરજીવન જીવી રહ્યો છે.

આથી કષ્ટ તો સ્ત્રીને કંઈને રાખવાની આવના છે. પિતા, માતા અને પુત્ર તો કંઈને રાખે, પણ જ્યારે તેઓના મનમાં પશું કદવના થાય કે વડુ કંઈને નથી રહેતી અથવા તેને હેરાન કરવી છે ત્યારે બાહુતી શુંડાઓ પાસે પોતાની વડુને માર મરાવે છે. આવું બને છે ત્યારે જીવન પરથી સ્ત્રીનો રસ ઉડી જાય છે. ત્યારે ક્ષતિ તે આપવાત કરે છે, ક્ષતિ થર છેડી ચાલી જાય છે. અને ચાલી જાય છે ત્યારે ? સ્ત્રી નાસી ગઈ ગણાઈ, તેની સામે દરિયાઈ થાય, તેને કંઈને લેવા પ્રયત્ન થાય, પણ એનું મૂળ તો ન જ શોધાય ! આવી સ્ત્રીઓની કષ્ટ કથની ઘણી છે. અને એવા સંયોગો ઉભા થાય ત્યારે સ્ત્રીઓને કહેવાતા કુટુંબીજનો-પણ ખરી રીતે પાશવી અત્યાચાર કરતા મનુષ્યો-સામે રક્ષણ આપવું જરૂરી છે. બાહુતી શુંડાઓથી માર ખવરાવતો આપણો સમાજ જ્યારે એ શુંડાઓ રસ્તા પર એ જ સ્ત્રીઓની અથવા ખીજ સ્ત્રીઓની છેડતી કરે છે ત્યારે શા માટે છેડાઈ પડતો હશે ? એક વખત જે રસ્તો આપણે જ શુંડાશાહી તત્ત્વને ખતાવીએ તે રસ્તો પછી તેઓ પોતે પણ શા માટે તક મળતાં ન લે ! આ પ્રશ્ન ખૂબ વિચાર માગે છે, અને આથી સમાજમાં સ્ત્રીઓને રક્ષણ આપવા માટે અત્યાચારો ઊભાં કરવાને સમાજના એક અંગ-અધિકાર જમાવી બેઠેલા પુરુષ-માંથી પરને પીડવાની વૃત્તિ દૂર કરવી અને ખીજ અંગની-કચડાયેલા અંગની-માનસિક નખગાઇ દૂર કરવી જરૂરી છે.

સ્ત્રીજીવનનો આવતા અંક

ગરબા અંક

તરીકે પ્રગટ થશે

દાંત આવતાં પહેલાં બાળકનું મોં ખરમ જણાય છે, બેચેની લાગે છે, લાળ પડે છે, મોંઘેરા લાલ લાલ દેખાય છે, તાવ જેવું લાગે છે, ઉલટી ને ઝાડા થાય છે અને સ્વભાવ ચીડીયો થઈ જાય છે. ઘણી માતાઓ બાળક માંદું પડે સારે દાંત આવવાને લીધે આમ થતું હશે એમ માની માંદગીનો કાંઈ ઉપાય કરતી નથી. બાળક સાત આઠ માસનું થયાં સિવાય ભાગ્યે જ તેને દાંત આવે છે. બાળક જન્મતાં પહેલાં માતાએ પોતાના ખોરાકમાં સંભાળ રાખી હોય અને બાળક જન્મ્યા પછી સાફ દૂધ મળતું હોય, તો બાળકના દાંત સારા ને મજબૂત આવે છે. દાંત આવતા હોય અને તેને લીધે બાળક માંદું પડે તોયે તેનો ઉપાય તો કરવો જ જોઈએ. બાળક નવેક માસનું થાય ત્યાં સુધી દાંત ન ફૂટે તો માતાને ચિંતા થાય છે, પણ મોડા દાંત ફૂટે તેમાં કાંઈ હરકત નથી. જે બાળકે નવ માસ સુધી માતાનું દૂધ પીધું હોય અને ટાટીની ટેવ ન હોય, ને એકંદર તંદુરસ્ત હોય તો તેને દાંત વખતે બહુ હેરાનગતિ થતી નથી. આ બધું હોવા છતાં પણ ડેટલાંક બાળકો હેરાન થાય છે—તેથી તે બાળકમાં કાંઈ નક્કી કહી શકાય નહિ.

બાળકને આશરે ૭ થી ૯ માસનું હોય ત્યારે દોઢવાર ઉપલા અથવા નીચલા, કે બે વચલા છેદક દાંત આવે છે. ૮ થી ૧૨ માસનાં બાળકને ચાર ઉપલા છેદક દાંત આવે છે. બે નીચલા બહારના છેદક દાંત ૬ થી ૧૧ વર્ષનાં બાળકને આવે છે. દોઢથી બે વર્ષનાં બાળકને ચાર આગલી ઉપદાદો અને ચાર રાફી આવે છે. પછી ૨ થી ૨૧ વર્ષ દરમિયાન ચાર પાછલી ઉપદાદો આવે છે. આથી ૨ થી ૨૧ વર્ષનાં અંદર કુલ વીસ દાંત ફૂટે છે, આ દાંતનું દુધીઆ દાંત કહે છે.

બાળઉછેર

સો. લખ્યલતા રજીજીતલાઈ વૈધ

*

રહેજ દાંત દેખાવા માંડે કે તેનાં અવાજાં સ્વચ્છ આંમળાએ દહકે દહકે ધસવાં, તેથી દાંતને આવતાં મુશ્કેલી ઝાણી પડે છે. અવાળા ઉપર 'દેકામારી' ધસીને ચોપડવાથી પણ સુખ મળે છે, અથવા એક ભાગ ઝીસરીન અને ત્રણ ભાગ પાણી ભેગાં કરી તેનાથી અવાળાં ધસવાં. પોચા લાકડાના કકડાને ચોક્ષો કરીને અથવા તો દાંતીદાંતની સરેદ ગોળ જાડી બંગડી બાળકને રમવા આપવાથી તેને તે ચાવવાની મજા પડે છે. બાળકનું પેટ નિષ્ક્રીય વખતે આવે તેની કાળજી રાખવી. દાંત આવે ત્યારે બાળકને ખોરાક પર અગ્તિ ચાલે તો તેને આમલ ન કરવો. દાંત સહેલા-ધથી આવે તેને મોટે બળરમાં મળતી દવાઓ કે જુદાઓ આપવી નહિ. ઓરોઝેસશીયમ કે ડાઇપ્લો જાનનું કેસરીયમ અથવા તો 'કાલકાના' ની ટીકડી દાંત માટે બહુ સારી છે. દૂધ, શાક બાજી, યુનો, ફેસફરસ વિગેરે તત્તવાળા ખોરાકથી દાંત મજબૂત થાય છે.

બાળકો દાંતજી કરતાં ન શીખે ત્યાં સુધી હાઇડ્રોજન પેરોક્સાઇડમાં બેળાને રાખી પુમકુ એના દાંત ધસવાથી, અથવા ધરમથુ દાંતમંજન આંગળાથી ધસવાથી દાંત ચોક્ષા રહે છે.

જન્મા પછી આળકને મીઠાનાં કાગળા કરવાની રેવ નાનપણથી જ પાડવી. દાંત મજબૂત કરવા માટે કઠણ વસ્તુ ખાવા આપવી. આળક બારેક માસનું થાય ત્યારે તેને સફરજન ચાવવા આપવું. તેને જોકે ખાતાં નહિ આવડે તો પણ દાંતને કસરત તો મળશે જ, અને રસ પણ પેટમાં જશે. પાન, સોપારી, મીઠાઈ વિગેરેથી દાંત બગડે છે, માટે આળકને પાન સોપારીની રેવ પાડવી જ નહિ. દાંત આવે ત્યારે આળકને કાઠવાર લાગ પડે છે. એવી છાતીના ભાગ બીનો થવાથી શરદી થાય માટે ઝીણા કાપડનું બાજીયું ગળે બાંધ્યું હોય તો સાફ.

છેક નાના આળકને ન્દવડાવવું એ કાંઈ સહેલી વાત નથી. તેનાં આંખ, કાન, નાક વિગેરેમાં પાણી ન જાય તે સંભાળવું. હાથમાં આળકને ક્ષેતાં એમ થાય કે, રખેને આપણે હાથ તેને વાગી જશે. એવી રીતે તેને સંભાળથી પકડવું. આળકને ન્દવડાવવામાં કાળજી, ઝડપ અને સંભાળ રાખવી. આળકને શરદી એકદમ લાગી જાય છે માટે એરડી તદ્દન બંધ થાય એવી હોવી જોઈએ. ન્દવડાવની વખતે, સાણ, પાણી, દુવાલ વિગેરે જોઈતી ચીજો પહેલેથી તૈયાર રાખવી, ને પછી જ આળકને પારણામાંથી બહાર કાઢવું. પાણી સાધારણ ગરમ ખમી શકાય તેવું લેવું. ન્દવરાવીને પહેરાવવાનાં કપડાં, પાવડર, આંજણની ડબ્બી વિગેરે તૈયાર રાખવું.

આળકને નવરાવતાં પહેલાં કપડાં કાઢી નાખવાં, પરંતુ એકાદ ગરમ કપડાના ટકડામાં વીંટી રાખી, ચોકખા ચીંચરાને રહેજ ગરમ ધીમાં બોળાને તેનાથી બંને નસકોરી સાફ કરવાં. રૂને ધીમાં બોળા નાકમાં ટીપાં પાડવાં, આંખમાં એરંડીયું આંજવું, જેથી આંખને દંડ રહે અને ગરમી નીકળી જાય. આળકના જન્મ પછી તેનાં નાક, કાન, ગળું વગેરે પહેલેથી જ તુરત સાફ રાખવાં. આંખો ભોરીકના પાણીથી ઘોઈ સીંધર નાખટ્ટાનાં ટીપાં પાડવાં,

કાન પણ બીના કકડાથી સાફ કરવાં, અને કુપેલ કે મીઠા તેલનાં ટીપાં પાડવાં. પછી આળકને આંખે શરીરે રહેજ ગરમ તેલમાં હળદર નાખીને માલીશ કરવું. ખાસ કરીને નાક આમળનો ભાગ, છાતી, હાથ અને પગ બહુ ધોયા હાથે ધસવા. તેલ ખસી રહ્યા પછી હાથ પગ ઉંચા નીચા કરીને કસરત કરાવવી. પછી આળકને પગ ઉપર સુવાડીને અથવા તો નાના પહેાળા ટબમાં સુવાડીને નવરાવવું. સાણથી નવરાવતાં પહેલાં દૂધની તર કે ઘી ચોળવું, ને પછી નવરાવવું. ચીકણા કાઠવા માટે ચણાના દોઢમાં રહેજ પાણી નાખીને આંખે શરીરે ચોળવું. શરઆતમાં મોઢે સાણ ન લગાડવે. માથું સાણથી ચોળાને ઘોવું; પરંતુ માથું ઘોતાં સાણ કે પાણી કાનમાં કે આંખમાં ન જાય તે કાળજી રાખવી. શરીરના દરેક ભાગ સાફ કરવા. પાણી નાખતાં આળક ધીધાં ન જાય તે જોવું. જલદી ન્દવડાવી તેને જલદી કુછી નાંખવું. પછી દરેક સંધિમાં આમળાવતી પાવડર ભરી કપડાં તરતજ પહેરાવી દેવાં. નવરાવીને તરત છેક ઝીણાં કપડાં પહેરાવવાં નહિ. કપડાં પહેરાવવામાં આળકને વારે ધીસે ઉંધુચવું કરવું નહિ. નવરાવીને તરત તેને પવનમાં ન લઈ જવું. નવરાવીને આંખો આંજીને તરત જ તેને સુવડાવી દેવું. નાલા પછી તેનું શરીર દલકું પંડાથી તેને સારી નોંદર આવી જશે, આ પ્રમાણે દરરોજ તેને એક વાર તો નવરાવવું જ જોઈએ. દૂધ પાયા પછી એક કલાક સુધી તેને રમવા દેખ પછી જ નવરાવવું.

આળકની ઉંચ માટે પ્રજા, તેના ખોરાક નોંટવી જ કાળજી રાખવી. આળક જેમ ઉંચે તેમ તે તંદુરસ્ત થાય છે. આળકને માતાની પચારીમાં સુવું ગમે છે, પણ તે જન્મ્યા તેને માટે લાયક નથી. ત્યાં તેને માતાના ઉંચામાં વાગી દડા લેવી પડે છે. વળી ઉંચમાં પડ્યું કરવાં માતાથી આળકનાં હાથ પગ ચૂંકે.

બચ, મોટાં ઓઢવાનામાં નાનકડું બાળક ગુંગળાઈ બચ, તેમ જ પરસેવો ચવાથી શરીર લાગી જવાનો સંભવ રહે.

બાળકને ઘોડીયા કરતાં પારણામાં સુવાડું વધારે સારું છે. ઘોડીયામાં કુમળા હાડકાં કોકડું વળી જવાનો સંભવ રહે છે. બાળક લગી હોંચકાની ટેવ પાડવી જ નહિ. સ્થિર પારણામાં સુષ્ટ રહે તો સારું. બાળકને જેવી ટેવ પાડીએ તેવી પડે છે. ઘોડીયું કે પારણું છોડાવ્યા પછી કંઠેરાં વાળા પક્ષગર્ભા સુવાની ટેવ પાડવી. તેનાથી જાતમાં નીચે પડી જવાનો ભય રહેતો નથી. બાળકનો પક્ષગ પવનમાં ન મૂકવે.

પહેલું પખવાડીયું તો બાળકે આખો દિવસ ને રાત ઉંઘવું જોઈએ. ન્હાની વખતે અને માતા દૂધ આપે એટલી જ વાર તે જંગે છે. ત્યારપછી તેને લગભગ સંધ્યાકાળે જંગે તેવી ટેવ પાડવી. આમ કરવાથી રાત્રે બરાબર ઉંઘશે, એક વર્ષનું થતાં લગી બાળકે લગભગ ૧૬ કલાક ઉંઘવું જોઈએ. તે પછી ૧૨, ૧૪ કલાક ઉંઘે તો ચાલે. વળી જેમ વધારે તે ઉંઘશે તેમ તેનું શરીર અને મન વધારે તંદુરસ્ત થશે.

બાળક ઘુંટણીયા તાણતું થાય ત્યારે તેને રમવા માટે એવી જવા હોવી જોઈએ કે જ્યાં તે પડે નહિ, વાગે નહિ કે બીજી કોઈ બાળકની ઇજા થાય નહિ. એવી જગ્યામાં થોડા રમકડાં આપી બેસાડવું.

બાળકને રડતું છાતું રાખવા માટે ઘણી સ્ત્રીઓ તેના મોંમાં રબરની ટોટી આપી મૂકે છે. ટોટી બહુ જ તુકશાનકારક છે. ટોટી ચુસવાથી બાળકને દાંત આવતી વખતે બહુ પીડા થાય છે અને ખરાબ દાંત આવે છે. ટોટી ચુસવાથી બાળકને મોટેથી શ્વાસ લેવાની ટેવ પડે છે; અને તેથી તેની છાતી નબળી પડે. ટોટી સાથે કચરો જવાથી મોં આવે છે, અને તેથી મોંમાં જવાથી મગે તે રાખ ગુ જાય છે.

બાળક શા માટે રડે છે તે ઘણીવખત સમજાતું નથી. કાંઈપણે કારણ વગર તે રડતું નથી. ઘણીવાર ઉંઘમાંથી જાગી ચીસ પાડે છે તેનાં કારણો નીચે પ્રમાણે છે :- (૧) અપચાને લીધે (૨) નબળા શરીરને લીધે - (૩) પેટમાં કમીનાં ઉપદ્રવને લીધે - (૪) મલકાડ મચ્છર કે માખી જેવાં જંતુઓ દરડવાને લીધે - (૫) અને બાળકે બાળાતીયું બીનું ક્યું હોય અથવા તો દસ્ત થયો હોય તો, તેને બીનામાં કે ગંદામાં પડ્યું રહેતું ગમતું નથી. તેને ટાઢ કે તાવ લાગતો હોય તો પણ તે રડે છે. બાળાતીયું કે પોટો સખત બંધાઈ ગયા હોય અને તેને લીધે તેને તે બાગની આમડી ઉપર બળતું હોય તો રડે છે. પેટમાં પવન થયો હોય ને પેટમાં દુઃખતું હોય તો પણ તે રડે છે. તેને જૂખ કે તરસ લાગી હોય તો તે રડે છે. તેને ઘોડીયામાં સંકડાણ પડતી હોય ને હાથ પગ ન હલાવી શકતા હોય તો પણ રડે છે. શા કારણસર બાળક રડે છે તે તુરત શોધી કાઢવું અને તરત તેના ઉપાય કરવા. બાળક જરા મોંદું થાય છે ત્યારે તો માતા તેના રડવાના જીદા અવાજથી સમજી શકે છે કે તેને શું થાય છે. માટે બાળક જ્યારે રડે ત્યારે તરત બેળામાં લેવું કે ખાવાનું આપવું એ મોટી ભૂલ છે.

ક્યારે માતાને બાળક સોંપ્યું છે. તેને ગમે તેમ ઉછેરો તો એ મોંદું તો થશે જ અને સંભાળથી ઉછેરો તો પણ એ મોંદું થશે, પરંતુ મોટા થયા પછી, આપણે માટે તેને માન ઉપજાવે એવી રીતે ઉછેરવું જોઈએ. તેને નવ વરસ જરૂરની છે. તે તેને મળે તેનું ખાસ ખ્યાન રાખવું તે માતાપિતાની ફરજ છે - ૧ તાજાં હવા, ૨ સૂચનો તડકો - ૩ માતાનું દૂધ - ૪ નિયમીત અને માપસર ખોરાક - ૫ નિયમીત દસ્ત આવવો જોઈએ. - ૬ ન્હાવણ - ૭ પુરતાં કપડાં - ૮ સ્વચ્છતા - ૯ ઉકાળે પાણી અને પુરતી ઉંઘ; આટલું જ. બાળકને મળે તો તે તંદુરસ્ત અને આનંદી રહેશે. (ચાલુ)

રસોઈ ઘર

સંપાદિત:

સી. મણીમહેન એચ. મહેતા

કેરીના મુરખ્ખે

સાધન—કાચી દળદાર કેરી અડીશેર, ખાંડ પાંચ શેર, દુધ તોલા ૨૦. કેચર તોલા ૦. એલચી અને ચણેકાચ તો. ૦

બનાવવાની રીત—

કેરી લેતી વેળા એક સાંખી રોપથી કાઢી કેરીનું દળ નવાસવું. પછી તેની છાત્ર ઉતારી એક કેરીમાંથી નાના ટુકડા કરવા. અંદરની ગોટલી કાઢી નાંખવી. સખ્ત ગોટલીનું જળાવાશું ૫૩ કાઢી નાખવું. પછી પાંચ શેર ખાંડમાં દોઢ શેર પાણી નાંખી મુઠા ૫૨ મુકવું. તે ખડખડે એટલે દુધ અને પાણી અડી અડી તોલા મેળવી ચાસણીમાં નાંખવું એટલે મેલનો ઉભરો આવશે તે એક ઝારાથી કાઢવા જવું, એટલે ચાસણી ચોક્કળી થશે. તે સાચણી ચારતારી ચાપ ત્યારે કરેલા કેરીના ટુકડા તેમાં નાંખી દેવા એથી મુરખ્ખે મધ જેવો ઘાટો થાય. કેરીના ટુકડા ઉપર જલ અને ચાંસની ત્રણતારી ચાપ ત્યારે તેમાં કેચર, એલચી, ચણેકાચ કુરીને તેના બુઝા મુરખ્ખામાં નાંખવો. ચાસણીમાં કેરી નાંખ્યા પછી પાણી છુટે છે. તે બગાડે જલ ને ત્રણતારી ચાસણી રહે ત્યારે મુરખ્ખે થયો ત્રણાથ. મુરખ્ખે કાચના વાસણમાં ભરતી વેળા એકદમ હંડો થયા પછી ભરવો. ભર્યા બાદ હવા ન જાય તેવા વાસણમાં પેક રાખવો.

વેરકડલે (મગફળી)ની ચટણી

સાધન—ટોપફ શેર ૦. લીલવા દ્રાક્ષ ૦. શેર, શેકેલી મગફળી શેર ૦, તલ શેર ૦, દલદર તોલા ૦, રાઈ તોલા ૦, મેથી તોલા ૦. લીલામરચા ૧૦, હીંમ ચણામાર, મીઠું તોલા ૧૦, ગોળ શેર ૧, લીંચું નંગ ૧, તેલ શેર ૦. વરીયાળા તોલા ૦.

બનાવવાની રીત—

શીંગને શેકવી. તેનાં નાનાં નાનાં ટુકડા કરવા. તલને શેકી નાંખવા. બધું તૈયાર કરી, તેલ શેર ૦ નો કલાઈવાળા વાસણમાં વધાર મુકી તેમાં હીંમ, રાઈ, મેથીનો વધાર મુકવેલ વધાર ચાપ એટલે ટોપફ, તલ, મગફળી, લીલવા દ્રાક્ષ, વરીયાળા બધું વધારી દેવું. જરા બદાગી રંગનું ચાપ એટલે ગોળ શેર ૧ નો બુઝા કેરી તેમાં નાંખી દેવા અને હાંત્રે નહિ તેવી રીતે દલાવતા રહેવું. ખડખડે એટલે મીઠું દલદર નાંખવા. ગોળ નાંખતા પહેલાં મરચાના મગીયાં કરી અંદર નાંખવા. તૈયાર થાય એટલે નીચે ઉતારી લીંચું નીચોવવું. લીંચું ન હોય તો તાજી આંખલીનું પાણી કપડેથી માગીને જલ પુરવું મેળવવું. પછી જરા હંડું પડે એટલે ઉપયોગમાં સેવાય છે. દ્રાક્ષ નાંખવા દોઢ ચટણી જોગ પ્રમાણમાં પણ બનાવવા

દાદીમાનું વૈદું

[ધરંગેયુ ઉપાયો]

શુભડાં

આપણા દાદીઓ આપણા બાળકોને શુભડાંઓ ઉપર કેવી મંત્રના ઉપાયો અજમાવતાં તે વાતો પણ જાણવા જેવી છે. જ્યારે કોઈ બાળકની આંગળી કોઈ દબાણમાં આવી જાય, જેમકે બારણાની ફાટમાં પીસાઈ જાય અગર આંગળી ઉપર પત્થર પડે એથી કંઈ થાય અને એમાંથી કંઈ લોહી નીકળે નહિ કે અંદરના હાડકાને ઈજા થાય નહીં, ત્યારે તેવે વખતે આંગળી ઉપર બીના કપડાનો પાટો બાંધી દેવામાં આવતો હતો અને જ્યારે તે પાટો સ્કાઇ જાય ત્યારે તેની ઉપર ફરીથી પાણી રેડવામાં આવતું હતું. આવી રીતે ફક્ત પાણીનો પાટો બાંધવાથી પીસાએથી બાળ એક બે દિવસમાં સારો થઈ જતો હતો. દાકતર લઈ કુન્ડે પાણીના પ્રયોગોથી દરદો સારા કરે છે. તે પ્રયોગો આપણી દાદીઓ સોંકેડો વર્ષો થયાં નાનાં બચ્ચાંઓ ઉપર અજમાવ્યાં કરે છે, અને તેથી ઘણાં બાળકોને 'ફાયદો' થાય છે.

કેટલીક જાતનાં સાદાં, જલદી મટી શકે તેવાં શુભડાંઓ ઉપર પાણીમાં ખાંડોરી નળાંક ધસીને ચોપડે છે અગર જુની છટનો કકડો ધસીને ચોપડે છે, તેથી બાળકોનાં શુભડાં મટી જાય છે.

ઘણી વખત જે શુભડાંઓ જલદીથી નહિ મોડાય તેની ઉપર, પીપરનું મોડું ઝાડ તે પીપળનાં કુળાંકુળાં ખાંડાં વાડીને

પોટીય પેટે બાંધે છે. તેથી દરદીને ઘણી ઠંડક વળી જાય છે અને બહુ હઠીલાં શુભડાંઓ પણ બહુ સહેલાઈથી ફાઈ જાય છે.

કેટલીક જાતનાં શુભડાંઓ ઉપર ખાખરાના પાંદડાંના ડીટીઆં મોંઢામાં ચાવીને લગાડે છે અને તેની ઉપર પાટો બાંધી દે છે તેથી પણ અજબ જેવો ફાયદો થાય છે અને પુરતજ શુભડાંઓ મટી જાય છે.

કેટલીક જાતનાં શુભડાંઓ તથા ખીજ કડીજુ જખમો ઉપર પુલસીનાં પાન વાડીને ચોપડી દે છે, તેથી પણ ઘણી જાતનાં શુભડાંઓ તથા ઘણી જાતનાં જખમો જલદીથી ફાઈ જાય છે.

કોઈ વખત શુભડાં ઉપર માત્ર તલના તેલનું પોતું મૂકી રાખવાથીજ આરામ થઈ જાય છે. રમાં જીજવેલા તેલ સિવાય ખીજુ કોઈ પણ ચીજ તેમાં નાખતા નથી. એકલા તેલથી જ ફાયદો થઈ જાય છે. પણ તેમાં મુદાની વાત એટલી જ છે કે, શુભડાની જાતો ઝોળખવી જોઈએ, કારણ કે કેટલીક જાતનાં શુભડાંઓને તેલ લગાડવાથી તેઓ પ્રકોપે છે અને તેમાંથી રજનું ગળ થાય છે. માટે કઈ જાતનાં શુભડાંઓ ઉપર તેલ લગાડવું બ્યાજખી છે અને કઈ જાતનાં શુભડાંઓ ઉપર તેલથી નુકશાન થાય છે, તે વાત જાણી લેવી જોઈએ.

નાનાં બાળકોને ઘણી વખત ખસ થાય છે અને ખસ એ ચેપી રોગ છે. તેથી ઘરમાં

એક છોકરાને ખસ થઈ હોય તો તેનો ચેપ લાગીને બીજાં છોકરાંઓને પણ ખસ થાય છે. એટલુંજ નહિ, પણ પાડોશીનાં છોકરાંઓને ખસ થઈ હોય અને તેની સાથે બેદરકારીથી બીજાં છોકરાંઓ રમ્યા કરે તો તેઓને પણ ખસનો ચેપ લાગી ખસ થાય છે. એટલે ઘણે ઠેકાણે અને ઘણાં છોકરાઓમાં ખસ નીકળવી એ સ્વાભાવિક છે. એ માટે આપણી જુની ડાશીમાં એવો ઉપાય કરતાં કે કળાયુનો લઈ તેને કપડે ચાળી ઘીમાં મીઠાવતાં અને સો વખત ઠંડા પાણીથી તેને ધોઈ નાખતાં. એ પછી તે ઘી અને ચૂનાનો મલમ થાય તે મલમ છોકરાંઓની ખસ ઉપર લગાડે છે તેથી થોડા દિવસમાં ખસ મટી જાય છે.

ઘણી વખત ચાકુ, કાતર, રુડી વિગેરેની ધાર બાળકોને વાગી જાય છે. તેથી હાથમાંથી ભોલી નીકળે છે. એ વખત આપણી દાદીઓ એમ કરતાં કે ગોદડામાંથી જૂના રૂને કાઢી દેવતા ઉપર મૂકી તેને બાળા દેતાં અને એ રૂની જે કાળી રાખ થાય તે કાળી રાખ જખમ ઉપર ઘણી પોટા બાંધી દેતાં. તેથી બચ્યાઓનાં જખમો રૂઝાઈ જતા હતાં. બગેલા રૂ સિવાય બીજી કોઈ પણ દવા એવા જખમો ઉપર તેઓ લગાડતાં નહિ.

કેટલીક જાતનાં ગુમડાંઓ ઉપર કેટલીક ડાશીઓ, ઓંચો પોતાના કપાળમાં ચાંદો કરે છે તે કંકુ લગાડે છે. તેથી પણ ઘણી જાતનાં ગુમડાં મટી જાય છે. કારણ કે કંકુ હળદરમાંથી બનાવે છે અને હળદરમાં જંતુઓ નાશ કરવાનો તથા ગુમડાં મટાડવાનો ગુણ છે. એટલે ફક્ત કંકુ લગાડવાથી પણ કેટલીક જાતનાં ગુમડાંઓ મટી જાય છે.

બાળકોમાં ફટકીઆં નામે એક જાતનાં ચેપી ગુમડાંઓ થાય છે. એ ગુમડાં બહુ જલદી જલદી થાય છે. અને તે કુટે ત્યારે તેમાંથી પાણી જેવા પદાર્થ નીકળે છે. એ રસી સરીરમાં જે ઠેકાણે લાગે તે ઠેકાણે તુરંતજ તેના જેવાં

બીજાં ગુમડાંઓ થાય છે. તેને ફટકીઆં ગુમડાં કહે છે. એવાં ગુમડાંઓ ઉપર મળી લખારી દે છે તેથી તે જાતના ગુમડાંઓ વધતાં અટકે છે અને થોડા દિવસમાં મટી જાય છે.

બાળકોનાં ગુમડાંઓ માટે કેટલીક ડાશીમાં સિંદુરનો મલમ બનાવીને રાખે છે. એ મલમ બનાવવાની રીત એ છે, કે પાશેર તેજને ગરમ કરી તેમાં પાશેર મીઠુ નાંખે છે અને મીઠુ પીમળા જાય તે પછી તેમાં અધી શેર સિંદુર નાંખી ધીમી આવે હલાવ્યા કરે છે. તે સારી રીતે પાર્કા જાય ત્યારે ઉતારી એક વાસણમાં મરી રાખી મુકે છે. તે મલમની પટ્ટી ઘણી જાતનાં ગુમડાંઓ ઉપર લગાડે છે. તેથી ઘણી જાતનાં ગુમડાંઓ મટી જાય છે.

કેટલીક જાતનાં ગુમડાંઓ ઉપર અસલના વખતની ડાશીઓ રાંધણીઓમાં ધુમાડો જામી જવાથી જે ધુંસ થએલો હોય તે ધુંસ લગાડતાં દર્તા. જેમકે કોઈ બાળક ત્યારે પડી જાય અથવા હાથે પગે ઠેસ વાગે તેથી ભોલી નીકળે ત્યારે તે ઉપર ધુમાડીને ધુંસ લગાડતાં દર્તા અને એથી પણ એ વખતે ઘણો ફાયદો થતો હતો. હાલના વખતના દાકતરોને આ પ્રયોગ ગમે કે નહિ એ વાત જુદી છે. તેઓ ધુંસમાંથી કંકુ જંતુઓ શોધી કાઢે તો તેમાં કોઈ નવાઈ નથી. પણ આપણી દાદીઓએ તો રાંધણીઓમાં જામી થયેલા ધુમાડાના ધુંસમાંથી પણ ઘણાં બાળકોને સાજાં કરેલાં છે.

ગામડામાં ગરીબ વર્ગનાં છોકરાંઓ સીમમાં બહુ ફર્યા કરે છે. અને તેમને પગમાં પહેરવા માટે જોડા પણ હોતા નથી. અને ગામડાઓમાં બાવળ, બોરડી, ગોખર, હાથુલા, કંટાળા વિગેરેના કાંટા બહુ હોય છે. તેથી ઘણા બાળકોના પગમાં હાલના ચાલના કાંટા વાગી જાય છે. એ વખતે કાંટો કાઢવા પછી પગ ન પાડે માટે આપણી અસલની ડાશીઓ ત્યાં જામી ગરમ કરી લખારી દેતાં. એથી કાંટાનો ખમ રૂઝાઈ જતો અને તે પાકવાની શીકર રહેતો નહિ.

ધણી વખત ફેટલાંક બાળકોનાં માથાં ઉપર બહુ ગુમડાં નીકળ્યા પડે છે. એ ગુમડાં માટે ફેટલીક ડોસીઓ એવા ઉપાયો કરતી હતી કે, ધૂપેલ-તેજ ગાળ્યા પછી તેના વાસણના ને કોયલા બાકી રહે તે કોષ્ટકોને તેલમાં વાટીને માથાના ગુમડા ઉપર ચોપડી દેવામાં આવતા હતા. આથી ધણી બાળકોનાં માથાનાં ગુમડાઓ મટી જતાં હતાં.

બાળકોની ખસ મટાડવા માટે વધારે આકરો મલમ બનાવવો પડે તો તેઓ પારાને તથા અંધકને મીઠાવી તેમાં ઘી કે તેલ નાંખી તેનો મલમ બનાવતાં હતાં. એ મલમથી ખસ જલદી મટી જતી હતી. એ મલમ બનાવવાની રીત એ-છે કે, પારાં એક તોશો લેવો અને અંધક બે તોશો લેવો. બન્નેને ખસમાં વાટી નાંખવા; તેથી તેની કાળા કમળી બની જાય છે. પછી પાંચ તોશો ઘી અને આઠ તોશો મીઠુ મરમ કરી તેમાં એ પારા અંધકની. કમળી એળવી, લગાડવાથી ખસ મટી જાય છે. આવી જાતના સાદા સાદા મલમો ધણી ડોસીઓ પોનાને ઘેર બનાવીને તૈયાર રાખતાં હતાં અને ગામમાંથી ને કોઇ લેવા આવે તેને મફત આપતાં હતાં.

ફેટલાંક બાળકોને શરીરમાં ઝીણી ઝીણી રાતી રાતી કુદડીઓ નીકળ્યા પડે છે. અને તે કોઈ કોઈ એક જ ઢેકાણે નહિ, પણ આખા શરીરમાં નીકળ્યા પડે છે. આને તેને માટે દાકતરો કહે છે કે, કાર્બોનિકવાળા સાંજુથી એ કુદડીઓને ધોતી જાય છે. પણ થોડાં વરસ પહેલાં આપણી દાદીઓ કાર્બોનિક સાંજુને બદલે ગાયના તથા બેંસના છાણુનો ઉપયોગ કરતાં હતાં અને કાર્બોનિક સાંજુથી ને કામ ન થાય તે કામ બેંસના છાણુથી થતું હતું. તે માટે તેઓ એમ કરતાં કે, તેઓ આખા શરીર ઉપર છાણુથી માલેસ કરાવતાં. થોડી થોડી વખત તડકામાં બેસાડી મૂકતાં, ની નવરાત્રી રીત લૂછી, ધૂપેલ લઈ શરીર

ઉપર ચોળાવતાં. તેથી શરીરમાં ફટી નીકળેલી લૂખસ તથા ખૂનલી મટી જતી હતી.

સૂર્યના તાપથી ધણી જાતનાં દરદો સારાં થાય છે, એમ દાલના દાકતરોએ શોધ કરેલ છે. પણ એ વાત આપણી ડોસીઓ સેંકડો વરસ થયાં જણતી હતી અને પોતાનાં બાળકો ઉપર પણ એ પ્રયોગ અજમાવતી હતી.

ઉનાળામાં ગરમીને લીધે નીકળતાં ફેટલીક જાતનાં ગુમડાઓ ઉપર પાણીમાં સુખડ ધરીને કે ચંદન તેઓ ચોપડનાં હતાં. એ ચંદન ચોપડવાથી પણ ધણી બાળકોનાં તથા ધણીએ જીવાન સ્ત્રીઓનાં મોઢા ઉપરનાં ખીત્ર અને ગુમડાંઓ મટી જતાં હતાં.

ફેટલીક જાતનાં ગુમડાંઓ કે જેને પાકતાં કે ફૂટતાં વાર લાગે તેમ હોય તેની ઉપર કોઈ વખત લીમડાનાં પાંદડાં ધરીને બાંધતાં હતાં. કોઈ વખત ફેટલીક ગઠિા ઉપર કાંદાની પોટીસ બાંધતાં હતાં. કોઈ વખત નંગોડાનાં પાંદડાંની પોટીસ બાંધતાં હતાં. કોઈ વખત મગ તથા બાજરીને બાકી તેની પોટીસ બાંધતાં હતા. કીચામારીની પોટીસ બાંધતાં હતાં, કોઈ વખત ભોંયપાંતરી પાડીને બાંધતાં હતાં. અને કોઈ વખત પીપળાનાં ફુગાંફુગાં પાંદડાં વાટીને બાંધતાં હતાં. આવા આવા સેંકડો જાતના ઉપયોગ તેઓને મોઢે યાદ હતા, એટલું જ નહિ, પણ એ બધા ઉપાયો ધણી માણસો ઉપર ધણી વખત અજમાવેલા હતા.

આ સિવાય ફેટલાંક બાળકોને ભરનીંગળ ગુમડાંઓ થાય છે. તે ગુમડાંઓ ભરાય છે ને ફૂટે છે, પણ તે જલદીથી રૂકાતાં નથી. એવાં ગુમડાંઓ ઉપર દાલના વખતમાં દાકતરો ઓપરેશન કરે છે. પણ અમલના વખતમાં ઓપરેશનનાં કાંઈ સાધનો ન હતાં. તે વખતે એવા સખત પ્રકારનાં ગુમડાંઓની દવા આપણી ડોસીઓ પાસે હતી અને એવી જાતનાં સુરેલ ગુમડાંઓ પણ તેઓ બહુ સહેલાઈથી મટાડી શકતાં હતાં.

મી-બી

દુબઈ

સુભાષ ચંદ્ર બોસ

રંગોની આ દેવને લીધે ધરમાં તેમની હરેક ચીજ ન્યાં ત્યાં પડેલી છે એ ચડે અને વખત ટાલે જોતતાં માંડ હાથે લાગે. આપું તે શું કરવું ?

જવાબ:—આ જાતની ગેરવ્યવસ્થા આપણાં ઘરોમાં સામાન્ય થઇ પડી છે. આપણે મોટરો, બાળકોને ટાંક ટાંક કરીને આવી અવ્યવસ્થા ટાળવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ, પણ એ તેનો કાપમો પરિણામ લાવે તેવો ઉપાય નથી. આવી અવ્યવસ્થાનો હકેલ ટાંકણીથી ન થાય. ધરમાં આ જાતની વ્યવસ્થામાં, બાળકોને નજરમાં રાખ્યા સિવાય ધરની ગોડ-વળોમાં ફેરફાર ન કરીએ તો ઉદ્ધેશ શક્ય નથી.

ધરમાં કપાટ અરીસા ખીતીઓ ખીતીઓ વગેરે ને મૂકવામાં આવે છે તે આપણે ત્યાં સામાન્ય રીતે મોટરોને નજરમાં રાખીને મૂકતાં હોય છે. આ બધાં ઉપયોગ નાનાં બાળકો માટે મોટરોની મદદ લીધા વગર શક્ય નથી હોતો. મોટરોમાં બાળકો પાસે તેની ચીજ વસ્તુ કેકાણાસર મૂકવા લટકાવવાનો આમદ તો રાખે છે, પણ તેનો અમલ મોટરોની મદદ લીધા સિવાય કે રટૂલ કે ટેમ્પલ પર ચડીને તેમ કરવું પડે એ સ્થિતિ હોય ત્યાં શક્ય નથી. બાળકને વ્યવસ્થા ગમે છે. પોતાની ચીજ વસ્તુ મોટરોં સહેલાઈથી ગોઠવીને રાખી શકે તેવી અનુકૂળતા તે ધરમાં જુએ છે, પણ તેને પોતાને માટે આવી વ્યવસ્થા જાળવવી, કેમકી પરાધીનતા સ્વીકારી વગર શક્ય ન હોય, એ તેના માટે કેવી કુખ્બદ સ્થિતિ! અને આ સ્થિતિ બિમી કરનાર-રાખનાર મોટરોં છે ન્યારે કપકાને પાત્ર બને છે બાળક !

એટલે ધરમાં વ્યવસ્થા રહે તેવો આમદ સેવનાર આપણે મોટરોં આ વાત નજરમાં રાખીને બાળકો પોતાની ગેજ પોતાની ચીજ વસ્તુ પચારવાને મૂખી-રાખી-લટકાવી શકે તેવી ગોડવણ ધરમાં કરીએ તો આપણાં સ્ફુ સહેલાઈથી લક્ષી જાય.

પ્રશ્ન—બાળકોના બાપુનો અને મારો આમદ ધરમાં વ્યવસ્થા અને સુધડતા લાવવા માટે વધતો જાય તેમ, જાણે તેનો પ્રત્યાધાન ઉલટાનો વધારે પડતી અવ્યવસ્થા બિમી કરવામાં થતો હોય તેવું બાળકો કરી મૂકે છે. એ કારણે ધણીવાર તો એ ઉકળા ઉડે છે અને બાળકોને ધમકાવી પણ નાંખે છે. પણ એનું પરિણામ લાંબો વખત ટકતું નથી. એક બે દિવસ બાળકો ધાકને લીધે તેમના બાપુએ કશું હોય તેમ વર્તે, પછી તો ભગવાન એના એ.

વાત એમ છે કે, બપુ શાળામાંથી આવે ન પોતાની ચોપડીઓની થેલી ધરમાં ગમે ત્યાં મૂકીને રમવા દોડ્યો જાય. ટોપી ખીંટીએ બેસવાને બદલે કાવે ત્યાં મૂકી દે. છત્રી કે એવી ચીજ વસ્તુ ખીતીએ મૂકવાને બદલે ન્યાં ત્યાં રાખીને ચાલવા માડે. બજારી પણ પોતાનું ફરાક કે ધાધરી ખીતીએ મૂકવાને બદલે બારી-ગળામાં રખડતાં મૂકી દે. ધરમાં કપડાં મૂકવા માટે ખાસ જાતની ખીતીઓ તેમના બાપુએ લાતીને રાખેલ છે; પણ એનો ઉપયોગ કાઢ કરે તો ને ! શાળામાં જવાનો વખત ચાય ને સૌ પોતાની ચીજ શોધવા ખેડી પડે. બાપુ જુએ તો ધરમાં કેમે ચડતી હોય, તો પણ લટકાવી મૂકવાનું કાઢને ન મૂકે. બહુ કહીએ અને વાંસે લાગીને કરાંચીએ તો વગી કાઢ અમલ કરે. આ વાન તો રોજની ધર્મ છોક-

હું એક બાલક છું ને ચોક્કસ બહેલી
હોઈ હાલમાં નોકરી કહી ગુનરો ચલાવું છું.
હું પરણેલી છું ને મારા પતિએ મને તણ દઈ
ખીનું લગ્ન કરેલ છે. હાલમાં તેઓ એક...
માં નોકરી કરે છે. હું નોકરી છોડી દઉં તો
મારે ખાવું શી રીતે, એ પ્રશ્ન ઉભો થાય છે.
તેમણે મને ખોરાક તથા પોષાક અને
રહેવાનો આશરો આપવો જોઈએ કે નહિ ?
જે તેઓ મને એ ન આપે તો મારે શા
પગલાં લેવાં? હું બહુ મુઝાઈ છું. તો કૃપા મને
તેનો જવાબ આપશો. —શાન્તાબેન

તમારો જે પ્રશ્ન છે તે તમારો જ માત્ર
નથી, સમાજની અનેક બહેનોનો આ પ્રશ્ન છે.
સમાજમાં એટલે બધો સડો પેડો છે કે વાત
વાતમાં યુવકો પોતાની પત્નીને રખડતી મૂકી
પોતે ખીનું લગ્ન કરી લે છે. ને પ્રથમ પરણે-
તરને માટે ગુનરાનની કે ખીજ ઠાંઠ જોઈવાઈ
કરતા નથી. આ માટે હમણાં જ શ્રી. લીલાવતી
બહેન યુનશીએ આવાં લગ્નો અટકાવવા એક
ખરડો મુંબઈ ધારાસભામાં રજુ કર્યો છે. અને
સીસેક્ટ કમીટીને સોંપાયો છે તેનું શુભ પરિણામ
જરૂર આવશે.

તમારા પ્રશ્નમાં તમે તમારા પત્ર ઉપર
ઉમા રહેતાં થયાં છે એ ઉત્તમ છે. તમે નોકરી
કરીને, ઠાંઠની દયા ઉપર ન જીવતાં, પોતાની
જાતે સ્વતંત્ર રીતે કમાવ છો એ સારું છે. ને
દરેક બીએ પોતાના પત્ર ઉપર ઉમા રહેતાં
શીખવું જરૂરી છે. છતાં તમે બરણપોષણ માટે
દાવો જરૂર લાવી શકો. એથી તમને પૈસા
મળશે, પણ પતિ નહિ મળે. કાયદાની એ
વિચિત્રતા છે.

હું આ વર્ગે બી. એ.માં પાસ થઈ છું.
આગળ કોઈ કે દુર્ભાગ્ય, પણ જે માણસો
પ્રેમનો બીખારી બન્યા છે. એક યુવાન
જનરલિસ્ટ છે ને બીજાની પત્ની ગુનરી જવાથી

પુણ્યપર

વિધુર થયેલ છે. તેને બે બાળકો છે. પહેલા
યુવાન સાથે મારાં લગ્ન થવાનું અસંભવિત છે
અને બીજા સાથે લગ્ન કરવાની મારી બા ના
કહે છે. ઠાંઠની સાવકી મા યવાનું મારી બાને
ગમતું નથી. હું પોચા હૃદયની છું એટલે એ
બેમાંથી એમને ના કહી શકતી નથી. હવે હું
શું કરું? —સુમતી

તમારી ઇચ્છા મુજબ તો તમે જે પેઢાં બે
બાળકો ઉપર માનવ્ય દ્રષ્ટી રાકો તો એ વિધુર
સાથે લગ્ન કરો એ સરસ છે. પણ જે તમે
એ બાળકોને તમારાં પોતાનાં માનીને ઉછેરી
ન શકો તો કહી એ લગ્નનો વિચાર ન કરશો.
પહેલા યુવાન સાથે લગ્ન થવાનું અશક્ય હતું
તો પછી એને નકામો પ્રેમ પછવાડે પાગલ
બનાવવાનું ઇચ્છતાં જેવું નહતું—નથી. તે પણ
મૂર્ખો કે લાજ યાજ એમ નથી એવું જાણવા
છતાં તમારા પ્રેમનો બીખારી બન્યો. હવે તમે
એને રપટ ચંદ્રોમાં સમજાવી દો કે આપણી
વચ્ચે મૈત્રી રહેશે, પણ લગ્ન કરી શકાય એવું
નથી; માટે ખોટી મંથાળા છોડી દે. આ
બાબતમાં તમારા માતા-પિતા અને પીઠ બહેન-
પણીઓ પાસેથી તમને યોગ્ય દોરવણી જરૂર
મળશે. ઉતાવળા બની પગલું બપો પછી પસ્તાવું
એના કરતાં જેની સાથે લગ્ન કરવું છે એની
સાથે આપણો જીવનભરનો સંબંધ સુખરૂપ
નીવડશે એની ખાતરી થયા પછી જ લગ્ન કરવું
એ યુવાન કન્યાઓ માટે હિતાવહ છે.

હમણાં ચોડા વખતથી હું વાંચવા માંડું
છું કે તરત જ પાણી ઝરવા માંડે છે. ને આંખ

હું એ છે. પહેલાં આહું નહોતું થતું. એને માટે શું કરવું ?

—કમળાબહેન

આંખમાં તાપોડીયાં થાય તો પાણી ઝરે છે. આંખની ગરમી એ વાટે નીકળી જાય છે. ખીલ કે તાપોડીયાં કાઢ સારા આંખના એક્ષપર્ટ પાસે ઘસાવી નાખવા અથવા તેને થોથ દવા નાખવી, જેથી આંખમાંથી એ દર્દ મટે. આંખ એ શરીરનું અગત્યનું અંગ છે. તેને માટે બેદરકારી ન રાખવી જોઈએ. નહિં તો કીકી ઉપર કુહું પડી જવાથી વધારે હેરાન થવું પડે છે.

આંખનું ઉપકું પોપચું ઉચલાવી જોવાથી ખજર પડશે કે તેમાં નાની ઝીણી ફાદલીઓ થઈ છે કે નહિ. ગરમીને કારણે એવી ફાદલીઓ થાય છે ને તે આંખમાં ખૂંચ્યાં કરે છે ને તેને લીધે આંખમાંથી પાણી ઝરે. માટે તેનો તરત જ ઉપાય કરવો જોઈએ.

જો ફાદલીઓ જેવું કાંઈ જ ન હોય તો શરીરમાંથી વીટામીન 'એ'નું પ્રમાણ ઓછું હોવાનું કારણ હોય. ઘી, માખણ વગેરેમાં વીટામીન એ હોય છે માટે તેનું પ્રમાણ ખાવામાં વધારવું એથી આંખનું તેજ પણ વધશે.

જો તમારી આંખો ચમકતી ન હોય ને આંજવાં જેવું લાગતું હોય તો દરરોજ સવારે ઉઠીને તરત જ અને રાત્રે સુતી વખતે બારી પાસે ખુલ્લી દવામાં ઉભા રહીને ખૂબ લાંબા પાંચ છ શ્વાસોશ્વાસ લેવા. એકાદ અઢવાડી-આમાં તમારી આંખો ચમકવાળી અને રચચ થઈ અપેક્ષી લાગશે. છતાં ઉંડા શ્વાસ લેવાની પ્રેક્ટીસ ક્યાં કરશો એથી તમારી આંખોને ધણે સારો ફાયદો થશે.

આંખો બારે અને ચાકેલી લાગે ત્યારે થોડા થોડા વખતે ત્રણચાર મીનીટ આંખો બંધ કરીને આરામ લેવો. આંખોનાં પોપચાં લાગે હોય એમ લાગે તો થોડું થોડું દૂધ ગરમ કરીને તેમાં રૂનાં પોતાં બોળાને નરસેકા દૂધથી ઝેક કરવો. આંખો બંધ કરીને રૂનાં પોતાં

પોપચાં ઉપર મૂકી શેક કરવાથી આંખો દળતી રૂક જેવી થશે ને ધણો આરામ લાગશે. દિવસમાં ત્રણ ચાર વખત દૂધનો શેક કરવો ને દરેક વખતે તાઝું દૂધ ગરમ કરીને વાપરવું. વધારાએ દૂધ ફેંકી દેવું.

આંખની આંખ લાગે ને જોવામાં મુશ્કેલી પડતી હોય ત્યારે દૂર જોઈ રહેવાની કસરત ચમત્કારીક ફાયદો આપશે. આંખનું મટકું માથાં વગર અને પાણી ન આવે ત્યાં સુધી દૂર એક વરતુ ઉપર નજર કેન્દ્રિત કરીને દૂર જોવાની ટેવ પાડવી, એથી આંખની સક્તિ વધશે.

*
મારી એક બહેનપણી ખૂબ શરમાળ છે અને અમે જે હાઇસ્કૂલમાં બણીએ છીએ તેમાં સદસિક્ષણ છે. અમે છૂટથી ખીજા વિવાચાંઓ સાથે વાત કરીએ છીએ ત્યારે એની જીભ શીવાઈ જાય છે અને તે કાંઈ સાથે બોલતી નથી ને નીચું જોઈ રહે છે. ધરે પણ એકશી ઓરડામાં ગોંધાઈ રહે છે. જ્યારે જઈએ ત્યારે બારણું અંદરથી બંધ કરીને સૂતી હોય, એને કાંઈ રોમ થયાનું પૂછીએ છીએ તો ના કહે છે, પણ સૂકાતી જતી હોય એવું અમને લાગે છે. એને શું થયું હશે ? એને અમારી સાથે રમતમાં ચર્ચાઓમાં ને પ્રુફેશનલ સાથે બામ ભેટી કરવા માટે અમારે શું કરવું ?

—કપિલાબહેન

તમારી એ બહેનપણીને પડેલી ગુપ્ત ખરાબ કુટેરનું એ પરિણામ હોવું જોઈએ.

એને એકાંતમાં રહેતાં અટકાવવી જોઈએ, ધરે પણ થોડું મોટી બહેનો કે બાની સાથે જ સુતા બેસવાનું રાંખે. સાંજે કરવા જાય ને સુતી વખતે નંદાવાનું રાખે. ને ધીમે ધીમે એને આંખો દિવસ તમારી સાથે દરવા કરવા, ચર્ચા કરવામાં ને વાંચવા બેસવામાં રાખવી, જેથી એની ટેવ ધીમે ધીમે બૂલી જશે. એકાંતમાં રહેતી મુવનીઓએ એ ટેવ પડી જાય છે ને પરિણામે એ જીવનનો રસ ગૂમાવે છે.

શ્રી નાથીઆમ મહિલા વિદ્યાપીઠના આશ્રય હેઠળ ભારતીય વિદ્યાભવન મુંબઈમાં ભાષણ આપતી વખતે સર હરસિદ્ધાર્થ દાવેદીયાએ કહ્યું હતું કે:-સમય પ્રમાણે હિંદુ કાયદામાં ધર્મજ્ઞ ફેરફારની જરૂર છે. માવ હિંદુ કાયદામાં ફેરફાર નહીં, પરંતુ એને એક સરખો અને સરળ બનાવાશે તો એ એક મોટું પમહું ગણાશે.

મનુના સમયથી હિંદુ કાયદો ધીમે ધીમે વિકાસ પામતો આવ્યો છે. એ વિકાસ ધારાઓના ઘડતરથી નહીં, પરંતુ વ્યવહાર અને વિદ્વાનોએ એના કરેલા અધોધી. એટલે એમાં ઘણી અસંગતિઓ હોય, પરંતુ તે તો અનિવાર્ય હતી. જે ઘણા ઝગડાઓમાં જુદા જુદા પ્રાંતોમાં કાયદો જુદો પડતો હતો.

અંગ્રેજો સત્તા પર આવ્યા પછી સુધારાના બહુ ઓછા પ્રયત્નો થયા છે અને લગ્નના ધારામાં તો કેટલીક કલમો પસાર કરાવવાને માટે બહોસમાજ જતીબદાર છે. પરંતુ એમાં ઉચિત ફેરફાર કરવાના સંજોગો નોતાં, સમય પાકી ચૂક્યો છે.

અલગત નવી પરિસ્થિતિ એવી મુંઝવણ બરેલી છે કે તેમાં આખા હિંદુ માટે એક સરખાપણું લાવવાનું મુશ્કેલ દેખાય છે. તેથી તો દેશ ત્રણ વિભાગમાં વહેંચાઈ જશે. તેનું મધ્યસ્થાન કેન્દ્ર નજીક રહેશે. કાયદામાં કેઈ પણ નવતના સુધારા કરવાની સત્તા રહેશે નહિ. અને તે સાર્વત્રિક ધારો ઘડવામાં હાનિકારક થઈ પડશે. ને એ મધ્યસ્થ સરકાર ને દેખાય છે તે પ્રમાણે તો ત્રણે વિભાગ ઉપર કાયદાનો અમલ ભાગેજ કરી શકશે. સિવાય કે કાયદાને સંયુક્ત હિંદુ માટે બનાવાયો હોય : તો મને લાગે છે કે દેશનું બંધારણ ને છૂટ આપે તો હિંદુ પ્રજાને એક ધારા નીચે લાવી શકાય.

સંયુક્ત કુટુંબ અનુસાર હાલના સંજોગો તપાસતાં તો સંયુક્ત કુટુંબની પ્રયાશથી એનો પ્રયત્ન પરવારી ગયો છે. અગાઉ તો

સૌરભ

સંયુક્ત કુટુંબની રચના એ મહત્વનું બંધારણ હતું અને પેઢી દર પેઢી તેમાં વિભાજો નડોતા આવતા. પરંતુ આજે તો એનું હાર્દ ચાલ્યું મથું છે. અલગત, આજે ઘણાં કુટુંબો સાથે રહે છે, પરંતુ વ્યક્તિઓ તો સામાન્ય ખર્ચમાં ભાગ આપવાનો આવતાં ધિક્કારે છે. એથી એ રચના મરેલા જેવી જ છે. રાવ સમિતિનો હેવાલ નોતાં સુની પોતાની મીલકત વસીયત નામામાં બીજાને આપી દેવાનો હક મળે. એમાં ગાયરયાન એ છે કે, કેટલાક હુચ્ચો માણસો અમલ સુઓની મીલકતને ધૂની નય. પરંતુ આનો અટકાવ તો માત્ર સુઓની જગવણીનું ધોરણ હુચ્ચુ લાવીને જ થઈ શકે.

એ જ પ્રમાણે હિંદુ નારીને સમજા કારણોને લઈને છૂટાછેડાની છૂટ મળવી નોછએ. જ્યાં એકપત્નીત્વ છે ત્યાં મર્યાદામાં છૂટાછેડા હોય તેમાં અન્યાયી કથું નથી. છૂટાછેડાનો હકક કોઈ લગ્નના પાવિત્ર્યને કોઈ રીતે હાનિકર્તી નથી. હું માનું છું કે સમાજની રચના જ એવી વલણ લેશે કે પતિપત્ની છૂટાં થતા માટે ગંભીર વિચારણા કરશે; એટલે છૂટાછેડાનો હક આપવામાં કોઈ નવતનો આધ નથી.

જનતા આવા અગત્યના પ્રશ્નો તરફ ઉદાસ

રહે છે એમ મને લાગ્યા કરે છે. આ વિષય ઉપર તો ઘણી ચર્ચાઓ થવી જોઈએ, જેથી કરીને તપાસ સમિતિને/પણ જનતાની વલણ અને મત જાણવા મળે. દાખલા તરીકે, સ્ત્રીઓએ વારસામાં સંપત્તિ મેળવવા માટે ઘણા વિદ્વાનોમાં મતભેદ રહેલો છે અને તેથી જ બવિધ્યમાં આવા વિષયો ઉપર વધુ ચર્ચા થવી જરૂરી છે.

*

મુંબઈ ધારાસભામાં શ્રી: લીલાવતી મુન-શીએ રજુ કરેલો પ્રાયશિક અને માધ્યમિક શાળાઓમાં ગ્રેજ્યુએટો અને આગળ નહિ બહુવા ઈજ્જતનાર મેટ્રીક્યુલેટેને ફરજિયાત બે વર્ષ સુધી કામે લગાડવાના દરાવ ઉપર શ્રીમતી શુભતીઆઈ ગોરે ફરજિયાત સેવાનો વિરોધ કર્યો હતો ને ત્રણ મહિના અક્ષરજ્ઞાન પ્રચાર માટે ઉત્તેજન આપવા સૂચ્યું હતું. અને શ્રી. તારાજહેન મોડકે માત્ર એવિજક સેવાઓ લેવાની સૂચના રજુ કરી હતી. વર્ધાશિક્ષણ યોજના મુજબ પ્રાયશિક શિક્ષણ સંબંધી વડાપ્રધાન શ્રી. ખેરના દરાવ સામે શ્રીમતી ખડીના શરીએ કહ્યું કે, સરકાર કન્યાકેળવણી તરફ-ખાસ કરીને મુસ્લીમ કન્યા કેળવણી તરફ-લક્ષ આપતી નથી. ને તારાજહેન મોડકે મૂળ દરાવને ટેકો આપતાં કહ્યું કે, કાંતવાનું ખર્ચોળ નહિ હોવાથી તે શીખરી રાકાય છે.

*

મુસ્લીમ લીમની મુંબઈમાં મેળેલી ખાસ બેઠકમાં લાહોરની ઇસ્લામોઆ જલ્લા વીમેન્સ ફેલોજના પ્રીન્સીપાલ ફાતમાબેગમે જણાવ્યું હતું કે, કોઈ ભોગ આપવા માટે પંજાબની મુસ્લીમ ઓઓ પઝાત નહિ રહે.

*

વડી ધારાસભામાં અગાઉ ઘણા વખત પડેલાં ચર્ચેલાં ધાર્મિક લગ્નને ખસત્તાં કરી રેપેશીઅલ મેરેજ તરીકે કરી લઈ નોંધવાનો અને પછી આ ખાસ કાનુની લગ્નની સમગ્રડો આપવાને લગતો ખરડો ડે. દેશમુખ તરફથી

રજુ થયો છે; તે સામે જાહેર પ્રગ્તો મત માગવામાં આવેલ છે.

*

ઈજ્જતની રાણી નેફરટીટીનું મસ્તક ફુલિયાનાં સૌથી વધુ કીર્મતી કલાકારીગરીના નમૂના પૈકીનું એક છે. આ શિલ્પકૃતિને ૧૯૧૩ માં જર્મન પુરાતત્ત્વવેત્તાવાળા બોરશાટે ઈજ્જતમાં તેલ-અલ્ક અમન ખાતે ખોદકામ કરતાં શોધી કાઢ્યું હતું. આ મસ્તકને જે જુલે તે તેની જાદૂ અસર હેઠળ આવી જતું હોવાનું મનાય છે. એ કારણથી બોરશાટે તેને ચોરી છૂપીથી ઈજ્જત બહાર લઈ ગયેલો. આ મસ્તકે ૧૯૨૦ માં ફ્રેન્સ ફ્રેડરીક મ્યુઝીયમમાં રચાન લીધું. આ વાતની ઈજ્જતને ખબર પડતાં જન્ને દેશો વચ્ચે તેની કાયદેસરની માલીકી અંગે સખન તકરાર જામી હતી.

ઈજ્જતનો દાવો એવો હતો કે બોરશાટે ઈજ્જતને છેતપું હતું. નેફરટીટીનું ‘ખર્ડ મદત જાહેર કરવાને બદલે તેને ‘પ્રકાશરના પુતળા’ તરીકે વર્ણવ્યું હતું. ઈજ્જતના કાયદા મુજબ ત્યાંથી પરદેશી સંશોધકને હાથ આપેલા નમૂનાનો મોટો ભાગ ઈજ્જતમાં જ રહેવો જોઈએ.

આ તકરાર ૧૯૩૬ સુધી ચાંડો અને ૧૯૩૯માં એવું નક્કી થયું કે નેફરટીટીને જે ત્રણ ખીળ કીર્મતી નમૂનાઓના બદલામાં ઈજ્જતને સોંપવું. એ અરસામાં એડોલ્ફ હિટલરે તેને જોતાં તે તેનાથી જાદૂ રીતે અંગ્રાજ ગયો અને પરિજામે ઈજ્જત અને જર્મની વચ્ચેના સંદેશ પડી ભાંગ્યા.

૧૯૪૫ ની વસંત ઋતુમાં અમેરિકન લશ્કરને મરેન્સ ખાતેની ખીજાની ખાજમાંથી લાખો રૂપીઆના સોનાના બંકારો હાથ લાગ્યા તે સાથે આ મસ્તક પણ હાથ લાગ્યું. નેફરટીટીને વીસખેડ ખાતે લઈ જઈ ખીળ કળાના નમૂનાઓ સાથે ત્યાં રજુ કરવામાં આવ્યું. ઈજ્જતે તે પોતાની માલીકીનું પ્રતીક દાવો કરી સાથી લશ્કરી સત્તા પાસે તેની

માગણી કરી છે. પરંતુ સાથી સત્તાવાળાઓ પર પણ તેની જાદુ અસર થવાથી તેમણે ઇચ્છામનો દાવો એમ જાણાવીને રદ કર્યો છે કે ૧૯૩૮ પહેલાં જે ચીજો જર્મનીના કબજામાં હોય તેમને લગતા દાવા તેઓ હાથ ધેના નથી.

આ જાદુ માથું લેન્ડ મ્યુન્સીપલમાં હંગેરીના રાજમુગટના ઝવેરાત અને જીજી દીમતી વસ્તુઓ સાથે રાખવામાં આવ્યું છે. ૩૨૦૦ વર્ષ પરની તુતન ખામેનની સામનું આ મસ્તક હજી કેટલાય હિપર પોતાના જાદુની ભૂરૂની નાખશે.

૩૦૦૦ વર્ષ જુના આ શીલ્પની તાજેતરમાં લેવાયેલી તસ્વીરો બતાવે છે કે તે હજી પણ સંપૂર્ણ સ્પર્શી રીયતિમાં છે.

માતૃત્વનો મદિમા મહાન છે, પૂજ્ય અને પવિત્ર છે. પોતાની પુત્રીને એક આદર્શ ગૃહિણી ને સફળ માતા તરીકે જગતને આપવામાં પુરાણ-કાળથી તે અત્યાર સુધીમાં એનો કાલો અમૂલ્ય ગણાયો છે.

શાળાની કેળવણી લેતાં પહેલાં કન્યાઓ પીલતી કુમળાં વેશને સુસંસ્કારોનું પાણી-અમી સીંચનાર, અને કેળવણી પામ્યા પછી એને સુચોગ્ય માર્ગે ચડાવનાર માતા છે. કન્યાનાં ચારિત્ર્યમળનો, નીતિ, રીતિ, ને મર્યાદાનો મુખ્ય આધાર માતા તેમજ જે ઘરમાં એ ઉછરી હોય. ત્યાંના વાતાવરણ પર જ હોય છે, પોતાની પુત્રીને મેળાવડાઓમાં કે ઉત્સવોમાં ભાગ લેતી જોઈ, તાળીઓના મડમડાટ વચ્ચે નૃત્ય સંગીત સાથે ગીત ગાતી જોઈ, વાદ્યસભામાં વાદ્ય કરતી જોઈ, સમાનતાના હક્ક માટે બાપજી કરતી જોઈ, બેડમીન્ટનની રમતમાં ભાગ લેતી જોઈ, સાઇકલ ફેરવતી જોઈ ઘણી માતાઓ પોતાની પુત્રી માટે ખર્ચ કરે, ગૌરવ લે છે કે, 'અમારી પુત્રી કેટલી આમજી રહી છે. કેટલી પ્રવૃત્તિઓ કરી રહી છે.' કેટલા બધા આગળ પડતા સુધા-

રક વિચારની છે.' આમ પોતાની છોકરીનાં વખાણ કરવામાં ને સાંભળવામાં ઘણી માતાઓ અનેરો આનંદ માણે છે, પરંતુ આમ કરવામાં માતાઓ પોતાના માતા તરીકેના આદર્શમાંથી ચૂકે છે અને પાછળથી 'એરેરે, આટલી બધી છૂટ ન આપી હોત તો હીક થાત.' એવો એને પશ્ચાતાપ કરવો પડે છે.

અને આ કારણે ઘણી વખતે પાછળથી છોકરીઓને પણ વેડું પડે છે. એટલે આને કાંઈ માતૃત્વનો મદિમા ન કહી શકાય.

'પદ ને પાહિર, કીમ, રતો, ને લીપરડીક. ઇત્યાદિ વગર હું સૌંદર્ય જાળરી શકું છું,' એવો ખ્યાલ પોતાની હિંગતી કન્યાઓનાં મગજમાં પ્રેરવાનો છે. નોકર-ચાકરોની મદદ વગર પણ ઘર કેમ સુવ્યવસ્થિત ને સુલક રાખી શકાય, જેથી ઘરનાં માણસો 'ગૃહકુંજ' છોડી કારખોરની કુંજોમાં ચે જવાનું પસંદ ન કરે; તેમજ આપા વગર બાળકોર કેમ સારી રીતે કરી શકાય ને તંદુરસ્ત ને સંસ્કારિક સંતાનને આવતી કાલના ધડવેયા તરીકે ઉછેરી આપી સદ્બાગ્ય ક્ષત્રી રીતે પ્રાપ્ત કરાય તે શિખવવાનો છે. આ છે માતૃત્વના મહામૂલા મંત્રો.

પરંપરા પહેલાં ભગિનીના બાવની પવિત્ર બાવનાથી માતૃકૃષે ખીલતી કળા સમી ખીલે; પરંપરા પછી સ્વસુરશૃકે પ્રેમ ને સેવાની બાવનાથી પારકાને પોતાનાં કરી તેમનાં દિલ છતી લઈ, પતિના મુખદુઃખની સહચરિણી બની, મંજરી શી મહેક, ભરી મહોરવાથી ને પછી એક આદર્શમાતા તરીકે સંસ્કાર ને સદ્ગુણ રૂપી સંજીવની પાછને અમી વરસતી વાદળી થી. પાળે, પોષે ને સમર્થ બનાવે એ જ માતૃત્વનો મહાન મદિમા છે. એ જ ખરો ધર્મ છે, ખરું જીવન છે, પુણ્ય છે ને જીવનનું સાક્ષ્ય છે.

આમ તો કાશ્મિરની કિસાન બેટી ખૂબ જ શાંત અને સરમાજ લાગે છે.

પરંતુ આજે કાશ્મિરની આવી જ કિસાન બેટીઓ અને સ્ત્રીઓએ એ શાંતિ અને શરમને ખાંખેરી નાખી છે; એ જૂના પૂરાણા ધુરખાઓને ફેંકી દીધા છે. આજે તેઓ રસોડાંઓ છોડીને સામી છાતીએ લાકી અને ગોળાંઓને સામનો કરી રહી છે.

પંદર વરસ પહેલાં ૧૯૩૧માં આ જ રીતે એમની માતાઓ શેરીઓમાં દોડી ગઈ હતી, અને વિરાંગનાઓ બની હતી. આજે એ વિરાંગનાઓની બેટીઓ બહાર પડી છે. એ જ ધ્યેયને અને એ જ લડતને માટે એક નવી પેઢી જૂની પેઢીનું રથાન લઈ રહી છે.

આજે તેઓ ગોળાંઓના જવાજમ રૂપે પત્થરોનો મારો ચલાવીને ડોંગરા પોલિસના ટાંગા ધ્રુવવી રહી છે. ખભે મોટી કડીઆળા ડોંગો લઈને આજે તેઓ કાશ્મિરની ધરતીને મુક્ત કરવા નીકળી પડી છે.

૧૯૩૧માં શ્રીનગરની કામદાર સ્ત્રીઓએ પોતા-પર હુમલો કરનાર સિપાહીના બાઘાને ખુંચવી લઈ એના કુકડે કુકડા કરી નાખ્યા હતા અને એ રાક્ષસી સૈનિકને ઘોડા પરથી ઉથલાવી પાડ્યો હતો. મહોંલાની સ્ત્રીઓને એકઠી કરી એણે ઘેડેસ્તાર સૈનિકોને હાથગ્યા હતા. છેલ્લે એના પગમાં સખ્ત ધમ્મ ચણા પછી એને હોરપીટલમાં ખસેડવામાં આવી હતી.

એવી જ રીતે ૧૯૩૮ની લોક-લડાઈમાં કામદાર વર્ગની વિધવા સ્ત્રી અગ્રીજીએ સ્ત્રીઓના મોટા દેખાવો ચોળને કસ્મીરની ડોંગરા-શાહીને તોખાદ પોકરાવી હતી. એણે દિવસો સુધી કાશ્મીરના મુખ્ય પ્રધાન અને બીજા જુદમજદારોની મોટી રમશાન-યાત્રાઓ કાઢી હતી.

આજે, ૧૯૪૬માં એક જૂના દેશમુક્ત કુટુંબની બેટી અને રાષ્ટ્રીય પરિવર્તના માણ પ્રમુખની બહેન ગ્રાહિના જનન પેઢીની સરદારી લઈને બાપણો કરતી, સરખસો કાઢતી ડોંગરા-શાહીની સામે લડી રહી છે.

ઓની, અગ્રીજી, ગ્રાહિના.....૧૯૩૧, ૧૯૩૮, ૧૯૪૬, કાશ્મીરની આ વિરાંગનાઓ છે. આજે તેમના નેત્રી અનેક વિરાંગનાઓ પોતાના પ્રાણધ્યારા ને રવર્ગસમા કાશ્મીરની આઝાદી માટે ઘર બહાર નીકળી પડી છે.

*

આઝાદ હિંદ સરકાર પશું પોતાની પ્રજાને ધંદકાળો આપતી હતી. નેઓએ તન, મન અને પોતાની મિલકતોથી આ સરકારને મદદ કરેલી તેઓને આ સરકાર 'સેવકે-હિંદ'નો ધંદકાળ આપ્યો હતો. શ્રી. હંમીય અને શ્રીમતી હીરાબેન બેટાણને 'સેવકે હિંદ'નો ધંદકાળ મળ્યો હતો.

શ્રીમતી હીરાબેન કાઠીયાવાડી છે તેમનો જન્મ પોરબંદરમાં (કાઠીયાવાડ) થયેલો છે. તેમની ઉંમર આસરે બાવીસ વર્ષની છે. તેમના પિતાનું નામ વસનજી, અને માતાનું નામ ગ્રેમ કુંવર છે. તેમને બે ભાઈ અને એક બહેન છે. તેમના પતિનું નામ હેમરાજ છે. તેઓ શુભરાતી લખી વાંચી જાણે છે અને સાધારણ અંગ્રેજી પણ જાણે છે. તેમના કહેવા પ્રમાણે તેમને દેશસેવા કરવાનો વધારે શોખ છે. તેઓ પંદર વર્ષથી બ્રહ્મદેશમાં રહેતાં હતાં. તેમણે તેમજ તેમના પતિએ આઝાદ સરકારને સોનાની કંડીઓ, કાંમતી જવેરાત તેમજ બીજા માલ દ્વારા સારી એવી મદદ કરેલી. આ મદદની રકમ આશરે પંદર લાખ રૂપિયા હતી.

તેમાં ૫૧૦૦૦ રૂપિયા રોકડા આપ્યા હતા. આ બધું દેશની ખાતર લડતી સરકારને તેઓએ આપી દીધું. હીરાબેન આઝાદ હિંદ સંઘની હમાયર શાખાના ચેરમેન હતાં. તેઓ ઘેર ઘેર ફરીને વસ્તુઓ ભેગી કરતાં. ગંડીની રાણીની પત્નિઓમાં ભરતી કરવાનું કામ પણ કરતાં હતાં. ધરપીનાલમાં જઈ દરદીઓને આશ્વાસન આપતાં અને મિત્રાઈ આપતાં.

તેમના પતિ શ્રી. હેમરાજ

બહાદુરશાહી તેઓ ઈ. સ. ૧૯૨૪માં મએલા અને બે વર્ષ નોકરી કરી. પછી તેમણે અનાજનો વેપાર કર્યો. પાછળથી જનરલ રોડર આશ્વાજમાં બોલ્યો અને પછી રંચુનમાં ગ્રામોફોન અને રેકડોનો રોડર શરૂ કર્યો હતો. પાછળથી ગ્રામોફોન બનાવવાની કંપની તેમણે રંચુનમાં શરૂ કરેલી. પાછળથી કલકત્તા આવ્યા હતા અને ઈ. સ. ૧૯૪૧માં ફરી પાછા રંચુન ગયા, કારણ કે તેમનું કુટુંબ રંચુનમાં હતું. પછીથી તેમનાથી લગાઈને કારણે હિંદ આવી શકાયું નહિ. તેમને ત્રણ બાળકો છે. તે બધા હિંદ આવી પહોંચ્યા હતા. તેઓ અને તેમના પત્ની જ રહેી ગયાં હતાં. નેતાશ્રી પ્રેસ્થાથી એ પતિ-પત્નીએ આઝાદીની લડતમાં ભાગ લીધો હતો. નેતાશ્રી ૬૩ કમિટિ'ના તેઓ સભ્ય હતા. અને તેઓ ઈ. સ. ૧૯૪૪ જન્યુ. આરી મહિનામાં યએલી યુનિવર્સિટીમાં કમિટિના વાઈસ ચેરમેન તરીકે ચૂંટાયા. આઝાદ બેંકના દસ લાખ રૂપિયાના શેરો તેમણે ખરીદ્યા હતા. તેઓ બેંકના ડીરેક્ટર પણ હતા. હાલ તેઓ કલકત્તામાં રહેવાના છે અને દેશનેતાઓ તરફથી ને હુકમો બહાર પડે તેનો અમલ કરવાનો તેમનો ધર્મ છે. તેમનું આખું કુટુંબ અત્યારે હિંદમાં છે.

*

આયર્લેન્ડના શેનન હવાઈ મથકે એમા-અની વતની ૮૬ વર્ષનાં વૃદ્ધ શ્રીમતી માર્ગરેટ કલ્વન એક અમેરિકન વિમાનમાં બેસીને ન્યુયોર્ક રવાના થયાં. આટલાંટીક સમુદ્ર પાર કરનાર ઓઓમાં શ્રીમતી માર્ગરેટ સદૃશી વૃદ્ધ છે.

તેમણે જીજ્ઞાસુ હતું કે, મારો આ પ્રવાસ ન્યુયોર્કમાં જ સમાપ્ત નહિ થાય, પણ ત્યાંથી હું મારી બહેન એલીઝાબેથ પીકને મળવા જોરજોરથી મારા જીવતા સંબંધીઓમાં એક રૂઝ ૭૭ વર્ષની એ મારી સહુની નાની બહેન છે.

સરેદ વાળવાળી યુવતી માર્ગરેટ લગભગ બાર વખત જળ મર્ગે આટલાંટીક પાર ગઈ છે અને છેલ્લી ૨૫ વર્ષ પહેલાં તે આટલાંટીક ઓળંગીને ગઈ હતી. સંતાનોમાં તો એને કાંઈ જ નથી. ૨૨ી મરને બહેને હવાઈ જહાજમાં જવાનું પક્ષ કરવાના કારણમાં તેણે જીજ્ઞાસુ કે, આ યુવાનીના દિવસોમાં આસમાનની સડેલ ન કડે તો ઘડપણમાં પછી ક્યારે કરવાની ? પચાસ વર્ષ પછી તો બધા જ લોકો વિમાનમાં મુસાફરી કરતાં હશે, ત્યારે આજે હું હવાઈ જહાજમાં અમેરિકા જઈ તેમાં શી નવાઈ છે !

*

ફોા જેટલા અને તેટલા પ્રમાણમાં ખાવાં જોઈએ એવી સૂચના આહારશાસ્ત્રીએ તરફથી થાય છે. આ સૂચના માટે બે મત છે જ નહિ. આપણા આહારમાં ફોાને ચોક્કસ રચાન છે એ વિશે મતભેદ નથી. અનાજ ઉપરાંત શાક-ભાજી અને ફોાનો સમાવેશ થવો જોઈએ અને ઋતુમાં મળતાં ફોાનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ, એ હવે સુવિદિત છે. ફળ ખાવાની સૂચના સડેલાઈથી અમલમાં મૂકી શકાય એવી લાગે છે. પણ તેનો આધાર ફોાની કૌમત, તેમની પ્રાપ્યતા વગેરે અંશો પર રહે છે. સામાન્ય જનતાને અતુરૂણ કીમતે ફોા સડેલાઈથી પ્રાપ્ય ન થાય તો ? દેશમાં, આ પ્રશ્ન આર્થિક અને જન્ય છે.

ફોા બગડી ન જાય એટલી ઉષ્ણતા બળવીને—રેફ્રિજરેશન (Refrigeration) ની આધુનિક રીતોને લીધે એક દેશનાં ફોા બીજે મોકલાવવાની સગવડ વધી છે. હાકુસ ફેરી જેવું ઊત્તમ ફળ હિંદમાંથી ઇંગ્લેન્ડ મોક-લાય છે. સાથે સાથે ફળ સાચવવાની રીતો—કેનિંગ (canning)ની પ્રગતિને લીધે કાંઈપણ દેશનાં ફળ ગમે તે વખતે—ફળની મોસમ હોય કે નહિ, એવા કાંઈપણ સંમયે મળી શકે છે, અમેરિકા અને યુરોપના દેશોએ ફોાને

લોકભોગ્ય બનાવવા ધણું ક્યું છે, પરંતુ હિંદુસ્તાનની રેલ્વેઓએ ફળના વ્યવહાર સંબંધી ખુબ જ ઓછું ધ્યાન આપ્યું છે. ખાસ ઠંડી-વાળા ડાહ્યા તૈયાર કરીને ફળના વ્યવહારને જોઈતી સગવડ આપણા દેશમાં ધણી ઓછી છે. દિંદી પ્રખ્યાત તંદુરસ્તી સાથે આ પ્રશ્ન ખાસ અગત્યનો છે. લોકોને ફળ સસ્તાં અને સહેલાઈથી મળે એ ખાસ જરૂરનું છે.

ડાહ્યામાં સંધરેલાં ફળો કરતાં તાજાં ફળ આરોગ્યની દૃષ્ટિએ વધારે પસંદ કરવા યોગ્ય છે. કેનિંગમાં ફળનાં પૌષ્ટિક તત્ત્વો સચવાઈ રહે એ પ્રત્યે પૂરતું ધ્યાન આપાય છે, તાજાં ફળોની બરોબર એ ન આવી શકે. સાધારણતઃ ફળોના વિભાગ નીચે પ્રમાણે કરી શકાય:

બોર અને તેની જાતનાં ફળો; મોસંબી, સંતરા વગેરે; કેરી, ચીકે, દ્રાક્ષ, તડખૂચ, દાડમ, અને ઉબ્બુકડીઅંધ પ્રદેશમાં થતાં ફળો-અનનસ, કેળાં, ફલ્ગુસ વગેરે; આ ઉપરાંત ખીર્નાં ફળો થતાં નથી એમ નથી, પણ તેઓની અગત્ય રચાનિક હોય છે. દાખલા તરીકે ગુજરાતમાં ફાલસાં, રાયણ થાય છે. આપણા દેશમાં જમફળ થાય છે,—તેમાં અહાદાખાદના જમફળ વિશિષ્ટ જાતનાં હોય છે.

સ્વાદમાં ખાસ કરીને જીભને આકર્ષક હોય-એવા સુગંધવાળાં ફળો ખૂબ વખણાય છે. ફળોની લાક્ષણિક સુગંધ તેમાં આવેલા આલ્કોહોલ, એસ્ટર એવા રાસાયનિક પદાર્થોને આભારી હોય છે. દાખલા તરીકે, કેળાંમાં એમાઇલ એસ્ટીરિફટ નામની એસ્ટર હોય છે; દ્રાક્ષમાં મીથાઇલ એન્થ્રાનીલેટ હોય છે.

એક વર્ગ તરીકે, બધાં ફળોમાં રસ હોય છે; તેમાં પાણીનું પ્રમાણ પુષ્કળ હોય છે; સાકર અને ખાટા પદાર્થો પણ સારી રીતે હોય છે. કેળાં, લીલી ખારેકમાં ખૂબ સાકર હોય છે એટલે તે ખૂબ મીઠાં લાગે છે; તો કરમંદાં, લીંબુ, બોરમાં ખાટા પદાર્થોનું પ્રમાણ સાકર કરતાં વિશેષ હોય છે. આવાં ખાટાં

ફળોનો ઉપયોગ અણાણાં માટે થાય છે. જુદી જુદી અવસ્થામાં સ્વાદ (કાંચ)નું પ્રમાણ ભિન્ન ભિન્ન હોય છે અને તેમાં ફેરફાર થાય છે, લીલાં ઓલીવ આમાં અપવાદ રૂપ છે. તેમાં તેલનું પ્રમાણ વિશેષ હોય છે.

ફળોનો પરિપાક ખૂબ અગત્યનો છે; કાચાં ફળ હોજરીને ઉચકાવી નાખે છે તો અનિ પાષી ગયેલાં સ્વાદિષ્ટ ફળો વાયુ ઉત્પન્ન કરે છે.

સામાન્ય રીતે ફળોમાં આવેલ વિટામિન 'સી'ને લીધે તેઓ પૌષ્ટિક ગુણો ધરાવે છે. વિટામિન 'સી' ગરમીથી એકદમ નષ્ટ થઈ જાય છે એટલે તેનું પ્રમાણ સચવાઈ રહે એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. આ ઉપરાંત, ફળોમાં કેરોટીન હોય છે; તેમાંથી 'વિટામિન 'એ' યરીરમાં પેદા થાય છે. ફળોમાં ખનીજ તત્ત્વોનું પ્રમાણ ઠીક હોય છે. દાખલા તરીકે અંજીર, નારંગી, રાસબરી વગેરેમાં કૅલ્શિયમ ખૂબ હોય છે; કેળાં, ખારેક, દ્રાક્ષ, એપ્રીકોટ (જરદાણુ) વગેરેમાં લોહ સારા પ્રમાણમાં હોય છે. પ્રુનમાં ત્રિફલ્પ હોય છે. સાદા પીંડ-રોજમાં એપ્રીકોટ (Apricot) લોહી મુખારવા માટે વપરાય છે.

ફળો પર સંશોધન દિવસે દિવસે વધતું જાય છે. ફળો સંધરવાની રીતોમાં સુધારા કરવામાં આવ્યા છે. ફળોની સુકવણીએ નવું પ્રકરણ યોજ્યું છે. કેટલોક ફળો-નેરાં કે પપૈયા અનનસમાં પપેઇન નામનો ખમીર હોય છે, એથી આ ફળો પાચકનાનાં સરસ ગુણો ધરાવે છે. અતિસાર મટાડવા માટે પપેઇન જુદાં કાઢીને વાપરવામાં આવે છે.

ફળના રસો સંબંધી દૂધના ઉદ્દેશ્ય થયો વિના આ વિવેચન અપૂર્ણ રહેવા સંભવ છે; વળી પહેલાં માત્ર દ્રાક્ષનો રસ મળતો. હવે જાન જાનનાં ફળના રસો મળે છે અને સોફા-પ્રિય થવા જાય છે. આંરસો પણ ફળોનો જ પૌષ્ટિક ગુણો ધરાવે છે.

ડા. એન. એમ. શાહ. બલિયાર

છઠ્ઠેડમાં હવે જેમને પરદેશ જવું હશે તેમના પાસપોર્ટની અરજીમાં તેમની પત્નીની સંમતિ દર્શાવતી સહી આપવી પડશે. ઘણા પતિઓ પોતાની પત્નીઓને તથા દંધ પરદેશ જઈ ત્યાં ઘરસંસાર માટે છે; અને પોતાના ઘરની સ્ત્રીઓને દુઃખી કરે છે, એવી હાલમાં સ્ત્રીઓ તરફથી ફરિયાદ સાંભળવામાં આવવાથી, સ્ત્રીઓના ગૃહસ્થવનના સ્વાસ્થ્યના રક્ષણ માટે આ કાયદો કરવાની જરૂર પડી છે, એમ છાપામાં જણાવેલું છે.

* *

અમેરિકાના જમવિખ્યાત શરીરશાસ્ત્રી બ્લોડ મેકફેડને પોતાની પત્નીથી છુટાછેડા લીધા હતા. મેકફેડનની પત્નીને અગાઉ સર્વોત્તમ સૌંદર્યવંતીનું ધનામ પણ મળ્યું હતું. ને ૩૩ વર્ષ સુધી એ સ્ત્રી સાથે તેણે દંપતી જીવન વીતાવ્યું હતું. આ દરમિયાન તેમને સાત સંતાન થયાં હતાં. છુટાછેડા મેળવવા માટે મેકફેડને ત્રણ વર્ષ સુધી કોર્ટમાં લડવું પડ્યું હતું. છેવટે મીઆમી ખાતે છુટાછેડાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. આ છુટાછેડા લેવાનું કારણ એ છે કે તેની સ્ત્રીએ શરીર ઉપર વધારે પ્રમાણમાં અરખીનો ઉમેરો કર્યો હોતો!

*

~ ~

વીજળીક પ્રગતિએ અમેરિકન રસોડાઓમાં પરિવર્તન આણ્યું છે. હાલમાં અમેરિકાના બજારમાં રસોઈ માટે હેરત પમાડે એવા વીજળીક રસોઈ કરવાના સંચાઓ મૂકવામાં આવ્યા છે. આ સંચાઓ રસોઈ કરનાર ગૃહિણીની ગરજ સારે છે. તેનું રસોઈ કરવાનું યંત્ર આપોઆપ રસોઈ કરી લે અને તે પણ એવાડ કે ગંદવાડ ક્યો વગર, ને પ્રજા બહુ જ એછા સમયમાં રસોઈ તૈયાર કરી આપે છે. આ મશીનો ફક્ત રાંધીજ આપતા નથી પણ રંધેલું લાંબા સમય સુધી ગરમ રહેતું પણ રાખી શકે છે. એ પણ કમાલ છે. એક બટન દાખાવવા રસોઈ તૈયાર!

લંડનમાં એક મંશીનનો ગહેર પ્રયોગ બતાવાયો હતો. આ મંશીનથી છ માણસના કુટુંબનાં વાંસણો બાર મીનીટમાં સાદ થઈ જાય છે. કપડાં તો બટન દબાવતાં થોડી જ મીનીટમાં ધોવાઈ ને સુકાઈ જાય છે. રામાની ગરજ સારે એવું આ મશીન છે.

*

સ્ત્રીજીવનના ગયા અંકમાં શ્રી. શકુંતલા પરંજપે એ આરટ્રેલીઆના હાઈ કમિશનરનાં પત્ની હોવાનું જવાબુ છે પણ તે ખોટું છે. શ્રી. શકુંતલા પરંજપે તેમનાં પુત્રી છે.

શ્રી. શકુંતલા પરંજપેએ એક આરટ્રેલીયન કલાકાર સાથે લગ્ન કર્યું હતું. પરદેશમાં થોડાં વરસ વસવાડ પણ કર્યો હતો. એ લગ્નથી એમને એક પુત્રી પણ છે. અને પુત્રીમાં એના માતા પિતાની કલાસર્જન શક્તિ સારા પ્રમાણમાં વારસામાં ઉતરી છે. એ નવેક વર્ષની કન્યાની વાર્તાઓનો સંગ્રહ મરાઠી ભાષામાં પ્રગટ થયો છે.

શ્રી. શકુંતલાબાઈનો પરદેશ અને તેમના પતિ સાથેનો સંબંધ બહુ લાંબો-વખત ટક્યો નથી. એમણે છુટાછેડા લીધા પછી તેઓ તેમના પિતા સર રઘુનાથ પરંજપે સાથે પૂનામાં રહ્યાં; અને જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓમાં તેઓ રસ લેતા હતાં. તેમણે એક નાટક પણ લખ્યું છે. નાની નારીકાઓ અને વાર્તાઓ તો ઘણાં જ લખ્યાં છે, એટલું જ નહિ, પણ નાટકમાં પોતે પાત્ર ભજવવામાં પણ કુશળ અને કાબેલ છે.

હાલમાં તેઓ તેમના પિતા સર રઘુનાથ પરંજપે સાથે આરટ્રેલીઆમાં છે. -ચં. ઉદેશી

*

છઠ્ઠેડમાં અને ખાસ કરીને લંડન જેવા શહેરોમાં શહેરી નોકરીઆત સ્ત્રીવર્ગ પરજીવ ન હોવા છતાં પરપુરણની સાથે રહે છે અને તે કારણે તેમને છોકરાં પણ થઈ ગયાં છે. ૫૦ વર્ષથી એવો કાયદો છે કે સ્ત્રી

સીવીલ સર્વન્ટ પરણી ન શકે. જો કે કુચ્ચ ઓદા ભોગવતી સ્ત્રી-નોંદરે માટે તો તેમને પરણવું કે નહિ તે માટે તેમના ઉપરી અધિકારી-ખાતાના વડાના નિર્ણય પર અવલંબે છે. જો કે આવો નિર્ણય ઘણા યોગ્ય કેસમાં તેઓ વાપરે છે.

સરકારી તપાસ સમિતિનો ચેતપત્ર જે સરકારે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે તેમાં આ લામ પ્રતિબંધ દુર કરવાની હિમાયત કરવામાં આવી છે. હાલની રમ બાદ મળનારી પાર્લામેન્ટની બેઠકમાં આ વિષય વિશે વિરુદ્ધ ચર્ચો થશે.

*

પંજાબ મુસ્લીમ લીગના અને ધારા સભાનાં સભ્ય ભેગમ તસરીફ યુ એને લેવોડે-રના ડેપુટી કમીશનર સમક્ષ એક ફરિયાદ મોઢાવી હોવાની વાત બહાર આવી કે કે, કુનિયાના વ્યવહારથી અનુભુ અને કિશોર વયની નિર્દોષ મુસ્લિમ છોકરીઓને ફિરમ નટીઓ બનાવવાની સાલચ આપીને સોનેરી રત્નનાંની ભ્રામક ભળ ઉખી કરીને કેટલાક લેભાગુ ફિરમ કંપનીઓના સંચાલકો ફસાવે છે. ધન, વૈભવ, એથઆરામના શોભમાં તેવી અત્યાન આજાઓ ફસાઈ જાય છે, અને માનસિક તથા નૈતિક પાપમાલીઓ બોરી લે છે.

*

સીધ મુસ્લીમ કોલેજમાં પ્રોફેસર કુમારી ડી' એલ્થો વર્ગમાં દાખલ થયાં ત્યારે પાટી-આપર 'પાટીસ્તાનમાંથી દોડો' એવા શબ્દો લખેલા બેંચ તે સંબંધી તેઓ પૂછપરછ કરતાં હતાં તેવામાં વર્ગમાં ભોંજનો ધડાકો થયો હતો.

*

એસોસીએટેડ પ્રેસ ઓફ અમેરીકા તરફથી જાહેરાતમાં આવ્યું છે કે, સીટીય સામાજિકના બીજા નંબરના રહેર કલકત્તામાં ફરી ખુલરેજ ચાલી છે અને અચ્ચાંઓ, સ્ત્રીઓ અને જુલોની સેંકડોથી સંખ્યામાં કનક થઈ રહી છે.

સ્ત્રીઓનાં મૃતદેહોને પણ ચૂંચવામાં આવ્યા છે અને માઝા છાંડી ચૂકેલી એ અપમતાએ સ્ત્રીઓના સ્તન પ્રદેશને કાપી નાખ્યાં છે. એક નાના બાળકને મારીને તેને બારણા સાથે ખીસો મારીને જડી લીધો હતો. કેટલાંય સ્ત્રી અને બાળકોને, ગટરમાં ને નદીમાં ફેંકી દેવામાં આવ્યાં હતાં. કલકત્તા તેલ ને ઉનાં પાણી રેડી ઘણાંને મારી નાખવામાં આવ્યાં હતાં.

આ ખુલરેજમાં પુરૂષોની હાજરીમાં જ તેમનાં બાળકો અને બેરાંઓને પહેલાં રહેંસી નાખી, તે પછી તે પુરૂષોની પણ કતલ કરી નાખવાનાના અરેરાટીભર્યા બનાવો બન્યા છે.

લોહીભોની સાડી પહેરેલી, એક સ્ત્રી હાથમાં બાળક લઈને વરોષાત કરતી જતી જોવામાં આવી હતી. ગુંડાઓએ આ સ્ત્રીને તેમ જ તેનાં બાળકને પણ જખમી કર્યું હતું.

વિવેકાનંદરોડ ઉપરની એક મોટાં મુસ્લીમ છાત્રાલયની તમામ મુસ્લીમ ક્ષિત્રાર્થીનીઓ સહીસક્ષાત્તમ છે અને તેમને રીપનરફોટમાં ખસેવામાં આવી છે.

એક ૧૮ વર્ષની મારવાડી છોકરીને નવ ઘા મારવામાં આવ્યા છે. હાલતરો મારે છે કે એ છોકરી બચી જશે.

ચોતોક રટ્ટીટ, અમૃતલા રટ્ટીટ, મનુક લેખન, તારાચંદ દત્ત રટ્ટીટ, ઇમરા રટ્ટીટ, કેનીંગ રટ્ટીટ, લોઅર ગીનપુર રોડ વગેરે લતાઓમાં ગુજરાતી કુટુંબો વસે છે તેમના ઉપર અનદદ જુલમ ગુજરવામાં આવ્યાનું ને જીવનાં સળગારી ચૂક્યાનું સંભળાય છે. ત્યાંની કેટલીક સ્ત્રીઓને જીવ અચાવવા તળના પાછપ વાટે બીજા માણેથી ઉનારી લેવાઈ હતી.

આટલી ખુલરેજ વચ્ચે પણ માનવના દેખાય છે ફસાઈ ગયેલાં મુસ્લીમ કુટુંબોને કિંદુઓએ પોતાના માળામાં ચાથપ આપ્યો છે, તે જ રીતે કેટલાક મુસ્લીમોને નિંકીકુક-ઓનાં રક્ષણ કરી રક્ષાતર કરાવેલું છે.

અમદાવાદના લેઉઆ પાટીદાર જ્ઞાતિમાં ૨૬ વર્ષની ઉંમરે એક ડ્રેન્ડુએટ યુવાનને એક પત્ની હયાત હોવા છતાં ખીજી પરણવાના કાંડ જગ્યાના સમાચારે આ જ્ઞાતિમાં બારે સન-સનાટી ફેલાવા પામી છે.

એમ જણાય છે કે રાયપુર વિસ્તારમાં ૨૬ વર્ષના એક ડ્રેન્ડુએટ કે જેઓ જ્ઞાતિએ લેઉઆ પાટીદાર છે અને તેમની પત્ની પણ ઉંમર તે માત્ર ૧૯ વર્ષની છે અને તેઓ પણ ડ્રેન્ડુએટ છે, તેમ છતાં આ પત્નીની મગજની હાલત અસ્થીર છે એવું કારણ આગળ ધરીને ૧૬ થી ૧૭ વર્ષની એક ખીજી તેમની જ જ્ઞાતિની કુમારીકા સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થયા હોવાની 'હકીકત બહાર આવવા પામી છે. એમ જણાય છે કે આ લગ્ન ગુપ્તગુપ્ત પતાવી દેવાની તૈયારીઓ ચાલી રહી છે. આ લગ્ન અટકાવવા માટે વિકાસગૃહને ભલામણ પણ કરવામાં આવી છે. જ્ઞાતિમાં આ લગ્નની ચક્રવર્તીએ બારે ચક્રચાર જગાડી છે.

ફરી પરણવાના કાંડ સેવતા આ જુવાનનાં લગ્ન સાંકડી શેરીમાં આજીવી ચાર વર્ષ પર થયા હોવાનું જણાય છે.

બેલમામના ગોકાક તાલુકાના અકેરા-નગરધામ ખાતે એક માણસે પોતાની પત્નીનું મળુ દબાવી મારી નાખી તેને કૂવામાં નાખી દીધી, ત્યાર બાદ ત્રણે ઉધતાં છોકરાઓને કૂવામાં નાખી દીધાં હતાં, તેમાં તેની મોટી છોકરી કે જેની ઉંમર દસ વર્ષની છે, તેના હાથમાં એક પથ્થર આવી જવાથી, તે તેને વળગી પડી હતી, તેને છોકરીના પગે તેનો છ વર્ષનો ભાઇ વળગી પડ્યો હતો, તેની સૌથી નાની છોકરી કે જેની ઉંમર દસ વર્ષની છે, તે મરણ પામી છે.

જ્યેષ્ઠ પુત્રમાંથી હમણાં નવીન જાતની બનાવટ થાય છે. કેટલેક ઘેર કાંઈક માણસો જઈને

કેટલાંક સાચા કિસ્સાઓ

પુરુષ વર્ગની ગેરહાજરીમાં ત્યાંના સ્ત્રીવર્ગને કહે છે કે શેડે ખાંડ લાવવા માટે તમેલી મંગાવી છે તે આપો ને એક રૂપિયો પણ આપો. ખાંડ માટે તાલાવેલી હોવાથી ખાંડ મેળવવા જતાં રૂપિયો ને તમેલી બેઉ જાય છે !

અમરેલી પ્રાન્તના ચલાલાના કાઠી ભગતના ધનામી રામપરા ગામના આલીંગ નામના કાઠીએ આમની ચૌદ જેટલી સ્ત્રીઓને કહેવાતી સોનાના માદળીઆની ચોરી કરવાના પહાના તથે ધગધમતા તેમના તાવડામાં હાથ મેળાવ્યા હતા. આ સનસનાટીભયો સમાચારે પ્રગ્નમાં અંધેરાટી વ્યાપી મઘ હતી. ત્રણેક સ્ત્રીઓને કાંડા સુધી બળવાથી મંભીર ઈજા થઈ છે ત્યારે ખીજી સ્ત્રીઓને બોલી વધતી મુજબ થવા પામી છે. આમમાંથી સમાચાર બહાર ન જાય તે માટે માયામારે માણસોએ તકેદારી રાખી હતી અને પ્રગ્નમંડળ કાપકરો આવે તો ગોળાએથી દાર કરી દેવાની અફવા પણ વહેતી મુકવામાં આવી હતી. પોલીસને આ બનાવની જાણ થતાં કાઠીની ધરપકડ કરી છે.

કલકત્તામાં ૧૬ વર્ષની શ્રીમતી હંદાયાળા દાસીની અરજ ઉપરથી અલીપુરના માથરૂટે માણિક વિશ્વાસ અને બોસ્તમ ધૂનકાને સજ્જ કરી.

આ હંદાયાળા દુકાળ અને અન્નસંકટના ત્રાસથી રીજાતી હતી. તેનો પતિ તેને પિયર તેનો મા પાસે મૂકીને ક્યાંક નાસી ગયો હતો. આ યુવાન છોકરી તેની મા સાથે રાજહાટ

યાજ્ઞાના શેખરપુર ગામમાં 'રહેતી હતી એક દિવસ તેનો જૂનો ઓળખીતો માણિક વિદ્યાસ તેને ઘેર આવ્યો. ને ત્રણે આ છોકરીને કહ્યું કે 'તું મારી સાથે એક બાવા પાસે ચાલ. તે તને મંત્રનું તાવીજ કરી આપશે' તેથી તારે પૈસાની મુજવણ મટશે. અર્ધા દુઃખ નાશ પામશે ને તારો પતિ પણ તારે વશ થઈને તારા ધરમાં આવીને રહેશે.' છોકરી બોળવાઈ ગઈ ને તેની સાથે ગઈ. માણિક તેને બેલિયા ઘાટા પુલ ઉપર લઈ ગયો ને ત્યાં એ મુવાન છોકરીનું શિષ્ય લૂંટ્યું. તે પછી તે તેને એક બીજા ઘેર લઈ ગયો ને ત્યાં છ દિવસ સુધી તેને રાખીને તેની ઇજ્જત ઉપર દુમલા કર્યા. તે પછી તેને એક અજવણ રચણે લઈ ગયો ને ત્યાં ત્રણ માસ સુધી માણિક અને તે ઘર માણિક-જનનેના પાશવિ અત્યાચારોનો ભોગ બનેલી કંઠાખાળાનું શરીર ચુંચાયું. ત્યાંથી તેને એક બીજો રચણે લઈ જતા રસ્તામાંથી આ મુવતી નાસી છૂટી ને પોલીસનો આશ્રય લીધો. ગુન્હેગારો પકડાયા ને તેમને સજા થઈ.

શીવરાજપુર રોટના હોદેપુર ઉદે ચીરજી ગામમાં બાજુલાલ અને શીતળ નામના બે ધાંચી બાઈ વચ્ચે અંદરો અંદર તકરાર થઈ, તેથી બાજુલાલની પત્ની વચ્ચે પડીને તેમજ છૂટા પાડવા ગઈ, તેમાં શીતળે તેની બાબીને એક ડોકા માયો જીને લીધે તે તરતજ મરી ગઈ. શીતળ અને તેના બાઈનો પોલીસે ધરપકડ કરી.

કાનપુરમાં ૧૭-૧૮ વર્ષની એક રૂપા નામની કાયર થ મુવતી ક્ષેત્રમાં લખનૌથી બાગીને કાનપુર આવી હતી. એને ત્યાં પોતાના રૂપાનો કંદારો વેચી નાખ્યો. પૂછપરછ દરતાં લોકોને વહેમ પડ્યો ને તેને ત્યાંના અનાથા-શ્રમમાં સોંપી. તેના પતિને લખનૌથી બોલાવ્યો. તેને જોઈને તે કન્યાએ કહ્યું કે 'આ મારો કષ્ટી નથી. મારે તો એ બાઈ સમાન છે.' એથી

રૂપાનાં આપે તથા સામ્રાને તોડાવ્યા ને રૂપાં તેમને સોંપી દીધી. હાલમાં તે તેના આપ સાથે લખનૌ ગઈ.

જોધપુર રાજ્યના હિંદિઆ એરેટના એક ઠકરાણીએ કન્યા રત્નને જન્મ આપ્યો. તેથી ગુસ્સે થઈને ઠાકારે તેને સખત-માર માયો. એ મારના સોળ ઠકરાણીના આખા શરીર ઉપર દેખાય છે. પુત્રી બાળકનું અવસાન થઈ ગયું છે. આ ઉપરથી મારવાડ પોલીસે ઠાકારની ધરપકડ કરી છે.

એલીસબીજમાં રહેતા ૨૮ વર્ષના લેલિઆ પાટીદાર શ્રી. નારજીલાલ બીજલાલે તેમની એક પત્ની હયાત છતાં તેમની માતિના શ્રી. સવાઈલાલ કૃષ્ણલાલની પુત્રી સાથે ફરી વમ કર્યું.

અમરેલીમાં શ્રી કાર્થકર શ્રી. તારાબહેન દોશીનું સોનગઢમાં અવસાન થયું. તેઓ અમરેલીમાં શ્રીમંત કુકુંબમાં ઉછર્યા હતાં ને ક્વે વિદ્યાપીઠની પદવી મેળવી હતી. તે પછી તેમનાં લગ્ન એક ધનાઢ્ય મુવક સાથે થયાં હતાં, પણ કમનસીબે નાની હંમરમાં તેમને વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું.

વૈધવ્ય પછી તેમણે સ્ત્રીઓની સેવા અને રચનાત્મક કાર્યમાં પોતાનું જીવન જોડી દીધું. ૧૯૪૨માં તેમણે સરકારી નીતિના વિરોધ તરીકે અમરેલી મ્યુનિસિપાલિટીના સભ્ય તરીકે રાજીનામું આપ્યું હતું ને હાલમાં તેઓ અમરેલીના ગૃહઉદ્યોગ સંઘનું સંચાલન કરતાં હતાં. પોતાની પાછળ એક પુત્ર તેઓ મુજી ગયાં છે. તેમના રેમારક માટે ઉદ્યોગ સંઘ પ્રયત્ન કરે છે.

પટણા જિલ્લાના મોંઘીર યદેરમાં જૂખ્યા માનવીઓની એક જૂખકૂચ સત્તાવ-જાઓ પાસે અનાજ અને કપડાંની મુશ્કેલી કરવાને ચહેરના લક્ષણોમાં ફરી હતી.

બચ્ચી તવરા જતી સડક પર સાંજને સમયે કહેવાતા બળાતકારનો એક બનાવ બની ગયો છે. દારાશા ઉરડે ડેલી અરદેશર તાડીવાળા અને કાલીદાસ નામનો મુંબઈનો એક મોટર હાંકનાર તવરા તરફથી બચ્ચી આવતા હતા, તે દરમિયાન રાજપીપળાનું ને કરજીય તંરક જતું એક હરિજન જોડું તેમને સામેથી આવતું મળ્યું હતું. જોડામાંથી સ્ત્રીને જોઈને, બન્નેની દાનત બગડનાં, તેમણે સત્તરેક વર્ષની હરિજન સ્ત્રીને તેના પતિથી અલગ પાડી અને તે પછી બન્નેએ વારાફરતી સ્ત્રી પર અત્યાચાર શુભયો. રસ્તા પરથી પસાર થતા એક સાયકલ સવારને આ વાતની જાણ થતાં તેણે પાંસેના ઝાડેશ્વર ગામે જઈને ગામજોડોને ખબર આપી તે ગામ જોડોએ બેગા થઈને, સ્ત્રી પર અત્યાચાર શુભરનારાઓને પકડી પોલીસને સોંપ્યા હતા. પોલીસે બન્નેને ગીરફતાર કર્યા છે ને બાંધને હોરપીટલમાં ખસેડી છે.

*

મુંબઈમાં એક પંદર વર્ષની સુવતીનું હરણ કરવા તથા તેની ઉપર બળાતકાર શુભરવાના આરોપસર હૈદરાબાદના એક ડોક્ટર એસ. એમ. હુકમાન સામે કેસ કરવામાં આવેલો હતો. તેનો મુકાદો મેજિસ્ટ્રેટ મી. વ્યાસે આપ્યો છે. આરોપી ડોક્ટર હૈદરાબાદ ખાતે આંખની દવાનું દવાખાનું ચલાવતો હતો. આઠ મહિના પર એક છોકરી પોતાની મા સાથે આરોપીના દવાખાને આંખ બતાવવા ગઈ હતી. પછી છોકરી તે ડોક્ટર પાસે આંખની રોપેશીયાલોટ થવા ટયુશન લેતી હતી. ડોક્ટરે તેને પોતાની સાથે મુંબઈ આવવા કહ્યું. મુંબઈની હોરપીટલમાં તેને આંખને લગતું સાઈ જ્ઞાન મળશે, એમ છોકરીના માળાપને સમજાવી ડોક્ટર તે જ્ઞાણને મુંબઈ લઈ ગયો. મુંબઈ ડોક્ટરે તે છોકરી સાથે સી વ્યુ હોટલમાં મુકામ કર્યો. ત્યાં તેઓએ પતિ-પત્ની તરીકે

પોતાના નામ નોંધાવ્યાં. આઠ એક દિવસે ડોક્ટરે છોકરી સાથે લગ્ન કરવાની વાત કરી. છોકરીએ લગ્ન કરવાની ના કહી, તેથી ડોક્ટરે તેના પર બળાતકાર કરવા માંડ્યો. છોકરીએ હોહા કરી, એટલે હોટલનો મેનેજર દોડી આવ્યો અને ડોક્ટરને પોલિસ રેશને પહોંચાડ્યો. પોલિસે ડોક્ટર સામે કેસ કર્યો અને છોકરીને આશ્તમાંથી બચાવી.

*

શ્રી. સરવરે સેસન્સ જજ નાગપુરની અદાલતમાં એક કેસ ચાલે છે. તેમાં એક સ્ત્રી નીંબી અને તેના દિયર રામજી ઉપર તેમની પુત્રવધુ કિસનીના ખૂનનું તહેામત છે.

આ બધા ઉમરેડ તહેાસીદના રાજેરા ગામના તેહી છે. કીસનીની માએ હૃદયદ્રાવક બાપામાં જુવાની આપી કે, કીસની સાથે ખરાબ વર્તન ચલાવવામાં આવતું હતું. નીંબીના પતિએ પોતાની પત્ની વિરૂદ્ધ જુવાની આપતાં કહ્યું કે, તેની પત્ની નીંબીનો રામજી સાથે ખરાબ સંબંધ હતો અને એ સંબંધની વાત કીસની મામમાં કહી દેતી હતી, તેથી એક રાત્રે રામજી અને નીંબીએ કીસનીની છાતી ઉપર મોટા પથર મૂકીને તેને મારી નાખી. મને પણ મારી નાખશે એવી બીતીથી હું બહાર નાસી ગયો હતો ને બીજી સવારે ઘેર આવ્યો હતો.

*

બંગાળમાં અલેલા નેત્રકાજીમાં બૂખમરાની હાડમારીથી પીડાતા એક પિતાએ પોતાની પુત્રીને ૯ રૂપીઆમાં વેચી દીધી છે, કંદાપર કલિકાટી સંધના એ રાખસને ગયા દુષ્કાળ વખતે પોતાની નાની જમીન વેચી નાખવો પડી હતી અને આ વર્ષે તેણે મકાન શુભાચું. તેની પત્ની પણ તેને મૂકી ચાલી ગઈ, ત્યારે આવી વિપત્તિમાંથી બચવા તેણે પોતાની પુત્રીને પરસ્વાધીન કરી અને નાસી છૂટ્યો.

હિંદના વીગેન્સ ઓગ્રી-
લીયરી ડોપ્સના ડારેક્ટર કાઉ-
ન્ટેસ ઓફ કાલ્કીકરતે પોતાનો
હોદ્દો છોડી અમેરિકા પ્રવાસી કર્યું
ત્યારે મીરીસ ડગલાસે હિંદીમાં
તેમને વિદાયમાન આપ્યું.

મુખ્યમાં થી. અરણ્ય
અસહ્યલીને એક લાખની થેલી
અર્પણ થવાની છે.

રાજપોષણમાં એક. ૧૯
વર્ષની જૈન યુવતીએ એકી
સાથે ત્રણ બાળકોનો જન્મ
આપ્યો, તેમાં બે પુત્રોને એક
પુત્રી હતી. પુત્રી જન્મ થતાં
તરત જ મરણ પામી ત્યારે
બે પુત્રો અને માતા તંદુરસ્ત છે.

અમદાવાદમાં દરીઆપુરના
પાટીદાર થી ડાલાભાઈ બો-
ગીલાલ બકરી બી.એ. પોતાની
બે પત્નીઓ હયાત છતાં, ફરી
ત્રીજી લગ્ન વીરમગામ જઈને
કરી આવ્યા છે.

અમદાવાદમાં મધા દુધડ
વખતે સલાપસરોડ ઉપર એક
ધાંચણખાંધું ખૂન થયું હતું.

પૂનામાં અભિક્ષરવાદી
બહેનો પકડાઈ હતી તેઓ માથી
માગીને છૂટી ગયાં.

લોકપ્રતિનિધિ સમામાં
ખંભાળમાંથી બેગમ ઇકરામુલ્લાહ
અને યુક્તપ્રાંતમાંથી બેગમ
અબ્દુલ્લા રસુલ ચુંટાયાં છે.
બધા પ્રતિમાં થઈને કુલ પંદર
સ્ત્રી સમાસદો ચુંટાયાં છે.

સુરતનું અનાવિલ મહિલા
મંડળ રવ. મહાદેવભાઈ દેસાઈ
રમારક નિર્ગમની દરિયાઈ
યોજના મળ્યું હતું.

રાજકુમારી થી અમૃત
કુંવરે રીક્ષાઓ ખેંચનારની
રિયતિ સુધારવા ને તેમના
શરીર ઉપર થતી અસર સંબંધી
'દરિગન'માં એક લેખ લખ્યો છે.

મુંગ્રમાં પગાર વધારો,
અકવાડીક રમ અને હજી રમ
માટે અઘ્નાતીસ દળાર ઘાટીઓનું
એક સરખસ નીકળ્યું હતું. તેમાં
'શ્રેણી ઝોંઘાદ' પોકારવામાં
આવ્યું હતું અને માગણી ન
સ્વીકારાય તો હડતાલ ઉપર
જવાનું ઠરાવ્યું. ચર્નીમાગ
એસ્ટેટની બહેનોની મળેલી
સભાએ ઘાટીઓના વિરોધ
સામે ઘાટી વિના ચલાવી લેવા
ઠરાવ્યું.

ડબોઈના રાસ્ટ્રી મંજળ-
દાસ દલપતને 'તેની પત્નીનું'
ખૂન કરવા માટે જન્મદીપની
સૂચ થઈ.

લાહોરમાં પંજાબ ધારા-
સભા શુદ્ધ પાસે થયેલ મોટર
અકસ્માતમાં ત્રણ બાળાઓ
મરણ પામી.

મદ્રાસમાં ઇષ્ટન લક્ષ્મીની
આગેવાની નીચે નેતાજી સમાદ
ઉત્તરવાયો અને બધા સરખસ
નીકળ્યું હતું.

સહરમાં ૧૮ વર્ષની
એક યુવતી નહાવા ગયેલી તે
ડૂબી ગઈ. તેણે ૧૮ સોનાની
ખંડીઓ અને પાંચ દળારની
કિંમતની હીરાની વોંટી પહેરી
હતી.

વલસાડ તાલુકામાં ઉંટ-
ડીની એક સ્ત્રીને ચપ્પુ ખતાવી
ધરણી ઉતરાવી લેનારની ધર-
પકડ થઈ.

સુરતની પારસી પંચાયતે
વકતૂત્વ દરિયાઈ ગોલેલી તેમાં
૬ વર્ગમાં (૧) ક. માણેક
હોમીસેરીયટ (૩) ક. જોરજોર
ગોળવાળા અને તાંત્રગોળો.
હોમાય વગીલ ખીળી રાખ્યાં.

શ્રી. અરુણા અસદઅલી-
એ મહાસભા સમાજવાદી પક્ષ-
ની વ્યવસ્થા માટે સિંધનો પ્રવાસ
કર્યો. અને હાલ મદ્રાસ પ્રાંતનો
પ્રવાસ શરૂ કર્યો છે.

*
અમલસાડ — લુસવાડાના
એક મુસ્લીમે પોતાની પત્નીના
માથામાં ચપ્પુ જોડી દીધું.

*
સુરતમાં નાણાવટના કંતા-
નના ટેકરા પરથી તરતના
જન્મેલા એક બાળકની હાથ
પોલિસને મળી હતી, તે અંગે
ધરમના કાંટા આગળ રહેનાર
ત્રિભોવનદાસ ઇશીલદાસની
ધણીયાણી પત્ની બાઈ મણિ-
ની અને તેમાં મદદ કરવાના
કહેવાતા આરોપ અંગે ત્યાંની
વાળંદ ગાંધિની બેનકાર નામની
સ્ત્રીની ધરપકડ થઇ છે.

*
હિંદનના ઠાઈ પુરુષને
બલિષ્ઠમાં તેની પત્નીની લેખિત
સંમતિ વિના પરદેશ જવાની
પરવાનગી નહિ આપવામાં
આવે એવો કાયદો ત્યાંની
પાસપોર્ટ ઓફિસે જાહેર કર્યો
છે. આ કાયદાના સમર્થનમાં
અધિકારીએ જણાવ્યું હતું કે,
હિંદનમાં ધણી ખરા પુરુષો
તેમની પત્નીઓને ત્યજી દઈને
પરદેશમાં બીજી છોકરીઓ સાથે
લમચી નેડાવા માગે છે અને
આવી રીતે ત્યજાઓને બર-
ણપોષ કરેલું એ રાજ્યને
બાઈરું પડે છે.

મુંબઈની નાથીબાઈ સ્ત્રી-
ઓની વિદ્યાપીઠના ઉપકુલવતી
તરીકે સી. હંસામહેન મહેતા
અને કુલપતિ તરીકે શ્રી. હર-
સિદ્ધભાઈ દિવેદીઆ ચુંટાયાં.

*
સુરતની બહેમાં ચકલાની
રહીશ બાઈ કલાવતીએ પો-
તાનો છોકરો પચાવી પાડવાનો
આરોપ મોટા વરાછાની બાઈ
કંકુ દારકાદાસ ઉપર મૂકેલો
તેમાં બાઈ કંકુને નિર્દોષ છોડી
મૂકવામાં આવી.

*
બેંગ્લોરથી ઝાંસી જતી
૨૨ વર્ષની યુવતી મીસ પુલીન
સીક્ષેરાનું પહેલા વર્ગના ડબ્બા-
માં ખૂન થયું.

*
દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિં-
દીઓ વતી લડત લડનાર
શ્રીમતી માર્ગરેટ બાલીન્જરને
તેમના પતિ સાથે હિંદમાં
આવવાની સરકારે પરવાનગી
આપી છે.

*
આગ્રાની એક મેથેમ્સના
અધ્યાપકની યુવાન પુત્રીના
ગ્રેમમાં પડેલા એક વિદ્યાર્થીએ
તે અધ્યાપકને પત્ર લખી લગ્ન
કરાવી આપવાની માગણી કરી
છે, અને નહિં તો ખૂન કર-
વાની ધમકી આપી છે.
અધ્યાપકે જાલ તેને પોતાને
ઘેર મહેમાન તરીકે રાખી તેના
પિતાને આ પરિસ્થિતિનો
ઉકેલ લાવવા દબાવ્યું કર્યું છે.

કોચીન ધારાસભાના સભ્ય
શ્રીમતી ડી. નેલાયુધને કોચી-
નના મહારાજાએ આપેલ સ્વા-
તંત્ર્ય મંદેશ માટે સંતોષ જાહેર
કર્યો.

*
ચીનની એક કિશાન સ્ત્રીએ
એક સાથે પાંચ બાળકોને
જન્મ આપ્યો, તેમાં ૪ પુત્રો ને
એક પુત્રી છે. આ પાંચે
બાળકોને ધવરાવવા માટે બે
ધાવો રાખવામાં આવી છે.

*
કલકત્તામાં અ.હિં. મહિલા
પરિષદની રેન્ડીંગ કમિટીએ
દેશમાં વિદ્યાર્થીનીઓ માટે
તેમજ નોકરીઆત સ્ત્રીઓ માટે
પોસ્ટ હોસ્ટેલોની વ્યવસ્થા કરવા
બધા શિક્ષણ ખાતાઓને અને
સરકારને આમ્રદ કરતો કરાવ
કર્યો.

*
જાણીતા બેંગાલી કેસમાં
પ્રીતી કાઉન્સિલના ચુકાદાથી
શ્રી. વિભાવતીદેવી હારી ગયેલાં;
પણ ચુકાદો આજતાં ને, ગજન-
કુમારનું કલકત્તામાં અચાનક
અવસાન થયું.

*
ચલાળા પાસે રામપુરમાં
કાઠિ તાલુકદારે સોનાની એક
માદરડીની ચોરી માટે પ્રજાની
ચોદ સ્ત્રીઓના હાથ તેલની
કકડતી કડાઈમાં બોળાવ્યાથી
એ પ્રદેશમાં ત્રાસ ફેલાયો છે.

વિરમગામ મ્યુનિસિપાલિટીમાં શ્રી. ચંદનબહેન • મા. જોશ્યંદ સભ્ય તરીકે ચુંટાયાં.

*
કલકત્તામાં સામાન્ય હડતાલને દિવસે રેડીઓ શેરને પોર્ટફોલિયો કરતી વિદ્યાર્થિનીઓ ઉપર યુરોપીયન પોલીસ સાન્નિધ્યે છપ્પકાર દોડવી સાન વિદ્યાર્થિનીઓને ધમ્મ થવા સંબંધી ધારાસભામાં સમાવેશીની દરખાસ્ત રજુ થઇ.

*
અમદાવાદમાં સ્વામીનારાયણ મંદિર પાસે બેસી વર્ષનું શુક્ર મહાન પરસાદમાં જેથી જવાથી એક સ્ત્રીને ધમ્મ થઈ હતી.

*
અમદાવાદ અવેરીવાડમાં પટલોની ખડકીમાં રહેતા બોટાદના શ્રી હરજીવનદાસ શાહની ૨૦ વર્ષની યુવાન પુત્રી સવિતાએ એક દરજી સાથે લગ્ન કર્યા. આ દરજીને પત્ની હયાત છે ને બે બાળકો છે.

*
શ્રી. સરોજની નાવકુના પુત્રી કુ. પદ્મજા નાયકએ દેશબાહ નિઝામ રોડના ગામડામાં જીઓ ઉપર ચપેલ અસાચાર મંજૂરી મળે તપાસ કરી પુરી ખાત્રી પૂર્વક નિવેદન બહાર પાડ્યું છે ને મદિસા સંરક્ષા-ઓએ લગ્ન ઉપાડી લઇ બંદરે તપાસ માટે દાકલ કરી છે. નીજામ સરકારે તપાસ પંચ નીમ્યું છે.

સુરતનાં શ્રી. સવિતાબેન અંબેલાલ દેસાઇ એમ. એસ. ની પરીક્ષામાં પાસ થયાં. આ પરીક્ષા પાસ કરનાર તેઓ પ્રથમ ગુજરાતી બહેન છે.

*
તારકેશ્વર ચિશુભારતીમાં શ્રી. સરલાદેવી સારાભાઈએ નૂતન બાળશિક્ષણ ઉપર ભાષણ કર્યું.

*
નવસારી મુધરાઇના સભ્ય શ્રી. વીરમની દેસાઇને માન આપવા નવસારીની સ્ત્રીસંસ્થાઓ તરફથી રાજસ્થાન શ્રી. સુનાબાઇ દેસાઇના પ્રમુખપદે મેળાવડે. યથો, તેમાં શ્રી. દીનબાઇ ધરાનીએ તેમની સેવાઓનો ઉલ્લેખ કરી સંતોષ બંધરે કર્યો હતો.

*
રાજકોટના રાવજાડાદુર શ્રી. મણીલાલ કાશ્યપે પોતાના સ્વમંરથ પત્ની શ્રી. નંદમોરોના સમરજીથે એક એન્ડાઉમેન્ટ ફંડ રચાવી, તેના વ્યાજમાંથી રાજકોટની ધર્મેન્દ્રસિંહજી કોલેજમાં ભણતી મરીચ વિદ્યાર્થિનીઓમાંથી દર વર્ષે પાંચ બાળાઓને અર્ધી મારી આપવાનું કરાવ્યું છે.

*
ગોર્ધમાં શ્રી. ઇન્દુમતીબહેન દાકોર • વગેરે બહેનોએ મળી ભગિની સેવાસમાજ નામે સંસ્થા શરૂ કરી. તેના પ્રમુખ તરીકે શ્રી પ્રભીલાલબેન દદમ ચુંટાયાં.

સુરત આઈ. પી. મીલન હાઇસ્કૂલમાં શ્રીમતી ચૌનાનીના પ્રમુખપદે એક સંમેલન બરાણું તેમાં જનાના હાઇસ્કૂલની બાળાઓએ કાર્યક્રમ રજુ કર્યો હતો.

*
કોશીઆનાં રાણી લંડનમાં પોતાના પતિ માટે નોકરી શોધે છે. તેમના પતિને મુસોલીનીએ ૧૯૪૪ માં ગાદીએ બેસાડેલા, પણ તેનું મૃત્યુ થતાં આમને ગાદી છોડવી પડી.

*
ગેડામાં ટ્રેડર ઓશીસ જવાના દરવાજા બંદાર તરતની લન્ડેલી એક છોકરી મળી આવતા તપાસ ઉપરથી એક ઉચ્ચ માતિની બાઈની ધરપકડ કરી તેને તપાસ માટે દોરખોટાલમાં મોકલી.

*
સુરતની હિંદુ ચેરીટી દોરખોટાલમાંથી મીસ મુમનબહેન દેસાઇ નામના નર્સને સરપેન્ડ કરવાથી બંધી નસી અને રટારે હડતાળ પાડી. પણ સમજુતી થતાં બંધી બહેનો દરજ ઉપર ચડી ગઇ છે.

*
દૂધ બગડ્યા વગર પાંચ દિવસ સુધી નેમનું તેમ રહી શકે. એવી પારિસતા ગ્રે. ગેલીઅલ બરાટાન્ડે શોધ કરી છે. મહેલોઆઈન નામના સત્તને દૂધમાં મેળવીને રાખવાથી દૂધ બગડતું નથી.

શહેરમાં એક યુવતીએ
ધરત્કામથી કંટાળી કપડાં
સળભાવી આપધાત ક્યો.

વરગુલમાં રમખાણ દર-
મ્યાન સ્ત્રીઓ ઉપર ખળાતકાર
થયા. હના.

સુરત શહેરમાં અનાજ
સમિતિમાં ગોઠાવેલ સમિતિમાં
શ્રી. જ્યોત્સ્નાબેન શુક્લ, શ્રી.
વસુમતી શાહરે, શ્રી. દીનાબેન
મીનોચહેરે ડોન્ટાક્ટર, મીસીસ
અમરચંદ્રી શેખ, અને મીસીસ
ઉમરમીયા કાજી નીમ્યાં.

સ્ત્રીને શુદ્ધ મણીને અને
તેને વેદનું અધ્યય કરવાનો હક
નથી એમ કહીને, બનારસ
કોલેજમાં મધ્યમામાં બ્રાહ્મણો-
તર વર્ણનાં કુ. કલ્યાણદેવીને
દાખલ કરવામાં આવ્યાં ન હતાં.

પૂણિયા છાત્રાના બનમનખી
શહેરમાં ચાર પુત્રીઓ ને એક
પુત્રના પિતા એક અગ્રોધ
કન્યા સાથે ફરી લગ્ન કરવા
તૈયાર થયા છે. ચાર પુત્રીઓ-
માંની બે પુત્રીઓ તો
સંતાનવતી છે.

નોમછીઆના છેતાગીય
વર્ષના એક ગૃહસ્થ અગીઆર
વર્ષની કન્યા સાથે લગ્ન કરવા
તૈયાર થયા છે. કન્યાના પિતાને
તેમણે હમ્મરે રૂપીઆ આપ્યાની
વંદા આપી છે.

લખનૌમાં શ્રી. વિન્યા-
લક્ષ્મી પંડિતના પ્રમુખપદે
મળેલી જાહેર સભામાં રવ.
કવિવર ટાગોરના રમારકે માટે
એક સમિતિ નીમવામાં આવી.

ભાગલપુર છાત્રાના નાય-
નગરના એક ચાળીસ વર્ષના
વૃદ્ધ આરં વર્ષની કન્યા સાથે
લગ્ન કરવા તૈયાર થયા છે.
પણ યુવકો અને સમાજના
વિરોધની ભીતીથી તેઓ ગામ-
ડામાં લગ્ન કરવા ચાલ્યા ગયા
છે. તેમને પ્રથમ પત્નીથી બે
પુત્રો અને બે પુત્રીઓ હયાત છે.

વર્ષોમાં પંડિત જવાહરલાલ
નહેરૂની નામપુરના સ્ત્રીપ્રતિ-
નિધિઓએ મુલાકાત લીધી
હતી. પંડિત જવાહરલાલે તેમને
ગામડામાં જાહેર કામ કરવાની
સલાહ આપી હતી. સ્ત્રીઓ
અજાણ છે એવી ભાવના કાઢી
નાખવા જણાવ્યું હતું કેમકે
'અજાણ' શબ્દ તેમને હિંદુ
બનાવે છે.

કાયદે અજામ મી. જિન્દા-
ના બહેન બેગમ કાતમા
જિન્દાએ ભારતની મુસ્લીમ
બહેનોને સાડી અને ધાધરાનો
ત્યાગ કરી (પાંચમમા) કુરતી
અને અલવાર પહેરવા કહ્યું.
કેમકે બેગમ કાતમા માને છે કે
સાડી એ હિંદુનો પહેરવેશ છે
ને સાડી પહેરવાથી મુસ્લીમ
સ્ત્રીઓ ઉપર 'હિંદુત્વાનાં રંગ-
કણ' અસર કરે છે.

અમલસાડ કંપાનગાવનો
એક ૬૦ વર્ષનો પાટીદાર
કાઠોઓ વીસ વર્ષની યુવતી
સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થયાના
સમાચારે ચકચાર ફેલાવી છે.

શ્રી. કમળાદેવી ચટ્ટાપાખ્યાયે
'ન્યુ ટાઈમ્સ' નામના નવા
અંગ્રેજ દૈનિકપત્રની ઉદ્ઘાટન
ક્રિયા કરી.

રાજપીપળા રોડની હોરપી-
ટાલમાં લેડી ડોક્ટર તરીકે
રાજપીપળાના વતની મીસ
ધન્ડુમની ભોગીલાલકાપડીઆની
નીકલ્યુક થઈ.

દારેસલામ ન્યાસા સરો-
વરમાં તોફાનને કારણે વીટ્યા
રટીમર રૂપી જતાં થીમતી
ટીમકે અને બીજાં આઠ ઉતા-
ર્યો રૂપી મૃત્યાં.

ગોક્ષપુરીના રહીશ શ્રી.
પંડ્યા વૈકુંઠનાયજના બાળ-
વિધવા બત્રીશ શ્રી. કાન્તાદેવી
નાગરે દ્વાયરસના જમીનદાર
શ્રી. રતનલાલ પંડ્યા સાથે
પુનર્લગ્ન કર્યા.

ડરબનમાં કેપટાઉનના કાઉન્સિલર મીસીસ ગ્રેડ-ગુલ (Z. Gool) સહીત નવ સ્ત્રી સત્યાગ્રહીઓને ૩ પોન્ડો દંડ અથવા એક માસની સજા થઇ દંડ બરવામાં આવ્યો નથી. બે વીસ વર્ષની યુવતીઓને સગીર ગણીને છોડી મૂકવામાં આવી હતી.

*

મુંબઈમાં મેમ્બુ લતામાં એક પાંચ માળનું મકાન તરી પડના તેમાં એક સ્ત્રીને ત્રણ બાળકો દટાઇ મૃત્યા.

*

ભરૂચ અને પંચમદાસ જીલ્લાના સેશન્સ જજે થોડા વખત પર મહાલક્ષ્મી નામની એક બાઇને તથા તેના બાઇ દાંતીલાલ દરિલાલને ૭ દિવસના એક બાળકનું મરણ નીપજવવા માટે જન્મકાંડની સજા ફરમાવી હતી. તેની અપીલ મુંબઈ હાઈકોર્ટમાં નીકળતાં નીચેથી કોર્ટે ફરજી સજા હાઈકોર્ટે રદ કરી છે.

કેસની કુટુંબમાં વિગત એવી રજૂ કરવામાં આવી હતી કે, મહાલક્ષ્મીએ એક બાળકને જન્મ આપ્યો. ૭ દિવસ પછી તે અને તેનો બાઇ મુંબઈ જવા માગીએ જતાં દતાં તે વખતે તેઓએ બાળકને કુપે ૮૪ મારી નાખ્યું હતું. જ્યારે પડાનું કહેવું એવું, હતું કે, જ્યારે તેઓ પુલ પર ધકેને

જતાં દતાં ત્યારે મહાલક્ષ્મીને ચક્કર આવ્યાં અને બાળક તેના હાથમાંથી સરી ગયું અને પુલના કડેરા સાથે અથડાઈ નદીમાં પડી ગયું. મુંબઈ હાઈકોર્ટે નીચેથી કોર્ટને કુકમ ફેરવીને જન્મે તકોબનદારોને નિદોષ દરાવ્યા છે.

*

કેપ્ટન રેલ જણાવે છે કે, કલકત્તાના એક લતામાંથી શુંડાઓ ૧૦ થી ૧૫ સ્ત્રીઓને બળજબરીથી ઉઠાવી ગયા હતા અને તેમાંની કેટલીક ઉપર હુમલો કરવામાં આવ્યા હતા. અને તેમાંનાં કપડાં ઉતરાવી નાખવામાં આવ્યા હતાં.

*

તખીમી રાહતવાળા એક શખ્સના જણાવ્યા મુજબ શુંડાઓએ કલકત્તાના દુકાનમાં કેટલીક સ્ત્રીઓના આંતરડા કાઢી નાખતા પહેલાં તેમનાં રતનો કાપી નાખીને રીખાવવામાં આવી હતી અને મૃત સ્ત્રીઓનાં માથાં પોટસે ખોંપી લટકાવવામાં આવ્યાં હતાં.

*

મુરતમાં સલામન પુરામાં હોમરલાસ હમનલાલના ઘરમાં મધરાતે તેના મુંવાળા ઓરડામાં પેસી, પ્રથમ તેમની જુવાન પત્ની રમણબેનને મારવામાં આવ્યાં. બાકીની લોકન અંબીર છે. તે પછી હોમરલાસ ઉપર હુમલો થતાં તેમનું અવસાન થયું.

અમદાવાદ સલામસરોઝ ઉપર દુકાન દરમ્યાન બાઇ ઝવેર ધાંચણું ખૂન કરનાર એક રીક્ષાવાળા હારન શકુરને તેના વતન આગેલાંમાંથી પોલીસ પકડી લાવી છે.

*

વડવાણ રાજ્યના ખોલ-ડીઆદના પગીએ પોતાનું પત્નીનું ખૂન કરી સવારે બાળા નાખવાની તૈયારી કરતા દત્તા તેવામાં ખૂન થયાની ખબર પડતાં પગીને પકડવામાં આવ્યો છે.

*

મુંબઈમાં ચોપારી ઉપરના દરીઆમાં તરતના જન્મેલા બાળકને છવતું ફેંકી દેવા માટે પોલીસે એક ખોલ બાઇને તેની બે દીકરીઓને પકડી હતી. તે સંબંધમાં તપાસ કરતાં, તેને મકાને જતાં તે સ્ત્રીએ પોતાની મા તથા બહેનને બતાવ્યાં હતાં. બહેન ખાટલા ઉપર સૂતી હતી તેથી તેને હોસ્પિટાલમાં મોકલવામાં આવી. તેણે ક્યું કે મને તો પાકેલીએ વ્યા પોટલું આપી દરીઆમાં નાખવા કહેલું. તે સિવાય હું કંઈ જાણતી નથી ને માએ પોતે આ વખતે ઘરમાં નદિ હોવાનું જણાવ્યાથી માજી રહે બધાને છોડી મૂક્યા હતાં.

*

મુરતના વેણીલાલ દાર-હાલસની પત્ની બાઇ તારાને બગાડી જવાના આંતરડા માટે પકડાયેલા બધા નીચે દર્શાવ્યાં.

પાંડિત્ય માર્ગિક જણાવે છે કે :- મહાત્મના પટેલ દેસાઈભાઈ ધર્મભાઈ આક્રીકા હતા ત્યારે તેમના પત્ની ગંગાબહેને પોતાના દીકરા મૂળજીભાઈનાં લગ્ન પશુસેરાના પટેલ નાથાભાઈ કુલાભાઈની દીકરી મણીબહેન સાથે કરી નાખ્યાં. પરંતુ પાત થયેલી, પશુ લગ્ન પછી પરંતુ નહિ મળવાથી :સારુનો કોપ પુત્રવધુ ઉપર ઉતર્યો. પાંચ વર્ષ સુધી રીવાઈને મણીબહેન પોતાને મોસાળે ચાલ્યા ગયાં. તે પછી મૂળજીભાઈ સીકન્દ્રાબાઈ રહેતા ત્યાં તેમના પત્નીને બોલાવી એક મહિનો રાખી તેને પીપર મોકલી દીધી. બાપે દીકરીને ઘેર ન રાખતાં કહ્યું કે 'નેહ-એતો મહાત્મના કુવામાં પડ, પશુ મારે વેર નહિ.' એથી મણીબહેન અમદાવાદના હરિ-નર્તન આશ્રમમાં ચાલના કરતુ-રજા રાષ્ટ્રીય શિક્ષણમાં જોડાયાં. ત્રણ મહિના ત્યાં રહી તેઓ ઉનાળાની રજામાં મહાત્મ ગયાં. પશુ સાસુના ત્રાસે તેમણે ત્યાં અમિ રનાન ક્યું. મરતાં અગાઉ તેમની પાસેં પરાણે રેટમેન્ટ લખાવી લીધું કે 'રત્નના અમરમાતથી હું હજી ગઈ છું.'

*
માંગરેળના એક બ્રાહ્મણ પુત્રને નવવાણના એક બ્રાહ્મણના દામર રૂપીઆ આપી

તેની પુત્રી સાથે લગ્ન કરેલું ને પત્નીને તેડી મુંબઈ ગયેલાં. બે મહિના પછી તેણે પત્નીને તેને પીપર તેના મા બાપને મળવા મોકલી હતી. તે પછી તે યુવાન તેની પત્નીને તેડવા વડવાણ આવ્યો ત્યારે ન પત્ની મળે કે ન સાસરીઆં.

*
હિંદવી વિકટરી પેરેડ માટે ઇંગ્લાંડ ગયેલા શ્રી. જોશી પોતાની સાથે તેમનાં નવવધુ દ્યુસીઆને સાથે લેતા આવ્યા છે. આ બાઈ પાંચ ફૂટ ઉંચી, પાતળી, સુંદર સ્ત્રી છે. હિંદુ પોપાક પહેરે છે ને સૌભાગ્ય ચિહ્ન-ચાંદલો કરે છે. ઘણી બાયાઓ જાણે છે.

*
સ્રીઓને વેદનો અભ્યાસ કરવાની છૂટ આપતો દરાવ પડિત માલવીયાજીના પ્રમુખ-પદે મળેલી બનારસ હિંદુ યુનિ-વાર્સિટી સેનેટ પસાર કર્યો.

*
કલકત્તાના બંગાળીપુર વિભાગમાં ૧૫૦ ચીસો પાડતી સ્રીઓ અને બાળકોને જીવતાં બાળા મૂકવા હતાં અને એક છોકરીઓની હોરોલને સળ-ગાવી મૂકવાથી કેટલોક છોક-રીઓ જીવતાં બચાઈ મરી હતી.

*
મુરત જિલ્લા રકુલ બોર્ડે તેમના તાજાની કન્યાસાળાઓ માટે જસોથી અડીસો શિક્ષકા-ઓને નોકરી ઉપર લેવાનું દરાવી અરજીઓ મળી છે.

*
ધર્મ અને વહેમથી ૨૬ વર્ષના એક આરબે પોતની પત્નીને ગોળાએ દીધી. તેને અચાવવાનો પ્રયાસ કરનાર ઉપર ગોળા ચલાવી જેને પરિણામે ત્રણ સ્રીઓનાં હોરપી-ટાલમાં મરણ થયાં ને બે રીવાય છે.

*
રાંદેરની લાડવા શ્રીમાળા ઝાતિની કુ. રતિકાન્તા કપુર-ચંદ મુસ્તના શ્રીમાળા ઝાતિના શ્રી. ચંપકલાલ મૂળચંદ સાથે આંતર ઝાતિય લગ્ન વૈદિક વિધિ મુજબ કર્યાં.

*
હોરપીટાલમાં દર્દીઓને વધુ ઠેરી દવાઓ આપી પાંચ સોથી વધુ ધુલ્લ ઠેડીઓએ મારી નાખવાના ગુન્હા માટે હેમ્પ-વર્ગની અદાલતે એક નસ અને તેને મદદ કરનાર બીજી ત્રણ સ્રીઓને મોતની સજા કરી.

*
મુરત મ્યુનિ. સ્કુલોની તેડાગર બાઈઓએ આ મોંઘ-વારીને કારણે બાઈમાં બાઈ માસિક વીસ રૂપીઆનો પગાર અને મોંઘવારી બચ્ચાની માગણી કરી છે.

*
પારીસમાં મળેલો શાન્તી પરિષદમાં નાનામાં નાની મીસ દીન ચીંગ લુ નામની ચાર શીટની ચીનાઈ સ્રીએ હાજરી આપી હતી. તે જાણીતી લેખી- અને પત્રકાર છે.

ચર્ચાપત્ર

આપના શ્રેષ્ઠ પ્રિય માસિકમાં રસોઈધરના વિભાગમાં જે વાનીઓ બનાવવાની રીત આપવામાં આવે છે તે સંબંધમાં હું થોડુંક લખવા માગું છું.

ટેટલીક વાનીઓ બનાવવાની રીત જાણે ઉતાવળમાં લખી નાખી હોય એમ લાગે છે. હાખલ તરીકે, એપ્રિલ—ચૈત્રના અંકમાં પાકા કેળાંનો દલવો કરવાની રીત લખી છે તેમાં સાધનમાં ૧૧ શેર માવો લખ્યો છે, પણ કરવાની રીતમાં તે ક્યારે નાખવો તે લખ્યું નથી. વળી કેળાંના છુંદાના એ ભાગ કરવાની સૂચના છે અને તેમાંથી એક ભાગ ના છુંદાનું શું કરવું તે લખ્યું છે પણ આકાનો ભાગ ક્યારે ઉપયોગમાં લેવો તે બીજાકુલ લખેલું નથી આવી અધૂરી સૂચનાઓ હોય તે બીજા કોઈ પણ ફેરી રીતે બતાવી શકે ?

વૈશાક-જેના અંકમાં ચણાની વાડી દાળની પુરણપોળા કરવાની રીત આપી છે તે ખરેખર બહુ વિચિત્ર છે. પ્રથમ તો દાળને પાણીને બદલે દૂધમાં બારવાની સૂચના શા માટે છે તે સમજાતું નથી. વળી આપણાં મિષ્ટાનોમાં સાધારણ રીતે શેરે સવાશેર ખાંડ નખાય છે. ત્યારે આમાં અઘો શેર દાળમાં દોઢ શેર ખાંડ-એટલે શેર ત્રણ શેર નેટલી ખાંડ નાખવા લખ્યું છે. દાળ અને ચાસણી ક્યારે એકઠાં કરવા તે તે લખ્યું નથી. પણ આશરે માની લઈએ કે ચાસની તૈયાર થાય ત્યારે એક મેળવવાં, પણ તે પહેલાં દાળને શેર શેર ઘીમાં શેકવાનું લખ્યું છે. આવી રીતે દૂધમાં બાફેલી બારાબાર ઘીમાં શેકેલી અને ત્રણ ગણી ખાંડની ચાસણી નાખેલી દાળની પુરણ પોળા વળી સકાય એ અસંભવિત જેવું ન લાગે છે. પહેલું વેલણ ફેરવનાં ન જાયું હોયેમાંથી પચ પચ થઈ બદાર નીકળી આવે એવો પૂરો સંભાવ છે. સામાન્ય રીતે ચણાની

દાળની પુરણપોળા કરવી હોય તો દાળને પાણીમાં બાકી નીસાર પર વાટવામાં આવે છે અથવા તપેલા ઉપર ચાસણી મુકી ઘસી દાઢવામાં આવે છે અને તેમાં આખી ખાંડ ન નાખી ચુલા ઉપર ચકાવી દલાવ દલાવ કરી ખાંડનું પાણી સુકવી નાખવામાં આવે છે. આ સાદી રીતે તૈયાર થયેલા પુરણની પોળા વણવી મુગમ છે અને સ્વાદિષ્ટ તો હોય છે જ, ત્યારે આવી અટપટી અને અસંભવિત રીત આપવાની શી જરૂર ?

નેહ-જીનના અંકમાં પાતરાં કરવાની રીતને કણીટકી પાતરાંની રીત શા માટે કહેવામાં આવી છે તે સમજાતું નથી. ગુજરાતમાં આ જ રીતે પાતરાં બનાવવામાં આવે છે. માત્ર હવે લવિંગનો બુઢો છાંટવાનું લખ્યું છે એટલી જ વિશેષતા છે. કણીટકામાં પાતરાં કરવામાં આવતાં હોય તે વિષે પણ શંકા છે. મારી જાણમાં તો ગુજરાત અને મહારાષ્ટ્ર એ જ પ્રાંતમાં આ વાની બનાવાય છે.

આ જ અંકમાં ફેશરી બાંત બનાવાની રીત લખી છે તે વાંચી તો અતિશય નવાઈ લાગી. ચોખાને ઘોષને કપડા ઉપર સુકવવાનું આમાં લખ્યું છે. રોજ રસોઈ કરનાર બહેનોને અનુભવ હશે જ કે ઘોષેલા ચોખાને પાણીમાંથી કાઢી લેવામાં આવે તો તે તરત ઘુટીને બુઢો થવા માંડે છે. આટલા માટે તો ચોખાનો કોટ દળાવવો હોય ત્યારે ત્રીજો ચોખા ઘોષને કપડા ઉપર સુકવી દે છે, જેથી તેના કડકા કડકા થઈ જાય અને સારી રીતે દળા શકાય. ફેશરી બાંતમાં તો ચોખા આખા રાખવાના હોય; તેને કપડા ઉપર સુકવી કડકા કરવાની શી જરૂર ? ચોખા દલાક એ દલાક પાણીમાં ડુબેલા રહે ત્યારે જ ઉત્તમ પ્રકારનો બાંત તૈયાર થાય છે. એટલા માટે જ આપણે રસોઈ સર કરતા પહેલાં ચોખા ઘોષને પડાળા મુકીએ છીએ અને બધી રસોઈ થયા પછી છેટલા ચોખા ઓસાવીએ છીએ.

કેસરી માત ને બહેનોએ જાતે બનાવ્યો હશે તેમને અનુભવ હશે કે, ચોખાનો દાણો સહેજ પથુ કડક હોય અને જો ખાંડ નાખવામાં આવે તો માત તદ્દન બમદી જાય છે. ખાંડનો રસ પી, ચોખા હોય તે કરતાં વધારે કડક જાય છે અને પછી કદિ પથુ ચઢતા નથી એટલે દાણો પૂરાપૂરા બધાવા વગર ખાંડ નાખાય ન નહિ. કંસાર, સેવનો ખીરંજ એ સર્વને આ રીત લાગુ પડે છે. ત્યારે આ રીત માં ચોખા અધકચરા ચઢી જાય ત્યારે ખાંડ નાખવાની લખ્યું છે. વળી શેર ચોખામાં દોઢ તોફા કેસર નાખવાનું બતાવ્યું છે ! આજની કીંમતે સાહે શુદ્ધ કેસર લાવીએ તો દોઢ તોલાનાં નવ દસ રૂપિયા થાય અને એ રીતે સારી રિયતિમાં કુટુંબને પથુ એક શેરનો કેસરી માત કરવાનું પથુ પરવડે નહિ. એ વાત જવા દઈએ. તો પથુ શેર ચોખામાં તોફા કેસર નાખવાથી કેસરી માતને બદલે કળો માતજ બની જાય. યુગરાતી ચાળીસ તોલાનો શેર ગણીએ તો તેમાં બેઆની બાર ઘણું થઈ ગયું.

અત્યારે ખોરાકી સામાનની પુષ્કળ મોંઘવારી અને અછત છે તેવે વખતે આવી ખરચાલ ચીજો બનાવવાની સૂચનાઓ ખૂબ સંજાળ પૂર્વક આપવી જોઈએ. ખીન અનુભવી બહેનો માસિક પુસ્તકોમાં વાંચેલી રીત પ્રમાણે હોંસથી નવી ચીજ બનાવવા જાય અને તે ચીજ બગડે તે ઇષ્ટ નથી ન.

આશા રાખું છું કે રસોઈ ઘર વિભાગનાં સંપાદિતા બહેન દરેક વાનગીની રીત બારી-કાષ્ઠથી તપાસી તેની ચકચળા વિશે વિચાર કરીને છપાવશે. તેઓ પોતે રસોઈમાં નિષ્ણાત હશે ત્યારે જ સંપાદનનું કામ હાથમાં લીધું હશે. એટલે બનાવવાની રીતોના શુભ દોષ સહેલાઈથી પકડી શકશે.

સરોજિની મહેતા.

તા. ૧૧-૪-૧૬

પુસ્તક પરિચય.

સ્વીકાર

ગુર્જર અંધરતન કાર્યાલય, અમદાવાદ તરફથી: પ્રતિભાગી (લેખક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી. પાકું પુંકું. પૃ. ૧૦૦ કિંમત રૂ. અડી.) હુંકી વાર્તાઓનો આ સંમદ લોકપ્રિય બન્યો છે ને તેની ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે.

સોરઠી સંતો (લેખક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી. કાડં બોડં પુંકું. પૃ. ૧૨૮ કિંમત રૂ. દોઢ) સોરઠના સંતોનો જીવન પરિચય લોકો સામે આદર્શ બની રહેલ હોવાથી આ પુસ્તકની પાંચમી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે.

સુભાષચંદ બોઝ (લે. : શ્રી. શુશ્રુવંતરામ આચાર્ય. પાકું પુંકું. પૃ. ૨૦૮, કિં. રૂ. અડી) જન્મથી માંડી આજસુધીના દિંદની પ્રગ્નના પ્રિય નેતા સુભાષચંદ બોઝનો જીવન પરિચય સુંદર રીતે રજુ થયો છે. આ બીજી આવૃત્તિ ધણી સુધારાવધારા સાથે પ્રગટ થઈ છે.

ઝાંસી રાણી ઝીંદાબાદ (લેખક: શ્રી. જયભિખુ. પાકું પુંકું. પૃ. ૧૮૦ કિંમત રૂ. અડી) ખાડી કાગળ ઉપર ઝાંસીની રાણી લક્ષ્મીબાઈથી માંડી નેતાજીપ્રણિત આઝાદ દિંદ ફાજના સી-સૈનિકોના સેનાપતિ કર્નલ લક્ષ્મી સુધીનો આઝાદીનો ઇતિહાસ: કર્નલ લક્ષ્મીનો સુંદર પરિચય આપતું આ પુસ્તક દરેકને નવી પ્રેરણા આપશે એમ લાગે છે.

જય સોવિયેટ (લેખક: શ્રી. ચંદ્રભાઈ કા. ભટ્ટ. પાકું પુંકું. પૃ. ૨૬૨ કિં. રૂ. સાડાગણ) સમાજવાદી જીવન ઘટના સાથે, રૂસી જનતાએ જગતજનતા નેગ પેશ કરેલો જન-જંગનો આરંભ આ પુસ્તકમાં દેખાય છે. સોવિયેટની વિજયકથા આ પુસ્તકમાં આવેખાઈ છે.

શ્રી. ઉપેન્દ્રરાય વોરા; કચ્છ માંડવી તરફથી વીર પૂજન (કિં. ૦-૮-૦), લગવત્રપ્રસાદ (કિં. છ આના) અને વાનરમાંથી પરમાત્મા (આખ્યાન સાર) મળ્યાં છે.

શ્રી ધૂમકેતુ ની

ચોક્કસ નવલકથાવલિનું
છૂટું પુસ્તક પ્રગટ થયું છે

સિદ્ધરાજ જયસિંહ

કિંમત રૂ. સાડાચાર :
પોસ્ટેજ આઠ આના છુટું
બહારગામવાળાઓએ રૂ. પાંચ
મનીઓડરથી મોકલવા
ગુજર્ અંતરત્ન કાર્યાલય
ગાંધી રસ્તો, અમદાવાદ.

તૈયાર થાય છે :

કેવુ દેસાઈનાં બે નવાં રંગભર્યા આલ્બમો

ચિત્રલેખા

અને....

પ્રણય માધુરી

બીજા બધા આલ્બમો સર્વ જાણીતા
વિદેશોએ ત્યાંથી મળે છે.

કુમારોની

પ્રવાસકથા

—૦૧—

નવી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે

કિંમત રૂ. દોઢ

ગુજર્ અંતરત્ન કાર્યાલય

ગાંધી રસ્તો, અમદાવાદ

સ્ત્રી-જીવનમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું સ્ત્રીએનું માસિક

વસ્ત્રાદિ કઢોરાણિ, મૃદૂનિ કુલુમાશ્વિ

વર્ષ સાતમું : આસો ૨૦૦૨ : ઓક્ટોબર ૧૯૪૬ : અંક ૧૨મો

‘અમને રાસ રમાડ....’

નરસિંહ મહેતા

અમને રાસ રમાડ,
વહાલા ગોકુલથી - વૃંદાવન રુડું તે મુજને દેખાડ વહાલા,
જલ જમુનાને કાંઠે રે, વાયો વેણ રસાલ; વહાલા.
નાદે ગોહી ગોપીકારે, ઘેર રેતાં મેલ્યાં ખાલ, વહાલા.
એક એક લોચન આંજીયારે, કૃષ્ણ કંરે સનમાન; વહાલા.
અવલાં આમળ પહેરીઆરે, તેણે નેપુર ઘાલ્યા કાન, વહાલા.
સનમુખ ઉભી રહી રે, નયને નીરખ્યા નાય; વહાલા.
તનમન ધન સહુ ગોંપીયું રે, ગોપી ઉભી જોડી હાથ, વહાલા.
વૃંદાવન -રળીઆમણું રે, સરહ પુનેમની રાત; વહાલા.
લાલ ત્રીભંગ શોભા ખની રે, ત્યાં દીસે નવલી બાત, વહાલા.
ગાય શીખે ને સાંભળે હરી, રાધાજીને રાસ; વહાલા.
તે મઠ વૈકુંઠ પામશે રે, એમ લણે નરસૈયો દાસ, વહાલા.*

*નરસિંહ મહેતાની એ કેટલીક સુંદર ગરબીઓ કહી રાખ્યા, તેમાંની એક ઉપર

આપી છે.

—કમળા મુતરિયા

રાજિમતી

મલધારી રાજશેખરસૂરિ
[સંવત ૧૪૦૦ આસપાસ]

૧૪

[સંવત ૧૪૦૦ની આસપાસ હવાત મલધારી રાજશેખરસૂરિની ' નેમનાયકાવ્ય ' નામની એક સુંદર કૃતિ છે. પરબ્રુવા નીકળેલા નેમનાય—જેનેના બાવીસમા તીર્થદર—અતિયિ-સત્કાર માટે મારેલા એકત્ર કરેલા પરબ્રુવોનું આકંઠ સુણી, પરંપરા વગર પાછા ફરે છે, એ આ ' કાવ્ય 'નો વિષય છે. પ્રાચીન આલંકારિક શૈલીની દૃષ્ટિએ પણ આ એક રસમય કૃતિ છે. આ ' કાવ્ય 'માંથી માત્ર રાજિમતી—નેમનાયના પત્ની—નું વર્ણન નીચે આપ્યું છે. થોડી લીટીઓમાં વિવિધ ઉપમાઓથી રાજિમતીનું કેટલું અન્ય ચિત્ર કવિ ઉપભવી શક્યા છે, એ આ સોળ લીટીઓ પરથી જોઈ શકાય છે. ભાષા જૂની હોઈ નીચે ટિપ્પણમાં જોઈ લેવાથી અર્થ સ્પષ્ટ થશે.

—સંપાદિકા]

રાઈમજી સમ તિહું ભુવણિ અવર ન અરધઈ નારે,
મોહણવિદિલ નવલ્લડીય ઉપ્પનીય સંસારે.
અહ સામલ કોમલ કેશપાસ, કિરિ મોરકલાડ,
અહ અંહ સમુ જાણુ મયણુ પોસઈ બડવાઉ.
વંકુડિયાળીક ભુંહડિયહં ભરિ ભુવણુ ભમાડઈ,
લાડી હોયણુ લહકુડલઈ સુર સગ્ગહ પાડઈ.
કિરિ સિસિબિંબ કપોલ કશહિટોલ કુરંતા,
નાસાવંસા, ગરુડચંડુ દાડમફલ હેતા,
અહરપવાલ તિરેહ કંદુ રાજલસર રૂડકિ,
જાણુ બીણુ રણુરણુઈ જાણુ કોઈલિ-ટહકુડલઉ.
સરલ તરલ ભુવવલ્લરિય સિહણુ પીણુ ઘણુતુંગ,
ઉદરદેસિ લંકાઉલિ ય મોહઈ તિવલ-તુરંચુ.
અહ કોમલ વિંમલ નિયંબાબિંબ કિરિ ગંગા પુલિણા,
કરિ કર ભરિ હરિણુ જંઘ પલ્લવ કરચરણા.
મલપતિ ચાલતિ વેલડીય હંસલા હરાવઈ,
સંજારાણુ અકાલિ જાણુ નહકિરણિ કરાવઈ.*

મોરલી વાય છે-

લાલજી

[સંવત ૧૫૪૦]

[સંવત ૧૫૪૦ની આસપાસ દયાતી ધરાવતા કવિ ભાલજીની આ એક કૃતિ છે. સૌથી પ્રથમ સ્વકીય ભાષામાં ચોકગંધ પ્રોક આખ્યાન લખનાર કવિ તરીકે ભાલજીનું ગુજરાતી સાહિત્યમાં અગત્યનું સ્થાન છે. કેટલાક તેને આખ્યાનોના પિતા તરીકે પણ જાણખાવે છે. અત્યારે તેની સૌજન્ય કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે. કૃષ્ણના જીવનપ્રસંગોને આલેખતી કેટલીક સુંદર કૃતિઓ તેણે રચી છે. તેમાંથી એક સુંદર કૃતિ નીચે આપી છે. મોરલીના નાદંથી થતી અસર, રોચક રીતે કવિએ વર્ણવી છે. —સં૦]

મોરલી વાય છે વૃન્દાવનમાં શ્રી ગોપાળ, મોરલી સાંભળવા જઈએ.

ગૌ તૃષ્ણ ચરતી રહી, સાંભળે માંડી કાન;

આકાશે ચાલે નહિ, થંભી રહ્યાં વૈમાન.

મોરલી૦

મૃગલાં મીટ માંડી રહ્યાં, વૃક્ષ તણ્યાં ન હાલે પાન;

મોરલી રાગ રંગે સાંભળીને, યોગેશ્વરે મૂક્યાં ધ્યાન.

મોરલી૦

શુણી જન લઈ શકે નહિ, અનેક રાગ રંગ તાન;

મોરલી રંભા મેનકા ઉવંશી, વિધાતાએ મૂક્યાં માન.

મોરલી૦

યમુના જળ હાલે નહિ, સૂર્ય રહ્યો સ્થિર સ્થાન;

મોરલી શુણતાં મોહી રહ્યાં, સાંભળી સુંદીર ગાન.

મોરલી૦

અંબર તે સુર નારીનાં છટે, અતિ વિકલ દેહ;

મોરલીએ મણિધર ફેણા માંડી, ન હાલે ચાલે જેહ.

મોરલી૦

મેં તો શબ્દ જાય નહિ, કામળાણના વાગ્યા પ્રેહાર;

મન તો ચોંચું મહાવજ્રે, વિસર્યાં ધન વ્યાપાર.

મોરલી૦

નયણે જઈ ને નિરખીઓ, સાંભળીઓ સુંદીર સાદ;

નટવરજીવું લટકું દેખી, મૂકી કુલ મરજદ.

મોરલી૦

લોકલાજ મેં પરહરી, સોંચું રે એને શરીર;

મોરલી પરવશ થયો આત્મા, રાખ્યો તે ન રહે ધીર.

મોરલી૦

એં મારે હેડે વફ્યો, રહ્યો દિન ને રાત;

લાલજી પ્રભુ રઘુનાથજી, અંતરગત મળીઓ સાથ.

મોરલી૦

સિદ્ધહસ્ત ગરબીકાર બાણુદાસકૃત

‘ગરબી રમુ રે’

[સંવત ૧૭૧૫ લગભગ]

: સંપાદક :

શ્રી. કેશવરામ કાશીરામ શાસ્ત્રી

[‘હસ્તામલક’ વગેરે કાવ્યોનો કર્તા કવિ બાણુદાસ એક ગરબીકાર પણ હતો, એ હકીકત એનાં કે એના ભાઈના હાથની મળતી સંવત ૧૭૧૫ની હાથપ્રતમાંથી જાણવા મળે છે. ૭૧ જેટલી સુંદર ગરબીઓ તેણે આપી છે; તેમાં ‘હમયા’—ગરબીનો એક પ્રકાર પણ છે. એ ગરબીઓમાંથી એક-સુંદર કૃતિ નીચે આપવામાં આવી છે, ‘ગરબી’ કઈ રીતે આવી; ‘ગરબી’ ગાતી વખતે કેવાં આશુષણો પડેલાં, ને એવી રીતે ગવાતી- ગરબી ‘ની શી અસર થાય તે અચ્છી રીતે તેમાં વર્ણવ્યું છે. આ ગરબી અને તે પછીની ‘પંચ તત્ત્વની ગાગરડી’ એ બંને કૃતિઓ, શ્રી. કેશવરામ કાશીરામ શાસ્ત્રી સંપાદિત અપ્રકટ ‘બાણુદાસ’ માંથી લેવામાં આવી છે.

—સં૦]

ગરબી	રમુ	રે	રૂડી	રાત્ય	વેસાલી	
ગાંન	ગાત્યો	રે	હરિની	ગાધા	રસાલી	
રમુ	રાસડે	હાથે	હેલ્યો	રે	તાલી	
મલી	આવુ	રે	નવ	યોવન	બાલી	૧
પહિંકુ	ચુંડી	ચરણા	ચોલી	નિ	ફાલી	
ગોકલ	ગામ	મહા	નીતિ	દીસે	દીવાલી	
પાએ	નેપૂર	કાંનિ	ઝાલિ	ઝખૂકિ		
રાસ	રાપડી	સારી	વેળી	ફરૂકિ		૨
નીલવટિ	ચાંદકુ	રૂડી	ચૂડકુ	સોહિ		
વાજિ	વિછીઆ	નેતાં	યદ્ગપત્ય	મોહિ		
ધમકિ	ધૂધરી	ઝમકિ	ઝંઝરી	સારી		
કમકિ	પાચુલા	પાતિ	પુઢિ	છિ	નારી	૩
નયણે	કાજલ	સોહિ	નાસકા	મોતી		
સોલા	સાગર	સાંમ	સુંદર	નેતી		
ગોકલ	નારી	ને	નેનિં	પૂરી	પનુતી	
નવસત	બૂપણે	નેનિ	રાધીકા	સોહોતી		૪

કદિ મેવલા ઠોટિ મોતીની માલા
 ધુમિ ધુમિ સોભિ સુંદર ખાલા
 જૂઝિ યસોદા પાપલિ ફરતા ગોવાલા
 નંદનંદન અત્ય દીસિ વેસાલા ૫

ખિસી વયમાંને દેવ જોવાનિં આઁવ્યા
 અંદ્ર અંદ્રાણી બ્રહ્મા સાઁવંત્રી લાઁવ્યા
 રુદ્ર રુદ્રાણી સદ્ગેહો દેવ સોભાઁવ્યા
 અંતરિ આનંદા માધવ મનમાંહિં ભાઁવ્યા ૬

હરખ્યા હરખિઝિ ન્યાહાલિ અમીની દૃષ્ટય
 રહ્યા અંતરિ કરિ પૂંદની વૃષ્ટય
 રંગમાહા લિનાં જો સ્વમાહાં રચતાં ન જાંવું
 ઉચ્ચ આદીત્ય જોનિં વાંહાણું વીહાંણું ૭

દેવતા વલીઆ જો ગોપી મંદીર જાય
 જો જન સાંભલિ તે તુ ગોમતી નાહિ
 વાસિં વસવા જો તે તુ વધકુંઠય જાય
 ભોલિં ભાવિં જો ભાંજુદાસ ત્યાંહાં ગાય ૮

ટિપ્પણુ

રસુ=રમો. મધ્યકાલીન ગુજરાતીમાં આજ્ઞાત 'ળી'નું પુરુષ બદલવ્યનમાં 'ઉ' પ્રત્યય.
 વેસાલી=વિશાળ, નિ=ને, પનુતી=પનોતી, અત્ય=અતિ, ખિસી=ખેસી, દધખિઝિ=દેડે-હૃદયમાં,
 ન્યાહાસિ=નિહાજે, પૂંદ=પુષ્પ.

[અનુસંધાન પાને ૭૫૨ થી]

ટિપ્પણુ

૧. રાષ્ટ્રમઅ=રાજમતી, અત્યર્થ=છે, નારે=નારી. ૨. મોદણુવિસ્તિ=મોહનવેશ,
 ઉપનીય=ગ્રીપણ. ૩. સામલ=સ્થામલ. ૪. મયણુ=મદન, ભડવાઢિ=મદનનો 'ભટ' પણનો વાદ.
 ૫. વંકુડિયાલીય=વાંકડી, જુંદગિયર્હ=મવાં. ૬. લદ્દકુડલર્હ=લદ્દકુડલે, સગ્ગલ=સર્વગ. ૭. સિસિ-
 અિઅ=સશિમિઅ, કનદિડોલ=કર્ણદિડોળ, ફુરંતા=ફુરતા. ૮. નાસા=નાક. ૯. અદરપવાલ=
 અધરપ્રવાલ, તિરેહ=ત્રિરેખ, રાજલસર=રાજલનો સ્વર (અવાજ). ૧૦. રણુરણુ=રણુ છે.
 ૧૧. જુવવલ્લરિઅ=જુવવલ્લરી, સિદણુ=સતન, પીણુ=પુષ્પ, ઘણુ=૫૬, લુંગ=જીઆ. ૧૨. સંકાદિસિ=
 સંકાવાળી-પાતળી, તુરંચુ=તરંગ, તિવલ=ત્રિવલ્લી-ત્રણ વળ. ૧૩. નિયંજનિનંબ,
 પુલિણુ=પુલિન-કાઠો. ૧૪. સંજારાણુ=સંજારાનો રાગ, નહકિરણિ=નખકિરણો.

પાંચ તત્ત્વની

ગાગરડી

ભાણુદાસ

[સંવત ૧૭૧૫ લગભગ]

[ગયે વર્ષે, ભાણુદાસની 'ગગનમંડળની ગાગરડી'—૩૫૬ અક્ષરોનો એક અગ્રેષ્ઠ નમૂનો આપ્યો હતો; જેમાં સમગ્ર અક્ષરોને ગરબીનું ૩૫૬ આપી તેમાં અક્ષરોનાં સ્થળ, કાળ વગેરે સર્વનો સમાવેશ કરી આપ્યો હતો. 'પાંચ તત્ત્વની ગાગરડી' એવું જ બીજું એક અગ્રેષ્ઠ, એ જ કવિનું ૩૫૬ છે. આ દેહ પંચતત્ત્વોમાંથી પેદા થયો છે; ચોરાશી લાખ દેરા ફરતો ફરતો મનુષ્યદેહ ધારણ કર્યો છે; અને દેહમાં કયા કયા તત્ત્વો ભર્યા છે; વગેરે ઉપરાંત તેને 'કામળાદેરી પૂતલી' તરીકે વર્ણવી, શી રીતે વૈકુંઠ મળે, તે આ ગાની કવિએ દૂકમાં સચોટ રીતે દર્શાવ્યું છે.

—સં૦]

પાંચ તત્ત્વની ગાગરડી	શુભ ગરબી	૨
પ્રથવી પાણી તેજ ગાઉ*	શુભ ગરબી	૨
વાય સદા વરતી રહ્યું	શુભ ગરબી	૨
બૌદ્ધ તણું ત્યાંડાં હેજ ગાઉ	શુભ ગરબી	૨
પાંચ તણા પચવીસ થયાં	શુભ ગરબી	૨
ત્રિશુભ માયાનું ભેદ ગાઉ	શુભ ગરબી	૨
પરમાતમા પૂરી રહ્યું	શુભ ગરબી	૨
તેહનું પાર ન પામિ વેદ ગાઉ	શુભ ગરબી	૨
ગરબિ બહી શુભ લાગુ	શુભ ગરબી	૨
નાના ભાતિ વીસાલ ગાઉ	શુભ ગરબી	૨
નવ દ્વાર નહિતન કર્યાં	શુભ ગરબી	૨
તે શુકુ નિ રસાલ	શુભ ગરબી	૩
કબકિ કુટિ ગાગરડી	શુભ ગરબી	-
વહી ફરી ધડિ કુંભાર ગાઉ	શુભ ગરબી	૨

* 'ગાઉ' શબ્દમાં 'ઉ' માટે મૂળ હસ્તપ્રતમાં 'અ' વપરાયેલ છે. તે પ્રમાણે દરેક સ્થળે વાંચવું.

—સં૦

લક્ષ્મી ચુરાસી ફેરડા	ગુણ ગરબી રે	
નાના વીધી અવતાર ગાઉ	ગુણ ગરબી રે	૪
સાત્વીક રાજસ તામસી	ગુણ ગરબી રે	
ભાતિ ભાતિનાં રૂપ ગાઉ	ગુણ ગરબી રે	
દેવ દાનવ નિ માનુષી	ગુણ ગરબી રે	
ભીષારી નિ ભૂપ ગાઉ	ગુણ ગરબી રે	૫
ભરમ ભરયું મધ્ય ગરબાનિ	ગુણ ગરબી રે	
અંન પાંનાદીક લાવ ગાઉ	ગુણ ગરબી રે	
કર્મ-રૂપીયું કોડીયું	ગુણ ગરબી રે	
વાતી એક સલાવ ગાઉ	ગુણ ગરબી રે	૬
નાના ઠલપના તેલ કરયું	ગુણ ગરબી રે	
આતમયોતિ પ્રકાસ ગાઉ	ગુણ ગરબી રે	
ઘટમધિ અજ્ઞઆલકું	ગુણ ગરબી રે	
રમિ રમાડિં રાસ ગાઉ	ગુણ ગરબી રે	૭
મોહ મહર મમતા ઘણી	ગુણ ગરબી રે	
ગૂતુ માયા જલ ગાઉ	ગુણ ગરબી રે	
નાચ્યું ખુંદ્યું ઉદકયું	ગુણ ગરબી રે	
દીકું નહિં સરિકાલ ગાઉ	ગુણ ગરબી રે	૮
ગહિલુ ગરવ કરિ ઘણુ	ગુણ ગરબી રે	
તે માહિ ગરવ નાંમ ગાઉ	ગુણ ગરબી રે	
ગરવ ન છુટિ જાંહાં લગિ	ગુણ ગરબી રે	
ત્યાંહાં લગિ ન મલિ કાંમ ગાઉ	ગુણ ગરબી રે	૯
જેહવું સપન છિ રાત્યતું	ગુણ ગરબી રે	
આ તેહવું સંસાર ગાઉ	ગુણ ગરબી રે	
કાગલ ઠેરી પૂતલી	ગુણ ગરબી રે	
તેહનિં ગલતાં ઠેલી વાર ગાઉ	ગુણ ગરબી રે	૧૦
બાલપણિ સેવુ હરી	ગુણ ગરબી રે	
ચેતુ ચતૂરસિજાંઘ ગાઉ	ગુણ ગરબી રે	
અન્યતાં જક લાગસિ	ગુણ ગરબી રે	
સદા ભમિ સિયાંણુ ગાઉ	ગુણ ગરબી રે	૧૧
સંતાની સંગત્ય જઈ કરું	ગુણ ગરબી રે	
રમે કરું પરમાદ ગાઉ	ગુણ ગરબી રે	

સંત કહનિ સદા હરી શુભ ગરબી રે
 તે આપિ મહાપરસાદ ગાઉ શુભ ગરબી રે ૧૨
 માંન ગાલી મન સુંપજ્યો શુભ ગરબી રે
 જિમ નીમંલ થામિ દેહ ગાઉ શુભ ગરબી રે
 વાસુદેવ વ્યાપી રહ્યા શુભ ગરબી રે
 હરિદાસ દેવાડિ તેહ ગાઉ શુભ ગરબી રે ૧૩
 સકલ તીરથ એકઠાં મલિ શુભ ગરબી રે
 યાંહાં વસિ હરિદાસ ગાઉ શુભ ગરબી રે
 ત્યાંહાં ગંગા યમુના ગોમતી શુભ ગરબી રે
 ત્યાંહાં પૂઃકર ની પરભાસ શુભ ગરબી રે ૧૪
 જ્ઞાન તણુ ગરબુ કહ્યુ શુભ ગરબી રે
 ભગત્ય સહીત અપાર ગાઉ શુભ ગરબી રે
 જે જન જોસિ અનુભવી શુભ ગરબી રે
 તેહનિ પૂનરપિ નહિં અવતાર શુભ ગરબી રે ૧૫
 તે સીધિ અથવા સાંભળિ શુભ ગરબી રે
 તેહની પુચિ આસ ગાઉ શુભ ગરબી રે
 વધકુંડિ જઈનિ તે વસિ શુભ ગરબી રે
 શુભ ગાયિ બાંજુદાસ ગાઉ શુભ ગરબી રે ૧૬

ટિપ્પણ

ગાઉ=ગાયો. મધ્ય. ગૂઝરાતીમાં આગાર્ય બીજા પુરુષ બહુવચનમાં 'ઉ' પ્રત્યય.
 વાય=વાયુ, હેઝ=પ્રેમ, માયાનુ=માયાનો, શુભ=ગોખ, મહર=મહત્તર, ગૂતુ=ગૂંથો, સેવુ=સેવો;
 સેવા કરો, ઉચ્યંતાં=ઓચિંતાં, કહનિ=કને; પાસે, હરિદાસ=દેવ્યુવજન, પૂઃકર=પુષ્કર, ભગત્ય=
 ભક્તિ, પુચિ=પહોંચે.

“ ગૂઝરાતના ગરબા અને કાઠિયાવાડના રાસ, એમાં ગાવાની તથા ઝીંવવાની રીતિઓમાં
 નાનકડા પણ અત્યંત ભેદ છે. ગૂઝરાતીજીના ગરબામાં જેમ માર્દવ ઊભરાય છે તેમ
 કાઠિયાવાડીજીના રાસમાં જેસ જીછે છે. એ બહેનના ગાવામાં શુદ્ધતા નથી એમ નહિ; કહિ
 કહિ અત્યંત કોમળ અને કરુણભાવ રેલાવતાં એમનાં મીઠાં રાસગીતો સાંભળ્યાં છે. પણ
 રથાનિક આળોહવાને લીધે અથવા આગલા કાગમાં કદાચ સ્ત્રીપુરુષના મિશ્રબેલનના અધિક
 પ્રચારને લઈને, ત્યાંના રાસગીતનમાં જેસ વધારે ખાલ્યો સંભવે છે; ગૂઝરાતીજીમાં એ જેસ
 ઓછો છે; તથાપિ એના ગરબામાં સવિશેષ માર્દવ અને માધુરી છે; રસકલા અને સંસ્કાર
 અધિક તરે છે. બંનેની નિજનિજની ખૂબી અનેરી છે, તે કરતાલી પદપાત શિરબૂલન
 અંગોલનું અને રાસગરબાના સુરતાલમાં બંનેને નિરનિરાળું અને સમોંવડું ઉચ્ચપદ
 અર્પે છે.

—રામભોઈનરાય જશવંતરાય દેસાઈ

મારો કુંવર કાંઈ ન જાણે

દારકો

[સંવત ૧૮૮૦]

[આ પદનો કવિ દારકો સંવત. ૧૮૮૦ની આસપાસ દયાત હતો, ચરોતરમાં ભાષેજ તેનું વનન હતું; પણ મહુખનું ડોકારમાં જ રહેતો, એવે કૃષ્ણકીકાને સગર્ પદો લખ્યા છે, એમાં એનું બક્તહૃદય તરવરી આવે છે. પ્રેમાનંદના શિષ્યમંડળમાં એક દારકાદાસ નામનો કવિ હોવાનું કહેવામાં આવે છે, એની રચના તરીકે મોડા કૃષ્ણવિપક પદો પ્રાચીન કાવ્ય ત્રૈમાસિક વગેરેમાં છપાયાં છે. ઐતિહાસિક ક્ષેત્રીએ તપાસતાં પ્રેમાનંદનું શિષ્યમંડળ જ પુરવાર કરી ચકાવું નથી; ત્યાં પછી એના શિષ્યદરજાને 'દારકાદાસ'નું અસ્તિત્વ પણ ક્યાં સિદ્ધ થઈ શકે! આપણે આ દારકો તો ચપેક્ષો વ્યક્તિ છે. એના અનેક પદોમાંનું નીચેનું પદ સાવ સ્પર્ક સરળ હોવા છતાં ચમત્કૃતિથી ભરેલું છે.—સં૦]

આજ મારે આંગણિયે પેલો, નંદનો કુંવર ખેઠો ને;
હું ગઈ'તી જમુનાજળ ભરવા, છાનો ઘરમાં પેઠો ને.

ઘરમાં પેશી એવું કીધું, મકિડલાં ખોલાવ્યાં ને;
મહિ કાઢી મ્હોં આગળ મેડ્યાં, ખાવા સારે આવ્યાં ને.

ઓચિંતી મહિયારી આવી, હરિની ખાવડી ઝાલી ને;
મોઢા ઉપર ગોરસ લોહું, ઓચંબા લઈ ચાલી ને.

સાંભળજે તું, જસોદા રાણી! તારો કુંવર લાવી ને;
ખાળક તારો બહુ મરતાનો, ટેવ શી પાડી આવી ને?

કહે જ્યોદા, જૂઠા ખોલી! છલ કરો કાંઈ થોડી ને;
મારો કુંવર કાંઈ ન જાણે, ખેઠો ખેડ કર નેડી ને.

ખાળ જુવે તો પોતા કેરું, જોઈને લગ્ન પામી ને;
સહુ ગોપીનાં માન ઉતાર્યો, એવો અંતર્યામી ને.

એની અક્ષતને કાંઈ ન પહોંચે; ગતિ એની બહુ ન્યારી ને;
દારકાના સ્વામી સંગે, અળગા રહી છે હારી ને.

મુનિશ્રી લાભહૃદય વિરચિત નેમરાગુલ ચારમાસા

: સંપાદક :

શ્રી. સારાભાઈ મણિલાલ નવાખ

[જેનોએ રાસ-સાહિત્યના વિકાસમાં ખૂબ મહત્વનો ફાળો આપ્યો છે. આ જ અંકમાં 'આર્યણ' રાસકારો'માં એ વિશે માહિતી આપી છે. નીચે આપેલ 'ચારમાસા' રાસ-સાહિત્યનો એક પ્રકાર છે. શ્રી રાજશેખરસુરિએ 'નેમ-રાગુલ'નો જીવનપ્રસંગ લઈ 'નેમિનાથ-કાવ્ય' રચ્યો છે, તેમાં 'રાગિમતી'નું તેમણે કરેલું વર્ણન શરૂઆતમાં જ આપ્યું છે. એ જ પ્રસંગને આધારે આ 'ચારમાસા' રચાયેલ છે. નેમિનાથ-રાગુલનો પ્રસંગ, જૈનસાહિત્યમાં અને સમાજમાં અત્યંત જાણીતા છે. નેમિનાથ પરજુના નીકળે છે; અતિ-થિઓના સત્કાર માટે એકત્ર કરાયેલા નિદોષ પશુઓના પાડા પાસે થઈ તેમનો રસ્તો પસાર થાય છે. પશુઓનું કરેલું આક્રંદ સાંભળી તેમનું દિલ દ્રવે છે; અને 'સંસાર માંડવા માટે' નીકળેલા નેમિનાથ, 'રાગુલ'ને મળ્યા વગર, ડોહનુંય કશું સાંભળ્યા વગર 'સંસાર'નો ત્યાગ કરી, ગિરનાર જઈ, ધ્યાનમગ્ન બને છે. ત્યજયેલ રાગુલનું ત્યારપછીનું મંથન આ 'ચારમાસા'માં રોમાંચક રીતે વર્ણવાયું છે. આવશ્ય બાદપદ અને આસો માસનાં વર્ણનો કવિએ કુશળતાથી આલેખ્યા છે. 'ચારમાસા'ને અંતે રાગુલ અને નેમિનાથનો મેળાપ થાય છે—નહિ કે સંસારબંધન વધારવા, પણ સંસારને ઉદ્ધાર કરવા. અને એ રીતનું મિલન જ, જૈન મુનિઓદ્ધારા સાહિત્યમાં શક્ય છે. જુદા જુદા મહિનાઓનું વર્ણન, રાગિમતીની મનોવેદના વેગેરે કુશળતાથી કાવ્યપદ પાર આવેખાયાં છે. કૃતિ સરળ હોઈ, પાર-બાષિક શબ્દોની જરૂર જણાઈ નથી. 'પ્રજુનું પાસ સંજેસરો' તે લીટીમાં કવિએ શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથને વંદન કરેલ છે. વીરમગામથી ત્રીસેક માર્ગ દૂર આવેલ 'શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ' એક ઐતિહાસિક રથળ છે.

—સં૦]

હૃદા

- પ્રજુનું પાસ સંજેસરો, સમરે સરસતિ માર્ધ;
ચારે માસ સોહામણા, કહિયું સદ્ગુરુ પસાઈ. ૧
- વેધક મન રીઝૂ જિણુઈ, સહુ કેા ઘઈ સાબાસિ;
વાણી ઘો વાઘે(ગે)સરી, વચન અમીરસ જાસ. ૨
- મુગનઈ સુખસાતા સદા, દેજ્યો લીલવિલાસ;
રાગુલ નેમ મહાવતા, સહુની પૂજ(ગ)ઈ આસ. ૩
- હસગમણિ મુગલોચણી, શશીવચણી સુક(કુ)માલ;
દોલિગલ કટિ કેસરી, અનુપમ અધરપવાલ. ૪

રૂપકલા શુભ આગલી, અપદ વણુંધ વાનિ;
 અતુર તણી ચિત ચોરણી, અપદર રંભસમાન. ૫
 વચન અમીરસ વરસતી, પ્રેમ તણું(ણી) નહી પાર;
 ખીચ(કે)વી ભાલતિલક બલક, સોભતિ સોલ શૃંગાર. ૬
 પહિરચો કંચુક પદમણી, ઉરિ મોતિનકો હાર;
 બાહે સોવન બહેરખા, પંગિ નેહર ઝણકાર. ૭
 વેણીદંડ વિરાજતી, સાચી મોહણવેલિ;
 નકવેસર નીકડે બધુયઉ, દીઠાં હુવઈ રંગરેલિ. ૮
 નેમિસરઈ રાણુલ તણ, સિવરમણી સું પ્રેમ,
 વલિ વરસાલઉ આવીયો, રાણુલ સાલ્યઉ નેમિ. ૯

રાગ મહદાર

વિરહવિથા ન ખમાઈ કહઉ કિમ દીલયઈ રે (ર)
 નિસિદિન દુખમઈ બાઈ વરસ કિમ લીલયઈ રે (ર)
 આવ્યઉ શ્રાવણ માસ કિ સાજણ સાંભરઈ રે (ર)
 વાલ્હા વિષુ ન સુહાઈ કિ જીવનરઈ કરઈ રે (ર) ૧
 ઘોર ઘટા અતિ રયાંમ બાણે કરિ સાપણી રે (ર)
 ખીલ અમકઈ વીજ ડરાવઈ પાપણી રે (ર)
 ગાજઈ શહિર ગંભીર કિ વરસઈ મેહલા રે (ર)
 મયણુતણા નીસાણુ જગાવઈ નેહલા રે (ર) ૨
 હાદુર ખેલઈ ખેલ કિ ચિહું દિસિ નીગમા રે (ર)
 ડરથું હું ઇણિ સાહ કિ ધૂનઈ આતમા રે (ર)
 વાજઈ મધુરી વાંણિ કિ વીણા વાંચુલી રે (ર)
 વિરહણિ સુણિમુણિ નેહ કિ યાયઈ આકુલિ રે (ર) ૩
 અટપટિ લાગઈ ચિત્ત કિ બઝંકા નાવડઈ રે (ર)
 ખિણુ ભીખી ખિણુ ગઢખિ કિ છાયા વાવડઈ રે (ર)
 વીતક દુખની વાત કહણુ કિહાં નાઈ જઈ રે (ર)
 આપણી નાંધ ઉઘાડતાં આપે લાજપ્રઈ રે (ર) ૪
 પહિલી કીધ પ્રીતિ હીયકે હરખ્યઉ ઘણું રે (ર)
 દેહડઈ કીધકે એમ કિ છારઈ લીપણુકે રે (ર)
 હિવ કાઈ દયાવઈ નેમ મનાવી શ્રાવણુઈ રે (ર)
 લાભઉદય કહઈ રાણુસ તેહનઈ ભાંમણુઈ રે (ફ) ૫
 ॥ ઇતિ શ્રી રાજનિમતી પ્રથમ ભાસં શ્રાવણુ ગીત ॥

દૂહા

ભાદ્રવડઈ ભરિ પાવસઈ, નદીયાં ઉલટ નીર;
વાદ્દાનઈ જીડી મિથ્યું(ઉ), જલ પંખ હોઈ સરીર. ૧
ભલા તે પંખી બાપડા, નહી જ વિરહ લગાર;
ચૂણિ ચૂગઈ રહઈ એકઠા, સુખદુખ સું પરિવાર. ૨
દે કરતાર તઈચું કીચઉ, કિમ્મ નીપાઈ પ્રીતિ;
લાગતાં સુખ લખ ગુણઉ, વિહુરા હુવઈ કુરીતિ. ૩

ગાદા

જો જાણુંતી પુનવં, સજ્જણ વિહેસં દુકખં;
તા હુગ્યણ કુઠારે, છિદંતિ પ્રેમ તરુમૂલં ॥૧॥
વીજલી દ્યાં વરયા વણી, લીજણ લાગી દેહં;
નાચણ લાગ્યા મોરડા, સાલણ લાગા નેહ. ૪
પલિ પલિ વરસઈ વીજલી, વાદલ વરસઈ મેહં;
કદે મેલેસી નેમજી, હું કરિમું અધિક સનેહ. ૫
સાજણ મેહે સાંભરયા, હીયડો ગહખહ યાઈ;
જિણિ દિસિજઈ વાદ્દા રદ્યા, તિણિ દિસિ દોડી નાઈ. ૬
વાદ્દાનઈ વિરહઈ કંરી, જેવી ચઈ ઘટિ સૂંધં;
તે જાણુઈ જીવ આપણઉ, સુખચું કદ્યો ન નાઈ. ૭

રાગ મહારા

[બીજી ટાલ ઓલખડી રી]

ભાદ્રવઈ ભાદ્રવઈ હુઈ બુઈ હરિયાલીયારે, ઝરમરિ વરસઈ મેહં;
વિરહિણી વિરહિણી રહઈ કહઉ કિમ એકલી દે, સાલઈ સજ્જન સનેહ ૧
વીસારી વીસારી વાદ્દેસર મોનઈ નેમજીરે, હિવ કહઉ કીજઈ કેમ;
નિસિદિન નિસિદિન નાહજી નવિ વીસરઈ દે, જલ બાપીહા જેમિ-આંકણી
ચિહું દિસિ ચિહું દિસિ ચાતક બોલઈ ડેડરા દે, ગિરિ ગિરિ ગહકઈ મોર;
અંબર અંબર ગાજઈ ઝખકઈ વીજલીરે, સખલ ઘટા ધનધોર-વીસારી. ૨
વાહલા વાહલા વહઈ નદીયાં ચલઈરે, ખલકઈ ખાલ પ્રનાલ;
ગોરસ ગોરસ વિલોવઈ ઘરિ ઘરિ ગોરડી દે, વિરહી ઉઠઈ ઓલ-વીસારી. ૩
ઉમહઈ ઉમહઈ વિદેસી વાદ્દા ધરણી રે, ન રહઈ આલ્યઉ મત્ત;
જેહનઉ જેહનઉ લાગઉ જેહસું જીવડઈરે; તેહ વિણ વસવી રત્ન-વીસારી. ૪
ઓલખી ઓલખી હો વાલિમ તોરી વાતડીરે, તું સિવનારિ હું લીલુ(ન);
તે સહી પૂતારી પૂત્યા જન ઘણા દે, ન ગિણુધ અકુલકુલીલુ(ન)-વી ૫
તેહચું તેહચું મોહ્યો તું મોહન માહરા દે, ચું જાણુઈ થે લોભ;

રાજુલ રાજુલ લાભઉદય કહઈ સુણી નેમજી રે, ત્યું કરક જ્યુ
હુવઈ ચોભ-વીસારી ૬
॥ ઇતિ રાજુલ વીનતી ભાદવા માસ દ્વિતીય ગીત ॥ ગાથા ૨૮ ॥

દહા
આસુ માસઈ એકલી સૂતી સેઝ મઝારિ;
પોલી દીઠઈ પ્રીઝડઈ, સૂપનઈ મઈ તિન વારિ. ૧
અબકી બગી ઝલકલી, પ્રીઝ પ્રીઝ કરતી નેમ;
ભેયઈ ચિહું દિસિ બાઢવક, નયણે નાખે નેમ. ૨
આકાસઈ ચંદામુખી, દીઠઈ પૂનિમચંદ;
નિરમલ ચિહું દિસિ ચાંદણઈ, વિરહણિ નકે દુખકંદ. ૩
રે તું રાહુ કિહાં ગયકે, મુઝ પીહર તૂં આઈ;
યસિ ઈણિ ખાપી ચંદનઈ, જ્યું મુઝનઈ નિસતાઈ. ૪
રે વાદ વાહર કરક, લ્યો ઢાંકી અઢ ચંદ;
વિરહણિ નઈ જ્યું આજયી, વલિ ન કરઈ જ્યું કંદ. ૫
રાજુલ ભોલ સુણી સખી, આવી તે તતકાલ;
રે બાઈજી ઈચું અછઈ, કહક નઈ મનની ઢાલ. ૬

રાગ શુદ્ધ મહાર

[લાખ માને લાખેસરી, એ લાખ]

આવીયકે માસ આસૂ સખી, વિરહીનઈ મન સાલ રે
ધીરખ છઠી ધરઈ નહી, કયું કરિ નીગમું કાલ રે. ૧
વાલિંભ વેગા દેખીયઈ, તે કરકે તુરત ઉપાય રે
પાણિ પહિલી પાલિ શાંખીયઈ, ભેવન લહરીયઈ જાયઈ રે-વાલિંભ ૨
ભોર જ્યું પીંછનઈ પરિહરઈ, પરિહરી નવિ કરઈ સાર રે;
સાખ વલિ કાંચલી જ્યું તજઈ, ત્યું તજી હું નિરધાર રે-વાલિંભ ૩
સોહિલી ચોટ બરછી તણી, સોહિલા ખડગ નઈ તીર રે;
તે સહતા સહુ સોહિલા, પણિ દોહિલી વિરહ નઈ પીર રે-વાલિંભ ૪
દીનમુખ દેખીયઈ ચાંદલક, જાણિ કરિ વાદલ માહિ રે;
આખડે આસૂ ઝરઈ, હીયડતું હેઝ ભરાઈ રે-વાલિંભ ૫
વેદના વેદથી નવિ ટલઈ, મંત્ર તત્રે ન મિટાઈ રે;
જેહથી વેદના બપની, જ્યો મિલઈ તેહ તકે જઈ રે-વાલિંભ ૬
વિરહઈ નિવારિ અમૃત ઝરઈ, ઔષધ સહસવર આપ રે;
ચંદ્રમા ચાંદણી મું રમઈ; દેખતાં હોય સંતાપ રે-વાલિંભ ૭
રાજુલ રાણી ઈમ કહઈ, હે સખી નેમ જતાઈ રે;
લાભઉદય કહઈ હું કહું, ગદ ગિરનારિ નઈ ઠાઈ રે-વાલિંભ ૮
॥ ઇતિ આસૂ માસ તૃતીય ગીત ॥ ગાથા ૪૨ ॥

દૃઢો

વિલલાતી કાતિ દિને, છાતી ધરય ન ધીર;
 ખુદિ સુધિ મતિ સળ વીસરી, વાલિંભ વિણ દિલગીર. ૧
 વાલ્હા વિણ સહુ કારિમઉ, તન ધન યોવન સુખ;
 તે દિન ધન સફલા ગિણું, જળ દેખું પ્રીતિ સુખ. ૨
 વિલખી પ્રીતમ બાહિરી, મુખકઉ જાંખઉ વાન;
 મિલવાનઈ તન મન તપઈ, ખિણ તે વરસ સમાન. ૩
 વાલિંભ અળલા હું તણ, વિરહ વિથા ન ખમાઈ;
 જલ વિણ મછલી જ્યું રહઈ, જલ પાખઈ છજી જઈ. ૪
 પ્રીતમ વિણ ઘટિ વેદના, મઈ તઉ સહી ન જઈ;
 જ્યું ત્યું જઉ દિન નીગમું, તો તે વિખમી રાતિ. ૫
 રાતિ દિવસ રૂડા હુવઈ, જઉ પ્રીતિ આવઈ આપ,
 અંગિ અમીરસ ઉપજઈ, દલિ જાવઈ દુખ તાપ. ૬

રાગ મહદાર

“ હાલ ચઉયો ”

[‘ચતુર નર ચોપડ પાત્ર વિશેષ,’ એ રાગ]

છ હો ક્યું કરિ કાતી વોલીયઈ લાલ, છોરિ ચઉયો પ્રીતિ આપ;
 છ હો વાલ્હા વિણ સહુ વીસરયા લાલ, દોહિલઉ વિરહનઉ ચાપ. ૧
 જાદવરાય અળલા છોરિ મ જઈ.
 છ હો પ્રાણજીવનજી તો વિણ લાલ, ઘડીયછ માસી યાઈ. આંકુણી.
 છ હો ઉનમીયો વરસઈ નહી લાલ, કાતીડંખર તોહ;
 છ હો તે તઉ અણુદીઠા લલા લાલ, આસ ન પૂરઈ જેહ. જાદવ૦ ૨
 છ હો જંપ નહી નિસિદિન સહી લાલ, સરસ ન જાવઈ અન્ન;
 છ હો નીંદ ગઈ સુપનો લહું લાલ, તો પાઈસ મુઝ મન્ન. જાદવ૦ ૩
 છ હો હું તુઝ પાખઈ આવટું લાલ, તૂં નાણઈ મન કેમ;
 છ હો દીપ પતાંગ તણી પરઈ લાલ, એમ કિમ કીજઈ પ્રેમ. જાદવ૦ ૪
 છ હો લોક કહઈ મોલઈ સહી લાલ, દીવાલી વણુરાઈ;
 છ હો થે તિણ દિન આએ યકઈ લાલ, કહિન કરઉ ચિત્ત કાંઈ. જાદવ૦ ૫
 છ હો રાણુલ ગિરનારઈ ચઢી લાલ, દીકાં નેમિ જિણુંદ,
 છ હો વિરહ વિથા દૂરઈ ગઈ લાલ, પ્રગટચઉ અંગિ આણુંદ. જાદવ૦ ૬
 છ હો વરખા રિતિ કાતી ગઈ લાલ, ચતુર યઈ રાઉમાસ;
 છ હો લાલઉદય કહઈ નેમજી લાલ, અળ તઉ પૂરઉ આસ. ચાદવ૦ ૭
 ઈતિ કાતી માસાદિ ચતુર્થ ગીત સંપૂર્ણ ॥ સર્વ ગાથા ૫૬ ॥

મતાા ધરતી

[આ પદમાં માતા ધરતીના ગુણ ગાયા છે. એ મા, તમે તો સારા ખરાજ સોને સાચવો છો, સંસારતું ઢાંકણ છો, સર્વ સમૃદ્ધિથી ભરપૂર છો. તું જ દેવી ને મૂર્તિ છે. તું જતિ ને સતી છે. તારા વડે જ આ જન્મભરણીયા મુક્તિ પમાય છે.]

એડા નર લોગવો માતા !

મોટી ગભું, તારી મોટી મતિ.

સારા નરસા સોને સંઘરો,

જગતું ઢાંકણુ છો ધરતી.

રાજા તો ખુડયા મેઘરાજ,

તેને માતા ! તું વરતી.

હીરા માણેક મોતીતુજ પરનીપળે,

સાગર સાત ચોકી કરતી.

રમણમે આગળ બ્યોત જગાવે,

હાજમી ઉપર ડુંગર વનસપતી.

નવસેં નવાણું નદીયું તુજ પર રમે,

ગંગા જમના સરસતી.

જેવા જીવ તેને તેણું ખાણું,

જમીન ઉપર જગન રચતી.

જે જોઈએ તે માતા ! તુજ પર નિપજે,

જહીજીયીએ ત્યાં જડતી.

જીવતાં જોગવતી સંઘરતી,

કેટલાક રાખા જૂવતી.

ચાર શપરદાન બાવન દુવારા,

અડસઠ તીરથ તુજ ઉપર ચતી.

સોનું રૂપું ત્રાંબાં પીતળ,

કચીર લોહા તું જ કરતી.

તું જ દેવી ને તું જ સુરતિ,

મેડી મોલાત તું જ કરતી.

તું જ મારગ ને તું જ મા રૂપ,

તું જ જતિ ને તું જ સતી.

ગુરુ પરતાપે ગાય પીઠા,

તું જ ચકી યાય ગતમુગતિ.

અવેરચ'દ મેઘાણી

કવીવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર પણ જેનાથી મુગ્ધ થયા હતા તે.

‘રાસ’ શબ્દનો ઉચ્ચાર થતાં શ્રીકૃષ્ણની ‘રાસલીલા’ તરત આંખ આગળ તરી આવે છે. એ ‘રાસલીલા’ સમાજની દૃષ્ટિએ દોષિત ગણાય, પણ શ્રીકૃષ્ણના સમયમાં તો લોકોએ ‘ક્રીડા’ યા ‘રમત’ને દોષ સરખો પણ ગણતા ન હતા. ‘વિષ્ણુપુરાણ’માં કૃષ્ણને ગોપીઓથી ઘેરાયેલા રાસઆરંભ કરવાને હિત્સુક રાસામ્મરસોત્સુકઃ એવા વર્ણવ્યા છે. અહીં ‘રાસ’નો અર્થ નાચ, નાચવું તે, એવો થાય છે. રાસ એ એક જાતની રમત અથવા ક્રીડા છે, શ્રીધરસ્વામીએ રાસ શબ્દની વ્યાખ્યા આમ આપી છેઃ અન્યાન્ય વ્યતિપત્ક હસ્તાનાં હ્રીપુંસાં ગાયતાં મણ્ડલીરૂપેણ પ્રમતાં નૃત્યવિનોદઃ રાસો નામ। એટલે કે, સ્ત્રીપુરુષ એકબીજાના હાથ પકડી ગાતાં ગાતાં કુંડાળામાં ફરતાં જે નાચ કરે તેનું નામ ‘રાસ.’ રાસ એટલે રમત, તેમ રમ્ ધાતુ પરથી આવેલો શબ્દ ‘રતિ’ એટલે પણ ‘રમત.’ આમ હોવાથી એ એ શબ્દોનો અર્થ ‘ક્રીડા’ એમ કરવો ખોટો નથી. ‘હરિવંશ’માં ‘રાસ’ શબ્દ ન વાપરતાં આની આજ ક્રીડા દર્શાવવા માટે હલ્લીય શબ્દ વાપર્યો છે. હેમચંદ્રના મેઠામાં પણ શ્રીધરન જેવો જ એ શબ્દનો અર્થ આપ્યો છે. મળ્ડલેન તુ સન્નૃત્યં સ્ત્રીણાં હલ્લીયકં તુ તત્ત્વ। રાસલીલાનું મૂળ તાત્પર્ય અને ગોપીઓના ભક્તિયોગ દ્વારા કૃષ્ણની જોડે તેમની થયેલી એકાત્મતાનો વિષય અત્રે ચર્ચવો અરથાને છે, એટલે રાસક્રીડા નૂના કાળથી આપણામાં જીનરી આવેલી છે, એ ખતાવવાની જ આ લેખની મતલબ છે. આર્થ તેમ જ અનાર્થ બન્ને પ્રભમાં એ રિવાજ આહુ હતો. હજુ પણ સુરત જિલ્લામાં યોધરા, નચડા, દુમળા વગેરે જાતિમાં એ રિવાજ આહુ છે. વખત જતાં એ ક્રીડા-રમતની વિધિમાં ફેરફાર થતો ગયો. સ્ત્રીપુરુષ બન્ને સાથે

રાસ-ગરબા

હીવાન બહાદુર

શ્રી. કૃષ્ણલાલ મોદનલાલ ઝવેરી

*

મળીને નાચતાં ને ગાતાં હતાં તેને બદલે પુરુષોએ અને સ્ત્રીઓએ એકલાં એકલાં જ છૂટાં છૂટાં જ-એ ક્રીડા માણવા માંડી. પુરુષોનો નાચ, અથવા નાચ ને ગાયન તે ‘ગરબી’ કહેવાય. સ્ત્રીઓનું મંડળાકારે ફરતાં ફરતાં ગાવાનું કૃત્ય તે ‘ગરબા’ કહેવાયું. બન્ને પ્રકારની ક્રીડાનો પ્રસંગ તે માતાજીનાં નોરતાં-આસો માસના દૈશીર સુધીના નવ દિવસ.

કાઠિયાવાડમાં માતાનો ગરબો માંડી પુરુષો કેકડા મારતા જાય ને ગાતા જાય કે,

“આજ નવદુર્ગા રંગે રમે,
રંગે રમે, આનંદે રમે,
આજ નવદુર્ગા રંગે રમે.”

એ ગરબી કહેવાય.

એ ભાવનગરમાં એ ‘ગરબીઓ’ જોધ છે. એ જ નવરાત્રિમાં ગુજરાતમાં માતાજીને અંગે ગવાતાં સ્ત્રીઓનાં સુકંઠિત ગાયનો તે ‘ગરબા.’ ગરબાનો રિવાજ ગુજરાતમાં ખાસ જેવામાં આવે છે. નથી બંગાળામાં કે નથી મહારાષ્ટ્રમાં કે નથી મારવાડમાં. મહારાષ્ટ્રમાં સ્ત્રીઓને મજન કરવું હોય છે

શુક્રતારા

શ્રી. ઉમાશંકર જોષી

કુંજ મોટી ને ઠાકિલા એકલી રે લોલ,
મારો ક્યાં સુધી પહોંચે સૂર,
ઓમખંખિણી રે લોલ, કુંજ મોટી ને
સુરજદાદાની જેડી ડેલીએ રે લોલ,
ગીત ઝીલનાર બેઠાં ફર,
ઓમખંખિણી રે લોલ, કુંજ મોટી ને
બની ઉધાનું શીવકુલ ઝૂલતી રે લોલ,
હયું ટિલડી હું સન્ધિકાને લાલ,
ઓમખંખિણી રે લોલ, કુંજ મોટી ને
મીઠી મીઠી હેત રેલતી રે લોલ,
મેં તો છત્યાં વસુધરાનાં બહાલ,
ઓમખંખિણી રે લોલ, કુંજ મોટી ને
[પુરતમાં પ્રકટ થનાર સંમ્મદ 'આનિય' માંથી]

ત્યારે હાથની તાળી પાડી, સાથે તાલ લઇ,
ભજન ગાય છે. બંગાળામાં સંગીત હોયે
દરબે પહોંચ્યું છે, એટલે ત્યાંના ભજન,
બેઠાં બેઠાં વાદન સાથે ગાવામાં આવે છે.
મારવાડમાં સ્ત્રીઓ ભેગી થઇ બેઠાં બેઠાં ગાય
છે. ગુજરાતના ગરબા જેવું સ્વ. રવીન્દ્રનાથ
ટાગોરને તે એટલા બધા ગમી ગયા કે અત્રેથી
થોડી ગરબા ગાનારીઓને શાન્તિનિકેન
લઇ જવા પોતે કચ્છા દર્શવેલી, નવરાત્રિમાં
માથે માતાની ગરબી લઇ કેટલાંક બેઠાં
પૈસા ઉધરાવવા નીકળે છે; તે માતાનાં ને ગીત
ગાય છે તેને પણ 'ગરબા' કહેવામાં આવે
છે. ભાવનગર અને હાલિયાવાડમાં ખવાસણો ને
રાસડા લે છે તેને પણ 'ગરબા' કહેવામાં આવે
છે. પરંતુ એ બધી કોડા ને કિવાએ હાલ
થોડાં વરસ થયાં, નવું જ રૂપ પકડ્યું છે અને
પોતાનું ધાર્મિક સ્વરૂપ બદલીને આ સ્વરૂપ
પકડ્યું છે. સ્વ. ન્દાનાલાલ અને અન્ય કવિઓએ

ગમે તે વિષય પર લખેલાં કાવ્યો મોટે ભાગે
માથે દીપકિયા તામડી લઇ અથવા હાથમાં
દાંડિયા લઇ, દાંડિયા સામસામા બટકારી,
ફરતાં ફરતાં ને કાવ્યો ગવાય છે તેને પણ
'ગરબા' કહેવામાં આવે છે. કેળવણી ભેટી
અને મુશિક્ષિત બાળાઓની સંગીતશક્તિનું
એ પ્રદર્શન બહુ જ આકર્ષક થઇ પડ્યું છે.
મુખ્ય હિંમરતી સ્ત્રીઓ પણ એવા પ્રકારના
ગરબા ગાય છે અને તે પણ ધણા જ સુશ્રાવ્ય,
મધુર અને આકર્ષક હોય છે. કલાની દૃષ્ટિએ
ગુજરાતની ને કોઇ મોટામાં મોટી વિશિષ્ટતા
હોય તો તે ગુજરાતીના ગરબા. વખતના
વડેલા સાથે આપણા પ્રદેશનું એ ખાસ કળામય
અને વિશિષ્ટ લક્ષણ વધારે વિકસતું જશે,
એટલું જ નહિ, પણ પરપ્રતિમાં પણ એનું
અનુકરણ થતું આવશે.
આ સેખના ચર્યાપાનના બાગ માટે
'કુષ્મણ્ડલ' નામના મારા પુસ્તકનો આધાર
લીધો છે.

આજના દિકાળથી માણસનું રસને

શોધ્યા કરે છે, જીવનને રસમય બનાવવા પ્રયાસો કર્યા કરે છે અને પોતે પામેલો રસ બીજા પણ બાંધુઓ પીએ તે સારુ પણ પ્રયત્ન આજ્યા કરે છે. જીવનનો વિકાસ એ માણસનું જીવન છેલ્લું ધ્યેય છે. જીવન રસમય થવા વિના વિકાસનાં દર્શન થવા શક્ય નથી. જગતમાં ન્યાં જુઓ ત્યાં રસની રેલમહેલ ઊછળી રહી છે; કેવળ જોતાં સમજતાં નિરખતાં આવડતું જોઈએ. રાગ દ્વેષ કામ ક્રોધ લોભ મદ માયા ધર્મો મત્સર વગેરે પ્રલોભનોમાં પડેલો પ્રાણી જીવનના સ્વાભાવિક રસને કદી પણ મેળવી શકતો નથી. દારુડિયાને દારુમાં રસ દેખાય છે તેમ પોતાના બાન પિનાના માનવને તે પ્રલોભનોમાં રસ બળાય છે અને એથી તે, એ પ્રલોભનો દ્વારા રસ મેળવી છાકટો બની પોતે ખુવાર થાય છે અને સમાજને પણ ખુવાર કરે છે; ત્યારે સમ્યક્દર્શન પામેલો માનવ એ પ્રલોભનોમાં લલચાતો નથી, એમાં રસ જોતો નથી, એ બધાંને ઝેર જેવાં ધાતક સમજે છે એટલે તે, એ પ્રલોભનો જીવર સવિશેષ અંકુશ રોપી સંયમ જોળે છે, સ્થિરતાને અનુભવ કરે છે અને અમભાવ, અનાસક્તિ, ક્ષમા, વિશાળતા, નમ્રતા, સરળતા, ગુણુપ્રભોદ વગેરે પોતામાં પડેલી વૃત્તિઓને જોળે છે અને તે દ્વારા પોતામાં જ રહેલું સહજસુખ સ્વાભાવિક રસ સહજ આનંદ માણી શકે છે અને પોતાની આસપાસનાં પણ તે સહજ આનંદના રસનું પાન કરાવે છે જગતમાં જે કાંઈ આનંદજનક સાધનો છે, રસમય સામગ્રી છે અને સર્વકંઈયાણુકર મંસાલો આપણને સાંપડે છે, બધાનાં સંશોધક પેલાં સહજ આનંદનાં રસિયાં માનવો છે એટલે અહીં પ્રારંભમાં તેમનું રમરણ કરી ગુજરાતી ગેય વિશે નિયાર કરવાનું ધાર્યું છે.

ગુજરાતી ગેય

: લેખક :

પંડિતશ્રી બેચરદાસ જીવરાજ દાશી

રસપ્રાસિતું સાધન

આપણી આસપાસ રસમય જે અનેક સાધનો છે તેમાં એક સંગીત પણ રસપ્રાસિતું અસાધારણ સાધન છે. જીવર જથ્થાબધા તેવા છાકટા આસક્ત અને બેભાન માનવો પણ સંગીતદ્વારા સ્થિરતા મેળવી શકે છે. કહે છે કે હરણાં જેવાં ચોપળાં પશુઓને અને ક્રોધ-મૂર્તિ મહાભયંકર સાપને પણ સંગીત સ્થિર કરી શકે છે. સંગીતની શોધ સૌથી પ્રથમ કોણે કરી, એ કહેવું કઠણ છે; પરંતુ કોઈ રસિયા હૃદયે એની શોધ કરી છે એમાં શક નથી. ભારતવર્ષનું પ્રાચીનમાં પ્રાચીન સાસ્ત્ર વેદ સંગીતમય છે. વેદના અર્થને નહીં સમજનારા પણ તેનું સંગીતમય શુદ્ધ સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ સાંભળીને બે ધડી થંભી જાય છે, પુરુષોત્તમ પુરુષ શ્રી કૃષ્ણની સંગીતમય ગીતાએ આજસુધીમાં અનેકનાં ચિત્તને હાથો છે, પ્રસન્નતા પમાડી છે અને આ સળગતા વાતાવરણમાં અસાધારણ શાંતિ વહેવરાવી છે. ભગવાન મહાતીરની અને ભગવાન છુદ્ધની સંગીતમય ગાથાઓએ ગીતો જેવું જ અસાધારણ વાતાવરણ પેદા કરવામાં ઓછો ફાળો

દીપોત્સવી આવી

આવી દીપોત્સવી દાદાની ડેલીએ,
ટોડલે ટોડલે દિવડીઆ મેલીએ:
આવી દીપોત્સવી દાદાની ડેલીએ.

દીપે દીપોત્સવી આયોને ઉત્સવે,
દિલદિલમાં ઉત્સવના આનંદ રેલીએ:
આવી દીપોત્સવી દાદાની ડેલીએ.

ભારતની ભવ્યતા દીપે દીપોત્સવી,
અંતરની ભૂમિઓ નાચે રસહેલીએ:
આવી દીપોત્સવી દાદાની ડેલીએ.

ખહેને બાંધુઓના દિલમાં દીપોત્સવી,
જાગી હુલ્લાસે નિરાશાને ઠેલીએ:
આવી દીપોત્સવી દાદાની ડેલીએ.

ગૃહગૃહમાં ગૃહદેવી નીકી મલકાતી:
હસતી હસાવે સહુને રસહેલીએ:
આવી દીપોત્સવી દાદાની ડેલીએ.

આવો આવો આજ આયોને ઉત્સવે,
એકતા અળંગ સાથ સાથ સહુ ખેલીએ:
આવી દીપોત્સવી દાદાની ડેલીએ.

ગાઠસઠાસ દારકાઠાસ રાયચુરા

આયો નથી. અંશુલમાલી અને રાદણીઆ
જેવા પ્રચલ ધાતકી ચોરહુટારાઓ પણ
એ માયાઓ સાંભળી શાંત બની ગયાં છે.
આપણા યુગરાત દેશના સંતોએ તે તે મહા-
પુરુષને પગલે ચાલીને યુગરાતી ગેવનું ધનર
કરેલું છે એટલે ખીંચ રીતે કંઠીએ તો સુપુત્ર
જેમ પિતાનો વારસો સંભાળે સાચવે અને
વધારે તેમ ભારતના સંતોએ પોતાના પૂર્વ
પુરુષોના ગેવપ્રવાહને દેશકાળ પ્રમાણે પરિ-
વર્તિત કરી આજ સુધી જાગૃતી રાખેલ છે,
એટલું જ નહીં તેમાં અસાધારણ વધારો પણ
કરેલ છે. બારમાં સૈકાથી માંડીને આજ સુધીના
યુગરાતી સંતોએ પણ ભારતના સંતોને પગલે
પગલે જ પ્રવાણ કરેલ છે.

ગેવ એટલે

ગેવ એટલે ગાંધી રાકાય તેવું-ગાંધી ચોગ્ય.
આ પ્રકારનું રસમય સાહિત્ય યુગરાતી સંત
મક્ત કવિઓએ વિવિધ રીતે નિપજાવેલ છે-
ખિલવેલ છે. એ સમમાવી સંત મક્તોએ
એવું અદ્ભુત અને વિવિધ ગેવસાહિત્ય નિર્મેલ
છે કે જેને અમલ્ય કોશિયો, અમ્તાન લારીવાળો
કે નિરક્ષર બહેનો પણ માંડ તેમાંથી રસ લઈ
જીવનને પ્રસન્નમય નિર્મળ બનાવી રહેલ છે.
આવું વિવિધ સાહિત્ય બ્રાહ્મણપરંપરાના, જૈન-
પરંપરાના અને બૌદ્ધપરંપરાના સંતોએ પૂર
જોસમાં વદાનું છે.

હવે તો એ સિદ્ધ થયેલી હકીકત છે કે
યુગરાતમાં જે કંઈ ગેવસાહિત્ય ઉપજ્ય છે
તેમાં સારો ફાળો જૈનપરંપરાનો છે એટલે
આ નીચે ગેવસાહિત્યનું જે વર્ણન આપવાનું
છે તે વિશેષતઃ જૈનપરંપરાએ આપેલ ફાળાને
સમજું છે; અને વધારવાનું ખીંચ બે પરંપરાએ
આપેલ ફાળાને પણ વીસરવાનો નથી.

વિવિધ સ્વરૂપો

આરંભમાં ગેવસાહિત્યનાં વિવિધ રૂપોનાં
નામો મૂચવી પડી કમશઃ તેના જેટલા મળે.

સામા હુંગરિયાની ધારમાં રે
ગરજે ટેમરવો લોકારમાં રે
એના નાહનો થેરો પડછંદ

રે ! વણુઝારા

વા'લા થયો નહિ વેગળા રે
કાજળ કાળી તે રાતના તારોડા રે
ટમકે ટમટમ આલના દીવડા રે
આજે આકાશે નથી ક્યાંય અંદ

રે ! વણુઝારા

વા'લા થયો નહિ વેગળા રે,
પુટી સપટીનો છે આશરો રે
માનો હજી તો પરજી છે પાંશરો રે
ચોગમ ખખડે છે ઝાડના છુંડ

રે ! વણુઝારા

વા'લા થયો નહિ વેગળા રે
હુંગર પછવાડે ગામડું પોઢયું રે
પેકું મીકું છે દુર પડોઢિયું રે
પોઢયા પ'ખી, પાછી ને પતંગ

રે ! વણુઝારા

વા'લા થયો નહિ વેગળા રે.

વાણુઝારીના નિદ્રાભંગ

સીમે રાની પશુઓ ચળકે રે
એની વીજ્યાંખલડી ચળકે રે
મારી નિંદરમાં પડે ભંગ

રે ! વણુઝારા

વા'લા થયો નહિ વેગળા રે,
ભલે હુંગર આખો ડણકે રે
તમ હૂંદે હેયું મારું રણકે રે
મને લાગ્યો તમારો છંદ

રે ! વણુઝારા

વા'લા થયો નહિ વેગળા રે.

રાગપ્રસાદ શુકલ

છે તેટલા તમામ નમૂના આપવાના છે. ન
નામો અહીં આપવાનાં છે તેમાંના કેટલાંક
છંદનાં નામો છે, કેટલાંક પદ્યસંખ્યાનાં સૂચક
નામો છે, કેટલાંક નામો વર્ણવેલ વિષયની
પદ્ધતિને કે વિષયને અનુસરનારાં છે, કેટલાંક
નામો તે તે લટકાળા કવિઓએ રસ સ્વયવવા
પણ ચોલેલાં છે.

૧. છંદનાં નામો—ગોપાક, ચતુષ્પદિકા,
ચતુષ્પદી, છપ્પય, દ્વદા, દોષક.

૨. પદ્યસંખ્યાસૂચક નામો—બત્રીશી,
(મતીશી દાત્રિશિકા), બાવની, અષ્ટપદી,
ચોવીશી, છત્રીશી, વીશી, રાતક, સત્તરી,
ચતુઃસપ્તતિકા, પંચાસિકા, ચોસડી, બહોતરી,
અને એકવીસો.

૩. વર્ણવેલ વિષયને અનુસરનારાં વા પદ્યની
પદ્ધતિનાં સૂચક નામો:—

(૧) રાસ, માળા, રસ, પ્રખંધ, ચૈત્યપાટી,
(ચૈત્યપરિપાટી, ચૈત્યપ્રવાડી,) પૂજા, રવાધ્યાય
(સન્ન્યાય) અને બારમાસ.

(૨) ચરિત્ર, લેખ, ભાસ (ભાવ), છંદ,
ગીતા, સતવન, વેલી (વેલ), ચોઢાલિકા અને
હિતશિક્ષા.

(૩) વિનમિ (વિનંતિ), સમોઢો (શલોઢો),
ગીત, હુંડી, ખોલ, બાવના, વિલાસ અને
નિર્વોજી.

૪. સંવાદ, આખ્યાન, અભિપેક્ષ, ધવલ
કેલ, કથા, ચર્યાસિકા, અને રસાહિયો,

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

ક્યાં છે જતાવો છો કોઈ ?

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

રાસમહી રમતી મેં જોઈ

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

દુર્બળ છે દેહે રસની મોંઘાઈમાં

અર્થ તણી ચિંતા શિર ઢાઈ !

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

ક્યાં છે જતાવો કોઈ ?

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

લખણની આંધીમાં કાંતો અટવાઈ ગઈ,

કાં તો કો' અર્થીમાં મોઈ !

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

ક્યાં છે જતાવો છો કોઈ ?

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

રસજવા જતી'તી ગદ્યપદ્ય રાનમાં

કોઈએ શું એને ત્યાં કોઈ ?

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

ક્યાં છે જતાવો છો કોઈ ?

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

ઓળવી ને હોય તો આપો ભલા યઈ,

પાલવશે નહિ એને જોઈ !

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

ક્યાં છે જતાવો છો કોઈ ?

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

ત્રિજીવન વ્યાસ

૫. વિવાહલો (વિવાહલલો), મંજરી, રતોત્ત, માતૃકા, જોડિ, પ્રતીપિકા, ચંદ્રાવલા (ચંદ્રાવલા), મુદ્ધ (ઈ), કદક (કદકાવળા), હરિયાળા, પવાડાં, અને મુદ્ધી.

૬ વસંતપૂજાં, શાગ, હમયડી, અધિકાર અને હોય.

જીપર જાણવેલાં નામોમાં વસંતપૂજાં મંજરી જેવાં નામો લટકાળા કવિઓએ આપેલાં હોય એમ જાણાય છે, જો કે એ નામો વર્ણવેલ વિષયને અનુરૂપ તો છે જ.

રાગોત્તું સૂચન-નામધી

જે વિવિધ નામો જીપર જાણવેલાં છે તે બધાં એક પ્રકારનાં ગેયકવિતો છે. તેનાં છંદો રાગો વિવિધ હોય છે. એ છંદો અને રાગોત્તું સૂચન તે તે ગેયને મથાળે જ કવિઓએ કરેલું છે. ચોપાઈ વગેરે છંદસૂચક નામોનો પરિચય આપવાની જરૂર નથી. સંખ્યાસૂચક નામો પણ પોતાનો પરિચય આપોઆપ આપે એવા છે. બાવની એટલે જે ગેયમાં બાવન કડીઓ હોય. બત્તીસી કે દ્વાત્રિશિકા એ બન્ને બત્તીસી ના જ પર્ણીય છે. બત્રીશ કડીવાળું ગેય બત્રીશી. આઠ પદવાળું ગેય અષ્ટપદી. છત્રીશી-છત્રીશ કડી. શતક-સો કડી. સિતેર કડીતું ગેય સત્તરિ અથવા જેમાં સિતેર ભેદવાળો વિષય સ્વયં હોય તે પણ 'સત્તરિ' કહેવાય. એ જ પ્રમાણે ચતુઃસસતિકા એટલે ચુભોતેરી. પંચાશિકા એટલે પચાસી (૫૦). ચોસકી એટલે ચોસક સંખ્યા સાથે સંબંધ ધરાવનારું ગેય. બડોતેર અને એકવીસ સંખ્યા સાથે સંબંધ રાખતાં ગેય અતુકમે બહોંતેરી અને એકવીસો છે.

જે નામો ત્રીજી કોટિનાં છે તેમનો પરિચય આપવો જરૂરી છે: રાસ-વિવિધ છંદોમાં કે દાળોમાં રચાયેલી રસમય અથવા જે કવિતામાં રાગનું કે રાગ જેવા ગોટા પ્રમાણવાળી પુરુષ કે સ્ત્રીના જીવનનું રસમયું વર્ણન હોય તેનું નામ રાસ (રાગજસ- રાગજસ-રાગજસ-રાગજસ)

-રાસ=રાજ્યરાસ). માળા-વિવિધ રંગવાળાં ફૂલોની માળાની પેઠે ચુંથાયેલી હોય તેનું નામ માળા—જેમકે, સૂકિતમાળા (સુન્દરિકા+માળા) સારાં સારાં સુભાષિતોની માળા. તીર્થમાળા—તીર્થોને લગતી કવિતા. એ જ રીતે નામમાળા, ધ્યાનમાળા, અધ્યાત્મસારમાળા વગેરે. રાગમાળા એટલે વિવિધ રાગોમાં રચાયેલી એક જ વિષયને લગતી માળામય કવિતા. રસ

આ કાવ્ય, 'રાસ'ને મળતું છે. આ નામાંતવાળું એક જ કાવ્ય સ્વર્ગસ્થ શ્રી. મોહનલાલભાઈએ નોંધેલું છે : 'શુદ્ધનિરસ.' નામ દ્વારા જણાવ છે કે એમાં શ્રી. જિન ભગવાનના વા આદિમાં જિનનામવાળા (જિનહરય જિનભક્ત) ગુરુઓના શુદ્ધ વર્ણવેલા હોય. એ કાવ્યનો આદિભાગ અને અંતભાગ જોતાં તેમાં વર્ણવેલા વિષયનો સ્પષ્ટ ભાસ થતો નથી પરંતુ અહીં નામ ઉપરથી વિષયનું નિરૂપણ કરેલ છે. આ કવિતાનો આદિભાગ—

॥ કુહા ॥

ગણિપંતિ સારદ પાય નમી આપું^૧

નિરસ એહ;

વિષનવિહારણ સુખકરણ અવિરલ વાણી દેહ.^૨
નમણ કરીને હું નહું પ્રથમ જ સદગુરુ પાય;
સાર્થ^૩ કેરા સુભ અરથ દીનાં^૪ મોહી^૫ બતાય.
પૂરવ પુન્ય જ પાપ^૬ વિદ્યારી^૭ વરદાન;
પુન્યા કીયાં પાતિક પુનૈ^૮ સુખ વિલસંત
સુખાન.

અંતભાગ—

સંવત નિધખંડ સમુદ્રયજ્ઞ (૧૭૬૯)

નિરસ કીય રચના

મુખ મુકલ સુતમહી તિય જી એકાંતી નિરણા.

૧. આપું—કહું (આત્મા-ખ્યા). ૨ દેહ-શરીર-આપો. ૩ દીના-આપ્યા (દિત્તદત) ૪ મોહી-મને-મુજને ૫. પાપ-પમાય

નર-નારીની આરાધના

કોને, નવ વધાતું, ધરી નહાલ ?

મારે મન, નરનારી બિજળાં !

નર છે નારાયણ ! નારી છે નારાયણી !

ઉભય, એકમેક, જ, રખવાળ !

મારે મન, નરનારી બિજળાં !

નર કે નારી નહોત, તો, શું, થાત, જગતનું ?

બાળક, કયાં, હોત, ઉર-ઉભળ ?

મારે મન, નરનારી બિજળાં,

નર ને નારી તણાં, નરવાં, હો, હેતપ્રીત !

એથી સુહાતો સંસાર !

મારે મન, નરનારી બિજળાં !

નરના નયણામાં ને નારીના હૃદયગ્રંથાં,

અન્યોન્ય, સ્થોય, એકાકાર !

મારે મન, નરનારી બિજળાં !

નર દેવ, નારી દેવી, ઉભયને આરાધું :

જીગલ રૂમજીમે, એકતાર !

મારે મન, નરનારી બિજળાં !

આવો, નરનાર : નારીરાણી : ગૃહતીર્થનાં !

બાળને બહલાવિયે, અપાર,

મારે મન, નરનારી બિજળાં !

લક્ષિત

પ્રકાશ-કમલ

ઈન્દ્રધનુ અંગ બન્યું પૂનમનું હો,
ખીલ્યું પ્રકાશ-કમલ કાનનનું હો.

રહ્યું શોધી મૃગશીર એનો ચારો,
ત્યાં તો લઈને તારલીએનો બારો.
વાદળના ઢગલામાં દેહી કંઠારતાં
કમકચું ત્યાં ઝાંઝર કઠિયારણુનું હો-

ઈન્દ્રધનુ

લઈને આકાશી કૂલડાંની ડાળી,
એણે શણગારી આબની અટારી:
સુખડું આવીને ત્યાં તો અધવચ્ચે એકલું
દેખાણું મલકાતી માલણુનું હો-

ઈન્દ્રધનુ

લાવી ગોરસીમાં ગોરસડાં મીઠાં,
એને અહીંના મારગડા અદીકા:
વાગી ત્યાં દેશ જરા છલકાણું ગોરસું
શરમાતી ગોરી ગોવાલણુનું હો-

ઈન્દ્રધનુ

ઈન્દુલાલ ગાંધી

* * *
થિપ એમ વપયે ગુર ભગતિ કરએ

વૈણીરામ દેહી

નયરી પીપાહ ૧૦જ નવલ કમધગ માધોસિંધ

પ્રખંધ

રાસની રચના અને પ્રખંધની રચનામાં
ખાસ કોઈ વિશેષતા જણાતી નથી. સંભવ
છે કે મૂળે પ્રખંધ અને રાસમાં ખાસ વિશેષતા
દશે પરંતુ બાપાના સાહિત્યમાં તે વિશેષતા
લગભગ જતી રુહી જણાય છે. પ્રખંધ
મહાવાક્યાત્મક અને વિશેષતઃ ગદ્ય હોય છે,
તેમાં બંને કવચિત કવચિત પદ આવે, ત્યારે
'રાસ' તો ગેય કાવ્ય છે એમ સંસ્કૃત કવિઓ
કહે છે. બાપોમાં તો રાસ અને પ્રખંધ બંને
ગેયકાવ્ય બની ગયાં છે.

ચૈત્યપાટી

ચૈત્યપરિપાટી-ચૈત્યપ્રવાડી. આ શબ્દો
એક સરખા જ આવના શ્લોક છે. જૈન-
પરંપરામાં પર્વના દિવસોમાં નગરનાં બધાં
ચૈત્યો-દેવમંદિરોને જીલારવાની પ્રથા છે. આ

(પાવિઝ્ઞ-પ્રાપ્ત) ૬ વિદ્યા+રો-વિદ્યારો-
વિદ્યાનું. ૭ પુલૈ-પલાય-નાશી જય (પલાય-
પલાય) ૮ પય+પે-ગોલે (પય+વધ-પ્રજ્ઞપતિ)
૯ વૈણીરામ કવિનું નામ છે. ૧૦ પીપાહ ગામનું
નામ છે. આ પીપાહ મારવાડમાં જોધપુર રોડમાં
આવેલું છે. કવિની બાપા મારવાડી છે છતાં
તેની કવિના વાંચનાં જણાય છે કે એ બાપા,
યુગ્મરાત્રી બાપાની તદ્દન પાસેની બાપા છે.
આ બાપાને વર્તમાનમાં કોઈ પણ યુગ્મરાત્રી
સરજનાથી સમજી શકે એમ છે. આ ઉપરથી
એમ પણ સમજવાનું છે કે અકારમાં સૈમુન્દ્રી
મારવાડી બાપા અને તે સમયની આપણી
બાપા લગભગ એકસરખી હતી અને આખા
દેશમાં એક એવી વ્યાપક બાપા ચાલુ હતી જે
સૌને સુગમ હતી.

પાંચ જનની

સાહેલી મોરી રે, એક જનની ને નામ જુજવા રે,
એનાં જુદાં જુદાં પંચ રૂપ

પાંચેને પ્રાણુભરી પૂજવાં રે—સાહેલી૦

સાહેલી મોરી રે પહેલી જનની તે મારી માવડી રે,
એણે નિચોવ્યાં દલકાનાં દૂધ

એને તે પ્રાણુભરી પૂજવાં રે—સાહેલી૦

સાહેલી મોરી રે, બીજી જનની તે જમિ ભારતી રે,
એણે દાળ્યો હેયાનો હિંચોળ,

એને તે પ્રાણુભરી પૂજવાં રે—સાહેલી૦

સાહેલી મોરી રે, ત્રીજી જનની તે મા સરસ્વતી રે,
એણે સીંચ્યો અંતરમાં ઉલ્લાસ

એને તે પ્રાણુભરી પૂજવાં રે—સાહેલી૦

સાહેલી મોરી રે ચોથી જનની તે મોરી માવડી રે,
એણે દીધાં આયુ ને દીધાં તેજ

એને તે પ્રાણુભરી પૂજવાં રે—સાહેલી૦

સાહેલી મારી રે પાંચમી જનની તે પરમેશ્વરી રે,
એનો જગમાં અણુ અણુ નિવાસ

એને તે પ્રાણુભરી પૂજવાં રે—સાહેલી૦

રમણલાલ સોની

પાટી કે પરિપાટીમાં જુદારેલાં તમામ ચૈત્યોનું વર્ણન આપેલું હોય છે એટલે જ એસલમેર ચૈત્યપાટી, સુરપુર ચૈત્યપાટી એવાં તેનાં આખાં નામો છે. કેટલેક રચણે, ચૈત્ય-પ્રવાડી એવું પણ નામ આવે છે, પણ તેનો અર્થ આ જ છે. તીર્થભાજામાં જુદાં જુદાં તીર્થોનું વર્ણન આવે છે તેમ ચૈત્યપરિપાટીમાં જુદાં જુદાં નગરનાં ચૈત્યોનું વર્ણન આપેલું હોય છે. પ્રાચીન તીર્થોનાં અસલ રચનાના સંશોધન માટે તીર્થભાજાએ અત્યુપયોગી

સાધન છે. એના સિવાય એ માટે બીજું કશું સાધન નથી.

પૂજા

આ ગ્રંથ કવિતા જેન સિદ્ધાંતોનો તાણાવાણો કરીને જિનેશ્વર અષ્ટ પ્રકારી, બાર મૂતની, આઠ કર્મની, સત્તર બેદી વગેરે પ્રકારે જુદા જુદા રાગ અને ઢાળમાં રચાયેલી છે. જે લોકો અર્ધભાગધી કે સંસ્કૃતભાષા ન જાણતા હોય તેઓ આ સાધનદ્વારા જનધર્મના ઘણા ગંભીર સિદ્ધાંતોને સરળતાથી સમજ શકે છે.

વરદાન

કુદરત થાય પ્રસન્ન કદિ મહારા પડે,
તો માથું વરદાનો હું આટલાં :
ભવરણમાંહિ લીધણ તાપે હું તપુ,
જ્યોત્સ્ના, દેજે કિરણો તારાં શીતલાં.
અનિલ, હલાવી પુષ્પો પરિમલ આપજે,
વનવનનાં કુસુમો વિલસે યહાં કોમલાં.
ઉપા, અનેરી ખેની તુજને વીનવું,
છાંટ કુસુમલ ચુંદડિયે મુજ છાંટણાં.
ટમટમતા તારાઓ, તમે શું આપ્યો ?
આંજો તેજ તમારાં મારાં નેણમાં.
વસન્તની વનરાણીમાં વિહરી રહી
દેજે કંઠ મધુરે તારે કોકિલા.
કુદરતદીધાં વરદાનો જો આ મળે,
જીવનમાં ઊગે સોનેરી સોણલાં !
જનાર્દન પ્રભાસ્કર

સમજાવ કે સ્વાધ્યાય

આ કવિતા ઘણી લાંબી ભાગ્યે જ હોય છે. આમાં ક્રોધ વગેરે દોષોનું નિરૂપણ અને તેનાં આદાં રૂળ બતાવેલાં હોય છે તથા શિષ્યામણ્યરૂપે પણ ઘણી દર્શાવત નોંધાયેલી હોય છે. કોઈ કોઈમાં ધ્યેય કે આદર્શ પુરૂષની સંક્ષિપ્ત જીવની પણ આપેલી છે. ૨૨ એટલે પોતાનું-પોતાની જાતનું-પોતાના આત્માનું. આધ્યાય એટલે સર્વ પ્રકારે ચિંતન અર્થાત આ કવિતા આત્મચિંતનના સાધનરૂપ છે. આમાં ઘણીવાર રૂપકોને કવિની પણ સમજ આપવામાં આવેલી હોય છે—જેમકે, વણજારાની સમજાય, ધોખીઝની સમજાય વગેરે.

બારમાસ

આ પ્રકારમાં ચિરદિણીને લક્ષીને બારમાસનું નિરૂપણ કરેલું હોય છે. જૈન પરંપરામાં નેમિનાથ અને તેમનાં પત્ની રાત્રિમૂર્તીને લક્ષીને આ બારમાસ વિશેષતઃ રચેલા નેવામાં આવે છે.

ચરિત, ભાસ—

ચરિત ભાસ કે ભાષ, વેણી કે વેણ, કથા કે એ બધાં ગેયોમાં કોઈને કોઈ આદર્શનું ચરિત કે ધર્મતરંગ વર્ણવેલું હોય છે અને તે ગુણ ગુણ દાગ કે રાગમાં હોય છે. વર્ણવેલ ચરિત અંતરદાસિક જ હોય એવું હોતું નથી. લેખ

લેખ નામની ગ્રેષ કવિતામાં પત્ની બીપર પતિનો કે પતિ બીપર પત્નીનો પત્ર દાગ કે દાળોમાં વિવિધ દેશી રાગોમાં હોય છે. 'રામચંદ્રગ્રેષ' નામની કવિતામાં રામે સુતિ બીપર લખેલો પત્ર પત્ર દાગમાં વર્ણવેલો છે.

સુદડી

સુદડી નામની કવિતામાં સીતા તરફ રામે દનુમાન સાથે મોકલેલી વીંઝીને લક્ષ્યમાં રાખીને રામ, સીતા અને લક્ષ્મણના ગુણો વર્ણવેલા છે.

હુંડી

હુંડીનો અર્થ ચાલુ 'હુંડી'ની જોવા જ છે પરંતુ તેમાં જેમ વેપારી, કાંઈ બીજા વેપારી બિપર હુંડી લખે છે તેમ કવિ પોતાના આદર્શ પુરુષ બિપર હુંડી મોકલે છે અથવા કાંઈ સિદ્ધાંતનું નિરૂપણ કરે છે.

સંવાદ

સંવાદની કવિતામાં સરસ સંવાદો આપેલા હોય છે. જેમકે, સમુદવદાણુસંવાદ, મોતી-કપાસીઆ-સંબંધસંવાદ વગેરે.

અભિપ્રેક્ષ, પવાડો

અભિપ્રેક્ષમાં તીર્થંકર વગેરેના જન્મ-ભિપ્રેક્ષાનું વર્ણન આવે છે. પવાડો (પ્રવાદ ?) માં લગભગ રાસ જેવી હકીકત નોંધેલી હોય છે. આ હકીકત ઐતિહાસિક હોય એવું નિશ્ચિત નહીં.

દક્ષ

દક્ષ કે દક્ષાવળીમાં દક્ષાવારી પ્રમાણે અક્ષરો ગોઠવી દ્વિતશિક્ષાની સૂચના કરેલી હોય છે અથવા એ જ રીતે શૃંગારપ્રધાન પણ વર્ણનો કરેલાં હોય છે.

ફાગ વગેરે

ફાગ રસાહિલો વિવાહલો વસંત-ફૂલડાં ચંદ્રાવલા-ચંદ્રાહિલા એ બધા લટકાળાં નામો જીવનના ઉદાસને સૂચવે છે અને એ ગેયોમાં મહાદેવ-પાર્વતીના શૃંગાર જેવી હકીકતો આપેલી મળે છે. દેશીનામમાળામાં 'વસંતના ઉત્સવ'ના અર્થમાં 'ફાગૂ' શબ્દ આપેલ છે. (વર્ગ ૧-ગાથા ૮૨). ફાગ અને પ્રસ્તુત ફાગૂ એ બન્ને એકસરખા જ શબ્દો છે. ફાગણ (ફગુણ-ફાગુન) માસ પણ એ શબ્દની સાથે જ સંબંધ ધરાવે છે. અનુનું જ એક 'ફાગુન' નામ છે તે પણ તેના પૌત્રનથી થનગનતા મોજિલા સ્વભાવને લીધે હોય એમ ખાસ છે.

સૂરનાં સંધાન

આંધેઆંધે ને પાસપાસે

વાગે છ વેણુ આંધેઆંધે ને પાસપાસે. પલમાં વાગે છ આસપાસ ટેંક આટલે

ને પલમાં નળે છે આકાશે-

વાગે છ વેણુ આંધે આંધે ને પાસપાસે બિઘડતા લોરમાં ને બળતા બપોરમાં,

આધમતી સાંજને ઉઝાસે

વાગે છ વેણુ આંધેઆંધે ને પાસપાસે. કળીઆ સુકોમળીનાં ઉર ધીરે ઢોળતી

ને ફાડતી કઠોર પહાડ નાસે

વાગે છ વેણુ આંધેઆંધે ને પાસપાસે. જમનાના ઘાટમાં ને વનરાની વાટમાં,

ગોતી મેં ગેબને આવાસે

વાગે છ વેણુ આંધેઆંધે ને પાસપાસે યાકી વિભાવરીમાં બેઠી હું બાવરી

તો નળી રહી છ શ્વાસશ્વાસે

વાગે છ વેણુ આંધેઆંધે ને પાસપાસે. અધરેથી વેણુ નાથ વેગળી ના મેલશે

સૂરનાં સંધાન નંદવાશે

વાગે છ વેણુ આંધેઆંધે ને પાસપાસે. બાલમુકુન્દ દવે

કોના પ્રતાપ ?

દીપે રજની દેરે રાસ : શશિયર સ્નેહને પ્રતાપ;
 વ્યાપે ઉર મહી ઉલ્લાસ : પ્રણયના મેહને પ્રતાપ.
 કંકણ ખખડે : ઝાંઝર ઝણકે, મલકે મુખ મધુર;
 સોહે સુંદરીઓ ચતુર : મંગળ શીલને પ્રતાપ.
 સમીરણ વાયે : વાંન સોહાયે, યાયે કુંજ કિલ્લોલ;
 દિલડું ડાલતું વિલોલ : કોકિલગીતને પ્રતાપ.
 પાંખડી પાંખડી પ્રેમ પ્રસારે, સહીને મધુકર ત્રાસ;
 અંતર ફેરતી મુવાસ : મનોહર પુષ્પને પ્રતાપ.
 ઉપા આવે : અરુણ આવે, વસન્તી વીતે રાત;
 દિવસ દીપતો રજિયાત : સૂરજદેવને પ્રતાપ.
 તાપ ટાઢનાં દુઃખ સહતો, મેઘની મુશળધાર;
 ખેતર પાક શો અપાર : ખેડુત ખાંતને પ્રતાપ.
 માનવતાની મધુરપ મહેકે, મહેકે જગનો ખાગ;
 શમતી માનવઉરની આગ : સાચા સંતને પ્રતાપ.
 રાતદિવસ ને પરિશ્રમ વેઠે, છત્રતણા ધરી બાણ;
 પ્રભ જ્યાં પામતી કલ્યાણઃસ્વસમ રાજને પ્રતાપ.
 અંજન આલે આંખ મહી ને, રંજન કરતા ઉર;
 ચડે શાં ભાવનાનાં પુર : કવિના કાવ્યને પ્રતાપ.
 ગૃહ દીપાવે : ગામ દીપાવે, દીપાવતા કે દેશ;
 સાચા સપૂત સૌ હૃદય : શુભિચલ માતને પ્રતાપ.
 નાચે ફૂટે હાસ હસે છે, ખેલે ખેલ રસાળ;
 રાચે રંગમાં જગબાળ : પ્રભુના પુણ્યને પ્રતાપ.
 મૂળજીસાર્થ પી. શાહ.

હૌય

હૌય શબ્દમાં હૌયકવાનો ભાવ છે અને
 'હૌયિરે હૌયીરે હૌયીલડીરે' એ રીતે મહા-
 વીરના જીવનમાં 'હૌય'નો પ્રયોગ છે.

હમયડી

હમયડી શબ્દનો ખાસ ભાવ જાણવામાં
 નથી, પણ મુનિ લાવણ્યસમય (સોળમો સોમ)
 'નેમનાથ-હમયડી'માં કહે છે કે "હમયડી

હમયડી હમયડીરે હમયડી હમ યુરાસી " એ
 રીતે હમયડી શબ્દનો પ્રયોગ છે. આ પદ
 કડીએ કડીએ આંકણીમાં પણ બોલાય છે.
 સ્વર્થરિકા

સ્વર્થરિકા કરતાં કરતાં ગાવુની કવિના
 છે અને તે પણ વિલાસમય હોય છે.
 ધવલ

જેને આપણે પોળ કહીએ છીએ તે

જતની આ કવિતા છે અને આમાં મંગલ-
મય હકીકતો આવેલી હોય છે.

બાકીનાં ઘણાં નામોનો બાવ તેના નામ
બિપરથી પ્રતીત છે. જેમકે, સ્તેનાન, સ્તેવન,
ભાવના, અધિકાર, આખ્યાન, બેડિ,
પ્રદીપિકા, વિલાસ, નિર્વાણ, બોલ,
ગીત, ગીતા, વિનંતિ કે વિજિતિ, સલોકો
કે શલોકો (શ્લોક), કૃત, કથા, મંજરી,
હરિયાળી.

માતૃકામાં ધર્મની માતારૂપ હકીકતો
ગવાયેલી મળે છે એટલે હિતશિક્ષાનો
કવિતા અને માતૃકાની કવિતામાં પ્રાયઃ ભેદ
જણાતો નથી. એક સૂઝ નામનો બાવ જણાતો
નથી; કદાચ 'સુત' સાથે એનો સંબંધ હોય.

આ બધી ગેય કવિતામાં 'રાસ'ની
પ્રધાનતા છે. ગુજરાતી કવિતામાં 'રાસ'
સંખ્યાબંધ છે. એમાં કવિ જેનો રાસ કવતા
હોય તેને અનુલક્ષીને અનેક ઉપયોગી રસમય
હકીકતો આપે છે. પ્રવાસવર્ણન, સંગ્રામ-
વર્ણન, વિકાસવર્ણન, નગર પ્રાકાર જનર
વગેરેનાં વર્ણનો, સ્તુતિઓ, સમસ્ત્રાઓ
પહેલિકાઓ અને રચે રચે બીજાં બીજાં
રસમય અવતરણો પણ આવે છે. રાસમાં
સખીસાહેલીઓના મિત્રભાઈબંધોના રનેહ
સંબંધો વિશે સવિશેષ નોંધેલું હોય છે.
સંખ્યામાં બીજી તમામ કવિતાઓ કરતાં રાસ-
સાહિત્ય ચડી જાય એમ છે. કવિ ઋષભ-
દાસના રાસ, કવિ દેવાલના રાસ પ્રેમાનંદની
રાસીને પણ ટક્કર મારે એવી રમણ વાણીમાં
રચાયેલાં મળે છે. આ સાહિત્ય પ્રકાશમાં ઘણું
જ ઓછું આવેલ છે. જેટલું છે તેટલાનો
અંકથી ભાગ પણ બરાબર સંશોધિત યથ
બાપાના ફેરફાર વિના પ્રકાશમાં આવે તો
ગુજરાતના ઇતિહાસસંશોધનમાં તે ઘણું
ઉપયોગી થાય અને બાપાના ઇતિહાસમાં તો
તે અસાધારણ ફળદાયી નિવડે. પણ એ જૂનાં

સારસની બેલડી

ગુજરાતે દીકરી મહેં સારસની બેલડી
સારસની બેલડી મહેં દીકરી અલબેલડી
ગુજરાતે દીકરી મહેં સારસની બેલડી.
કાળજીને કલ્લોલે કુલતાં ગૂઢ દીકાં,
આંખને અમૃત બોલ કુલતાં ગૂઢ દીકાં,
ગુજરી વાટિકામાં મહેં દીકરી અબેલડી,
દીકરી અબેલડી—સારસી પિયુબેલડી.
ગુજરાતે દીકરી મેં સારસની બેલડી.
સંસાર શાણાંનાં ઉર હોય લૂખાં,
પ્રેમ વેલુડાં તો હોય હસમુખાં,
ગુજર ગૂઢે તો કુદે અમૃતવેલડી.
બીજાં સીતેશ નેં બીજાં શું સાતા,
બીજાં ગીતેશ ગોપી બીજાં શું ગીતા!
ગુજર ગૂઢોએ મહેં દીકરી રસહેલડી.
કિન્નરકંડી પિયુ વેલી ગુજરાતણ,
એનો રસિયો એ રસનો મહેરામણ,
દામ્પત્ય ધર્મની મહેં દીકરી રસકેલડી,
ગુજરાતે દીકરી મહેં સારસની બેલડી

કસુભાકર

સાધનો તરફ ડોણ નગર કરે ? જેમની છાયા
ગુજરાતને એક પ્રામાણિક ડોણ સંપાદનવાની
હોય તેમણે જરૂર, એ સાહિત્યને સાલવાર
પ્રકાશિત કરી સંપાદન કરવું જરૂરી છે.

હવે થોડાક નમૂના આપી આ લેખ પૂરો
કરીએ:—

૧ છયુરા તું મ કરિ કિયુંસું રોસ.

૨ મૂરખ નર કાઢે તું કરત ગુમાન.

૩ કિસીકું સખ દિન સરીયે ન હોઇ.

૪ રામા રામા ધન ધન ભમતકિ
રહય તું રાતિ-દિન.

૫ નિંદા ન કીમત છવ પરાઇ

નિંદા પાપે પિંડ બરાઇ.

(સપ્તરમો સોપો)

જેનકવિઓએ ગરબા વિશે લખ્યું જણાવું
નથી, પરંતુ 'ગરબા'ને મળતું એવું સાહિત્ય
ઘણું લખેલું છે. વસંતપૂર્ણા ચંદ્રાવળાં,
વિવાહો, રસાહિમો, શાગ વગેરે 'ગરબા'ને
આટિ એવાં ગેયો છે.

પ્રાચીન ગેયના નમૂના

તુહ સામિત તુહ માય વપુ તુહ મિત વિવંક,

તુહ ગઈ તુહ મર તુહ જિ તાણ તુહ ગુઠ લેવંક.

હવં દુહમરભારિત વરાઝ રીઝ નિઝમગદ,

લીણત તુહ વમકમલસરણ જિણ પાલહિ વગદ.

અભયદેવસુરિ-આરમો સોપો

જહિં વિહરદ મુણિચંદસુરિ તહિં નાસદ મિછત,

ચરદ નઝલ જહિં ઝવઝડ સપુ કિં હિઝદ તેણ.

વાહીદેવસુરિ-આરમો સોપો

વાયમુ ડગાવતિગાં પિઝ દિઝલ સહલ તિ,

મદ્દા ધલયા મહિહિ ગય મદ્દા ફુદ તઝતિ,

મામુ મહારિશિ એઝ મગઈ જદ ઘુસલયુ પન્નુ.

માયદં ચલણ નવંતકં દિવિ દિવિ ગળાપ્હાણ.

જેવડું જંતક રવન-રામદં

તેવડું અંતક પદ્મ-ગામદં ।

હેમચંદ્રસુરિ-આરમો સોપો

મળતા દોર દરિદ તનિ દલિ,

મળિ અસાદત અફલા પલિ,

મળિ મળાવિ નિત ગુણિ

નવનાધિ આદિ અંગળિ.

અસાદત-પંદરમો સોપો

ધન વિળ માનવ કહુ કિન કરદં

ધન વિળ હદર દોહિલ મરદં,

ધન વિળ મુવળિ મલ્ય નહી મોગ,

ધન વિળ નહીં સઝલ સંયોગ.

ધન વિળ નારિ નેહ નવિ ધરદં,

ધન વિળ દાસ વાસ ન કરદં,

ધન વિળ કોઈ ન દેવદં માન .

ધન વિળ અંતર કોઈલ પાન.

લાવણ્યસમય-સોળમો સોપો

પાપમતી નર મદિરા પીધ વઢકળી વહુ નર

દ્રોય પડ કીધ.

હૃદય સૂતું મંગિ વાવરદં વ્યાધિ પીડવું કુ કૃત વાર.

વન્નાર્ગી નર વસંતગિતિ જડી યમ કારેલી લીંબો પરી.

જડન તળી લ્યુ જયણાસાર વરતુ વૈદકર્મ આચાર.

અચુરતણ આંણ ચીતાસ શેઠ આદિ પુલ્લ અવિનાય

ए रजमંદિ તજ કાઠિ જોઈ સોલવાલે વધોઆણ હોઈ

કવિ માંડણ-સોળમો સોપો

મદં પાપ પૂર્વે શાં કર્યાં હુલ્યા કળકોચર

અતિથિ કો આવિડ આંગણે તેહનર નાપિડ અહાર

દુલેલી મદં મૂત ન લહો અગકજિ કરિડ નાકર

ચાકજન મદં દુહુવિમાં તજનદં મુરિ કરિડ તિરત્કાર

કવિ વિપ્રધાસ-સપ્તરમો સોપો

સાંમલજો શ્રોતા સર્વ કહેતું રાસ તે વાત

સાંમલતા મત ડંધજો મન કરજો વ્યાધાત,

ડંધે તે મુખે મદી ડંધે નહિ રતપંડ

સાકર શાસને પરિહરે પંડક રાતો ડંડ.

યશોવિજય-અષ્ટરમો સોપો

આ લેખ લખવામાં સદ્ગન શ્રી. મોદન-

લાલ દલીયંદ દેરાઈન 'ગુર્જર' કવિઓના

અન્ને ભાગની સચિશેષ સદાપના લીધેલ છે.

તેરમી સદીથી ઓગણીસમી સદી સુધીના

‘રાસ-સાહિત્ય’ વિશે આપણે ત્યાં વ્યવ-
રિત રીતે ખૂબ જ ઓછું લખાયું છે. ‘રાસ-
માસિની’ અને ‘રાસકુંજ’ માં ‘રાસ-સાહિત્ય’
વિશે અભ્યાસપૂર્ણ આમુખો શ્રી. રામભોદનરાય,
જશવંતરાય અને શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણીએ
લખ્યા છે; ‘આપણા કવિઓ’ માં શ્રી કેશવ-
રામ કાશીરામ શાસ્ત્રીએ ‘રામયુગ’ નામનો
વિભાગ અલગ કરી સારી એવી વિવેચનાપૂર્ણ
માહિતી આપી છે; તો ‘સ્રી-જીવન’ ના ગયા
વર્ષના ગરબા અંકમાં ‘રાસ-ગરબી’ ના વિકાસ
ઉપર અભ્યાસપૂર્ણ લાંબો લેખ મળે છે; આ
તેમ જ શ્રી મુનશી કૃત “Gujarati and
its Literature,” શ્રી શાસ્ત્રીજીના
‘કવિચરિત-ભાગ ત્રીજો;’ અને શ્રી ઇન્દુમતી-
બહેન મહેતાનું અગ્રકટ ‘રાસ-સાહિત્ય’
ઉપરનું પુરતક વગેરે ઉપરથી આપણા
રાસ અને ગરબા-ગરબીકારો પર આંદો
જીડતું અવલોકન કર્યું છે.

ઇ. સ. બારસી સદીના અંત પછી મુઘ-
રાતી સાહિત્યમાં કવિતાતી એક નવી પદ્ધતિ
ચર થાય છે; અને તે વિકાસ પામતી આખ્યાન-
પદ્ધતિ સુધી પહોંચે છે. આ પદ્ધતિમાં જ
‘રાસ-સાહિત્ય’ ને વિકસવાનો અવકાશ મળ્યો
છે. શ્રી. શાસ્ત્રીજી કહે છે તેમ, “‘રાસ’ નો
વિકાસ કેવળ જૈન કવિઓને આભારી છે.”
તેરમી સદીમાં, ‘ઉપદેશ-રસાયન’ રાસના
ટીકાકાર જિનપાલ ઉપાધ્યાયે એક રચને
લેખ કર્યો છે—

ચર્ચી-રસકવચે પ્રવચ્ચે પ્રાકૃતે કિલ્લ
‘સ્તુતિપ્રવૃત્તિમયતે પ્રાયઃ કોઽપિ વિવક્ષુઃ’ ॥

‘રાસ’ ને ઉદ્દેશ્ય આંદો રપષ્ટ છે.
જૂના કાળથી ‘રાસ’ આપણે ત્યાં પ્રચલિત
હતા; પરંતુ તેના વિશે વધુ માહિતી તેમ જ
તેને ગાવા વગેરેની પદ્ધતિનો ઉદ્દેશ્ય આપ્યા

રાસ અને ગરબીકારો

શ્રી. કમળાખહેન ર. સુતરિયા

હેમચંદ્રના સમય પછી મળે છે. કાળનો
વિકાસ જેમ જેમ થતો ગયો, તેમ તેમ તેના
મેદપ્રભેદો વિશે પણ ઉદ્દેશ્ય થવા લાગ્યો.
આ પ્રકારમાં જુદા જુદા રાગમાં ગવાતા અને
નર્તકી-પ્રાધાન્ય કાળો રાસ તરીકે ઉદ્દેશ્યપાયાં.
‘રવંતગિરિરાસ’ માં ઉદ્દેશ્ય છે તે મુજબ
‘રંગિદિ એ રમઇ ને રાસ’ — ‘રમી’
રાસ્ય એવો ‘રાસ’ નો પ્રકાર મુલ્યવે છે.
‘ઉપદેશરસાયનરાસ’ માં એ વિવિધ રાગે
ગાઇ રાસ્ય એમ પણ જણાવ્યું છે.
જૈન કવિઓનો ફાળો

ચરઆતમાં ‘રાસ’ ને વિકસાવવામાં
જૈન કવિઓએ સારો એવો ફાળો આપ્યો છે.
આ કવિઓએ રચેલા રાસોમાં રંગમયી વર્ણનો
ઠીક ઠીક આવે છે, પરંતુ તેમનું છેવટનું ધ્યેય
‘મોક્ષ’ જ હોય. તેમની કૃતિઓ ધણીવાર
ઉત્કૃષ્ટ કૌટિએ નથી પહોંચી શકતી. ‘સમશેનિ-
રાસ’ માં ‘તાલારસ’ અને ‘લકુટારસ’
એમ રાસનૃત્યના બે મેદ આપ્યા છે. ફરતે
કુંડાએ માત્ર તાળાઓથી તાલ આપી સંગીત-
પૂર્વક પઘના હેકા સાથે ફરવામાં આવે તે
‘તાલારસ’ અને દાંડિયાથી તે જ પ્રમાણે
ફરવામાં આવે તે ‘લકુટારસ.’

આ બન્ને પ્રકારના રાસમાં જુદા જુદા
રાગનાં પદો ગાવામાં આવે છે, એટલે ‘રાસ-

અધીરું દિલ

ઠંડાલમનાં વેણુ ના સૂણાયે સાહેલડી !

શ્રવણોમાં ઘોષ એના ગૂજ્યાં કરે:

દર્શન ના દિદાર તણાં થાયે, સાહેલડી !

નયનોમાં નાય છતાં છુપાં રહે.

પલકે તારા આભમાં, અમકે વાદળવીજ;

મારે ઉર આકાશમાં,

આયમી ઊગી એવી ખીજ, રે સાહેલડી !

વિરહે ઘેલું દિલ ડોહ્યાં કરે.

હૈયાની વાડિયો અટુલી, સાહેલડી !

ઠંડાલમ વિહોળી વિલાયાં કરે:

આશાની એક વેલ લીલી, સાહેલડી !

હૈયાને હામ દે હસાવ્યાં કરે.

મુની વનની વાડિયો, સૂની પુરની વાટ:

વહાલા વિણુ મુના દિસે,

સ્નેહ સરોવર ઘાટ હે સાહેલડી !

એકલકું ચિત આ મુંઝાયાં કરે.

સ્નેહીજીવન તણાં સોણલાં, સાહેલડી !

અનિમેષ નયણું મિહાળ્યાં કરે:

ક્યારે થયે રે મુખજોણાં સાહેલડી !

હૈડું અધીર પ્રશ્ન પૂછ્યાં કરે.

ધૂધવે વનના વાયરા, ધૂધવે સાગર નીર

ધૂધવે બર બ્રહ્માંડ આ,

હેયા બનીને અધીર હે સાહેલડી !

ઠંડાલમની વાટે ટવળ્યાં કરે.

દર્શન દિદાર કેશ કરવા સાહેલડી !

ગાંડું ઘેલું દિલ ડોહ્યાં કરે.

સીતારામ જે શર્મા

સાહિત્ય.' પર સમગ્રપણે નગર ફેરવીએ તે વિવિધ પ્રકારના રાસો અનેક પ્રકારના રાસમાં આપણને મળે છે. આ વિવિધ પ્રકારોમાં રાસ, હોય, હમમી, ફાગ, ગરબા, અરબી, માત્રા, કહ્ના, તિથિઓ, ખારમાસા, મરઘિયા વગેરે ગણતરી શકાય.

શાલિભદ્રસરિ

સૌથી પહેલી કૃતિ 'રાસ'ની કાંઈ ઉપલબ્ધ થતી હોય તો તે 'બરતેશ્વર બાદુ-બલિરાસ' છે. સંવત ૧૨૪૮માં શાલિભદ્રસરિ નામના જૈન સાધુએ આ રાસ રચ્યો છે. બાપા તેમ જ કાવ્યમંથની દૃષ્ટિએ આ કૃતિ ખૂબ ઉપયોગી છે. ત્યારબાદ લગભગ આલીસેક વર્ષ પછી, મુજરાતના બળીતા મંત્રીઓ વરતુપાલ અને તેજપાલના શુર શ્રી. વિજયસેનસૂરિએ લખેલો એક રાસ 'રવંત-ગિરિરામ' મળે છે. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આ રાસનું મહત્ત્વ છે જ, પણ શબ્દ અને અર્થઅભૂતિવાળા કવિતા આ રાસમાં મળે છે, એ તેની વિશિષ્ટતા છે. 'રાસ ત્રેષ અને ટાપોપયોગી છે,' એવો ઉદ્દેશ આ રાસમાં સૌ પ્રથમ મળે છે. કાવ્યને અંતે કવિએ જણાવ્યું છે: 'રંચિદિ, રમક જે રામુ...' વિનયચંદ્રસૂરિ

વિક્રમના ચૌદમાં સૈકામાં હયાત વિનયચંદ્રસૂરિએ 'ખારમાસી' કાવ્ય આપેલ છે. 'ખાર-માસી' કાવ્ય તરીકે 'નેમિનાથચતુષ્પદિકા' એ તેમનું કાવ્ય સૌ પ્રથમ અત્યારે ગણી શકાય; કારણકે એ પહેલાનું આ પ્રકારનું કાવ્ય હજી ઉપલબ્ધ થયું નથી. આ પ્રકારના કાવ્યોમાં નાચિકાને ઘણેશો નાચકનો વિરદ રમૂ કરવામાં આવે છે: 'નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા'માં નેમિનાથનાં પત્ની રાગિમતીને નેમિનાથના વિરદને લીધે જે સંવેદન થાય છે, તે રસિક રીતે રમૂ કરાયું છે:—

આવણિ સરવણિ કુપ્યં મેઘં
ગજગર્ધ વિરહિરિ જિજ્ઞાસુ. ૧૬

વિનયુ ઝમકકક રૂપસિ જેવ
તેમિહિ વિણુ સહિ સહિયહિ કેમ. "

વળી બીજી કેટલીક લીટીઓ જોઇએ—

"ભાદ્રવિ ભરિયા સર પિંખેવિ
સકરુણુ રોઅમ્મ રાગલદેવિ
હા એકલંડી મમ્મ નિરધાર
કિમ જીવેવસિ કરુણાસાર."

છેવટે નાયક-નાયિકા ગિરનાર પર મળે
છે; અને તેનો અંત જૈન કથાઓ મુજબ,
તેમનાય રાજમતીને દીક્ષા આપે છે, તેમાં
આવે છે.

ઉપરના રાસમાં ગેયતનુ પ્રમાણુ વિકસેલું
જોઇ શકાય છે; અને એ પ્રમાણુ ધીમે ધીમે
વધતું જાય છે 'સમક્ષેત્રિરામુ' એ માટે
એક ગણનાપાત્ર કૃતિ કહી શકાય. કાવ્યની
દૃષ્ટિએ તેમાં કંઈ નથી. તેના રચનાર વિષે
કાંઈ માહિતી મળતી નથી. સાંપ્રદાયિક હકીકતો
અને વિધિઓથી ભરપૂર આ રાસ હોવા છતાં
તેના જુદા જુદા ઢાળોને કીધે તે મહત્વનો
મણાય છે.

પેથડરાસ

કાવ્યબંધની દૃષ્ટિએ ત્યારપછી એટલો
જ મહત્વનો કોઈ રાસ મળતો હોય તો તે
'પેથડરાસ' છે, એ અપૂર્ણ મળી આવ્યો
છે; તેની રચના સં. ૧૩૬૦ની આસપાસ
થયેલી મણાય છે. તેમાં દોહરા, ચાલુ રાજા,
ચોપાઈ વગેરે તો છે જ, પણ નવા છંદના
સંયોગ સૌ પ્રથમ આંદો મળે છે.

"તહિ નાયિન એ એ સહિલડી

એ લ લાગીય ગિરિનારે
રાજસિવર રુલિઆમણુ સામંલડહિ સંસારે.
અંગ પખાસિ સુગર્વદમમ્મ એ જલ

પહરીય ધોતી પ્રવીત

છદ્રમહોત્સવ આયરંબી તહિ

બયહસિ બદ્ધ ધણુવંત. "

ઢેલડ-રાણી

મેહુલા-મારગ મારો, વીજળી વાસ રે,
મોરેલો મહેરામણુલોકનો છ રે!
ગળકું ગહનતાના શુભજનો જોગભરી,
પડધા સંકેારી ભમું ભુવનો છ રે
મેહુલા મારગ....

ઢેલડચરાણીનો મને જોગ ને વિજોગ વયો
આપાઠ અનરાધાર ચુવતો છ રે!
ખમકે ખોયાણુ અચ્છોવાડી-હીંડોલ ને
એકલ જીડ્યાનો ધાવ હુઝતો છ રે!
મેહુલા મારગ...

ઢેકા-ચણ્ય બ્યોમ વેરી પંખી પુકારતો
રંભા-મરૂદી મારી મેળવો છ રે!
ફંજયુજંકાર માથે રામની રુશનાઈ વેરી
એમાં આતશસાદ જોડવો છ રે!
મેહુલા મારગ...

બ્યોમલ વેશુમાં એક વીરડો બેઠો પડ્યો,
સૂની સરવાણી કેંક શોધતી છ રે
જ્યાં જ્યાં ઘનધોરતા ચપલાઝોકારજડ્યા
ત્યાં ત્યાં ઢેલડચરાણી લોલીતી છ રે
મેહુલા મારગ...

સુધાંશુ

મોર

સોનાનો મોર મેં જોયો
આલમાં, મોર મેં જોયો
ખંધારના, મોર મેં જોયો:
મારે આંગણે નાચે કળા કરી.

સોનાનો મોર મેં જોયો.
રૂપાનો મોર મેં જોયો,
આઠાશમાં, મોર મેં જોયો:
રાતના, મોર મેં જોયો.
મારે આંગણે નાચે કળા કરી,
રૂપાનો મોર મેં જોયો.

નાનો શો મોર મેં જોયો,
જીવનમાં મોર મેં જોયો,
સાંજનાં, મોર મેં જોયો.
મારે અંતરે નાચે કળા કરી.
નાનો શો મોર મેં જોયો.
નાનો શો મોર મેં જોયો,
સુધધુધ મેં સંખી ખોયો !
જગતમાં એ પર હું મોહ્યો !
જીવનમાં મોર એક જોયો.

મોહિનીયંદ્ર

બાવાની દષ્ટિએ પણ આ રાસને યાદ
રાખવો ધટે.

કણ્ઠીરાસ

ઉપરના નેત્રી ૧૨, કાવ્યની દષ્ટિએ ઉત્તમ
નદિ, પણ કાંઈક ધતિહાસની. દષ્ટિએ અને
વિશેષે કરીને બાવાની દષ્ટિએ ઉપયોગી થાય
તેની એક કૃતિ 'કણ્ઠીરાસ' સં. ૧૩૬૩માં
રચાયેલી મળી આવે છે. તેના કર્તા વિશે કશું
નિષ્કૃષ્ટ સ્પષ્ટ થયેલું નથી. ચોપાઈ, દોહા અને
વરુ ઉપરાંત બૃહદાનાં ચરણો આમાં મળે છે.

સમરારાસ

શ્રી. મુનશીએ જોને અંધાધૂંધોનો સમય
કહ્યો છે તે સમયમાં—સંવત ૧૩૫૩ થી
૧૪૫૧—અનેક પ્રકારની વિશિષ્ટતા ધરાવતો
'સમરારાસ' મળે છે. તેની રચના સંવત
૧૩૭૧ આસપાસ થઈ જણાય છે. આ રાસમાં
આપણને ઠીક ઠીક કવિતા, ઉપયોગી અંતિહા-
સિક મોહિતી, ભિન્નભિન્ન પ્રકારના દેશો હાજર
અને મુજરાત વિશે થોડીક માહિતી મળે
છે. તેની થોડી લીટીઓ જોઈએ—

ચલઉ ચલઉ સહિમડે મેનુનિ ચરિય એ
આદિગિણુપત્રીઃ અરિહ જોઈસઉ એ !
મહામુદિ ચલેહસિ દુરદેસંતર સંધ
મિલિયા તદિ અતિઅ બાહ
માણિકે મોતિએ ચઉ સુરમ પૂરમ
રતનમધ વેહિ મોવન જવારા
અરોહરસ અનુ આમૂપદસવસિદિ
રિતુપતે રચિયતે તોરજુમાલા
દેવકન્યા મિલિય ધનલમંગલ દિવસ કિનર
ગાયકિ જગતયોરો
લગન મહરણ સુરયોરો સાધએ પત્રી ;
કરક સિધમુરિયોરો.

વળી આ રાસમાં લકુનારસમાં રાસ ગદાવો
તેવો પણ ઉદ્દેશ્ય મળે છે.

શરદનો સંદેશ

[મા ! પાવા તે ગદથી ઉતર્યા—એ રાગ]

આ ઉચ્ચો શરદનો આંદ સૌ રમવા આવો,
આ અમૃત નીતર્યાં જાહેન ! સૌ ઝીલવા આવો.
આ અંધારાં સૌ આથમ્યાં રમવા આવો,
ઉતર્યા મનહર અંબાર સૌ ઝીલવા આવો.
આ પૃથિવી અનુપમ શોભતી રમવા આવો,
આ હસી રહ્યું અવકાશ સૌ ઝીલવા આવો.
આ રજની રસે ઉલ્લાસતી રમવા આવો,
આ કુદરતનાં ઉપહાર સૌ ઝીલવા આવો.
આ દુધની ધારે નાહીએ રમવા આવો,
ઠર ઠરનાં તિમિર વિહારીએ રમવા આવો.
આ શરદનાં વિમલાં તેજમાં રમવા આવો,
સહુ વેરઝેરને ભુલવા રમવા આવો.
આ પ્રકાશ અણુ અણુમાં ભયો રમવા આવો,
એવા સમભાવે જેલીએ રમવા આવો.
આ શરદની રાતે જાહેન ! સૌ રમવા આવો,
માનવતાનો સંદેશો સૌ ઝીલવા આવો.

જ્યોત્સના શુક્લ

ધર્મકલશમુનિ

આ સમયના બીજા પશુ કેટલાક રાસ મળે છે; પરંતુ 'ધર્મકલશ' નામના પ્રાચી સાધુએ રચેલા, કવિતાની દૃષ્ટિએ નહિ પણ ઇતિહાસ અને ભાષાની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી 'ગ્નિન-કુશલસુરિ પટ્ટાભિષેકરાસ' મળે છે. 'ગુજરાત' શબ્દ આ 'રાસ' માં વપરાયેલા મળી આવે છે.

ગ્નિનપદ્મસુરિ

આ સમય દરમિયાન રચાયેલા કેટલાક કવચલગીતો અને કાગ-કાવ્યો મળી આવે છે. કાગ્યુ-(દેશ) કાગ્યુ-વસંતનો ઉત્સવ-શૃંગારભેલ. આ નિમિત્તે નાયિકનાયિકાનાં વનવર્ણનો આ મથાળે થતાં હતાં. આનો જ ઉપયોગ તીર્થદેશ, રાજધાની અને આચાર્યોના વિષયમાં થતાં એમાં

નાયિકાનું તત્ત્વ લાભ થયું; પરંતુ વનની શોભા વગેરેનાં વર્ણનો આગુ રહ્યાં. આ કાગ્યુ-પદ્ધતિનાં અત્યાર સુધીમાં મળેલાં કાવ્યોમાં જૂનામાં જૂનું કાવ્ય 'સિરિધૂલિભદ્રકાગ્યુ' છે. તેના રચનાર શ્રી ગ્નિનપદ્મસુરિ છે. તેની રચના લગભગ સંવત ૧૩૮૦ની આસપાસ થઈ હોય એમ જણાય છે. આ કાગ્યુમાં વિષય તરીકે કવિએ જોનાના જાણીતા સાધુ રથૂલિભદ્રના પાટલિપુત્રમાંના એક આતુર્માંસમાં એક વેશ્યાએ આવી, તેમને પ્રલોભનથી લલચાવવા અર્થેન કરેલા, પણ તેને તેઓ તાળે ન થયા, તે છે. કવિએ એ પ્રસંગ આતુર્માંસમાં, ગોઠવી વર્ણન વર્ણન આપ્યું છે. વિષય શૃંગારિક છે. છેવટે કવિ જણાવે છે કે, કાગ્યુકાવ્ય હોવાને કારણે

દોઢનિયાંને મંદિરે

મેં	તો	બ્રમરોના	કોટ	રચાવ્યા—	દોઢનિયાંને મંદિરે
એનાં	દલા	સુમ	પોપચે	બનાવ્યાં	”
ફડાં	પાપણનાં	તોરણો	બંધાવ્યા	”	”
પુનિત	હૃદયતીર્થ	તણાં	જળ	રખાવ્યાં	”
એનાં	કોણુ	લાલ	રંગે	રંગાવ્યા	”
એમાં	નીલ	ધવલ	કમળજળ	ખિલાવ્યાં	”
ફડા	કીકીના	હિંડોળા	બંધાવ્યા	”	”
તેજ	આંઠા	સુરજનાં	પથરાવ્યાં	”	”
દ્રશ્ય	અખીલ	વિશ્વવતણું	ચીતરાવ્યાં	”	”
એવા	સુદમમાં	વિરાટને	સમાવ્યા	”	”
હું	તો	નંદના	કુમારને	પથરાવું	”
એનાં	ચરણકમળ	અયુધી	પખાણું	”	”
આવો	આવો	શ્યામ	કીકીએ	જુલાવું	”
પાદો	પાદો	નેત્રપોચાણું	ખીડાવું	”	”
મોંઘા	મોહનજી	હિંડાળે	ખિરાવ્યા	”	”
હવે	નહીં	એણું	પોપચાં	ખિડાયાં	”

દયકૃષ્ણ પીતાંબર જોશી

ખેલાઓ ચૈત્ર માસમાં—વસંતઋતુમાં આ
શબ્દને ગાતા રમે ને નાચે; જોકે કવિએ
વસંતઋતુને બદલે આતુર્ભાસને પ્રમથ આ ફાળમાં
પસંદ કરેલ છે.

વેશ્યાને ત્યાં રચુલિભદ્ર બિશ્વાએ આવે
છે, ત્યારનો પ્રસંગ કવિની વાણીમાં જોઈએ—

[હોહરે]

ધર્મલાલુ મુશ્વિત્ત બાણિયુ ચિત્રસાલી મંગેવી ।
રદિયકે સીદકિસોર જિમ ધીરિમ દિપક ધરેતી ॥

[રાણા]

ઝિરિમિરિ ઝિરિમિરિ ઝિરિમિરિ એ મેલા વરતિ
ખલદલ ખલદલ ખલદલ એ વાહલા વહતિ ।
ઝમઝમ ઝમઝમ ઝમઝમ એ વીજુલિય ઝમઝમ ।
ચરદર ચરદર એ વિરદિલિમલું કંપક ॥
મદુરગંભીરસરેણુ મેલુ જિમ જિમ ગાજતો ।

પંચમાણુ નિય કુસુમમાણુ જિમ જિમ સાજતો ।
જિમ જિમ કેતકિ મદમદંત પરિમલ પિલસારપ ।
તિમ તિમ કામિય ચરણુ લગિમ નિયરમણિ મ્હામધ
સીપલ કોમલ સુરદિ વાય જિમ જિમ વાયતો ।
માણુમગધર માણુણિ ય તિમ તિમ નાયતો ।
જિમ જિમ જલમરમરિય મેલુ અયણુમિણિ
મિલિયા ।

તિમ તિમ કામી તણાનયણુ નીરદિ ઝલવલિયા ॥
[હોહરે]

એદારવમરગેલદિ ય જિમ જિમ નાયક ગોર ।
તિમ તિમ માણુણિ ખલમલક સાહીતા
જિમ ગોર ॥

માતૃકા અને કક્કો

આ સાથે જ શબ્દપદતિનો ખીન્ને પ્રકાર
માતૃકા અને કક્કો મળે છે. ‘સાલિમકક’.

એ તેમાં મુખ્ય ગણાવી શકાય. આ સિવાય
'ચચરી'નો પણ પ્રકાર નોંધાયેલ છે.

નેમિનાથ કાશુ

સંવત ૧૪૦૦ની આસપાસ રચાયેલ
'નેમિનાથ-કાશુ' રાસનો એક સુંદર પ્રકાર
ગણી શકાય. તેના કર્તા મલધારી રાજશેખર-
સૂરિ છે. પરંતુવા નીકળેલા નેમિનાથ, અતિચિ-
સંતકાર માટે મારવા એકત્ર કરાયેલાં પશુઓનું
આકંઠ સાંભળી પરણ્યા વગર પાછા ફરે છે, એ
આ કાવ્યનો વિષય છે. પ્રાચીન આલંકારિક
શૈલીની દૃષ્ટિએ આ એક રસમય કૃતિ છે.

આ સિવાય કમલાવતીરાસ, કલાવતી-
રાસ, મણિરેદારાસ, ત્રિવિક્રમરાસ, શાલિભદ્ર-
રાસ, 'દેવરત્નસરિકાશુ,' 'હેમચિમલસરિ-
કાશુ,' 'રસસાગરકાગ,' વગેરે ગણાવી
શકાય. તેમાં સૌથી વિશેષે ધ્યાન એવું
છે એક મુરિધમ કવિનો રાસ. અબ્દુર રહે-
માનથી ગુજરાત જોઈએ એટલું પરિચિત
નથી, પણ હમણાં જ મુનિશ્રી જિનવિજયજીએ
સંપાદન કરેલ તેની એક કૃતિ 'સંદેશક-રાસ'
અકટ થયેલ છે. તેનો પરથી કાવ્યના વિષયમાં
તેની ત્રિપુષ્પતાનો ખ્યાલ આવે છે. અબ્દુર
રહેમાનનો પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ ભાષા પર
ખૂબ કાબૂ જણાય છે; વળી તે છંદોવેત્તા પણ
છે. તેનો નાનકડો 'સંદેશક-રાસ' તેની આ
યોગ્યતાની સાક્ષી આપે છે. તેનો સમય પંદરમી
સદી ગણી શકાય.

સંદેશક-રાસ : અબ્દુર રહેમાન

'સંદેશક-રાસ' એ એક દ્વિ-કાવ્ય છે.
એક વિરહિણી એક પચિકને, પોતાના પ્રિય
તરફ જોઈલવાનો સંદેશ આપે છે. કવિએ
પચિકને દ્વિ તરીકે કલ્પ્યો છે. પ્રાચીન ગુજ-
રાતી ભાષાના યુગમાં, શ્રી રાસીજીના મંતવ્ય
મુજબ, આજી કવિતા તદ્દન વિરલ છે.

એક રથજે વનરપતિનું વર્ણન આપ્યું છે
તે જોઈએ—

પનઘટ

પનઘટ જાવાના કોઠ, હો સખિરી !

પનઘટ જાવાના કોઠ,

ઝાંઝરિયા ઝમકે ખાય, ધુવરને ધમકે
હીંડું હેડા ફેરી હોઠ હો સખિરી !

પનઘટ—

કાલિન્દી કાંઠડે, મલકાતે મુખડે,
રસિયો ત્યાં નંદકિશોર, હો સખિરી !

પનઘટ—

દુભાવે દિલડાં ચીરે ચિત્તડાં
વધે વાંસજડીનો ચોર, હો સખિરી !

પનઘટ—

ઘડલો ભડં તો જળ ઢાળી ઢાળી નાખતો
નાખે કાંકરડી નંકોર, હો સખિરી !

પનઘટ—

એ રે ઠગારો કા'ન કપડી ધૂતારો
ઝાલે ખાલવ કરી જોર, હો સખિરી !

પનઘટ—

ગાગર છલકાય, કંઈક હેયામાં ધાય,
અંગ રહેતાં બીંતઈ તરખોળ, હો સખિરી !

પનઘટ—

નટખર નમેરો સખિ ! નટવર નંકારો;
તોયે કાળજડાની કોર, હો સખિરી !

પનઘટ—

રતનખહેત આવડા

કંઠિલિલ કુંજ કુંજમકલિલ-
 સુરપાર સરસ સદ્ગત સ-લોલ ।
 નાયબ નિમ નિમ્બ ચિનાર
 સિમિ સાય સરલ સિય-દેવદાર ॥
 દેસડ એલ લંબિય લવંગ
 કણુપાર કરધ કરવ ક્રમ તંગ ।
 અંબિલી ક્યંબ બિબીઅ ચોઅ
 રતંજણુ જંબુ અચુર અસોય ॥

આખું કાવ્ય વિપ્રલંબશૃંગારનો સુંદર
 નમૂનો છે.

નરસિંહ મહેતા

આદીથી વૈષ્ણવ કવિ નરસિંહ મહેતા
 સંકળાઈ જાય છે. વિ. સં. ૧૪૭૦-૧૫૩૬
 તેનો સમય કહી શકાય. ગુજરાતી ભાષાને
 સમૃદ્ધ કરવામાં બ્રાહ્મણપરંપરામાં સૌ
 પ્રથમ પ્રવૃત્તિ કરનાર એને કહીએ
 તો કંઈ ખોટું નથી. નાનપણમાં જ
 માતાપિતા સ્વર્ગસ્થ થવાથી બાકીને ત્યાં તે
 મોટા થયેલ. મુસ્લિમ અને આળસુ હોવાથી
 બહુવાગબહુવાની વાત નહિ. ગામમાં રખડ્યા
 કરે, અને ઠાક સાધુસંત મળી આવે તો
 તેની સાથે દૂર દૂર નીકળી જાય. બાબીને મન
 આ વેડબારે યદ્ય પડી, એટલે એક વખત મહેલું
 માયું. એમ તો હમેશાં મહેલું સંભળવાની
 ટેવ પડેલી, પણ હવે સદન નહિ થતાં, બાઈના
 ધરને તિલાંજલિ આપી રખડપટ્ટી શરૂ કરી.
 ત્યાં ઠાક સાધુ પુરુષનો મેળાપ થયો, ને તેના
 જીવનમાં પડેલો આખો. પ્રભુમાં દદ ગ્રહા
 મેળતી, જૂનાગઢમાં આવી તેણે સ્વતંત્ર રહે-
 વાનું શરૂ કર્યું. જનનમાં જ મસ્ત, અને
 સાધુઓનો સત્સંગ એટલે ગુજરાત ચક્રાવવાના
 પણ સાંસા. છતાં પોતાની પ્રવૃત્તિ તેણે છોડી
 નહિ. નરસિંહ મહેતાએ અનેક કાવ્યો-પદો
 લખ્યાં છે. તેમાં મુખ્ય સુદામાચરિત્ર, દાણુ-
 લીલા, ચાતુરીઓ, સુરતસંભામ, શૃંગારમાળા,
 વસંતદિગ્દોષાનાં પદો, રાસસદસપદી વગેરે

ગણાવી શકાય. 'રાસસદસપદી'માંથી તેના
 અનેક રાસ તેના બક્ત હૃદયની સાદી પૂરે છે.
 'વાહલા મારા! વૃન્દાવન કે ચોક્ય કે વહિલા
 પધારજો રે લોલ' એ તેની સુંદર કૃતિઓમાંની
 એક છે. કૃષ્ણને ગોપાંગનાઓનું નિમંત્રણ તેમાં
 અપાયેલું છે. મીરાંનું શબ્દલાલિત્ય વખત છે
 આ 'રાસ'માં નહિ જડે, તોપણ બક્તનું
 આર્થહૃદય તેમાંથી સાંપડે છે.

ભાલણુ

એ પછી રાસકાર કડો કે ગરખીકાર,
 તેમાં ગણનાપાત્ર યદ્ય શો તેવો નગરે ચો
 છે ભાલણુ. સંવત ૧૫૪૦ની આસપાસ
 અસ્તિત્વ ધરાવનાર ભાલણુના જીવનવિષે પૂરી
 માહિતી હજી સુધી મળી શકતી નથી, પણ
 તેની જુદી જુદી કૃતિઓ પરથી તેના જીવનના
 ફેટલાક પ્રસંગો અને કિસ્સાઓના અંશો
 બેસાડવાના યત્નો થયા છે. છતાં તેના વિષે
 એટલું ચોક્કસ કહી શકાય તેમ છે કે, 'સૌથી
 પ્રથમ સ્વકીય ભાષામાં થોડાંક પ્રોઠ આખ્યાન
 લખનાર કવિ ભાલણુ' ગુજરાતી સાહિત્યમાં
 અગત્યનું સ્થાન રોકે છે.

પાટણનો તેવતની હતો. જાતિએ ત્રવાડી મોઢ
 બ્રાહ્મણ. સંસ્કૃત અને મન્નભાષાનો અભ્યાસી.
 શરૂઆતમાં શૈવમત, પરંતુ પાછળથી વૈષ્ણવ
 અને રામનંદી થયેલ. ભાલણુની પદેલાં ગુજ-
 રાતી સાહિત્યમાં આખ્યાનો ગણ્યાગાંઠ્યા હતાં,
 પરંતુ ભાલણે સારી સંખ્યામાં આખ્યાનો
 આપ્યાં છે. એટલે આખ્યાનોના પિતા તરીકે તેને
 ઓળખવામાં વાંધો નથી. તેની નાની મોટી
 યદ્ય લગભગ સોળ કૃતિઓ અત્યારે ઉપલબ્ધ
 છે; તેમાંથી 'દાદંબરી' અને 'નળાખ્યાન' એ
 જન્મે કૃતિઓ અનુવાદ હોવા છતાં તેની ગુજ-
 રાતી સાહિત્યમાં સર્વોત્તમ કૃતિઓ તરીકે
 ગણના થાય છે. આ સાથે તેણે એટલા જ
 સેવા 'ગરખી-સાહિત્ય'ની કરી છે. કૃષ્ણના
 જીવનપ્રસંગોને આલેખતી ફેટલીક સુંદર કૃતિઓ

તેણે રચી છે, અને આ ગરબીઓની અસર
પછીના કવિઓ ઉપર પુષ્કળ અર્ધ છે. તેની
એક ગરબી નોંધએ:—

મીઠડા માવજી રે, મારે મંદિર આવે
ત્રેમે પીરખું પરમાનંદ, કુર ને દૂર ચીરાવે.
મથુરા રિદિ જામ્યા ધણી,
વાધ્યું છે અતિ તેજ રે;
સહી જાણ્યો મારા સરખું,
કે નહિ આવે હેજ.

ધવરાવીને હુંડે ચાંપતી,
ત્યમ દેવકી નહિ ચાપે રે,
રોમાંચિત મારી દેહડી ચાતી,
ત્યમ તેની નવ કાંપે.

માના નહિં થાઈ તમારી,
ધાવ કહીને જાણે રે;
મેં બાંધ્યો જે માખણ માટે,
તેણે રાખ બરાણે.

કાલિંદી મહિ તમ ઉપર,
જે હું નવ અંપાતી રે;
જાણું છું તે વાત સંભારી,
રીસ મન માંહે આવી.

તેં કીધી ત્યમ કાઈ દે નોંહિ,
પ્રીત કરીને હેહ રે;
બાલણ પ્રભુ રઘુનાથ સંભારે,
એક ધડીનો નેહ.

ગોપાળદાસ વણિક

ત્યારપછી જૈન કવિ ઋષભદાસ, ગોપા-
ળદાસ વણિક, ખૂટિયો — કવિ વગેરેને
ગણ્યાવી શકાય. ગોપાળદાસનું 'વસ્ત્રમા-

'ખ્યાન' સૌનું ખ્યાન ખેંચે તેમ છે. આ
આખ્યાન તેણે જુદા જુદા રાગોમાં સુસંજદ
રીતે ગાયું છે. તેની રચના આલંકારિક છે.

અર્ધખ્યાનોના જુદા જુદા રાગોમાં દેવારો, રામ-
કલી, ધનાશ્રી, જૂઠા કન્યાણ, ત્રિભાસ વગેરે
ખ્યાન ખેંચે છે, અને એ આખ્યાન દિવસના

જુદા જુદા ભાગોમાં રાગ પ્રમાણે ગાય છે.

સુન્દરી સુહાગિની રે

શીળો થશિયર શીળી ચન્દ્રિકા

શીળાં ચમકે રમણીતેજ મન્દ રે

સુન્દરી સુહાગિની રે !

ઉગે ઉવા ઓવારણે,

કલોલતાં પંખીયાં આનંદ રે

સુન્દરી સુહાગિની રે !

ટેકમાં એકાકિ મુવતારણે

આંખડીએ સુરજ સોમ રે,

સન્ધિકા શી અધિક રંગ ઓપતી

પ્રભલ ભેમભરી ગળાંવે લોમ રે

સુન્દરી સુહાગિની રે !

ગોરવશુલ મહેંકે વિશ્વમાં,

દીતિંતાજ મરતકે સુહાય રે,

ભાલે યશકુંકુમ આંદલો,

સુખડે મધુર મોહિની મલકાય રે.

સુન્દરી સુહાગિની રે !

પમરે પરાગ પુષ્પનાં

રનેહ સેવા નવલરંગ સ્હોમ રે

ભાગવતાં જુગાં અંખા થયાં,

પેલી પ્રભા નિસ્તેજ પીળી હોય રે

સુન્દરી સુહાગિની રે !

ગૃહકુળે વસન્ત બારે માસની,

નિત્ય ઠોકિલા ટાડૂકે રસપ્રાણ રે,

વીર, ગલીર, ધીર-સા'યર સમી,

સુખોધિની ખુશાલિની ખાણ રે

સુન્દરી સુહાગિની રે !

ઉંચે મુરંગનાનાં નીચે છે નેણલાં,

તલસે ધરાનાં રસઘાટ રે,

સાનંદ સુરનંદ ઉતારતી,

ધન્ય સુન્દરી ! મૃત્વીપાટ રે;

સુન્દરી સુહાગિની રે !

પુષ્પા શુકલ

અખો

અનુભવબિંદુ, અંગેગીતા, કૈવલ્યગીતા, પંચીકરણ જેવી સુંદર કૃતિઓ આપનાર 'અખા'નાં કવિત્વ, છપ્પા, ચોપડી સાખીઓ, માસ, વાર, દુહા, પરંજિયા તેમ જ ફેટલાંક પદોને આંદોં ન બૂલી શકાય. જ્ઞાનભાગ્યની તેમ જ જગતની ક્ષુદ્રતા તેમાં હોવા છતાં, તેની ફેટલીક કૃતિઓ સમૂહમાં ગાંધ શકાય તેવી છે.

ભાણુદાસ

અખાના સમયમાં જ યજ્ઞ ગયેલ, છતાં બહુ જાણીતા નહિ તેવા ભાણુદાસ કવિ વિષે અત્યારે હીક હીક માહિતી મળે છે. તેણે ૭૧ ગરબા અને ધોળ પોતાને દાથે લખ્યાં છે. તેના અપ્રસિદ્ધ કાવ્યોમાં પ્રદલાદાખ્યાન, અજગર-અવધૂતસંવાદ, ગરબા, વૃસિંદજીની હમચી, બારમાસી, હનુમાનની હમચી અને પદો છે.

ભાણુદાસે નાનાં અનેક પદો રચ્યા છે; ગરબી પણ એટલી જ રચી છે; જેમાંની ૭૧ પૂરી સચવાઈ રહી છે. એમાં તત્કાલીન બાળા સ્વરૂપ સાચવતા ગરબાઓ ભાણુદાસની પદ-પદ્ધતિ પર સારો પ્રકાશ પાડે છે. માત્ર જ્ઞાની કવિ નહિ, રસિક કવિ તરીકે પણ આપણે તેને તેની કૃતિ દ્વારા જોઈ શકીએ છીએ:—

ગગનમંડલની ગાગરડી ગુણુ ગરબી રે,
તેણી રમિ બવાંની રાસ ગાઉ ગુણુ ગરબી રે,
દિનમણિ સૂર્ય દીપક કરચું ગુણુ ગરબી રે,
માહિં ચંદ્રતણુ પરદાસ, ગાઉ ગુણુ ગરબી રે.

આમાં 'ગરબી' શબ્દનો પ્રયોગ સૌ પ્રથમ ભાણુદાસે કર્યો છે. તેની કથપના આગળ વધે છે:—

પૃથ્વી પાત્ર ત્યાંહાં ઢોડીઉં ગુણુ ગરબી રે,
વાતી પરવત મેર ગાઉ ગુણુ ગરબી રે,
સાતિ સાગર તેલ બરચું ગુણુ ગરબી રે,
માહિં મૂગતાદલ ચુંદર ગાઉ ગુણુ ગરબી રે,
હમચી

આ કવિએ 'હમચી'નો નવો પ્રકાર

પણ આપ્યો છે. હમચી-હમચડી એક નવ પ્રકાર છે. ખાસ કરીને ઓઝો બ્યારે સમૂહ-નૃત્ય-તાલારસ લે છે ત્યારે હમચી કહેવાય છે. એનું વસ્તુ સામાન્ય રીતે સુકોમળ રહેતું. પુરો લે તેને હોંચ દહે છે. એમાં વસ્તુ જરા વિસ્તાર-વાણું રહે છે. વિષયનું બેઝમાં સામ્ય જ રહે છે. ગરબીઓ આ હમચીમાં ઉપયુક્ત થાય છે. ગરબાઓનો ઉપયોગ હોંચમાં થતો હોય છે. ગરબીમાં કડીઓની સંખ્યા ૮ થી ૧૦ વધુમાં વધુ; ગરબાઓમાં ૫૦-૬૦ થી એ વધુની સંખ્યામાં હોય છે. ગરબીઓ આજે નવરાત્રમાં પુરો લે છે, પણ સમૂહનૃત્યના નામ તરીકે તો હમચી ઓઝોને માટે છે.

ભાણુદાસ કવિની એક કૃતિ જોઈએ—

“હરિની માયા હમચી ખુદિ

મોહ પામ્યા સંસાર

ત્રણ પૂત્ર પોતાના પોતા

આ તેહનું પરવાર રે

હમચી ખુદિ રે માયા મોહનિ રે.”

તેમાં તેની વર્ણનશક્તિ—

“કાલ્ય કેસ મનોદર માંચિ

બારિ મેઘ રસાલા

રમજમ કરનાં નેપૂર વાનિ

મૂગતાદલની માલા રે

હમચી ખુદિ રે માયા મોહનિ રે

દું નિ માહારું એ બિ નેપૂર

તારામંડલ મેતી

પંચમૂત પદલાં પદિરણિ

રૂપ અસંખિ જોતિ રે

હમચી ખુદિ રે માયા મોહનિ રે.”

વદલણ ભટ્ટ

ભાણુદાસ પંચી તરત પ્યાન ખેંચે છે વજ્રમ ભટ્ટ. અમદાવાદનો ભટ્ટ મેવાડો; માતાનું બકત, ધણુંખરું એ ચુંવાળમાં રહેતો. ‘વજ્રમ ધોળાજી જે’ના જયનાદથી આજ પણ તે લોકપ્રિય છે. સંવત ૧૭૬૦ની આસપાસ તે દવાન હતો. તેણે સારી સંખ્યામાં ગરબા લખ્યા.

છે. મહાકાળીનો ગરબો, આરાસુરનો ગરબો
વગેરે શોકજીભે હજુ પથુ છે. એવાજના
શબ્દગારના ગરબામાં તેની વર્ણનચક્તિનો
ખ્યાલ આવે છે:—

શિશે શોભે રે મા રાખડી રે,
માને શ્રવણે અણુકે ઝાલ,
માજી રૂપ સોહામણી રે મા,
જેતી જેતપ પડે બહુ માધ.

શ્યામ ત્રિવેણી રે મા ચોદસો,
માંહિ જડિતગોશ્વો સાર,
ગોશ્વે ફરતી રે મા ધુધરી,
જેનો સુંદર ઘાટ અપાર,
નીલવટ સોહે રે મા ચાંદસો,
ને કુમકુમ ફેરા આડ;
આડ અનોપમ રે મા શોભતી,
મા વિધવિધ લગાવે લાડ.

આ રીતે શારામ ચરીરતું, ને અંગે-
અંગના આશૂષણોનું આ ગરબામાં વર્ણન છે, ને-
અરબે ફરતાં રે મા. જાળિયાં,
તેના હીપકે જ્યોત અપાર;
કમલ હીપકે રે મા કોડિયાં,
તેની શોભાતણી નહીં પાર,

એ લીલીઓ દારા અર્જહીપ—ગરબાનું
પથુ રોચક વર્ણન કયું છે.
દયારામ

વલ્લભ ઘોંઝાનાં ગરબાનો નાદ હજુ ચાલુ
છે, ત્યાં 'હુ તો ગોપીઓના નાયને વરેલો છું'-
નો સૂર કાઢનાર દયારામની ગરબીઓ કાને
અચકામ છે. સંવત ૧૭૬૭માં ચાંદોદમાં જન્મ;
નાનપથુથી અનાથ; તોફાની તત્ત્વ પ્રુષ્ઠજ; આથી
ચાંદોદનો તેને ત્યાગ કરવો પડ્યો; માત્ર સાચે
હતી તેની સંભાષિની વાંસળી. ટેચવાનંદ
સંન્યાસી પાસેથી જ્ઞાન મેળવી તે ડોહાઈ ગયો.
ત્યાંથી ગોકુળ, મથુરા, વૃંદાવન, કાશી, રામેશ્વર
વગેરે રથગોએ ફર્યો. હિંદી, જૈન, સંસ્કૃત
ભાષાનો અભ્યાસ કર્યો. કંઠ સુંદર, અને ભક્ત
કવિ; તેમાંય 'કૃષ્ણ સિવાય કોઈને માયું નમે
નહિ,' તેવી પ્રતિજ્ઞાવાળો. એટલે તેનાં પદો,

વાહળી

આભલે અંધારા ઘેરાય,
કે વાહળી રમણે ચઢી રે....

ચમ ચમ ચમકારા થાય,
કે વાહળી રમણે ચઢી રે....

બ્યોમે વિહરતી પેલી શીળી ચંદ્રિકા,
સુખડુ છૂપાવી કેમ દોડે ?
કે વાહળી રમણે ચઢી રે....આભલે.

વીજળીનાં તેજશાં જગને ઉભળતાં
જગ પર જ્યોતિષી છાજે
કે વાહળી રમણે ચઢી રે....આભલે.

ગાજે ગગનમાં રૂપેરી વાહળી
હેયે અમીરસ ટાળે,
કે વાહળી રમણે ચઢી રે....

બ્યોમે વિહરતી રૂપાળી વાહળી
ઝીલું તું આવ જગજોગે,
કે વાહળી રમણે ચઢી રે....

જગને ઉભળતી એ બ્યોમ વાહળી
ધધ—ધાન્યના ભંડાર તું ખોલે,
કે વાહળી રમણે ચઢી રે....

પુરુષોત્તમ પારંખ

દીક્ષા

મંગળ માનવતાને મારગ

માંડે પગલાં મારો વીર !

આશિષ આપો માતા શરદ

પાડે પગલાં મારો વીર !

શિખા સુત્રને પ્રતિક પુરાણી

આચોદયોની એ ધાણી

જાણીને જોગવવા : માંડે પગલાં મારો વીર !

‘યશ’લાવનો અર્થ પીછાણી

‘પ્રીતિ’ ને ‘મુક્તિ’ પરમાણી

જાણી-ગણી જોગવવા : માંડે પગલાં

મારો વીર !

વ્યથિ-સમથિ લેઈ સમાણી

વિશુ વિશ્વ ને વેદ ગવાણી

માણીને મૂલવવા : માંડે પગલાં મારો વીર !

કિશોર કાયાનો સુકુમાર,

માંડે પગલાં મારો વીર !

બવ્ય ભાવિનો ભારતખાળ,

માંડે પગલાં મારો વીર !

ઉમેશ દવિ

ગીતા અને ગરજીઓમાં એ જ તત્ત્વ વિશેષ આવ્યું. એના સમયમાં જ ગરજીએ સોંદર્ય-રૂપ ધર્યું. દયારામમાં જામિનો આવેગ પુષ્કળ હતો; અને તેથી એ આવેશને ‘ગરજી’ રૂપી વાહન મળી ગયું. એમ કહેવાય છે કે, “જ્યારે ધીરા અને ભોળાએ મૃત્યુનાં ગાણા ગાયાં, ત્યારે દયારામે આ ગરજીઓ દ્વારા પ્રેમનું સંગીત ગાયું.” તેની અનેક કૃતિઓમાં ‘ગરજી સંગ્રહ’ મુખ્ય ગણાતી રાધાય. આ ગરજી-ઓમાં તે માનવભાવ વ્યક્ત કરે છે.

હું શું જાણું જે વડાએ મુગમાં શું દીધું !
વારે વારે સામું, બાજે મુખ લાગે મીઠું...હું
હું જાઉં જળ ભરવા ત્યાં પુકે પુકે આવે
વગર ખોલાયેા વાતો ખેડેલું ચડાવે...હું

વડું ને તરછોડું તોયે રીસ ન લાવે;
કાંઈ કાંઈ મિત્રે મારે ઘેર આવી બેલાવે...હું
દૂર થકી દેખી વાસો મુને દોડપો આવી દોડે,
પોતાની માળા કાઢી પહેરાવે મારી ડોડે...હું
મને એકલડી દેખી ત્યાં મારે પાલવે લાંબે,
રંક થઈ કાંઈ કાંઈ મારી પાસે માગે...હું
મુને જ્યાં જાતી જાણે ત્યાં એ આવી દોડે;
બેની ! દયાનો પ્રીતમ મારી કેડ નવ મૂકે...હું

અને શ્રી મુનશી કહે છે તેમ. “ Old Gujarata died with Dayaram; from its ashes, new Gujarata, phoenix-like, was born with Narmadashanker.”

આને જરા ફેરવીને કહીએ તો જિનપ્રમ-સરિથી લઈ દયારામ સુધીના કવિઓએ આપેલાં સાહિત્યનાં નીર પી પીને નરા કવિઓએ રાસ-સાહિત્યને વિકસાવ્યું છે. નર્મદ, નવલરામ, દલપતરામ, નરસિંહરાવ, બોટાદકર, ખમ્બારાવ, નાનાલાલ, મેઘાણી, રા. વિ. પાઠક, મુરમ, ઉમાશંકર જોશી, કેશવ દ. શેઠ, કન્દુમતી મહેતા, જ્યોત્સ્ના શુક્લ, સોની સેવા જૂલી રાધાય તેમ નથી. એ સૌએ પ્રાચીન સાહિત્યમાંથી પ્રેરણા મેળવી છે; કેટલાકે તેના જ પાયા પર પોતાના રાસ કે ગરજીના મંડાણ માંડ્યા છે.

ગુજરાતના મહાકવિની જ એક કૃતિ લઈ, આ અવસોકન પૂરું કરીએ—

દલકે દાયે તે નાય ! મહિડાં વસોવળે,
મહિડાંની રીત નોખ આવી રે સોલ.
ગોળી નન્દાશે, નાય ! ચોળા છંટાશે, નાય !
ગોલીડાંની માળા તૂટશે રે સોલ.
ગોળી નન્દાશે ને ગોરસ વદી જશે;
ગોરીનાં ચીર પથ્ય ભાંજે રે સોલ.
દલકે દાયે તે નાય !

નાની શી ગોરસીમાં જમનાજી ઉઠજે, ?
એવી ન નાય ! દોરી રાખો રે સોલ;
નાની શી ગોરસીમાં અમૃત દારિયા;
દળવે ઉપાડી નાય ! આખો રે સોલ,
દલકે દાયે તે નાય !

સાહિત્ય-દેશે પણ પડ્યા પાડી રહેલા સહિયારાપણો

મહાપવ

ગુજરાતમાં આને મહાપવ મંડાયું છે. એ છે Renaissance(રેનેસા) નું નવ-જન્યતિનું પુનરુત્થાનનું પર્વ.

નવજન્યતિનો આ યુગ બંધનો તને છે, વિશાલ વિશ્વજીવનના વાણી પીએ છે, પોતાનું હતું તે જ સાચું દરાવવાની જીદ વિસારી દર્ધ પરના તેમ જ પોતાના જીવન સ્વરો વચ્ચે મેળ બોલે છે. જીવનને અતિ તેમ જ નેમ આપનારાં બળો, પછી છો ને એ સ્વકીય હો વા પરકીય, પ્રાચીન હો વા નુતન—આ નવજન્યતિ પ્રજાને હૃદયદારે વધામણાં પામે છે. અમારાપણોનો અંધ આગ્રહ જગતની જોડે અમારા સહિયારાપણાની નવભાવના પાસે પોતાની દાર કબ્જે છે: શું રાજશાસનમાં, શું ધર્મ-જીવનમાં કે શું સમાજમાં, વાણિજ્યમાં, શિક્ષણમાં.

૧. એ સહિયારાપણોનો લોકસૂર સાહિત્ય-દેશે પણ પડ્યા પાડી રહેલ છે. અન્ય માનવ પ્રજાઓની અનુભવસામગ્રીની જોડાએ આપણે પણ આપણી સામગ્રીને મીડવી રવાા છીએ. નુતન યુગના ચલ્લિતરમાં કઈ કઈ આપણી સંપત્તિ કામ લાગશે તેનો સહિયારો નિર્ણય કરીએ છીએ. આપણા સાહિત્યને જગતકોસ્ટીને કસપથેરે, જગતતુલાને છાગડે આપણે મૂલવવા માંડ્યું છે. આપણી પાસે શું એવું હતું કે જે બીજા માનવીઓની કને નહોતું? આ વસ્તુ આપણા અભિમાનની નથી રહી હવે, હવે તો આપણે પરસ્પરનું Common Factor-સમાન તત્ત્વ નિહાળવા તલસીએ છીએ. એવું નામ સંઘજીવનની ઈંગ્લેન્ડ: વિશ્વઅંધુતાનો ઝોડ.

સહિયારી સંપત્તિ

ગુજરાતી કુળોમાં ગઈ રહેલાં રાસ, તે શું આપણું-ગુજરાતી સૌરાષ્ટ્રીઓનું જ અસલ

લોકસૂર

શ્રી હવેરથઃ મેઘાણી

દલાવન? કે અન્ય પ્રજાઓ સાથેની આપણી સહિયારી સંપત્તિ?

રાસ, ગરબા, મરખી, ગોફ, ચોઢારા; એટલે કે ગોળકુંડાળે કરતાં ગવાતાં ને નચાતાં ગીતો: સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતમાં છે, મારવાડ-રાજસ્થાનમાં છે, કચ્છ-સિંધમાં છે, કુર્મોમાં અને સંઘાશોમાં છે. યુરોપની કેંક જાતિઓનો એ દલાસંપત્તિ પર દાવો છે.

Ballad (બેલડ) રાજની તવારીખ તપાસો. એ-સાહિત્યોપીડીઆ બિટાનિકામાં આ પ્રમાણે ઉદ્ભવે છે.

“અસલ ફ્રેન્ચ ક્રિયાપદ Baller (to dance) નાચવું પરથી જ રચાયો Ballad રાજ. ગોળ કુંડાળે નૃત્ય કરતી મંડળાની ગતિના તાલ સાથે એકતાલ બનીને ગવાતું લોકગીત એટલે ‘બેલડ’: લોકોએ રચેલું, લોકોને માટે જ રચેલું, અને લોકોની કંઈ-પરંપરાએ આદ્યું આવતું એ ગીત એની ચૈલી પરત્વે, એના રસ તેમ જ એની ઘટના પરત્વે તો આખા યુરોપના તમામ મુલકોમાં સર્વ-સામાન્ય જ હોય છે.”

હો રસીયાં !

હો રસીયાં ! આવો તો રંગભર્યા રમીએ.

ઉત્સવીયાં ! આવો તો સ્નેહથી વીહરીએ;

હો રસીયાં ! આવો તો રંગભર્યા રમીએ.

નભને આંગણે રમે ચંદ્ર અને તારલાં !

નક્ષત્ર વાહણીના સંગમાં સોહામણાં !

હો રસીયાં ! એવા સુસંગના દહાવ ઝીલીએ;

ઉત્સવીયાં ! આવો તો સ્નેહથી વિહરીએ.

વનની વનરાઈ ખીલી, કુંજ વૃક્ષ વેલડી ન

નાની તલાવડીમાં, નાચે હંસબેલડી !

હો રસીયાં ! મનનાં સુમેળ એવા સાધીએ;

ઉત્સવીયાં ! આવો તો સ્નેહથી વીહરીએ.

સંસારે શોભે મોંઘાં માનવ રસીકડાં !

ઉત્સવ આનંદે મ્હોરે મીઠાં મન ઘેલડાં !

નવલ ઉમંગ આજે માણે રસીકડાં :

હો રસીયાં ! આવો તો રંગભર્યા રમીએ.

ઉત્સવીયાં ! આવો તો સ્નેહથી વિહરીએ.

જગુભાઈ રાવળ

એ જ મંચમાંથી બીજું એક અવતરણ દર્શાવે પૂરાવો દષ્ટિએ:

“ ગોવાળિપાએ અને ગોવાલણેએ બીજાં ઘણાં ઘણાં મીઠાં ગીતો ગાયાં, અને એ ગીતોને સ્વર્ગીય સુમિષ્ટ જગાવટ કર્યાં પછી તેઓએ ગોળ કુંડાએ નૃત્ય આરંભ્યું. ”

હીર-તાંતણે.

એ તો ઊંડા ભૂતકાળની હકીકત. પણ જાપાનમાં તો તાજાઓ લઈ રમતા રાસ હજી હવે છે. તાજેતરમાં જ જાપાની પાટનગર ડાબેની અંદર Harbour festival ઉજવાયો. એમાં રમાયેલા ‘મિનાતો-એદોરી’ ‘harbour dance’ હજાહ આપણા રાસડાની જ આદૃતિ હતો. આમ ગીતો માતાં માતાં ગોળ કુંડાએ સમૂહ-નૃત્ય તો જાનતસહિવારું તરવ દેખાઈ

આવે છે. પછી હરએક લોકસમુદાયે પોતે પોતાની વિશિષ્ટ આસિયતો વડે એ નૃત્યને નવા ધાટમાં ઉતાર્યું તે બન્ને કબજ રાખીએ. સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતની રાસપરંપરા રાસેચર શી કૃષ્ણ નેટલી પુરાતન હશે. મીરાં-નરસિંહના ભક્તિનૃત્ય વડે રસાયણી હશે. એના રાસ-કુંડાળાની મધ્યમાં વિરાજતી માંડવી કે એની રાસમુંદરીઓનાં શિર ઉપર મંડતા તેજ-વર્ણ્યુ ગરબા (ગર્મદીપ) તેમ જ ગંગુવર-જાગ-મંડપો એણે પોતે જ નીપજાવેલાં નિજ કલાઅંગો હશે; એની દષેગાઓના તાળોડા કે એના પગ હમકારની લાસિત્યભરી સદૃશ્ય દાઢ્ય એના નેટલી કક્ષાએ બીજાં લોકોએ નહિ પહોંચાડી હોય; ગુજરાતણોના અંમ-મરોડ ને રખાઓ એવે છે તે દાઢ્ય વિદે-

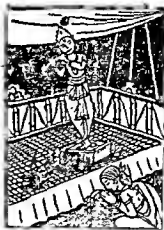
શીઓના બેલડ નૃત્યોમાં હળુ અણુસાધ્યાં રહી
મયાં હશે. તો ખીજ બાળુ ખીજઓએ નિરાળાં
જ નૃત્ય-તરવોમાં પોતાનું વિશેષ જોર મૂક્યું
હશે. આપણા દાંડીઆરાસ, તો ખીજ ઠાઈના
સમશેરનૃત્ય અથવા બાલાનૃત્ય : આપણા
ધેરદાર ડિયા ચણિયા તો ખીજનાં ઝોળદાર
'રકટ' : આપણા પુરુષ-હોમલાં ને સુંદરી-
સાળુના પાલવો તો ખીજના પતંમ-પાંખ
રા દુપટા : આપણા અણુનટ-
વીછીઆ, તો તેઓના પણ પામ-ધૂધરા :
આપણાં ગોફૂંચન, તો તેઓનાં ખંજરી
બાજન ! આમ પ્રત્યેકની નૃત્યધિક્તા નજર
સામે રાખીએ તો રસની એક જ ખીત બાકી
રહેશે કે રાસમરખાની નૃત્યપરંપરા વિશ્વ-
બાપી છે; એટલે કે માનવમતિએને બાંધનાર
એક હીર-તાંતવો છે : એક પરમ ધર્મતરવ
છે. કારણકે—

"In one sence Folkore is a
religious teaching. Latin root
Ligare—to Bind, to unite. Fol-
klore binds greatest distances
together. Wide distances are
spanned by the far reach of
folklore's human touch"

(એક અર્થમાં તો લોકસાહિત્યને ધાર્મિક
શિક્ષણ જ ગણાવી શકાય. કેમકે 'રિલિજ્યન'નો
મૂળ અર્થ સાંકળ્યું છે. લોકસાહિત્યનું માનવ-
તરવ પણ દૂર દૂર પડેલી પ્રજાઓને સાંકળે છે.)
ખીસના ગોચરોમાં

હું તો રાસગરબાના આવા વિશ્વદર્શનમાં
રાચનારો છું. પણ તો પછી અસલ ઠાનું સર્જન
દશે એ ? રાસ-નૃત્ય મૂળ સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતને
કિબોરેથી તો પરચુલકમાં નહિ સંચર્યો હોય ?
આપણા નાવિહો, વણિહો, ગોપખનો ને સાકસ-
વીરો જ શું વિદેશતટો પર એને નહિ ધરી ગયા
હોય ? એ પ્રશ્ન જરૂરનો નથી. આર્થ ગોવા-

દિવ્ય-ખંસરી

કનૈયાએ દિવ્ય ખંસરી બજાવી,
ઠાલે કેવો, ઠાલરીયો હીપે કેવો;
ઠાલરીયો હીપે કેવો,

થંભી રહ્યાં જમુના નીર ત્યાંહી;
કનૈયાએ

મજનાર ઘેલી બની ખંસરીના તાનમાં
અંબર અવળાં અંગ સળુને

વિહલતા ઉર ભારી.
કનૈયાએ

ત્યજ ત્વરાથી પ્રિય બાળ,
કાજળ અંદ્રક કીધું ભાલ,
વ્યાકુળ સુરલી નાહથી એ સાનભાન ભૂલતી;
કનૈયાએ

હૃષ-હિ-હોલે ખૂલાવે,
માધવ રિમત કરી રીઝાવે,
દીપક જ્ઞાનનો ઉર ઝગાવી,
તેજ તરણીને તારી.
કનૈયાએ

સૌ દીપકઆ કેસાઈ

જાઓ તો આજથી હજારો વર્ષો પર ગ્રીસ દેશનાં ગોચરો પર નેસ બાંધી એકો હતો ને રાસડે ગરબે ધૂમતો હતો: (" In the beginning if would appear, the Aryan shepherds who dwelt in the pastoral districts of Greece shared in some humble measure the gift of song which became such a wonderful thing amongst their more highly favoured Kinsmen of Attica "—Edmund Chambers).

લોકનૃત્યનો ચેપ

મહત્વની વાત તો એ છે કે આપણે અર્વાચીન ગુજરાતીઓ પૈકી કેાણુ જાતિ કહી શકશે કે પોતે સોરાઈ-ગુજરાતનાં આદિ નિવાસીઓ છે ? આપણે ધણીપરં Nomads: ભ્રમણપ્રેમી પશુપાલકોનાં વારસદારો; આપણે તો દૂર દૂરથી એતરાહ સીમાડા એજાંગતાં, રસ્તે પેદાનપેદી પગલ કરતાં, અનેક ધરતી-પટ્ટાની રજે રજોડાતાં ને અનેક વનોડુંજોના રસરંગે બીંબતાં બીંબતાં હજુ હમણાં જ ગુજરભોમે ઉતારા પામ્યાં. આપણે સાથે લેતાં આવ્યાં ફક્ત ત્રણ વાનાં : આપણી તેગ, આપણાં ગોધન, આપણાં નૃત્યગીતો. કેાણુ, ક્યાંથી, કેટલું લાવ્યું તે કહેવું વિકટ છે.

અથવા જગત બધા પર ભ્રમણ કરતાં પેલાં ધંટીઆં, લુવારીઆં, ઊર્લાં વગેરે 'જીપ્સી' વણઝારાં તો રથથે રથથે આ નૃત્ય અને સંગીત નહિ વેરી આવ્યાં હોય ? એય. જી. વેલ્સ એના 'આઉટ લાન્ડ-સ એન્ડ વર્લ્ડ ઓસ્ટરી'માં કહે છે—

" Another infection that the Gypsies have carried from land to land is the quality of the folk-music in the countries through which they passed. They

have always been the enthusiastic if not very original musicians; everywhere they have carried a popular midnstralsy giving it a gusto all their own. "

[આ કામર લોહા દેશદેશોમાં બીજો ચેપ લોકનૃત્યનો લઇ ગયાં. ને ને પ્રદેશોમાંથી એ નીકળ્યાં ત્યાં ત્યાંના નૃત્યગીતની ખાસિયત તેઓએ પકડી લીધી. તે લોહા બહુ રચન-સર્જક નહિ હતાં બહુ ઉમંગી, સંગીતશાસ્ત્રીઓ હોય છે, ઠેર ઠેર તેઓ લોકજોગ્યે ગીતો કથાઓને ઉપાડી ગયાં, ને એ ગીતોકથાઓને તેઓએ પેતાની ખાસ જીમિનો પાઠ ચડાવ્યો] એક જ ખાસિયત

આને નિહાળશે તો રાસ-ગરબાનું જીવંત નૃત્ય ત્યાં જ સંધરાયું છે. એ જગ બમનતાં ધંટીઆં જીપ્સીઓના તંબૂઓમાં, ને આપણાં જાણીવાડા વાધરીવાડા કે અંત્યજ વાસેલી આંદ.

સાથ વાત તો એક જ છે કે, રાસ-ગરબો સંધજીવનની સંપત્તિ છે. ન્યાં ન્યાં સંધજીવન, ત્યાં ત્યાં વિશિષ્ટ પ્રકારનાં કલાસાહિત્ય અવશ્ય નીપજે: કથાકારનાં વાતો કથન, માણુમોનાં પુરાણુ-કથન, ભરયરીનાંથોનાં કથાગાન, ભજનમંડળીઓનાં ભજનકીર્તનો તેમ જ ઓ પુરોનાં નૃત્યગીતો. એ નૃત્યગાન કુંડાળે ધૂમે છે, કેમકે કુંડાળું બની મયું છે સમુદજીવનનું Symbol—પ્રતિક. કુંડાળું તો છે કલાની પરિપૂર્ણ ને ખલિષ્ટ રેખા. માનવ-જાતિ ન્યાં ન્યાં નયનો મીડે છે ત્યાં ત્યાં ગાળાકાર બાંજે છે; ગયનમાં ક્ષિતિજરેખા-પર, સામરપાળે કે વક્ષરાગિની ઘટાએ ઘટાએ, જલે રથથે પુષ્પે પાંદડે, દબે દબે, સર્વજ ગોળા-ઠાર curvelure વર્તુલ વળાંક : બંધાવણે મરોડ, ને કહો તે. એટલે જ માનવીઓનાં મન ગોળાકારે મોલાં-કસબમાં, કલામાં, જીવનનું લાસિત્ય ઉચ્ચારનારી દરએક રચનામાં.

તમામ લોકવૃદ્ધોની આ ખાસિયત; માત્ર એકલા યુવરાત્રીઓની જ નહિ.

આત્મરક્ષાને કારણે માનવી સંધ્યજીવનમાં મૂંઝાદને જીવતો હતો, દેહ શું દેહ બીડીને ખીચોખીચ જીવતો હતો. જાણે પ્રાણ-ધનકાર એના એકસમાન હતા. સુખદુઃખ એનાં સહિયારાં હતાં. જુથમાં જ શ્વાસ લઈ એને જીવવાનું યા મરવાનું હતું.

હર્ષશોકના અવસરો એક. ઉત્સવો ને પર્વો એક, નિસર્ગ પ્રત્યેની દષ્ટિ એક, રસ એક, રંગ એક. માટે જ જીર્મિઓના આયિકા એક સમાન.

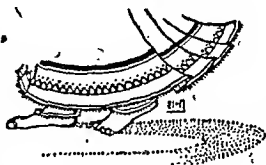
કેન્દ્ર બાધામાં જે જીવનતત્ત્વને Elita vital=vital urge એવા પ્રયોગ વડે ઉચ્ચારવામાં આવેલ છે તે જીવનની એકતા; લાગણીના અંકારની, તલસાટની, તાલાવેલીની એકતા એ હતું સંધ્યજીવનનું પરમ કોવત.

ત્રેવટો સમુચ્ચય

એવો લોકસમૂહ સંત્રામ અને ચિદારથી થાકતો, મોઝડાંકણી ને લહાણી કાપણી કરી કરી હોય થતો, ધધાકસજના એકધારા જીવનથી કંટાળતો ત્યારે એનાં થીન્નેસાં અંગે સુખવિરામ Relaxation માગતાં. ઉલ્ભમે સાદસે શોધતું જીવન તો સદા કલામાં જ એ સુખવિરામ Relaxation શોધતું હોય છે. સંધ્યજીવનને સંતોષનારી કલા એટલે એકાદ ગવૈયાની ઝીણી સિતારી ન હોય; એકાદ વારાંગનાનું માર્દવ્યમયું નૃત્ય ન હોય.

એને તો જોઈએ છે મૂઝામૂઝ અને રેલમહેલ. એકલ વસ્તુથી એ ન સંતોષાય. એને તો જોઈએ નૃત્ય, ગાન તેમ જ વાણીનો ત્રેવટો સમુચ્ચય. એ સમુચ્ચયને એણે રાસગરબામાં નિપજાવી લીધો, માર્મિક પર્વમાં જનુરંગીલા લોક મેળાઓમાં, સામાજિક ઉત્સવમાં, લક્ષ્મીસારમાં કે ઝડપુ પરિવર્તનને અવસરે એ સંધ્યજીવન ગડમથલની મીઠી વિરમ્મિતિમાં ફૂંખી નહ આ ત્રેવડી મૂંઝેલી રાસલવાનો રે કરી ચકતું.*

આવાંહન

રાગ—“મિહલડાં દૂધ થોડા.”

રમવા આવો રાસ,

અંબા રમવા આવો રાસ.

અંબા રમવા આવો રાસ.

ફરફર, ફરફર ચુંદડી ફરફે (ર)

ફરફે કેશકલાપ....અંબા રમવા....

ચમચમ, ચમચમ ટીલડી ચમકે (ર)

દામણીનો ચમકાર....અંબા રમવા....

ઝમઝમ, ઝમઝમ ઝુમણાં ઝળકે (ર)

નયડીનો ઝમકાર....અંબા રમવા....

રમઝમ, રમઝમ ઝાંઝર ઝમકે (ર)

ધુધરીનો ઝમકાર....અંબા રમવા....

તાકધીન, તાકધીન ઢોલક વાગે (ર)

તાલમૃદંગનો નાદ....અંબા રમવા....

દારે દારે તોરણું ઝુંબે (ર)

ઝુંબે ફૂલડાં અપાર....અંબા રમવા....

મહેકે, મહેકે કસ્તુરી ચંદન (ર)

મહેકે યુગળ....ધૂપ....અંબા રમવા....

નવલાંદિન નવરાત્રી આવ્યાં (ર)

આનંદ મંગલ થાય....અંબા રમવા....

રમવા આવો રાસ અંબા રમવા આવો રાસ

ક. કિશોરી અંતાણી

ખહેનોની જીભે રમંતી ઘોટાદકરની

રાસ-તરંગિણી

લેખક

શ્રી. સવાઈલાલ ઈ. પંડ્યા

રાસ એ ગુજરાતનું અમૂલ્ય ગીત ધન છે.

“રથાપી રવરાત્રી, મનમંડળ વિરમીને,

જ્યાં રવાનતરી કરી ચિરચિતિ વાસુદેવે”

એ સૌરાષ્ટ્રમાં રાસેશ્વર શ્રી કૃષ્ણને ખેંચી લાવનારા કારણોમાં ઊધડતી રાત્રિમાં ચાંદની ઢળતાં ચોક્કામાં ઊભરાતા રમણીઓના રાસોત્સાસો પ્રધાનરથાને દરો એમ માનવાનું મન યદ્ય આપે છે. ધણી જૂના સમયથી વૈવિધ્યમયો ગીતોના અભીવર્ણણથી ગુજરાતી નારીની બાવનાવાટિકા પ્રકુલિત બનેલી છે એ નિર્વિવાદ બિના છે. ઘોટાદકર સતપ્રણયના કવિ છે. નારી-સહજ કામળ લલિત બાદ્યોથી આદોલિત યનારુ એમનું ચિંતન હતું. આર્પણવનના મંજળ અંશો જોડા અનુરાગથી આલેખાયેલા એમનાં સર્જનોમાં પડ્યા છે. એટલે રાસ રમતી સુંદરી એમની દષ્ટિ જહાર રહી હોય એમ કેમ બને? મનોહર રંગોમાં રંગાયેલી સૌરાષ્ટ્રસુંદરી આપણાં નેત્રો સામે પડેલી આમ લાવવામાં આવી છે:-

“રસપૂરિત રાસ ત્રિપે રમતી,
દર્ષ તાલ પરિક્રમથી ફરતી;

રસામાન વડે જગ રેલવતી,
ક્લકકે થકી કકુઓ ભરતી.”

મામયુવતીઓ મેળામાં જાય છે. ઉત્સવના

પ્રસંગોએ બાળગોપાળને સાથે લઈને જ જવાનું હોય ને! એટલે શિશુઓ સાથે છે. દૈનિક વ્યવહારનો યકવનારો બોલે એક દિવસ માટે ત્રિપે મૂકી દબને મુક્ત વિહરતી નારીના પ્રયોદને! એક ક્રમ કવિએ આમ આલેખ્યો છે:-

“રવે રમણી મંડળ કૈં રાસ,

ત્યજ ગૃહકાર્યતણો સૌ ત્રાસ;

મધ્યમાં બેસાડી નિજ બાળ,

દેહનો કરતી ફૂગ વિથાળ,

બાળમુન્દતણા પરિક્રમણે ગોપવધૂં થી માપડ

ક્ષણ ક્ષણ વહાવાં વદન વિદોષી, કૈંક રસે રેલાય

હસ્ત ચરણેથી દેતી તાલ,

મળવેં વિરમિત વ્યોમ વિથાળ.”

સુંદર વસુધાપટે વિસ્તરેલા જીવન માટેનો કવિનો પ્રેમ, સદા મંજળમયી નારી તરફની નિવ્યંજ બક્ષિત અને શિશુઓ તરફ નીતરી રહેલી વાસલતા ઉપરની પંક્તિઓમાં દેખાઈ આવે છે.

વિવિધરસપે સંસારને અજવાળતી ઊભેલી નારીને અપુર પૂજ્ય શુદ્ધિથી સન્માનના ઘોટા-દકરને નીરખતાં એમની કારણનિરપેક્ષ પ્રણયો-પાસના માટે આપણો એમની તરફ અનાયાસે અહોભાવ પ્રકટે છે. પારણે બાળને સુધાવતી જનની એના બાળના વદનમાં શું જુએ છે!

“કૃષ્ણમુખ કમળચા હસિત સુતવદનમાં,

વિરમિત નંદ શુદ્ધિણી સમાણી,

ઠાટિ બહાંડને, ઠાટિ રાસિ મુપને,

ઠાટિ દેવધન રહી નિદાણ.”

પતિપ્રણયના વર્ણણ થકી કે ખીજ કેઈ ઉરથકી પત્નથી જીતરી નહિ જાય એવા શુદ્ધિણી-કરોડો આભારોનું ઋણ દેડવા આમદ સેવના કવિ કામના કરે છે કે,

“પુનઃ”-એ પૂનું ગૃહિણી બની તારા હૃદયને
ઉમંગે આરાધું નવલ રસથી નિત્ય તુમને.”

પ્રણયિની વિશે ગાતાં અતિકથનથી ન
ધાકવાનો કવિસંપ્રદાય છે એમ વાંચનારને લાગે
તો બહેન વિશે પણ એવા જ રસેહની ઉષ્મા-
ભરેલાં વચનો બોટાદારની કવિતામાં નગરે
પડે છે.

“પણ એ અલૌકિક એક અંતર,
એ હવે રસધેણડી,
નહિ નહિ મળે નરસોકમાં
એ જગતજુદી બેનડી;
એ ઉમંગકા અંતરતણા,

એ આશીષો અણુમિંતવી
નહિ ક્યાંય નિરખી નયનથી એ ભાવભર
બાગીરથી.”

દામોદરે બહેનને ‘પાવનકારી ગંગા કહી છે
તો ગૃહમાં મંગલ પ્રસંગ આવતાં સંજોગથી
વિધવાબહેનને અનેરા આશ્વાસન વચનોથી
સન્માની સમારંભમાં ભાગ લેવા આવકારી છે.
કવિના વિધવાબહેન ગોદાવરી તેમની હયાતિ
દરમિયાન કવિત્રી સાથે જ રલાં હતાં અને બાઇ
તરફ અસાધારણ રસેહભક્તિ ધરાવતાં હતાં.
તેમને હૃદયની શૈવલિનીનું ચક્રુત નામનું કાવ્ય
લખાયેલું છે. એ કાવ્યમાં દવિ દહે છે:—

“તારા સમાન અહિં કોણુ પવિત્ર ખીચું ?

માફ અહનિંચ સુમંભળ હૃદયનાં !

અદોહનો અમળ આ ઉરનાં અમૂલાં,

ક્યાં જોડે બધ્ય તમ ભાવયશી ભરેલાં.”

‘કુહિના બહી ન એક’ એવી કહેવત
ધરાવનાર સમાજનો એક કવિ દીકરી માટે
હૃદયનો અપૂર્વ દૃશ્યોગો સ્પુલો રાખનાર
નીકળ્યો છે અને દહી ગયો છે કે—

“ પીયત પ્રાણને પાતી, કર્કશત્વ નિવારતી,
રસેહસ્રોત સદા બેઠી, કુહિતા દિવ્ય નિર્ઝરી.”

પોતાની. હૃદયદ દવિતાઓમાં, આમ
વિવિધસ્વરૂપે સમાજનું ધારણકાર્ય કરી રહેલી
નારીને કવિએ એના પ્રકૃતિસિદ્ધ મૌરવભયો

ફૂલડાં ગમે

સાંજના પહોર મને ફૂલડાં ગમે,
હો મને ફૂલડાં ગમે;
સાંધ્યના સુમાર મને ચૂંટવા ગમે,
હો મને ચૂંટવા ગમે.

અનિલ આ વહે ધીમંત,
શાંત આ છે સાન્ધ્યરંગ,
પંખીઓ ધીમે ઉડંત,
સોડવા ગમે,

હો મને સોડવા ગમે.

પુષ્પના નમણાં રંગ,
આંખને આપે આનંદ,
પ્રેમમાં ન પાડે ભંગ,
હસ્તને ગમે;

હો મારા હસ્તને ગમે.

આવને ઓ બાગબાન,
પુષ્પમાં જડે છે ગાન,
યાય મને કાવ્યભાન,
હાસ્ય ના શમે,

હો એના હાસ્ય ના શમે.

સાંજના પહોર મને ફૂલડાં ગમે,
હો મને ફૂલડાં ગમે.

ધીરજલાલ ગજજર.

રથાને રથાપિત કરી છે.

‘રાસતરંગિણી’નું પ્રકટ થયું એ કાષ્ઠકને લાગ્યો છે એવો અકસ્માત નહોતો અને હોય તો વ્યવસ્થિત અકસ્માત હતો. શાસ્ત્રાભ્યાસની વર્ષામાં પુષ્ટ થયેલી કવિની કાવ્યસરિતા લોક-વ્યવહારના દર્શનની શરદમાં આછરતી જતી હતી તે રાસતરંગિણીની પ્રસન્નતામાં પરિણમી.

વિવિધ અનુભવોના ઊંચાનીચા પ્રદેશો વટાવી ગયેલું કવિનાં જીવનનાં વર્ષોનું વહેન શિક્ષક તરીકેના વ્યવસાયના સપાટ પ્રદેશમાં સામાન્ય ગતિથી વહી રહ્યું હતું. વૈષ્ણવ મહારાજ સાથેનો વસવાટ, વેપાર અને એતી-હારા દ્રવ્યોપાર્જનના પ્રયત્નો, ઉત્તર દિલ્હીના નર્મ પગપાળા મુસાફરી વગેરે જીવન ઉપર ઊંડી અસર કરે એવા અનુભવો ખોદાદકરને યદ્ય ચૂક્યા હતા. કવિની આસપાસ બાવના-શાળા યુવાનમિત્રોનું એક મંડળ એકત્ર થયું હતું અને તેમણે પોતે પણ બીજા મદરવાકાંક્ષા-જ્ઞાને મર્યાદામાં લાવીને આજીવિકા માટે શિક્ષકના ધંધા તરફ અને આંતરિક સંતોષ માટે સાહિત્યસેવા તરફ પોતાનું લક્ષ્ય કેન્દ્રિત કર્યું હતું.

ઋષીપ્રાઈથી વિકંપિત થયા સિવાય એ સ્થિતિમાં મળી શકતાં સુખો તન્દ્ર ‘કવિ દષ્ટિ રાખી રહ્યા હતા. સમદિયાળાના નિવાસ દરમિયાન તેમના પાડોશીઓ તરીકે બરવાડોનાં બકરાંઓ હતાં અને સામે જ આળ્યો હતો બંગીરાસ. શાંત રાત્રિઓમાં, ખોટાદકરની લોકસાહિત્ય તરફની સ્વાભાવિક અભિરુચિને અંત્યજ્ઞ સ્ત્રીઓના રાસડાઓએ પુષ્ટિ આપી હતી. પરિણામે મિત્રોએ એક આશ્ચર્યકારક ખનાવ સાંભળ્યો. ચૈતલિનીમાં સંગ્રહાયેલાં કાવ્યોની રચનાની સાથેસાથ રાસરચનાની સરવાણી ફૂટી અને મિત્રો અને પ્રશંસકોની તાત્કાલિક સંખ્યતિ હતી ગણ. ધૈતુકવતી વાતો અને કસ્તૂરીની ચુરાસ આપોઆપ દેશાઈ બધ

છે એમ રાસતરંગિણીનાં પ્રગટવોથી કવિની પ્રીતિની સીમા આપોઆપ વિસ્તરી. અત્યાર સુધી તેમણે પોતાની કાવ્યરચનાથી વિદ્વાનોને પરિતોષ આપ્યો હતો, આ નવી રચનાથી તેમણે જનતાનનાર્દનની પ્રીતિ પણ સંપાદિત કરી લીધી.

સંસારના વગડાઓમાં અપૂર્વ સદામદથી દીપ્ત પ્રવાસો ખેડીને કવિના મંગોમધુરે કાંટાઓને ઉવેખીને દેવળ પુષ્પોમાંથી અધુર રસ ખેંચીને પોતાના અંતર્ગત રસાપનની મદદ વડે મીઠું મધ રચ્યું છે, અને એ પરમ સ્વાદુ ઔષધ સમાજદેહની પુષ્ટિ માટે સમર્પી દીધું છે. સામુદાય, નહુંદઓળખ, ‘દેશશુભ’ જેવાથી ઇત્યાદિ યુગલો, વચ્ચે સમાજમાં બેવામાં આવતી કટુતાથી કવિ અઘાત નથી. પરંતુ પોતાની કંથ્યાણુકારી બાવનાશાળી દંષ્પનાશકિતના સહજ વિનિયોગથી કાવ્યસુધા નિષ્કળવીને એના સ્મિયનથી સાંસારિક કટાચ ચમાવવાનો સદામદ એમણે સેવ્યો છે. એ પરિપોષક અમૃતવર્ષણથી નવપ્રકાશિત થઈ ઊંડું ગુર્જર રસિકોનું ઉદાન આશાખરી મીઠ માંડી રહ્યું હતું કે એ કવિમેધમાંથી કેટલીયે રાસવર્ષાઓ હજી વરસે અને દેવને માટે માળા ગૂંથી શકાય એવાં રતેદકુસુમોથી સમાજના સુનિર્મિત મંડપોને સુપુષ્પિત કરે. દેવને જીવે કે એ ન રુચ્યું. ખોટાદકરે રાસ-તરંગિણી રચી એ પોતાની જીવનસંધ્યાએ. એની મનોદર સુરાવલિ હજી ગુર્જર કાનોમાં ગૂંજી રહી હતી. આ અન્યત્ર આવક કોણ અને ક્યાંથી આળ્યો એમ રસોચુક-ટંદ પૂછી રહ્યું હતું ત્યાં તો રંગમૂમ ઉપર કાળનો છેવટનો પડો પડી ગયો અને ગાયક તેની પાછળ વિલીન થયો. છતાં એનાં ગીતનાં પંથાઓ ગુર્જર મુદરીઓનાં ગરવાં ગળાંમાં હજી અમર છે.

જે જમાનામાં સ્ત્રીઓમાં ઉચ્ચ શિક્ષણની આપણા પ્રાંતમાં માત્ર શરૂઆત જ થઈ હતી તે સમયમાં સહગત કાશીઆઈ નવરંગેના જન્મ થયેલો. તેમના પિતા શ્રી. વાસુદેવ નવરંગે મુંબઈ પ્રાર્થના સમાજના આઈ સ્થાપકોમાંના એક હતા. તેમના પવિત્ર, સાહિત્યિક અને ધર્મ-પરાયણ જીવનની છાપ કાશીઆઈ પર. નાન-પણથી પડી હતી. સને ૧૮૭૮ના ઓક્ટોબરની ૨૫મી તારીખે કાશીઆઈનો જન્મ થયો. શ્રી. વાસુદેવ નવરંગે સામાજિક સુધારામાં પણ આગેવાન હતા અને પોતાના જ જીવનમાં પોતાના ઉદાર વિચાર અમલમાં મૂકી તેમણે વિધવા સાથે લગ્ન કર્યું હતું. જે જમાનામાં આ લગ્ન થયું હતું તે જમાનામાં એવા પગલાં પ્રત્યે સમાજના તીવ્ર વિરોધનો સાથો ખ્યાલ આપારના જમાનાનાં સ્ત્રીપુરુષોને આવેલો મુશ્કેલ છે. વાસુદેવરાવને તેમના આ દિનમનમાં પગલાં માટે સમાજે તરફથી અત્યંત કષ્ટ વેઠવું પડેલું.

કાશીઆઈનો હાઈસ્કૂલનો અભ્યાસ પૂનાની ઝર્સ હાઈસ્કૂલમાં થયો હતો. પોતાની કન્યાને અને તેણી ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવાના હેતુથી તેમને પિતાએ મુંબઈમાં વિલ્સન કોલેજમાં દાખલ કર્યા. એ સમયે હિન્દુ સમાજમાંથી ભાગ્યે જ એકએ વિદ્યાર્થીનીઓ કોલેજમાં શિક્ષણ લેતી હતી. વિલ્સન કોલેજમાંથી કાશી. આઈ સને ૧૯૦૧માં બી. એ. થયાં. મુંબાઈ પ્રાંતમાં એમની અગાઉ માત્ર બે કે ત્રણ વિદ્યાર્થીનીઓ બી. એ. થઈ હતી. આપણે અહીં ગુજરાતમાં પ્રથમ સ્ત્રી ગ્રેજ્યુએટ થનાર શ્રી. વિદ્યાજીને અને શ્રી. શારદાજીને સાથે જ કાશીઆઈ બી. એ. માં પાસ થયાં હતાં. બી. એ. થયા પછી કાશીઆઈ મેડિકલ કોલેજમાં દાખલ થયાં અને ૧૯૦૬માં એલ. એમ. એન્ડ એસ. થયાં. એમના પિતા સને ૧૯૦૭માં સ્વર્ગવાસી થયાં તે અગાઉ થોડા જ માસ પૂર્વે કાશી-

સમાજ સેવામાં આતપ્રેત થયેલાં અખંડ બાળપ્રજ્ઞચારિણી

ડૉ. કાશીઆઈ નવરંગે

*

બાઈએ ડાક્ટરી ધંધો મુંબાઈમાં ભુલેશ્વરમાં શરૂ કર્યો. પુત્રીને ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવાની પોતાની ઇચ્છા સફળ થયેલી જોઈ એ પવિત્ર આત્માએ આસોકની યાત્રા સમાપ્ત કરી.

ડાક્ટર તરીકે કાશીઆઈએ સારી ખ્યાતિ મેળવી, અને થોડાં વર્ષો સુધી હિન્દુ સ્ત્રી ડાક્ટરોની સંખ્યા બહુ જમ હોવાને કારણે તેમની પ્રેક્ટિસ પણ ઘણી સારી ચાલી એટલે ધનપ્રાપ્તિ પણ એમને ઘણી સારી થઈ. કાશીઆઈ હિન્દુ સ્ત્રીઓમાં મુંબાઈ પ્રાંતમાં પ્રથમ જ ડાક્ટર ગ્રેજ્યુએટ હતાં. એમનું ડાક્ટરી જ્ઞાન ઉચ્ચ કોટિનું હતું, પરંતુ એમના ધંધામાં એમને ખાસ સફળતા એમના ધીરગંભીર સ્વભાવ, કાળજીભરેલી તપાસ, દરદી માટે હૃદયની લાગણી, નિર્દોષી મનોવૃત્તિ, દુઃખીઓ માટે સમભાવ, શાન્ત સ્વભાવ, સેવા-ભાવ અને નિખાલસ તથા મળતાવડા સ્વભાવને લીધે મળી હતી.

પોતાના ધંધા ઉપરાંત કાશીઆઈ અનેક જાહેર સામાજિક ડેવલપ્મી અનેક મિત્રિક પ્રવૃત્તિઓમાં જોડાયેલાં હતાં. મુંબાઈ યુનિવર્સિટીની સ્કૂલ ઈમિટીનાં અને યુનિવર્સિટીની સેનેટનાં તેઓ ફેલોશ સભ્ય સુધી સભ્ય હતાં. આર્થ મદિલા સમાજનાં પ્રમુખ અને સંચાલક હોઈ મુંબાઈમાં વિદ્યાર્થીનીઓ માટેના છાત્રાલયના તેઓ વર્ષો સુધી વ્યવસ્થાપક હતાં. હાલ એ છાત્રાલય મુંબાઈ લેખન મંડલ ઉપર આવેલું છે. જુવેનાઈલ કોર્ટના મેજસ્ટ્રેટ, ગ્રેજ્યુએટ મંડળના સ્થાપક સંચાલક, ભારતીય તિરાગ્રતિ સંઘાધારી ઈમિટીનાં સભ્ય, સોસાયલ સર્વિસ લીગ અને

હૂધવાળી

હૂધવાળી હૂધવાળી....

રજારણુ હૂધવાળી રે.

ઝોટે છે ઝોઢણી રૂપાળી

રજારણુ હૂધવાળી રે.

રોજ સવારમાં એ બેઠેલી ઉઠીને

ગોરી તે ગાયનાં હૂધ ઢોહીને

માથે લે તાબડી ઉપાડી

રજારણુ હૂધવાળી રે.

આવીને પોળમાં ટહુકે કોયલડી

લેજો રે હૂધ તણાં શખે રસીકડી

નિંદર ઢે મારી ભગાડી

રજારણુ હૂધવાળી રે.

સ્વાદે તે હૂધ જાણે અમૃત શું મીઠડું

દીસે સદાય એનું મલકતું મુખડું

ચાલે છે ચાલ લટકાળી

રજારણુ હૂધવાળી રે.

ઝોટે છે ઝોઢણી રૂપાળી

રજારણુ હૂધવાળી રે.

બંગાશકર લલ્લુરામ પંડ્યા

સેવાસદનની કમિટીનાં સભ્ય, મુંબાઈ પ્રધાનના સોસાયટી રિફોર્મ એસોસીએશનની વ્યવસ્થાપક કમિટીનાં સભ્ય, મુંબાઈ પ્રાર્થના સમાજનાં ૧૯૩૧ થી ૧૯૪૩ સુધી પ્રમુખ, પંદરપુર અનાથ બાલિકાશ્રમનાં વ્યવસ્થાપક, નવરંગે એફનેજનાં સંચાલક, વિજ્ઞાનમંડળનાં બરાવડી ફેલોશિપ એન્ડ રિસિગ્નિયનની સમાજમાં એ હિન્દનાં એક પ્રતિનિધિ તરીકે અને રામમોહન દાસરજીની કાર્યવાહક કમિટીના સભ્ય તરીકે તેમણે મુંબઈ શહેરની વિવિધ પ્રકારે સેવા બજાવી છે. મુંબાઈ પ્રાર્થના સમાજની વેદી ઉપરથી ઊંચા ભક્તિભાવ, ઉદાર ધર્મચરિત્ર, ધર્મપરાયણતા અને ઉત્કટ શ્રદ્ધા પ્રત્યક્ષ કરનારાં એમનાં વ્યાખ્યાનો સાંભળવાનો આ લેખકને સાબ મળ્યો છે.

ડૉ. કારીઆણ આજન્મ કુમારિકા દત્તા, પરંતુ પ્રત્યેક નારીનાં હૃદયમાં ઊંડાણમાં રહેલો વાતસલ્યભાવ ખાલાશ્રમનાં નિરાશ્રિત બાળકો પ્રત્યે તેમનામાં રપટ પ્રકટ થયેલો જોવામાં આવતો હતો. નિરાશ્રિત બાલાશ્રમનાં બાળકો એમને 'મા' કહી સંબોધતાં, ત્યારે તેમનાં મુખ ઉપરનું વાતસલ્ય અત્યોચ્ચિત્તે જણાતું.

૧૯૪૩થી કારીઆણ પોતાના ધંધામાંથી નિવૃત્ત થયાં હતાં અને દાદરમાં એક નાનું મકાન બાંધી ત્યાં પોતાનો સમય ધાર્મિક વાચનમાં ગાળતાં હતાં. દાદરમાં તેમણે નાના પાયા ઉપર પ્રાર્થના સમાજની રચાવના કરી હતી અને એ રીતે એક નાની મંડળમાં ભજનો તથા વ્યાખ્યાનો દ્વારા શુદ્ધ ધર્મની ખાવના જનમત રાખવામાં એ સદાયમૂલ્ત બન્યાં હતાં.

તા. ૨૧મી ઓગસ્ટ ૧૯૪૬ ને જીવવારે સાંજે પોણા આઠ વાગે ૬૮ વર્ષની ઉંમરે આ ધર્મપરાયણ સ્ત્રીએ જ્યારે સેવાભારી તથા પદોપકારી સત્કારીની પવિત્ર આત્મા આલોક્ષની યાત્રા સંપૂર્ણ કરી અનંતતામાં દીન થયો.

પો

સ્ટ અને તાર ખાતાની વડા નિયામક સમક્ષ રજૂ થયેલા સત્તાવાર અહેવાલમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે કલકત્તામાં ઓગસ્ટ તા. ૧૬ થી તા. ૨૩ સુધી ચાલેલાં રમખાંણમાં કલકત્તા વિસ્તારની ટેલીફોન સંસ્થાના એક સભ્ય કુમારી નીરા મુખીઆની આપવીતીની ખાસ નોંધ લેવામાં આવી છે. ઓગસ્ટ ૧૬ મીને શુક્રવારે તે બરા બજાર એક્સચેન્જ પર પોતાની ફરજ પર જતી હતી ત્યારે તેની પાછળ એક ટોળું ધરી આવ્યું. એક રીક્ષાવાળાએ પોતાના અંગ ઉપર સંધળા પ્રહારો ઝીલી લઇને તેણીને મૃત્યુના મુખમાંથી ઉગારી લીધી. રીક્ષાવાળાને ટોળાંએ ત્યારબાદ મારી નાખ્યો હતો. કુમારી નીરા મુખીઆ લોકાંના બંધ દરવાજા ઉપર ચઢીને મકાનની અંદરના સુરક્ષિત ભાગમાં પહોંચી ગઇ. ૧૭ મીની સવારે તેને ઘેર પહોંચાડવામાં આવી પણ બીજો દિવસે ફરીવાર ફરજ ઉપર હાજર થઇ હતી.

ટેલીફોન સર્વિસના ૧૨ સભ્યોને ઇળ પહોંચી છે જેમાં ૪ યુવાન છોકરીઓ હતી. કે. જમન્ત વિદ્યાસ અને કુ. એચ. પારત્તને ટોળાંઓએ જ્યારે તેમના ઘર ઉપર હથોડી કૂચી હતો ત્યારે, જખમી કરવામાં આવેલ હતાં.

ટેલીફોન સંસ્થાના જે નોકરોએ હાજરી આપીને બચવાર ચાલુ રાખવાના અથાગ પ્રયત્નો કર્યો હતાં તેમાં નવ જેટલી સ્ત્રીઓની (નિયામિકાઓ અને નિરીક્ષિકાઓ) તેઓએ હુલ્લુ દરમિયાન બળવેલી " પ્રશંસાયુક્ત ફરજ " માટે નોંધ લેવામાં આવી છે.

સૌથી વધુ રમખાણવાળો વિસ્તાર બરા બજાર હતો. વચ્ચે જ બરાબજાર એક્સચેન્જનું મકાન આવેલું છે. તેની આસપાસ શેરીઓમાં ફગેલ મારતાં મુઠ્ઠાઓના ઢગ પડેલા હતા. ટેલીફોન-તરફથીઓના કાન ઉપર ઢાળાં ચીરી

ગયે મહિને કલકત્તામાં

અશાંતિ

*

નાખે એવી કીડીઆરીઓ અને પોલીસ માટેના રક્ષણની માગણીઓ આવીને અથડાતી હતી.

શનિવારે પાંચેક તરફથીઓ જ્યારે ફરજ ઉપર હાજર થઇ ત્યારે તેમણે તેમના મહેલોઓમાં બેલાતા તાંડવતું જ્વાળા રજૂ કર્યું હતું. મોટા ભાગની તરફથીઓએ શુક્રવાર આખો દિવસ અને શનિવાર પહેલાંની આખી રાત્રી ટેલીફોન ઉપર બેસીને કામ સંભાળ્યું હતું. અને વારે વારે સીચ બોર્ડ ઉપર તેઓ મુર્છા પામી ઢળી પડતી હતી. ત્યાં ફરજ પર રહેલી સ્ત્રીઓને પોલીસના રક્ષણ હેઠળ ઘેર પહોંચાડવામાં આવી હતી.

ઓગસ્ટની ૧૯ મી તારીખે બપોર પછી બરા બજાર એક્સચેન્જ ઉપર લશ્કરી પકેટો ગોળની દેવામાં આવ્યો હતો. કામ પર આવતી તરફથીઓને આખે રસ્તે વેરાયેલાં અનેક ઠોઠો ગયેલા મુઠ્ઠાઓ વટાવીને ચાલવું પડ્યું હતું. તેમને સમજાવવામાં આવેલું હતું કે તેઓએ આંખો મીચી દઇને અને નાક બંધ કરીને ચાલવું તથા રસ્તે તે જે કંઈ જુઓ તે વિશે કંઈ પણ બોલવું નહિ.

*

કલકત્તામાં રમખાણ દરમિયાન થયેલા અત્યાચારોની વધુ વિગતો પ્રકાશમાં આવવા પામી છે. સેન્ટ્રલ કલકત્તામાં પોતાના મકાનમાં જે બન્યું હતું તેનો અહેવાલ આપતા એક ૧૬ વર્ષની ઊગરી ગયેલી બાળાએ જણાવ્યું હતું કે અમારા કુટુંબમાં ૩૫ માણસોમાંથી ૨૬ માણસો હાર થયા છે. કેટલાક યુગ્માંઓએ અમારા મકાનને લુંટયા પછી મુંખ દરવાજાને ભાંગી નાખ્યો હતો. બે સ્ત્રીઓને હાર કરી હતી અને તેઓના શરીર પરથી બધા દાગીના

ઉતારી લીધા હતા, પણ પાછળથી ધરના પુરુષોએ તેઓને હાંકી કાઢ્યા હતા. બીજે દિવસે સવારે ૧૦૦ ગુંડાઓની એક ટુકડીએ ફરીને અમારા ઘર ઉપર હુમલો કર્યો. તેઓએ શરૂઆતમાં પડેલાં ભોંયતળિયા પરના ચોર-ડામાંથી ઠપકાં અને વાસણો લૂંટ્યાં અને ત્યારબાદ લાકડીઓ અને ખંજરાનો ઉપયોગ કરતા તેઓ ઉપર ચડ્યા. ધરના કેટલાક માણસોને દાર કરવામાં આવ્યા અને બીજા કેટલાકને બહાર રસ્તા પર ઢસડીને ફેંકી દેવામાં કે પછી કદાચ મારી નાખવામાં આવ્યા. ધરના એક માણસે અંધારાનો લાભ લઈને વરસાદના પાણી જવાની નળી વાટે બિતરીને પોલીસ મથકે પહોંચી મદદની માંગણી કરી પણ કોઈ મદદ મળી નહિ. મારા સહિત બે સ્ત્રીઓને સડેલ ઈંદા ચવા પામી હતી. અમે શમોની વચ્ચે બેઠાન બનીને પડી હતી. સવાર પડી તે પહેલાં અર્ધાં શમોને ગુંડાઓ હાથ-ગાડીમાં ઉઠાવી મયા અને સરક્યુલર રોડ પર દમતો કર્યો. હું શમો વચ્ચેથી બહાર નીકળ્યો મઘ અને પોલીસ ટુકડી પાસે જઈ પહોંચી. શમોમાંથી બે બીજા સ્ત્રીઓને પણ ઉગારી લેવામાં આવી. તેઓને હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવી. ૩૫ માણસના કુટુંબમાંથી ૯ જણ જ બચી રાક્યાં છીએ; આમાં પણ કેટલાકને ઇજાઓ થયેલી છે.

પ્રાણતોલા વિસ્તારમાં ઓગસ્ટની ૧૭ મીએ સંખ્યાબંધ ગુંડાઓએક ધરના છાપરા પર ચડ્યા અને બીજા માળની બારી તોડીને કોચર ચિતપુર રોડ પર પાસેના ઘરમાં દાખલ થયા. ધરના મુખ્ય માણસોએ ગુંડાઓને હાથ નોડીને આજીજ કરી કે મારા અને મારા કુટુંબના માણસોનાં જીવન ન હોશે. એમનું કુટુંબ આ સ્થાનમાં ૧૦૦ વર્ષથી રહેતું હતું અને એના બંદલામાં તોફાનીઓ જે કાંઈ માગે તે આપવાની છપ્પા બનાવી હતી. પણ ગુંડાઓએ એનાં આંગળાં કાપી નાંખ્યા, અને

માથામાં લોખંડી સળાઓ મારીને એને જમીન પર પટકારી દીધો. તેઓએ એની આસપાસ વીંટાઈને એના આખા શરીરમાં ખંજર દુલાવી દીધાં.

દરમિયાન બીજા ટોળાને જે નીચે મઘ હતી, તેણે એક નોકર અને રસોડાવાને દાર કર્યા; બીજા બે માણસો જે આગલે જ દિવસે ઘરમાં આવ્યા હતા તેમને પણ દાર કરવામાં આવ્યાં. દરમિયાન વિશાળ અને બેકામ પ્રમાણમાં લૂંટખાણ ચાલુ રહી. આ કરપીણતાઓ ચતી હતી ત્યારે એક ગૃહપત્ની પોતાના સાત બાળકો સાથે એક ચોરડામાં હતી. તે બહાર આવી અને તેણે ગુંડાઓને આજીજ કરી કે ધરના માણસોની જિંદગી ન હો. એના બંદલામાં તેની પાસે જે કાંઈ પૈસા અને ધરણી સહિત બીજા મતા હતી તે આપવા જણાવ્યું. પણ અંડાગુર અનેલા ટોળાં પર એની કાંઈ અસર ન થઈ. ગુંડાઓએ એક આઠ વર્ષની બાળાને ખુચરી લીધી અને એના ઉપર અમાનુષી ધાનકીપણે વર્તાવ્યું. એના શરીરમાં સંખ્યાબંધ ઠેકાણે ખંજરો દુલાવી દેવામાં આવ્યા અને લોહીથી તરંગાળ "દાલનમાં મુકીને માલના થયા. તુરત બે મુરખા સૈનિકો ત્યાંથી પસાર થતા હતા તેઓની મદદથી બાળીના ઉગરેલાઓએ લાલ બજાર પોલીસ મથકમાં આપરો લીધો.

એક દાખલામાં એમ બન્નું કે મુરખીમ ગુંડાઓની એક ટુકડી ત્રણ હિંદુ છોકરીઓને સાવ નબળ કરી, તેમના પર અત્યાચાર અને બળાત્કાર ઓઢરી લગમગ મૃતઃપ્રાય રિશ્તિમાં મેડીકલ કોલેજની હોસ્પિટલના ગર્ભદાર આગળ લાવ્યા. આ શરીરોને લઈ જવાનું દાકતરોને પકડારી તે ટુકડી ચાલી મઘ. શરીરમાં હજી પ્રાણ હતો એટલે એક દાકતરે આ રેડ સલ્વર બેળવવાં માટે પોલીસની સદાવતા સાર લાથ બજાર પોલીસ-સ્ટેશને ફોન કર્યો. સામે સવાલ પૂછાયો: "આ રેડ દાકતરોના રહેઠાણ,

આગળ પડ્યા છે કે બીજે કાંઈ ? ” રાજ ત્યાં તો નડોતા જ. એટલે જવાબ મળ્યો કે કશું નહિ થઈ શકે, અને જવાબદારીના સંપૂર્ણ બાન સાથે હું કહું છું કે આ સમયે વડા પ્રધાન મી. મુકરાવાલી આ પોલીસ રેલે અને હાજર હતા અને આ ઉત્તર તેમના કહેવાથી અપાયો હતો.

*

કલકત્તાના રમખાણમાં અલીપુરના સેશન્સ જજ શ્રી. મણીન્દ્રનાથ બેનરજી ત્યારે રમ-રમખાણને દિવસે પોતાના મકાનની બહાર નીકળ્યા ત્યારે એક છોકરા તેમને વળગી પડ્યો અને યુગ્મઓથી બચાવવા તેમને ઝિનંતી કરી. શ્રી. બેનરજીએ આ છોકરાને બચારી લીધો પણ યુગ્મઓએ તેમના પેટમાં એક અણીદાર ભાલો ધોંતી દીધો તેથી તેઓ મરણ પામ્યા. મરતી વખતે ઉશ્કે સંદેશો આપતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે મારા દેશબંધુઓ માટે આ કોમી રમખાણ છેલ્લું જ હતું !

*

કલકત્તાના રમખાણની બીજી બાબતના પરસ્પર કોમના ભાષયારાના અનેક પ્રસંગોમાં નીચેના પ્રસંગ માદગાર છે. મુસ્લિમ લતામાં રહેતા એક હિંદુ કુટુંબ ઉપર ત્યારે યુગ્મ-ઓએ ધસારો કર્યો ત્યારે કેટલોક મુસ્લિમ ઓએ પડદાનો ત્યાગ કરીને ઘેરની બહાર ધસી આવીને ટોળાને કહેવા લાગી કે એમનો વાળ વાંકો કરતાં પહેલાં અમને મારી નાંખીને પછી જ આગળ જાઓ. ટોળાને આખરે તેમની માંગણી આગળ નમવું પડ્યું. એક હિંદુ લતામાં રહેતા મુસલમાન કુટુંબના ૨૫ માણ-સોનો હિંદુઓએ જાન બચાવવાનો દાખલો પણ નોંધાયો છે.

કલકત્તાના રમખાણ દરમિયાન જેમ મુસ્લિમ લતામાં મુસલમાનોએ હિંદુઓને રક્ષણ આપ્યું હતું તેમ હિંદુઓએ પણ મોટી સંખ્યામાં મુસ્લિમોને આશ્રય આપ્યો હતો. પાછળથી પોલિસોએ હાજરો મુસ્લિમોને સુર-ક્ષિત રીતે હિંદુઓનાં મકાનોમાંથી બહાર આપ્યા હતા. હિંદુઓએ પોતાના જાનમાલના જોખમે પણ જાણીતા અને અજાણ્યા મુસ્લિ-મોને મકાનોમાં રાખ્યા હતા. એક હિંદુમાઇએ તો એક મુસ્લિમને સહીસલામત પોલિસવાળા પર મૂકી આવવાનું સાદસ કયું હતું, પરંતુ પાછા આવતાં કસ્ટ્યુ નિયમનો ભંગ થવાથી, તેમના પર ગોળીબાર થયેલો, છતાં ઇશ્વરે ગોળીથી તેને બચાવી લીધો.

x

વિવેકાનંદ રોડ ઉપર આવેલી મુસ્લિમ વિદ્યાર્થિનીઓની યુનિવર્સિટી હોસ્ટેલમાંથી મુસ્લિમ છોકરીઓને અત્યાચારમાંથી હિંદુ-ઓએ જ બચાવી લીધી હતી, અને આમ કરવા જતાં એક હિંદુ સખત રીતે ધામલ થયો હતો.

એક નજરે જોનારે નરી. અમાનુષી કયા રજુ કરી છે. એવે જણાવ્યું છે કે ઉત્તર કલકત્તામાં એક વસવાટને આગ લગાડી. એ પછી હુમ્મટાની યુગ્મજામણ થતાં પ્રથમ છોક-રાંઓ બહાર દોડી આવ્યા. એક પછી એક એ છોકરાંઓને ઉચકીને એ જવાળામાં હોમવામાં આવ્યાં. આ બાદ મોટીરોએ હાથ જોડી આજીજ કરતાં બહાર આવ્યા અને એ બધાને લાડી વડે ફટકારવામાં આવ્યા અને આગમાં ધોલો દેવામાં આવ્યા. એક સ્ત્રી છટકી ગઈ; તેને બીજી કોમના એક સભ્ય તરફથી રક્ષણ અપાયું.

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૫) પરદેશ માટે. ૬-૧૦-૦
સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય, અવેરીવાડ, અમદાવાદ

પ્રશ્નોત્તરી

એક બાઈ કામળમાં લખે છે:—“તમે હરિજન ઠામના ઉદ્ધારને માટે તમારાથી યાચ તેટલો બધો પ્રયત્ન કરો છો. અને તેટલા ખાતર તમારો કિંમતી વખત હરિજનવાસમાં ગાળો છો, એ બહુ જલ્દીની વાત છે. પણ હું તમને ખાતરીથી જણાવું છું કે, હરિજન ઠામની દમરો દેવદાસી સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓ મુંઝવે અને પૂનામાં વેશ્યાઓ તરીકે જીવે છે. આવું શા માટે હોય? એ બધી બહેનો હલકી નાતની છે અને તેમને નૈતિક અધઃપતનને માર્ગે દોરી જવામાં આવે છે એટલા જ ખાતર સમાજ તેમનો અનાદર કરે છે અને નામોદી બધું વેશ્યાજીવન માળવું પડે છે?”

આ એક મહત્વનો અને તાજીદે ધ્યાન આપવા જેવો સવાલ છે. એમ કહેવામાં હું વાળજી નથી? મદુરામાં અને મદ્રાસમાં ઇન્ડિયન પીનલોક એટલે હિંદના રાજદારી કાયદા મુજબ મદ્રાસ સરકારે ક્યું છે તેમ મુંબઈ પ્રાંતમાં આ ગેરકાયદે રીતે અટકાવી ન શકાય?”

ગાંધીજી તેનો જવાબ આપે છે:—

“દેવમંદિરો અથવા બીજાં ધાર્મિકમાં ચાલતી દેવદાસીઓ રાખવાની રીતમાં રહેલી નામોદીની વિશેષ આજ પહેલાં મેં અનેક પ્રસંગોએ લખેલું છે. ‘વેશ્યા’ શબ્દ સામાન્યપણે હલકા ચરિત્રની સ્ત્રીને માટે વપરાય છે. પણ ને પુરુષોનું ચરિત્ર હલકું છે અને જેઓ વ્યભિચાર કરે છે, તે પણ ને સ્ત્રીઓને પણ ખરા

દાખલામાં પોંદિયું મેળવવાને ખાતર પોતાનું શરીર વેચવું પડે છે, તેમનાથી વધારે નહિ, તો તેમના જેટલા જ ‘વેશ્યા’ નામે ઓળખાવાને પાત્ર છે. આ અનિષ્ટ રીતે ગેરકાયદે જાહેર કરવી જોઈએ. પણ એને બંને કાયદાની મદદ અમુક હદથી વધારે કામ નહિ આપે. કાયદો હોવા છતાં આ બધી બધા દેશમાં ચોરીછપીયા આપ્યા કરે છે. જાહેર જનતાનો સખળ અભિપ્રાય જેમ કાયદાને અવરોધે છે તેમ તેને સહાય પણ કરી શકે.”

*

એક બહેન લખે છે:—

“મામાપ આમલ રાખે કે, એમની દીકરીએ કાં તો પરણી જવું અથવા તેમનું પર છોડી દેવું. એ સંજોગોમાં પરણવા પ્રુથી ન હોય તે કન્યાએ શું કરવું? પોતાની રાજી કમાઈ શકે, એવી ઈજવણી તેને ન આપવામાં આવી હોય, તો તે કેને આશરે જીવે પડે?”

ગાંધીજી લખે છે:—

“આ સવાલ વાંચીને દુઃખ થાય છે. પોતાની દીકરીઓને પરણવાની દરજ પાડવામાં મામાપો તદ્દત ખોટું કરે છે. વળી પોતાની રાજી કમાવા જેટલી ઈજવણી તેમને નથી આપતાં, તે પણ ખોટું છે. દીકરી પરણવાની ના પાડે તેટલા ખાતર તેને પર બહાર કાઢી મૂકવાનો કોઈ મામાપને અધિકાર નથી. આવાં ધાતકી મામાપો બહુ ઓછાં હશે, એવી આશા રાખીએ. આવી મુંઝવણમાં આવી પડેલી કન્યાને મારી સલાહ છે કે, હાથે ચક્ર શકતી કોઈ પણ પ્રકારની મજુરીને, ઠેક બંગીકામ મુધીની મજુરીને પણ તેણે પોતાની આખરને હાનિ કરનારું હલકું કામ ન માનવું. પોતાના રક્ષણને માટે સ્ત્રીઓ પુરુષોનો આધાર શા માટે ને? પ્રાચીન કાળમાં ક્રૌંચ દીએ રાખ્યો હતો, તેમ તેમણે કેવળ પોતાની શક્તિ અને ચારિત્ર્યની શુદ્ધતા પર અને ઉચર ઉપર જ આધાર રાખવો.”

*

દક્ષિણના એક બ્રાહ્મણને પોતાની બ્રાહ્મણ પત્નીથી તથા પુત્રો થયા હતા. પણ એ બ્રાહ્મણને એક શદ્ર સ્ત્રી સાથે સંબંધ થયો હતો ને એની સાથે એણે લગ્ન સુધા કરી લીધેલું એમ કહેવાય છે. એ લગ્નથી એને એક પુત્ર પણ થયેલો. તે પછી એ બ્રાહ્મણ મરી જતાં પેલી શદ્ર વિધવા અને તેના પુત્રે પેલી બ્રાહ્મણ વિધવા અને તેના પુત્રો સામે દાવો માંડ્યો, પોતાના પતિની મિલકતમાંથી બરણપોષણ બેટલું મેળવવા વારતે, ન્યાયમૂર્તિ સોમૈયાએ આ સંબંધમાં એવો ચુકાદો આપ્યો છે કે, એકવાર માનો કે બ્રાહ્મણે એ શદ્રા સાથે ખરેખર લગ્ન કરેલું; તથાપિ કાયદાની દૃષ્ટિએ એ પ્રકારનું લગ્ન ખરાબ છે અને અમાન્ય છે, કેમકે યુગો થયાં આ પ્રકારનાં લગ્નોનો ચાલ નીકળી ગયો છે. વળા એ શિષ્ટાચારની વિરુદ્ધ છે અને પુરાણોએ પણ આ પ્રકારનાં લગ્નોને કલિયુગ માટે સર્પચા નિષિદ્ધ ઠરાવીને પોતાની સ્પષ્ટ અસંમતિ દર્શાવી છે.

*

રાત્રે આઠ વાગ્યાને સુમારે એક રાખસ ઘરમાં પ્રવેશીને પારકાની પરણેતરની કરેલી સત્તામણીને લગતો એક કીસ્સો ઘોડા વખત ઉપર મુબઇની કોર્ટમાં રજુ થયો હતો. તે વેળા વસાયતખાન જલાલખાન નામના રાખસને ઉપસાં યુનાસર બેગો કરવામાં આવ્યો હતો. લેમોંગ્ટન પોલીસના જણાવ્યા મુજબ આરોપી ફરિયાદી સ્ત્રીના મકાનમાં ઘુસ્યો હતો. અને તેણીને બહાર ખેંચી લાવીને છત્રીવતી માર માર્યો હતો. તે વેળા ફરિયાદી સ્ત્રીના ધણી ઘરમાં નહોતો. ફરિયાદી આરોપીને ઝાળખતી નથી. તે કહે છે કે, આરોપીએ તેણીના ધણી સંબંધી પૂછપરછ કરી હતી. અને તેણી તે સંબંધી જવાબ આપીને બારણું બંધ કરવા જતી હતી ત્યારે બારણાંને ધક્કો મારીને તે અંદર ઘુસી ગયો હતો. આરોપીએ ફરિયાદીને માર

ન્યાયની

અદાલતમાં

મારીને તેની સત્તામણી કરી હતી, એટલામાં મજકુર મકાનનો એક બાકુત ત્યાં આવી પહોંચતાં તેણે ફરિયાદીને બચાવી હતી.

કોર્ટે આરોપીને ચૌદ દિવસ પોલીસનાં તાબામાં રાખવાનો હુકમ કર્યો હતો.

*

લંડનમાં કલારનવેલ પોલીસ કોર્ટમાં આઈરીશ રોમીલ નામની અંગ્રેજ છોકરીએ તેના ધણી મહમદ ગુલામ સામે પોતાના અને એ બાળકોના બરણપોષણ માટે એક દાવો માંડ્યો. હતો.

મીસ રોમીલ ઈંગ્લેન્ડમાં પતંની ખાતે આવેલી એક મસ્જિદમાં ૧૯૩૬માં પરણી હતી. અને ગયા ઓક્ટોબર લગી તે તેના ધણી સાથે રહેતી હતી. પછીથી માલમ પડ્યું હતું કે આ મસ્જિદ રહસ્યર ચંચેલી ન હોવાથી ત્યાં ચંચેલાં લગ્ન કાયદેસરના ગણાય નહિ.

મહમદ ગુલામે બાળકોનો પીતા હોવાની ખીના કબુલી હતી અને તેઓને પોષણ આપવા ખુશી દેખાડી હતી, પણ તેનાં લગ્ન કાયદેસરનાં ન હોવાથી તે હવે ખીજ વાર પરણ્યો હતો.

*

મુબઇના એક મરાઠી પત્રમાં 'મુકરીડરનું' કાંમ કરતા પદમાકર કેશવ ચાચર નામના એક રાખસને સોળ વર્ષની વયની તેની નવવધૂનો ચોરિય પર શંકા આવતાં, તેણે તેની પત્નીના શરીર પર છરીના બાર જખમ કર્યા હતા ને પાછળથી તે પોલીસને શરણે ચંચો હતો. છોકરીની હાલત હોસ્પિટલમાં ગંભીર છે.

કેટલાક સાચા કિસ્સાઓ

હાસરા તાલુકાના સંઘવાત ગામે રામ-
ચાળાથી દસેક જેટલાં ઘોર મરી જવા પામેલાં,
આથી ગામના હરિજનોએ દૂધોડા ક્યાંના
વહેમે રથાન લીધું. પરિણામે ગામના સોથી
બસો માણસોનાં ટોળાંએ હરિજનવાસ ઉપર
લાકડીઓ વગેરે હથિયાર લઈ હુમલો કર્યો.
એક બિમાર અને વૃદ્ધ હરિજન બાપ મોંઘી
ને ખીકને લીધે મોડીમાં સંતાઈ ગઈ હતી તેને
બહાર બેઠી કાઢીને લીમડે બાંધવામાં આવી,
અને પછી ફેરોસીન છાંટી એના મોં અને
ખીજાં અંગો પર સળગતાં ડાહ્યાં ચાંપવામાં
આવ્યાં. વળી લખી નામની બાઈને પણ
માર મારવામાં આવ્યો. આ હુમલા અંગે
જવાબદાર વ્યક્તિઓ સામે કેસ કરવામાં
આવ્યો છે.

લાહોરના શીરોઝપુર વિસ્તારમાં રાત્રિના
સમયે એક જૂન ફર છે એ અફવાથી સ્ત્રી
વર્ગમાં ખળભળાટ પેદા થવા પામ્યો છે. આ
જૂન રાત્રે સ્ત્રીઓને ગભરાવતાં બારે જૂમરાણુ
મચતું અને લોકો ભેગા થતાં, પણ જૂન
જોવામાં આવતું નહિ. કેટલાક એમ માને છે
કે તે વ્યક્તિ જૂન છે ન્યારે કેટલાક તેને
અંગાળી જાફુગર માને છે. પોલિસે આ અંગે
એક લશ્કરી મશ્વરોની ધરપકડ કરી છે પણ
હજી સુધી ગભરાયેલા માણસો આ માણસને
ઓળખી શક્યા નથી.

અરહાયાદ જલ્લાના ધૂમાઈ ગામમાં
જૂખથી પાગલ જની નહને એક માણસે
પોતાની પત્નીનું ખૂન કરી નાખ્યાનું કહેવાય છે.

એમ કહેવાય છે કે, આ માણસ કેટલાય
દિવસોથી તેની પત્ની અને બે બાળો સાથે
ભુખમરણી સ્થિતિમાં દિવસ ગુનારી રહ્યો
હતો. એકદા ગમે તેમ કરીને તેણે આજેલા
લોટમાંથી તેની પત્નીએ બનાવેલી ત્રણ ચપા-
ટીઓમાંથી બે તેણીએ તેનાં બે ભૂખ્યાં
બાળોને આપી અને હાથનું દુઃખ સદન ન
થતાં, એક તે પોતે ખાઈ ગઈ, ત્યારે સ્થિતિ
છેક છેલ્લે પાટને પડોંચી ગઈ.

મજૂરી પરથી પુરૂષ પાછો ફર્યો અને તેને
પોતાની જૂખ સંતોષવા કશું ન મળતાં
મિમ્મજ ખોઈ બેઠો. કોણથી ગાંડાનૂર થયેલા
પુરૂષે પત્નીને લાત મારી અને કહે છે કે, એ
જોરદાર લાતથી તેની પત્નીના રામ રમી ગયા.

વધોના રાજરામ પાટીલની છોકરી મંજુ-
બાઈને તેની મારી અંગની બાઈને ત્યાંથી ફરી-
જુદાન અને જેમુદીન છોટર ઉપાડી ગયા. તેઓ
જુમામરજીની ઝોરડીમાં પાંચેક દિવસ રહ્યાં.
કરીજુદીન મંજુ સાથે નીકા પકરા ધમ્મતો
હતા તેનો તે છોકરીએ વિરોધ કર્યો. તેથી
તેના ઉપર છરીને ધા કરવામાં આવ્યો. લાજ
જોઈ મંજુ બાગી છૂટી અને છોટર રોડને
પડોંચ્યો. ત્યાંથી એક રીટાયડ રેલ્વે ક્લાઈક
તેને છોટરના અજાણ્યમમાં પડોંચાડી છે.

અર્મોગદામમાં રહેતા એક ૩૫ વર્ષના
દિંદી મુરઝીમ મી. ગુલામુદીનને ૨૫ વર્ષની
પોતાની મુરોપિયન પત્નીનું ખૂન કરવાના
તકોમત હેઠળ પોલિસપરેરામાં લેવામાં
આવ્યો છે એમ કહેવાય છે કે, શનિવારે બપોરે
ન્યારે પોલીસ તેને ઘેર આવી પડોંચી ત્યારે
તેની પત્ની ડોરીસનું માથું ધડથી લગમગ
જુદું પડેલી દયામાં પડેલું હતું. ઉત્તર ધમ્મતો-
ડના કેટલાંક ગામોમાં વંધુ તપાસ કરવાની
જરૂર પડે તેમ હોવાથી છુપી પોલીસની મા-
ગણીથી કેસની સુનાવણી મુલતવી રખાઈ છે.

સુરતના ચંદ્રસુખલાલ અતિસુખલાલ
વીમાવાળા તથા તેમના પત્ની શ્રી પુષ્પા
હરિપુરા ગુજ્જર ફળિયાની સોમનાથ મહા-
દેવની શેરીમાં સોમેશ્વર છગનલાલને ઘેર રહેવા
માટે ગયાં હતાં, અને ત્યાં સામાન મૂક્યો
હતો. પરંતુ પાઉળથી વિશ્વાસઘાત કરી સોમેશ્વરે
તેમને અટકાયત કરતાં મેજરટ્રેટે ધણી-ધણી-
આણીને ગુનેગાર ઠેરવી દરેકનો ૫૦ રૂપિયાનો
દંડ કર્યો.

સુરતના સીટી મેજસ્ટ્રેટની અદાલતમાં
ત્રીસ વર્ષની જડી નામની એક ગોલણુ યુવ-
વતીના પ્રેમનો કિસ્સો રજુ થયો હતો. આ
યુવતી પરિણીત છે અને તેનો આગલો, પતિ
હયાત છે, છતાં તે કોઈ બીજા યુવક સાથે
પ્રેમમાં પડી હતી અને તેની સાથે રહેવા
છત્તી હતી. યુવતીને ઠાઠમાં રજુ કરવાર્થ
આવતાં મેજસ્ટ્રેટે તેનું નિવેદન લીધું હતું અને
તે સગીર ન હોવાથી તેની છત્છા મુજબ
તેને બીજા મનપસંદ યુવક સાથે રહેવા
જવાની રજા આપવામાં આવી હતી.

‘હિટનમાં વીસ વર્ષ નીચેની ઉંમરે
પરણુનારી દશ છોકરીઓમાંથી ચાર તેમના
લગ્નના દિવસે ગર્ભવતી હોય છે’—એ પ્રમાણે
‘મેરેજ ગાઇડન્સ કાઉન્સીલ’ના ડૉ. મેસ
જણાવે છે અને તે કહે છે કે ‘કદાચ સુદ
દરમિયાન સંતતિનિયમનનાં કૃત્રિમ સાધ-
નોના ઉપયોગને લઈને, એના ટકા ઓછા
થયા હોય.’

લગ્ન વિધેની મૂળ ભાવનોમાં ફરક થતો
જવાથી સાથે આપોઆપ કેવાં રથલ પરિ-
ણામો એમાંથી કુટતાં જાય છે એનો એક
દાખલો આ ગણાય. સંસ્કૃતિ અને શિક્ષણ
સારાંશ ને કહે છે તે એ જ કે, મનુષ્યમાં
અંતર્ગત ને પશુભાવ તેને પાળીને મનુષ્ય-

સૌરભ

૧૬

ભાવ તરફ લેવા મથે છે. સંસ્કૃતિ તેના પર-
પરા જોરથી મુગ્ધ અસર કરે છે, પણ તે
કરે જ છે અને અચૂક. શિક્ષણ જ્ઞાનપૂર્વક
તે ઉપર કામ કરે છે. સમાજના આ બે પ્રબળ
સાધનો ને વાપરે છે અને ધડે છે તેઓને આવી
હકીકતો, પવનની દિશા કંઈ તરફ છે, તે
ખતાવી શકે.

એ લેખક કહેતો નથી કે, હિટનના ગોરા
સમાજને આ કેવું લાગે છે; પણ દેખીતું જ
છે કે, તેને કાંઈકેય માણું તો લાગે જ છે.
હિંદમાં લોકોને આ કેવું લાગે એ કહેવાની
જરૂર નથી.

બાકી ટાપુનો ડચ રાજકારભારી કારેલ
બ્રાટર હોયન જાપાનીઓએ તે ટાપુ લીધો
એટલે કે પકડાયેલો, તે હમણાં છૂટ્યો છે.
તેણે આ વાત કહી:

‘જાપાની લશ્કરે બાકી કબજે કર્યું કે
તેનો પડેલો સરકારી હુકમ એવી માગણીનો
હતો કે, સેંકડો કુંવારી યુવતીઓ લશ્કરને
માટે કરી દેવામાં આવે, બાકીનો વતની રાજ
અનાક અંગુગે લાગશે જ હુકમ બહાર
પાડ્યો કે, ટાપુ ઉપર જેટલાં કુંવારા યુવક
યુવતીઓ હોય તે બધાં એક ઝપાટે પરણી લે.’

હેવાલ કહે છે કે આ સુક્તિએ કામ કર્યું. શું કરશે એ વિશે કશું જોમને વિશે ન કહી શકાય. એવા વિચિત્ર જાપાનીઓએ બાલીની આમ-પરણેલી વધુઓના ઓચિંતા ફાલને પગ્ન્યો નહિ. —રાયઝ વીકલી

આપણે ત્યાં રત્નપૂતકાળમાં બાળકઓ ખૂબ થવા લાગ્યાં તેમાં આલું જ કંઈક કારણ હતિહાસકારો આપે છે. ઉપરની વાત ખરી હોય તો, જાપાનીઓ સ્ત્રીપુરુષ સંબંધમાં સાવ પશુ જેવા છે એમ ચીતરાય છે, તે સાવ સાચું નથી. રાવણની રાક્ષસી સંસ્કૃતિમાં પણ સ્ત્રીનું હરણ થઈ શકતું, છતાં તે સ્ત્રી પરણવા ન ઇચ્છતી હોય તો એક વર્ષ બાદ બળાત્કારે પરણી શકાય એવો નિયમ હતો ને ? 'શિક્ષણ અને સાહિત્ય'માંથી

*

એક દિવસ એક સર્જનને ત્યાં ચિદિત્સા માટે આવેલી એક સ્ત્રીને જોતાં જણાયું કે તેના નાકની નીચેનો અને હોઠની ઉપરનો ભાગ એકદમ કાળો હતો. તેના પર હળમતના એક બે દિવસ પછી દેખાય તેવા કડક વાળ સ્પષ્ટપણે જોઈ શકાતા હતા. ખરૂં જોતાં મૂળવાળી સ્ત્રીઓ આશ્ચર્યની વસ્તુ નથી કારણ કે ગોરા હોઠ પર કાળા ફવાટીથી મૂંઢો જેવું લાગે છે. પણ સ્ત્રીઓને દાદી પણ હોય છે તે વાતમાં કોઈ જલદી વિશ્વાસ નહિ મૂકે. એકાદ બે વાળ નહિ પણ આખી દાદી પર એક એક આંગળા લાંબા વાળવાળી સ્ત્રી પણ નથી હોતી તેમ નોંધ.

આવી દાદીવાળી સ્ત્રીઓનું સૌથી પ્રસિદ્ધ અને પ્રાચીન ઉદાહરણ 'રોસિની માગરેટ મુન્ડર'નું છે. તેને ખૂબ ગીમ દાદી અને મૂંઢો હતી. તેનું મરણ ૧૭૭૨માં હેસેનની એક હોસ્પિટલમાં થયું. બુનોમ નામના એક મુપ્રસિદ્ધ સરકસવાળાના સ્ટાફમાં પણ એક આવી સ્ત્રી હતી. તેને પણ મોટી દાદી અને મૂંઢો હતો.

'વાયસ હસેન' નામની એક ફ્રેંચ સ્ત્રીને ખૂબ ગાકાવાળ, કાળા કાળા દાદી અને લાંબી મૂંઢો હતી. તેના જન્મ જિનેવામાં ૧૮૩૪માં થયો હતો. બારમા વાદ્દસની સેનામાં એક એવી સ્ત્રી હોવાનું કહેવાય છે કે જેને દોઢ ગજ લાંબી દાદી હતી. પછેવાનાં સુદમાં તે કે પકડાઈ હતી અને ૧૫૨૪માં આરને બેટરે આપવામાં આવી હતી.

સંત પોલા નામની એક સ્પેનિશ સાધ્વીના સંબંધમાં કહેવાય છે કે તેને દાદી હતી. કહેવાય છે કે એકવાર કોઈએ તેના પર બળાત્કારનો પ્રયત્ન કરતાં તે નાસીને કોસ પાસે ગઈ અને પ્રાર્થના કરી જેથી અંકરમાન તેને દાદી-મૂંઢો ઊગી આવ્યાં અને તે પોતાની જાતને છુપાવી નાસી રાહી. આવી જ કથા ટેટલીક અંગ્રેજ સાધ્વી સંબંધમાં કહેવાય છે.

એક અમેરિકન સ્ત્રી શ્રીમતી ટેલરને જુદાવરયામાં લાંબી દાદી ઊગી નીકળી હતી. ડોક્ટર હેરિસલિસ્ટને ૨૭ જુન ૧૮૬૪ના ક્ષિટિશિ મેડિકલ જર્નલમાં દાવદીવાળી સ્ત્રીઓની વાત લખી છે. આ ત્રણે સ્ત્રીઓ મોટી હતી. જર્નલ એડ્રે મેટલ સાયંસના જુલાઈ ૧૮૮૬નાં અંકમાં પણ એક દાદીવાળી સ્ત્રીનો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે.

—'ભારતી'

*

'નેચનલ હેરલ્ડ' માં 'કંટાળેલો' એ તખલ્લુસથી નીચેનું લખાણ છે:—

દરેક ગુરુવાર એ લકનોના ભરથક રાજ-માર્ગના ચોકમાં સૌન્દર્યપ્રદર્શન તરીકે ઓળખાવાતા મિથ્યાભિમાન અને લંપટતાના પ્રદર્શનનો દિવસ છે. એ દિવસે લખનૌની વારાંગનાઓનું સઘળા આડંબરો સાથેનું સર-ધસ નીકળે છે. મોખરે વાગિત્રો, વચ્ચે નૃત્ય અને પાછળ પ્રશંકાનું મોટું ટોળું હોય છે. પતિન ગડેનોને ભરથમરમાં આપું સરધસ કાઢવા દેવામાં આવે છે એ જ જલ્દે પ્રજાની

શિષ્ટતા કે તેનો અભાવ તેમ જ સામાન્ય સભ્ય
જીવન ટકાવી રાખવા માટે જવાબદાર સત્તા-
ધીશોની બેપરવાઈ બતાવી આપે છે.

સરખસ જેવા સોનાચાંદી બજારમાંથી
ધસી આવતા હ્વાલો અને વાણીઆઓ ધરોના
ઝરૂખા અને છાપરા પર જમા થતી નરનારી-
ઓની હલકટ કુતૂહલરૂપિ, ટાંગાવાળાઓ અને
કુદાનદારોની ટગર-ટગર મંડાઈ રહેલી મીટ
વગેરેનું દ્રશ્ય-શ્રવણ ઉપજવનારું હોય છે.
મંસુના ૧૯૪૬માં વર્ષમાં એવો કોઈ નથી કે
જે પાટનગરના સૌથી વધુ ધૂમાલવાળા વિસ્તા-
રમાં ફુટ્યોનો ધંધાદારી પ્રચાર કરવાનાં
આવા હલકટ પ્રદર્શન અટકાવી શકે !

પંજાબ પ્રાન્તિક મુસ્લીમ લીગના પ્રમુખ
ખાન મહતીઆર હુસેને એક અપીલ બહાર
પાડીને મુસ્લિમ મહિલાઓને પ્રાયમિક સાર-
વારનું શિક્ષણ લેવાનું જણાવ્યું છે. તેઓ કહે
છે કે તમારે લડતમાં બિતરવાનું નથી પરંતુ
તમારે લડાઈમાં ધાયક યથેચ્છાઓની સારવાર
માટે તૈયાર થવું જોઈએ.

શ્રીસમાનતાના પ્રચાર માટેના આંતર-
રાષ્ટ્રિય પહેલા પક્ષના યુનાઇટેડ રોટ્ટસના
પ્રતિનિધિ શ્રીમતી આઈરીસ રોજર્સ આજે
લંડનમાં આવી પહોંચ્યા છે. પેરિસમાં મળતી
શાંતિપરિષદમાં સ્ત્રીઓને રથાન આપવાની
માંગણી કરવાનો એમનો હેતુ છે. પ્રજાએ
પ્રજાની મહિલાઓનું શાંતિપરિષદમાં રથાન હોવું
જોઈએ એવું એમનું મંતવ્ય છે. પુરૂષ નેટલો
જ મતાધિકાર સ્ત્રીને ત્યાં મળે અને જમતના
ભાવિમાં એટલો જ અવાજ મહિલાને રહે
નેટલો પુરૂષનો રહેવાનો છે, એવી એમની
માંગણી છે. લંડનના નિવાસ દરમિયાન શ્રીમતી
રોજર્સ ભારતસુચિવનાં પત્ની અને પહેલાં
મહાયુદ્ધ પહેલાંના સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય આદિવાનનાં
પ્રમુખ અગ્રણી લેડી પેથીક સોરેન્સને મળશે.

બિલાડીના અચ્ચાત્ર નેટલા કદનું અત્યાર
સુધીની માહિતી પ્રમાણે નાનામાં નાનું એક
માનવજાળક ન્યુયોર્ક રોડના ન્યુ રાખેલમાં
ચુરવારે રાતના અવતર્યું છે. હજુ તે જીવે છે.
તળીળી ઇતિહાસમાં જન્મ પાદે આટલા નાના
કદનું બાળક જીવતું રહ્યોનો આ પહેલો કિસ્સો
હોવાનું સાવચેતીપૂર્વક કહેવામાં આવે છે.

બે મહિનાના આ વહેલા અવતરેલા
બાળકની માતાની સુવાવડ કરનાર સર્જનો
જણાવે છે કે, તેનું વજન એક રતલનું જ
છે, જો કે તેનું વજન કરી શકાયું નથી.
તરત જ તેને ગરમ રાખવાના કામળામાં મૂક-
વામાં આવ્યું હતું.

બાળકની માતા ૨૩ વર્ષની છે, પિતા તેથી
સહેજ મોટા છે. બંધી રીતે તે સાધારણ
બાળકના જેવું જ છે અને તે જીવશે તેવી
ધારણા છે.

નોકરી કરી પગાર મેળવી કમાણી કરતી
કુવારી કન્યાઓ પોતાની કમાણીનો મોટો
ભાગ વસ્ત્રાલંકાર, ખોટા મોજશોખ તેમ જ
લપડાંની સમવટ છત્યાદિ ખાંછળ ખર્ચે છે.
પોતાની કમાણીનો સ્ત્રીઓ ખોટા ખર્ચાઓમાં
ફરપોચા કરે છે. તેમાંના અદ્વૈતેષ પોતાના
ધરમાં આપવામાં આવે છે. તેમને તેમના
આગેવાનો કે વડા અધિકારી કે ઉપરી તરફથી
લાડ લડાવવામાં આવે છે. તેમના તરફ મીઠી
નગરે જેવાય છે. તેમનાં તરફ પુરૂષનોકરો
કરતાં રહેમ દષ્ટિ વધારે રખાય છે. કેટલીક
વખત તેમના પ્રત્યે ખોટા સન્માનનો અભિનય
પણ કરવામાં આવે છે. તેમ બંગાળપક્ષે
કચ્ચિત તેમને દમનગીરી પણ મૂગે મોઢે સહેલી
પડે છે. તેમના પ્રત્યે દાઝ પણ દાખવામાં આવે
છે. તેમની એક જ માત્ર મુખ્યત્વે મુરાદ હોય
છે, અને તે તેમના વડાઓ કે ઉપરી સાથે
લગ કરવાની; પરંતુ તે હિન્દુઓના યુવવાડા

બધી છૂટાછેડાના કાયદાના પરિણામે અશક્ય બને છે.

પોતે સ્વતંત્રપણે કમાણી કરતી હોવાથી તે તુમાખી રાખી, મગરૂખીમરી અને સ્વેચ્છાચારી બની સ્વચ્છંદપણે પોતાના ઘરમાં વર્તે છે.

"Air-I"ના રાક્ષસી હાથે સંસારવાડીમની ખીલતી ગુલામ કળીસમી ફેટલીક કુંવારી કન્યાઓને ઉખેડી નાંખવામાં આવે છે !

આવી યુવતીઓને માટે સાચું રચાનું તો પતિની સહચરી-પત્ની બનીને શ્રદ્ધિથી ચલાવે માટે હતું. તેઓ પોતાના યૌવનસૌંદર્યથી ખીળના મોજશોખનું સાધન બનવા કે ખીળને ખુશ કરવા જન્મી નથી. પરંતુ તેઓ પોતાના રાષ્ટ્રની ગૌરવશાળી માતાઓ બનવાને જ જન્મી છે.

કન્યાઓએ પણ યૌવન ખીલતાં લગ્ન મંચિથી જોડાવું જ પડે છે. અને તેમણે વિલાસ ધન પ્રાપ્ત કરવા વેદી પર પોતાના અમૂલ્ય યૌવનને હોમી દેવું જોઈએ નહિ. તેમના શિરે સદાને માટે તલવાર લટકતી જ હોય છે. જો તેઓ નોકરી કરે તો તેમણે નોકરી છોડી દેવી પડે છે. આમ છતાં એમ સામ્રિત થઈ ચૂક્યું છે કે જો પરણેલી નારી પોતાના ગરીબ ઘરને પોષવા ને પોતાના પતિને આર્થિક મદદ આપવા નોકરી કરે તો અવસ્ય ગૃહ ઉન્નતિ કરી શકે.

‘ટાટા બુલેટીનમાં’થી

*

વીસ-પચીસ વર્ષની ઉંમર વટાવી ગયેલી અમેરિકન છોકરીઓ સમક્ષ પરણવા અંગેની મોટી સમસ્યા ખડી થઈ છે. તેમની પરણવા માટેની યોગ્ય વય યુદ્ધકાળ દરમ્યાન વીતી ગઈ છે અને જેમની સાથે લગ્નનું નક્કી કરેલું તેવા યુવાનો દેશમાં પાછા ફરીને કાંતે એ છોકરીઓની વધારે જીવન બહેનો સાથે પરણી જાય છે, કાંતે તેઓ મુદ્દલ પરણતા જ નથી. વીસ-પચીસની વય વટાવી ગયેલી આવી લાખખો

છોકરીઓ કાંઈ લગ્ન કર્યા વગર રહેતી હોય તેવું નથી, પરંતુ ખીજ લાખખો છોકરીઓને અપરિણીત જ રહેવું પડશે. પેન્સીલ્વેનિયા રેલ્વે કોલેજના લગ્નો અંગે સત્તાઈ આપનારા મંડળના ડીરેક્ટર ડો. કલીફર્ડ એડમ્સ જણાવે છે કે સમાજશાસ્ત્રીઓના અંદાજ મુજબ ૨૦ થી ૩૫ વર્ષની વયેની આસરે ૪૦ લાખ અમેરિકન સ્ત્રીઓને અપરિણીત રહેવું પડશે.

તેમની આ દશા માટે ઘણે અંશે સુદતી જવાબદારી છે. પહેલા વિશ્વયુદ્ધ કરતાં ખીજ વિશ્વયુદ્ધમાં અમેરિકનોની ખુવારી લગભગ છ-ગણી થઈ છે. ખીજ વિશ્વયુદ્ધમાં આસરે ૩૦ લાખ અમેરિકન પુરુષો માયા ગયાં છે અને લગભગ તેટલી જ સંખ્યાના પુરુષોને એવી સખ્ત શારીરિક કે માનસિક ઈજા થયેલી છે કે સંભવતઃ તેઓ કદાપિ લગ્ન કરી શકશે નહિ.

ડો. કલીફર્ડ એડમ્સ એક ખીજ વાસ્તવિકતા તરફ લક્ષ્ય ખેંચે છે. તે એ કે હાલના અમેરિકનો ત્યારે સૈન્યમાં હતા તે સમયે તેઓ પરદેશી સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરી ચૂક્યા છે. અને હજીય અનેક અમેરિકન સૈનિકો પરદેશમાં છે. પરંતુ અમેરિકન છોકરીઓ પાસેથી તેમના ભાવિ પતિઓ છીનવી લેવામાં યુદ્ધ એક ખીજ રીતે પણ ભાગ ભજવ્યો છે તેના ઉત્તેજ કરતાં ગ્રે. કલીફર્ડ એડમ્સ જણાવે છે કે પુરુષ વયમાં જેમ જેમ મોટા થતો જાય છે તેમ તેમ તેના ઝોક પોતા કરતાં ફેટફેક વર્ષો નાની હોય તેવી સ્ત્રીને પરણવા તરફનો રહે છે એ હકીકતનો અમેરિકન સ્ત્રીઓએ મુદ્દાજોતો કરવાનો છે. દાખલા તરીકે ૨૫ વર્ષનો માણસ ધણુંખડું ૨૩ વર્ષની સ્ત્રી પરણે, પરંતુ ધારો કે લગ્નકરમાં તેને ચાર વર્ષ સુધી પરદેશ રહેવું પડ્યું. આમ તેની ઉંમર ૨૯ વર્ષની થાય ત્યારે તે બહુધા ૨૫ વર્ષની, કે કદાચ ૨૩ વર્ષની સ્ત્રીને પરણવાનો.

માર્ગ લક્ષ્ય થયે લગભગ દોઢ વર્ષ થયેલ છે. મારી પત્નીએ ગુજરાતી ચાર ધોરણ સુધી અભ્યાસ કર્યો છે. તેનાં માતાપિતાને ત્યાં કામકાજ વધુ હોવાથી અભ્યાસમાં પુસ્તકો સિવાય ઇતર વાંચન બિલકુલ વાંચેલું નહિ હોવાથી હાલ તેને બિલકુલ વાંચવાનો શોખ નથી. હું કહું છું, છતાં તેને વાંચવાનું બિલકુલ અમતું નથી. તો તે માટે મારે ક્યા વખતે અને ક્યા રીતથી અને શરૂઆતમાં કેવાં પુસ્તકો વાંચાવવાં કે તેને વાંચવામાં રસ પડે? શરૂઆતમાં ક્યાં પુસ્તકો વાંચાવવાં તેના નામ જરા લખી મોકલવા કૃપા કરશો. હાલ તે વાંચે છે-તો વાંચવામાં બહુ જ વાર લાગે છે, માટે વાંચવામાં સરળ પડે તેવાં પુસ્તકોનાં નામે જરૂરથી લખશો. -શ્યાંતિલાલ શાહ.

આપનાં પત્ની ગામડાનાં હશે એમ માનું છું. તેથી ચાર ચોપડી ભણ્યા પછી નિશાળ મૂકી દીધી હશે અને ઘરકામમાં ભેગાં હશે. અને ત્યાં તેમને ઇતર વાંચન કાંઈ જ મળે નહિ તે વાંચવાનો શોખ નહિ, એટલે બહેનું કટાઈ ગયું હોય. જેથી તેમને હવે વાંચવાનું ફાવતું નથી અથવા બહુ ધીમેથી વાંચી શકે છે.

દરરોજ રાતના તમે એક કલાક તેમની પાસે સરળ ભાવાનાં પુસ્તકો વાંચાવો. જેમાં મોટા ટાઇપ અને ચિત્રો હોય, તેવાં પુસ્તકો એમને ગમશે. પરિક્યાઓ, પંચતંત્રની વાતો, બાળવાર્તાઓ, ખાટીમીઠી બાળવાતો,

પુછપરછ

બહાર પટેલ વગેરે પુસ્તકો તેમને ગમશે. જે કે તમે ખરીદવા માંડશો તો અર્થને પડોંચી નહિ વળો, માટે ત્યાંની કોઈ લાયજેરીના મેન્જર બની, નાની નાની ચોપડીઓ તેમને રાજ લાવી આપો; ને એ રીતે વાંચનમાં રસ પડે તે પુસ્તક સંબંધી વાતો કરો. કદાચ તેમને વાંચતાં કંટાળો આવે તો તમે પોતે એક પુસ્તક વાંચી જાઓ. પછી તેમાંથી એક સારી વાતો હોય તે ઘરનાં છોકરાં અને તમારી પત્ની પાસે બેઠાં હોય ત્યારે ત્યાં રસ પડે એ રીતે કહો. એ રીતે તેમાં તેમને ઇતે-જરી ને રસ ઉત્પન્ન થયા પછી એ પુસ્તક તેમના હાથમાં આપી વાતો વાંચી જવાનું કહેજો એટલે પછી આપું પુસ્તક જ એ વાંચી જવાનાં. મને લાગે છે કે આ રીતે તમે એમને વાંચનમાં રસ લેતાં કરી શકશો.

પૂછપરછ વિભાગમાં કેટલાક પત્રો બહે-નોના અંગત જીવન સંબંધી પણ હોય છે, તેમાં કેટલાક પત્રોમાં નામદામ હોતાં નથી. એવા પત્રોના જવાબો અમે આપવા ઇચ્છતા નથી. અલગત, બહેરમાં એ નામ અને સરનામાં

સામાન્ય સમયમાં લગભગ દસ ટકા જેટલા અમેરિકન પુરો આગ્રહપૂર્વક અપરિણીત રહેવાનું પસંદ કરે છે. યુદ્ધને પરિણામે તેમની સંખ્યા ૧૫ ટકા જેટલી છે, આની વ્યવહારુ અસર એ થઈ છે કે દસ લાખ અમેરિકન છોકરીઓની લગ્ન કરવાની તક ખુંચવાઈ ગઈ છે. યુદ્ધમાં પુરોની ખુવારી થઈ તેથી ને ૬૫ લાખ સ્ત્રીઓની લગ્ન કરવાની તક ચાલી ગઈ

અને પુરો લશ્કરમાં પરદેશો ખાતે હતાં તે દરમિયાન ઉંમર વધવાને લીધે પરણવાની તક ચાલી ગઈ તેવી ૧૫ લાખ છોકરીઓમાંની સંખ્યામાં ઉપર જણાવેલા અપરિણીત રહેવા માંગતા પુરોની સંખ્યા ઉમેરીએ તો માલુમ પડે છે કે અમેરિકાની કુલ ત્રીસેક લાખ ઉપ-રાંત છોકરીઓને લગ્નથી વંચિત રહેવું પડશે.

—‘પ્રમખ’ધુમાંથી

કદી આપવામાં આવશે નહિ, પરંતુ એ સાચો પત્ર હોવાની સાબિતી માટે અમારી ખાતરી માટે લખનારે પોતાનું નામ અને શીરનામું મુક્યું લખી મોકલવા જ નેહએ. અને ખાતરીપૂર્વક બહેર કરીએ છીએ કે એવા નામ અને સરનામાં તદ્દન ખાનગી રાખવામાં આવશે.

પૂછપરછના પત્રોમાંની કેટલીક હકીકતો એવી હોય છે કે તેનો જવાબ છાપી શકાય નહિ, ત્યારે તે હકીકતોનો જવાબ પૂછનારને પત્રથી જ આપી દેવા માટે પણ સરનામાની જરૂરીયાત બીજી થાય છે, અને કેટલીક વખત જે હકીકત એમણે લખી હોય તેમાં ખુલાસા માટે પૂછપરછ કરવાની પણ જરૂર પડે ત્યારે સરનામાની જરૂર પડે છે. માટે સરનામું પૂરું લખવા એમને વિનંતી કરીએ છીએ.

હમણાં જ એક પત્ર જૂનથી લખેલો ને મોરખીથી પોસ્ટ કરેલો મળ્યો છે. પણ તેમાં નામ અને સરનામું નથી. એ પત્ર જૂનથી બહેનનો લખેલ છે કે કોઈ બીજાએ લખીને કોઈ ઉપર આક્ષેપ કરવાના ધરદે લખ્યો છે તે સમજવું મુશ્કેલ છે. એટલે અમે એ પત્ર છાપતા નથી. પણ એ બહેનમાં જે એટલી હિંમત ન હોય, અને એ પત્ર સાચો જ હોય, તો અમે થોડો ખુલાસો કરવાની અમારી ફરજ સમજીએ છીએ.

એ બહેને સમજવું નેહએ કે શાસ્ત્રીએ પણ ભૂતકાળ ઉમેળવાની ના કવી છે. પણ હર્ષના આવેશમાં કે પ્રેમના અતિરેકમાં, પોતાની ભૂતકાળમાં કોઈ ભૂલ થઈ હોય તો તે, કોઈને મોટે પણ કહેવામાં હાનિ રહેલી છે. અજ્ઞાત, તેમણે જાતે જ ને પૂછ્યા સિવાય પોતાના પતિ પાસે ખુલાસો પ્રથમથી જ કર્યો હોત તો બન્યું છે તેવા પ્રસંગ આવન નહિ.

મારા એક પ્રેરેસર મિત્રે મને આવેલ જ કિસ્સો કહેલો યાદ આવે છે. એક સ્ત્રી-કોલેજના

પ્રેરેસરે પોતાની પાસે બહુતી વિદ્યાર્થિનીઓને કોલેજના સમય સિવાય એકદા પીરીયડના બહાને બોલાવી શીખવવાનું રાખેલું. તેમાં કન્યાઓ પહેલી મોડી પણ આવે. આવા ટાઇમે એક વહેલી આવેલી કન્યાનું તેમણે શિયળમંગ કરેલું, પણ વાત દબાઈ રહેલી. કન્યાએ લમ પછી સાસરે જઈને પ્રથમ રાત્રીએ જ પોતાના પતિ પાસે આ હકીકત બહેર કરી ને પોતે નિદોષ હોવાનું કહીને લમ માગી. પતિ ઉદાર હતા. કન્યાની નિરાધાર સ્થિતિમાં કોઈ વાંક ગણાય નહિ એમ તેમને પણ લાગ્યું ને ઉદાર દિલે પોતાની પત્નીને મારી આપી.

એટલે એ બહેનના પતિએ પણ મનમાં કોઈ જાતની શંકા રાખ્યા વગર પોતાની પત્નીના પ્રેમની કદર કરવી નેહએ ને તેના પ્રેમનો પોતે ખુલા દિલથી પડેલો પાડવો નેહએ. એથી તેમનું દાંપત્ય જીવન સુખી થઈને તેમનાં સંતાનો પણ સુંદર, સુખ અને તંદુરસ્ત થશે. શંકાનાં બીજ કોઈ દિવસ એવું બંધકર પરિણામ લાવે કે જીવન એર બની જાય.

એ બહેને પણ પોતાનો પ્રેમ જેમ તેમના પતિ તરફ જ વહે છે તેમ વદાગ્યે જવો. પરિણામે આજે નહિ તો કાલે જરૂર તેમની નિર્દોષતા સાબિત કરીને તેમના જીવનમાં જે થોડી પણ ચિંતાનું કારણ બન્યું છે તે નષ્ટ થશે.

બીજા એ બહેનોએ પોતાના પતિને નાનપણમાં દરતદોષની કુટેવને કારણે ગુમાવેલ પુરુષાર્થ સંબંધી પૂછપરછ કરી છે. તેમના પત્રો સ્ત્રીજીવનમાં છાપી શકાય તેમ નથી અને તેમણે પોતાનાં સરનામાં લખ્યા ન હોવાથી આરોગ્યાર જવાબ મોકલવાનું શક્ય નથી, તેથી તેમના પત્રા ઉપરથી વેદાર્જને જવાબ તૈયાર કરી મોકલ્યા છે તે જેવાંઓ તેમણે સરનામા કરેલાં કવર મોકલી મંગાવી લેવા.

પુસ્તક પરિચય

આનંદ ઘર (લેખક: શ્રી. બેકાર. પ્રકાશક: શ્રી. હરિદર પુસ્તકાલય, ટાવરરોડ, સુરત. પાકુ પુઠું: પૃ. ૨૪૦ કિંમત રૂ. ત્રણ) હાસ્ય-રસના જાણીતા લેખક શ્રી બેકારનું આ પુસ્તક હાસ્યરસનો ખજાનો વધારે છે.

હિંદુસ્તાની ચાલકાવલી (પ્રકાશક: નવજીવન કાર્યાલય. અમદાવાદ. પાકુ પુઠું: પૃ. ૫૨ કિંમત. ૦-૧-૦)

ઉડું હોઠી શીખનાર માટે બન્ને લીધામાં પ્રમદ થયેલ આ બાળપાઠાવલી મરાઠી અને બંગાળી જાણકારને ઉપયોગી થાય એ રીતે પાછળ એ ભાષાઓમાં અર્થ પથ આપેલ છે.

ભગવાન મહાવીરના યુગની મહા-દેવીઓ (લેખક: શ્રી. સુશીલ. પ્રકાશક: શ્રી. જૈન આત્માનંદ સભા, ખાર ગેટ, બાવનમર પાકુ પુઠું: ૨૬૦ પૃ. કિંમત રૂ. ૩-૮-૦)

ભગવાન મહાવીરના સમયની સતીઓનાં જીવન ચરિત્રોના આ સંગ્રહ જૈન અને જૈને-તર ખડેનેને માર્ગદર્શક થઈ પડે એ રીતે સમાજ પાસે જાણીતા લેખક શ્રી સુશીલે રજૂ કરેલ છે.

*
શ્રી. ગૂર્જર અંધરત કાર્યાલય, અંધી રસ્તો; અમદાવાદ તરફથી

ભગવાન પરશુરામ (લેખક: શ્રી.

દત્તેયાલાલ માણેકલાલ મુનશી. પાકુ પુઠું: પૃ. ૫૦૦ કિંમત રૂ. ૫-૮-૦)

લોમહર્ષિષ્ટીના અનુસંધાનમાં પ્રગટ થયેલી આ સુંદર નવલકથા તેમની 'યુગરાતનોનાય' ગ્રંથોર નવલકથાઓ ઉપર કળકળ રૂપ છે.

જેલ ઓફિસની ખારી (લેખક: શ્રી. અવેરચંદ મેઘાણી. પાકુ પુઠું: પૃ. ૧૭૦ કિં. ૨-૪-૦) ત્રીજી આવૃત્તિમાં પ્રવેશતો આ વાર્તાસંગ્રહ જેલ-ખંખીકાઓનાં ધમકતા હૃદયની હકીકત વાચક ઉપર ઉંડી છાપ મૂકી જાય છે.

નિરંજન (લેખક: શ્રી. અવેરચંદ મેઘાણી પાકુ પુઠું: પૃ. ૨૫૬ ત્રીજી આવૃત્તિ કિં. ૩-૦-૦) આ સુંદર નવલકથા આજના નવયુવકો સમક્ષ સત્ય અને ફરજનો પ્રશ્ન ખડો કરી વિચાર કરતાં કરી મૂકે છે.

સોરઠી વિભૂતિઓ (લેખક: શ્રી. મનુભાઈ જોષાણી. પાકુ પુઠું: પૃ. ૧૮૪ કિંમત ૨-૪-૦) ખીજી આવૃત્તિમાં નવી વાર્તાઓ સાથે સોરઠી લોકકથાઓનો સંગ્રહ

કચ્છની હુતન ભૂગોળ (લેખક: શ્રી. માર્કંડરામ મહેતા. પોર્ડ પુઠું: કિંમત દશ આના) કચ્છની યાજ્ઞાઓમાં ટેકા છુકે તરીકે ઉપયોગી થાય તેવું આ ભૂગોળનું પુસ્તક શિક્ષકને વિદ્યાર્થીઓને ભૂગોળ શીખવવાની નવી દૃષ્ટિએ પ્રમદ થયું છે.

આવતો અંક વી. પી.

જે ગ્રાહકોના રૂંપર ઉપર નંબરની બાજુમાં N નીશાની કરેલ છે તેમનું લવાજમ આ અંકે પુરું થયું છે. તેમણે રૂ. પાંચ નવા વર્ષના લવાજમના તરત જ મોકલી આપવા. નહીં તો આવતો અંક વી. પી. થી આવશે તે સ્વીકારી લેવા વિનંતી છે. પરદેશના ગ્રાહકોએ દશ શીર્લીંગ મોકલવા.

* અમદાવાદના ગ્રાહકોએ ગૂર્જર અંધરત કાર્યાલય કુવારા સામે

શનિવાર સિવાય ખારંધી ચારની વચ્ચે બરી જવા.

શ્રી-જીવન ઓફિસ : અવેરીવાડ : અમદાવાદ.

બોમ્બેની પુરની ફોજદારી કોર્ટે મોંગ અદારી ગામના રામ-ચરણને તફન નાની બાળકો સાથે વ્યભિચાર કરવાના આરોપસર સેશન કમિટ ક્યો.

ખિહાર પ્રાંતના મોહોગાંવમાં કાશીગામ નામની ઓ ઉપર બગાટકાર કરી વ્યભિચાર કરવા માટે બાલાધાટના સબ-મજિસ્ટ્રેટ સામે આરોપ મૂકતો પત્ર પ્રધાન મંત્રીને મોકલાયો છે.

ટાઈપોમાં એક અમેરિકન સૈનિકને પાંચ વર્ષની સજા થવાથી તેની પ્રેયસીએ પત્ર લખ્યો કે પાંચ વર્ષ સુધી હું તારી રાહ જોઈ શકું તેમ નથી, તેથી તારા પિતા સાથે મેં લગ્ન કરી લીધાં છે ને તને માતા તરીકે આવીશો મોકલું છું. આ પત્ર લઈકરી પત્ર 'સ્ટાર્સ' એફ સ્ટામ્પ્સ'માં પ્રગટ થયો છે.

હિંદીસરકારના અનાજ પુર-વહાખાતાના પ્રધાન સર. જી. પી. શ્રીવાસ્તવની પૂત્રી શ્રી. સાવિત્રી શ્રીવાસ્તવે સીનેમા ક્ષેત્રમાં જોડાવાનો નિશ્ચય

ક્યો છે તેઓ. નેશનલ સ્ટુડી-ઓના સામાજિક ચિત્ર 'સરાપ કે બહાર' નામના ચિત્રમાં બિલુકે કન્યાની ભૂમિકા ભજવવાનાં છે.

અમદાવાદ ચિયોસોદિક્ષક શાળાના ઉપપ્રમુખ શ્રી મ-કુમતી મહેતાએ બરુચમાં બે દિવસમાં આઈકન્સ હેર વ્યાખ્યાનો આપ્યાં

ઈદના પવિત્ર દિવસે તમામ ડેમોને પ્રાયશ્ચિત કરવા ઓ. સરોજની નાયકુએ અપીલ કરી.

કર્નલ લક્ષ્મીને (મીસીસ-લક્ષ્મી નન્દુદારાવ) તેમના પતિ શ્રી. બી. કે. નન્દુદારાવ સાથેના છૂટાછેડા મદ્રાસ હાઈ-કોર્ટમાં જરૂરી સંજોગો મંજૂર ક્યો. તેમનાં લગ્ન ઇ. સ. ૧૯૩૬ની ૧૫મી એપ્રિલે મદ્રાસમાં થયા હતા.

કર્નલ લક્ષ્મીને પોતાના આમલકા પતિથી છૂટાછેડા મળ્યા ગયા હોવાથી છ મહિના બાદ તેઓ કર્નલ સહમજ સાથે ફરી ત્રીજું લગ્ન કરવાનાં છે.

શકિંઆવાડમાં ટોર મરવામાં પડનાં વર્ડેમથી હરિજનોનાં વટુદીકરીઓને માર પડવાના કિસ્સાઓ બન્યા છે.

પટણના પરા દિનાપુર નજીક મૂલયક ગામમાં પચાસ માણસોએ કરેલા હુમલાનો સામનો કરનાર એક ધરડી ડોશીને માર પડ્યો અને એક છોકરીએ બચતી ચેતવણી આપી હતી તેના ઉપર પણ હુમલો થયો.

અમરેલી પ્રાંતના રતનપુર મહાલના ફોજદારે પ્રમતી વટુ-દીકરીઓને પોતાના ધરના આંગણે બગાટકારીથી નાચ-માન કરાવવાની ફરિયાદ થઈ છે.

મદ્રાસમાં જ્યોર્જ ટાઉન વિભાગમાં એક ધરમાં રસોઈ કરતાં રસોડામાં આગ લાગતાં ૪૮ વર્ષની એક સ્ત્રી, ૨૫ વર્ષની દીકરી અને ૨૦ વર્ષની પુત્રવધૂ સળગી ગયેલાં મળી આવ્યાં. તે વખતે પુરુષ-વર્ગ ધરમાં નહોતો.

મસંખાર હીલ પર કુંગરવાડા આંગણ યનિવારે બે ગંધાતા પ્રયજા-બોલતાં તેમથી એક-લીસ વર્ષની યુવતીનું ખૂન કરીને તેના અંગના ટુકડાઓ બરેલા મળી આવ્યા હતા. આ અંગે પોલિસ તપાસ ચલાવી રહી છે.

રસિયામાં ૧૫ થી ૧૮ વર્ષની છોકરીઓને લશ્કરી તાલીમ આપવાનો ઠરાવ રદ થયો.

*
બાર હિંદી મહિલાઓ સહિત ડર્બનમાં કુ. મેરી બારની ગેરકાયદેસર પ્રવેશ અંગે ધર-પકડ કરવામાં આવી

*
સુરત મહિલા પરિષદ શાખાના આશ્રયે શ્રી. કમળા-બેનનાં બાળનોનો કાર્યક્રમ રખાયો હતો.

*
ચીનમાંથી મેડમ ચાંગકાઇ-ચૌક અને અમેરિકાથી શ્રી. પર્લ બેકે પંડિત જવાહરલાલ નહેરુને હિંદની નવી સરકારના વડા તરીકે અભિનંદન અને આશીર્વાદ પાઠવ્યા છે.

*
૬. આફ્રીકાના ઉમખીશે સત્યાગ્રહને રથએ તેમના ૧૨ હિંદી સ્ત્રી સાથીદારો સાથે ડર્બનના કુ. મેરીની ધરપકડ કરવામાં આવી છે. સત્યાગ્રહી તરીકે પકડાનારાં તેઓ પહેલાં જ યુરોપિયન મહિલા છે. તેઓ પહેલાં હિંદમાં રહેલાં છે. કહેરવુડ ખાતે આ ૧૩ સ્ત્રી સત્યાગ્રહીઓને વિદાયમાન આપવા હિંદીઓની એક જંગી સભા મળી હતી. સભામાં નેલની સગ્ન ભોજ-વીને છુટેલા સત્યાગ્રહીઓએ પણ ભાષણ ક્યોં હતો.

મદ્રાસમાં બે હજાર સ્ત્રી કામદારોના સંરક્ષણ ઉપર લાઠીમાર થયાનું ને એક સગમો સ્ત્રી ઉપર લે બેમાન થઈ ગઈ ત્યાંસુધી માર પડ્યાનું કહેવાય છે.

*
કલકત્તામાં તોફાન વખતે અહીંપોરની સ્ત્રીઓની હોસ્પિ-ટાલ ઉપર પથુ હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો.

*
મુંબઈમાં મરીન ક્લબ ઉપર મોટી રમખાણની અધા-ધૂધીનો લાભ લઈને એક યુવતીને છરી બતાવીને લૂંટી. સેવાનો બનાવ બન્યો હતો.

*
મદ્રાસની વ્યાગામી ધારા-સભામાં હિંદુ સ્ત્રીઓના વારસા-હક અંગેના કાયદામાં સુધારો કરતું બિલ ધારાસભ્ય શ્રી. રોડાલક્ષ્મી તરફથી રજૂ થયો.

*
સુરત રાષ્ટ્રભાષા પ્રચાર મંડળના મંત્રી તરીકે શ્રી. લતાજીવેન દેસાઈ ચુંટાયાં ને વસુમતી દાદાર સભાસદ તરીકે ચુંટાયાં.

*
માતર તાલુકાના લીબાસી ગામે ત્રણ બહેનો પાણી ભરવા ફરે ગઈ હતી તે વેળા મોટી બેનને બચાવતાં ત્રણે બેનો એક પછી એક અકસ્માતે ફાંસી પડી જવાથી મરણ પામી.

સીડનીમાં મહિલાઓના અધિકારો માટે એક પરિવહન બંધ હતી. આ પરિવહનમાં હિંદના બે પ્રતિનિધિ થી મોઢાં અને કુ. કપિલા ખાંડ-ધાળાએ હિંદની વર્તમાન પરિ-સ્થિતિનો સચોટ ખ્યાલ આપ્યો હતો.

*
થાણા છાત્રામાં ગોલવડ નજીકના બોરડી ગામમાં મામ-ડાના બાળકોને શારીરિક અને માનસિક કેળવણી આપવાના હેતુથી મામખાલશિક્ષાકેન્દ્રની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. આ સંસ્થાના મુખ્ય અધ્યા-પિકા તરીકે શ્રી તારાબેન મોડક રહેશે.

*
ધૂળયામાં એક સ્ત્રી તેમ જ ત્રણ ચાર સામ્યવાદી કાયે કરોની ૧૪૪ની કલમનો ભંગ કરવા માટે ધરપકડ કરવામાં આવી છે.

*
દાકામાં થયેલ રમખાણ અંગે શ્રીમતી લીલા રાયે બન્ને પુત્રને શાન્તિ માટે અપીલ કરી હતી.

*
હિંદી લેખકોના હીતના રક્ષણાર્થે મયા વર્ષે રાષ્ટ્રકવિ મૈથિલીશરણ ગુપ્તાના પ્રમુખ-પણા નીચે અદલાખાદમાં સાહિત્યકાર સંસદની સ્થાપના થયેલી. તેના મંત્રી તરીકે શ્રીમતી મદાદેવી વર્મા ચુંટાયાં છે.

મદ્રાસપ્રાંતમાં હિંદુ કાયદા હેઠળ લગ્ન કરનાર વ્યક્તિઓના દ્વિદાંપત્ય (હયાત પત્નીએ બીજું લગ્ન) કરવા સામે પ્રતિબંધ મૂક્યો અને છૂટાછેડાની છૂટ આપતો એક ખરડો ધારાસભાના એક ડેવિસવાદી સભ્ય રજુ કરનાર છે. છૂટા-છેડા લીધા પછી છ મહિને બીજું લગ્ન કરવાની છૂટ આ ખરડામાં છે.

ન્યુ દિલ્હીમાં એક બહેને અધીછને પોતાની સોનાની ખંઝડી ભેટ ધરી; તેનું લીલામ થતાં રૂ. ૧૦૦ બિપત્યા.

એલિસબીથ રંગમંડળના આશ્રયે ઓક્ટોબરની ચર-આતમાં રંગપૂર્ણ દરીયાઈ થશે.

બહારદેશના ઓએના સ્વતંત્ર લીગના પ્રમુખ ડૉ. ખીન માઇના ધરમાંથી એસી હમર ફીઆની જવરાતની ચોરી થઈ.

હરેપુરમાં એક ઔદ્યાના કારણે વાતાવરણ તંત્ર થતાં એક સાત વર્ષની છોકરીને છૂરી ધોંચી દેવામાં આવી હતી. મુલતાનમાં પણ એક ઓને છૂરી મારવામાં આવી હતી.

શ્રી. કપીલાબેન ખાંડ-વાળા મુમ્મદ વિદ્યાપીઠના સેને-ટમાં ચુંટાયાં.

સુરત બેગમપુરાના ધાંચી કામતાં અગણી સુધારકે પોતાની પત્ની તથા પાંચ છ-સંતાનો હયાત છતાં બીજી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યાં.

વડોદરામાં સુભાષચંદ્રના નામથી સરકરી તાલીમ કેન્દ્ર આરંભ્યા મહાવિદ્યાલયમાં ચર કરવાનું નક્કી થયું છે. અહીંયા તાલિમી લેતી નુક-ડીનું નામ 'જાંતિની રાણી' રાખવામાં આવશે.

વડોદરા ધારાસભાના સભ્ય અને આરંભ્યા મહા-વિદ્યાલયના પ્રાધ્યાપક શ્રી. સુશીલા પંડિતે આ અંગે પાંચ લાખ રૂપિયાની બહેર માંગણી કરી છે. અને તેમાં શ્રી નારાયણલાલ બંસીલાલ અને શ્રી નાનજીભાઈ મહેતા એ દરેકે એક-એક લાખ રૂપિયા આપ્યા છે.

મધ્યમ સરકારમાં ચૂંટા-મેલા સર ચર્લ્સ જહમદખાન ઉપર ચુંડાઓએ કરેલ દુમલા સંબંધી તેમનાં બહેન ઉપર અનેક પૂછપરછના તારો આવ્યા છે. લેડી વેવરે પણ ટેલીફોનથી તેમની તબિયતના સમાચાર પૂછ્યા હતા.

આગાખી સમિતિય પરિવદ રાજકોટમાં ભરાય છે તેના પ્રમુખ તરીકે શ્રી. રામનારાયણ વિ. પાઠક ચુંટાયા છે.

રાજકોટમાં ભોમેશ્વર મહા-દેવ નજીક કેટલાક ચુંડાઓએ ખેડૂતની વાડીમાં પેસી ખેડૂત કુટુંબ ઉપર હુમલો કર્યો હતો. ખેડૂતની સ્ત્રીઓની છાતી કાપી નાખવાનો પ્રયત્ન કરતાં સ્ત્રીઓને ગંભીર ધમ્મ થઈ છે.

ધંધુસરની મેરાણીઓ જૂનાગઢમાં દૂધ વેચવા આવતી. તેની રાજમંડેલના નોકરો મારકરી કરતા હોવાથી ફરી-આફ થતાં તે નોકરોને શિક્ષા થવાને બદલે મેરાણીઓને જૂનાગઢમાં દૂધ વેચવા આવવાની મનાઈ થઈ છે.

સંયુક્ત રાષ્ટ્રની બેઠકમાં હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે શ્રી વિન્યાલક્ષ્મી પંડિત જશે.

મુંબઈમાં કાલજાદેથી ઉપર ચુંડાઓએ મોટરમાંથી કરેલા ગોળાગારમાં એક બાર વર્ષની નિદોષ બાળા મરણ પામી.

ધીકાંટા અમલવાદમાં એક ૫૦ વર્ષના કચ્છીવણિક કાનજી આમુભાઈને બેકારી અને ભૂખ-મરણે કારણે ધમોંતર કરવું હતું તે સામે વિરોધ કરનાર પોતાની જુવાન પત્ની માણુ માણેક અને તેના બન્નીજીવે ખંજર વળી ખૂંન કરી ખૂતી પોલીસ રેઇને હાજર થશે.

ગરબા-અંક]

આદિત્ય મહિલા સમાજના સભાસદ ડૉ. મીસ શારદા ખડેને ડૉ. રમણલાલ ઉપાધ્યાયને એક પત્ની હયાત છતાં તેમની સાથે લગ્ન કર્યું તે સામે મહિલા સમાજને વિરોધ જાહેર થયો છે.

* ચોરઅંદર ધારાસભામાં રજુ થયેલ વિધવા લગ્ન અને ૪૬ લગ્નના ખર્ચા જોડી ગયા.

* આઝાદ મહિલા સંઘ તરફથી દેશસેવિકાઓના જનરલ કમન્ડીંગ ઓફીસર શ્રીમતી સોશીઆબાન મુંબઈ જોડી જતાં હોવાથી શ્રી હંસાખડેના પ્રમુખપદે તેમને વિદાયમાન આપવામાં આવ્યું.

* લગ્ન વખતે આપવામાં આવતા વૌકડાની પ્રથમ અંકુશ મૂકતું બીલ શ્રી. ડાબી મુંબઈ ધારાસભામાં રજુ કરનાર છે.

* કરંચીમાં એકવીસ વર્ષની સગાઈ, ઔદિત્ય બ્રાહ્મણ યુવતીનું શકમંદ સંબંધોમાં અવસાન થવાનું ઘટ્ટવાય છે. ઘટ્ટવાય છે કે તે બહાર ગઈ હતી ત્યાંથી આવતાં તેના દિયરે તેને મારેલી. તે મરી ગઈ ત્યારે તેના પતિ હાજર ન હતા. રમણનમાં તેનાં દેહ ઉપર લોહી હોવાનું ઘટ્ટવાય છે.

* શાન્તિનિકેતનમાં 'મેઝમ માંમ કાંઈ શેક રીલીફ હોમ'ની સ્થાપના થઈ.

દક્ષિણ હૈદાબાદના હસન સાગર તળાવમાં ત્યાંની નવ વર્ષની સરસ્વતીબાઈ નામની છોકરીએ ૩ કલાક ને ૨૫ મીનીટમાં પાંચ માઈલ તરવાનો રેકર્ડ તોડ્યો છે.

* વોલસ ઓફ ઇન્ડીઆના મુંબઈના પ્રથમ સી તંત્રી મીસ લીનેટ સોલોમને શ્રી. એસ. કે. યુબેરાય સાથે લગ્ન કર્યું.

ડૉ. ઉપાખડેને હાનલાલ શેઠ વધુ તબીબી અભ્યાસ માટે આયર્લેન્ડ ગયા.

* સંતરામપુર (અસાન્સોલ) ની કન્યાશાળાના મકાનનું છાપડું તૂટી પડતાં ત્રણ છોકરીઓ મરી ગઈ અને સાત ધાયલ થઈ.

* કલકત્તામાં અશાંતી દરમિયાન ઠાઈ પશુ ગુજરાતી ખડેનેને ઈજા થઈ નથી. બંધાને સહીસલામત ખસેડી લેવામાં આવ્યાં હતાં.

* મુંબઈ અને તવાડી મહિલા મંડળનો વાર્ષિક ઉત્સવ તા. ૧૩ મીએ ઉજવાશે.

* રોટલાડની ૧૬ વર્ષની કબાકાર નાન્સીરેકને સ્ત્રીઓના ૨૨૦ મજ તરવાનો ૨ મીનીટ ને ૩૬ સેકન્ડમાં તરીકે રેકર્ડ તોડ્યો છે.

* જર્મનીમાં અગ્રેજ ફોર્મે જર્મન સ્ત્રીઓ સાથે વધુ કિરેલામાં બજારકાર કરતા હોવાથી ખ્રીડીરા લશ્કરી અમલદારોએ પોતાના સૈનિકોને મધ્યરતો ડર રાખવા સૂચના આપી છે.

* જોહાન્સબર્ગમાં સીદી લોહોના છ માઈલ લાંબા શાંત સરંધસ ઉપર ૪૦૦ ગોરી પોલીસે ઘેરી લઈને ગુળાબાર કર્યો. હડતાળીઓએ અસવાની ના કહી, એટલે તેમના ઉપર ગોળાનો વરસાદ વરસાવ્યો ને ખૂનતી નદીઓ વહાવી. આગેવાન આફ્રિકી નેતાઓને પકડી લેવામાં આવ્યા છે.

* દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહમાં પકડાયેલ મીસ જૈનાપ અરમત છૂટે છે. અને તે સત્યાગ્રહમાં ભાગ લેવા મીસીસ પેરુમલ પીલાઈ અને કુમારી મણીખડેને સીતા વગેરે દશ ખડેનોની એક ટુકડી પ્રિટોરીઆથી ડર્બન જવા નીકળી છે.

* કુમારી કલ્યાણીદેવી કે જેઓને સ્ત્રી હોવાથી તેમજ બ્રાહ્મણેતર વર્ણના હોવાથી બનારસ વિદ્યાપીઠમાં દાખલ કરવામાં આવ્યાં નહોતાં તેમને બનારસ વિદ્યાપીઠના વેદમધ્યમા વર્ગમાં દાખલ કર્યાં.

પોતાની યુવાન પત્ની સાથે
નાણાં અંગે ઝઘડો થતાં, પોતાને
સાસરે જઈને તેનું - ખૂન - કર-
નાર લાલા જોરામની જોદાલી
આમેથી ધરપકડ થઈ છે.
કહેવાય છે શ્રી લાલા જોરામ
લડેન પણ જમ આવેલ છે.

*

અમેરીકામાં રાક્ષસખરી
ખાતે એક માણસે પોલીસ
કેમેરીમાંથી એવી પરમીટ માંગી
હતી કે તેની પત્નીની ચાલ-
ચલન અરામ હોવાથી તેને
ફટકારવાની આજ્ઞા તેને મળવી
જોઈએ, કારણ કે તેમ કરવાથી
તે તેની પત્નીને મારમારીને
મુકારી શકે પરંતુ પોલીસે તેને
પરમીટ આપવાનો ઇન્કાર કર્યો.

ઢાકામાં નિર્દોષ સ્ત્રીઓ
ઉપર પણ ખંજરાથ ચલા-
વવામાં આવે છે. એક આઠ
વર્ષની બાળા તેના ભોજન થઈ
પડી હતી.

*

ઉમરેટના શ્રી. ત્રંજકજાલ
મણીલાલ શેલને (બી. એ.)
પોતાની પત્ની દયાત છતાં
શ્રી. ગણપતરામ રામકૃષ્ણની
દીકરી શારદા સાથે ફરી લગ્ન
કર્યું છે.

*

સુરતના એન્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર
શ્રી. દેવીજીવનના ધરમાં ચોરી
કરવાના ઇરાદે દાખલ થાવના
આરોપસર પકડાયેલા આરો-
પીએ નિર્દોષ છૂટ્યા.

સુરતની 'મોઢ ધાંચી' ઝાનિ
સમસ્ત પંચે એક સ્ત્રી દયાત
હોય તો શ્રીમદ્ પત્ની નહિ
કરવાનો ફરાવ થયો.

*

સુરતમાં છીપવાડના તારા-
મતી દયાશંકર રૂપ ઉપર આ
કરતાં દાગીને મરી ગયાં.

*

જલાલપોર તાલુકાના મટ-
વાડ ગામમાં મોતલી નામની
યુવતીનું તેના પતિએ ખૂન
કર્ધાનું કહેવાય છે. મોતલી
પોતાના પીયરમાં હતી ત્યાં
આરોપીએ આ કૃત્ય કર્યું છે.

*

આજાદ ફોજવાળા કર્નલ
લોસલેના પત્ની શ્રી. ચારિતાબાઈ
વડોદરામાં અવસાન પામ્યાં.

*

વ્યારામાં મહિલા મંડળ
રચાવવા માટે શ્રી. જ્યોત્સના-
બહેન શુકલની સલાહ માગી છે.

*

રતલામ રાજ્યે જોગીપુરમાં
માથો ગયેલાઓની વિધવાઓને
મદદ કરવા શ્રી. કૃષ્ણલાલ
મુનશીએ મહારાજને સલાહ
આપી છે.

*

નાગપુરમાં સી. પી. ધારા-
સભા પાસે કાળા વાવટાનો
દેખાવ કરવા માટે ૧૪૬
સ્ત્રીઓને પકડવામાં આવી, પણ
સાંજે છોડી મૂકી હતી.

*

શ્રી. સરોજિની નાગ
એશીઆઈ પરિશદના પ્રમુખ
નીમાયાં.

*

ગોટાવાની કેનેડા બેંકના
અધ્યક્ષશ્રી મીસ અશાશની
રશીયન ગમ્મસ હોવાના સમ્બંધ
ધરપકડ થઈ.

*

મુંબઈમાં દુષ્ટ યુવક
તે દિવસે ફેટલીક જૈન બહેનો
સમાપના માટે બસમાં ફેરાસર
જતી હતી. તે બસ બાળપીઠા
પાસે આવતા પથર મારો થયો.
બહેનો ને બાળકોએ રડવા
માંડ્યું. પાંચ કલાક બપોરે બસ
ગૃસ્ત વિસ્તારને બદલે બજાર
હિંદુલતા તરફ પૂરઝડપે દાંડી
મૂકી ને દાક્ટરદાર પાસે એ
બહેનોને સહીસત્તામત ઉતારી
મૂકી હતી.

*

જોડા-સજર્ગની આશ્રી-
દન પ્રકાશન પેટીએ ચોળેલી
દરિકાઈમાં એ સ્ત્રી લેખિકા-
ઓની નવલકથાઓ છનામ
છતી ગઈ.

*

બિરોટ ટ્રેડ યુનીયન પ્રેમિ-
સના પ્રમુખ તરીકે મીસ હશે-
રેન્સ હેન્ડ્રીક આવવા સંજવ
છે. આ પહેલાં એક વખત
ડેમ આન લોધીયન નામના
બહેન પ્રમુખ થઈ ગયાં છે

*

અસલ બનાવટના કાચ
અને આકર્ષક ફેમ તમારા
પહેરાની સુંદરતા અને
દૃષ્ટી બંને વધારે છે.

અનુભવ એન્ડ કંપની
(ચંપાવાળા)

‘રીટા’ આકર્ષક વાળ ઉગાડે છે.

કેવ સમૃદ્ધિ માટે ‘રીટા’ એ એક નવો દુરબો
છે. ખાસ કરીને રેશના મુળમાં ખુટતાં કુદરતી
અથવા તે પૂર્ણ પાડે છે. તે ખોરાક યોગ્ય અટકાવે
છે, ટાલ પડતી અટકાવે છે અને અનુપમ સૌંદર્ય-
વાળા લાંબા સુંદર વાળ ઉગાડે છે. બાહ્ય વાળને
તે ખૂબસૂરત ચળમટ આપે છે અને વાંકડીયા વાળ
માટે ઉત્તમ છે. ‘રીટા’ની એક ચીંટી જરીતી તમારા
વાળને અનુપમ સૌંદર્ય અર્પે. બોટલની કીટ ૧૫
આનાની વિંમવધી દરેક સ્થળે વેચાય છે.

RITA
HAIR TONIC

પાંચે કંપની : લેન્ડ રીટા, મદ્રાસ-૧

પોતાની યુવાન પત્ની સાથે
નાણાં અંગે ઝઘડાયાતાં, પોતાને
સાસરે જઈને તેનું ખૂન કર-
નાર લાલા જેરામની બોદાકી
ગામેથી ધરપકડ થઈ છે.
કહેવાય છે શ્રી લાલા જેરામ
લંડન પણ જઈ આવેલ છે.

*

અમેરીકામાં રોકસબરી
ખાતે એક માણસે પોલીસ
કચેરીમાંથી એવી પરમીટ મળી
હતી કે તેની પત્નીની સાલ-
ચલગત ખરાબ હોવાથી તેને
ફટકારવાની આજ્ઞા તેને મળવી
જેમજે, કારણ કે તેમ કરવાથી
તે તેની પત્નીને મારમારીને
મુકદ્દમા શકશે પરંતુ પોલીસે તેને
પરમીટ આપવાનો ઇન્કાર કર્યો.

ઢાકામાં નિર્દોષ સ્ત્રીએ
ઉપર પણ ખંજરઆજી ચલા-
વવામાં આવે છે. એક આઠ
વર્ષની બાળા તેનો લોભ થઈ
પડી હતી.

*

ઉમરેહના શ્રી. ત્રંબકલાલ
મણીલાલ શેલતે (બી. એ.)
પોતાની પત્ની દયાત છતાં
શ્રી. મથુપતરામ રામકૃષ્ણની
દીકરી શારદા સાથે કરી લગ્ન
કર્યું છે.

*

મુરતની એન્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર
શ્રી. દેવીગહેનના ધરમાં ચોરી
કરવાના ઇરાદે દાખલ થાવના
આરોપસર પકડાયેલા આરો-
પીએ નિર્દોષ છૂટ્યા.

મુરતની મોઢ ધાંચી માતિ
સમસ્ત પંચે-એક સ્ત્રી દયાત
હોય તે બીજી પત્ની નહિ
કરવાનો હુકમ કર્યો.

*

મુરતમાં છીપવાડના તારા-
મતી દયાશંકર સ્ટવ ઉપર ચા
કરતાં દાઝીને મરી ગયાં.

*

જલાલપોર તાલુકાના મટ-
વાડ ગામમાં મોતલી નામની
યુવતીનું તેના પતિએ ખૂન
કર્ધાનું કહેવાય છે. મોતલી
પોતાના પીયરમાં હતી ત્યાં
આરોપીએ આ કૃત્ય કર્યું છે.

*

આજાદ ફાજવાળા કર્નલ
બોસલેના પત્ની શ્રી. ચારિકાબાઈ
વડોદરામાં અવસાન પામ્યાં.

*

બ્યારામાં મદિલા મંડળ
રથાપવા માટે શ્રી. જ્યોત્સના-
બહેન શુક્લની સલાહ માગી છે.

*

રતલામ રાજ્યે ગોળાગારમાં
માર્ગ ગયેલાઓની વિધવાઓને
મદદ કરવા શ્રી. કનૈયાલાલ
મુનશીએ મહારાજને સલાહ
આપી છે.

*

નાગપુરમાં સી. પી. ધારા-
સભા પાસે કાળા વાવડાનો
દેખાવ કરવા માટે ૧૪૬
સ્ત્રીઓને પકડવામાં આવી, પણ
સાંજે છોડી મૂકી હતી.

*

શ્રી. સરોજિની નામ
જેશીઆઈ પરિવહના પ્રમુખ
નીમાર્ગ.

*

ઓડાવાની જેના બેંગ્લા
અર્થશાસ્ત્રી મીસ અમાલાની
રથીયન અમુસ હોવાના શક્ય
ધરપકડ થઈ.

*

મુંબઈમાં દુલ્હન શરૂ થઈ
તે દિવસે ફેટલીક જૈન બહેનો
સમાપના માટે બસમાં દેરાસર
જતી હતી. તે બસ ગાળપીલા
પાસે આવતાં પત્થર મારે શરૂ
થયો. બહેનો ને બાળકોએ રડવા
માંડયું. પદાણુ ડ્રાવરે બપ-
ગૃસ્ત વિસ્તારને બદલે બચ્ચને
હિંદુલતા તરફ પૂરઝાપે દાંડી
મૂકી ને ફાટકદાર પાસે એ
બહેનોને સહીસલામત ઉતારી
મૂકી હતી.

*

જેડાન્સબર્ગની આક્રો-
હન પ્રકાશન પેટીએ પોન્લેલી
દરિદ્રાક્રમાં બે સ્ત્રી લેખિકા-
ઓની નવલકથાઓ છનામ
છતી ગઈ.

*

વિદીસા ટ્રેડ યુનિયન ડેમિ-
સના પ્રમુખ તરીકે મીસ ક્લો-
રેન્સ હેન્ડ્રીક આવવા સંભવ
છે. આ પહેલાં એક વખત
ડેમ આન લેધીયન નામના
બહેન પ્રમુખ થઈ ગયાં છે.

અચાનક બનાવટના કામ અને આકર્ષક કેમ તમારા ગહેરાની સુંદરતા અને દૃષ્ટી બંને વધારે છે.

મુખ

અનુભાઈ રાઉડ કુ.

ગાંધીચોક (ચિત્રમાવાળા) અમદાવાદ

‘રીટા’ આકર્ષક વાળ ઉગારે છે.

કેમ સમૃદ્ધિ માટે ‘રીટા’ એ એક નવો નુરખો છે. ખાસ કરીને ફેણના મુલમાં પુરતાં કુદરતી સંવલ્લે તે પૂરો પારે છે. તે જોડો થતો અટકાવે છે, રાવ પડતી અટકાવે છે અને અનુપમ સૌંદર્ય-વાળા લાંબા સુંદર વાળ ઉગારે છે. વરછટ વાળને તે ખૂબસુરત ચળકાર આપે છે અને વાંકડીયા વાળ માટે ઉત્તમ છે. ‘રીટા’ની એક શીશી ખરીદી તમારા વાળને અનુપમ સૌંદર્ય અર્પે. ભારતી રીઠ ૧૫ આનાની વિંમતથી દરેક સ્થળે વેચાય છે.

RITA
HAIR TONIC

શ્રી ધ્રુમકેતુ ની

ઓલુક્ય નવલકથાવલિનું
છઠું પુસ્તક પ્રગટ થયું છે

સિદ્ધરાજ જયસિંહ

કિંમત રૂ. સાડાચાર :
પોસ્ટેજ આઠ આના જુદું
બહારગામવાળાઓએ રૂ. પાંચ
મનીઓઈરથી જાકલવા
ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય
ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ.

નવા રૂપરંગમાં એક જ
અમૂલ્ય પુસ્તક

મહાત્મા ગાંધી

ચિત્રકાર કતુ દેસાઈનાં મુદર ચિત્રો અને
શ્રી. ભેરીઅર એકવીનનાં અગ્રેષ્ઠ લખાણ સાથે

કિંમત રૂ. ૪ : પોસ્ટેજ જુદું

કુમાર કાર્યાલય અમદાવાદ તથા
સર્વે જાણીતા વિદેતા

કુમારોની

પ્રવાસકથા

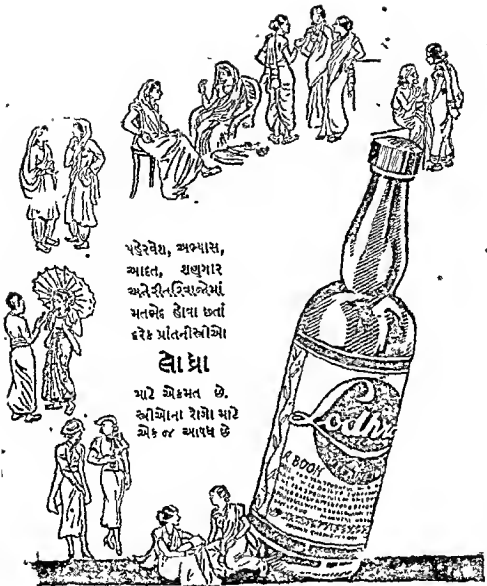
—:૦:—

નવી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે

કિંમત રૂ. દોઢ

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ

પહેરવેશ, અભ્યાસ,
આદત, શુભાર
અને રીતરિવાજોમાં
મતભેદ હોવા છતાં
દરેક પ્રાંતની સ્ત્રીઓ

લોધા

માટે એકમત છે.
સ્ત્રીઓના રોગો માટે
એક જ આપણ છે

Mfgd. by KESARI KUTEERAM Ltd.

ચીફ એજન્ટ

ડી. એમ. વોરા

પો. બો. નં. ૩૩ દેહદાપુર
૬ વિઠ્ઠલદાસ રોડ, મુંબઈ-૨
૧૯૪૦ ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

ગુજરાત કાઠિયાવાડના મુખ્ય એજન્ટ—

જી. મોહનલાલ

૧૯૪૦ ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

પ્રકાશક : મનુભાઈ લક્ષ્મણભાઈ નેપાણી : સુપ્રેમ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : પાંચકુવા અમદાવાદ.
મુદ્રક : મલિલાલ સ્વામીનાથ પટેલ, સુપ્રેમ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, પાંચકુવા દરવાજા બહાર, અમદાવાદ
છૂટક નકલ બારે આના